

**ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗΝ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ**

<p>ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ</p> 	<p>ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ</p> <p>ΣΧΟΛΗ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ</p>
<p>ΤΜΗΜΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ, ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ</p>	<p>ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΥ</p>

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕ ΘΕΜΑ:

**«ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΟΛΕΜΟΥ»**

της Ιωάννας Κ. Λεκέα

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Καθηγητής κ. Μιχαήλ Βέλλας

Καθηγητής κ. Γεώργιος Χριστοδούλου

Επίκουρος καθηγητής κ. Γεώργιος Γκότσης

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αναγνωρίζοντας ότι η εκπόνηση διδακτορικής διατριβής αποτελεί σημαντικό σταθμό για την πληρέστερη κατάρτιση και τελείωση κάθε νέου επιστήμονα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους ανθρώπους εκείνους που χάρη στην στήριξή τους έγινε εφικτή η ολοκλήρωση και παρουσίαση της παρούσας διδακτορικής διατριβής.

Έτσι, θα ήθελα εν πρώτοις να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Μιχαήλ Βέλλα για την παροχή επιστημονικού υλικού, για τις σημαντικές υποδείξεις και διορθώσεις του, αλλά και για την πολύτιμη στήριξή του καθ'όλη τη διάρκεια εκπονήσεως της διατριβής αυτής. Επίσης, ευχαριστώ θερμά τον καθηγητή κ. Γεώργιο Χριστοδούλου, ο οποίος ως μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής παρακολούθησε με αμέριστο ενδιαφέρον την πορεία της έρευνάς μου, παρεχοντάς μου βιβλιογραφικό υλικό, αλλά και πολύτιμες συμβουλές, υποδείξεις και βελτιώσεις· πέραν τούτων, τον ευχαριστώ θερμά για την στήριξη που μου παρείχε όλα αυτά τα χρόνια, αλλά και για την εμπιστοσύνη που έδειξε στο πρόσωπό μου και στην προσπάθειά μου. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επίκουρο καθηγητή κ. Γεώργιο Γκότση, ο οποίος ως μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής συνετέλεσε καταλυτικά στην βελτίωση και ολοκλήρωση της παρούσας διατριβής με την πολύτιμη βοήθειά του, τις συμβουλές και τις διορθώσεις που μου υπέδειξε.

Πέραν της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά και τα μέλη της επταμελούς εξεταστικής επιτροπής· πρώτον, τον αναπληρωτή καθηγητή κ. Στέλιο Βιρβιδάκη για την σημαντική συμβολή του στην ολοκλήρωση αυτής της ερευνητικής προσπάθειας με την παροχή βιβλιογραφίας, με την παρακολούθηση της εξέλιξης της έρευνας, καθώς και με τις πολύτιμες συμβουλές, υποδείξεις και διορθώσεις

του. Ακόμη, τον καθηγητή κ. Ταξιάρχη Κόλια για τις βελτιώσεις και τις διορθώσεις που μου επεσήμανε στο ιστορικό τμήμα της διατριβής, όπως και τον επίκουρο καθηγητή κ. Μιχάλη Ασημακόπουλο για την παροχή βιβλιογραφίας, αλλά και για τις σημαντικές υποδείξεις του σχετικά με το εφαρμοσμένο τμήμα της στρατιωτικής τεχνολογίας. Τέλος, τον λέκτορα κ. Αριστείδη Χατζή, τόσο για την πολύτιμη στήριξη του καθ'όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διατριβής, όσο και για την παροχή πλούσιου βιβλιογραφικού υλικού, αλλά και για την πολύτιμη βοήθειά του σε θέματα νομικής και φιλοσοφικής ανάλυσης του διεθνούς δικαίου των ενόπλων συρράξεων.

Σημαντικό ρόλο στην ολοκλήρωση της έρευνας αυτής διαδραμάτισαν και οι ειδικές άδειες της Βρετανικής Βιβλιοθήκης και της βιβλιοθήκης του King's College, χάρη στις οποίες κατέστη δυνατή η μελέτη πλούσιας και δυσεύρετης βιβλιογραφίας. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την διοίκηση της Σχολής Ικάρων, τον κοσμήτορα καθηγητή κ. Πέτρο Κωτσιόπουλο, τον ομότιμο καθηγητή κ. Μιχάλη Κατσάνη, τους επόπτες Ιπταμένων, Μηχανικών και Ελεγκτών Αεράμυνας για τις πολύτιμες υποδείξεις τους, καθώς και τους Ικάρους, οι οποίοι βελτίωσαν με τις παρατηρήσεις τους κατά τη διάρκεια των παραδόσεών μου το παρόν ερευνητικό εγχείρημα.

Ακόμη, θα ήθελα να σημειωθεί ότι **η παρούσα διατριβή εκπονήθηκε στα πλαίσια των Υποτροφιών Βασικής Έρευνας «Ηράκλειτος» με κωδικό έρευνας Κ.Α. 70/3/7170 και επιστημονικό υπεύθυνο τον καθηγητή κ. Μιχαήλ Βέλλα.** Θα ήθελα λοιπόν να ευχαριστήσω θερμά τους φορείς που χρηματοδότησαν το προαναφερθέν πρόγραμμα υποτροφιών, δηλαδή το **ΕΠΕΑΕΚ II**, την **Ευρωπαϊκή Ένωση** και το **Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.**

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω θερμά τον σύζυγό μου, κ. Νικόλαο Σ. Κανελλόπουλο, για τις πολύτιμες υποδείξεις του στο τμήμα της διατριβής που σχετίζεται με τις

εφαρμογές της στρατιωτικής τεχνολογίας· ακόμη, τον αδελφό μου, κ. Γεώργιο Κ. Λεκέα, για την σημαντική βοήθεια που μου παρείχε και τις συμβουλές του σχετικά με την καλύτερη παρουσίαση του υλικού· επίσης, θέλω να ευχαριστήσω θερμά την οικογένειά μου και ιδιαίτερα τους γονείς μου, Κωνσταντίνο και Αθηνά, για την πολύτιμη στήριξή τους σε ηθικό και υλικό επίπεδο, για την συμπαράστασή τους, καθώς και για την υπομονή που επέδειξαν κατά το χρονικό διάστημα που απαιτήθηκε να αφοσιωθώ στην εκπόνηση της παρούσας διδακτορικής διατριβής.

Αθήνα, Ιανουάριος 2005

Ιωάννα Κ. Λεκέα

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγική σημείωση	11
---------------------------	----

Κεφάλαιο 2

Η θεωρία του δικαίου πολέμου – Μια ιστορική αναδρομή	23
--	----

2. Ιστορική αναδρομή	23
----------------------------	----

2.1. Η ιδέα του δικαίου πολέμου στην αρχαιότητα.	23
---	----

2.2. Ο δίκαιος πόλεμος στη χριστιανική παράδοση.....	29
--	----

2.2.α. Ο Άγιος Αμβρόσιος (334 ή 340-397).....	32
---	----

2.2.β. Ο ιερός Αυγουστίνος (354-430).....	35
---	----

2.2.γ. Ο Θωμάς Ακινάτης (1225-1274).....	42
--	----

2.3. Η ισπανική αντιμεταρρύθμιση.....	47
---------------------------------------	----

2.3.α. Ο Francisco de Vitoria (1485-1516).....	47
--	----

2.3.β. Ο Francisco Suárez (1548-1617).....	52
--	----

2.4. Ο Hugo Grotius (1583-1645).....	55
--------------------------------------	----

2.4. Τελικές επισημάνσεις-Η σύγχρονη εποχή.....	62
---	----

Κεφάλαιο 3

Συνοπτική παρουσίαση και ανάλυση των συνθηκών της σύγχρονης θεωρίας του δικαίου πολέμου.....	72
--	----

3.1 Λόγοι κήρυξης πολέμου μεταξύ δύο κρατών: το jus ad bellum.....	73
--	----

3.1.1 Υπαρξη δίκαιης αιτίας που οδηγεί στην κήρυξη πολέμου	73
--	----

3.1.2 Κήρυξη του πολέμου από την αρμόδια εξουσία	81
--	----

3.1.3 Σκοπός η εδραίωση της ειρήνης και περιορισμός των μέσων διεξαγωγής τους πολέμου στα απαραίτητα για την απόκρουση του επιτιθέμενου.....	83
3.1.4 Σοβαρή πιθανότητα επιτυχίας του σκοπού του πολέμου	84
3.1.5 Το επιδιωκόμενο καλό είναι μεγαλύτερο από το δεινά που προκαλεί ο πόλεμος	85
3.1.6 Ο πόλεμος αποτελεί την ύστατη λύση.....	86
3.2 Αρχές της δίκαιης διεξαγωγής του πολέμου: το jus in bello	93
3.2.1 Η αρχή της διάκρισης	97
3.2.2 Η αρχή της αναλογικότητας.....	113
3.2.3. Τα βιολογικά και χημικά όπλα και οι ηθικοί προβληματισμοί που προκύπτουν από τη χρήση τους στον πόλεμο.	117
3.2.4. Πυρηνικά όπλα και Δίκαιος Πόλεμος: δύο ασυμβίβαστες έννοιες;.....	128
Κεφάλαιο 4	
Τρεις σημαντικές συμβολές στη διαμόρφωση της σύγχρονης θεωρίας του δίκαιου πολέμου – Μια συνοπτική παρουσίαση των θέσεων των Michael Walzer, James Turner Johnson και John Rawls.....	137
4.1. Παρουσίαση της σύγχρονης έννοιας του δικαίου πολέμου	137
4.1.1. Οι θέσεις του Michael Walzer σχετικά με τον δίκαιο πόλεμο.	138
4.1.2. Η έναρξη του πολέμου.	140
4.1.3. Οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις.....	146
4.1.4. Η διεξαγωγή του πολέμου.	153
4.1.4.1. Οι αρχές της διάκρισης και της αναλογικότητας.	156
4.1.4.2. Ο πόλεμος εναντίον επαναστατικών ομάδων.....	161

4.1.4.3. Η αντιπαράθεση με τρομοκρατικές ομάδες.	163
4.1.4.4. Τα αντίποινα.	164
4.1.4.5. Τα πυρηνικά όπλα.	166
4.1.4.6. Το δικαίωμα της επιλογής ενός κράτους να διατηρήσει ουδέτερη στάση απέναντι σε κράτη που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση.	168
4.1.4.7. Τελικές επισημάνσεις για τη διάκριση μάχιμων-άμαχων: η αναζήτηση ευθυνών.	171
4.1.5. Η λήξη του πολέμου.	175
4.2. Οι θέσεις του James Turner Johnson.	176
4.2.1. Η νέα διεθνής τάξη πραγμάτων αναφορικά με τον πόλεμο και η θεωρία του Δικαίου Πολέμου.	178
4.2.2. Η θεωρία του Δικαίου Πολέμου και οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις.	181
4.2.3. Η αρχή της διάκρισης: η προστασία του άμαχου πληθυσμού.	184
4.2.4. Η λήξη του πολέμου.	186
4.3. Η συμβολή του John Rawls.	188
4.4. Συμπεράσματα-παρατηρήσεις.	197

Κεφάλαιο 5

Οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις υπό το πρίσμα της θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου. Τα κριτήρια, τα οποία αφορούν τη λήψη της απόφασης για την πραγματοποίηση της ανθρωπιστικής επέμβασης.....	199
5.1. Εισαγωγή.....	199
5.2. Ορισμός της έννοιας της ανθρωπιστικής επέμβασης.....	201
5.3. Καθορισμός του πλαισίου συζήτησης.	209

5.3 Δίκαιος πόλεμος και ανθρωπιστικές επεμβάσεις.....	226
5.3.1. Αρμόδια εξουσία.....	227
5.3.2. Υπαρξη δίκαιης αιτίας, η οποία να καθιστά την επέμβαση αναγκαία.	242
5.3.3. Σκοπός η εδραίωση της ειρήνης και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.	258
5.3.4. Σοβαρή πιθανότητα επιτυχίας του σκοπού για τον οποίο επιχειρείται η ανθρωπιστική επέμβαση.	262
5.3.5. Το επιδιωκόμενο καλό είναι μεγαλύτερο από τα δεινά που προκαλεί η χρήση της στρατιωτικής βίας κατά την ανθρωπιστική επέμβαση.....	264
5.3.6. Η ανθρωπιστική επέμβαση αποτελεί την ύστατη λύση.	266
5.4. Ιστορικά παραδείγματα.....	273
5.4.1. Η επέμβαση στη Σομαλία.....	273
5.4.2. Η επέμβαση στη Γιουγκοσλαβία.	276
5.5. Επίλογος-Συμπεράσματα.	278

Κεφάλαιο 6

Οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις υπό το πρίσμα της θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου: Αρχές δίκαιης διεξαγωγής του στρατιωτικού σκέλους των ανθρωπιστικών επεμβάσεων.....	283
6.1. Εισαγωγή. Ανθρωπιστικές επεμβάσεις και κανόνες διεξαγωγής των στρατιωτικών επιχειρήσεων.....	283
6.2. Ιστορικά Παραδείγματα.....	285
6.2.1. Η επέμβαση της Ινδίας στο Ανατολικό Πακιστάν (1971).....	285
6.2.2. Η επέμβαση της Τανζανίας στην Ουγκάντα (1979).....	287
6.2.3. Η επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής στην Γρενάδα (1983)..	288

6.2.4. Η επέμβαση στην Σομαλία (1992-93).....	289
6.2.5. Η επέμβαση στην Βοσνία (1992-93) και στο Κόσοβο (1998-99).....	294
6.2.5.α. Βοσνία.....	294
6.2.5.β. Κόσοβο.....	297
6.3. Από την πράξη στην θεωρία: το jus in bello στην ανθρωπιστική επέμβαση.....	304
6.4. Ο ρόλος της τεχνολογίας στη διεξαγωγή ανθρωπιστικών επεμβάσεων.....	314
6.5. Τα μη-φονικά όπλα και η δυνατότητα χρήσης τους στην ανθρωπιστική επέμβαση.	327
6.6. Συμπεράσματα.....	346
Κεφάλαιο 7	
Επίλογος-Συμπεράσματα.....	349
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1	
ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΗ ΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΕΠΕΜΒΑΤΙΚΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ, ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ Η΄ ΜΗ, ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΡΕΞΗΣ ΑΠΕΙΛΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ.....	362
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2	
ΕΞΟΥΣΙΟΔΟΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ.....	383
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3	
Δραστική ακτίνα διασποράς θραυσμάτων ενός έξυπνου βλήματος (πυραύλου τύπου cruise) σε σχέση με την ακρίβειά του.....	405

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΙΤΡΕΠΟΜΕΝΩΝ ΟΠΛΩΝ ΓΙΑ ΧΡΗΣΗ ΣΕ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ
ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΟΥ ΣΤΟΧΟΥ 406

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΜΗ-ΦΟΝΙΚΩΝ ΟΠΛΩΝ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ
ΤΟΥΣ ΤΥΠΟ 408

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 413

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΡΩΝ.....465

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγική σημείωση

Είναι πολύ εύκολο, κάνοντας κανείς μια ιστορική αναδρομή στο απώτερο ή στο κοντινό παρελθόν των επιμέρους κρατών, να διαπιστώσει ότι ο πόλεμος είναι μία κατάσταση, ένα φαινόμενο το οποίο δεν απουσιάζει από καμία μορφή ανθρώπινης κοινωνίας, καθώς αποτελεί χαρακτηριστική και σημαντική πτυχή της ανθρώπινης ιστορίας, από τις προϊστορικές κοινωνίες έως τα ανεπτυγμένα κράτη της εποχής μας. Ο πόλεμος λοιπόν, όπως η εμπειρία δείχνει, είναι αναπόφευκτος, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι αποτελεί αναγκαίο κακό (όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του αμυντικού πολέμου).

Διαπιστώνοντας λοιπόν ότι η αποφυγή του ή η πλήρης απαγόρευσή του είναι μεν ιδανικές και τέλειες λύσεις, αλλά όχι και οι ρεαλιστικότερες, από την αρχαιότητα ήδη πραγματοποιήθηκε προσπάθεια οριοθέτησης των προϋποθέσεων που πρέπει να προηγούνται προκειμένου η καταφυγή στα όπλα να μπορεί να χαρακτηριστεί ως δίκαιη (*jus ad bellum*), ενώ παράλληλα καθορίστηκαν και οι σχετικοί κανόνες και περιορισμοί, οι οποίοι θα διέπουν τη διεξαγωγή ενός δικαίου πολέμου (*jus in bello*), όταν ο πόλεμος ξεκινήσει. Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα και υπό την επίδραση του Χριστιανισμού, οι αρχές αυτές συμπληρώθηκαν, οργανώθηκαν και κατέληξαν να αποτελούν μία ολοκληρωμένη θεωρία για την ηθική του πολέμου, ως αποτέλεσμα ηθικών, φιλοσοφικών και νομικών συνιστωσών.

Η θεωρία λοιπόν, η οποία καλείται θεωρία του δικαίου πολέμου, απαρτίζεται από τη διατύπωση και την οργάνωση κανόνων, οι οποίοι προέρχονται από το χώρο της φιλοσοφίας, της θεολογίας και του δικαίου. Αυτή η θεωρία συνεχίζει και σήμερα να συμπληρώνεται και να επεκτείνεται καταλλήλως, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα νέα δεδομένα που επέρχονται με το πέρασμα του χρόνου και τη δημιουργία νέων παραμέτρων, ώστε να περιλαμβάνει τη συνεχή εξέλιξη– με τη διαφοροποίηση, αφενός των ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών, οι οποίες οδηγούν σε πόλεμο, και αφετέρου με τη μεταβολή που έχει σημειωθεί στον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου, απόρροια των νεώτερων τεχνολογικών εξελίξεων και των νέων οπλικών συστημάτων που έχουν εισαχθεί στα σύγχρονα πεδία των μαχών.

Μία από τις πλέον σύγχρονες προεκτάσεις στην εφαρμογή στρατιωτικής βίας και κατ' επέκταση στη χρήση των πολεμικών δυνάμεων και δυνατοτήτων μίας χώρας, είναι εκείνη της ένοπλης επέμβασης και μάλιστα εκείνης η οποία χαρακτηρίζεται από τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα της, εφόσον μέσα στις καθοριστικές παραμέτρους για την έναρξή της εμπεριέχονται κριτήρια που αφορούν την προστασία καταπιεζόμενων εθνοτήτων ή κοινωνικών ομάδων, την άρση παράνομης εδαφικής κατοχής, καθώς και την παύση εκτέλεσης οργανωμένων γενοκτονιών που διενεργούν κράτη ή εθνικές ομάδες.

Ταυτοχρόνως, αλλαγές σηματοδοτούν και τη διεξαγωγή των επεμβάσεων αυτών, καθώς τα σύγχρονα όπλα και οι μέθοδοι χρήσης τους, απέχουν πάρα πολύ σε καταστροφική ισχύ, εμβέλεια, μακροπρόθεσμες συνέπειες για ανθρώπους και περιβάλλον, από οτιδήποτε έχει κατασκευαστεί τις τελευταίες δύο χιλιετίες. Ο συνδυασμός των προηγούμενων στοιχείων (ανθρωπιστική επέμβαση – σύγχρονα όπλα

και πολεμικές τακτικές) εγείρουν ενδιαφέροντα ζητήματα ηθικής φύσεως και αποτελούν πρόκληση για την επαναδιαμόρφωση της θεωρίας του δίκαιου πολέμου. Συνεπώς, ένας από τους βασικούς στόχους της παρούσας διατριβής, είναι να *συνδέσει μία κατεξοχήν σύγχρονη στρατιωτική εφαρμογή, την ανθρωπιστική επέμβαση, με τη σύγχρονη θεωρία του δίκαιου πολέμου*. Στη συνέχεια, θα παρουσιάσουμε με συντομία, τη δομή της διατριβής ανά κεφάλαιο, αναφέροντας συνοπτικά τα κύρια ερωτήματα τα οποία θα μας απασχολήσουν, καθώς και τα βασικά θέματα, τα οποία θα διαπραγματευτούμε στην παρούσα διατριβή.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, επιχειρείται μία ιστορική αναδρομή της ιδέας του δίκαιου πολέμου από την αρχαιότητα (Κίνα, Ινδία, Ελλάδα), την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και καταλήγει στην Χριστιανική Ευρώπη του Μεσαίωνα. Οι βασικοί στοχαστές, οι οποίοι θα μας απασχολήσουν και οι οποίοι ήδη διατύπωναν σαφώς κριτήρια είτε για τη δίκαιη προσφυγή στον πόλεμο είτε για τη δίκαιη διεξαγωγή του είτε και για τα δύο, είναι ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης για την Κλασσική Ελλάδα και ο Κικέρωνας για την Ρώμη.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, η εμφάνιση του Χριστιανισμού, σε συνδυασμό με την προβληματική των προηγούμενων αιώνων, δίδει νέα ώθηση στη μελέτη των κανόνων για την έναρξη και διεξαγωγή του πολέμου. Έτσι, ο Άγιος Αμβρόσιος, στα πλαίσια της συμβουλευτικής διδασκαλίας του για μία ενάρετη χριστιανική ζωή, αναφέρεται και στο ζήτημα του πολέμου. Ο πρώτος στοχαστής όμως, ο οποίος θεωρείται και ο πατέρας της σύγχρονης θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου, είναι ο ιερός Αυγουστίνος. Συνδυάζοντας την ρωμαϊκή παράδοση με τη χριστιανική διδασκαλία, διατυπώνει αρχές λαμβάνοντας ως καθοριστική την προϋπόθεση ότι και ο πόλεμος είναι μία διαδικασία υπό την «ανοχή» του Θεού, μία διαδικασία που εντάσσεται στο σωτηριολογικό του σχέδιο. Ο στοχαστής

ωστόσο, ο οποίος διατυπώνει και ομαδοποιεί ξεκάθαρα τις αρχές του *jus ad bellum*, είναι ο Θωμάς Ακινάτης· ο στοχαστής αυτός ταυτοχρόνως συμβάλλει και στη διαμόρφωση μίας αρχής, η οποία θα αποτελέσει καθοριστικό παράγοντα στη λήψη αποφάσεων, πρωτίστως σε ερωτήματα, τα οποία αφορούν τη διεξαγωγή του πολέμου: ο *νόμος του διπλού αποτελέσματος* καταδεικνύει σημαντικές παραμέτρους και τις ευθύνες απέναντι στον άμαχο πληθυσμό, όπως αυτές προκύπτουν από τη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων.

Στην περαιτέρω εξέλιξη των κριτηρίων για τη δίκαιη προσφυγή στον πόλεμο, αλλά και για τη δίκαιη διεξαγωγή του πολέμου, σημαντική επίσης είναι η συμβολή των Francisco de Vitoria και Francisco Suarez. Ο Vitoria διατυπώνει τις αρχές, οι οποίες καθιστούν έναν πόλεμο δίκαιο, ενώ παράλληλα τον απασχολεί το θέμα των αθώων πολιτών, που δεν έχουν καμία σχέση με τους ενόπλους, καθώς και η ασφάλειά τους, αλλά και η μεταχείρισή τους, η οποία πρέπει να καθορίζεται από άλλα πλαίσια από εκείνα που αναφέρονται στους στρατιώτες. Ομοίως και ο Suarez, ασχολείται με τις συνθήκες που πρέπει να ισχύουν προκειμένου ο πόλεμος να είναι δίκαιος τόσο σε σχέση με την πολιτική απόφαση να οδηγηθεί ένα κράτος σε πολεμική διένεξη με ένα άλλο κράτος, όσο και σε σχέση με τη διεξαγωγή του. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την έκθεση των θέσεων του θεμελιωτή του Διεθνούς Δικαίου, του Hugo Grotius. Ο Grotius, προσπαθεί να καταρτίσει ένα σύνολο νομικών κανόνων με γενική ισχύ, οι οποίοι να αναφέρονται τόσο στο *jus ad bellum*, όσο και στο *jus in bello*. Τέλος, στα συμπεράσματα του κεφαλαίου αυτού γίνεται και μία σύντομη αναφορά στους στοχαστές που αναφέρθηκαν στον πόλεμο από τον Grotius και έως τη σύγχρονη εποχή.

Συνολικά, η παρουσίαση των στοχαστών, οι οποίοι συνετέλεσαν στη διαμόρφωση της θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου, έχει σκοπό να δείξει τη μεταξύ τους συσχέτιση, τις μεταξύ τους διαφοροποιήσεις και την κλιμακωτή διεργασία, η οποία κατέληξε στην διαρκώς εξελισσόμενη και πληρέστερη διατύπωση των αρχών της Θεωρίας.

Σε αυτό το σημείο έχοντας ολοκληρώσει την παρουσίαση της εξέλιξης της θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου, όπως διαμορφώθηκε από τους στοχαστές κάθε εποχής, στο τρίτο Κεφάλαιο θα αναλύσουμε συγκεντρωτικά τη σύγχρονη θεωρία του Δίκαιου Πολέμου, όπου θα αναφερθεί και η νομική πλέον θεσμοθέτηση των αρχών της μέσω του Διεθνούς Δικαίου, όπως αυτό αποτυπώνεται στις Διεθνείς Συνθήκες και Συμβάσεις. Έτσι, θα παρουσιαστούν, οι ισχύουσες αρχές του *jus ad bellum*, οι οποίες είναι:

- Ύπαρξη δίκαιης αιτίας που οδηγεί στον πόλεμο.
- Κήρυξη του πολέμου από την αρμόδια εξουσία.
- Σκοπός η εδραίωση της ειρήνης και περιορισμός στην απόκρουση του επιτιθέμενου.
- Σοβαρή πιθανότητα επιτυχίας του σκοπού του πολέμου.
- Το επιδιωκόμενο καλό είναι μεγαλύτερο από τα δεινά που προκαλεί ο πόλεμος.
- Ο πόλεμος αποτελεί την ύστατη λύση. Η προσπάθεια αποφυγής του πολέμου συμπεριλαμβάνει και τους διάφορους διπλωματικούς και νομικούς τρόπους διακανονισμού των ανακυπτουσών διαφορών μεταξύ κρατών.

Σχετικά με τις αρχές του *jus in bello*, μεγάλο μέρος της ανάλυσης, αφιερώνεται στην αρχή της διάκρισης και την προβληματική που ακολούθως προκύπτει, όταν εξετάζουμε για παράδειγμα κάποια από τα ακόλουθα ζητήματα: αποτελεί η κυβέρνηση του αντιπάλου κράτους νόμιμο στόχο, τί γίνεται στην περίπτωση των επαναστατών, πώς θα ορίσουμε τους αμάχους και πότε αυτοί θα απολέσουν αυτή την ιδιότητα, πώς εφαρμόζεται ο νόμος του διπλού αποτελέσματος; Στη συνέχεια και σε σύνδεση με τα ανωτέρω, θα παρουσιάσουμε και την αρχή της αναλογικότητας, η οποία υπάγεται κατά μία έννοια στο νόμο του διπλού αποτελέσματος. Τονίζεται ιδιαίτερα η ατομική ευθύνη των στρατιωτικών όλων των βαθμίδων, σχετικά με την τήρηση των κανόνων διεξαγωγής ενός πολέμου.

Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στη δυνατότητα χρήσης νέων τεχνολογιών στα σύγχρονα πεδία των μαχών, και συγκεκριμένα των βιολογικών και χημικών όπλων, τη νομική απαγόρευση της χρήσης τους, καθώς και τους λόγους για τους οποίους ενδεχόμενη χρήση τους παραβιάζει τις αρχές του *jus in bello*. Ακόμη πιο προβληματική καθίσταται η περίπτωση των πυρηνικών όπλων, η χρήση των οποίων βρίσκεται σε ξεκάθαρη αντίθεση με οποιαδήποτε έννοια διάκρισης μεταξύ μάχιμων και αμάχων, ενώ καταστρατηγεί και την αρχή της αναλογικότητας· συνεπώς η εφαρμογή πυρηνικών όπλων δεν συνάδει με την εφαρμογή των δύο ουσιωδών αρχών του Δίκαιου Πολέμου, οι οποίες καθορίζουν τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων.

Στο επόμενο κεφάλαιο, το τέταρτο, επιχειρείται η παρουσίαση της προβληματικής τριών εκ των σημαντικότερων σύγχρονων στοχαστών για τον Δίκαιο Πόλεμο, του Michael Walzer, του James Turner Johnson και του John Rawls. Στο κεφάλαιο αυτό καταδεικνύεται η δυνατότητα συσχέτισης, περαιτέρω ερμηνείας και επικύρωσης των

κανόνων του Διεθνούς Δικαίου από την πλευρά της φιλοσοφίας. Η επιλογή του πρώτου στοχαστή έγινε με κριτήριο την επίδραση του έργου του στην απάντηση ερωτημάτων σχετικών με τον πόλεμο, ενώ η επιλογή του δευτέρου έγινε με κριτήριο την πληρέστερη ανάλυση της σύγχρονης θεωρίας του δικαίου πολέμου στο έργο του, ανάλυση η οποία αφορά τόσο θεωρητικά θέματα σχετικά με την πολιτική απόφαση για την καταφυγή στον πόλεμο, όσο και εφαρμοσμένα ζητήματα, τα οποία αφορούν την εφαρμογή νέων τεχνολογιών στις στρατιωτικές διενέξεις και τον αντίκτυπο που αυτές έχουν στην θεωρία του δικαίου πολέμου, αλλά και τις απαντήσεις που αυτή μπορεί να προσφέρει σε σύγχρονα θέματα στρατιωτικής ηθικής.

Τον Walzer απασχολούν εν πρώτοις ζητήματα σχετικά με το πότε η καταφυγή στον πόλεμο είναι δικαιολογημένη και ποιές μέθοδοι διεξαγωγής του είναι δίκαιες. Έτσι αναλύει όπως θα δούμε, περιπτώσεις για τις οποίες η έναρξη ενός πολέμου δικαιολογείται ή μη, αναπτύσσοντας για παράδειγμα μία θεωρία για την επιθετικότητα μεταξύ των κρατών, ενώ αναφέρεται και στην περίπτωση του προληπτικού πολέμου. Επίσης, σε αυτά τα πλαίσια, θα παρουσιάσουμε τις θέσεις του για τις προϋποθέσεις που πρέπει να ισχύουν, ώστε μία ανθρωπιστική επέμβαση να είναι αιτιολογημένη. Σχετικά με την διεξαγωγή του πολέμου, ο Walzer αποδέχεται τις αρχές της διάκρισης και της αναλογικότητας και δίνει έμφαση στην εφαρμογή τους (ειδικά δε, στο νόμο του διπλού αποτελέσματος), ώστε να αποσοβούνται ανεξέλεγκτες καταστάσεις, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή τελικά η εδραίωση της ειρήνης. Επίσης, θα αναφέρουμε συνοπτικά ειδικότερα θέματα από την προβληματική του Walzer, όπως ο πόλεμος με επαναστατικές ομάδες, η τρομοκρατία, τα αντίποινα, καθώς και η χρήση πυρηνικών όπλων, ζητήματα δηλαδή τα οποία καταδεικνύουν το πώς η θεωρία του δικαίου πολέμου

μπορεί να απαντήσει σε σύγχρονα προβλήματα. Έξιου σημαντική είναι, για τον Walzer, η διαδικασία της λήξης του πολέμου, η οποία πρέπει να διαμορφώνεται με γνώμονα την εδραίωση της δικαιοσύνης και της ειρήνης.

Ο επόμενος σημαντικός σύγχρονος στοχαστής, τον οποίο θα παρουσιάσουμε, ο James Turner Johnson, αναγνωρίζει τη συμβολή της θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου στον περιορισμό της βιαιότητας του πολέμου, καθώς και των περιπτώσεων καταφυγής σε αυτόν, μέσω των διεθνών συμφωνιών. Όμως η ανάδυση νέων μορφών πολέμου, οι τοπικοί πόλεμοι και οι πράξεις βίας που συνδέονται με αυτούς, όπως και οι ακόλουθες επεμβάσεις ενός κράτους ή ομάδας κρατών για τη λήξη τους, απαιτούν αναπροσαρμογή της θεωρίας. Και ο Johnson, αντιμετωπίζει με αυστηρότητα την ανάγκη εφαρμογής της διάκρισης μαχίμων-αμάχων και τη θεωρεί προϋπόθεση για την εδραίωση της ειρήνης μετά την λήξη του πολέμου.

Τέλος, η παρουσίαση των θέσεων του John Rawls σχετικά με τον πόλεμο κρίνεται απαραίτητη, καθώς ο συγκεκριμένος στοχαστής αναφέρεται στον δίκαιο πόλεμο, αλλά και στην υποχρέωση της μη επέμβασης από την οπτική του πολιτικού φιλελευθερισμού. Έτσι, διακρίνει ανάμεσα σε φιλελεύθερους λαούς, σε ευπρεπείς λαούς, σε κράτη εκτός νόμου, σε επιβαρυνμένες με δυσμενείς συνθήκες κοινωνίες και σε καλοπροαίρετες απολυταρχίες, ενώ ακολούθως διατυπώνει τις σχετικές αρχές που διέπουν το δίκαιο για την έναρξη του πολέμου, καθώς και εκείνες που καθορίζουν τη δίκαιη διεξαγωγή του.

Στο επόμενο, το πέμπτο κεφάλαιο της διατριβής εισερχόμαστε στο πλέον βασικό μέρος της, όπου θα γίνει προσπάθεια συνδυασμού της έννοιας της ανθρωπιστικής επέμβασης βάσει των κριτηρίων της θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου: πότε δικαιολογείται η διενέργεια επέμβασης και ποιές αρχές της θεωρίας έχουν εφαρμογή σε τέτοιες

περιπτώσεις. Αφού ορίσουμε την έννοια της ανθρωπιστικής επέμβασης, αναφερόμαστε επιπλέον στο δόγμα του προληπτικού πολέμου και επιχειρούμε να αποδείξουμε πώς μπορεί η ανθρωπιστική επέμβαση να συνδυαστεί με αυτό· βασικός λοιπόν στόχος της παρούσας διατριβής, αναδεικνύεται *η συσχέτιση της ανθρωπιστικής επέμβασης με το δόγμα του προληπτικού πολέμου και η διερεύνηση του κατά πόσο η ανθρωπιστική επέμβαση δύναται να αποτελέσει ένα είδος προληπτικού πολέμου με σκοπό τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.*

Έτσι, προκειμένου να είναι ευκρινές το πλαίσιο της συζήτησης, γίνεται αναλυτική παρουσίαση εκείνων των περιπτώσεων επέμβασης, οι οποίες δεν μπορούν να οριστούν ως ανθρωπιστική επέμβαση και ως εκ τούτου δεν θα μας απασχολήσουν ή θα μας απασχολήσουν σε δεύτερη προτεραιότητα, στο βαθμό και στην περίπτωση κατά την οποία εκείνες συνδέονται με περιπτώσεις ανθρωπιστικών επεμβάσεων.

Για να προσεγγίσουμε την ανθρωπιστική επέμβαση υπό το πρίσμα των αρχών του δίκαιου πολέμου, απαιτείται προσαρμογή των αρχών στα νέα δεδομένα που η φύση των επεμβάσεων θέτει. Μας απασχολούν ζητήματα όπως ποια είναι η αρμόδια αρχή που αποφασίζει για την διενέργεια μιας επέμβασης. Διακρίνουμε δύο περιπτώσεις επεμβάσεων, τις *μονομερείς*, όπου ένα μόνο κράτος αποφασίζει και εκτελεί την επέμβαση και τις *συλλογικές επεμβάσεις*, όπου συνήθως αποφασίζονται και διενεργούνται υπό την εποπτεία του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Διερευνάται η αποτίμηση των δύο περιπτώσεων και ποια είναι πλησιέστερη στις αρχές του Δίκαιου Πολέμου.

Στη συνέχεια, γίνεται διερεύνηση των περιπτώσεων στις οποίες είναι διακριτή η δίκαιη αιτία, η οποία καθιστά την επέμβαση αναγκαία. Συνδέονται οι περιπτώσεις κατά

τις οποίες η διενέργεια μίας επέμβασης είναι αιτιολογημένη από τις αρχές της διεθνούς νομιμότητας και του Δίκαιου Πολέμου. Έτσι διατυπώνονται αρχές που δικαιολογούν την πραγματοποίηση ανθρωπιστικών επεμβάσεων, στα πλαίσια της διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.

Επίσης, σημαντικό είναι να αναφερθεί το ότι βασικός σκοπός της ανθρωπιστικής επέμβασης πρέπει ασφαλώς να είναι η εδραίωση της ειρήνης και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και όχι εκείνη να εκπίπτει απλώς σε μία μέθοδο συγκάλυψης ιδιοτελών σκοπών και προσδοκιών· στην περίπτωση αυτή η επέμβαση χάνει τον ανθρωπιστικό της χαρακτήρα. Παράλληλα, η επέμβαση πρέπει να εξετάζεται αναλυτικά ως προς όλες τις πτυχές της και τις πιθανές συνέπειές της και να διενεργείται κατά τρόπο, ώστε να έχει ικανό ποσοστό επιτυχίας του σκοπού για τον οποίο τελείται. Ομοίως, το επιδιωκόμενο καλό, το οποίο θα προκύψει από την επέμβαση, θα πρέπει να είναι σαφώς μεγαλύτερο από τα δεινά που θα προκαλέσει η χρήση στρατιωτικής βίας από τα στρατεύματα που την διενεργούν. Τέλος, δεν πρέπει και για την περίπτωση της επέμβασης, να λησμονούμε ότι αυτή αποτελεί την *ύστατη λύση* πριν από την οποία θα πρέπει να έχουν εξαντληθεί όλοι οι ειρηνικοί τρόποι επίλυσης του ανακύπτοντος προβλήματος.

Προκειμένου να ολοκληρωθεί η διερεύνηση της σύνδεσης των ανθρωπιστικών επεμβάσεων και της θεωρίας του Δικαίου Πολέμου, ως προς το σκέλος της λήψης απόφασης για διεξαγωγή της επέμβασης, παρουσιάζονται και σχολιάζονται τρία χαρακτηριστικά ιστορικά παραδείγματα επεμβάσεων. Υπό τη μορφή συμπερασμάτων, αναφέρονται συνοπτικά τα πορίσματα της ανωτέρω ανάλυσης και διατυπώνεται η σύνδεση ή μη ανθρωπιστικής επέμβασης και προληπτικού πολέμου.

Έχοντας εξετάσει τις περιπτώσεις για τις οποίες μία ανθρωπιστική επέμβαση δικαιολογείται (*jus ad interventionem*), στο 6^ο κεφάλαιο θα αναλύσουμε τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται οι αρχές του *jus in bello* για το σκέλος της διεξαγωγής της ανθρωπιστικής επέμβασης.

Ενεργώντας αντίστροφα σε σχέση με το προηγούμενο κεφάλαιο, αρχίζουμε με την παρουσίαση και ανάλυση του στρατιωτικού σκέλους ορισμένων ιστορικών περιπτώσεων επέμβασης. Δίνεται έμφαση στις στρατιωτικές τακτικές, οι οποίες ακολουθήθηκαν, καθώς και στα όπλα που χρησιμοποιήθηκαν, ιδιαίτερα δε στον τρόπο χρήσης τους. Η εξέταση των ανωτέρω περιπτώσεων μας βοηθάει να επαναδιατυπώσουμε τις αρχές του *jus in bello*, ώστε να προσαρμόζονται αρτιότερα στην περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης. Η αρχή της διάκρισης, της αναλογικότητας και ο νόμος του διπλού αποτελέσματος, επαναοριοθετούνται ώστε να καταλήγουμε σε αυστηρότερη, ανελαστική εφαρμογή τους.

Η αυστηρότητα αυτή, η οποία πρέπει να διακρίνει την τήρηση των αρχών της διάκρισης και της αναλογικότητας, είναι σύμφυτη με την έννοια της ανθρωπιστικής επέμβασης, καθώς ο πρωταρχικός σκοπός της είναι να προστατευθεί ο άμαχος πληθυσμός μίας χώρας ή η μειονότητα που βρίσκεται σε κίνδυνο· σε καμία περίπτωση δεν μπορεί λοιπόν να δικαιολογηθεί η παράβλεψη των αρχών του *jus in bello* ή η ελαστική αντιμετώπισή τους, διότι αυτό βαίνει αντιθέτως προς τον πυρήνα της ανθρωπιστικής επέμβασης που είναι ασφαλώς η παροχή βοήθειας και προστασίας.

Παράλληλα, τα ιστορικά παραδείγματα μας οδηγούν υποχρεωτικά στην εξέταση, έστω και σε γενικές γραμμές, των σύγχρονων διατιθέμενων οπλικών συστημάτων, ώστε να διακρίνουμε ποιά είναι κατάλληλα για χρήση σε ανθρωπιστικές επεμβάσεις (ακόμα

και εκείνα τα όπλα, τα οποία κρίνονται κατάλληλα για τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις, πρέπει να καθοριστεί το πώς πρέπει να χρησιμοποιούνται για να μην πλήττονται οι άμαχοι). Τα πυρηνικά, βιολογικά, χημικά όπλα, οι πύραυλοι cruise, τα «έξυπνα» όπλα, είναι μερικές από τις κατηγορίες οπλικών συστημάτων, οι οποίες βρίσκονται υπό εξέταση. Επίσης, μεγάλη βαρύτητα δίνεται σε ένα σχετικά νέο τύπο όπλων, τα μη-φονικά όπλα, για τα οποία διερευνάται κατά πόσο η χρήση τους είναι δυνατόν να βελτιώσει την δίκαιη διεξαγωγή των ανθρωπιστικών επεμβάσεων.

Τέλος, οι νέες θέσεις που διατυπώνονται στην παρούσα διατριβή σχετικά με τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις και τη διεξαγωγή τους αναφέρονται και παρουσιάζονται συνοπτικά ως συμπεράσματα στο έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο.

Κεφάλαιο 2

Η θεωρία του δικαίου πολέμου – Μια ιστορική αναδρομή

2. Ιστορική αναδρομή

2.1. Η ιδέα του δικαίου πολέμου στην αρχαιότητα.

Τα κριτήρια που αφορούν τη δίκαιη διεξαγωγή του πολέμου δεν είναι αποκλειστικό προϊόν του Δυτικού πολιτισμού, ούτε έχουν τις ρίζες τους μονάχα στη χριστιανική παράδοση¹. Ο πόλεμος ως αναπόσπαστο τμήμα της ανθρώπινης δραστηριότητας απασχόλησε την ανθρώπινη σκέψη πολύ πριν την εμφάνιση του χριστιανισμού και οδήγησε στη διατύπωση σχετικών θέσεων, μερικών από τις οποίες θα εξετάσουμε στην παρούσα υποενότητα. Υπάρχουν, λοιπόν, μέσα στα αρχαία κείμενα ιδέες που αφορούν τόσο την έναρξη του πολέμου, όσο και τη δίκαιη διεξαγωγή του. Δεν αποτελούν ωστόσο οι ιδέες αυτές διαμορφωμένη θεωρία²: για το λόγο αυτό, η παρουσίασή τους είναι

¹ Η θεωρία του δικαίου πολέμου πρέπει να διαχωρισθεί από την έννοια του ιερού πολέμου, η οποία δεν εντάσσεται στα πλαίσια της παρούσης διατριβής. Για περισσότερα στοιχεία για τον ιερό πόλεμο βλέπε, Firestone, Reuven, 1999. *Jihad: The Origin of Holy War in Islam*. Oxford: Oxford University Press. Επίσης, Tyerman, Christopher, 2004. *Fighting for Christendom: Holy Wars and the Crusades*. Oxford: Oxford University Press. Ακόμη, Κόλια-Δερμιτζάκη, Αθηνά, 1991. *Ο βυζαντινός «ιερός πόλεμος». Η έννοια και η προβολή του θρησκευτικού πολέμου στο Βυζάντιο*. Αθήνα: Ιστορικές Εκδόσεις Στ. Δ. Βασιλόπουλος. Τέλος, Regan, Geoffrey, 2003. *First Crusader: Byzantium's Holy Wars*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

² Ωστόσο, στα πλαίσια του ρωμαϊκού δικαίου, όπως θα δούμε και από την αναφορά στις σχετικές θέσεις του Κικέρωνα, υπάρχουν σαφώς διατυπωμένοι κανόνες που αφορούν τόσο το *jus ad bellum*, όσο και το *jus in bello*.

συνοπτική και περιλαμβάνει μόνο τις πλέον χαρακτηριστικές αναφορές σχετικά με τον πόλεμο.

Ήδη από τον 5^ο αιώνα π.Χ. στην Κίνα ήταν παραδεκτό ότι κανένας πόλεμος δεν πρέπει να αρχίζει χωρίς σοβαρό και δίκαιο λόγο, ότι ο αντίπαλος πρέπει να ειδοποιείται για τις επικείμενες επιθέσεις, ότι δεν επιτρέπεται η κακομεταχείριση των τραυματισμένων και ότι οι ιδιώτες και οι περιουσίες τους δεν πρέπει να βλάπτονται. Ο Λάο Τσε τον 6^ο π.Χ. αιώνα έγραψε ότι ο καλός στρατηγός επιβάλλει το σκοπό του μεν, αλλά λόγω κάποιας αναγκαιότητας και όχι επειδή αγαπά τη βία³. Ο Sun Tzu (5^{ος} αιώνας π.Χ.) αναφέρει πως η συμπεριφορά προς τους αιχμαλώτους πρέπει να είναι καλή, ενώ η νίκη που είναι το ουσιαστικό ζητούμενο του πολέμου δεν πρέπει να επέρχεται με παρατεταμένες πολεμικές επιχειρήσεις⁴. Οι Ινδοί, τέλος, έχουν κάποιους κανόνες ούτως ώστε η διεξαγωγή του πολέμου να μην καθίσταται απάνθρωπη. Συγκεκριμένα, στο *Βιβλίο του Manu* (γραμμένο γύρω στον 4^ο π.Χ. αιώνα), αναφέρεται ότι δεν είναι σωστό να χρησιμοποιούνται στη μάχη όπλα αγκαθωτά, που περιέχουν δηλητήριο ή που εκτοξεύουν φλόγες· επίσης, δεν πρέπει να πλήττονται όσοι έχουν αποπλιστεί, είναι

³ «Ο καλός στρατηγός επιτυγχάνει το σκοπό του και σταματάει, επιτυγχάνει το σκοπό του και δεν υπερηφανεύεται για αυτό, επιτυγχάνει το σκοπό του ως μία αναπόφευκτη αναγκαιότητα, επιτυγχάνει το σκοπό του, αλλά δεν αγαπά τη βία». Laotse, *The Book of Tao*. Reprinted in Faculty of Lynchburg College, 1982. *War and Peace*, Vol. 5 of Classical Selections on Great Issues, Washington D.C.: University Press of America, σ.526.

⁴ Sun Tzu, 1963. *The art of War*. Translated by Griffith, Samuel B., Oxford: Oxford University Press, σ.76.

σοβαρά πληγωμένοι, κοιμούνται ή δεν παίρνουν μέρος στη μάχη, καθώς και εκείνοι των οποίων τα όπλα έχουν καταστραφεί⁵.

Ανάμεσα στους αρχαίους φιλοσόφους που αναφέρθηκαν στον πόλεμο ανήκει και ο Πλάτων⁶, ο οποίος στους *Νόμους* υποστηρίζει ότι ο πόλεμος είναι αναγκαίο κακό που σκοπό έχει την εδραίωση της ειρήνης, ενώ καθορίζει ότι «ἐὰν δέ τις ἰδίᾳ ποιῆται πρὸς τινὰς εἰρήνην ἢ πόλεμον ἄνευ τοῦ κοινοῦ, θάνατος ἔστω καὶ τούτῳ ζημίᾳ· ἐὰν δέ τι μέρος τῆς πόλεως εἰρήνην ἢ πόλεμον πρὸς τινὰς ἑαυτῷ ποιῆται, τοὺς αἰτίους οἱ στρατηγοὶ ταύτης τῆς πράξεως εἰσαγόντων εἰς δικαστήριον, ὀφλόντι δὲ θάνατος ἔστω δίκη»⁷. Υπάρχουν δηλαδή κανόνες που αφορούν τόσο το *jus in bello*, όσο και το *jus ad bellum*. Στην *Πολιτεία* ο Πλάτων αναφέρει ότι οι Έλληνες στον πόλεμο δεν λεηλατούν ούτε καταστρέφουν τις πόλεις και τους οικισμούς, ούτε θεωρούν εχθρούς τους άμαχους πολίτες και τα γυναικόπαιδα: «Οὐδ' ἄρα τὴν Ἑλλάδα Ἕλληνες ὄντες κερουῖσιν, οὐδὲ ὁμολογοῦσιν ἐν ἑκάστη πόλει πάντας ἐχθροὺς αὐτοῖς εἶναι, καὶ

⁵ Friedman, Leon (ed.), 1972. *The Law of War: A Documentary History*, vol. I. New York: Random House, σ.3.

⁶ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Baracchi, Claudia, 2001. *Of Myth, Life and War in Plato's Republic (Studies in Continental Thought)*. U.S.A.: Indiana University Press. Επίσης, Belcher, Ballis, 1973. *The legal position of war: changes in its practice and theory from Plato to Vattel*. London, New York: Taylor and Francis Inc. Τέλος, Syse, Henrik, 2002. "Plato: The Necessity of War, the Quest for Peace". *Journal Of Military Ethics* 1(1): 36-44.

⁷ «Οἰοσδήποτε συνάψει εἰρήνην ἢ ξεκινήσει πόλεμον ανεξάρτητα ἀπὸ τὴν πολιτεία θα υφίσταται τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου. Ἐὰν ἓνα τμήμα τοῦ κράτους συνάψει εἰρήνην ἢ κηρύξει τὸν πόλεμον με δική του πρωτοβουλία, οἱ στρατηγοὶ θα οδηγούν τοὺς υπεύθυνους σε δικαστήριο και ἡ ποινὴ τῆς καταδίκης θα εἶναι ὁ θάνατος». Plato, *Laws*, Bk. IX 955b9-c6. Κριτική έκδοση ἀπὸ τὸν Burnet, I., 1997 (reprint, α' εκδ. 1901). Oxford Classical Texts, Vol. V. Oxford: Oxford University Press. *Ibid*, Bk. I 629c8-d9.

ἄνδρας καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας, ἀλλ'ὀλίγους ἀεὶ ἐχθροὺς τοὺς αἰτίους τῆς διαφορᾶς. καὶ διὰ ταῦτα πάντα οὔτε τὴν γῆν ἐθελήσουσιν κείρειν αὐτῶν, ὡς φίλων τῶν πολλῶν, οὔτε οἰκίας ἀνατρέπειν, ἀλλὰ μέχρι τούτου ποιήσονται τὴν διαφορᾶν, μέχρι οὗ ἂν οἱ αἰτίοι ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναιτίων ἀναλγούντων δοῦναι δίκην»⁸. Σκέψεις σχετικά με τον πόλεμο διατυπώνει και ο Αριστοτέλης (θεωρεί τον πόλεμο ως κάτι το αναπόφευκτο και προσπαθεί να δώσει κάποιες κατευθύνσεις για τη δικαιολόγησή του): «...καὶ πολεμοῦμεν ἵν' εἰρήνην ἄγωμεν...οὐδεὶς γὰρ αἰρεῖται τὸ πολεμεῖν τοῦ πολεμεῖν ἔνεκα, οὐδὲ παρασκευάζει πόλεμον»⁹. Ο Αριστοτέλης είναι

⁸ «Δεν θα ρημάζουν, λοιπόν, Ἕλληνες αυτοί, τὴν Ελλάδα, οὔτε θα βάλουν φωτιά στα σπίτια, οὔτε θα βγουν και θα πουν πως ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς μίας ἢ τῆς ἄλλης πολιτείας, ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά, εἶναι ἐχθροὶ τους, ἀλλὰ πάντοτε λίγους μόνο θα χαρακτηρίζουν ἐχθροὺς, αὐτοὺς που προκάλεσαν τὴ διένεξη. Και ἔτσι, οὔτε τὴ γῆ των ἄλλων θα θελήσουν να τὴ ρημάζουν, ἀφοῦ τους περισσότερους ἀπὸ αὐτοὺς θα τους θεωροῦν φίλους τους, οὔτε σπίτια θα γκρεμίσουν, ἀλλὰ ἡ διένεξη θα διατηρηθεῖ ἕως τὸ σημεῖο που οἱ υπαίτιοι θα υποχρεωθοῦν ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θα υποφέρουν χωρὶς να ἔχουν φταίξει σε τίποτα, να πληρώσουν για ὅσα ἔκαναν». Plato, *The Republic*, Bk. V 471a5-b5, εἰς Plato, *Opera*. Κριτική ἔκδοση ὑπὸ του Burnet, John, 1978. *Platonis Opera*. TOMVS IV. Oxford: Oxford Clarendon Press.

⁹ «...καὶ κάνουμε πόλεμο για να μπορέσουμε να ζήσουμε εἰρηνικά...κανεῖς δεν προτιμᾶ να βρῖσκεται σε πόλεμο οὔτε προκαλεῖ πόλεμο για χάρη του πολέμου». Aristotle, *Nichomachean Ethics*, 1177b6. Κριτική ἔκδοση ὑπὸ του Bywater, I., 1894. Oxford: Oxford Clarendon Press. Επίσης, βλ. Forsyth, Murray/ Keens-Soper, Maurice, 1993. *The Political Classics: A Guide to the Essential Texts from Plato to Rousseau*. Reading, Berkshire, Great Britain: Cox & Wyman Ltd., on behalf of Oxford University Press, σ.σ. 37-69.

επίσης ο πρώτος που χρησιμοποιεί το όρο *δίκαιος πόλεμος*¹⁰ προκειμένου να περιγράψει τους πολέμους μεταξύ Ελλήνων και άλλων, μη-ελληνικών φύλων¹¹.

Πέρα από τα φιλοσοφικά κείμενα, απόψεις σχετικά με τον πόλεμο εντοπίζονται και σε ιστορικά συγγράμματα¹². Για παράδειγμα, ο Ξενοφώντας με τις περιγραφές του παρουσιάζει τον προβληματισμό για το πότε και κάτω από ποιες προϋποθέσεις μπορεί να δικαιολογηθεί η προσφυγή στον πόλεμο¹³, ενώ ο Θουκυδίδης επίσης μέσα από γλαφυρές περιγραφές μαχών προσφέρει πλούσιο υλικό για προβληματισμό¹⁴. Με τον πόλεμο απασχολούνται εν μέρει και οι ποιητές, και ως ένα σημαντικό παράδειγμα παρουσιάζεται

¹⁰ «...ὡς φύσει δίκαιον τοῦτον ὄντα τὸν πόλεμον». Aristotle, *Politics*, 1256b25. Κριτική έκδοση υπό του Ross, W.D., 1992. Oxford: Oxford Clarendon Press.

¹¹ Egan, Eileen, 1999. *Peace Be With You. Justified Warfare or the Way of Nonviolence*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, σ.43.

¹² Οι αναφορές στο σημείο αυτό είναι αναγκαστικά επιγραμματικές, καθώς τα σχετικά χωρία είναι πολλά, αλλά δεν είναι εφικτό να αναφερθούν στο σύνολό τους, ούτε και κρίνεται σκόπιμο, εφόσον δεν συγκροτούν φορείς μιας σαφώς διατυπωμένης θεωρίας. Τα παραδείγματα που επιλέχθηκαν είναι εκείνα που κρίθηκε ότι προσφέρουν μια καλύτερη εικόνα για τους προβληματισμούς που επικράτησαν αναφορικά με τον πόλεμο.

¹³ Xenophon, *Cyropaedia*, vii, 1, 41-44. Εις το *Xenophon in Seven Volumes*, Vol. IV, translated by Walter Miller, 1989⁸. Loeb Classical Library, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, σ.σ.224-227. Επίσης, Xenophon, *Anabasis*, vii, 1, 29. Κριτική έκδοση υπό του Marchant, E.C., 1904. Oxford Classical Texts, Oxford: Oxford Clarendon Press.

¹⁴ Ως παράδειγμα μπορεί κανείς να μελετήσει τα κεφάλαια που αναφέρονται στη σύλληψη και τη μεταχείριση των Αθηναίων αιχμαλώτων από τους Συρακούσιους. Thucydides, *Historiae*. VII. 82-87. Κριτική έκδοση υπό του Jones, H.St., 1902. Oxford: Oxford Clarendon Press. Επίσης, για τον σχολιασμό βλέπε Nardin, Terry, 1992. *Traditions of International Ethics*. United Kingdom: Cambridge University Press, σ.σ.62-80.

ο Ευριπίδης, ο οποίος μάλιστα αναφέρεται εκτενώς στο θέμα της αντιμετώπισης των αιχμαλώτων (στο έργο του *Ηρακλείδες*¹⁵ αναφέρεται στην απαγόρευση κακομεταχείρισεως των αιχμαλώτων πολέμου).

Στην αρχαία Ρώμη ο Κικέρωνας γράφει ότι πρέπει να θεωρούμε τον πόλεμο ως την ύστατη λύση, ότι ο πόλεμος πρέπει να κηρύσσεται από την αρμόδια αρχή, ότι ο αντίπαλος πρέπει να ειδοποιείται πριν την έναρξη των εχθροπραξιών και, τέλος, ότι πρέπει να δίνεται μια τελευταία ευκαιρία για ειρηνικό διακανονισμό: «...*nullum bellum suscipi a civitate optima nisi aut pro fide aut pro salute...Illa iniusta bella sunt, quae sunt sine causa suscepta. nam extra ulciscendi aut propulsandorum hostium causam bellum geri iustum nullum potest...Nullum bellum iustum habetur nisi denuntiatum, nisi indictum, nisi repetitis rebus...*»¹⁶. Ο πόλεμος πρέπει να αποτελεί την τελευταία λύση, όταν κάθε προσπάθεια ειρηνικής επίλυσης της διαφοράς έχει πλέον αποτύχει¹⁷.

¹⁵ Euripides, *Heraclidae*, 960-967. Εις το *Euripides Fabulae*, Vol. I, κριτική έκδοση υπό του Diggle J., 1984. Oxford Classical Texts, Oxford: Oxford Clarendon Press.

¹⁶ «...Ένας πόλεμος ποτέ δεν ξεκινά από το ιδανικό κράτος, παρά μόνο για την υπεράσπιση και την ασφάλειά του...Αυτοί οι πόλεμοι, που ξεκινούν χωρίς προειδοποίηση, είναι άδικοι. Διότι μόνο ένας πόλεμος που διεξάγεται για εκδίκηση ή για άμυνα είναι δίκαιος. Κανένας πόλεμος δεν θεωρείται δίκαιος παρά μόνο εάν έχει προηγηθεί επίσημη κήρυξή του ή εάν πριν την κήρυξη του πολέμου έχει ζητηθεί επανόρθωση». Cicero, Marcus Tullius, *De Re Publica*, III, xxiii, 34-37. Έκδοση υπό του Keyes, C.W., 1994¹¹. Loeb Classical Library. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, σ.σ.211-213.

¹⁷ “...*Nam cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc beluarum, confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore...*”. Cicero, Marcus Tullius, *De Officiis*, Bk. I, XI, 34-35. Κριτική έκδοση από τον Winterbottom, M., 1994. Oxford Classical Texts. Oxford: Oxford University Press.

Οι παραπάνω κανόνες που αποτελούσαν το *jus ad bellum* τηρούνταν στα πλαίσια μιας τυπικής διαδικασίας που είχε αναπτύξει το Ρωμαϊκό κράτος¹⁸: ο πρεσβευτής διατύπωνε τον λόγο για τον οποίο η Ρώμη είχε δυσαρεστηθεί και ζητούσε επανόρθωση. Αν το κράτος που έκανε την παράβαση αρνείτο να επανορθώσει, τότε ενημερωνόταν η Σύγκλητος, η οποία αποφάσιζε εάν θα κατέφευγε στη λύση του πολέμου για να δικαιωθεί. Εάν αποφάσιζε να κηρύξει πόλεμο, τότε ο πρεσβευτής ανακοίνωνε το γεγονός αυτό στο εχθρικό κράτος και έρριπτε συμβολικά ένα ακόντιο στο έδαφος του. Η διαδικασία αυτή δεν τηρούνταν όταν ο αντίπαλος δεν ήταν οργανωμένο κράτος, όταν το ρωμαϊκό κράτος είχε ήδη δεχτεί επίθεση ή στην περίπτωση του εμφύλιου πολέμου¹⁹. Μόνο όσοι αναγνωρίζονταν επίσημα ως μέλη του στρατού μπορούσαν να λάβουν μέρος στις εχθροπραξίες²⁰, διαφορετικά θεωρούνταν ένοχοι φόνου. Αν όλες οι πιο πάνω προϋποθέσεις τηρούνταν, τότε ο πόλεμος θεωρούνταν δίκαιος, τουλάχιστον με την έννοια ότι το τυπικό είχε ακολουθηθεί.

2.2. Ο δίκαιος πόλεμος στη χριστιανική παράδοση.

Τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, πολλοί χριστιανοί δεν ήθελαν να υπηρετήσουν στο στρατό. Κατά κάποιους αυτό είχε τη βάση του στις φιλειρηνικές διαθέσεις τους, ενώ για κάποιους άλλους η αιτία ανιχνεύεται στο γεγονός ότι στον

¹⁸ Για την πολιτική του ρωμαϊκού κράτους βλέπε Wood, Neal, 1991. *Cicero's Social and Political Thought: An Introduction*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, σ.σ.120-143 και σ.σ.176-206.

¹⁹ Nussbaum, Arthur, 1954. *A Concise History of the Law of Nations*. New York: Macmillan, σ.σ.21-23.

²⁰ Cicero, *De Officiis*, ο.π., Bk. I, XI.

ρωμαϊκό στρατό παραδοσιακά απαιτείτο θυσία για τον αυτοκράτορα, ειδικά από τους ανώτερους βαθμοφόρους (όμως ακόμα και οι κατώτεροι στρατιωτικοί ορκίζονταν πίστη στον αυτοκράτορα και έφεραν σχετικό έμβλημα)²¹. Η ιδέα αυτή για τους χριστιανούς ήταν ειδωλολατρική και κατ' επέκταση εσφαλμένη. Εκτός αυτού όμως, η βία για τους πρώτους χριστιανούς –παρά τις κάποιες εξαιρέσεις- ήταν ανεπίτρεπτη.

Η απαγόρευση άσκησης βίας και συμμετοχής των χριστιανών σε πολεμικές επιχειρήσεις προέρχεται από ορισμένα χωρία της Καινής Διαθήκης που ρητά καταδικάζουν τη βίαιη επίλυση διαφορών²². Οι χριστιανοί πρέπει να αγαπούν και να προσεύχονται για τη σωτηρία και αυτών ακόμα που τους έβλαψαν και όχι να τους διώκουν και να επιζητούν την τιμωρία τους. Εκεί ίσως εντοπίζονται οι ρίζες του ειρηνισμού. Ωστόσο, σε άλλα χωρία αναγνωρίζεται η νόμιμη εξουσία του κράτους που πρέπει να φροντίζει για τη διασφάλιση της ειρήνης και την τήρηση των νόμων: η βία λοιπόν απαγορεύεται ως εκδήλωση εκδίκησης, εχθρότητας ή μίσους και δεν καταδικάζεται γενικότερα όταν π.χ. χρησιμοποιείται για την επιβολή του νόμου και της τάξης²³.

²¹ Anscombe, Elizabeth. *War and Murder*. Εις το Wakin, Malham M. (ed.), 1979. *War, Morality and the Military Profession*. Colorado: Westview Press, σ.σ.285-298. Επίσης, Bouthoul, Gaston, 1980. *Πραγματεία περί πολεμολογίας, Κοινωνιολογία των Πολέμων*. Μτφρ. Καφετζόπουλος, Π. Δ., Αθήνα: εκδόσεις ΓΕΣ, σ. 59.

²² Matt.5:9, Matt. 5:21-22, Matt. 5:43-48, Matt. 26:50-53, Rom. 12:17-21. Από την έκδοση Oxford Editors, 1985². *The New English Bible: New Testament*. London: Oxford University Press.

²³ Βλέπε τις υποενότητες, οι οποίες ακολουθούν και οι οποίες αναφέρονται στην δικαιολόγηση του πολέμου, όπως αυτή παρουσιάζεται και αναλύεται, ιδιαίτερα στο έργο του Αμβροσίου, του Αυγουστίνου και του Θωμά του Ακινάτη.

Η χριστιανική σκέψη για το Δίκαιο του πολέμου²⁴ αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε μέσα από τα έργα επιμέρους στοχαστών, οι οποίοι προσέτρεξαν εν μέρει στη ρωμαϊκή σκέψη που αφορούσε την διεξαγωγή του πολέμου. Ωστόσο, η ρωμαϊκή νομική σκέψη για το δίκαιο πόλεμο σταδιακά συνδυάζεται²⁵ με μια ηθική-θεολογική διάσταση, στα πλαίσια της οποίας οι δυνάμεις του καλού μάχονται τις δυνάμεις του κακού²⁶. δηλαδή, πέρα από τη νομική πλευρά του θέματος, για την ηθική και θεολογική δικαιολόγηση του πολέμου γίνεται, όπως θα δούμε στην υποενότητα αυτή, μια προσπάθεια καθορισμού των ενεργειών που επιτρέπονται και ως προς το *jus ad bellum*, αλλά και ως προς το *jus in bello* προκειμένου να βοηθηθούν οι πιστοί να καθορίσουν τη θέση τους απέναντι στο επάγγελμα του στρατιώτη και απέναντι στον πόλεμο ως έργο της κοινωνίας στην οποία διαβιώνουν²⁷.

²⁴ Johnson, James Turner, 1999. *Morality and Contemporary Warfare*. New Haven, CN and London: Yale University Press, σ.σ. 22-40. Επίσης, Cole, Darrell, 2002. *When God Says War is Right: The Christian's Perspective on When and How to Fight*. Colorado Springs: Waterbrooks Press, σ.σ. 77-107. Ακόμη, Nardin, Terry, 1998. *The Ethics of War and Peace*. N.J.: Princeton University Press, σ.σ.15-54. Τέλος, Holmes, Arthur, 1991. *War and Christian Ethics: Classic Readings on the Morality of War*. Grand Rapids, M.I.: Baker Publishing Group.

²⁵ O' Brien, William V., 1981. *The Conduct of Just and Limited War*. New York: Praeger Publishers, σ.σ.4-5.

²⁶ Johnson, James Turner, 1987. *The Quest for Peace*. N.J.: Princeton University Press, σ.45.

²⁷ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Ramsey, Paul, 1961. *War and Christian Conscience*. Durham, NC: Duke University Press.

2.2.α. Ο Άγιος Αμβρόσιος.

Βασικός πυρήνας της σκέψης του Αμβροσίου (334 ή 340-397) ήταν η θέση ότι η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αποτελούσε φρουρό της ειρήνης. Τις επιδρομές των γερμανικών φύλων θεωρούσε ως θεία τιμωρία για την ειδωλολατρική πίστη των Ρωμαίων. Αυτή η σκέψη ήταν και η βασική διαφοροποίησή του από την ρωμαϊκή παράδοση²⁸: υπάρχουν πόλεμοι που γίνονται με τη θέληση του Θεού. Οι αρχές που καθόρισε ο Αμβρόσιος για την δίκαιη διεξαγωγή του πολέμου σχετίζονται άμεσα με τις βασικές αρετές που πρέπει να διακρίνουν κάθε χριστιανό, και οι οποίες αφορούν τόσο την λατρεία του Θεού, όσο και τις καθημερινές ενασχολήσεις των πιστών, τη στάση τους όχι μόνο απέναντι στα άλλα μέλη της κοινωνίας όπου ζουν, αλλά και στην ίδια την κοινωνία.

Ο Αμβρόσιος θεωρεί βασικές αρετές του χριστιανού τη σύνεση, τη δικαιοσύνη, τη γενναιότητα και την εγκράτεια/μετριοπάθεια²⁹. Ο χριστιανός πρέπει να ενεργεί ενάρετα σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του και για να το επιτύχει αυτό πρέπει να έχει ως γνώμονά του τη δικαιοσύνη, την πιο θεμελιώδη αρετή. Ας δούμε πώς ο ίδιος δείχνει πως οι αρετές διαπλέκονται σε όλα τα επίπεδα της ζωής του πιστού:

«Είναι φανερό λοιπόν ότι αυτές οι πρωταρχικές αρχές συσχετίζονται μεταξύ τους. Διότι, η γενναιότητα, που στον πόλεμο προφυλάσσει την πατρίδα από τους βαρβάρους, ή στην ειρήνη, όταν υπερασπίζεται τον αδύναμο έναντι των ληστών, είναι βέβαια δίκαιη. Και το να γνωρίζει κανείς πώς να βοηθάει, πώς να εκμεταλλεύεται τις ευκαιρίες, τον κατάλληλο τόπο και χρόνο, είναι μέρος της σύνεσης και της εγκράτειας. Το να αναγνωρίσει κανείς την κατάλληλη ευκαιρία και το να αποκομίσει όφελος σύμφωνα με το τι είναι σωστό, αυτό

²⁸ Egan, ο.π., σ.48-51.

²⁹ St. Ambrose, *Duties of the Clergy*, Bk. I, XXXVI, 179. Εις Schaff, Philip, 1969. *Nicene and Post-Nicene Fathers*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans Publishing Co., σ.20.

σχετίζεται με τη δικαιοσύνη»³⁰. Όταν υπάρχουν αντικρουόμενα καθήκοντα, η σύγκρουση κρίνεται βάσει των παραπάνω αρετών, με βασικότερη την αρετή της δικαιοσύνης.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια διατυπώνονται οι σκέψεις του Αμβροσίου για τον δίκαιο πόλεμο³¹. Οι προαναφερθείσες αρετές έχουν εφαρμογή και στη διεξαγωγή του πολέμου και είναι εκείνες που διασφαλίζουν το δίκαιο. Ο ίδιος μέσα από την παρακάτω αφήγηση μας δίνει την εικόνα ενός στρατιωτικού αρχηγού που διαπνέεται από το περιεχόμενο των βασικών αρετών:

«Είχε καταφέρει να κάνει τους ανθρώπους να δεθούν μαζί του χωρίς εξαναγκασμό...όταν έδειξε ότι εκτιμούσε την ανδρεία, ακόμη και σε έναν εχθρό. Πίστευε επίσης ότι η δικαιοσύνη πρέπει να ισχύει το ίδιο για εκείνους που μάχονταν εναντίον του και για τους άντρες του...και θαύμαζε τον αρχηγό του αντίπαλου στρατεύματος. Όταν εκείνος σκοτώθηκε σε μια ενέδρα, πένθησε και έκλαψε για αυτόν. Τον τίμησε στην κηδεία του και έδειξε την καλή του πίστη ζητώντας εκδίκηση για το φόνο του...καθήκον που μεταβίβασε στο γιο του, ούτως ώστε να μη μείνει χωρίς εκδίκηση ένας αθώος άνδρας»³².

³⁰ *Ibid*, Bk. I, XXVII, 129, σ.22.

³¹ Επίσης, κατά κάποιους, ο Αμβρόσιος δικαιολόγησε και τον πόλεμο που γίνεται προς όφελος άλλων, φίλων λαών: υποστήριζε ότι αυτός που δεν εμποδίζει το να συμβεί ένα κακό στο γείτονά του, έχει ίσο μερίδιο ευθύνης με εκείνον που το διαπράττει (St. Ambrose, *De Officiis*, I, XXXVI, §179). Βλ. Chesterman, Simon, 2001. *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*. New York: Oxford University Press, σ.13-14. Κατά τον τρόπο αυτό θα μπορούσαν να δικαιολογηθούν και οι στρατιωτικές επεμβάσεις που πραγματοποιούνται από ισχυρά κράτη με το σκοπό να συνδράμουν στην επίλυση διεθνών διαφορών ή προκειμένου να θέσουν τέλος στην κακομεταχείριση των πολιτών ενός κράτους λόγω των σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την κυβέρνηση του κράτους αυτού.

³² *Ibid*, Bk. II, VII, 33, σ.49.

Στο παραπάνω κείμενο, εκφράζεται η άποψη ότι οι στρατιώτες έχουν καθήκον να υπερασπίζονται τους αθώους, ακόμα και με κίνδυνο της ζωής τους. Έτσι θα αποδοθεί δικαιοσύνη για τις άδικες πράξεις που διαπράχθηκαν. Επίσης, από την εκτίμηση που δείχνει ο αρχηγός ενός στρατού στον αντίπαλό του διακρίνεται ενδεχομένως η ιδέα ότι όλοι οι στρατιώτες είναι από ηθικής άποψης ισότιμοι και η αξία τους πρέπει να κρίνεται από τον τρόπο που πολεμούν (και κατ' επέκταση όχι από το αν ο πόλεμος που διεξάγουν είναι δίκαιος ή άδικος: αυτό βαρύνει τους πολιτικούς τους ηγέτες που τον αποφάσισαν). Η ευθύνη δεν βαρύνει τον στρατιώτη που αγωνίζεται, αλλά εκείνον που ξεκίνησε τον πόλεμο, γι' αυτό και οι στρατιώτες δεν πρέπει να τιμωρούνται για τίποτα άλλο παρά μόνο για τις πράξεις τους στο πεδίο της μάχης (όχι για τις αποφάσεις των αρχηγών τους). Όταν συλληφθούν αιχμάλωτοι ή παραδοθούν ή τραυματιστούν, τερματίζεται η στρατιωτική τους ιδιότητα και δεν πρέπει να γίνονται αντικείμενο επιθέσεων.

Άλλο ένα ενδιαφέρον σημείο για τη δίκαιη διεξαγωγή του πολέμου εντοπίζεται στην επιστολή του Αμβροσίου προς τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο, μετά την πολιορκία της Θεσσαλονίκης, όπου γίνεται λόγος για τις αδικαιολόγητες βιαιοπραγίες στο πεδίο της μάχης³³. Τέλος, δεν πρέπει να κυνηγά κανείς τη νίκη με αθέμιτα μέσα: η νίκη που κερδίζεται με ανέντιμο τρόπο επιφέρει τη ντροπή³⁴.

Έχοντας ολοκληρώσει την επισκόπηση των απόψεων του Αμβροσίου, πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι ο ίδιος δεν είχε σκοπό να αναπτύξει μια θεωρία για το πότε και πώς δικαιολογείται κανείς ηθικά να ξεκινήσει έναν πόλεμο· αυτό που προέχει είναι να

³³ St. Ambrose, Letter LI, "To Theodosius after the Massacre at Thessalonica", in *Nicene and Post-Nicene Fathers*, vol. X, σ.σ. 450-453.

³⁴ Ambrose, *Duties of the Clergy*, εις Schaff, ο.π., Bk. III, XV, 91, σ.82.

δοθούν οι κατευθυντήριες γραμμές, έτσι ώστε ο πιστός να μπορέσει να ζήσει ενάρετα την προσωρινή γήινη ζωή του και να εκπληρώσει το καθήκον του για την υπέρσχυση της δικαιοσύνης, τόσο σε προσωπικό-ατομικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο κοινωνίας-πολιτείας.

2.2.β. Ο ιερός Αυγουστίνος.

Ο Αυγουστίνος (354-430) θεωρείται από πολλούς ως ο πατέρας της σύγχρονης θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου³⁵. Οι θέσεις του είναι επηρεασμένες από τον Πλάτωνα και τον Κικέρωνα (πριν προσηλυτισθεί στον Χριστιανισμό σπούδαζε φιλοσοφία), ενώ έχει πολλές συμβολές που προέρχονται από την ερμηνεία των Ευαγγελίων. Ο Αυγουστίνος έζησε σε μια εποχή κατά την οποία η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν σε φάση παρακμής και πέρα από τον κίνδυνο που προερχόταν από τους εξωτερικούς εχθρούς, η Εκκλησία έπρεπε να αντιμετωπίσει πολλές αιρετικές ομάδες που διεκδικούσαν εξουσία και οπαδούς³⁶. Οι σκέψεις του Αυγουστίνου για το Δίκαιο Πόλεμο δεν αποτελούν ένα πλήρες, ξεχωριστό του έργο, αλλά ευρίσκονται αποσπασματικά σε έργα που σκοπό έχουν να δώσουν απαντήσεις σε ερωτήματα πιστών, ούτως ώστε να αναχαιτίσει η Εκκλησία τη διασπαστικότητα που προκαλούσαν οι διάφορες αιρέσεις, αλλά και να αντικρούσει επιθέσεις που δεχόταν η Εκκλησία από τους εθνικούς και από άλλες θρησκευτικές ομάδες³⁷.

³⁵ Bouthoul, ο.π., σ.59-60.

³⁶ Egan, ο.π., σ.54-55.

³⁷ Matthews, Gareth B. (ed.), 1999. *The Augustinian Tradition (Philosophical Traditions No 8)*, Berkeley and Los Angeles: California University Press, σ.σ.323-345.

Η συμβολή του Αυγουστίνου στη θεωρία του Δικαίου Πολέμου σχετίζεται στενά με τη φιλοσοφία του για την ιστορία, την οποία αναπτύσσει στο έργο του *De Civitate Dei*. Στο έργο αυτό απαντά στο ερώτημα πώς ο Θεός, που είναι Παντοδύναμος, επέτρεψε να λεηλατηθεί η Ρώμη, το προπύργιο του Χριστιανισμού, από τους βαρβάρους³⁸. Κατ' αυτόν λοιπόν, ο πόλεμος είναι ένα μέσο για την τιμωρία και την εξιλέωση των αμαρτιών των ανθρώπων και έτσι ακόμη και οι νίκες των φαύλων έχουν τον σκοπό τους στο σχέδιο του Θεού: «Διότι, ακόμα και όταν διεξάγουμε έναν δίκαιο πόλεμο, οι αντίπαλοί μας πρέπει να αμαρτάνουν· και κάθε νίκη, ακόμα και όταν την πετυχαίνουν αδύναμοι άνδρες, είναι αποτέλεσμα της κρίσης του Θεού, ο οποίος ταπεινώνει τους ηττημένους είτε για να τους απομακρύνει από την αμαρτία είτε για να τους τιμωρήσει για αυτήν»³⁹. Η παγκόσμια ιστορία παρουσιάζεται ως μια προοδευτική εξέλιξη που κορυφώνεται με την Τελική Κρίση, ενώ οι πόλεμοι, οι διάφορες μάχες και το τέλος των αυτοκρατοριών, όπως και όλα όσα συμβαίνουν στον πρόσκαιρο κόσμο είναι μέρος ενός ευρύτερου θεϊκού σχεδίου, βάσει του οποίου ακόμα και οι αδύναμοι σε χαρακτήρα άνθρωποι μπορούν να τιμωρήσουν τις αμαρτίες άλλων ανθρώπων και έτσι να συμβάλλουν στη Θεία οικονομία⁴⁰.

³⁸Atkins, E.M. and Dodaro, R.J., 2001. *Augustine, Political Writings*. United Kingdom: Cambridge University Press, σ.207 και σ.σ. 213-214.

³⁹ Augustine, *City of God*. Εις Schaff, ο.π., Vol. II, Bk. XIX, 15, σ.411.

⁴⁰ Russell, Frederick H., 1975. *The Just War in the Middle Ages*. London: Cambridge University Press, σ.16. Ακόμα, για την αυγουστίνη φιλοσοφία της ιστορίας βλ. Matthews, ο.π., σ.345-361. Τέλος, Nisbet, Robert A., 1995. *Κοινωνική αλλαγή και Ιστορία*. Μετάφραση Στ. Ροζάνης, Γερ. Σκιαδαρόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση, σ.σ. 105-116.

Το κράτος ως πολιτική οντότητα⁴¹ έχει μεγάλη σημασία κατά τον Αυγουστίνο: είναι η ανώτερη μορφή της ανθρώπινης κοινωνίας, αυτή που εξασφαλίζει στον άνθρωπο την γνώση, τη δικαιοσύνη, την ευτυχία. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία προσέφερε βέβαια όλα τα παραπάνω στους πολίτες της, η χριστιανική οπτική όμως διέφερε, καθώς πρεσβεύει ότι η γνώση, η δικαιοσύνη και η ευτυχία δεν μπορούν να επιτευχθούν χωρίς την συνδρομή του Θεού. Το ιδανικό κράτος, λόγω των εν γένει αδυναμιών του ανθρώπου, δεν είναι εφικτό. Υπάρχει μόνο ως Πολιτεία του Θεού (Civitas Dei). Ωστόσο, οι άνθρωποι, όπως δημιουργούν την οικογένεια, έτσι δημιουργούν κατά φυσικό τρόπο και τα κράτη (από τη συνένωση οικογενειών) και για να επιβιώσουν αυτά πρέπει να υπάρχει τάξη και υπακοή στον εκάστοτε άρχοντα. Κάθε άνθρωπος μέσα στην κοινωνία επιτελεί τον σκοπό για τον οποίο προορίζεται⁴².

Ο άνθρωπος λοιπόν οργανώνει κοινωνίες για να υπάρχει ειρήνη και να επιτύχει την διασφάλισή της⁴³. Μέσα στην κοινωνία ο άνθρωπος μπορεί να απολαύσει πρόσκαιρα αγαθά, όπως τα υλικά αγαθά, οι τέχνες, ο ελεύθερος χρόνος. Τα πρόσκαιρα αυτά αγαθά δεν είναι επιβλαβή αυτά καθεαυτά, μόνο ο πόθος για απόκτηση ακόμη περισσότερων

⁴¹ Forsyth/Keens-Soper, ο.π., σ. 69-96. Επίσης, McClelland, John S., 2002⁶. *A History of Western Political Thought*. London: Routledge, σ.σ. 91-109. Ακόμη, Dyson, R.W. (ed.), 2001. *The Pilgrim City: Social and Political Ideas in the Writings of St. Augustine of Hippo*. U.S.A., Rochester: Boydell & Brewer Ltd., σ.σ.1-179, καθώς και Heyking, John von, 2001. *Augustine and Politics as Longing in the World*. Columbia: University of Missouri Press, σ.σ. 51-222. Επιπλέον, Nisbet, ο.π., σ.σ. 116-122. Τέλος, Connoly, William E., Schoolman, Morton (ed.), 2002. *The Augustinian Imperative: A Reflection on the Politics of Morality*. United Kingdom: Rowman & Littlefield Inc.

⁴² Yoder, John Howard, 1996. *When War is Unjust. Being Honest in Just-War Thinking*. New York, Maryknoll: Orbis Books, σ.σ.8-10.

⁴³ Holmes, Robert L., 1989. *On War and Morality*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, σ.117.

καταστρέφει την ψυχή του ανθρώπου⁴⁴. Η κοινωνία και οι νόμοι της σκοπό έχουν να υπάρξει εγρήγορση για να αντιμετωπίζονται έγκαιρα –ακόμα και με τον πόλεμο- οι δυσμενείς συνέπειες της απληστίας που καταλήγουν στη διάπραξη αδικιών εις βάρος τρίτων⁴⁵.

Η ανθρώπινη κοινωνία ως εκ τούτου διαφθείρεται από την απληστία με αποτέλεσμα να πρέπει οι άνθρωποι να αγωνίζονται, συχνά και με βίαια μέσα, για την επίτευξη της ειρήνης. Ο Αυγουστίνος αντιμετώπισε αυτήν την πραγματικότητα⁴⁶ ως εξής: θεώρησε ότι η ανάγκη για κοινωνική οργάνωση και τάξη είναι τέτοια ώστε υπερσχύει πολλές φορές των ατομικών δικαιωμάτων. Όταν διαπιστώνεται λοιπόν σύγκρουση κοινωνικών αξιών ο καλός πολίτης ανάλογα με τη θέση και τα καθήκοντά του προσπαθεί να επιβάλει τη δικαιοσύνη, ακόμα και αν καταφεύγει σε πράξεις που άλλοτε θα ήταν καταδικαστέες. Αυτό που καθορίζει την ηθική ποιότητα της πράξης είναι η πρόθεση⁴⁷, η εσωτερική διάθεση κι όχι η ίδια η πράξη. Ακόμα και οι εχθρικές ενέργειες, όταν υποκινούνται από φιλάνθρωπα συναισθήματα, είναι δικαιολογημένες⁴⁸. Εν ολίγοις, όταν οι σκέψεις (οι σκοποί) ενός ανθρώπου είναι αγαθές, οι πράξεις του αποκλείεται να είναι κακές. Ο ίδιος ο Αυγουστίνος τονίζει ότι οι χριστιανοί δεν πρέπει να

⁴⁴ Augustine, *Letter 220: Augustine to Boniface*, εις Atkins- Dodaro, *ο.π.*, σ.221 και σ.σ. 222-224.

⁴⁵ Ο πόλεμος τότε είναι αναγκαίος και δίκαιος. Βλ. Johnson, James Turner, “Just Cause Revisited”. Εις το Abrams, Elliott, 1998. *Close calls. Intervention, Terrorism, Missile Defense and ‘Just War’ Today*. Washington D.C.: Ethics and Public Policy Center, σ.5.

⁴⁶ Valls, Andrew, 2000. *Ethics in International Affairs*. New York, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., σ.21.

⁴⁷ Elshtain, Jean Bethke (ed.), 1992. *Just War Theory*. New York: New York University Press, σ.σ.9-10.

⁴⁸ Russell, *ο.π.*, σ.17-18.

θεωρούν ως απίθανο το γεγονός ότι κάποιος που έχει υπηρετήσει ως στρατιώτης δύναται να εισέλθει στην Βασιλεία των Ουρανών⁴⁹, καθώς πολλοί δίκαιοι άνδρες, ανάμεσά τους και ο Δαβίδ, υπήρξαν πολεμιστές⁵⁰.

Ο δίκαιος πόλεμος μέσα σε αυτό το πλαίσιο ιδεών στοχεύει στην επανόρθωση των αδικιών και στην εκ νέου απόκτηση όσων έχουν άδικα αφαιρεθεί. Φυσικά, ο πόλεμος που «διατάσσεται» από τον Θεό θεωρείται δίκαιος⁵¹. Στο σημείο αυτό έγκειται η βασική διαφοροποίηση του Αυγουστίνου σε σχέση με τους προκατόχους του Ρωμαίους. Και φυσικά, μέσα στη σύλληψη αυτή ενυπάρχει η σκέψη ότι ο εκάστοτε άρχοντας εκτελεί στην ουσία τις εντολές του Θεού⁵², επομένως και το δίκαιο ή μη της καταφυγής στον πόλεμο κρίνεται βάσει της διαταγής του άρχοντα. *«Η φυσική τάξη που επιδιώκει την ειρήνη του ανθρωπίνου γένους ορίζει να έχει ο ηγεμόνας την εξουσία να διεξάγει πόλεμο, όταν το κρίνει απαραίτητο και οι στρατιώτες να εκτελούν τα στρατιωτικά τους καθήκοντα προς όφελος της ειρήνης και της ασφάλειας της κοινωνίας»*⁵³.

Ο πόλεμος σ' αυτά τα πλαίσια δεν είναι απλώς μια μέθοδος που νομιμοποιείται από το δίκαιο για να αποκατασταθούν οι αδικίες, αλλά είναι μια ηθική προσταγή, καθώς

⁴⁹ Augustine, *Letter 189: Augustine to Boniface*, εις Atkins- Dodaro, ο.π., σ.216. Στο κείμενο ο ίδιος ο Αυγουστίνος παραπέμπει στον Ευαγγελιστή Λουκά, ο οποίος παραδίδει μια συμβουλή που έδωσε ο Ιωάννης ο Βαπτιστής σε κάποιους στρατιώτες, όταν εκείνοι τον ρώτησαν τι πρέπει να κάνουν για να σωθούν. Η απάντησή του, που περιλαμβάνεται αυτούσια μέσα στο κείμενο του Αυγουστίνου, είναι η ακόλουθη: *«Να μην εκφοβίζετε κανέναν· να μην επιφέρετε ψευδείς κατηγορίες εναντίον κανενός• και να είστε ευχαριστημένοι με το μισθό σας»* (Lk. 3.14).

⁵⁰ *Ibid*, σ.216.

⁵¹ Holmes, *On War and Morality*, ο.π., σ.128.

⁵² Russell, ο.π., σ. 22-23.

⁵³ Augustine, “Reply to Faustus the Manichaeon”, εις Schaff, ο.π., Vol. IV, Bk. XXII, 75, σ.301.

μάλιστα διεξάγεται προς όφελος των ηττημένων: «Διότι το πρόσωπο από το οποίο αφαιρείται η ελευθερία, την οποία όμως καταχράται διαπράττοντας αδικίες, ηττάται ωφελώντας τον εαυτό του...και ακόμα και πόλεμοι πρέπει να διεξάγονται, ούτως ώστε οι αχαλίνωτες επιθυμίες του ανθρώπου να τεθούν υπό το ζυγό μιας δίκαιης διακυβέρνησης, ενώ τα ελαττώματα που πρέπει να εξαλειφθούν, είτε να ξεριζώνονται είτε να καταπνίγονται»⁵⁴.

Σε σχέση με την διεξαγωγή του πολέμου, ο Αυγουστίνος θεωρεί ότι υπάρχουν εξαιρέσεις ακόμα και στους θείους νόμους που ισχύουν για συγκεκριμένες πράξεις και για περιορισμένο χρόνο: μπορούμε να λάβουμε ως παράδειγμα τον στρατιώτη που φονεύει βάσει διαταγών και που δεν τιμωρείται μετά τη λήξη του πολέμου από τους νόμους της πολιτείας: «...ο στρατιώτης δεν είναι παρά ένα σπαθί στα χέρια του άρχοντα ο οποίος και είναι υπεύθυνος για την χρήση του...η ευθύνη για τον θάνατο που επιφέρει βαρύνει τον άρχοντα και όχι τον στρατιώτη...»⁵⁵. Ο στρατιώτης είναι πάντα υποχρεωμένος να εκτελεί τις διαταγές που του δίνονται, γι'αυτό και η ευθύνη ενός πιθανώς άδικου πολέμου δεν βαρύνει τους στρατιώτες, αλλά την πολιτική εξουσία που αποφάσισε την διεξαγωγή του⁵⁶. Εκείνο που πρέπει να έχει ο στρατιώτης κατά νου είναι το γεγονός ότι η σωματική δύναμη είναι ένα δώρο του Θεού προς τους ανθρώπους και αυτό το δώρο δεν πρέπει λοιπόν να χρησιμοποιείται αντίθετα προς τις εντολές Του⁵⁷. Έτσι λοιπόν, «...στον πόλεμο πρέπει να γίνεται μόνο ότι προστάζει η αναγκαιότητα. Έπειτα, ο Θεός θα σε απελευθερώσει από τη δύναμη της ανάγκης και θα σε προστατεύσει στην ειρήνη. Διότι δεν

⁵⁴ Augustine, "Letters of St. Augustine", εις Schaff, ο.π., Vol. I, CXXXVIII, 14, σ.σ. 485-486.

⁵⁵ Augustine, *City of God*, εις Schaff, ο.π., Vol. II, Bk. 1, 21, σ.15.

⁵⁶ Russell, ο.π., σ.21-22.

⁵⁷ Augustine, *Letter 189: Augustine to Boniface*, εις Atkins- Dodaro, ο.π., σ. 217.

πρέπει να επιδιώξεις δήθεν την ειρήνη με σκοπό να ανακινήσεις πόλεμο - όχι, ο πόλεμος διεξάγεται προκειμένου να επικρατήσει η ειρήνη. Συνεπώς, να προσπαθείς να επιφέρεις την ειρήνη, ακόμα και μέσα από τον πόλεμο, έτσι ώστε κατακτώντας κάποιους να τους παρέχεις το δώρο της ειρήνης, ακόμη και εάν τους έχεις νικήσει»⁵⁸.

Αυτό που έχει πρωτίστως σημασία, όπως ήδη αναφέρθηκε, ακόμα και στον πόλεμο, δεν είναι τόσο η εκτέλεση των πράξεων, όσο οι προθέσεις του ενεργούντος προσώπου: οι πράξεις υποτάσσονται πλήρως στις προθέσεις και κρίνονται βάσει αυτών. Έτσι, ο στρατιώτης που θα φονεύσει από μίσος προς τον εχθρό ή από αγάπη προς τη βία θα λογοδοτήσει στο Θεό για τις εσωτερικές του προαιρέσεις⁵⁹. Φυσικά όμως, η αφαίρεση της ζωής κάποιου δεν δικαιολογείται σε άλλες περιπτώσεις, όπως π.χ. αν κάποιος διαπράξει φόνο ευρισκόμενος σε αυτοάμυνα ή εκδικούμενος μια αδικία που είχε γίνει εις βάρος του. Αυτό ενδεχομένως να έχει σχέση με το γεγονός ότι αυτός που υπερασπίζεται τη ζωή του ενεργεί κινούμενος από εγωιστικά κίνητρα, ενώ ο στρατιώτης που υπακούει νόμιμες εντολές κινείται από αλτρουιστικά κίνητρα και προσβλέπει στην υπεράσπιση και στο καλό άλλων. *«Το μεγαλείο και η προσωπική δόξα ανήκει σε εκείνους τους πολεμιστές που είναι ταυτοχρόνως πολύ γενναίοι και πολύ πιστοί (αυτή είναι η πηγή του πλέον ειλικρινούς επαίνου), σε εκείνους που πολεμούν και αντιμετωπίζουν κινδύνους, ούτως ώστε, με τη συνδρομή του Θεού που τους προσφέρει προστασία και βοήθεια, να νικήσουν τον εχθρό και έτσι να κερδίσουν μια ειρηνική ανάπαυλα για την αυτοκρατορία, επιφέροντας ειρήνη στις επαρχίες της»⁶⁰.*

⁵⁸ *Ibid*, σ.217.

⁵⁹ Holmes, *On War and Morality*, ο.π., σ.134.

⁶⁰ Augustine, *Letter 229: Augustine Darius*, εις Atkins- Dodaro, ο.π., σ.σ.225-226.

Ο Αυγουστίνος διατηρεί από τη ρωμαϊκή παράδοση τις εξής αρχές: πρέπει να υπάρχει δίκαιος λόγος που υπαγορεύει την καταφυγή στον πόλεμο (οι στρατιώτες δεν πρέπει να μάχονται για δόξα, φήμη ή εκδίκηση), ο πόλεμος πρέπει να κηρύσσεται από την αρμόδια αρχή και ο τελικός σκοπός πρέπει πάντοτε να είναι η ειρήνη. Ο πόλεμος δηλαδή, είναι βεβαίως μια πράξη αποτρόπαιη, που όμως διατάσσεται από το κράτος για τη διασφάλιση της ειρήνης και της δικαιοσύνης και έχει ηθικούς περιορισμούς. Σημαντική θέση σε σχέση προς τα παραπάνω έχει, όπως ήδη αναπτύξαμε, η αντίληψη του Αυγουστίνου ότι οι πολιτικές κοινότητες, τα κράτη, είναι εργαλεία στα χέρια του Θεού για την λύτρωση του ανθρωπίνου γένους.

2.2.γ. Ο Θωμάς Ακινάτης.

Ο Θωμάς Ακινάτης (1225-1274) εμπνέεται κυρίως από τον Αυγουστίνο και τον Αριστοτέλη⁶¹. Η προσπάθειά του συνίσταται στην σύνδεση του πολέμου με τις χριστιανικές αρχές και τη σωτηρία⁶². Η ενασχόλησή του με το *bellum justum* απέδωσε σημαντικούς καρπούς, όπως θα διαπιστώσουμε αμέσως πιο κάτω. Ο Θωμάς Ακινάτης συνόψισε τις κεντρικές ιδέες του Αυγουστίνου και τις περιόρισε σε γενικούς κανόνες που θεμελιώνονται σε ευκρινώς διατυπωμένες αρχές.

Το θέμα του πολέμου καταλαμβάνει ένα τμήμα του έργου του Ακινάτη *Summa Theologica* ενώ σε γενικές γραμμές μπορούμε να περιγράψουμε την θεωρία του ως εξής⁶³: ο σκοπός όλων των κρατών, αλλά και του κάθε κράτους ξεχωριστά, είναι η

⁶¹ Bouthoul, *ο.π.*, σ.62-63. Johnson, *Morality and Contemporary Warfare*, *ο.π.*, σ. 41-51.

⁶² Russell, *ο.π.*, σ. 259.

⁶³ *Ibid*, σ.σ.259-267.

ειρήνη και η δικαιοσύνη. Οι ανθρώπινοι νόμοι θεσπίζονται από το κράτος προκειμένου να διασφαλίζεται το κοινό καλό, να υπάρχει τάξη και δικαιοσύνη. Ορισμένες περιπτώσεις καθιστούν αναγκαία την αφαίρεση της ανθρώπινης ζωής, την καταστροφή της περιουσίας ή τον περιορισμό της ελευθερίας του ατόμου. Οι νόμιμοι κυβερνήτες του κράτους έχουν υποχρέωση να διατηρούν την ασφάλεια του κράτους από τις εξωτερικές επιδρομές⁶⁴.

Και οι τρεις όροι⁶⁵, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, που θέτει ο Ακινάτης σχετικά με το *justum bellum* έχουν ήδη διατυπωθεί, όμως είναι ο πρώτος που τους συνδέει άρρηκτα και που θεωρεί την ταυτόχρονη ύπαρξή τους εξίσου αναγκαία προκειμένου να θεωρηθεί ένας πόλεμος δίκαιος. **Πρώτον**, πρέπει λοιπόν η αρμόδια αρχή⁶⁶ (ο αρχηγός του κράτους) να κηρύξει τον πόλεμο (οι ρίζες αυτής της πρότασης, όπως προκύπτει ήδη από προηγούμενη αναφορά στο έργο του Κικέρωνα, βρίσκονται στο ρωμαϊκό δίκαιο). Ο άρχοντας έχει την εξουσία να κηρύξει τον πόλεμο και να ζητήσει την τιμωρία –ακόμα και την θανάτωση- των αντιπάλων που έχουν διαπράξει αδικήματα εις βάρος του λαού του, καθώς φέρει τη ευθύνη για την ασφάλειά του⁶⁷. **Δεύτερον**, πρέπει να υπάρχει σοβαρός λόγος (επανόρθωση αδικιών, τις οποίες το αντίπαλο κράτος αρνείται

⁶⁴ Nardin, *The Ethics of War and Peace*, ο.π., σ.20-21.

⁶⁵ Dyson, R.W./ Geuss, Raymond/ Skinner, Quentin (eds) 2002. *Aquinas, Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press, ΠαΠαε 40, σ. 240. Επίσης, Egan, ο.π., σ.82-85.

⁶⁶ *Ibid*, ΠαΠαε 40, σ.σ.240-241. Στην περίπτωση του ιδιώτη κάτι τέτοιο απαγορεύεται, καθώς εκείνος μπορεί να διεκδικήσει το δίκιο του μέσω δικαστηρίων. Επίσης, οι κληρικοί απαγορεύεται να εμπλέκονται στις εχθροπραξίες, βλ. Aquinas, *ibid*, ΠαΠαε 40, σ.σ. 242-245.

⁶⁷ Russell, ο.π., σ.260.

ή αδιαφορεί να αποκαταστήσει)⁶⁸. Ο πόλεμος πρέπει να διεξάγεται στην περίπτωση που έχουν διαπραχθεί σοβαρά αδικήματα προκειμένου να επανακτηθούν όσα άδικα αφαιρέθηκαν και εφόσον το αντίπαλο κράτος αρνείται να επανορθώσει για τις αδικίες που διέπραξε. **Τρίτον**, να στοχεύει σε κάποιο ηθικά σωστό σκοπό⁶⁹ (τιμωρία των άδικων, αποφυγή του κακού, εδραίωση της ειρήνης⁷⁰). Ο απώτατος σκοπός θεωρείται φυσικά η εδραίωση της ειρήνης και η επιδίωξη του κοινού αγαθού⁷¹. Σε κάθε περίπτωση η βλάβη που προκαλείται προκειμένου να επέλθει δικαιοσύνη δεν πρέπει να ξεπερνά την αντίστοιχη ζημία που προκλήθηκε από τη διάπραξη του -υπό διόρθωση- αδικήματος.

Ο Ακινάτης έχει επίσης ασχοληθεί και με την περίπτωση της καταδυνάστευσης ενός λαού από έναν άδικο ηγεμόνα. Στην περίπτωση αυτή, παρότι ήδη από τον Αυγουστίνο θεωρείται ότι η ανταρσία είναι ένα δεινό που καταλύει την ενότητα και την ειρήνη των ανθρώπων⁷², ο Ακινάτης σημειώνει: *«Μια τυραννική διακυβέρνηση είναι άδικη, γιατί δεν στοχεύει στο κοινό καλό, αλλά στο ίδιον συμφέρον, όπως δηλώνει ο Φιλόσοφος. Οπότε δεν θεωρείται ανταρσία το να δημιουργήσει αναστάτωση κανείς σε μια τέτοια εξουσία, εκτός κι αν η τάξη του τυράννου αναστατωθεί υπέρμετρα και με τον τρόπο αυτό προξενήσει τελικά μεγαλύτερη δυστυχία στους υπηκόους του παρά στον ίδιο»⁷³.*

⁶⁸ *Ibid*, σ.269.

⁶⁹ *Ibid*, ΠαIIae 40, σ.241. Στο σημείο αυτό, ο Ακινάτης διευκρινίζει ότι ο πόλεμος που ξεκινά από την αρμόδια αρχή και έχει δίκαιη αιτία, αλλά διεξάγεται χωρίς να υπάρχουν καλές προθέσεις, δεν είναι δίκαιος.

⁷⁰ *Ibid*, ΠαIIae 40, σ.242. Η μόνη ειρήνη που δεν αποδέχονται οι Χριστιανοί είναι η ειρήνη που ορίζει ο Κύριος ως διαβολική, κακή (Matt. 10:34) και που μάχονται εναντίον της.

⁷¹ Russell, ο.π., σ.263.

⁷² *Ibid*, ΠαIIae 42, σ. 250.

⁷³ *Ibid*, ΠαIIae 42, σ. 250.

Σε σχέση με τη διεξαγωγή του πολέμου, ο Ακινάτης αναγνωρίζει ως νόμιμο το δικαίωμα να αφαιρεθεί μια ανθρώπινη ζωή προκειμένου να προστατευθεί το σύνολο των πολιτών. Ο ίδιος, με μια ωραία παρομοίωση, το αιτιολογεί ως εξής: *«Για τον λόγο αυτό, παρατηρούμε ότι, προκειμένου να διατηρηθεί η υγεία του σώματος, εάν πρέπει να απομακρυνθεί κάποιο μέλος του, είτε επειδή το ίδιο νοσεί, είτε επειδή προκαλεί φθορά σε άλλα μέλη, τότε είναι ωφέλιμο αυτό να αφαιρεθεί. Έτσι λοιπόν, κάθε άτομο βρίσκεται σε συνάρτηση προς την υπόλοιπη κοινωνία αποτελώντας μέρος του όλου. Και έτσι, εάν κάποιος άνθρωπος είναι επικίνδυνος στην κοινωνία, επειδή τη διαφθείρει εξαιτίας κάποιου αμαρτήματός του, είναι αζιέπαινο και ωφέλιμο να θανατωθεί προκειμένου να διατηρηθεί το κοινό καλό...»*⁷⁴. Αυτό ωστόσο ισχύει μόνο στην περίπτωση που η θανάτωση γίνεται με εντολή του άρχοντα που φροντίζει για το κοινό αγαθό ή από κάποιον που έχει δημόσια εξουσία και ενεργεί προς όφελος των υπολοίπων πολιτών: στην περίπτωση του ιδιώτη που φονεύει κάποιον απαγγέλλεται η κατηγορία της ανθρωποκτονίας⁷⁵.

Επιπλέον, ο Ακινάτης δηλώνει ότι επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται τεχνικές παραπλάνησης του αντιπάλου, καθώς *«ο σκοπός της παραπλάνησης είναι να εξαπατηθεί ο αντίπαλος. Ωστόσο, υπάρχουν δύο τρόποι με τους οποίους κάποιος μπορεί να εξαπατήσει έναν άλλο είτε με τα έργα του είτε με τις πράξεις του. Ο ένας τρόπος είναι να ειπωθεί κάτι ψευδές ή να μην τηρηθεί κάποια υπόσχεση που δόθηκε· και αυτό είναι πάντα παράνομο. Ο άλλος τρόπος είναι να εξαπατήσουμε τον άλλο με το λόγο ή τα έργα μας επειδή δεν του αποκαλύπτουμε τις σκέψεις ή τις προθέσεις μας. Αλλά δεν είμαστε πάντοτε υποχρεωμένοι να το κάνουμε αυτό, καθώς ακόμα και στα ιερά δόγματα πολλά πράγματα τα φυλάττουμε*

⁷⁴ *Ibid*, ΠαIIae 64, σ.σ. 253-254.

⁷⁵ *Ibid*, ΠαIIae 64, σ.σ. 255-256. Η ίδια απαγόρευση ισχύει και για τους ιερείς, *ibid*, ΠαIIae 64, σ.σ.256-257.

κρυφά, ιδίως από εκείνους που δεν πιστεύουν από φόβο μην τα περιγελάσουν...Και η παραπλάνηση που μπορεί νομίμως να χρησιμοποιηθεί σε έναν δίκαιο πόλεμο, ανήκει στην τεχνική αυτή της απόκρυψης· ούτε μπορεί αυτού του είδους η παραπλάνηση να χαρακτηριστεί εξαπάτηση»⁷⁶.

Άλλη μια σημαντική παράμετρος του έργου του Ακινάτη είναι ότι συνέβαλε στην ιδέα του νόμου του διπλού αποτελέσματος. Οι πράξεις που συνδυάζουν καλά και άσχημα αποτελέσματα επιτρέπονται μόνο στην περίπτωση κατά την οποία τα άσχημα αποτελέσματα δεν περιλαμβάνονται στις προθέσεις του πράττοντος, είναι ανάλογα του επιδιωκόμενου καλού, και δεν υπάρχει άλλος τρόπος ενέργειας. Με το συλλογισμό αυτό δικαιολογεί την περίπτωση κατά την οποία κάποιος θα διαπράξει φόνο χωρίς πρόθεση⁷⁷.

«Τίποτα δεν εμποδίζει μια πράξη από το να έχει δύο αποτελέσματα, εκ των οποίων το ένα να είναι συνειδητό και το άλλο να ξεπερνά τις προθέσεις του ενεργούντος προσώπου. Έτσι, οι πράξεις κρίνονται βάσει της πρόθεσης, και όχι βάσει του τι έγινε πέρα από την αρχική πρόθεση, αφού το τελευταίο ήταν τυχαίο...Σύμφωνα με αυτά, η αυτοάμυνα μπορεί να έχει δύο αποτελέσματα: να σώσει κάποιος την ζωή του και να σκοτώσει αυτόν που του επιτέθηκε. Για το λόγο αυτό, αυτή η πράξη, εάν η πρόθεση του ευρισκομένου σε αυτοάμυνα ήταν να σωθεί, δεν είναι εκτός νόμου, διότι είναι φυσικό για το καθετί να προσπαθεί να ζήσει όσο το δυνατόν περισσότερο. Και πάλι, ακόμα και εάν μια πράξη ξεκινάει από καλή πρόθεση μπορεί να αποδειχθεί άδικη, εάν είναι δυσανάλογη προς το αποτέλεσμά της»⁷⁸.

⁷⁶ *Ibid*, ΠαIIae 40, σ. 246.

⁷⁷ *Ibid*, ΠαIIae 64, σ.σ. 265-266.

⁷⁸ *Ibid*, ΠαIIae 64, σ.σ. 263-264.

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των θέσεων του Ακινάτη αξίζει να σημειωθεί και η άποψή του για το εάν επιτρέπεται να διεξάγεται πόλεμος τις ημέρες σημαντικών εορτών. Ο Ακινάτης προβάλλει ως κριτήριο για τη λήψη μιας τέτοιας απόφασης την πίεση της αναγκαιότητας. Οι πράξεις που θεωρούνται απολύτως αναγκαίες και που πραγματοποιούνται για το καλό των ανθρώπων δεν πρέπει να περιορίζονται ή να απαγορεύονται. Όπως ο ιατρός, όταν παραστεί ανάγκη, ασκεί το λειτουργημά του ακόμη και στις μεγάλες εορτές προκειμένου να σώσει τους ασθενείς του, έτσι πρέπει να γίνονται όλες οι απαιτούμενες ενέργειες για την προάσπιση του κοινού αγαθού⁷⁹.

2.3. Η ισπανική αντιμεταρρύθμιση.

2.3.a. O Francisco de Vitoria (1485-1516).

Στην περίοδο της ισπανικής αντιμεταρρύθμισης, όσον αφορά την ηθική και τη νομική αιτιολόγηση του πολέμου, σημαντική θέση κατέχει η σκέψη του Francisco de Vitoria⁸⁰: τα δύο πλέον σημαντικά του έργα, το *De Indis* και το *De Jure Belli* αφορούν τόσο το *jus ad bellum*, όσο και το *jus in bello*. Ο Vitoria, με αφορμή τη μεταχείριση των αυτοχθόνων κατοίκων της Αμερικής από τους Ισπανούς κατακτητές, προσπαθεί να διερευνήσει εάν οι σφαγές και οι λεηλασίες που σημειώθηκαν ήταν δίκαιες ή άδικες. Αφού αποδεικνύει αβάσιμα τα επιχειρήματα που στήριζαν τις σφαγές και τις διαρπαγές, όπως ότι οι ιθαγενείς κάτοικοι δεν ήταν χριστιανοί, ήταν αμαρτωλοί, μη νοήμονες ή και άφρονες, ότι η υποδούλωσή τους ήταν προς όφελός τους για να εκχριστιανισθούν ή ότι

⁷⁹ *Ibid*, ΠαIIae 42, σ.σ. 246-247.

⁸⁰ Bouthoul, ο.π., σ.63.

είχαν άδικους άρχοντες⁸¹, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «οι ιθαγενείς αδιαμφισβήτητα έχουν αληθινή εξουσία/κυριαρχία σε θέματα δημόσια και ιδιωτικά, όπως ακριβώς και οι χριστιανοί»⁸². Συνεχίζει, αναφέροντας πως ούτε ο αυτοκράτορας, αλλά ούτε και ο Πάπας είχαν την εξουσία να κηρύξουν πόλεμο εναντίον τους.

Στο *De Jure Belli*, αναζητά μια αντικειμενική αιτιολόγηση της προσφυγής στον πόλεμο: αντικρούει τον ισχυρισμό ότι σε κάθε περίπτωση οι χριστιανοί απαγορεύεται να καταφεύγουν στον πόλεμο⁸³ και πιστεύει ότι η απόφαση για πόλεμο πρέπει να είναι κατανοητή και εύλογη όχι μόνον για τον άρχοντα, αλλά και για οποιονδήποτε συνετό πολίτη⁸⁴. Ο Vitoria παρατηρεί:

«Είναι πολύ σημαντικό για έναν δίκαιο πόλεμο να γίνεται προσεκτική εξέταση των αιτιών του πολέμου και των επιχειρημάτων εκείνων που αντιτίθενται για λόγους επιείκειας...Διότι η αλήθεια και η δικαιοσύνη είναι δύσκολο να διερευνηθούν ως ηθικά ζητήματα και έτσι μια απρόσεκτη αντιμετώπισή τους εύκολα οδηγεί σε λάθος, λάθος που είναι ανεπίτρεπτο...Όλοι πρέπει να εξετάζουν την αιτία ενός άδικου πολέμου...διότι μπορούν να αποτρέψουν τον πόλεμο, εάν χρησιμοποιήσουν τη σοφία τους και αναλύσουν τις αιτίες του...Ο βασιλιάς δεν είναι από μόνος του ικανός να εξετάσει τις αιτίες του πολέμου και η πιθανότητα ενός λάθους από την πλευρά του δεν είναι απίθανη και ένα τέτοιο λάθος θα μπορούσε να φέρει κακό και καταστροφή σε πολλούς. Για το λόγο αυτό, ο πόλεμος δεν πρέπει να αποφασίζεται

⁸¹ Vitoria, Francisco de, *On the American Indians*. Εις Pagden, Anthony/ Lawrance, Jeremy, 1999⁴. *Francisco de Vitoria, Political Writings*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1.1.-1-6., σ.σ.239-250.

⁸² *Ibid*, 1.6- concl., σ.250.

⁸³ Vitoria, *On the Law of War*. Εις Pagden/Lawrance, *ο.π.*, 1.1., σ.295-298.

⁸⁴ Egar, *ο.π.*, σ.89.

μόνο βάσει της κρίσης του βασιλιά, ούτε βάσει της κρίσεως των λίγων, αλλά βάσει της κρίσεως των πολλών σοφών και δικαίων ανδρών»⁸⁵.

Τα κριτήρια που καθιστούν έναν πόλεμο δίκαιο είναι κατά τον Vitoria τρία• *καταρχήν*, ο πόλεμος πρέπει να κηρυχθεί από την αρμόδια εξουσία: το κράτος ή ο άρχοντας έχουν αυτή την αρμοδιότητα, δεδομένου ότι έχουν την υποχρέωση να προστατεύσουν το σύνολο των υπηκόων τους, αλλά και να τιμωρήσουν αδικίες που διεπράχθησαν εις βάρος τους⁸⁶. *Δεύτερον*, πρέπει να υπάρχουν δίκαιοι λόγοι που να καθιστούν τον πόλεμο αναγκαίο· έτσι, αναφέρει ότι η διαφορετική θρησκεία, η δίψα επέκτασης της αυτοκρατορίας, η επιδίωξη προσωπικής δόξας για τον αυτοκράτορα δεν αποτελούν ισχυρούς λόγους που να δικαιολογούν την προσφυγή στον πόλεμο. Μοναδική δίκαιη αιτία αποτελεί η αποκατάσταση κάποιας αδικίας που συντελέστηκε από το αντίπαλο κράτος και την οποία το ίδιο αρνείται να επανορθώσει⁸⁷. *Τέλος*, υπάρχουν όρια σε σχέση και με το τι μπορεί να διαπραχθεί κατά την διάρκεια ενός δικαίου πολέμου. Οτιδήποτε χρειάζεται προκειμένου να διαφυλαχθεί το κοινό αγαθό και να διασφαλισθεί η ειρήνη επιτρέπεται· ακόμη και η οικειοποίηση υλικών αγαθών του αντιπάλου είναι θεμιτή προκειμένου να αποσοβηθεί το κόστος του πολέμου και να επέλθει εξισορρόπηση για τις αδικίες που είχαν συντελεσθεί από τον αντίπαλο. Η τιμωρία του αντιπάλου για τις αδικίες που προκάλεσε είναι δυνατή ακόμα και μετά τη λήξη των εχθροπραξιών και την εγκαθίδρυση της ειρήνης⁸⁸.

⁸⁵ *Ibid*, 2.1-2, σ.σ.307-308.

⁸⁶ *Ibid*, 1.2, σ.σ. 299-302.

⁸⁷ *Ibid*, 1.3, σ.σ.302-304.

⁸⁸ *Ibid*, 1.4, σ.σ.304-306.

Ο Vitoria κάνει ακόμα ένα περαιτέρω βήμα σχετικά με την δίκαιη διεξαγωγή του πολέμου όταν διερευνά το ζήτημα εάν οι αθώοι πρέπει να πλήττονται ή όχι: αναφορικά με αυτό σημειώνει ότι *«Πρώτον, ο φόνος αθώων ανθρώπων δεν είναι ποτέ νόμιμος...Δεύτερον, η βάση της θεωρίας του δικαίου πολέμου ορίζει ότι η βλάβη πρέπει να προκαλείται στον εχθρό...όμως ένας αθώος δεν έχει προκαλέσει κανένα κακό. Τρίτον, μέσα στην πολιτεία δεν είναι επιτρεπτό να τιμωρούνται οι αθώοι για τα εγκλήματα που διέπραξαν οι κακοί... Διαφορετικά, τέταρτον, ο πόλεμος θα ήταν δίκαιος και από τις δύο πλευρές, καθώς είναι εμφανές ότι οι αθώοι θα είχαν επίσης το δικαίωμα να υπερασπιστούν τον εαυτό τους»⁸⁹. Με τον όρο αθώος εννοεί εκείνους που δεν έχουν άμεση ανάμειξη στις πολεμικές επιχειρήσεις: γυναίκες, παιδιά, αγρότες, ταξιδιώτες, κληρικούς⁹⁰. Ο βασιλιάς δεν πρέπει να τους βλάπτει ακόμα και εάν είναι ξένοι και αντίπαλοι, όπως δεν βλάπτει και τους δικούς του πολίτες⁹¹. Αυτή η στάση του, ας σημειωθεί εδώ, ότι διαφοροποιείται ριζικά από εκείνη που εκλαμβάνει τους αντιπάλους πληθυσμούς ως την προσωποποίηση του κακού, σύμφωνα με την άποψη του Αυγουστίνου.*

«Η βάση για την έναρξη ενός πολέμου είναι η διάπραξη αδικιών. Αλλά μια αδικία δεν διαπράττεται από έναν αθώο. Για τον λόγο αυτό ο πόλεμος δεν πρέπει να στρέφεται εναντίον του...δεν είναι δίκαιο ένα κράτος να τιμωρεί τους αθώους για τα αδικήματα που διέπραξαν οι ένοχοι»⁹².

Ο Vitoria αναγνωρίζει ωστόσο ότι η απαγόρευση πρόκλησης βλάβης στους αθώους δεν είναι πάντα εφικτή στον πόλεμο και για το λόγο αυτό προχωρεί σε μια νέα

⁸⁹ *Ibid*, 3.1, σ.σ.314-315.

⁹⁰ *Ibid*, 1.3, σ.303.

⁹¹ *Ibid*, 1.3, σ.303.

⁹² *Ibid*, 3.1, σ.315.

καινοτομία συνδέοντας το νόμο του διπλού αποτελέσματος του Ακινάτη με τις παράπλευρες απώλειες: «Μερικές φορές είναι σωστό, υπό το πρίσμα του διπλού αποτελέσματος, να φονευθούν αθώοι, όπως όταν καταλαμβάνει κανείς το φρούριο μιας πόλης σε έναν δίκαιο πόλεμο, παρότι γνωρίζει ότι υπάρχουν αθώοι άνθρωποι εκεί μέσα και δεν είναι δυνατό τα κανόνια να βάλουν χωρίς να σκοτώσουν αθώους μαζί και ενόχους»⁹³. Ωστόσο, η αρχή αυτή δεν πρέπει να παραβιάζεται «ούτε κατά λάθος, ούτε χωρίς πρόθεση, παρά μόνο όταν αυτή προάγει έναν πόλεμο που είναι δίκαιος και στον οποίο η νίκη δεν μπορεί να επιτευχθεί με άλλο τρόπο»⁹⁴.

Τα αντίποινα είναι μια ειδική περίπτωση κατά την οποία μπορεί να στραφεί κανείς εναντίον αμάχων. Ο ηγεμόνας κάθε κράτους έχει την υποχρέωση να ελέγχει και να χαλιναγωγεί τους στρατιώτες του προκειμένου να μην διαπράττουν αδικίες εις βάρος του άμαχου πληθυσμού. Όταν ωστόσο κάτι τέτοιο συμβαίνει και εκείνος αμελεί αυτή την υποχρέωση, τότε «ο άρχοντας, του οποίου οι πολίτες δέχτηκαν την επίθεση, μπορεί να διεκδικήσει το δίκιο του ακόμα και βλάπτοντας τους αθώους ανθρώπους»⁹⁵.

Τελικά, ο Vitoria προσπαθεί να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες που παρουσιάζονται στη σύνδεση της προ-πολέμου απόφασης με την μετά πόλεμον δικαιολόγησή της: καθορίζει συνεπώς τρεις κανόνες που ανταποκρίνονται σε τρεις ομάδες ανθρώπων, οι οποίοι εκπροσωπούν διαφορετικές περιόδους διεξαγωγής του πολέμου. Έτσι, **ο άρχοντας** που η συμβολή του έγκειται στο σχεδιασμό του πολέμου «πρέπει να μην αναζητά ευκαιρίες για να κηρύξει πόλεμο, αλλά πρέπει, εάν είναι δυνατόν, να ζει ειρηνικά και μόνο

⁹³ *Ibid*, 3.1, σ.315.

⁹⁴ *Ibid*, 3.1, σ.316.

⁹⁵ *Ibid*, 3.3-5, σ.318.

κάτω από μεγάλη πίεση και πάντα με δισταγμό να καταλήγει στην αναγκαιότητα του πολέμου»⁹⁶. Αυτοί που εμπλέκονται στη διεξαγωγή του πολέμου πρέπει να είναι προσεκτικοί διότι «όταν ξεσπά ένας δίκαιος πόλεμος δεν πρέπει να διεξάγεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να καταστρέφει τους αντιπάλους, αλλά με μόνο σκοπό την διεκδίκηση των δικαίων και την υπεράσπιση της πατρίδας και μάλιστα με τρόπο που να επιφέρει ειρήνη και ασφάλεια»⁹⁷. Τέλος, αυτοί που είναι νικητές πρέπει να έχουν υπόψη τους ότι «όταν η νίκη επιτευχθεί και ο πόλεμος λήξει, οι νικητές θα πρέπει να διακρίνονται από τη χριστιανική ταπεινοφροσύνη...και πρέπει οι συμφορές και η δυστυχία για το ηττημένο κράτος να περιορισθούν όσο είναι δυνατό, ενώ οι παραβάτες να κριθούν με νόμιμο τρόπο»⁹⁸.

2.3.β. Ο Francisco Suárez (1548-1617).

Πριν αναφερθούμε στις θέσεις του Suárez για το δίκαιο του πολέμου, αξίζει να αναφερθούμε συνοπτικά στην αντίληψη που είχε για το δίκαιο γενικότερα. Ο Suárez θεωρεί ότι τα πάντα προέρχονται από τον 'αιώνιο νόμο' «που ορίζει τη θέληση του Θεού και που πρέπει να τηρείται από όλους για την προαγωγή του κοινού αγαθού, αλλά και από τον κάθε άνθρωπο ξεχωριστά στις συναναστροφές του»⁹⁹. Άμεσα προερχόμενο από τον 'αιώνιο νόμο' είναι το φυσικό δίκαιο που βοηθάει τους ανθρώπους να κάνουν τη διάκριση μεταξύ καλού και κακού. Το φυσικό δίκαιο απαρτίζεται από γενικούς κανόνες

⁹⁶ *Ibid*, 3.7-9, σ.326.

⁹⁷ *Ibid*, concl., σ.327.

⁹⁸ *Ibid*, concl., σ.327.

⁹⁹ Suárez Francisco, *De legibus*, II c.3.

που αντιπροσωπεύουν πρωταρχικές ηθικές αρχές¹⁰⁰. Το δίκαιο των εθνών (*ius gentium*) έχει τον γενικό χαρακτήρα του θετικού δικαίου και διαφέρει από τους εσωτερικούς νόμους που ισχύουν σε κάθε κράτος ξεχωριστά, καθώς εκείνο είναι άγραφο, δεν έχει καθιερωθεί από ένα μόνο κράτος, αλλά αντιπροσωπεύει γενικά τους κανόνες που εφαρμόζουν όλα τα κράτη στις μεταξύ τους σχέσεις¹⁰¹. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι το δίκαιο των λαών για να ισχύσει απαιτεί την κοινή συναίνεση των κρατών, προκειμένου να καθοριστούν θέματα όπως η ελεύθερη διακίνηση των αγαθών στα πλαίσια του εμπορίου ή οι κανόνες που δίνουν το δικαίωμα σε ένα κράτος να διεξάγει πόλεμο εναντίον κάποιου άλλου κράτους¹⁰².

Όσον αφορά το δίκαιο πόλεμο, ο Suárez αναγνωρίζει το δικαίωμα -ακόμα και την υποχρέωση- ενός κράτους να διεξάγει πόλεμο προκειμένου να διατηρήσει την ανεξαρτησία του¹⁰³. Ωστόσο, καθορίζει κάποιες ασφαλιστικές δικλίδες που πρέπει να ισχύουν για να θεωρηθεί ένας πόλεμος δίκαιος¹⁰⁴. συγκεκριμένα, η κήρυξη του πρέπει να γίνει από την ανώτατη αρμόδια αρχή, πρέπει να υπάρχει μια σοβαρή και δίκαιη αιτία (π.χ. η επιδίωξη αποζημίωσης για αδικήματα που έχουν συντελεσθεί εις βάρος ενός

¹⁰⁰ Suárez, *De legibus*, II c.7.

¹⁰¹ Suárez, *De legibus*, II c.19 n.7. Επίσης, Egar, *ο.π.*, σ.90.

¹⁰² Suárez, *De legibus*, II c.19 n.10.

¹⁰³ *Ibid*, II c.18 n.5.

¹⁰⁴ Το ενδεχόμενο να είναι ένας πόλεμος δίκαιος και από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές κρίνεται ως παράλογο. Βλέπε, Suárez, Francisco, *The Three Theological Virtues*. Εις Scott, James Brown, 1944. *Classics of International Law*, vol. 2. Oxford: Clarendon Press, Disputation XIII, Section VII, σ. 836. Παρόμοια ήταν και η θέση του Vitoria πάνω σε αυτό το θέμα. Βλ. Holmes, *On War and Morality*, *ο.π.*, σ.150.

κράτους από άλλο κράτος), ενώ ο πόλεμος τόσο κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών, όσο και μετά τη λήξη τους, κατά την αποκατάσταση της ειρήνης, πρέπει να διεξάγεται με τρόπο δίκαιο¹⁰⁵.

Σε σχέση με την διεξαγωγή του πολέμου ο Suárez διακρίνει τρεις διαφορετικές περιόδους: «...την έναρξή του, την διεξαγωγή του πριν σημειωθεί η νίκη, και την περίοδο μετά τη νίκη. Αντίστοιχα, διακρίνονται τρεις κατηγορίες προσώπων: ο άρχοντας, οι στρατιωτικοί ηγέτες και οι απλοί στρατιώτες»¹⁰⁶. Οι διαφορετικοί κανόνες που ισχύουν για αυτές τις ομάδες είναι εκείνοι που συνδέουν την απόφαση κήρυξης ενός πολέμου με την δικαιοσύνη που επικρατεί μετά τη λήξη του¹⁰⁷. Κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων, όταν ο πόλεμος είναι δίκαιος και εφόσον ο επιδιωκόμενος σκοπός είναι επιτρεπτός, επίσης επιτρεπτά θεωρούνται και τα μέσα που θα βοηθήσουν στην επίτευξή του¹⁰⁸.

Αναφορικά με την ισπανική αποικιοκρατική πολιτική, ο Suárez συνεχίζει την προσπάθεια του Vitoria σε σχέση με την ανάδειξη των δικαιωμάτων των ιθαγενών: και εκείνος δέχεται ότι οι ιθαγενείς ήταν ανθρώπινες υπάρξεις, πραγματικοί κύριοι της ζωής και της περιουσίας τους. Δεν είναι κατώτεροι των Ισπανών και ούτε είναι πλασμένοι για δούλοι, εφόσον ο Θεός έπλασε όλους τους ανθρώπους με προδιάθεση προς την ελευθερία. Έτσι, στον δίκαιο πόλεμο έχουν ίσα δικαιώματα τόσο οι χριστιανοί, όσο και οι ειδωλολάτρες, και οι πρώτοι δεν νομιμοποιούνται να ξεκινήσουν έναν πόλεμο με μόνη

¹⁰⁵ Suárez, *De legibus*, II c.18 n.8.

¹⁰⁶ Suárez, εις Scott, *ο.π.*, Disputation XIII, Section VII, σ. 836.

¹⁰⁷ *Ibid*, σ.836.

¹⁰⁸ Holmes, *On War and Morality*, *ο.π.*, σ.176.

αιτία την έλλειψη χριστιανικής πίστης εκ μέρους των αντιπάλων¹⁰⁹. Ο Suárez δεν αντιμετωπίζει τον πόλεμο ως ένα εγγενές κακό, αλλά ως μέσο απαραίτητο στην περίπτωση που ένα κράτος επιδιώκει επανόρθωση των αδικιών που έχουν διαπραχθεί εις βάρος του από ένα άλλο κράτος¹¹⁰.

2.4. O Hugo Grotius (1583-1645).

Ο Hugo Grotius (1583-1645) θεωρείται ο θεμελιωτής του Διεθνούς Δικαίου¹¹¹. Με το έργο του *De Jure Belli ac Pacis* υποστηρίζει την ιδέα ότι οι σχέσεις μεταξύ των κρατών πρέπει να διέπονται από κανόνες ηθικής (όπως συμβαίνει και στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων) και να καθορίζονται από κανόνες Δικαίου¹¹². Με τον τρόπο αυτό απομάκρυνε την εξουσία σε διεθνή θέματα τόσο από τα χέρια της Εκκλησίας, όσο και από τα χέρια του εκάστοτε ηγεμόνα· σε αντίθετη περίπτωση, η θέσπιση διεθνών κανόνων δεν θα είχε καμία αξία, αφού άλλες εξουσίες θα την υπερέβαιναν¹¹³.

Η προσπάθειά του να καταρτίσει ένα σύντομο corpus διεθνών κανόνων σχετικών με τη διεξαγωγή του πολέμου αντικατοπτρίζει την γενικότερη τάση να αντικατασταθούν οι πολλές ηθικές αρχές (που ρύθμιζαν πώς πρέπει κανείς να διεξάγει πόλεμο) από

¹⁰⁹ Γκότσης, Γεώργιος, 2003. “Η κυριαρχία του εθνικού κράτους στην ισπανική θωμιστική σκέψη του XVI αιώνα και οι εγγενείς περιορισμοί της”. *Νεύσις*, 12: 92.

¹¹⁰ Nardin, *The Ethics of War and Peace*, ο.π., σ.21.

¹¹¹ Johnson, *Morality and Contemporary Warfare*, ο.π., σ.51-57.

¹¹² Tuck, Richard, 2001. *The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order from Grotius to Kant*. New York: Oxford University Press Inc., σ.σ.78-109.

¹¹³ Nabulsi, Karma, 1999. *Traditions of War. Occupation, Resistance and the Law*. N.Y.: Oxford University Press, σ.σ.146-158.

ορισμένα αντικειμενικά κριτήρια. Κύριο μέλημά του είναι η αποφυγή του πολέμου, στην περίπτωση όμως που αυτό δεν είναι δυνατό εξετάζει πώς θα ελαχιστοποιηθεί η αγριότητα που τον διακρίνει. «Αζίζι με την αφοσίωσή σου στο καθήκον...να μην προσπαθήσεις να απογυμνώσεις κάποιον από τα δικαιώματά του με την δύναμη των όπλων, ούτε να παραβιάσεις τα αρχαία σύνορα· αλλά στον πόλεμο να συνεχίζεις το έργο της ειρήνης, και να μην ξεκινάς πόλεμο παρά μόνο με την επιθυμία να τον τερματίσεις στο νωρίτερο δυνατό στάδιο. Αυτό θα είναι μεγάλο κατόρθωμα»¹¹⁴.

Παρότι ο Grotius συμβουλεύει την αποφυγή του πολέμου, ο ίδιος ωστόσο δεν είναι ειρημιστής. Οι ακρότητες (ανάμεσά τους και ο ειρηνισμός) πρέπει να αποφεύγονται, οι άνθρωποι πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι υπάρχει η μέση οδός: ούτε όλα απαγορεύονται, ούτε όμως όλα επιτρέπονται. «Για κάθε τι ακραίο πρέπει να βρεθεί μια θεραπεία, επειδή οι άνθρωποι δεν πρέπει να πιστεύουν ούτε ότι όλα απαγορεύονται, ούτε ότι όλα επιτρέπονται»¹¹⁵.

Ο Grotius διακρίνει δύο ανεξάρτητα επίπεδα στη διαδικασία του πολέμου: το *jus ad bellum*, που αφορά το δικαίωμα να προχωρήσει ένα κράτος σε πόλεμο και το *jus in bello* που σχετίζεται με την διεξαγωγή του πολέμου¹¹⁶. Όσον αφορά το *jus ad bellum*, τα κριτήρια που έθεσε ο Grotius είναι έξι¹¹⁷. **Κατ'αρχήν**, απαραίτητη προϋπόθεση συνιστά η ύπαρξη ενός δικαίου λόγου· αυτό κατά τον Grotius σημαίνει ότι έχει προηγηθεί κάποια

¹¹⁴ Grotius, Hugo/ Kelsey, Francis W. (translator), 1962. *The Law of War and Peace*. New York: Bobbs-Merrill Co, σ.σ.4-5.

¹¹⁵ *Ibid*, *Prolegomena* 29, σ.20.

¹¹⁶ Για τη σύνδεση του πολέμου με το δίκαιο βλ. Yasuaki, Onuma / Crawford, James (eds.), 1993. *A normative approach to War: Peace, War and Justice in Hugo Grotius*. New York: Oxford University Press.

¹¹⁷ Brown, Gary D., 2003. "Proportionality and Just War". *Journal of Military Ethics* 2 (3):172.

αδικία την οποία το κράτος προσπαθεί να διορθώσει ή ότι έχει ήδη δεχθεί επίθεση και ευρίσκεται σε αυτοάμυνα. Η έναρξη ενός πολέμου από φόβο για την δύναμη του αντίπαλου κράτους απαγορεύεται: *«Ο φόβος για μια γειτονική δύναμη δεν είναι επαρκής λόγος. Διότι για να είναι νόμιμη η άμυνα, πρέπει να είναι αναγκαία· και για να είμαστε βέβαιοι ότι αυτή είναι αναγκαία, πρέπει να εξετάζονται όχι μόνο η δύναμη του γείτονά μας, αλλά και οι προθέσεις του»*¹¹⁸. Επίσης, *«το να δίνει η πιθανότητα να δεχθεί κάποιος επίθεση το δικαίωμα να επιτίθεται ο ίδιος είναι αντίθετο προς κάθε αρχή δικαιοσύνης»*¹¹⁹.

Πέρα από τα παραπάνω, ως δίκαιο λόγο θεώρησε και τις παραβιάσεις δικαιωμάτων των πολιτών ενός κράτους στην περίπτωση που ένας ηγέτης συμπεριφέρεται με άσχημο τρόπο στους υπηκόους του¹²⁰, ενώ λόγος γίνεται και για δίκαιες ανθρωπιστικές επεμβάσεις¹²¹. Ας σημειωθεί ότι η τιμωρία και η πρόληψη των ανθρωπιστικών παραβιάσεων γίνεται με σκοπό το καλό του ανθρωπίνου γένους γενικότερα¹²². Στις δίκαιες αιτίες δεν συμπεριλαμβάνεται η απόκτηση πλεονεκτήματος: *«Το πλεονέκτημα δεν χορηγεί το ίδιο δικαίωμα, όπως η αναγκαιότητα»*¹²³. Στην περίπτωση που υπάρχει αμφιβολία για το εάν μια αιτία πολέμου είναι δίκαιη ή όχι, ο πόλεμος δεν πρέπει να

¹¹⁸ Grotius, *ibid*, chap.22, V,1, σ.549.

¹¹⁹ *Ibid*, chap.1, XVII, σ.184.

¹²⁰ *Ibid*, Bk. II, chap. 1, XVI, σ.184.

¹²¹ *Ibid*, Bk. II, chap. 25, VII, 2, σ.584, καθώς και Bk. II, chap. 20, IX, I, σ.475.

¹²² Βέβαια, η απουσία κάποιας σαφούς διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στην επέμβαση και τον πόλεμο, συχνά οδηγούσε κατευθείαν στην προσφυγή σε πόλεμο. Chesterman, ο.π., σ.8. Βλ. και Vitoria, *On the American Indians*, 3.2.12, ο.π., σ.285.

¹²³ *Ibid*, chap.22, VI, σ.549.

επιχειρείται, διότι ο συνέπειές του βαρύνουν τον άμαχο πληθυσμό, που ωστόσο είναι κατά τεκμήριο αθώος.

Δεύτερον, το καλό το οποίο επιδιώκεται με τον πόλεμο πρέπει να είναι ανάλογο του κακού που προκαλείται από αυτόν. Απαιτείται λοιπόν ένας ακριβής υπολογισμός των συνεπειών που θα επιφέρει ο πόλεμος. Για να γίνει αυτό, θα πρέπει να υπάρχει ένας καθορισμένος πολιτικός στόχος που να υπαγορεύει ορισμένη χρήση βίας- διαφορετικά, εάν ο στόχος αλλάξει, αλλάζει και ο βαθμός βίας που θα χρησιμοποιηθεί. Σε κάθε περίπτωση: *«Ο βασιλιάς που ξεκινά τον πόλεμο για ασήμαντους λόγους ή για να επιβάλει άσκοπες κυρώσεις, είναι υπόλογος στους υπηκόους του για την επανόρθωση των απωλειών που οφείλονται στον πόλεμο. Διότι εκτελεί ένα αδίκημα, εάν όχι απέναντι στους εχθρούς του, σίγουρα απέναντι στους υπηκόους του, με το να τους εμπλέκει σε ένα τόσο σοβαρό κακό στηριζόμενος σε τέτοια βάση»*¹²⁴.

Τρίτον, πρέπει να υπάρχει σοβαρή πιθανότητα επιτυχίας στον πόλεμο, καθώς *«η ανθρώπινη ζωή έχει ύψιστη αξία»*¹²⁵ (εδώ δεν καταδικάζονται οι απελευθερωτικοί πόλεμοι, αλλά η απόφαση να αντιστέκεται κανείς χωρίς ελπίδα και ουσιαστικά να διαπράττει έτσι πράξη αυτοκτονίας). **Τέταρτον**, τα κράτη πρέπει δημοσίως να κηρύσσουν τον πόλεμο. Με τον τρόπο αυτό δίνεται ακόμη μια ευκαιρία να λυθεί ειρηνικά η διαφορά με αποζημίωση ή επανόρθωση της παραβίασης¹²⁶ και επιπλέον ανοίγει η προοπτική μιας δημόσιας συζήτησης –στο κράτος που κηρύσσει τον πόλεμο- για το αν η προσβολή που έχει γίνει είναι τόσο σοβαρή, ώστε να είναι ο πόλεμος

¹²⁴ *Ibid*, chap.24, VII, σ.575.

¹²⁵ *Ibid*, Bk. II, VI, σ.σ.573-574.

¹²⁶ *Ibid*, Bk. III, chap.3, VII, XI, σ.σ.635-636, 639.

αναπόφευκτη λύση. Επίσης, έτσι διασφαλίζεται το γεγονός ότι ο πόλεμος δεν ξεκινάει από προσωπική πρωτοβουλία, αλλά από την επιθυμία αυτών που βρίσκονται στην κεφαλή της εξουσίας των εμπλεκόμενων κρατών.

Πέμπτον, ο πόλεμος πρέπει να κηρύσσεται από την αρμόδια εξουσία (από εκείνον δηλαδή που έχει την ανώτατη εξουσία και εκπροσωπεί την πλειοψηφία του λαού και όχι τον οποιονδήποτε δημόσιο λειτουργό που δεν έχει την κυρίαρχη εξουσία)· **τέλος**, ο πόλεμος πρέπει πάντοτε να είναι η τελευταία λύση. Δηλαδή, θα πρέπει να ισχύουν οι πέντε προαναφερθέντες όροι και να έχουν εξαντληθεί όλοι οι άλλοι τρόποι ειρηνικής επίλυσης των διαφορών (με συνδιαλλαγή, με διαιτησία, με κλήρο ή με μονομαχία). Γεγονός πάντως είναι ότι *«μια αιτία έναρξης πολέμου που δεν μπορεί ή που δεν πρέπει να υπερκεραστεί, είναι εξαιρετικά ασυνήθης»*¹²⁷.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι το κριτήριο της σωστής πρόθεσης παραλείπεται από τα κριτήρια που θέτει ο Grotius, καθώς η σωστή πρόθεση αφορά τα μεμονωμένα άτομα και δεν μπορεί έτσι να επηρεάσει ή να τροποποιήσει το δίκαιο ή το άδικο ενός πολέμου. Αν ένας πόλεμος αξιολογείται τυπικώς και ουσιαστικώς δίκαιος, οι προθέσεις του άρχοντα δεν ακυρώνουν αυτή την αξιολόγηση. *«Η επιθυμία να προξενήσεις βλάβη, η σκληρότητα της εκδίκησης, το ανικανοποίητο/ακόρεστο πνεύμα, η αγριότητα της επανάστασης, ο πόθος της εξουσίας, καθώς και τα συναφή είναι τα πράγματα που επικρίνονται δικαίως στον πόλεμο. Ωστόσο, όταν μια δίκαιη αιτία δεν λείπει, παρότι, όντως, αυτά τα πράγματα δίνουν άδικο στην πλευρά (το κράτος) που κάνει τον πόλεμο, όμως δεν καθιστούν τον πόλεμο αυτόν καθεαυτό άδικο»*¹²⁸.

¹²⁷ *Ibid*, chap.24, VII, σ.575.

¹²⁸ *Ibid*, chap.22, XVII, 2, σ.556.

Επίσης, ένα άλλο ευρέως αποδεκτό κριτήριο στην θεωρία του Δικαίου Πολέμου δεν γίνεται αποδεκτό από τον Grotius: το εάν ένας πόλεμος διεξάγεται σύμφωνα με τους κανόνες στο πεδίο της μάχης δεν έχει σχέση με το αν είναι δίκαιος ή όχι. Υπάρχει πλήρης διάκριση ανάμεσα στο *jus ad bellum* και στο *jus in bello*: ο πρώτος τομέας σχετίζεται με τις σχέσεις μεταξύ κρατών, ενώ ο δεύτερος με τις πράξεις μεμονωμένων ατόμων. Ο πρώτος τομέας αφορά την πολιτική ηγεσία, ενώ ο δεύτερος κυρίως τη στρατιωτική. Οι πολιτικοί ευθύνονται για την δικαιολόγηση του πολέμου, ενώ οι στρατιωτικοί λογοδοτούν για τα εγκλήματα του πολέμου μόνο, ποτέ όμως γιατί αγωνίστηκαν σε έναν πόλεμο που κρίθηκε μεταγενέστερα άδικος. «Δεν είναι μέσα στις αρμοδιότητες του στρατηγού να κάνει διαπραγματεύσεις σχετικά με τις αιτίες και τις συνέπειες του πολέμου. Παρότι ο στρατηγός έχει απόλυτη εξουσία, αυτή πρέπει να είναι κατανοητό ότι ισχύει μόνο για την διεξαγωγή του πολέμου»¹²⁹.

Όσον αφορά το *jus in bello* ο Grotius θέτει περιορισμούς σχετικά με:

ι) ποιος μπορεί νόμιμα να αποτελέσει αντικείμενο επίθεσης. Οι γυναίκες, τα παιδιά, οι έμποροι, οι ηλικιωμένοι, οι αιχμάλωτοι πολέμου δεν πρέπει να αποτελούν στόχους, εκτός και εάν έχουν στρατολογηθεί. Άλλωστε, «η φύση δεν αποζητά εκδίκηση, παρά μόνο από εκείνους που έχουν διαπράξει αδικίες»¹³⁰. Ο νόμος του διπλού αποτελέσματος, όπως τον διαμόρφωσε ο Vitoria κατ' επιρροήν του Ακινάτη, σε κάποιες περιπτώσεις γίνεται αποδεκτός, αλλά με πολλές επιφυλάξεις: οι πολεμικές επιχειρήσεις πρέπει να μην καταλήγουν σε σκόπιμο ή προβλέψιμο θάνατο αθώων, ωστόσο πολλές φορές δεν είναι εφικτό να αποφύγεις τον θάνατο αθώων, π.χ. όταν πραγματοποιείται επίθεση σε ένα σπίτι

¹²⁹ *Ibid*, Bk. III, chap.22, VII, σ.848.

¹³⁰ *Ibid*, Bk. III, chap.11, XVI, σ.σ.733-734.

γεμάτο ληστές, στο οποίο όμως ενδέχεται να κρύβονται γυναίκες ή παιδιά. Σε κάθε περίπτωση: «...Πρέπει πάντα να προσέχουμε τι συμβαίνει, και τι προβλέπουμε ότι είναι πιθανό να συμβεί, πέρα από τις προθέσεις μας, εκτός όταν το καλό, στο οποίο αποβλέπει η πράξη μας, είναι πολύ μεγαλύτερο απ' ό,τι το κακό που φοβόμαστε ή εκτός κι αν το καλό και το κακό εξισορροπούνται και η ελπίδα του καλού είναι μεγαλύτερη απ' ό,τι ο φόβος για το κακό. Η απόφαση για ένα τέτοιο ζήτημα θα πρέπει να επαφίεται σε μια συνετή κρίση, αλλά με τέτοιο τρόπο, ώστε, όταν υπάρχει αμφιβολία, να προτιμούμε την οδό που δείχνει ενδιαφέρον για το συμφέρον της αντίπαλης πλευράς και όχι της δικής μας»¹³¹.

ii) ποια μέσα μπορεί να χρησιμοποιήσει ο επιτιθέμενος: όπλα ή στρατηγικές που προκαλούν περιττό πόνο ή πλήττουν αδιακρίτως στρατιώτες και αμάχους πρέπει να αποφεύγονται. Έτσι, απαγορεύεται η ρίψη δηλητηρίων στο πόσιμο νερό «προκειμένου οι προερχόμενοι από τον πόλεμο κίνδυνοι να μην εξαπλωθούν υπερβολικά»¹³².

iii) ποια πρέπει να είναι η μεταχείριση των αιχμαλώτων: όσοι συλλαμβάνονται ή παραδίδονται οικειοθελώς δεν πρέπει να εκτελούνται ή να τιμωρούνται αυστηρώς. Στην περίπτωση δε κατά την οποία η πλευρά που συλλαμβάνει τους αιχμαλώτους δεν μπορεί να τους προστατεύσει ή να τους προφυλάξει επαρκώς, τότε πρέπει να τους ελευθερώνει. Η τιμωρία δεν πρέπει να επιβάλλεται στους αιχμαλώτους, αλλά μόνο σε εκείνους που ευθύνονται προσωπικά για αδικήματα, καθώς «η αφοσίωση κάποιου στην παράταξή του δεν αξίζει τιμωρία»¹³³.

¹³¹ *Ibid*, chap.1, IV, σ.601.

¹³² *Ibid*, chap.4, XVI, σ.σ.652-653.

¹³³ *Ibid*, XIV-XVI, σ.σ.739-742.

2.4. Τελικές επισημάνσεις- Η σύγχρονη εποχή.

Όλες οι παραπάνω σκέψεις ενσωματώθηκαν στη σύγχρονη εξελιγμένη θεωρία του δικαίου πολέμου και εκφράζονται μέσα από τις αρχές της θεωρίας αυτής που καθορίζουν ποιος πόλεμος θεωρείται δίκαιος. Η ιστορική αναδρομή που επιχειρήθηκε στο παρόν κεφάλαιο δεν είναι εξαντλητική, καθώς δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση τον κεντρικό πυρήνα της παρούσης διατριβής. Για τον λόγο αυτό παρουσιάστηκαν συνοπτικά οι θέσεις των σημαντικότερων εκπροσώπων της θεωρίας του δικαίου πολέμου σε τρόπο ώστε να διαφανεί η ιστορική συνέχεια και εξέλιξη των κανόνων που διέπουν αυτή την θεωρία.

Ο πόλεμος βέβαια δεν σταμάτησε ποτέ να απασχολεί το ανθρώπινο πνεύμα και οι απαντήσεις που δόθηκαν στα σχετικά ερωτήματα δεν προέρχονται αποκλειστικώς από τους υποστηρικτές της θεωρίας του δικαίου πολέμου. Έτσι, υπήρξαν στοχαστές που θεώρησαν τον πόλεμο ως μία φυσιολογική εκδήλωση της ανθρώπινης φύσης ή ακόμη και ως αναπόφευκτο γεγονός. Για παράδειγμα, ο Niccolo Machiavelli εξέφρασε την άποψη ότι ο πόλεμος συνδέεται άρρηκτα με την επιβίωση του κράτους¹³⁴, ενώ ο Thomas

¹³⁴ Skinner, Quentin/Price, Russell/Geuss, Raymond (eds) , 1988. *Machiavelli: The Prince* (Cambridge Texts in the History of Political Thought). Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.5-87. Επιπλέον, Farnewort, Ellis, 2001. *Machiavelli: The Art of War*. Philadelphia: Da Capo Press (Perseus Books Group), σ.σ.7-211. Ακόμη, Delbruck, Hans, 1985. *History of the Art of War Within the Framework of Political History: The Modern Era (Contributions in Military Studies)*. Westport: Greenwood Press, σ.σ.101-115. Τέλος, Strauss, Leo, 1995. *Thoughts on Machiavelli*. Chicago: University of Chicago Press, σ.σ. 54-84. Για μία διεξοδικότερη ανάλυση βλέπε Gat, Azar, 2001. *A History of Military Thought: From the Enlightenment to the Cold War*. Oxford: Oxford University Press, σ.σ.3-23, καθώς και Ledeen, Michael A., 1999. *Machiavelli on Modern Leadership: Why Machiavelli's Iron Rules Are As Timely and Important Today as Five Centuries Ago*. New York: St. Martin's Press.

Hobbes υποστήριξε ότι η φύση του ανθρώπου είναι αυτή που τον ωθεί σε διαρκή πόλεμο και ότι η ειρήνη αποτελεί κατάπνιξη της φυσικής ορμής του ανθρώπου¹³⁵.

Παρόμοια είναι και η θέση του George W. F. Hegel, ο οποίος υποστήριξε ότι το κράτος μέσα από τον πόλεμο βρίσκει την τελειώσή του, ότι ο πόλεμος ενδυναμώνει το κράτος και ότι η ανυπακοή των πολιτών στις επιδιώξεις του κράτους αποτελεί αμάρτημα¹³⁶. Για τον Friedrich Nietzsche οι συμφορές και οι κακουχίες που ακολουθούν τον πόλεμο είναι ένα εξαιρετικό σχολείο, καθώς ο πόλεμος φέρνει στην επιφάνεια τις αρετές της ανδρείας, της τόλμης και της ευφύιας. Η έννοια του πολέμου αποκτά συμβολική, αλλά και ουσιαστική συνάμα σημασία: κανείς δεν πρέπει να επαναπαύεται,

¹³⁵ Bobbio Noberto/ Gobetti, Daniela, 1993. *Thomas Hobbes and the Natural Law Tradition*. Chicago: University of Chicago Press, σ.σ.26-172. Επίσης, Martinich, A.P., 1997. *Thomas Hobbes (British History in Perspective)*. Hampshire: Palgrave MacMillan Ltd, σ.σ.24-54. Ακόμη, Gaskin, J.C.A., 1999. *Thomas Hobbes: Human Nature and DeCorpore Politico*. Oxford: Oxford University Press, σ.σ.21-183. Τέλος, Hampton, Jean, 1988. *Hobbes and the Social Contract Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.58-114. Για μία διεξοδικότερη ανάλυση βλέπε Rogers, G.A.J./Sorell, Tom, 2000. *Hobbes and History (Routledge Studies in Seventeenth Centur Philosophy)*. New York: Routledge, καθώς και Johnson, Laurie M., 1993. *Thucydides, Hobbes and the Interpretation of Realism*. Illinois: Northen Illinois University Press. Τέλος, Martinich, A.P., 2003. *The Two Gods of Leviathan: Thomas Hobbes on Religion and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹³⁶ Wood, Allen W./Geuss, Raymond/Skinner, Quentin (eds)/Nisbet, H.B.(translator), 1991. *G.W.F. Hegel: Elements of the Philosophy of Right (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.275-282 και 359-372. Ακόμη, Avineri, Shlomo, 1974. *Hegel's Theory of the Modern State*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.194-208.

αλλά πρέπει διαρκώς να βρίσκεται σε εγρήγορση, να παρακολουθεί τον εχθρό και όταν κρίνεται σκόπιμο να προχωρά σε πόλεμο¹³⁷.

Στην αντίθετη κατεύθυνση εντοπίζονται οι σχετικές απόψεις των Desiderius Erasmus¹³⁸, Alberico Gentili¹³⁹, René Descartes¹⁴⁰, Francois M.A. de Voltaire¹⁴¹ και Jean J. Rousseau¹⁴² που δεν αντιμετωπίζουν τον πόλεμο ως ένα φαινόμενο που έχει τις ρίζες

¹³⁷ Ansell-Pearson, Keith, 1994. *An Introduction To Nietzsche as Political Thinker: The Perfect Nihilist*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.83-100. Τέλος, Richardson, John/Leiter, Brian, 2001. *Nietzsche (Oxford Readings in Philosophy)*. Oxford: Oxford University Press, σ.σ.139-186.

¹³⁸ Tuck, Richard, 1999. *The Rights of War and Peace. Political Thought and the International Order from Grotius to Kant*. Oxford: Oxford University Press, σ.29.

¹³⁹ Nardin, Terry/Mappel, David R./Smith, Steve (eds), 1993. *Traditions of International Ethics (Cambridge Studies in International Relations)*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.27-41. Ακόμη, Shaw, Malcolm N., 2003. *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.23. Τέλος, Gentili, Alberico, 1995. *Three Books on The Law of War*. Buffalo, New York: William S. Hein & Co., Inc.

¹⁴⁰ Przetacznik, Frank, 1994. *The Philosophical and Legal Concept of War*. Lewiston, New York, Lampeter: The Edwin Mellen Press, Ltd., σ.σ.150-151.

¹⁴¹ Για μία πληρέστερη προσέγγιση, βλέπε Meyer, Henry, 1975. *Voltaire on War and Peace*. Oxford, University of Oxford: Voltaire Foundation. Επίσης, Williams, David/Geuss, Raymond/Skinner, Quentin (eds), 1994. *F.M. Voltaire: Political Writings (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁴² Gourevitch, Victor/Geuss, Raymond/Skinner, Quentin (eds), 1997. *J.J. Rousseau: "The Social Contract" and Other Later Political Writings (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.162-177. Επίσης βλέπε Carter, Christine Jane, 1987. *Rousseau and the Problem of War (Political Theory and Political Philosophy)*. New York: Garland Publishing. Τέλος, Merriam, Charles Edward, 1972. *History of the Theory of Sovereignty since Rousseau (The Garland Library of War and Peace)*. New York: Garland Publishing.

του στην ανθρώπινη φύση, αλλά ως ένα καταστροφικό γεγονός, οι συνέπειες του οποίου βασανίζουν τους ανθρώπους. Στα ίδια πλαίσια σκέψης κινείται και ο Emmerich de Vattel που θεωρεί ότι ένα κράτος πρέπει να καταφεύγει στη λύση του πολέμου μονάχα εφόσον υπάρχουν σοβαρότατες αιτίες και η διένεξη δεν δύναται να επιλυθεί με ειρηνικούς τρόπους¹⁴³.

Ομοίως, ο Immanuel Kant υποστηρίζει ότι η χρήση της λογικής καταδικάζει την προσφυγή σε πόλεμο, ενώ παράλληλα υιοθετεί την άποψη ότι τα έθνη πρέπει να είναι ειλικρινή στις μεταξύ τους σχέσεις σετρόπο ώστε ακόμα και οι συνθήκες ειρήνης να μην περιέχουν κανένα πρόσχημα για πόλεμο. Οι μόνιμοι στρατοί πρέπει να καταργηθούν, καθώς αποτελούν την αιτία του διαρκούς ανταγωνισμού των κρατών, ενώ τα χρήματα που δαπανώνται για τη συντήρησή τους μπορούν να διατεθούν για άλλες ανάγκες (επί παραδείγματι, για την κάλυψη αναγκών στην εκπαίδευση)¹⁴⁴.

¹⁴³ Townshend, Charles, 2000. *The Oxford History of Modern War*. Oxford: Oxford University Press, σ.38. Γενικότερα, βλέπε Ballis, William Beltcher, 1973. *The Legal Position of War: Changes in its Practice and Theory from Plato to Vattel (The Garland Library of War and Peace)*. New York: Garland Publications. Επίσης, Beaulac, Stephane, 2004. *The Power of Language in the Making of International Law: The Word Sovereignty in Bodin and Vattel and the Myth of Westphalia*. London, Leiden: Brill Academic Publishers.

¹⁴⁴ Reiss, H.S./ Geuss, Raymond/Skinner, Quentin (eds)/Nisbet, H.B.(translator), 1991. *Kant: Political Writings (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.93-131. Εκτενής σχολιασμός στην ιδέα του Καντ για τη διαρκή ειρήνη επιχειρείται εις Easley, Eric, 2004. *The War over Perpetual Peace: An Exploration into the History of a Foundational International Relations Text*. Hampshire: Palgrave Macmillan Ltd., καθώς και Hoeffe, Otfried, 2004. *Kant's Theory of Justice and World Peace*. Cambridge: Cambridge University Press. Ακόμη, Arendt, Hannah, 2003. *Lectures on Kant's Political Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press. Επιπλέον, Bohman, James/Lutz-Bachmann, Matthias, 1997. *Perpetual Peace: Essays on Kant's Cosmopolitan Ideal*.

Η προσφυγή στον πόλεμο υπό συγκεκριμένους όρους υποστηρίζεται από τον Charles de Montesquieu που δικαιολογεί τον πόλεμο ως μέσο προστασίας και διατήρησης του κράτους¹⁴⁵. Από την πλευρά του, ο Samuel Pufendorf δικαιολογεί την εμπλοκή ενός κράτους σε πόλεμο, όταν συντρέχουν λόγοι αναγκαιότητας και προστασίας¹⁴⁶, ενώ ο Jeremy Bentham¹⁴⁷, ο John Stuart Mill¹⁴⁸, καθώς και ο Herbert

Cambridge, MA: The MIT Press. Τέλος, Covell, Charles, 1998. *Kant and the Law of Peace: A Study in the Philosophy of International Law and International Relations*. Hampshire: Palgrave Macmillan Ltd.

¹⁴⁵ Cohler, Anne M./Miller, Basia Carolyn/Stone, Harold Samuel/Geuss, Raymond/Skinner, Quentin (eds), 1989. *Montesquieu: The Spirit of the Laws (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.131-231. Ακόμη, Pangle, Thomas L., 2004. *Montesquieu's Philosophy of Liberalism: A Commentary on The Spirit of Laws*. Chicago: University of Chicago Press, σ.σ.20-48.

¹⁴⁶ Tully, James/Geuss, Raymond/Skinner, Quentin (eds)/Silverthorne, Michael (translator), 1991. *Pufendorf: On the Duty of Man and Citizen according to Natural Law (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.168-173. Επίσης, Haakonssen, Knud, 1996. *Natural Law and Moral Philosophy: From Grotius to the Scottish Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.37-43. Τέλος, Ross, Harrison, 2002. *Hobbes, Locke and Confusion's Masterpiece: An Examination of Seventeenth-Century Political Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.132-163.

¹⁴⁷ Kelly, John Maurice, 1992. *A Short History of Western Legal Theory*. Oxford: Oxford University Press, σ.σ.244-301.

¹⁴⁸ Mortimer, Edward, 1995. *A Few Words on Intervention: John Stuart Mill's Principles of International Action Applied to the Post Cold War World*. Washington: The John Stuart Mill Institute.

Spencer¹⁴⁹ και ο Bertrand Russell¹⁵⁰ αναγνωρίζουν το δικαίωμα σε πόλεμο για λόγους άμυνας και ασφάλειας.

Η ανάπτυξη και η διάδοση της βιομηχανίας δημιούργησε την αισιόδοξη άποψη ότι ο πόλεμος αποτελεί ένα κεφάλαιο της ανθρώπινης ιστορίας που μπορεί να κλείσει με την επέκταση της βιομηχανίας. Η βιομηχανική εποχή θα επιφέρει το τέλος των πολέμων, αφού η πρόοδος συμβαδίζει με την εκβιομηχάνιση: τα αγαθά που οι λαοί παλαιότερα προσπαθούσαν να αποκτήσουν με τους πολέμους, τώρα τους τα προσφέρει η επιστήμη και η βιομηχανία που βελτιώνουν την τύχη της ανθρωπότητας. Έτσι, στις πρωτόγονες κοινωνίες ο πόλεμος γίνεται εξ ανάγκης, στις βιομηχανικές όμως κοινωνίες υπάρχει εκούσια διεθνής αλληλεγγύη, συνεργασία και ανταλλαγή των αγαθών – δεν χρειάζεται πλέον να γίνεται πόλεμος για την απόκτηση αγαθών, διότι αυτό επιτελείται μέσω της συνεργασίας των λαών¹⁵¹.

Οι προβληματισμοί λοιπόν σχετικά με τη φύση, τους νόμους και την ηθική διάσταση του πολέμου δεν έμειναν αμετάβλητοι στη ροή του χρόνου, αλλά τροποποιήθηκαν και επεκτάθηκαν ανάλογα με την τεχνολογική πρόοδο που συντελέστηκε στην πολεμική βιομηχανία, ανάλογα με τους νέους τρόπους διεξαγωγής

¹⁴⁹ Andreski, S. (ed), 1971. *Herbert Spencer. Structure, Function and Evolution*. New York: Charles Scribner's Sons, σ.204.

¹⁵⁰ Για μία πληρέστερη ανάλυση βλέπε Schwerin, Alan (ed), 2002. *Bertrand Russell on Nuclear War, Peace and Language: Critical and Historical Essays*. Westport: Praeger Publishers. Ακόμη, Catfield, Charles, 1972. *The ethics of war: Bertrand Russell and Ralph Barton on World War I (The Garland Library on War and Peace)*. New York: Garland Publications.

¹⁵¹ Bouthoul, Gaston, 1980. *Πραγματεία περί Πολεμολογίας. Κοινωνιολογία των Πολέμων*. Μτφρ. Π.Δ. Καφετζόπουλου. Αθήνα: Συμπληρωματικές Εκδόσεις ΔΕΚ/Γενικού Επιτελείου Στρατού, σ.σ.96-97.

του πολέμου. Μία ενδεικτική αναφορά στη σύγχρονη σκέψη περιλαμβάνει στοχαστές όπως η Jean Bethke Elshtain¹⁵² και ο Michael Walzer¹⁵³. Στη συζήτηση για το δίκαιο

¹⁵² Ενδεικτικά βλέπε Elshtain, Jean Bethke, 2003. *Just War against Terror. The Burden of American Power against Terror*. New York: Basic Books. Επίσης, Elshtain, Jean Bethke, 1992. *Just War Theory (Readings in Social and Political Theory)*. New York: New York University Press, καθώς και Elshtain, Jean Bethke, 1998. *Augustine and the Limits of Politics*. Chicago, IL: University of Notre Dame Press. Ακόμη, Elshtain, Jean Bethke, 1997. *Real Politics: At the Center of Everyday Life*. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press. Επιπροσθέτως, Elshtain, Jean Bethke, 1992. *But Was it Just? Reflections on the Morality of the Persian Gulf War*. New York: Random House Inc./Doubleday & Company, καθώς και Elshtain, Jean Bethke, 1998. *New Wines and Old Bottles: International Politics and Ethical Discourse (Notre Dame Studies on International Peace)*. Chicago, IL: University of Notre Dame Press. Τέλος, Elshtain, Jean Bethke, 2002. *Women, Militarism, and War: Essays on History, Politics and Social Theory*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers Inc. και Elshtain, Jean Bethke, 1995. *Women and War*. Chicago: University of Chicago Press.

¹⁵³ Walzer Michael, 1984⁴. *Just and Unjust Wars, A Moral Argument with Historical Illustration*, Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, όπως και Walzer, Michael, 1970. *Obligations. Essays on Disobedience, War and Citizenship*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. Ακόμη, Walzer, Michael, 1978. “The Moral Standing of States: A Response to Four Critics”, εις Beitz, Charles R. et al. (eds), 1985. *International Ethics*. Princeton: Princeton University Press, σ.σ.217-237 και Walzer, Michael, 2000. “Kosovo”, εις Buckley, William J., 2000. *Kosovo: Contending Voices on Balkan Interventions*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, σ.σ.333-335. Επιπροσθέτως, Walzer, Michael, 2001. *Περί ανεκτικότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη. Επιπλέον, Walzer, Michael, 2003. “Arguing for Humanitarian Intervention”, εις Mills, Nicolaus and Brunner, Kara, 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.σ.19-35 και Walzer, Michael, 2003. *Η ηθική εντός και εκτός των συνόρων*. Μτφρ.Βλαβιανός Χάρης. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις. Τέλος, Walzer, Michael, 2004. *Arguing about War*. New Haven and London: Yale University Press.

πόλεμο σπουδαία είναι και η συνεισφορά του John Rawls¹⁵⁴, ο οποίος σχολιάζει και δίνει τη δική του εκδοχή στο ζήτημα του πολέμου.

Άλλοι, εξίσου σημαντικοί, σύγχρονοι στοχαστές που έχουν ασχοληθεί με τη θεωρία του δικαίου πολέμου, τόσο σε σχέση με την θεωρητική πλευρά του θέματος, (δηλαδή τη φιλοσοφική, την θεολογική και τη νομική διάσταση του δικαίου πολέμου), όσο και με την εφαρμοσμένη διάστασή του (δηλαδή την αξιοποίηση της σύγχρονης στρατιωτικής τεχνολογίας και των ζητημάτων που αυτή εγείρει), είναι και οι ακόλουθοι: η Elizabeth Anscombe¹⁵⁵, ο R. Hare¹⁵⁶, ο Thomas Nagel¹⁵⁷, καθώς και ο Stanley M. Hauermas¹⁵⁸. Στο σκέλος της θεωρίας του δικαίου πολέμου που αφορά τη διεξαγωγή των

¹⁵⁴ Το τμήμα του έργου του που αφορά τον πόλεμο εντοπίζεται κυρίως στα εξής βιβλία: Rawls, John, 2001. “The Law of Peoples” και “Fifty Years after Hiroshima”, εις Rawls, John/Freeman, Samuel (ed), 2001. *Collected Papers*. Cambridge, MA: Harvard University Press, σ.σ.529-564 και 565-572 αντιστοίχως. Ακόμη, Rawls, John, 2001. *The Law of Peoples*. Cambridge, MA: Harvard University Press, σ.σ.89-104.

¹⁵⁵ Anscombe, Elizabeth, 1981. “War and Murder” και “Mr. Truman’s Dergee”, εις *Collected Philosophical Papers: Ethics, Religion and Politics, Vol.3*. Minneapolis: University of Minnesota Press, σ.σ.51-71.

¹⁵⁶ Hare, R., 1999. *Essays on Political Morality*. Oxford: Oxford University Press. Επίσης, Hare, R., 1997. *Sorting out Ethics*. Oxford: Oxford University Press.

¹⁵⁷ Nagel, Thomas, 1991. “War and Massacre”, εις Nagel, Thomas, 1991. *Mortal Questions*. Cambridge, Cambridge University Press, σ.σ.53-74.

¹⁵⁸ Hauermas, Stanley M., 2004. *Performing The Faith: Bobhoeffer and the Practice of Nonviolence*. Grand Rapids, MI: Brazos Books, καθώς και Hauermas, Stanley M., 1994. *The Peaceable Kingdom: A Primer in Christian Ethics*. Chicago, IL: University of Notre Dame Press. Επιπλέον, Hauermas, Stanley M./Lentricchia, Frank (eds), 2003. *Dissent from the Homeland: Essays after September 11*. Durham, North Carolina: Duke University Press, όπως και Hauermas, Stanley M./Lentricchia, Frank (eds), 2002. *Dissent from the Homeland: Essays on September 11, Vol.101*. Durham, North Carolina: Duke University Press.

στρατιωτικών επιχειρήσεων και του προβληματισμού που ανακύπτει, βαρύνουσα θέση καταλαμβάνει το έργο του Malham M. Wakin¹⁵⁹.

Τέλος, σε σχέση με τη θεολογική διάσταση της θεωρίας του δικαίου πολέμου και τις απαντήσεις που δίδονται στα ζητήματα που ανακύπτουν από τη σύγχρονη στρατιωτική πρακτική, ιδιαίτερος σημαντική θέση κατέχει το έργο του James Turner Johnson (που επεκτείνεται βεβαίως και σε εφαρμοσμένα θέματα στρατιωτικής ηθικής και αξιοποίησης των σύγχρονων στρατιωτικών οπλικών συστημάτων κατά τη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων)¹⁶⁰. Επίσης, στο σημείο αυτό, δεν θα μπορούσε να μην

Τέλος, Hauerwas, Stanley M., 1994. *Against The Nations: War and Survival in a Liberal Society*. Chicago, IL: University of Notre Dame Press και Hauerwas, Stanley M., 1984. *Should War Be Eliminated? Philosophical and Theological Investigations*. Milwaukee, WI: Marquette University Press.

¹⁵⁹ Βλέπε, Wakin, Malham M., 1986. *War Morality and the Military Profession*. Philadelphia, Boulder, New York, Cambridge, MA: Westview Press, καθώς και Wakin, Malham M., 2000. *Integrity First, Reflections of a Military Philosopher*. Lanham, MD, Maryland: Lexington Books. Τέλος, Wakin, Malham, 1987. *Military Ethics, Reflections on Principles*, Washington D.C.: National Defence University Press/United States Government Printing.

¹⁶⁰ Η εργογραφία του περιλαμβάνει πληθώρα συγγραμμάτων και επιστημονικών εργασιών, όπως για παράδειγμα Johnson, James Turner, 1981. *Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry*. New Jersey: Princeton University Press, καθώς και Johnson, James Turner, 1987. *Can Modern War be Just?* New Haven, CN and London: Yale University Press. Επίσης, Johnson, James Turner, 1987. *The Quest for Peace: Three Moral Traditions in Western Cultural History*. New Jersey: Princeton University Press και Johnson, James Turner, 1998. “Just Cause Revisited”, εις Abrams, Elliott, 1998. *Close Calls. Intervention, Terrorism, Missile Defense, and ‘Just War’ Today*. Washington D.C.: Ethics and Public Policy Center, σ.σ.3-38. Ακόμη, Johnson, James Turner, 1999. *Morality and Contemporary Warfare*, New Haven, CN and London: Yale University Press και Johnson, James Turner, 2002. “Paul Ramsey and the Recovery of the Just War Idea”. *Journal of Military Ethics* (2002) 1(2):136-144. Επιπροσθέτως, Johnson,

αναφερθεί και το έργο του Paul Ramsey, το οποίο κινείται όμως σε πιο θεωρητικά πλαίσια¹⁶¹.

Ο κεντρικός πυρήνας ωστόσο των ερωτημάτων γύρω από τον πόλεμο παρέμεινε σταθερός, καθώς ο προβληματισμός του ανθρώπου για τον πόλεμο καταλήγει σε διαχρονικά ερωτήματα που αφορούν την δυνατότητα αποφυγής του πολέμου, καθώς και την θέσπιση και την τήρηση κανόνων προκειμένου να αποτρέπονται οι αποτρόπαιες πράξεις, όπως επί παραδείγματι η σκόπιμη προσβολή αμάχων, η κακομεταχείριση και η θανάτωση αιχμαλώτων, η χρήση όπλων ή στρατιωτικών τακτικών που δεν είναι σύμφωνες προς τις αρχές της διάκρισης ή της αναλογικότητας. Μέσα στα πλαίσια αυτά λοιπόν, στο επόμενο κεφάλαιο θα εξεταστεί η σύγχρονη έννοια της θεωρίας του δικαίου πολέμου και ο τρόπος με τον οποίο οι αρχές της θεωρίας αυτής εφαρμόζονται στη σύγχρονη εποχή.

James Turner, 2002. "Thinking Broadly About Military Ethics". *Journal of Military Ethics* 2002 1(1):2-3, καθώς και Johnson, James Turner/ Weigel, George, 1991. *Just War and the Gulf War*. Washington: Ethics and Public Policy Center-University Press of America. Τέλος, Johnson, James Turner, 1997. *Holy War Idea in Western and Islamic Traditions*. University Park, Pa: Pennsylvania State University Press, καθώς και Johnson, James Turner, 1990. *Cross, Crescent and Sword (Contributions to the Study of Religion Series # 27): The Justification and Limitation of War in Western and Islamic Tradition*. Oxford: Greenwood Publishing Group.

¹⁶¹ Ramsey, Paul, 2002. *Just War: Force and Political Responsibility*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers Inc. Ακόμη, Ramsey, Paul, 1988. *Speak Up for Just War or Pacifism: A Critique of the United Methodist Bishops' Pastoral Letter in Defense of Creation*. University Park, Pa: Pennsylvania State University Press. Τέλος, Ramsey, Paul, 1961. *War and the Christian Conscience: How Shall Modern War Be Conducted Justly?* Durham, North Carolina: Duke University Press.

Κεφάλαιο 3

Συνοπτική παρουσίαση και ανάλυση των συνθηκών της σύγχρονης θεωρίας του δικαίου πολέμου

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ήδη από τους πρώτους στοχαστές που διατύπωσαν και ανέλυσαν τη θεωρία του δικαίου πολέμου, οι προϋποθέσεις του δικαίου πολέμου διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: πρώτον, σε αυτές που αφορούν το *jus ad bellum* και δεύτερον, σε εκείνες που αφορούν το *jus in bello*. Ας ξεκινήσουμε λοιπόν με την ανάλυση των συνθηκών της πρώτης κατηγορίας. Η διάκριση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς καθορίζει σε κάθε φάση του πολέμου ποιά αρμόδια αρχή φέρει την ευθύνη των επιλογών και των αποτελεσμάτων τους: στην πρώτη περίπτωση η αρμόδια αρχή είναι η πολιτική εξουσία, ενώ στη δεύτερη η στρατιωτική εξουσία.

Αξίζει να σημειωθεί δε ότι η προσέγγιση της σύγχρονης έννοιας του δικαίου πολέμου βρίσκεται σε στενή σχέση και συνάρτηση με το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο που καθορίζει όρια τόσο αναφορικά με το δικαίωμα κήρυξης πολέμου, όσο και με τη διεξαγωγή των εχθροπραξιών· η προαναφερθείσα διάκριση λοιπόν εξακολουθεί να υφίσταται και να τηρείται έχοντας λάβει μάλιστα και νομική πλέον διάσταση. Φυσικά, η νομική διάσταση διόλου δεν υποβαθμίζει τις ηθικές συνιστώσες της υπό εξέταση θεωρίας, ωστόσο οφείλουμε να τη λάβουμε υπόψη ως καθοριστική παράμετρο.

Η παρουσίαση των συνθηκών της σύγχρονης θεωρίας του δικαίου πολέμου στο παρόν κεφάλαιο, είναι σαφώς συνοπτική, καθώς δεν αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα της

παρούσας εργασίας, ωστόσο κρίνεται απαραίτητη, διότι αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία θα γίνει ο σχολιασμός μιας εξειδικευμένης ανάλυσης της θεωρίας που θα αφορά αποκλειστικά την πρακτική των ανθρωπιστικών επεμβάσεων.

3.1 Λόγοι κήρυξης πολέμου μεταξύ δύο κρατών: το *jus ad bellum*

Ένα κράτος Α έχει, σύμφωνα με τη θεωρία του δικαίου πολέμου, το δικαίωμα να κηρύξει τον πόλεμο σε ένα κράτος Β όταν συντρέχουν οι παρακάτω λόγοι¹⁶², σε καθέναν από τους οποίους έχουμε αφιερώσει από ένα υποκεφάλαιο:

3.1.1 Ύπαρξη δίκαιης αιτίας που οδηγεί στην κήρυξη πολέμου¹⁶³

Πολλοί λόγοι έχουν κατά καιρούς προβληθεί ως δίκαιες αιτίες έναρξης πολέμου¹⁶⁴, όπως για παράδειγμα η υπεράσπιση των αμάχων, το δικαίωμα επανόρθωσης κάποιας

¹⁶² Mappes, Thomas A, 1987³. *Social Ethics, Morality and Social Policy*, New York: McGraw-Hill Inc., σ.σ.413-416. Επίσης, Johnson, James Turner, 1999. *Morality and Contemporary Warfare*, New Haven, CN and London: Yale University Press, σ.σ.27-30. Ακόμη, Hartle, Anthony E., 1989. *Moral Issues in Military Decision Making*, Kansas: University Press of Kansas, σ.σ.57-60. Τέλος, Kemp, Kenneth W., 1995. “Punishment as Just Cause for War”, ανακοίνωση που παρουσιάστηκε στο **Joint Services Conference on Professional Ethics (JSCOPE)** που πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 1995 στην Washington.

¹⁶³ Johnson, ο.π., σ.σ.28-31. Επίσης, Christopher, Paul, 1999². *The Ethics of War and Peace: an Introduction to Legal and Moral Issues*, Upper Saddle River, New Jersey: Prentice-Hall Inc., σ.σ.51-52 και 82-83. Ακόμη, Yoder, John Howard, 1996². *When War is Unjust, Being Honest in Just War Thinking*, Maryknoll, New York: Orbis Books, σ.σ.150-151. Τέλος, Holmes, Robert L., 1989. *On War and Morality*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, σ.σ.164-168.

σοβαρής παραβίασης (όπως η κατάληψη εδάφους ή η άρνηση διακίνησης αγαθών), η πρόληψη γενοκτονίας, η διάσωση πολιτών που κρατούνται σε άλλο κράτος¹⁶⁵, του οποίου κράτους η κυβέρνηση αρνείται την απελευθέρωσή τους, όταν παράλληλα οι διαπραγματεύσεις ή η μεσολάβηση τρίτων κρατών έχουν αποτύχει, η παραβίαση όρων των Διεθνών Συνθηκών. Ανάμεσα στις δίκαιες αιτίες έναρξης ενός πολέμου, αξίζει να αναφερθεί και η διερεύνηση του κατά πόσο ένας πόλεμος μπορεί να χαρακτηριστεί δίκαιος όταν παίρνει τη μορφή αντιποίνων εναντίον ενός άλλου κράτους και αιτιολογείται πάνω στη βάση της διάπραξης αδικιών εκ μέρους του αντιπάλου¹⁶⁶.

Ωστόσο, η πιο αποδεκτή αιτία είναι το κράτος να έχει ήδη δεχτεί επίθεση ή είναι άμεσα αναμενόμενο να δεχτεί επίθεση ή βοηθάει ένα κράτος που έχει δεχτεί επίθεση¹⁶⁷. Το δικαίωμα των κρατών να καταφύγουν στην στρατιωτική πρακτική προκειμένου να προστατεύσουν την εδαφική τους ακεραιότητα και τους πολίτες τους σχετίζεται με την πρωταρχική αιτία σχηματισμού ομάδων ατόμων και την ακόλουθη δημιουργία

¹⁶⁴ Regan, Richard J., 1996. *Just War, Principles and Cases*, Washington D.C.: The Catholic University of America Press, σ.σ.48-50.

¹⁶⁵ Wheatley, Steven, 1996. *International Law*. London: Blackstone Press Limited, σ.σ.158-159.

¹⁶⁶ Greenwood, Christopher, 1993. *Command and the Laws of Armed Conflict*, United Kingdom: Strategic & Combat Studies Institute, Number 4, σ.8. Επίσης, Kemp, Kenneth W., 1995. “Punishment as Just Cause for War”. Ανακοίνωση που έγινε στα πλαίσια του Joint Services Conference on Professional Ethics που πραγματοποιήθηκε στην Washington τον Ιανουάριο του 1995. Η πρόσβαση στη συγκεκριμένη ανακοίνωση είναι εφικτή στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE95/kemp95.html>.

¹⁶⁷ Greenwood, *ο.π.*, σ.σ.3-8. Το τμήμα αυτό θα αναλυθεί στα κεφάλαιο 5 και 6 που θα αφορούν αποκλειστικά την ανάλυση της θεωρίας του δικαίου πολέμου για την περίπτωση των ανθρωπιστικών επεμβάσεων. Στο κεφάλαιο αυτό θα συζητηθούν οι υπόλοιπες περιπτώσεις, όπως συνδέονται με τη σύγχρονη πρακτική των κρατών.

συνενώσεών τους σε κοινότητες και κράτη που τους προσδίδουν το δικαίωμα –στην περίπτωση που οι προσπάθειες ειρηνικής επίλυσης της διαφοράς αποτύχουν¹⁶⁸ - να αμυνθούν εναντίον εξωτερικών επιθέσεων με τη χρήση στρατιωτικής βίας¹⁶⁹.

Η αιτία-απειλή πρέπει να είναι πραγματική (όχι απλώς πιθανή ή αναμενόμενη) και ζωτικής σημασίας. Πρέπει να έχει σκόπιμα προκληθεί από το αντίπαλο κράτος και όχι να οφείλεται σε παράβλεψη (οπότε υπάρχουν πιο ήπιοι τρόποι αντιμετώπισης και μελλοντικής πρόληψης) ή να είναι αποτέλεσμα οργανωμένης υποκίνησης ενεργειών για την πρόκληση αντιποίνων από άλλα κράτη ή ομάδες που έχουν συμφέρον από έναν πόλεμο (ενέργειες που είναι ευρύτερα γνωστές ως προβοκάτσια).

Κάποιοι σύγχρονοι στοχαστές¹⁷⁰ παραδέχονται μόνο μια ηθική δικαιολόγηση του πολέμου: την απάντηση ενός κράτους με πόλεμο στην επίθεση που του κάνει ένα άλλο κράτος¹⁷¹. Η επίθεση μπορεί να απειλεί την εδαφική ακεραιότητα ή την πολιτική κυριαρχία ενός ανεξάρτητου κράτους. Στην περίπτωση αυτή το κράτος έχει κάθε δικαίωμα να κηρύξει τον πόλεμο προκειμένου να προστατεύσει τα δικαιώματα των πολιτών του, και την απόφαση αυτή την αντλεί από την εξουσία που έχει παραχωρήσει ο

¹⁶⁸ Βλέπε την υποενότητα 3.1.6. του παρόντος κεφαλαίου.

¹⁶⁹ Regan, *ο.π.*, σ.σ.48-49.

¹⁷⁰ Από τους πλέον σημαντικούς στοχαστές που κινούνται σε αυτά τα πλαίσια σκέψης είναι και ο Michael Walzer. Βλ. Walzer Michael, 1984⁴. *Just and Unjust Wars, A Moral Argument with Historical Illustration*, Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, σ.σ.51-73. Η θεωρία του Walzer θα αναλυθεί εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο. Σχετικά στοιχεία μπορεί να αντλήσει κανείς και από τον Holmes, *ο.π.*, σ.σ. 161-163 και 167-175.

¹⁷¹ Gray, Christine, 2000. *International Law and the Use of Force*. Oxford: Oxford University Press, σ.σ.96-97.

λαός για την προάσπιση των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων της ζωής και της ελευθερίας. Μπορούμε να παρομοιάσουμε το δικαίωμα του κράτους με ένα συμβόλαιο στο οποίο οι πολίτες συναινούν στο να έχει το κράτος την ευθύνη της προστασίας τους από τους εξωτερικούς εχθρούς κι εκείνοι να έχουν την υποχρέωση να πειθαρχούν στις αποφάσεις του.

Η παραπάνω θεωρία καλύπτει την περίπτωση αντίδρασης σε άμεση επιθετική ενέργεια. Το πρώτο ερώτημα που τίθεται συνήθως είναι ποιος ξεκίνησε τις εχθροπραξίες. Τι γίνεται όμως με την περίπτωση κήρυξης πολέμου όταν η επιθετική ενέργεια δεν έχει εκδηλωθεί ακόμη, αλλά θεωρείται πολύ πιθανό να εκδηλωθεί; Πολλοί πιστεύουν ότι περιμένοντας να δεχτούν επίθεση χάνουν το πλεονέκτημα του «πρώτου κτυπήματος».

Γενικά, αναγνώριζεται το δικαίωμα του κράτους να επιχειρήσει κάποια προληπτική στρατιωτική ενέργεια στην περίπτωση που πρόκειται να δεχτεί επίθεση στο άμεσο μέλλον και έχει απτές αποδείξεις για αυτό¹⁷². Όταν όμως η επίθεση αποτελεί έναν μακρινό κίνδυνο δεν καλύπτεται νομικά και ηθικά το κράτος που θα ισχυριστεί ότι προβαίνει σε προληπτικό πόλεμο προκειμένου να διασφαλιστεί η «διεθνής ισορροπία». Ο Grotius, όπως είδαμε ήδη στο προηγούμενο κεφάλαιο¹⁷³, δεν θεωρεί ότι η δυνατότητα ενός κράτους να απειλήσει ένα άλλο κράτος είναι ικανοποιητική δικαιολογία για να ξεσπάσει πόλεμος. Και ο Vattel δεν δέχεται ότι αρκεί η δυνατότητα απειλής της ύπαρξης ενός κράτους για να ασκηθεί το δικαίωμα νόμιμης άμυνας: πρέπει να υπάρχει αποδεδειγμένα η απειλή¹⁷⁴.

¹⁷² Gray, *ο.π.*, σ.σ.111-115.

¹⁷³ Βλέπε, Κεφάλαιο 2, § 2.4 της παρούσας διατριβής.

¹⁷⁴ Για περισσότερα σχετικά με την θεώρηση του πολέμου από τον Vattel βλέπε Vattel, E. de, 1995. *Law of Nations or The Principles of Natural Law*. Buffalo, New York: William S. Hein & Company Inc. Ακόμη,

Η απειλή ή ο φόβος μιας επικείμενης επίθεσης δεν αρκεί, ούτε μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι γνωρίζει με βεβαιότητα τις προθέσεις του –πιθανού κατά τη γνώμη του– αντιπάλου του. Χρειάζεται κάποιο αντικειμενικό κριτήριο που να αποδεικνύει ότι αντιλαμβανόμαστε την κατάσταση ως έχει και όχι όπως νομίζουμε πως έχει. Άλλωστε, εκτός από τις ενδείξεις απειλής και επικείμενης επίθεσης, πάντα πρέπει να εξετάζουμε και το κατά πόσο έχουμε δικαίωμα να απαντήσουμε με πόλεμο ή με άλλα μέσα ειρηνικής διευθέτησης του προβλήματος που προκαλεί την αναταραχή.

Θεωρούμε πως υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις όταν έχει εκφραστεί με σαφήνεια η πρόθεση επίθεσης, όταν γίνονται σε μεγάλο βαθμό ετοιμασίες που μαρτυρούν πρόθεση για επικείμενο πόλεμο και η γενικότερη κατάσταση αναμονής επιτείνει τους κινδύνους για τη χώρα που πρόκειται να δεχτεί την επίθεση. Ακόμα και τα παραπάνω κριτήρια πάντως δεν αποσαφηνίζουν πάντα πότε το πρώτο κτύπημα είναι νόμιμο και πότε όχι.

Σε πολλές περιπτώσεις βέβαια, η διάκριση επιτιθέμενου και αμυνόμενου παρουσιάζει δυσκολίες, αφού το κράτος που προβαίνει σε επιθετική ενέργεια υποστηρίζει είτε ότι η ενέργεια αυτή αποτελεί νόμιμη άμυνα είτε επικαλείται κυριαρχικά δικαιώματα σε εδαφικό τμήμα του κράτους εναντίον του οποίου κατευθύνεται η επίθεση¹⁷⁵. Ας θυμηθούμε εδώ το πώς ξεκίνησαν οι εχθροπραξίες ανάμεσα στη Γερμανία και τη Ρωσία κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Γερμανία θεώρησε ότι η επιστράτευση στη Ρωσία αποτελούσε εκδήλωση επιθετικής ενέργειας εναντίον της και επικαλέστηκε το

Tuck, *ο.π.*, σ.σ.166-196. Τέλος, Ballis, Belcher William, 1973. *The legal position of war: changes in its practice and theory from Plato to Vattel (The Garland library of war and peace)*. New York: Garland Publishing.

¹⁷⁵ Παπακώστας, Άλκης- Β. Ν.,1988. *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Ειρηνικά και Βίαια Μέσα Επίλυσης Διεθνών Διαφορών*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ.σ.174-177.

δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, ενώ η Ρωσία από την πλευρά της κατηγόρησε τη Γερμανική κυβέρνηση για την εκδήλωση επιθετικής ενέργειας που καθιστούσε την άμεση αντίδρασή της απολύτως νόμιμη¹⁷⁶.

Τέλος, ολοκληρώνοντας την υποενότητα αυτή πρέπει να αναφέρουμε ότι ένα πολύ σημαντικό και κρίσιμο ερώτημα σε σχέση με την αρχή της δίκαιης αιτίας είναι η περίπτωση του πολέμου κατά της τρομοκρατίας. Κατά πόσο δηλαδή ένα κράτος έχει το δικαίωμα να κηρύξει τον πόλεμο σε τρομοκρατικές οργανώσεις και να προχωρήσει σε στρατιωτικές ενέργειες που εκτελούνται στα εδάφη άλλων χωρών, ακόμα και χωρίς τη συγκατάθεσή τους¹⁷⁷. Αυτό που είναι πολύ σημαντικό στην περίπτωση αυτή είναι η εξακρίβωση και η εύρεση σημαντικών στοιχείων που να αποδεικνύουν με βεβαιότητα ότι η κυβέρνηση του κράτους που δέχεται την επίθεση υποστηρίζει ενεργά την τρομοκρατία και συγκεκριμένα, σχετίζεται με τρομοκρατικές ενέργειες εναντίον των πολιτών του κράτους που κηρύσσει τον πόλεμο¹⁷⁸. Στην περίπτωση που οι ενέργειες μιας τρομοκρατικής οργάνωσης απειλούν τη διεθνή ασφάλεια, τότε βάσει του Άρθρου 51 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών το Συμβούλιο Ασφαλείας είναι το αρμόδιο όργανο που θα φέρει την ευθύνη και θα αποφασίσει για τη χρήση στρατιωτικής βίας¹⁷⁹.

Η συζήτηση για την ηθική ή μη του πολέμου κατά της τρομοκρατίας¹⁸⁰, οι σκέψεις και τα ερωτήματα που αναπηδούν από τις στρατιωτικές εφαρμογές βρίσκουν την καίρια

¹⁷⁶ Regan, *ο.π.*, σ.50.

¹⁷⁷ Regan, *ο.π.*, σ.σ.53-56.

¹⁷⁸ Regan, *ο.π.*, σ.54.

¹⁷⁹ Regan, *ο.π.*, σ.56.

¹⁸⁰ Coates, Tony, 1996. *Legitimate Authority, Revolution and the Just War*. University of Reading, Department of Politics, Occasional Paper No 17, σ.σ.1-21.

εφαρμογή τους στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας που κήρυξε ο Αμερικανός πρόεδρος Τζ. Μπους και που επακολούθησε τα τρομακτικά γεγονότα της 7/11/2001. Οι θέσεις των συγγραφέων που ασχολήθηκαν με το θέμα, νομικών και φιλοσόφων, μπορούν να διακριθούν σε δύο γενικές κατηγορίες με πολλές υποπεριπτώσεις. Από τη μία πλευρά βρίσκονται εκείνοι που διαφωνούν με την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας μέσω μιας στρατιωτικής αναμέτρησης και από την άλλη εκείνοι που δικαιολογούν την απόφαση αυτή και που αναγνωρίζουν το δικαίωμα μιας χώρας, όταν ο επικείμενος κίνδυνος δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί αλλιώς (παρά μόνο με στρατιωτική αναμέτρηση), να μπορεί να καταφεύγει στη στρατιωτική βία προκειμένου να αντιμετωπίσει εξωτερικές απειλές, μη προερχόμενες από κάποιο αντίπαλο κράτος.

Στην πλευρά εκείνων που θεωρούν ότι ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας πληρεί τις προϋποθέσεις που θετεί η σύγχρονη θεωρία του δικαίου πολέμου συγκαταλέγεται και η Jean Bethke Elshtain, σημαντική πολιτική φιλόσοφος που κινείται στα πλαίσια της θεωρίας του δικαίου πολέμου. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια λοιπόν, η δικαιολόγηση του πολέμου κατά της τρομοκρατίας συνίσταται στη δυνατότητα διεξαγωγής του με βάση τις αρχές του *jus ad bellum* και τις αρχές του *jus in bello*.

Σχετικά με την πρώτη δέσμη αρχών, η Elshtain, αφού κάνει μια σύντομη παρουσίαση της θεωρίας του δικαίου πολέμου¹⁸¹, παρατηρεί ότι ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας αποτελεί την δίκαιη αντίδραση σε μία επιθετική ενέργεια (τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001) που σκοπό είχε την προσβολή πολιτών, ενώ παράλληλα αποτελεί ασπίδα προστασίας και πρόληψης παρόμοιων ενεργειών· ο πόλεμος κηρύχθηκε από την

¹⁸¹ Elshtain, Jean Bethke, 2003. *Just War against Terror. The Burden of American Power in a violent World*. New York: Basic Books, σ.σ.46-58.

αρμόδια αρχή, εφόσον είχε και την έγκριση του Κογκρέσου. Επίσης, ικανοποιείται το κριτήριο της σωστής πρόθεσης, εφόσον σκοπός του πολέμου είναι η τιμωρία των τρομοκρατών για τις εγκληματικές τους ενέργειες, ενώ ο πόλεμος παρουσιάζεται ως η αναγκαστική λύση, εφόσον μία νόμιμη κυβέρνηση (στην προκειμένη περίπτωση η αμερικανική) δεν μπορεί να διαπραγματεύεται με τρομοκρατικές οργανώσεις, καθώς αυτό αποτελεί μία έμμεση αναγνώρισή τους. Τέλος, το κριτήριο της πιθανότητας επιτυχίας του πολέμου δεν μπορεί υποστηριχθεί με ασφάλεια ότι πληρούται, αλλά τα μέχρι στιγμής αποτελέσματα δείχνουν προς αυτή την κατεύθυνση.

Όσον αφορά τη δεύτερη δέσμη αρχών, το κριτήριο της διάκρισης σαφώς τηρείται, αφού καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια να μην αποτελούν οι πολίτες σκόπιμο στόχο, ενώ παράλληλα τα όπλα ακριβείας που χρησιμοποιούνται ελαχιστοποιούν τις παράπλευρες απώλειες. Ωστόσο, επειδή σε κάθε πόλεμο είναι αναμενόμενο και σημειώνονται απώλειες ζωές πολιτών, πρέπει και γίνεται σοβαρός υπολογισμός των συνεπειών κάθε επίθεσης, ούτως ώστε οι ανεπιθύμητες συνέπειες να μην υπερβαίνουν τον στρατιωτικό σκοπό που υπηρετείται¹⁸².

¹⁸² Elshain, *ο.π.*, σ.σ.59-70.

3.1.2 Κήρυξη του πολέμου από την αρμόδια εξουσία¹⁸³

Το κριτήριο της αρμόδιας εξουσίας που κατέχει το νόμιμο δικαίωμα κηρύξεως του πολέμου δεν είναι σταθερό σε όλες τις εποχές. Κι αυτό γιατί σε κάθε εποχή ο αρχηγός του κράτους δεν ορίζεται με τις ίδιες διαδικασίες.

Στις μέρες μας νόμιμη εξουσία θεωρείται ότι έχει ο αρχηγός του κράτους που έχει εκλεγεί με βάση το νόμο και το Σύνταγμα ή που έχει «κληρονομήσει» το δικαίωμα της εξουσίας από τους προγόνους του, στην περίπτωση της βασιλείας. Έτσι, σύμφωνα με τα παραπάνω, παράνομος θεωρείται ο πόλεμος που κηρύσσεται από πολίτες, από συμμορίες, από πολιτικούς που δεν έχουν την πλειοψηφία των ψήφων του λαού τους ή από στρατιωτικούς που δεν έχουν την αρμοδιότητα για τη λήψη τέτοιων αποφάσεων.

Αφού ληφθεί πάντως η απόφαση για προσφυγή στον πόλεμο από την αρμόδια αρχή και με τη σωστή διαδικασία, στη συνέχεια μπορεί να κηρυχθεί ο πόλεμος. Αυτό δηλώνεται και στο άρθρο I της Σύμβασης III της Χάγης του 1907, όπου αναφέρεται ότι ο πόλεμος δεν πρέπει να αρχίζει χωρίς προηγούμενη σαφή προειδοποίηση με τη μορφή μια αιτιολογημένης κήρυξης πολέμου ή με τη μορφή κάποιου τελεσιγράφου με πρόσθετη αιτιολόγηση της κήρυξης πολέμου. Έτσι, δίνεται η ευκαιρία στο αντίπαλο κράτος να προχωρήσει αν το επιθυμεί σε συμβιβασμό και επιπροσθέτως ανοίγει μια δημόσια συζήτηση σχετικά με το αν η προσφυγή στον πόλεμο ήταν η πιο σωστή κίνηση, δηλαδή εάν η αιτία ήταν τόσο σοβαρή ώστε να δικαιολογεί τον πόλεμο.

¹⁸³ Regan, *ο.π.*, σ.σ.20-47. Επίσης, Johnson, *ο.π.*, σ.σ.31-32 και Yoder, *ο.π.*, σ.σ.148-150. Ακόμη, Christopher, *ο.π.*, σ.σ.86-87 και Donald A. Wells, “How Much Can the “Just War” Justify?”, άρθρο που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Wakin, Malham M., 1979. *War Morality and the Military Profession*, Boulder, Colorado: Westview Press, σ.σ.262-263.

Κλείνοντας αξίζει να σημειωθεί ότι κι αυτό το κριτήριο μπορεί να παρουσιάσει προβλήματα όπως φαίνεται από το εξής παράδειγμα: το Αμερικανικό Σύνταγμα ορίζει το Κογκρέσο ως αρμόδιο για την κήρυξη του πολέμου, ωστόσο από το 1945 και εξής - παρότι η Αμερική έχει εμπλακεί σε πολέμους (στην Κορέα, στο Βιετνάμ και αλλού)- δεν έχει γίνει καμία κήρυξη πολέμου από το Κογκρέσο. Αυτό το πρόβλημα έχει λυθεί με την επικύρωση της *War Powers Resolution* (7 Νοεμβρίου 1973), σύμφωνα με την οποία ο Πρόεδρος έχει δικαίωμα να κηρύξει πόλεμο και να στείλει στρατιώτες στη μάχη με την προϋπόθεση πως ο πόλεμος θα τερματιστεί μέσα σε 60 ημέρες εκτός κι αν το Κογκρέσο παρατείνει την προθεσμία. Ο Πρόεδρος δηλαδή έχει τη δυνατότητα να αντιδράσει άμεσα σε μία επείγουσα περίπτωση, ενώ το Κογκρέσο συζητά στο μεταξύ την συνέχιση του πολέμου¹⁸⁴.

Στην περίπτωση των Ηνωμένων Εθνών, όπως ορίζεται από το Άρθρο 39, το Συμβούλιο Ασφαλείας καθορίζει το πότε και το εάν υπάρχουν απειλές κατά της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και ακολούθως προτείνει την υιοθέτηση συγκεκριμένων μέτρων για την διασφάλισή της, σύμφωνα με τα Άρθρα 40, 43-45, 47,48, 51 και 52 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

¹⁸⁴ *War Powers Resolution*, Sec.4 [# 1543].

3.1.3 Σκοπός η εδραίωση της ειρήνης και περιορισμός των μέσων διεξαγωγής τους πολέμου στα απαραίτητα για την απόκρουση του επιτιθέμενου¹⁸⁵

Ο πόλεμος πρέπει να γίνεται με τις σωστές προθέσεις. Η επαρκής αιτιολογία για την προσφυγή στον πόλεμο δεν αρκεί, χρειάζεται και η πραγματική πρόθεση να είναι ηθικά αποδεκτή. Με τον πόλεμο πρέπει να διορθώνονται αδικίες, όχι να προωθούνται εθνικά συμφέροντα ή να ικανοποιούνται επεκτατικές διαθέσεις.

Αν πίσω από την κήρυξη του πολέμου κρύβονται το μίσος, η εκδικητική διάθεση, η αγριότητα, η αγάπη της βίας, η επιδίωξη απόκτησης δύναμης, φήμης και υλικών αγαθών (λεία, δούλοι, εδάφη), τότε ο πόλεμος επιφέρει όνειδος σε εκείνους που τον επιχειρούν ακόμα και εάν είναι τυπικά απολύτως δικαιολογημένοι για την προσφυγή στη βία. Πάντως, αν ο πόλεμος είναι δικαιολογημένος βάσει των άλλων κριτηρίων και δεν παραβιάζονται οι κανόνες διεξαγωγής του (*jus in bello*), τότε ακόμα και οι επίβουλες προθέσεις δεν αίρουν τον δίκαιο χαρακτήρα του (τυπικά τουλάχιστον, γιατί το να υπάρχουν οι καλές προθέσεις είναι ουσιαστικής σημασίας κριτήριο προκειμένου ο πόλεμος να θεωρείται ηθικά δικαιολογημένος).

Το να γνωρίζει κανείς τις προθέσεις κάποιου άλλου ανθρώπου είναι πολύ δύσκολο, τα πράγματα δυσκολεύουν περισσότερο δε όταν πρόκειται για τις προθέσεις ενός κράτους που καλύπτονται καλά πίσω από τη διπλωματία και την πολιτική πράξη. Ωστόσο, υπάρχουν κάποια σημάδια που δείχνουν ότι ένα κράτος δεν έχει κακές προθέσεις ακόμα και μέσα στις αγριότητες του πολέμου. Ο σεβασμός στους αιχμαλώτους και στους τραυματίες, η προσπάθεια αποκατάστασης του Δικαίου χωρίς ανώφελη χρήση

¹⁸⁵ Johnson, *ο.π.*, σ.32 και Yoder, *ο.π.*, σ.152-156. Ακόμη, Christopher, *ο.π.*, σ.52 και Wells, *ο.π.*, σ.σ.267-270.

βίας, η προσήλωση στις διεθνείς Συνθήκες και Συμβάσεις, η επίδειξη ελέους μετά τη νίκη είναι μερικά τέτοια σημάδια.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι και μετά την ήττα οι πολιτικές κοινότητες δεν χάνουν ολοκληρωτικά το δικαίωμα στην εδαφική ακεραιότητα και την πολιτική ανεξαρτησία τους, άρα δεν μπορεί να αποτελέσει στόχο ενός πολέμου η υποδούλωση ή ολοκληρωτικός αφανισμός ενός έθνους.

3.1.4 Σοβαρή πιθανότητα επιτυχίας του σκοπού του πολέμου¹⁸⁶

Το κριτήριο αυτό στόχο έχει να προστατεύσει τους πολίτες και τους στρατιώτες μιας χώρας της οποίας η ηγεσία τρέφει ματαιόδοξα σχέδια χωρίς να έχει τη δυνατότητα και την υποδομή να τα πραγματοποιήσει. Στην περίπτωση αυτή η αντιπαράθεση με το αντίπαλο κράτος είναι καλύτερα να γίνεται μέσω διαπραγματεύσεων ή με τη συνδρομή κάποιας άλλης χώρας που διαθέτει τα μέσα.

Αν σκεφτούμε μάλιστα ότι οι επιθετικές ενέργειες στρέφονται κυρίως εναντίον κρατών που έχουν περιορισμένες δυνατότητες άμυνας και απόκρουσης, η εφαρμογή του κριτηρίου αυτού προστατεύει από τη διπλή συμφορά του να υποστεί ένα κράτος τα δεινά του πολέμου, αλλά και τα δεινά που προσπάθησε να αποφύγει καταφεύγοντας στον πόλεμο. Πριν την απόφαση προσφυγής σε πόλεμο πρέπει να υπολογίζεται η πιθανότητα επιτυχίας του επιθυμητού στόχου βάσει των μέσων που διαθέτει μια χώρα. Όσο κατακριτέο είναι να παραδίδεται κανείς αμαχητί, άλλο τόσο ηθικά απαράδεκτο και ανεύθυνο είναι να κηρύσσει κανείς πόλεμο γνωρίζοντας ότι έχει μηδαμινές ελπίδες

¹⁸⁶ Johnson, *ο.π.*, σ.34 και Christopher, *ο.π.*, σ.85.

επιτυχίας. Ακόμα χειρότερο είναι να κηρύσσει τον πόλεμο χωρίς να έχει υπολογίσει τις δυνάμεις του.

Πρέπει να τονιστεί πάντως ότι υπάρχουν και περιπτώσεις που αποτελούν εξαιρέσεις. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις της ηρωικής άμυνας, της αντίστασης ενάντια στον εχθρό ακόμα κι αν δεν υπάρχει καμία ελπίδα επιτυχίας. Αυτό συμβαίνει σε περιπτώσεις που ο εχθρός είναι αδιάλλακτος ή έχει προθέσεις ολικού αφανισμού του πληθυσμού.

3.1.5 Το επιδιωκόμενο καλό είναι μεγαλύτερο από το δεινά που προκαλεί ο πόλεμος¹⁸⁷

Το κριτήριο αυτό έχει μεγάλη αξία. *Πρώτον* αναγκάζει να σκεφτούμε τις συνέπειες της καταφυγής στη βία με βάση ωφελμιστικούς υπολογισμούς. Η εξουσία λαμβάνει υπόψη της έτσι το κράτος όχι μόνο σαν εδαφική οντότητα, αλλά επιπλέον καλείται να σκεφτεί και τις συνέπειες του πολέμου στον πληθυσμό που απαρτίζει το κράτος. Ο σωστός ηγέτης υπολογίζει και τις συνέπειες που έχει ο πόλεμος στον πληθυσμό του αντίπαλου κράτους και στην ανθρωπότητα ως σύνολο.

Δεύτερον, βοηθάει στον καθορισμό των αντικειμενικών στόχων του πολέμου, αφού για να υπολογίσει κανείς τα υπέρ και τα κατά πρέπει να ξέρει για ποιο λόγο ακριβώς αγωνίζεται και τι βελτιώσεις ευελπιστεί να πραγματοποιήσει. Οι αντικειμενικοί στόχοι πρέπει να καθορίζονται πριν την έναρξη των εχθροπραξιών ούτως ώστε να γίνεται αντιληπτό πότε το κόστος των επιχειρήσεων ξεπερνά τα επιδιωκόμενα οφέλη καθιστώντας την προσφυγή στον πόλεμο παράνομη. Κάθε αλλαγή στους πολιτικούς

¹⁸⁷ Johnson, *ο.π.*, σ.34-36 και Wells, *ο.π.*, σ.σ.263-265.

στόχους πρέπει να είναι πολιτική απόφαση και να υπόκειται στα κριτήρια του *jus ad bellum*.

3.1.6 Ο πόλεμος αποτελεί την ύστατη λύση¹⁸⁸

Το κριτήριο αυτό αποτελεί στις μέρες μας αρχή του Διεθνούς Δικαίου που επιβάλλει στα κράτη την υποχρέωση να επιλύουν ειρηνικά τις διαφορές τους. Στις Συμβάσεις της Χάγης του 1899 και του 1907 εκφράζεται η ευχή τα κράτη να μην προσφεύγουν στη βία –όσο αυτό είναι δυνατό. Η ρύθμιση δεν ήταν υποχρεωτική μέχρι την υπογραφή του Συμφώνου των Παρισίων του 1928 και τη Γενική Πράξη που ψηφίστηκε από τη Συνέλευση της Κ.τ.Ε. τον Σεπτέμβρη του 1928 που καθιέρωσαν το κριτήριο αυτό ως υποχρεωτικό. Όμως ο περιορισμένος αριθμός κρατών που υπέγραψαν τα παραπάνω διεθνή κείμενα δεν βοήθησε στην γενικότερη αποδοχή τους.

Οι ειρηνικοί τρόποι επίλυσης των διεθνών διαφορών διακρίνονται σε δύο γενικές κατηγορίες: στους πολιτικούς τρόπους ειρηνικού διακανονισμού (διπλωματικοί τρόποι διακανονισμού των διεθνών διαφορών και διακανονισμός από διεθνείς οργανισμούς) και στους νομικούς τρόπους ειρηνικού διακανονισμού (διαιτητικός και δικαστικός διακανονισμός).

Οι διπλωματικοί τρόποι διακανονισμού περιλαμβάνουν¹⁸⁹:

i) τις διαπραγματεύσεις: είναι ο πιο παλιός τρόπος ειρηνικού διακανονισμού. Στην αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη η πρακτική αυτή ήταν πολύ συνηθισμένη. Στις μέρες μας με την καθιέρωση της μόνιμης διπλωματικής εκπροσώπησης οι διαπραγματεύσεις

¹⁸⁸ Johnson, *ο.π.*, σ.34 και Christopher, *ο.π.*, σ.87-88. Επίσης, Wells, *ο.π.*, σ.σ.265-267.

¹⁸⁹ Παπακώστας, *ο.π.*, σ.σ.33-95.

εξακολουθούν να αποτελούν μια σημαντική διέξοδο στην προσπάθεια αποφυγής του πολέμου. Παλαιότερα οι διαπραγματεύσεις γίνονταν σε κλίμα απόλυτης μυστικότητας, ενώ τώρα ύστερα από ένα αρχικό στάδιο μυστικότητας λαμβάνουν δημοσιότητα και δεν λείπουν οι φορές που κάποιο ή κάποια από τα διϊστάμενα μέρη προσπαθούν να εκμεταλλευτούν τη δημοσιότητα με ανακοινώσεις στον τύπο και συνεντεύξεις.

Οι διαπραγματεύσεις μπορεί να είναι διμερείς ή και πολυμερείς ανάλογα με τα διϊστάμενα μέρη και διεξάγονται σε επίπεδο διπλωματικό, συνδιασκέψεων και διεθνών οργάνων από διπλωματικές ή ειδικές αποστολές, αρχηγούς κρατών, πρωθυπουργούς, υπουργούς εξωτερικών και αξιωματούχους άλλων υπουργείων.

Οι διαπραγματεύσεις ξεκινούν με πρωτοβουλία κάποιας από τις διϊστάμενες πλευρές (πρέπει να έχουν συνειδητοποιήσει την ύπαρξη της διαφοράς) και την υποβολή προτάσεων και αντιπροτάσεων για την επίλυση της διαφοράς. Οι διαπραγματεύσεις προηγούνται από κάθε άλλο τρόπο ειρηνικής επίλυσης των διαφορών, αλλά χρειάζεται να υπάρχει καλή θέληση από τα διϊστάμενα μέρη για να έχουν επιτυχή κατάληξη (διαφορετικά οδηγούν στην προσφυγή σε άλλο πολιτικό ή νομικό τρόπο διακανονισμού).

Ως μέσο επίλυσης διαφορών παρουσιάζουν πλεονεκτήματα όπως το ότι δεν χρειάζεται να αναμειχθούν τρίτοι (άρα δεν υπάρχει η πίεση και η διαφορά μπορεί να επιλυθεί κατά τον πιο συμφέροντα τρόπο για τις διϊστάμενες πλευρές) και δεν υπάρχει προκαθορισμένη διαδικασία. Βέβαια, αν απουσιάζει η καλή θέληση και η καλή πίστη υπάρχει περίπτωση η ένταση να κλιμακωθεί, ιδίως αν οι προτάσεις και οι αντιπροτάσεις αποκαλύπτουν άσχημες και επίβουλες προθέσεις. Οι διαπραγματεύσεις δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν όταν δεν υπάρχουν διπλωματικές σχέσεις ανάμεσα στα διϊστάμενα κράτη.

ii) τις καλές υπηρεσίες: με τον όρο αυτό εννοούμε την φιλική παρέμβαση τρίτου κράτους ή ομάδας κρατών που σκοπό έχει την επανέναρξη των διαπραγματεύσεων μεταξύ των διϊστάμενων μερών, την πρόληψη/αποφυγή της ένοπλης σύγκρουσης ή τον τερματισμό μιας ένοπλης σύγκρουσης.

Οι καλές υπηρεσίες προσφέρονται μόνο μετά από συγκατάθεση των διϊστάμενων μερών, διαφορετικά θα θεωρούνταν επεμβατικές ενέργειες. Το κράτος που μεσολαβεί διαβιβάζει τις προτάσεις και τις αντιπροτάσεις των διϊστάμενων κρατών και σε καμία περίπτωση δεν ενεργεί υπέρ του ενός ή του άλλου κράτους.

Μια χαρακτηριστική περίπτωση επιτυχημένης επίλυσης της διαφοράς με τον τρόπο αυτό ήταν η ρύθμιση των εδαφικών διαφορών μεταξύ Γαλλίας και Σιάμ το 1946 με τις καλές υπηρεσίες των Η.Π.Α.

iii) την μεσολάβηση: στην περίπτωση αυτή μεσολαβεί ένα τρίτο κράτος, μια ομάδα κρατών, κάποια προσωπικότητα ή ένας διεθνής οργανισμός προκειμένου να επιλυθεί η διαφορά και να αποφευχθεί ή να τερματιστεί η ένοπλη σύρραξη.

Ο μεσολαβητής παίζει ενεργό ρόλο και καταθέτει και ο ίδιος προτάσεις για την επίλυση της διαφοράς. Ο ρόλος του δηλαδή απαιτεί ενεργή συμμετοχή και είναι πιο ουσιαστικός από αυτόν που παρέχει τις καλές υπηρεσίες. Τα διϊστάμενα μέρη δεν δεσμεύονται από τις προτάσεις του μεσολαβητή, ούτε εκείνος διαδραματίζει το ρόλο του διαιτητή. Στόχος του είναι να επικοινωνεί με τα διϊστάμενα μέρη και με τις προτάσεις του προσπαθεί να οδηγήσει στο συμβιβασμό. Η επιτυχία ή αποτυχία της μεσολάβησης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον μεσολαβητή, όμως σημαντικό είναι να υπάρχει καλή

θέληση από τα διίστάμενα μέρη. Αν ο μεσολαβητής κρίνει ότι η διαφορά δεν μπορεί να επιλυθεί με τον τρόπο αυτό, τότε η μεσολάβηση λήγει.

Προβλήματα μπορούν να προκύψουν αν ένα εκ των διίστάμενων μερών κρίνει ότι ο μεσολαβητής ευνοεί την αντίπαλη πλευρά. Σε τέτοια περίπτωση αναζητείται νέος μεσολαβητής που να έχει την έγκριση και την κοινή εμπιστοσύνη των αντιμαχόμενων πλευρών.

iv) τις εξεταστικές επιτροπές: οι επιτροπές αυτές έχουν καθήκον να συντάσσουν εκθέσεις όπου περιγράφουν τα πραγματικά γεγονότα. Οι εκθέσεις αυτές υποβάλλονται στα διίστάμενα μέρη προκειμένου να ενημερωθούν για γεγονότα που αμφισβητούν.

Οι επιτροπές αυτές περιορίζονται στην περιγραφή των γεγονότων χωρίς να επιρρίπτουν ευθύνες σε καμία πλευρά. Η συμβολή τους στην επίλυση των διεθνών διαφορών δεν είναι άμεσος (με την έννοια ότι δεν προτείνουν λύσεις, ούτε διαπραγματεύονται), αλλά διευκολύνουν εκείνους που παίρνουν μέρος στις διαπραγματεύσεις, στη διαιτησία ή σε κάποιον άλλον τρόπο ειρηνικής διευθέτησης της διαφοράς.

Μια γνωστή υπόθεση είναι εκείνη της Ελλάδας: τον Οκτώβρη του 1947 το Συμβούλιο Ασφαλείας ίδρυσε εξεταστική επιτροπή για να ερευνήσει θέματα σχετικά με τις καταγγελίες της ελληνικής κυβέρνησης ότι διατρέχει κίνδυνο η εδαφική ακεραιότητα της χώρας από ενέργειες των βόρειων γειτόνων της. Η έκθεση υποβλήθηκε τον Οκτώβρη του 1949 και παρότι δεν έγινε πόλεμος, η λύση στην κρίση επήλθε με διαφορετικό τρόπο: το συγκεκριμένο μέσο δεν λειτούργησε στην περίπτωση αυτή.

ν) την συνδιαλλαγή: «η συνδιαλλαγή αποτελεί τρόπο διακανονισμού οποιασδήποτε διεθνούς διαφοράς με επιτροπή που ιδρύεται από τα διϊστάμενα μέρη σε μόνιμη ή ad hoc βάση και που εξετάζει τη διαφορά αμερόληπτα και προσπαθεί να καθορίσει όρους διευθέτησής της που θα γίνουν αποδεκτοί ή βοηθάει τα διϊστάμενα μέρη στη διευθέτηση της διαφοράς, παρέχοντας σ' αυτά τη γνώμη της, αν αυτό έχει ζητηθεί»¹⁹⁰.

Η επιτροπή συνδιαλλαγής διευκρινίζει τα γεγονότα και υποβάλλει προτάσεις για την επίλυση της διαφοράς, χωρίς να επιβάλλει την απόφαση της στα διϊστάμενα μέρη. Μια υπόθεση συνδιαλλαγής που δεν τελεσφόρησε ήταν οι εδαφικές διαφορές μεταξύ Γαλλίας και Σιάμ (η λύση επήλθε με τις καλές υπηρεσίες των Η.Π.Α.).

Με την εμφάνιση των διεθνών οργανισμών κατά τον εικοστό αιώνα παρουσιάστηκε ένας νέος τρόπος επίλυσης των διεθνών διαφορών με τα εξής χαρακτηριστικά: τα κράτη μέλη ενός διεθνούς οργανισμού δεσμεύονται για την επίλυση των διαφορών μεταξύ των μελών τους, εφόσον υπάρχει τέτοια αναφορά στην ιδρυτική πράξη, η διευθέτηση των διαφορών είναι υπόθεση και τρίτων κρατών (όχι μόνο των διϊστάμενων μερών), τα τρίτα κράτη αποφασίζουν σε σχέση και με τα δικά τους συμφέροντα που συνδέονται με τη διένεξη, τα διϊστάμενα μέρη δεν μπορούν να μην διαφωνήσουν με την απόφαση των διεθνών οργανισμών και στην περίπτωση που αυτό συμβεί εφαρμόζονται εξαναγκαστικά μέτρα, κάποια από τα οποία συνεπάγονται τη χρήση ένοπλης βίας και κάποια άλλα όχι (πλήρης ή μερική διακοπή των οικονομικών σχέσεων, των συγκοινωνιών, των μέσων επικοινωνίας κτλ).

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών έχει σημαντικά συμβάλει στην επίλυση των διεθνών διαφορών με ειρηνικό τρόπο. Στο Χάρτη των Η.Ε. αναφέρεται όχι μόνο η

¹⁹⁰ Παπακώστας, ο.π., σ.51.

υποχρέωση των κρατών μελών να λύνουν ειρηνικά τις διαφορές τους, αλλά κατονομάζονται και τα μέσα του ειρηνικού διακανονισμού. Τρία όργανα του Ο.Η.Ε. μεριμνούν για την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών: το Συμβούλιο Ασφαλείας, η Γενική Συνέλευση και ο Γενικός Γραμματέας¹⁹¹.

Εκτός από τον Ο.Η.Ε. έχουν ιδρυθεί και άλλοι ειδικοί διεθνείς οργανισμοί¹⁹² για το διακανονισμό των διεθνών διαφορών, όπως η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας, η Εκπαιδευτική Επιστημονική και Πολιτιστική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών (U.N.E.S.C.O.), η Οργάνωση Διεθνούς Πολιτικής Αεροπορίας (I.C.A.O.), καθώς και περιφερειακοί και στρατιωτικοί διεθνείς οργανισμοί, όπως η Οργάνωση των Αμερικανικών Κρατών (Ο.Α.Κ.), Οργάνωση Αφρικανικής Ενότητας (Ο.Α.Ε.), Συμβούλιο της Ευρώπης (Σ.Ε.), Οργανισμός του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (N.A.T.O.).

Οι νομικοί τρόποι διακανονισμού των διεθνών διαφορών περιλαμβάνουν¹⁹³:

ι) το διαιτητικό διακανονισμό: η διαιτησία, που ως θεσμός είναι γνωστός από την αρχαιότητα και έχει επιβιώσει μέχρι τις μέρες μας, «έχει σαν αντικείμενό της τη διευθέτηση διαφορών μεταξύ κρατών με δικαστές της εκλογής των και με βάση το σεβασμό του Δικαίου»¹⁹⁴.

Η Σύμβαση της Χάγης του 1907 ίδρυσε το Διαρκές Διαιτητικό Δικαστήριο. Αυτό συνέρχεται κάθε φορά για την επίλυση μιας συγκεκριμένης διαφοράς και μετά την

¹⁹¹ Άρθρα 7-27 και 97-101 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

¹⁹² Κανέλλος, Δ., 2001. “Κυριότεροι Διεθνείς Οργανισμοί”, *Αεροπορική Επιθεώρηση*, Τεύχος 65, σ.σ.52-58.

¹⁹³ Παπακόστας, ο.π., σ.σ.97-155.

¹⁹⁴ Άρθρο 15 της Σύμβασης της Χάγης (1899).

επίλυσή της δεν εξακολουθεί να λειτουργεί και συνέρχεται και πάλι όταν παραστεί ανάγκη. Η λειτουργία του δικαστηρίου προϋποθέτει ότι τα διϊστάμενα μέρη έχουν υπογράψει το συνυποσχετικό που καθορίζει λεπτομερώς τη διαφορά, τον τρόπο εργασίας των διαιτητών, τη γλώσσα που θα χρησιμοποιηθεί και τις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες μπορεί να επέλθει συμφωνία. Η διαιτητική απόφαση είναι οριστική, όμως ο οριστικός χαρακτήρας της μπορεί να αμφισβητηθεί στην περίπτωση που εμφανιστεί διαφωνία ως προς την ερμηνεία της.

ii) τον δικαστικό διακανονισμό: η εμφάνισή του συνδέεται άμεσα με την εμφάνιση των διεθνών οργανισμών. Το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης και το Διεθνές Δικαστήριο που το αντικατέστησε έχουν εκδικάσει πολλές περιπτώσεις. Παράλληλα, ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, δεν αποκλείει την ίδρυση και άλλων διεθνών δικαστικών οργάνων. Έτσι, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ιδρύθηκαν τα εξής διεθνή δικαστικά όργανα: Το Διοικητικό Δικαστήριο των Ηνωμένων Εθνών, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Η εξέλιξη αυτή δείχνει το ενδιαφέρον που εκδηλώνεται σε αυτόν τον τρόπο επίλυσης των διεθνών διαφορών.

Το Διεθνές Δικαστήριο ασχολείται με θέματα ερμηνείας συνθηκών, με θέματα διεθνούς δικαίου, με παραβιάσεις διεθνών υποχρεώσεων και με τις επανορθώσεις που πρέπει να γίνουν στην περίπτωση των παραβιάσεων. Η υποβολή των διαφορών γίνεται με ειδική συμφωνία των διαδίκων. Οι γνωμοδοτήσεις του δεν έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα, αλλά διευκολύνουν τα πολιτικά όργανα των Η.Ε. να αντιμετωπίσουν τις διεθνείς διαφορές με νομικούς κανόνες.

Στα πλαίσια αυτά ιδρύθηκε και το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο της Νυρεμβέργης με σκοπό να καταλογίσει την ποινική ευθύνη που είχαν άτομα για πράξεις ή παραλείψεις ασυμβίβαστες με το Διεθνές Δίκαιο και που οδήγησαν στα εγκλήματα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Επίσης, από το Συμβούλιο Ασφαλείας ιδρύθηκε το 1993 το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία προκειμένου να καταλογιστούν ευθύνες για τις σοβαρές παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου που σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών.

Άλλος ένας αποτελεσματικός τρόπος αποφυγής του πολέμου είναι οι οικονομικές κυρώσεις που επιβάλλονται στο κράτος που διαπράττει αδικίες παραβιάζοντας το διεθνές δίκαιο¹⁹⁵. Στην περίπτωση που αποφασιστούν οικονομικές κυρώσεις, αυτές πρέπει πρώτον, να είναι ανάλογες του τελεσθέντος αδικήματος και δεύτερον, να υπάρχει σοβαρή πιθανότητα αποδειχθούν αποτελεσματικές στην πράξη. Σε γενικές γραμμές πάντως, οι οικονομικές κυρώσεις, ειδικά όταν δεν υποστηρίζονται και από άλλα μέτρα, δύσκολα αποδεικνύονται αποτελεσματικές, καθώς είναι δύσκολο να επιβληθούν λόγω των ιδιωτικών επιχειρήσεων που προσβλέπουν στα οφέλη από τις συναλλαγές τους, αλλά και λόγω της απροθυμίας κάποιων κρατών να συνεργαστούν.

3.2 Αρχές της δίκαιης διεξαγωγής του πολέμου: το jus in bello

Ας περάσουμε τώρα στο τμήμα εκείνο του κεφαλαίου που αφορά τη δίκαιη διεξαγωγή του πολέμου. Από νομικής απόψεως υπεύθυνη για τη διεξαγωγή του πολέμου είναι η στρατιωτική ηγεσία και για κάθε παραβίαση των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου,

¹⁹⁵ Regan, *ο.π.*, σ.σ.65-66.

είτε αυτή τελείται με πράξη, είτε οφείλεται σε παράλειψη, επιβάλλονται οι σχετικές κυρώσεις που είναι ανάλογες με το βαθμό και τη θέση του στρατιωτικού· οι στρατιωτικοί διοικητές φέρουν ευθύνη και για τις πράξεις των υφισταμένων τους, όπως είναι φανερό από τις προβλέψεις του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949, όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται:

Άρθρο 86. Παράλειψη ενεργείας.

1. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη και τα εμπόλεμα Μέρη θα καταστέλλουν σοβαρές παραβιάσεις και θα λαμβάνουν μέτρα αναγκαία για την καταστολή όλων των άλλων παραβιάσεων των Συμβάσεων ή του Παρόντος Πρωτοκόλλου, οι οποίες απορρέουν από την αδυναμία ενεργείας εφόσον υφίστανται υποχρέωση προς τούτο.

2. Το γεγονός ότι παραβίαση των Συμβάσεων ή του Παρόντος Πρωτοκόλλου διαπράχθηκε από υφιστάμενο δεν απαλλάσσει τους ανωτέρους του από ποινική ή πειθαρχική ευθύνη, κατά περίπτωση, εάν ε γνώριζαν, ή είχαν πληροφορίες οι οποίες θα τους έδιναν τη δυνατότητα να συναγάγουν κατά τις περιστάσεις ότι αυτός διέπραξε ή επρόκειτο να διαπράξει μια τέτοια παραβίαση και αν αυτοί δεν έλαβαν όλα τα αναγκαία μέτρα στη διάθεσή τους για την πρόληψη ή καταστολή της παραβίασης.

Άρθρο 87. Καθήκον των διοικητών.

1. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη και τα εμπόλεμα Μέρη θα απαιτούν από τους στρατιωτικούς διοικητές, αναφορικά με μέλη των ενόπλων δυνάμεων υπό τας διαταγές τους και άλλα πρόσωπα υπό τον έλεγχό τους, να προλαμβάνουν, κι όπου παρίσταται αναγκαίο να καταστέλλουν και να αναφέρουν στις αρμόδιες αρχές παραβιάσεις των Συμβάσεων και του παρόντος Πρωτοκόλλου.

2. Προς το σκοπό της προλήψεως και της καταστολής των παραβιάσεων τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη και τα εμπόλεμα Μέρη θα απαιτούν όπως ανάλογα με το βαθμό ευθύνης τους, οι διοικητές θα διασφαλίζουν ότι τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων υπό τας διαταγές τους τελούν σε επιγνώση των υποχρεώσεών τους σύμφωνα με τις Συμβάσεις και το παρόν Πρωτόκολλο.

3. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη και τα εμπόλεμα Μέρη θα απαιτούν όπως οποιοσδήποτε διοικητής τελεί εν γνώσει ότι οι υφιστάμενοί του, ή άλλα πρόσωπα υπό τον έλεγχό του πρόκειται να διαπράξουν ή διέπραξαν παραβίαση των Συμβάσεων ή του παρόντος Πρωτοκόλλου εισάγει μέτρα αναγκαία για την πρόληψη αυτών των παραβιάσεων των Συμβάσεων και του παρόντος Πρωτοκόλλου, και όπου παρίσταται αναγκάσιο εισάγει πειθαρχικά ή ποινικά μέτρα εναντίον των παραβατών αυτών¹⁹⁶.

Η έμφαση που δίνεται στην ατομική ευθύνη φαίνεται σε μεγάλο βαθμό και στο Σχέδιο Κώδικα των Εγκλημάτων κατά της Ειρήνης και της Ασφάλειας της Ανθρωπότητας (1996) όπου αναγνωρίζεται ότι ένα άτομο είναι υπεύθυνο για ένα έγκλημα όχι μόνο όταν το διαπράττει από πρόθεση, αλλά και όταν διατάζει τη διάπραξή του, όταν αποτυγχάνει να το παρεμποδίσει, όταν εν γνώσει του βοηθά ή υποκινεί την εκτέλεσή του, όταν συμμετέχει ενεργά στη σχεδίαση ή στη συνωμοσία για την τέλεση ενός εγκλήματος, το οποίο πράγματι τελείται ή όταν παρακινεί δημόσια άλλο άτομο να διαπράξει το έγκλημα, το οποίο τελικά διαπράττεται· η ευθύνη υφίσταται ακόμα και στην περίπτωση που υπάρχει απόπειρα τέλεσης μιας εγκληματικής πράξεως, η οποία όμως λόγω περιστάσεων

¹⁹⁶ Χατζηκωνσταντίνου, Κώστας, 1999. *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, σ.598.

ανεξάρτητων από τις προθέσεις του δράστη, δεν επιτυγχάνει¹⁹⁷. Επί παραδείγματι, σχετικά με το έγκλημα της επίθεσης αναφέρονται τα εξής:

Ένα άτομο που ως ηγέτης ή οργανωτής συμμετέχει ενεργά ή διατάζει το σχεδιασμό, την προετοιμασία, την έναρξη ή τη διεξαγωγή της επίθεσης που ενεργείται από ένα Κράτος θα είναι υπεύθυνο για το έγκλημα της επίθεσης¹⁹⁸.

Εξίσου υπεύθυνο είναι ένα άτομο που σχεδιάζει, συμμετέχει ή αποτυγχάνει να παρεμποδίσει τη διάπραξη του εγκλήματος της γενοκτονίας ή άλλων εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας ή κατά των Ηνωμένων Εθνών και του συνδεόμενου προσωπικού ή εγκλημάτων πολέμου¹⁹⁹. Η επίσημη θέση ενός προσώπου που διαπράττει έγκλημα κατά της ειρήνης και της ασφάλειας (ακόμα κι αν ενέργησε ως επικεφαλής Κράτους ή Κυβερνήσεως) δεν τον απαλλάσσει από την ευθύνη ούτε αποτελεί αιτία μετριασμού της ποινής· επίσης δεν απαλλάσσονται από την ευθύνη εκείνοι που ισχυρίζονται ότι

¹⁹⁷ Σχέδιο Κώδικα των Εγκλημάτων κατά της Ειρήνης και της Ασφάλειας της Ανθρωπότητας (1996), Άρθρο 2, εις Χατζηκωνσταντίνου, *ο.π.*, σ.617. Φυσικά, όπως δηλώνεται στο Άρθρο 3, το άτομο που διαπράττει ένα έγκλημα θα τιμωρείται με γνώμονα το χαρακτήρα και τη βαρύτητα του εγκλήματος (Βλ. Χατζηκωνσταντίνου, *ο.π.*, σ.σ.617-618).

¹⁹⁸ Σχέδιο Κώδικα των Εγκλημάτων κατά της Ειρήνης και της Ασφάλειας της Ανθρωπότητας (1996), Άρθρο 16, εις Χατζηκωνσταντίνου, *ο.π.*, σ.620.

¹⁹⁹ Σχέδιο Κώδικα των Εγκλημάτων κατά της Ειρήνης και της Ασφάλειας της Ανθρωπότητας (1996), Άρθρα 17-20, εις Χατζηκωνσταντίνου, *ο.π.*, σ.σ.621-623.

ενήργησαν βάσει διαταγής, και στην περίπτωση αυτή ευθύνη φέρει και ο ιεραρχικώς ανώτερός τους²⁰⁰.

Πέρα βέβαια από τη νομική διάσταση του θέματος, υπάρχει και η ηθική ευθύνη των στρατιωτικών κάθε βαθμού να εκτελούν με συνέπεια και υπευθυνότητα το καθήκον που τους προστάζει η υπηρεσία τους, χωρίς ωστόσο να βλάπτουν είτε από πρόθεση είτε από αμέλεια τον άμαχο πληθυσμό ή να διαπράττουν ενέργειες που βάσει του Διεθνούς Δικαίου είναι παράνομες²⁰¹. Από ηθικής πλευράς, βάσει της θεωρίας του δικαίου πολέμου, στην κατηγορία του *jus in bello* ανήκουν οι εξής δύο αρχές²⁰²:

3.2.1 Η αρχή της διάκρισης²⁰³

Σύμφωνα με αυτήν οι εμόπλεμοι μπορούν να στραφούν μόνον εναντίον του προσωπικού της αντίπαλης χώρας που έχει ενεργή συμμετοχή τις εχθροπραξίες. Το σκεπτικό εξυπηρετεί διπλό σκοπό: δικαιολογεί μεν την επίθεση στο στρατιωτικό προσωπικό της αντίπαλης χώρας προκειμένου να διορθωθούν ή να προληφθούν οι άδικες

²⁰⁰ Σχέδιο Κώδικα των Εγκλημάτων κατά της Ειρήνης και της Ασφάλειας της Ανθρωπότητας (1996), Άρθρα 5-7, εις Χατζηκωνσταντίνου, *ο.π.*, σ.618.

²⁰¹ Χατζηκωνσταντίνου, *ο.π.*, σ.617.

²⁰² Christopher, *ο.π.*, σ.σ.91-99.

²⁰³ Regan, *ο.π.*, σ.σ.87-95 και Johnson, *ο.π.*, σ.36. Επίσης, Yoder, *ο.π.*, σ.σ.157-158 και Greenwood, *ο.π.*, σ.σ.17-22. Επιπλέον, George I. Mavrodes, “Conventions and the Morality of War”, άρθρο που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Wakin M., *War Morality and the Military Profession*, *ο.π.*, σ.σ. 328-334 και Χατζηκωνσταντίνου, *ο.π.*, σ.σ.48-54. Τέλος, L.T.C. Faber, 1996. “The Ethical-Legal Dimensions Of Strategic Bombing During WWII: An Admonition to Current Ethicists” και Nicholas Fotion, “Who, What, When and How to Attack”, ανακοινώσεις που έγιναν στο JSCOPE τον Ιανουάριο του 1996.

πράξεις, όμως παράλληλα προστατεύονται οι πολίτες, αφού η προσβολή τους δεν μπορεί να δικαιολογηθεί νομικά ή ηθικά²⁰⁴. Στις τέσσαρες Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 διατυπώνονται αναλυτικά οι αρχές προστασίας του άμαχου πληθυσμού και με τον τρόπο αυτό ενσωματώνονται στο διεθνές δίκαιο και γίνονται αναπόσπαστο μέρος αυτού οι ηθικές αρχές που είχαν ήδη πίσω τους παράδοση αιώνων²⁰⁵. Η προστασία των πολιτών, του άμαχου πληθυσμού αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα ακόμη και στην περίπτωση εκείνη που η ένοπλη σύγκρουση δεν παρουσιάζει διεθνή χαρακτήρα, όπως φαίνεται από το κοινό *Άρθρο 3* που υπάρχει και στις τέσσαρες προαναφερθείσες Συμβάσεις και που ορίζει ότι:

Σε περίπτωση ενόπλου συρράξεως, η οποία δεν παρουσιάζει διεθνή χαρακτήρα και αναφέρεται επί του εδάφους ενός από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, έκαστο εκ των εν συρράξει Μερών υποχρεούται να τηρήσει τουλάχιστον τις κάτωθι διατάξεις:

1. Τα πρόσωπα, τα οποία δεν λαμβάνουν απ' ευθείας μέρος στις εχθροπραξίες, συμπεριλαμβανομένων και των προσώπων που ανήκουν στις ένοπλες δυνάμεις, που κατέθεσαν τα όπλα, όπως και τα πρόσωπα, που ετέθησαν εκτός μάχης εξαιτίας ασθενείας, τραύματος, κρατήσεως ή για κάθε άλλη αιτία θα τύχουν, σε κάθε περίπτωση, ανθρωπιστικής μεταχείρισεως, χωρίς καμία δυσμενή διάκριση βασιζομένη επί της φυλής,

²⁰⁴Murphy, Jeffrie G., 1979. "The Killing of the Innocent", άρθρο που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Wakin, *War Morality and the Military Profession*, ο.π., σ.σ.343-369.

²⁰⁵ Το ενδιαφέρον για την προστασία των αμάχων φυσικά υπήρχε πολύ πριν ενταχθούν στο διεθνές δίκαιο οι κανόνες προστασίας των πολιτών, όπως άλλωστε φάνηκε στην ιστορική αναδρομή, η οποία επιχειρήθηκε στο κεφάλαιο 2 του παρόντος διδακτορικού.

*του χρώματος, του θρησκευόμενου ή της πίστεως, της καταγωγής ή της περιουσίας ή παντός άλλου αναλόγου κριτηρίου*²⁰⁶.

Πέρα από την προστασία που παρέχεται στον άμαχο πληθυσμό από τις Σύμβασεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949, σημαντική προστασία παρέχεται στους πολίτες και από τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα I και II στις Σύμβασεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949. Συγκεκριμένα, στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο I ορίζεται ρητά ότι:

Άρθρο 51.

1. Ο άμαχος πληθυσμός και οι μεμονωμένοι ιδιώτες απολαμβάνουν γενικής προστασίας από κινδύνους που προέρχονται από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Για την πραγματοποίηση αυτής της προστασίας, οι ακόλουθοι κανόνες οι οποίοι είναι συμπληρωματικοί άλλων ισχύοντων κανόνων του Διεθνούς Δικαίου τηρούνται σε όλες τις περιστάσεις.

2. Ο άμαχος πληθυσμός αυτός καθεαυτός, όπως επίσης και μεμονωμένοι ιδιώτες, δε δύνανται να γίνουν αντικείμενο επιθέσεως. Πράξεις ή απειλές βίας, ο πρωταρχικός σκοπός των οποίων είναι η εξάπλωση του τρόμου ανάμεσα στον άμαχο πληθυσμό, απαγορεύονται.

3. Οι ιδιώτες απολαμβάνουν της προστασίας που τους παρέχεται από το παρόν Τμήμα, εκτός εάν και για όσο διάστημα συμμετέχουν αμέσως σε εχθροπραξίες.

²⁰⁶ Χατζηκωνσταντίνου, βλ. Σύμβασεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949 *Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών και των ασθενών εις τας εν εκστρατεία ενόπλους δυνάμεις, Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών και των ασθενών και ναυαγών των κατά θάλασσαν ενόπλων δυνάμεων, Περί μεταχειρίσεως των αιχμαλώτων πολέμου και Περί προστασίας των πολιτών εν καιρώ πολέμου*, ο.π., σ.459, 474, 486 και 525 αντιστοίχως.

4. Επιθέσεις, άνευ διακρίσεως, απαγορεύονται. Επιθέσεις, άνευ διακρίσεως, είναι:

α) αυτές, που δεν κατευθύνονται σε ειδικό στρατιωτικό στόχο,

*β) αυτές, οι οποίες χρησιμοποιούν μία μέθοδο ή μέσον μάχης ου δε δύναται να
κεταυθύνεται σε συγκεκριμένο στρατιωτικό στόχο,*

*γ) αυτές, οι οποίες χρησιμοποιούν μέθοδο ή μέσο μάχης, τα αποτελέσματα της οποίας
δεν μπορεί να είναι περιορισμένα, όπως απαιτείται στο παρόν Πρωτόκολλο,*

*και κατά συνέπεια, σε καθεμία από αυτές τις περιπτώσεις, που είναι τέτοιας φύσεως
ώστε να πλήττουν στρατιωτικούς στόχους και ιδιώτες ή αστικούς στόχους χωρίς διάκριση...*

Άρθρο 52.

1. Οι αστικοί στόχοι δεν γίνονται αντικείμενο επίθεσης ή αντιποίνων...

2. Οι επιθέσεις πρέπει να περιορίζονται αυστηρά σε στρατιωτικούς στόχους...

*3. Σε περίπτωση αμφιβολίας...ένας στόχος, ο οποίος είναι κανονικά αφιερωμένος σε
μη στρατιωτικούς σκοπούς,...θεωρείται ότι δεν χρησιμοποιείται για στρατιωτικούς
σκοπούς.*

Άρθρο 54.

*1. Απαγορεύεται ο σκόπιμος αποκλεισμός των αναγκαίων αγαθών με σκοπό τη
λιμοκτονία των ιδιωτών σαν μέθοδος πολέμου.*

*2. Απαγορεύεται η επίθεση, καταστροφή, απομάκρυνση ή αχρήστευση αστικών
αντικειμένων απαραίτητων στην επιβίωση του αμάχου πληθυσμού²⁰⁷...*

Αντιστοιχες είναι οι διατάξεις που αφορούν την προστασία του αστικού πληθυσμού στο
Πρόσθετο Πρωτόκολλο ΙΙ²⁰⁸.

²⁰⁷ Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949, Άρθρα 51-52, 54.

Η προσβολή του στρατιωτικού προσωπικού αιτιολογείται γιατί έχει ενεργή συμμετοχή στην αδικία που ο αντίπαλος προσπαθεί να διορθώσει. Εάν ο καθένας στρατιώτης ξεχωριστά έχει συνείδηση της αδικίας κι εάν συμφωνεί ή όχι με τις πράξεις του κράτους στο οποίο ανήκει δεν έχει μεγάλη σημασία, καθώς η ουσιαστική συμμετοχή του στο αδίκημα τον καθιστά νόμιμο στόχο. Βέβαια, όταν το στρατιωτικό προσωπικό παραδοθεί, συλληφθεί ή αφοπλιστεί και δεν έχει τη δυνατότητα να βλάψει, παύει να αποτελεί στόχο επίθεσης ή κακοποίησης. Το Διεθνές Δίκαιο ορίζει ότι οι αιχμάλωτοι πολέμου που δεν μπορούν να αντισταθούν δεν πρέπει να φονεύονται ή να κακοποιούνται, κάτι που διατυπώνεται σαφώς στη Σύμβαση της Γενεύης που υπεγράφη τη 12^η Αυγούστου 1949, *Περί μεταχειρίσεως των αιχμαλώτων πολέμου*. Ενδεικτικά, αναφέρονται κάποια χαρακτηριστικά χωρία:

Άρθρο 13.- Οι αιχμάλωτοι πολέμου οφείλουν να τύχουν πάντοτε ανθρωπιστικής μεταχειρίσεως. Κάθε παράνομη πράξη ή παράλειψη εκ μέρους της κατακρατούσης Δυνάμεως που επιφέρει τον θάνατο ή που θέτει σε σοβαρό κίνδυνο την υγεία αιχμαλώτου πολέμου υπό την εξουσίαν της, απαγορεύεται, και θα θεωρείται ως σοβαρή παραβίαση της παρούσης Συμβάσεως. Ειδικότερον, κανείς αιχμάλωτος πολέμου δεν δύναται να υποβληθεί σε σωματικό ακρωτηριασμό ή σε ιατρικό ή επιστημονικό πειραματισμό οποιασδήποτε φύσεως...

Άρθρο 14.- Οι αιχμάλωτοι πολέμου δικαιούνται σε κάθε περίπτωση σεβασμό του ατόμου και της τιμής των...Οι αιχμάλωτοι πολέμου διατηρούν πάσα την αστική τους ικανότητα, όποια ήταν κατά την στιγμή της αιχμαλωτίσεώς τους. Η κατακρατούσα Δύναμη

²⁰⁸ Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949, Άρθρα 13-14.

δεν θα δύναται να περιορίσει την εξάσκηση αυτής ούτε επί του εδάφους της, ούτε εκτός αυτού εκτός από το βαθμό, τον οποίο απαιτεί η αιχμαλωσία.

Άρθρο 19.- Οι αιχμάλωτοι πολέμου θα μεταφέρονται, το ταχύτερο δυνατό, από τη στιγμή της σύλληψής τους, σε στρατόπεδα που βρίσκονται αρκετά μακριά από τη ζώνη των επιχειρήσεων, ώστε να είναι εκτός κινδύνου. Δεν θα δύναται να κρατηθούν προσκαίρως σε επικίνδυνη ζώνη παρά μόνο οι αιχμάλωτοι πολέμου, οι οποίοι, λόγω τραυμάτων η ασθενείας, θα διέτρεχον μεγαλύτερο κίνδυνο μεταφερόμενοι ή παραμένοντας επί τόπου.

Οι αιχμάλωτοι πολέμου δεν θα εκτίθενται ασκόπως σε κίνδυνο κατά την αναμονή της μεταφοράς τους έξω από τη ζώνη των επιχειρήσεων.

Άρθρο 20.- Η μεταφορά του αιχμαλώτου πολέμου θα εκτελείται πάντοτε με ανθρωπισμό και υπό συνθήκες ομοίες με εκείνες που ισχύουν για τα στρατεύματα της κατακρατούσης δυνάμεως κατά τις μετακινήσεις τους²⁰⁹...

Το στρατιωτικό προσωπικό, ακόμα κι όταν δεν είναι ένστολο, αλλά εκτελεί μυστική αποστολή ή κατασκοπεία θεωρείται ότι συμμετέχει ενεργά στον πόλεμο και εάν συλληφθεί μπορεί να εκτελεστεί²¹⁰. Η κατασκοπεία, η προσπάθεια δηλαδή συλλογής με μυστικό τρόπο ή με ψευδή πρόφαση πληροφορίες με σκοπό τη μετάδοσή τους στον εχθρό²¹¹, διακρίνεται σε δύο είδη: αυτήν που εκτελείται από άτομα των ενόπλων δυνάμεων και αυτήν που γίνεται από τον αστικό (και θεωρούμενο ως άμαχο)

²⁰⁹ Σύμβαση της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949, *Περί μεταχειρίσεως των αιχμαλώτων πολέμου*. Άρθρα 13-14 και 19-20.

²¹⁰ Σπινέλλης, Διονύσης Διομ. και Βουλγαράκης, Γιώργος Δαμ. (επιμέλεια), 1995. *Ο Νέος Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ.σ.77-79.

²¹¹ Κώδικας Lieber, 1863, άρθρο 88.

πληθυσμό²¹². Βάσει του Άρθρου 68 της IV Σύμβασης της Γενεύης²¹³ (κάτι που αποτυπώνεται και στις σχετικές προβλέψεις του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα²¹⁴) η επιβολή θανατικής ποινής σε έναν κατάσκοπο είναι δυνατή, εφόσον όμως έχει προηγηθεί δίκη και καταδικαστική απόφαση²¹⁵ και παραδοσιακά τα κράτη τιμωρούσαν τους κατασκόπους με καταδίκη σε θάνατο. Ωστόσο, αν ο κατάσκοπος συλληφθεί και δεν αποτελεί πλέον απειλή, τότε τουλάχιστον ηθικά δεν μπορεί να δικαιολογηθεί η εκτέλεσή του χωρίς προηγούμενη δίκη, διότι είναι ακίνδυνος όσο και κάθε άλλος αιχμάλωτος πολέμου του οποίου το δικαίωμα στη ζωή, όπως ελέχθη και πιο πάνω, προστατεύεται από τις διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις.

Τα ερωτήματα σχετικά με το εάν και η κυβέρνηση του εχθρικού κράτους μπορεί να αποτελέσει νόμιμο στόχο (δεδομένου του ότι εκείνη φέρει την ευθύνη για την έναρξη του πολέμου) είναι ένα θέμα ιδιαίτερος προβληματικό. Πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο δεν επιχειρούνταν δολοφονίες πολιτικών αρχηγών, αφού οι αριστοκράτες που κυβερνούσαν τα διάφορα κράτη θεωρούσαν ότι είχαν σχεδόν συγγενικούς δεσμούς μεταξύ τους. Πάντως ακόμα και στις μέρες μας η τακτική αυτή δεν είναι παραδεκτή γιατί

²¹² Χατζηκωνσταντίνου, ο.π., σ.σ.229-230.

²¹³ «...Οι ποινικές διατάξεις που εκδίδονται από την κατέχουσα Δύναμη συμφώνως προς τα άρθρα 64 και 64 δεν δύνανται να προβλέψουν ποινή θανάτου για τα προστατευόμενα πρόσωπα **πλην της περιπτώσεως κατά την οποία αυτά είναι ένοχα κατασκοπείας, σοβαρών πράξεων διαφθοράς κατά στρατιωτικών εγκαταστάσεων της κατεχούσης Δυνάμεως ή σκοπίμων παραβιάσεων, οι οποίες προκάλεσαν τον θάνατο ενός ή περισσότερων προσώπων υπό τον όρο ότι η νομοθεσία του κατεχόμενου εδάφους εν ισχύ πριν από την έναρξη της κατοχής προβλέπει την θανατική ποινή για τέτοιες περιπτώσεις**».

²¹⁴ Σάμιος, Θωμάς Π., 2000. *Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Άρθρα 22-25, σ.σ.40-41.

²¹⁵ Χατζηκωνσταντίνου, ο.π., σ.229.

μπορεί να προκαλέσει αλυσιδωτά αντίποινα και εκτός από τον υποτιθέμενο άδικο ηγέτη μπορεί να δολοφονηθούν και πολιτικά πρόσωπα που δεν έχουν άμεση ανάμειξη στα θέματα του πολέμου. Επιπλέον, η τακτική αυτή διακόπτει κάθε προσπάθεια συμβιβασμού και ειρηνικού διακανονισμού της διαφοράς, ενώ δεν αποκλείεται να δημιουργήσει φανατισμό στους πολίτες και στους στρατιώτες.

Από στόχοι (εκτός φυσικά από τον άμαχο πληθυσμό που δεν επιτρέπεται σε καμία περίπτωση να προσβληθεί από εχθρικά πυρά) αποκλείονται επίσης ως στόχοι οι ιατροί (στρατιωτικοί ή μη) και το υγειονομικό προσωπικό, τα ιατρικά στρατιωτικά οχήματα, σκάφη και αεροσκάφη, καθώς φυσικά και τα νοσοκομεία, όπως επίσης και το προσωπικό και τα κτίρια που φέρουν το έμβλημα του Ερυθρού Σταυρού. Αποσπασματικά, αναφέρονται τα εξής στη Σύμβαση της Γενεύης που υπεγράφη την 12^η Αυγούστου 1949 *Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών και των ασθενών εις τας εν εκστρατεία ενόπλους δυνάμεις:*

Άρθρο 19.- *Οι μόνιμες υγειονομικές εγκαταστάσεις και οι κινητοί σχηματισμοί της Υγειονομικής Υπηρεσίας σε καμία περίπτωση δεν δύνανται ν' αποτελέσουν αντικείμενο επιθέσεως, αλλ' είναι σε κάθε περίπτωση σεβαστές και προστατεύονται υπό των εν συρράξει Μερών. Εάν περιέλθουν στα χέρια του αντιπάλου μέρους θα δύνανται να συνεχίσουν την λειτουργίαν τους...Οι αρμόδιες αρχές θα μεριμνήσουν ώστε οι προαναφερόμενες υγειονομικές εγκαταστάσεις και σχηματισμοί να είναι κατά το δυνατόν έτσι τοποθετημένοι ώστε ενδεχόμενες επιθέσεις κατά στρατιωτικών στόχων να μην θέσουν αυτούς σε κίνδυνο.*

Άρθρο 20.- *Δεν επιτρέπεται η από της ξηράς επίθεση υγειονομικών σκαφών...*

Άρθρο 21.- Η προστασία που οφείλεται στις μονίμες εγκαταστάσεις και στους κινητούς σχηματισμούς της Υγειονομικής Υπηρεσίας δεν δύναται να τερματισθεί παρά μόνον εάν ταύτα χρησιμοποιούνται εκτός της ανθρωπιστικής τους αποστολής, σε πράξεις επιζημίους για τον εχθρόν. Η προστασία θα τερματισθεί μόνο κατόπιν προειδοποίησης που θα ορίζει, όποτε αυτό ενδείκνυται, λογική προθεσμία ...

Άρθρο 24.- Το υγειονομικό προσωπικό που απασχολείται αποκλειστικώς στην αναζήτηση, παραλαβή, μεταφορά ή θεραπεία των τραυματιών και ασθενών, στην πρόληψη των ασθενειών, το προσωπικό που χρησιμοποιείται στην διοίκηση των υγειονομικών σχηματισμών και εγκαταστάσεων, όπως και οι στρατιωτικοί ιερείς που είναι τοποθετημένοι στις ένοπλες δυνάμεις, θα τυγχάνουν σεβασμού και προστασίας σε κάθε περίπτωση.

Άρθρο 35.- Τα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποιούνται για τους ασθενείς και τους τραυματίες ή το υγειονομικό υλικό θα είναι σεβαστά και θα έχουν το αυτό δικαίωμα προστασίας όπως και οι κινητοί υγειονομικοί σχηματισμοί...

Άρθρο 36.- Τα υγειονομικά αεροσκάφη, δηλαδή τα αεροσκάφη που χρησιμοποιούνται αποκλειστικώς για την εκκένωση των τραυματιών και ασθενών, όπως και για τη μεταφορά του υγειονομικού προσωπικού και υλικού, δεν θα γίνουν αντικείμενο επιθεσεως, αλλά θα είναι σεβαστά στους εμπολέμους κατά τις πτήσεις τις οποίες θα εκτελούν σε ύψη, σε ώρες και σε διαδρομές, οι οποίες θα έχουν ειδικώς συμφωνηθεί μεταξύ όλων των ενδιαφερομένων εμπολέμων...

Άρθρο 38.- Εις απότιση φόρου τιμής προς την Ελβετίαν, το εραλδικό σύμβολο του ερυθρού σταυρού επί λευκού βάθους, σχηματιζόμενο δι' αντιστροφής των ομοσπονδιακών

χρωμάτων, διατηρείται ως έμβλημα και διακριτικόν σήμα της υγειονομικής υπηρεσίας των στρατών²¹⁶.

Σε σχέση με την αρχή της διάκρισης, ιδιαίτερα προβληματική αποδεικνύεται η περίπτωση των επαναστατών²¹⁷, οι οποίοι είναι δύσκολο να κατηγοριοποιηθούν στον άμαχο πληθυσμό εφόσον φέρουν όπλα και εκτελούν επιθετικές ή αμυντικές πράξεις χωρίς ωστόσο να φέρουν διακριτικά σήματα που να υποδηλώνει την ιδιότητα τους ως ενόπλων. Εξίσου προβληματική ωστόσο είναι και η κατάταξή τους στους νόμιμους μαχητές, εφόσον δεν έχουν πάντα διακριτικά εμβλήματα μόνιμα και διακρινόμενα από απόσταση, ούτε φέρουν τα όπλα τους φανερά, όπως ο νόμιμος μαχητής. Κατα συνέπεια δε, ορίζεται ότι πρέπει να τους παρέχεται προστασία όταν συντρέχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

²¹⁶ Ανάλογες προβλέψεις για την προστασία του υγειονομικού προσωπικού, αλλά και των νοσοκομείων και των υγειονομικών οχημάτων και υλικών, υπάρχουν στη Σύμβαση της Γενεύης που υπεγράφη την 12^η Αυγούστου 1949 *Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των κατά θάλασσαν ενόπλων δυνάμεων*, ιδίως τα Άρθρα 22-45, όπως και στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο I στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949, Άρθρα 12-31, καθώς και στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο II στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949, Άρθρα 9-12.

²¹⁷ Μια εκτενής ανάλυση των προβλημάτων που συνεπάγεται ο πόλεμος με τους επαναστάτες επιχειρείται στην εξής ανακοίνωση: Kellogg, Davida, 1997. “Gerrilla Warfare, When taking care of your men leads to War Crimes”. Joint Services Conference on Professional Ethics που πραγματοποιήθηκε στην Washington το 1997 και η πρόσβασή της είναι δυνατή στην ηλεκτρονική διεύθυνση <<http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE97/Kellogg97.htm>>.

1. *Έχουν επικεφαλής τους πρόσωπο υπεύθυνο για τις πράξεις των υφισταμένων τους.*
2. *Έχουν διακριτικό σήμα μόνιμο και δυνάμενο ν' αναγνωρισθεί εξ αποστάσεως.*
3. *Οπλοφορούν αναφανδόν.*
4. *Συμμορφώνονται κατά τις επιχειρήσεις τους με τους Νόμους και τα έθιμα του πολέμου²¹⁸.*

Από όσα προηγήθηκαν φαίνεται πόσο σημαντική είναι η αρχή της διάκρισης σε μάχιμους και αμάχους. Πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν εύκολο να διακρίνει κανείς τις δύο αυτές κατηγορίες. Ο πόλεμος όμως στις μέρες μας αφορά ένα μεγάλο τμήμα του άμαχου πληθυσμού και η παραπάνω διάκριση φαίνεται να μην ισχύει πλέον καθολικά. Οι πολίτες συμμετέχουν στην εφεύρεση, κατασκευή και βελτίωση των όπλων και των υλικών που αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο του πολέμου, εργάζονται σε εργοστάσια ηλεκτρισμού π.χ. ή σε επικοινωνίες και με τον τρόπο αυτό υποβοηθούν τη διεξαγωγή του πολέμου. Βάσει των παραπάνω η έννοια του ένοχου εχθρού διευρύνεται σε σχέση με το παρελθόν.

Πολλοί θεωρητικοί του Δίκαιου Πολέμου ισχυρίζονται λοιπόν ότι τα κέντρα παραγωγής πολεμικού υλικού και η βιομηχανική υποδομή μια χώρας είναι νόμιμος

²¹⁸ Σύμβασις της Γενεύης *Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των κατά θάλασσαν ενόπλων δυνάμεων* της 12^{ης} Αυγούστου 1949, Άρθρο 13. Ανάλογες προβλέψεις υπάρχουν στη Σύμβαση της Γενεύης *Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών και ασθενών εις τας εν εκστρατεία ενόπλους δυνάμεις* της 12^{ης} Αυγούστου 1949, Άρθρο 13 και στη Σύμβαση της Γενεύης *Περί μεταχειρίσεως των αιχμαλώτων πολέμου* της 12^{ης} Αυγούστου 1949, Άρθρο 4.

στόχος και ηθικά δικαιολογημένος. Αυτό αναπόφευκτα προκαλεί τον θάνατο των πολιτών που εργάζονται εκεί, όμως δεν παραβιάζει την αρχή της διάκρισης (οι πολίτες αυτοί συμμετέχουν ενεργά στην πολεμική προσπάθεια της χώρας τους). Αυτό που την παραβιάζει είναι η προσβολή τους στους χώρους κατοικίας τους ή έξω από τον εργασιακό τους χώρο. Προβλήματα και αντιρρήσεις υπάρχουν επειδή η προσβολή τέτοιων στόχων σε κατοικημένες περιοχές ίσως έχει συνέπειες και σε πολίτες που δεν είναι διόλου αναμειγμένοι στην πολεμική προσπάθεια καθ' οιονδήποτε τρόπο²¹⁹.

Κάποιες κατηγορίες πολιτών πάντως προστατεύονται από την επίθεση βάσει της διεθνούς νομοθεσίας. Οι γυναίκες και τα παιδιά όπως και οι ηλικιωμένοι, καθώς και όσοι ασχολούνται με εργασίες άσχετες με τον πόλεμο (π.χ. ιερείς, δάσκαλοι, έμποροι, οδηγοί συγκοινωνιών) δεν επιτρέπεται να αποτελούν στόχο, ακόμα κι αν υποστηρίξει κανείς ότι βοηθούν στη διατήρηση του ηθικού ή ότι ευθύνονται για τον πόλεμο επειδή υποστηρίζουν την κυβέρνησή τους. Η ειδική μέριμνα και τα συγκεκριμένα μέτρα που λαμβάνονται υπέρ της προστασίας των γυναικών και των παιδιών, σαφώς διατυπώνονται στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο I των Συμβάσεων της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949, όπου ορίζεται ότι:

²¹⁹ Ο Michael Walzer μάλιστα κάνει διάκριση ανάμεσα στις βιομηχανίες που παράγουν πολεμικό υλικό και σε εκείνες που παράγουν παπούτσια, τρόφιμα ή άλλα αγαθά που δεν σχετίζονται με τον πόλεμο. Η δεύτερη αυτή κατηγορία δεν πρέπει να αποτελεί στόχο. Ωστόσο, ακόμα και οι βιομηχανίες αυτές, όπως και τα αγροκτήματα που παράγουν τρόφιμα κατά κάποιους σχετίζονται άμεσα με την πολεμική μηχανή, εφόσον ντύνουν και τρέφουν τους στρατιώτες. Η ερμηνεία μπορεί να επεκταθεί και σε άλλα είδη βιομηχανιών με μόνη εξαίρεση ίσως τις βιομηχανίες παραγωγής παιδικών ρούχων και τροφών. Walzer, *ο.π.*, σ.σ. 145-147.

Άρθρο 76. Προστασία γυναικών.

1. Οι γυναίκες θα αποτελούν αντικείμενο ειδικού σεβασμού και θα προστατεύονται συγκεκριμένα κατά του βιασμού, της εξαναγκαστικής πορνείας και οποιασδήποτε άλλης μορφής άσεμνης επίθεσης.
2. Οι έγκυες γυναίκες και μητέρες, οι οποίες έχουν εξαρτώμενα παιδιά και οι οποίες συλλαμβάνονται, κρατούνται ή φυλακίζονται για λόγους σχετιζόμενους με την ένοπλη σύγκρουση, θα απολαμβάνουν απόλυτης προτεραιότητας όσον αφορά στην εξέταση των υποθέσεών τους.
3. Στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, τα εμπόλεμα μέρη θα επιδιώκουν να αποφύγουν την κατάγνωση της θανατικής ποινής σε έγκυες γυναίκες ή μητέρες με εξαρτώμενα τέκνα για αδίκημα σχετικό με την ένοπλη σύγκρουση. Η θανατική ποινή για τα παραπάνω αδικήματα θα παραμένει ανεκτέλεστη όσον αφορά τις γυναίκες αυτές²²⁰.

Ανάλογη προστασία παρέχεται και στην περίπτωση των παιδιών: κάθε μορφή ανάρμοστης επίθεσης εναντίον τους απαγορεύεται, ενώ ορίζεται ότι αυτά θα αποτελούν αντικείμενο σεβασμού από τους εμπόλεμους. Τα εμπόλεμα μέρη δεν θα στρατολογούν παιδιά που δεν έχουν συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας τους και θα λαμβάνεται κάθε προσπάθεια προκειμένου τα παιδιά να μην λαμβάνουν μέρος στις εχθροπραξίες. Τα παιδιά όταν συλληφθούν θα παραμένουν σε ξεχωριστούς χώρους από τους λοιπούς αιχμαλώτους πολέμου, ενώ η εκτέλεση της θανατικής ποινής δεν θα γίνεται εάν δεν έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους κατά την τέλεση του αδικήματος²²¹.

²²⁰ Άρθρο 76 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949.

²²¹ Άρθρο 77 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949.

Στην περίπτωση δε που αποφασίζεται η προσωρινή μεταφορά των παιδιών σε άλλη χώρα θα λαμβάνονται όλες οι απαραίτητες προφυλάξεις για να γίνεται αυτή με ασφάλεια, ενώ θα εφαρμόζονται ειδικά μέτρα προκειμένου να διευκολύνεται η επαναφορά των παιδιών στις οικογένειές τους μετά την επιστροφή τους (ορίζεται η έκδοση κάρτας με φωτογραφία του παιδιού και αναγραφή του επωνύμου, του όνοματος, του φύλου του παιδιού, όπως επίσης και του τόπου και της ημερομηνίας γεννήσεώς του· επίσης αναγράφονται τα στοιχεία του πατέρα, της μητέρας και του πλησιεστέρου συγγενούς του, η διεύθυνση της οικογένειάς του, η ομάδα αίματός του, η εθνικότητα και η θρησκεία του, η μητρική του γλώσσα και όποιες άλλες γλώσσες μιλάει, οποιαδήποτε διακριτικά χαρακτηριστικά, η ημερομηνία και ο χώρος που βρέθηκε το παιδί, όπως και η ημερομηνία και ο τόπος από τον οποίο το παιδί εγκατέλειψε τη χώρα· τέλος, η διεύθυνση του παιδιού στη φιλοξενούσα χώρα, ενώ στην περίπτωση που το παιδί πεθάνει πριν την ημερομηνία επιστροφής του στην πατρίδα, καταχωρούνται η ημερομηνία, ο τόπος, οι περιστάσεις θανάτου, καθώς και ο τόπος ενταφιασμού)²²². Η προστασία σε αυτές τις πληθυσμιακές ομάδες, κάτι που ισχύει και γενικότερα για τον άμαχο πληθυσμό, αιτιολογείται από το γεγονός ότι είναι άοπλοι και δεν μετέχουν ενεργά στις εχθροπραξίες. Αν κάποιος πολίτης ή κάποια ομάδα πολιτών εμπλακεί άμεσα στις εχθροπραξίες ή δημιουργηθεί αντιστασιακή ομάδα, τότε η προστασία αίρεται²²³.

²²² Άρθρο 78 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949.

²²³ «Εάν επί του εδάφους ενός από τα εν συρράξει Μέρη, το Μέρος τούτο έχει σοβαρούς λόγους να θεωρήσει ότι κάποιο από τα προστατευόμενα πρόσωπα από την παρούσα σύμβαση προκαλεί ατομικώς την δικαιολογημένη υπόνοια ότι έχει δράση επιζήμια για την ασφάλεια του Κράτους, ή αποδειχθεί ότι πράγματι έχει τέτοια δράση, το εν λόγω πρόσωπο δεν θα δικαιούται να επικαλεσθεί τα δικαιώματα και προνόμια τα

Λόγω της προστασίας που όπως διαπιστώσαμε παρέχει το διεθνές δίκαιο στους αμάχους, αλλά και λόγω της ηθικής διάστασης της απαγόρευσης προσβολής των πολιτών, πρέπει να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια ούτως ώστε η αρχή της διάκρισης να τηρείται και αυτή δεν επιτρέπεται να παραβιάζεται παρά μόνο όταν συντρέχουν συγκεκριμένες και ειδικές συνθήκες που η επικινδυνότητα των συνεπειών τους μπορούν ίσως να επιτρέψουν μία εξαίρεση, υπό την προϋπόθεση ότι θα γίνει η μέγιστη προσπάθεια να περιοριστούν οι δυσμενείς συνέπειες της απόφασης παραμερισμού της προστασίας του άμαχου πληθυσμού. Για παράδειγμα, εάν η επίθεση εναντίον πολιτών μπορεί να οδηγήσει στη διάσωση περισσότερων ζώων μακροπρόθεσμα, και στην περίπτωση που άλλη λύση δεν είναι εφικτή ή εξίσου αποτελεσματική, τότε κατά κάποιους επιτρέπεται: έτσι αιτιολογήθηκε άλλωστε η χρήση πυρηνικών όπλων στο Ναγκασάκι και στη Χιροσίμα, καθώς και ο βομβαρδισμός μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο²²⁴. Ένας άλλος

παρεχόμενα από την παρούσα σύμβαση, εάν αυτά παρεχόμενα σε εκείνο το πρόσωπο θα μπορούσαν να ζημιώσουν την ασφάλεια του Κράτους.

Εάν σε καταληφθέν έδαφος, πρόσωπο που προστατεύεται από τη Σύμβαση συλληφθεί ως κατάσκοπος ή δολιοφθορέας ή διότι υπάρχει εναντίον του ατομικώς η δικαιολογημένη υπόνοια ότι έχει δράση επιζήμια για την ασφάλεια της Δυνάμεως Κατοχής, δύναται το εν λόγω πρόσωπο, εάν η στρατιωτική ασφάλεια το απαιτεί απολύτως, να στερηθεί του προβλεπόμενου δικαιώματος επικοινωνίας από την παρούσα σύμβαση...».

Σύμβασις της Γενεύης *Περί προστασίας των πολιτών εν καιρώ πολέμου* της 12^{ης} Αυγούστου 1949, Άρθρο 5.

²²⁴ Σχετικά με τα ηθικά και νομικά διλήμματα που προέκυψαν από τους βομβαρδισμούς το Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, βλέπε Faber, Peter R., 1996. “The Ethical-Legal Dimensions of Strategic Bombing During WWII: An Admonition to Current Ethicists”. Ανακοίνωση που έγινε στα πλαίσια του Joint Services Conference on Professional Ethics που πραγματοποιήθηκε στην Washington τον Ιανουάριο του 1996. Η

λόγος παραβίασης της αρχής αυτής υπάρχει, όταν η επίθεση κατά των αμάχων γίνεται χωρίς να υπάρχει πρόθεση, αλλά για κάποιο λόγο στην υπό επίθεση περιοχή βρέθηκαν άμαχοι χωρίς αυτό να ήταν αναμενόμενο.

Τέλος, ο William Brien²²⁵ αναφερόμενος στο θέμα αυτό δικαιολογεί την παραβίαση της αρχής στην περίπτωση που το επιβάλλει η στρατιωτική αναγκαιότητα²²⁶ και το αιτιολογεί ο νόμος του διπλού αποτελέσματος. Έτσι, όταν πλήττεται ένας στόχος, ως επακόλουθο μπορεί να σκοτωθούν αθώοι χωρίς ωστόσο αυτό να ήταν πρόθεση του επιτιθέμενου. Η αναγκαιότητα όμως και τα οφέλη από την καταστροφή του στόχου (που πρέπει να είναι ιδιαίτερης αξίας) ελαφρύνουν την ενοχή.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί το γεγονός ότι η αρχή της διάκρισης απαιτεί από τους εμπόλεμους να σταθμίσουν προσεκτικά τα υπέρ και τα κατά των ενεργειών τους. Οι συνέπειες μια πράξης στους άμαχους πρέπει να υπολογίζονται με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια. Αν η στρατιωτική ηγεσία αποφασίζει επίθεση χωρίς να υπολογίζει τις συνέπειες στον άμαχο πληθυσμό (είτε συνειδητά είτε από αμέλεια), τότε παραβιάζει την αρχή της διάκρισης και επέρχονται οι ίδιες συνέπειες με το να είχε επιτεθεί στους άμαχους εκ προθέσεως. Η χρήση της λογικής για τη διάκριση ανάμεσα σε στόχους

πρόσβαση στη συγκεκριμένη ανακοίνωση είναι εφικτή στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE96/faber96.html>.

²²⁵ Walzer, *ο.π.*, σ.σ.171-175.

²²⁶ Hartle, *ο.π.*, σ.166 και Χατζηκωνσταντίνου, *ο.π.*, σ.σ. 43-46. Ακόμη, Christopher, *ο.π.*, σ.σ.157-178 και Holmes, *ο.π.*, σ.σ.101-106. Τέλος, Walzer, *ο.π.*, σ.σ.138-159 και Kenneth H. Wenker, “Military necessity and Morality”, άρθρο που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Wakin, Malham, 1987. *Military Ethics, Reflections on Principles*. Washington D.C.: National Defence University Press/United States Government Printing, σ.σ.177-184.

επιτρεπτούς και μη επιτρεπτούς είναι αυτή που πρέπει να καθορίζει τα όρια της στρατιωτικής πράξης²²⁷.

3.2.2 Η αρχή της αναλογικότητας²²⁸

Εφαρμόζεται στην περίπτωση που τα επακόλουθα της προσβολής στρατιωτικών και νόμιμων στόχων επεκτείνονται στον άμαχο πληθυσμό.

Η αρχή της αναλογικότητας υπάγεται στο νόμο του διπλού αποτελέσματος, σύμφωνα με τον οποίο, όταν εκτελείται μια πράξη, ο εκτελών ευθύνεται όχι μόνον για τις σκοπούμενες συνέπειες, αλλά και για τις προβλέψιμες παράπλευρες συνέπειες της πράξης του. Για το λόγο αυτό ο νόμος του διπλού αποτελέσματος²²⁹ έχει εφαρμογή όταν πληρούνται κάποιες προϋποθέσεις: πρώτον, η ίδια η πράξη να είναι τουλάχιστον ηθικά ουδέτερη και οπωσδήποτε να μην είναι ηθικά απαράδεκτη, δεύτερον, αυτός που αποφασίζει και εκτελεί την πράξη να επιθυμεί τα ηθικά αποδεκτά αποτελέσματα (να μην επιδιώκει τις άσχημες συνέπειες που δεν μπορούν να αιτιολογηθούν ηθικά), τρίτον, να

²²⁷ Fotion, Nicholas, 1996. “Who, What, When and How to Attack”. Ανακοίνωση που έγινε στα πλαίσια του Joint Services Conference on Professional Ethics που πραγματοποιήθηκε στην Washington τον Ιανουάριο του 1996. Η πρόσβαση στη συγκεκριμένη ανακοίνωση είναι εφικτή στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE96/fotion96.html>.

²²⁸ Regan, *ο.π.*, σ.σ.95-99 και Johnson, *ο.π.*, σ.36. Ακόμη, Χατζηκωνσταντίνου, *ο.π.*, σ.σ.202-207 και Christopher, *ο.π.*, σ.σ.83-85. Τέλος, Yoder, *ο.π.*, σ.σ.156-157.

²²⁹ Axinn, Sidney 1989. *A Moral Military*, Philadelphia: Temple University Press, σ.σ.72-73 και Holmes, *ο.π.*, σ.σ.193-200. Ακόμη, Walzer, *ο.π.*, σ.σ.151-159 και Christopher, *ο.π.*, σ.σ.92-98. Τέλος, Elizabeth Anscombe, 1979. “War and Murder”, άρθρο που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Wakin, *War Morality and the Military Profession*, *ο.π.*, σ.σ.294-296.

μην χρησιμοποιούνται ηθικά απαράδεκτα μέσα προκειμένου να επιτευχθεί το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, ακόμα κι αν αυτό είναι καλό: οι κακές συνέπειες μιας ενέργειας να μην χρησιμοποιούνται ως μέσο για την επίτευξη του καλού αποτελέσματος (π.χ. δεν είναι σωστό να φονευθεί κάποιος αθώος προκειμένου να σωθεί κάποιος άλλος) και τέταρτον, το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα πρέπει να είναι ίσο ή και να ξεπερνάει τις αντίθετες με τους κανόνες συνέπειες μιας ενέργειας (αυτό το τέταρτο σημείο είναι ακριβώς η αρχή της αναλογικότητας). Δεν είναι δηλαδή αποδεκτό ηθικά για να πετύχουμε κάποιο σκοπό να μην υπολογίσουμε τα επακόλουθα των πράξεών μας ή να αδιαφορούμε για αυτά.

Ας εξετάσουμε το εξής παράδειγμα: ο βομβαρδισμός στρατιωτικών στόχων, ιδίως όταν γίνεται σε μεγάλη κλίμακα, σχεδόν αναπόφευκτα οδηγεί στο θάνατο πολιτών που δεν συμμετέχουν στην πολεμική μηχανή είτε ως στρατιώτες είτε ως εργατικό προσωπικό σε μονέδες που έχουν σχέση με τον στρατό (π.χ. πολεμικές βιομηχανίες). Ο βομβαρδισμός ικανοποιεί την πρώτη προϋπόθεση, αφού είναι ηθικά δικαιολογημένη η προσβολή στρατιωτικών στόχων. Ικανοποιεί και τη δεύτερη προϋπόθεση εφόσον οι υπεύθυνοι για το βομβαρδισμό στρατιωτικοί επιθυμούν την καταστροφή των στρατιωτικών στόχων χωρίς παράλληλα να επιθυμούν και το θάνατο αθώων πολιτών (ως επακόλουθο του βομβαρδισμού). Η τρίτη προϋπόθεση ικανοποιείται αν η καταστροφή των στόχων δεν προωθείται μέσα από μια παράλληλη διαδικασία που επιφέρει τον θάνατο πολιτών. Τέλος, για να ικανοποιείται και η τέταρτη προϋπόθεση, πρέπει η σημασία καταστροφής των στρατιωτικών στόχων να υπερτερεί σε σχέση με τους προερχόμενους από τον βομβαρδισμό θανάτους πολιτών. Η τέταρτη προϋπόθεση είναι και η πιο δύσκολη από ηθικής απόψεως καθώς απαιτεί να συγκριθεί η αξία ενός υλικού

στόχου με τις ανθρώπινες ζωές που θα χαθούν στην προσπάθεια να καταστραφεί αυτός ο στόχος.

Οι εξελίξεις στην τεχνολογία των όπλων με τον υψηλό βαθμό καταστροφών που μπορούν να επιφέρουν δημιουργούν προβλήματα στη λειτουργία της αρχής της αναλογικότητας. Κριτικοί του πόλεμου του Κόλπου αναφέρουν πως οι βομβαρδισμοί του Ιράκ είχαν δυσανάλογα μικρά οφέλη σε σχέση με τις συμφορές που προκάλεσαν (θάνατο αμάχων, οικολογική καταστροφή που θα ασκεί επίδραση για μεγάλο χρονικό διάστημα κλπ). Πρέπει να παρατηρήσουμε εδώ πως είναι ιδιαίτερα δύσκολο να πει κανείς μέχρι ποίου βαθμού οι ζημιές που προέρχονται από τον πόλεμο δικαιολογούν την μία ή την άλλη πολεμική τακτική, όμως δεν μπορεί να υποστηριχτεί ότι ο μοντέρνος πόλεμος γενικά δεν ικανοποιεί την αρχή της αναλογικότητας.

Προβλήματα με την αρχή της αναλογικότητας εγείρει ο παράτυπος πόλεμος που δημιουργούν οργανωμένες επαναστατικές ομάδες. Κι αυτό γιατί οι δραστηριότητες των ομάδων αυτών σε κάποιες περιπτώσεις (π.χ. την ενεργοποίηση βόμβας από τρομοκρατικές οργανώσεις σε πολυσύχναστα μέρη με αποκλειστικό σκοπό το θάνατο όσων περισσότερων αθώων γίνεται) σχεδόν πάντα καταλήγουν στην πρόκληση απώλειας της ζωής πολλών πολιτών. Αντίθετα, στον συμβατικό πόλεμο η σπουδαιότητα του στρατιωτικού στόχου καθορίζει εάν επιτρέπεται να χαθούν αθώοι άνθρωποι. Ακόμα και στην περίπτωση της στρατιωτικής αναγκαιότητας λαμβάνονται όλα τα δυνατά μέτρα προκειμένου να περιοριστούν στο ελάχιστο οι απώλειες σε ανθρώπινες ζωές, ιδίως εκείνων που δεν έχουν ανάμειξη στον πόλεμο.

Τα πυρηνικά όπλα και οι στρατηγικές που όριζαν τη χρήση τους εναντίον πόλεων παραβιάζουν τόσο την αρχή της διάκρισης, όσο και την αρχή της αναλογικότητας, αφού

στοχεύουν αδιακρίτως σε εμπόλεμους και άμαχους πολίτες μιας πόλης και οι συνέπειές τους δεν μπορούν να υπολογιστούν, καθώς οι έμμεσες συνέπειες είναι άγνωστες ακόμα και για τους επιστήμονες. Άλλωστε η εμπλοκή σε αντίποινα με πυρηνικά όπλα μπορεί να προκαλέσει μέχρι και την καταστροφή του πλανήτη, οπότε δεν θα υπάρχει πια κανείς για να κρίνει την παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας.

Κλείνοντας, θα ήθελα να επισημάνω ότι η αρχή της αναλογικότητας σχετίζεται με τη λήψη αποφάσεων επί ουσιαστικών θεμάτων της στρατιωτικής πρακτικής. Αυτό συμβαίνει επειδή η αρχή αυτή καθορίζει πότε, αν και μέχρι ποίων ορίων μπορεί να γίνει καταφυγή στα όπλα και τη βία. Η αρχή αυτή θέτει ερωτήματα όπως: Πόσο σημαντικός είναι ο X στρατιωτικός στόχος; Πόσες απώλειες αθώων μπορεί να προκαλέσει ο βομβαρδισμός του X στρατιωτικού στόχου; Με ποια όπλα και με ποιο τρόπο μπορούν οι απώλειες αυτές να ελαχιστοποιηθούν²³⁰;

Αν και οι εμπόλεμοι δεν είναι δυνατό να φτάσουν σε απολύτως βέβαια συμπεράσματα από τέτοιους υποθετικούς συλλογισμούς, ωστόσο οφείλουν να υπολογίζουν τις συνέπειες των πράξεών τους όσο καλύτερα και ακριβέστερα μπορούν και ανάλογα με τα συμπεράσματά τους να ενεργούν προσπαθώντας να πετύχουν αυτό που επιδιώκουν με τις λιγότερες δυνατές άσχημες ή επιβλαβείς συνέπειες.

²³⁰ Greenwood, *ο.π.*, σ.σ.22-31.

3.2.3. Τα βιολογικά και χημικά όπλα και οι ηθικοί προβληματισμοί που προκύπτουν από τη χρήση τους στον πόλεμο.

Η χρήση των βιολογικών και χημικών όπλων θεωρείται παρατυπία και παραβίαση των νόμων του πολέμου. Η σύγκρισή τους με τα συμβατικά όπλα γίνεται κάτω από δύο πρίσματα και μιλάμε για διαφορές ως προς το είδος και για διαφορές ως προς την ένταση²³¹.

Η παραπάνω διαίρεση είναι ιδιαίτερα σημαντική αν λάβει κανείς υπόψη ότι οι υποστηρικτές της διαφοράς από τα συμβατικά όπλα ως προς την ένταση θεωρούν ότι δεν είναι ανήθικο και παράλογο να χρησιμοποιηθούν τα όπλα αυτά στο πεδίο της μάχης. Από τη στιγμή που δεν προκαλούν περιττό πόνο και η χρήση τους θα διακρίνει μεταξύ μάχμων και αμάχων, τότε η χρήση τους μπορεί να επιτραπεί. Αν ωστόσο διαφέρουν ως προς το είδος, τότε ή θα πρέπει να απορριφθεί η χρήση τους ή θα πρέπει να επανεξεταστούν κάτω από τα νέα δεδομένα οι νόμοι του πολέμου.

Η εφαρμογή βιολογικών και χημικών προϊόντων στο πεδίο της μάχης προκειμένου να ηττηθεί ο αντίπαλος δεν είναι καινούργια ιδέα. Πρωτόγονοι τρόποι χρήσης χημικών και βιολογικών ουσιών στον πόλεμο είναι γνωστοί από την αρχαιότητα²³². Ο Πausανίας αναφέρει ότι όταν, οι Αθηναίοι για να αντιμετωπίσουν μια περίπτωση καταπάτησης γης που ανήκε στο ναό του Απόλλωνα με εντολή του αρχηγού Σόλωνα σταμάτησαν τη ροή ενός μικρού ποταμού που παρείχε νερό στην αντίπαλη πόλη και αφού έρριξαν μέσα δηλητηριώδεις ρίζες άφησαν τη ροή ελεύθερη με αποτέλεσμα οι αντίπαλοι που ήπιαν

²³¹ Christopher, *ο.π.*, σ.214.

²³² The British Medical Association, 1999. *Biotechnology, Weapons and Humanity*. Amsterdam: Harwood Academic Publishers, σ.σ.9-33. Ακόμη, Goliszek, Andrew, 2003. *In the Name of Science: A History of Secret Programs, Medical Research and Human Experimentation*. New York: St. Martin's Press, 34-76.

νερό να δηλητηριαστούν²³³. Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι χρησιμοποιούνταν φωτιά με πίσσα και θειάφι και δημιουργούνταν έτσι δηλητηριώδεις οσμές²³⁴. Ο Ιουστίνος αναφέρει ότι ένας Καρχηδόνιος στρατηγός νίκησε τον Marharbal προσποιούμενος υποχώρηση και αφήνοντας στον καταυλισμό των στρατιωτών του βαρέλια με κρασί που τους είχε ρίξει μέσα ρίζες μανδραγόρα με αποτέλεσμα να ναρκωθούν οι εχθροί και να φονευθούν στον ύπνο²³⁵. Το βυζαντινό υγρό πυρ είναι γνωστό ότι είχε και ασφυξιογόνες ιδιότητες²³⁶ και η χρήση φυσικών βιολογικών όπλων ήταν γνωστή ήδη από τα χρόνια του Μεσαίωνα²³⁷.

Στα 1346 ο Gabriel de Mussis αναφέρει ότι στην πολιορκία της πόλης Caffa από τους Μογγόλους, οι πολιορκητές έριξαν με καταπέλτη μέσα στα τείχη πτώματα μολυσμένα με πανούκλα²³⁸. Στα 1763 ο αρχηγός της βρετανικής αποστολής στην Αμερική πρότεινε να εξολοθρεύσουν τους Ινδιάνους με εμποτισμένες με δηλητήριο

²³³ Watchel, Curt, 1941. *Chemical Warfare*. New York: Chemical Publishing Policy, σ.17.

²³⁴ Θουκυδίδου, *Ιστορία*. Βιβλίο IV.100. Εις Humphrey, John W./Oleson, John Σ./Sherwood, Andrew N., 1999². *Greek and Roman Technology: a Sourcebook*. New York: Routledge, σ.567.

²³⁵ Watchel, *ο.π.*, σ.σ.14-15.

²³⁶ Christopher, *ο.π.*, σ.216.

²³⁷ Geissler, Erhard/Van Courtland Moon, John Ellis, 1999. *Biological and Toxin Weapons: Research, Development and Use from the Middle Ages to 1945 (Sipri Chemical & Biological Warfare Studies, No.18)*. Oxford: Oxford University Press, σ.σ.8-17.

²³⁸ Derbes, Vincent J., 1966. "De Mussis and the Great Plague of 1348". *Journal of Medical Association*, vol.196, no.1, σ.179.

κουβέρτες, ενώ στον αμερικανικό εμφύλιο ήταν συνηθισμένη τακτική η ρίψη δηλητηρίων και πτωμάτων στα ποτάμια για να μολυνθεί το νερό²³⁹.

Η πρώτη πετυχημένη χρήση χημικών στον πόλεμο θεωρείται ότι έγινε από τους Γερμανούς στα 1915 όταν χρησιμοποίησαν αέριο με χλώριο εναντίον των γαλλικών δυνάμεων²⁴⁰. Στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο οι αμερικανοί στρατιώτες είναι γνωστό ότι άλοιφαν τις σφαίρες τους με ακαθαρσίες για να προκαλούν μολύνσεις, οι Βιετγκόγκ κατά τον πόλεμο του Βιετνάμ χρησιμοποίησαν το ίδιο μέσο στις αιχμές των παγιδών που έστηναν, ενώ οι Ιάπωνες χρησιμοποίησαν βιολογικούς παράγοντες (το μικρόβιο της πανούκλας) και άνθρακα κατά κινεζικών πολέμων²⁴¹.

Τα βιολογικά όπλα²⁴² στην ουσία διασκορπίζουν μεταδοτικές ασθένειες που προκαλούνται σκόπιμα από ιούς και βακτήρια για να χρησιμοποιηθούν στον πόλεμο. Εργαστηριακά παρασκευάζονται κατάλληλοι προς μετάδοση ιοί, καθένας εκ των οποίων προσλαμβάνει πολλές διαφορετικές μορφές. Τη χρησιμότητα τους στον πόλεμο την καθορίζουν επτά παράγοντες: η τοξικότητα (η ζημία που προκαλείται από τη μόλυνση

²³⁹ Βλέπε σχετικά Steiner, Paul E., 1968. *Disease in the Civil War: Natural Biological Warfare in 1861-1865*. Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher Ltd.

²⁴⁰ Christopher, ο.π., σ.219. Επίσης, Krickus, Richard J., 1979. “On the Morality of Chemical/Biological War”, άρθρο που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Wakin, *War, Morality and the Military Profession*, ο.π., σ. 496.

²⁴¹ Για την ανάπτυξη των βιολογικών όπλων στη Γερμανία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, βλέπε Ford, Roger, 2000. *Germany's Secret Weapons in World War II*, Osceola: MBI Publishing Company, σ.σ. 138-142.

²⁴² Luttwak, Edward and Koehl, Stuart L., 1998. *The Dictionary of Modern War, a guide to the ideas, institutions and weapons of the modern military power vocabulary*, New York: Gramery Books, σ.σ.85-86.

πρέπει να είναι αρκετά σοβαρή, όχι απαραίτητα θανατηφόρα), η μολυσματικότητα (η δόση για την μετάδοση της ασθένειας πρέπει να είναι μικρή για να υπάρχει οικονομία στην παρασκευή και διανομή), η ικανότητα του ιού να επιζήσει μέχρι να βρεθεί στον ανθρώπινο οργανισμό-φορέα, η ανοσία του πληθυσμού στον συγκεκριμένο ιό (πρέπει να είναι χαμηλή για να έχει αποτελέσματα η χρήση του), η διαθεσιμότητα εμβολίων για την ανοσοποίηση του χρήστη (όχι όμως και του αντιπάλου), η διαθεσιμότητα τρόπων θεραπείας και μετριασμού των προερχόμενων από τον ιό συμπτωμάτων και η μεταδοτικότητα (πρέπει να είναι χαμηλή, γιατί ο στόχος είναι να εξουδετερωθεί μια ομάδα ανθρώπων και όχι να δημιουργηθεί παγκόσμια επιδημία).

Η παρασκευή των βιολογικών παραγόντων επιτυγχάνεται εύκολα και έχει χαμηλό κόστος για τον λόγο αυτό τα βιολογικά όπλα και είναι ιδιαίτερα προσιτά σε φτωχά κράτη και τρομοκρατικές οργανώσεις. Οι ιοί ελευθερώνονται με τη βοήθεια βλημάτων, οβίδων και βομβών από αέρος. Υπάρχουν θανατηφόροι βιολογικοί παράγοντες και άλλοι που προκαλούν παροδικά προβλήματα.

Τα χημικά όπλα, συνήθως αέρια, χρησιμοποιούνται για να εξοντώσουν ή να καταστήσουν ανίκανες για μάχη κάποιες ομάδες στρατιωτών. Μερικοί περιλαμβάνουν στην έννοια του χημικού πολέμου τη χρήση καπνού και χημικών ουσιών για την αποφύλλωση δασικών εκτάσεων. Με τον όρο επιθετικός χημικός πόλεμος εννοούμε την παρασκευή και τη χρησιμοποίηση τοξικών χημικών ουσιών εναντίον του αντιπάλου²⁴³. Οι ουσίες αυτές διακρίνονται σε αυτές που επιδρούν στο αίμα και καταστρέφουν την ικανότητά του να απορροφά οξυγόνο, σε αυτές που επηρεάζουν τους πνεύμονες και προκαλούν ασφυξία, σε αυτές που δημιουργούν εκτεταμένα εγκαύματα και σε αυτές που

²⁴³ Luttwak and. Koehl, *ο.π.*, σ.σ.115-118.

επηρεάζουν το κεντρικό νευρικό σύστημα και προκαλούν παύση των ζωτικών λειτουργιών. Εκτός από τις παραπάνω φονικές ουσίες υπάρχουν και άλλες ουσίες μη-φονικές, όπως αυτές που χρησιμοποιούνται στα δακρυγόνα. Οι συνέπειες κάποιων χημικών ουσιών διαρκούν μέρες ή και εβδομάδες ακόμη (ιδανικές για να εμποδίσουν την κίνηση του στρατού σε μεγάλο εύρος), ενώ κάποιες άλλες ουσίες έχουν στιγμιαία αποτελέσματα και χρησιμοποιούνται βοηθητικά στην υποστήριξη ομάδων που πραγματοποιούν επίθεση. Τα χημικά όπλα χρησιμοποιούνται και ως μέσα άμυνας ομάδων που είναι εξοπλισμένες με τις κατάλληλες στολές και τα κατάλληλα εφόδια. Οι χημικές ουσίες διασπείρονται με τον ίδιο τρόπο που διαχέονται και οι βιολογικοί παράγοντες, ενώ η θεραπεία των συνεπειών από την προσβολή με αυτά διαφέρει ανάλογα με τη χρησιμοποιηθείσα ουσία²⁴⁴. Τα αποτελέσματα από τη χρήση χημικών ουσιών εξαρτώνται από το βαθμό προετοιμασίας των αντίπαλων πλευρών: όταν υπάρχει πλήρης ασυμμετρία στην προετοιμασία της μίας από τις δύο πλευρές, τότε παίζουν καθοριστικό ρόλο και οι συνέπειες μπορεί να είναι τραγικές γι' αυτόν που είναι απροετοίμαστος, ενώ όταν υπάρχει η σχετική προετοιμασία επιδρούν κυρίως στο ηθικό των στρατιωτών.

Οι προσπάθειες απαγόρευσης της χρήσης των βιολογικών και χημικών όπλων έχουν μακρά ιστορία²⁴⁵. Ο Λουδοβίκος ο XIV έδωσε σύνταξη σε έναν εφευρέτη που του παρουσίασε ένα βιολογικό όπλο με τον όρο να μην το αποκαλύψει σε κανέναν άλλο. Ο

²⁴⁴ Marrs, Timothy C., 1996. *Chemical Warfare Agents: Toxicology and Treatment*. West Sussex, England: John Wiley and Sons Ltd, σ.σ. 27-221.

²⁴⁵ Christopher, ο.π., σ.σ.217- 220. Επίσης, Krickus, ο.π., σ.σ.492-493.

Κώδικας Lieber²⁴⁶ απαγορεύει τη χρήση δηλητηρίων σε οποιαδήποτε περίπτωση. Η Σύμβαση της Χάγης του 1899 απαγορεύει τη χρήση βλημάτων που έχουν μόνο ασφυξιογόνες ιδιότητες και εκλύουν δηλητηριώδη αέρια, ενώ η Σύμβαση IV της Χάγης του 1907 απαγορεύει τη χρήση δηλητηρίων και των συναφών όπλων. Τα κενά που άφηναν οι παραπάνω συνθήκες τα εκμεταλλεύτηκαν οι Γερμανοί, που σχεδίασαν και χρησιμοποίησαν εκρηκτικά βλήματα που είχαν και ασφυξιογόνες ιδιότητες.

Το Πρωτόκολλο της Γενεύης που υπογράφηκε στις 17 Ιουνίου 1925 αποτελεί ένα ακόμη σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση κατάργησης των βιολογικών όπλων, καθώς ορίζει ότι οι συμβαλλόμενοι θεωρώντας ότι η χρήση ασφυξιογόνων, δηλητηριωδών ή παρόμοιων αερίων, όπως και κάθε υγρού ή στερεής ουσίας με παρόμοιες ιδιότητες έχει δικαίως καταδικασθεί από τον πολιτισμένο κόσμο, δέχονται την απαγόρευση αυτή και δεσμεύονται να μην παραβούν τους όρους του Πρωτοκόλλου που απαγορεύουν τη χρήση βακτηριολογικών μέσων πολέμου· επίσης, τα υπογραφόμενα Μέρη θα καταβάλουν κάθε προσπάθεια να πείσουν κι άλλες χώρες να υπογράψουν το Πρωτόκολλο αυτό:

Οι υπογεγραμμένοι πληρεξούσιοι, εν ονόματι των οικείων αυτών Κυβερνήσεων:

Θεωρώντας ότι η χρήση κατά τη διάρκεια του πολέμου ασφυξιογόνων, δηλητηριωδών ή παρομοίων αερίων, όπως και παντός υγρού, ύλης ή άλλου αναλόγου μέσου έχει δικαίως καταδικασθεί υπό της γενικής γνώμης του πεπολιτισμένου κόσμου,

Θεωρώντας ότι η απαγόρευση της χρήσεως αυτής έχει διατυπωθεί σε συνθήκες τις οποίες υπέγραψαν οι περισσότερες από τις Δυνάμεις του κόσμου,

²⁴⁶ *Instructions for the Government Armies in the Field, issued as General Orders No.100* της 24^{ης} Απριλίου 1863.

Με τον σκοπό να αναγνωρισθεί παγκομίως ως αναπόσπαστη από το διεθνές δίκαιο η απαγόρευση αυτή, επιβαλλόμενη στη συνείδηση και την πρακτική των εθνών,

Δηλώνουν:

Ότι τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, στο βαθμό κατά τον οποίο δεν είναι μέρη σε Συνθήκες που απαγορεύουν αυτήν την χρήση, δέχονται την απαγόρευση αυτή για τη χρήση βακτηριολογικών μέσων πολέμου και συμφωνούν, να θεωρηθούν αμοιβαίως δεσμευμένες σύμφωνα με τους όρους της παρούσας δηλώσεως.

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θα καταβάλουν κάθε προσπάθεια για να προσελκύσουν τα άλλα Κράτη να προσχωρήσουν στο παρόν Πρωτόκολλο²⁴⁷.

Η χρήση βιολογικών όπλων απαγορεύεται και από τη Σύμβαση για τα Βιολογικά Όπλα του 1972 που ορίζει ότι καμία από τις υπογραφόμενες χώρες δεν θα παράγει, αποθηκεύσει ή αποκτήσει καθ'οιονδήποτε τρόπο μικροβιακούς ή βιολογικούς παράγοντες ή τοξίνες σε ποσότητες που υπερβαίνουν τις αναγκές για προφύλαξη, προστασία ή άλλους ειρηνικούς σκοπούς. Η απαγόρευση ισχύει και για τα όπλα και τον εξοπλισμό που απαιτείται προκειμένου να τεθούν σε χρήση οι μικροβιακές και τοξικές ουσίες σε περίπτωση ενόπλων συγκρούσεων ή εχθρικών ενεργειών:

Τα Κράτη-Συμβαλλόμενα Μέρη της παρούσας Συμβάσεως, διαπνεόμενα από την απόφαση να ενεργήσουν για την πραγμάτωση αποτελεσματικής προόδου προς την κατεύθυνση ενός γενικού και πλήρους αφοπλισμού, συμπεριλαμβανομένης και της

²⁴⁷ Περράκης Στ. - Χατζηκωνσταντίνου Κ., 1989. *Δίκαιο Αφοπλισμού και Ελέγχου των εξοπλισμών*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, , σ.σ.15-16.

απαγορεύσεως και εξαλείψεως των παντός τύπου όπλων μαζικής καταστροφής και πεπεισμένα ότι η απαγόρευση της αναπτύξεως, παραγωγής και αποθηκείσεως χημικών και βακτηριολογικών (βιολογικών) όπλων και η εξάλειψή τους με αποτελεσματικά μέτρα θα διευκολύνει την επίτευξη γενικού και πλήρους αφοπλισμού υπό αυστηρό και αποτελεσματικό έλεγχο...

Αποφασισμένα, για χάρη ολόκληρης της ανθρωπότητας, να αποκλείσουν παντελώς την δυνατότητα τα βακτηριολογικά (βιολογικά) μέσα και οι τοξίνες να χρησιμοποιηθούν ως όπλα...

Συμφώνησαν τα κάτωθι:

Άρθρον 1.- *Καθένα από τα συμβαλλόμενα Μέρη-Κράτη αναλαμβάνει σε καμία περίπτωση να μην αναπτύξει, κατασκευάσει, αποθηκεύσει ή αποκτήσει με άλλο τρόπο ή διατηρήσει:*

- 1. Μικροβιακά ή άλλα βιολογικά μέσα ή τοξίνες οποιασδήποτε προελεύσεως ή μεθόδου παραγωγής, σε τύπους και ποσότητες που δεν δικαιολογούν τον προφυλακτικό, προστατευτικό ή άλλο ειρηνικό προορισμό τους.*
- 2. Όπλα, εξοπλισμό ή μέσα παραδόσεως προορισμένα για την χρήση μικροβιακών ή βιολογικών στοιχείων ή τοξίνων για εχθρικούς σκοπούς ή ένοπλο σύρραξη²⁴⁸...*

Πέρα από τη νομική πλευρά του θέματος, όσον αφορά τη θεωρία του δικαίου πολέμου, σχετικά με τα βιολογικά όπλα υπάρχει γενική συμφωνία ότι η χρήση τους πρέπει να απαγορεύεται, καθώς δεν μπορούν να κάνουν διάκριση μεταξύ άμαχων και

²⁴⁸ Σύμβαση για τα Βιολογικά Όπλα του 1972, Άρθρον 1.

μάχιμων²⁴⁹ (παραβίαση της αρχής της διάκρισης). Οι επιπτώσεις τους στους στρατιώτες μπροστά στην παραπάνω διαπίστωση έχει δευτερεύουσα σημασία. Εκτός αυτού όμως η παραγωγή και αποθήκευσή τους ματαιώνει προσπάθειες της Ιατρικής για την αντιμετώπιση ασθενειών που τα βιολογικά όπλα διασπείρουν εκ νέου (χολέρα, πανώλη) και που οι συνέπειές τους δεν παύουν με τη λήξη των εχθροπραξιών²⁵⁰. Συνεπώς, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα με τη χρήση τους να παραβιαστεί και η αρχή της αναλογικότητας, περίπτωση κατά την οποία οι ασθένειες που θα προκύψουν από τη χρήση βιολογικών όπλων θα προξενήσουν δεινά που δεν θα δικαιολογούν τη χρήση τους²⁵¹.

Εξίσου μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η συζήτηση που αφορά τα χημικά όπλα, η οποία με τους φόβους που εκφράζονται στις μέρες μας για πιθανή χρήση τους σε τρομοκρατικά χτυπήματα, έχει αποκτήσει νέα διάσταση, ενώ η διαμάχη σχετικά με το αν πρέπει ή όχι να απαγορευτούν αυτά τα όπλα συνεχίζεται.

Οι υπέρμαχοι της χρήσης των χημικών όπλων υποστηρίζουν ότι τα όπλα αυτά είναι πιο "ανθρώπινα" από τα συμβατικά. Η χρήση τους μειώνει τον πόνο στο πεδίο της μάχης (ο θάνατος δεν επέρχεται με τη βιαιότητα που διακρίνει τα συμβατικά όπλα και παράλληλα δεν υπάρχει ο κίνδυνος ακρωτηριασμών και ανεπανόρθωτων σωματικών

²⁴⁹ Christopher, *ο.π.*, σ.221.

²⁵⁰ Στο πανεπιστήμιο της Columbia οι φοιτητές και το προσωπικό του τομέα των Βιολογικών Επιστημών δεσμεύτηκαν να μην βοηθήσουν καθ' οιονδήποτε τρόπο στην παρασκευή και εξέλιξη όπλων βιολογικού πολέμου. Σχετική δημοσίευση έγινε στη New York Herald Tribune στις 25 Φεβρουαρίου 1960.

²⁵¹ Ειδικότερα ζητήματα σχετικά με τη χρήση των βιολογικών όπλων και των προβληματισμών που αυτή επιφέρει σε επίπεδο ηθικής και πολιτικής πρακτικής αναλύονται στο βιβλίο του Zilinskas, Raymond A., 1992. *The Microbiologist and Biological Defense Research: Ethics, Politics, and International Security* (Annals of the New York Academy of Sciences, Vol 66). New York: New York Academy of Sciences.

βλαβών που επηρεάζουν αρνητικά τη ζωή όσων είχαν την τύχη-ατυχία να επιβιώσουν), ενώ τα αποτελέσματα από τη χρήση τους δεν έχουν επίδραση στον άμαχο πληθυσμό. Επιπλέον, ακόμα και στην περίοδο της ειρήνης δεν επιβαρύνουν τον άμαχο πληθυσμό με φόρους και εισφορές, αφού το κόστος παραγωγής και φύλαξής τους είναι πολύ μικρό σε σχέση με το κόστος των συμβατικών όπλων. Από στρατιωτικής απόψεως²⁵² η χρήση τους προσφέρει μεγάλες δυνατότητες σε περιορισμένης κλίμακας πολέμους. Ο στρατός πρέπει να έχει γνώση και πρόσβαση σε όλες τις τεχνολογίες, αφού αυτό καθορίζει σε μεγάλο ποσοστό τη δυνατότητα διεξαγωγής νικηφόρου πολέμου. Αντίθετα, αν λείπουν όπλα από το οπλοστάσιό του γίνεται πιο ευάλωτος και εύκολη λεία του εκάστοτε αντιπάλου του.

Υπάρχει βέβαια και η αντίθετη άποψη εκείνων που θεωρούν τη χρήση των χημικών όπλων ανήθικη²⁵³. Κατ' αυτούς τα χημικά όπλα υποβάλλουν τους στρατιώτες σε ένα είδος οδυνηρού βασανιστηρίου μέχρι να επέλθει ο θάνατος. Προκαλούν ανώφελο σωματικό και ψυχικό πόνο (οι στρατιώτες έχουν πάντα την εμμονή ότι θα αντιμετωπίσουν χημικά όπλα στα οποία δεν μπορούν να αντισταθούν, αφού ορισμένες ομάδες μόνο εξοπλίζονται με τις κατάλληλες στολές) και καταλήγουν σε επώδυνο θάνατο. Αναλόγως δε της χρήσης τους πολλές φορές η διάκριση ανάμεσα σε άμαχους και μάχιμους δεν γίνεται.

Συνοπτικά οι λόγοι για τους οποίους η χρήση των χημικών όπλων δεν θεωρείται νόμιμη και ηθικά αποδεκτή είναι οι εξής²⁵⁴: κατ' αρχήν, υπάρχει το ιστορικό

²⁵² Krickus, *ο.π.*, σ.σ.494-497.

²⁵³ Harbour, Frances V., 1990. "Chemical Weapons and Soldiers' Rights", ανακοίνωση που έγινε στο Joint Services Conference on Professional Ethics (JSCOPE) που πραγματοποιήθηκε στην Washington τον Ιανουάριο του 1990.

²⁵⁴ Christopher, *ο.π.*, σ.σ.223-224 και Krickus, *ο.π.*, σ.501.

προηγούμενο της απαγόρευσής τους και η ευθύνη της δικαιολόγησης της χρήσης τους βαρύνει αυτόν που τα θέτει σε ενέργεια. Το σκεπτικό είναι ότι ακόμα κι αν δεν προκαλούν ανώφελο πόνο και διατηρούν τη διάκριση μάχιμων-αμάχων όπως και τα συμβατικά όπλα, οπωσδήποτε δεν είναι καλύτερά τους ούτε συμβάλλουν στον εξανθρωπισμό του πολέμου. Το υπάρχον νομικό καθεστώς που απαγορεύει τη χρήση τους είναι ένα ισχυρό επιχείρημα εναντίον της χρήσης τους, ακόμα κι αν λαμβάνονται όλες οι προφυλάξεις που τα εξομοιώνουν με τα συμβατικά όπλα.

Δεύτερον, οι διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στα συμβατικά και χημικά όπλα και τα οπλικά συστήματα που θα προκύψει αν νομιμοποιηθεί η χρήση τους θα επηρεάσει αρνητικά την αμυντική ετοιμότητα μιας χώρας και την ικανότητα παροχής ιατρικών υπηρεσιών, οπότε συνολικά ο πόνος θα αυξηθεί. Η επίθεση με συνδυασμένη χρήση π.χ. εκρηκτικών ουσιών και χημικών παραγόντων θα προξενήσει περισσότερες απώλειες απ' ό,τι η επίθεση με χρήση μόνο συμβατικών ή μόνο χημικών όπλων. Κατά παρόμοιο τρόπο οι στρατιωτικές ομάδες που θα πρέπει να προετοιμάζονται για πολλούς πιθανούς συνδυασμούς όπλων θα είναι λιγότερο προετοιμασμένες απ' ό,τι αν προετοιμάζονταν για συγκεκριμένα όπλα. Όλα τα παραπάνω βεβαίως θίγουν και τις στρατιωτικές ιατρικές ομάδες και τους τρόπους αντιμετώπισης τραυμάτων προερχόμενων από διαφορετικές συνθήκες μάχης. Είναι λοιπόν συνετό από την πλευρά των κρατών να συμφωνήσουν αμοιβαία στην απαγόρευση κάποιων όπλων, όπως τα χημικά, που επιφέρουν περισσότερο πόνο και μάλιστα χωρίς να προσφέρουν μεγαλύτερα πλεονεκτήματα στη μάχη από τα συμβατικά όπλα.

Τρίτον, η παραγωγή και αποθήκευση των χημικών όπλων δημιουργεί κίνδυνους διάθεσης σε τρομοκρατικές ομάδες. Ο πολλαπλασιασμός στην παραγωγή μπορεί να

δημιουργήσει πλεονάσματα που μέσω της μαύρης αγοράς να καταλήγουν στα χέρια των παράνομων ομάδων. Αυτό μπορεί να έχει δυσμενή αποτελέσματα στον άμαχο πληθυσμό δεδομένων των τρομοκρατικών επιθέσεων κατά πολιτών που κατά καιρούς έχουν σημειωθεί σε πολυσύχναστα μέρη.

Τέλος, η αποθήκευση και η καταστροφή των χημικών όπλων των οποίων ο χρόνος ζωής έχει λήξει φέρνουν στι προσκηνίο προβληματισμούς για τις επιπτώσεις στο περιβάλλον και στις επόμενες γενιές. Για να προληφθούν τα σχετικά προβλήματα έχει απαγορευτεί όχι μόνο η πρώτη χρήση των χημικών όπλων, αλλά και η παραγωγή και η αποθήκευσή τους. Αντίστοιχοι φυσικά είναι και οι περιορισμοί για τα βιολογικά όπλα.

3.2.4. Πυρηνικά όπλα και Δίκαιος Πόλεμος: δύο ασυμβίβαστες έννοιες;

Η απαρχή της εποχής των πυρηνικών όπλων έγινε με την απόφαση της Αμερικής να βομβαρδίσει τις πόλεις Χιροσίμα και Ναγκασάκι προκειμένου να εξαναγκαστεί η ιαπωνική κυβέρνηση να συνθηκολογήσει και να τερματιστεί γρηγορότερα ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος. Η μεταπολεμική εποχή χαρακτηρίστηκε από τον αγώνα που κατέβαλαν οι δύο μεγάλες δυνάμεις της εποχής -Η.Π.Α. και Ε.Σ.Σ.Δ.- να υπερισχύσουν στην εξέλιξη και κατοχή πυρηνικών όπλων. Το σκεπτικό ήταν ότι με την απειλή χρήσης των πυρηνικών όπλων η μεν Ε.Σ.Σ.Δ. θα περιορίζε τις επεκτατικές βλέψεις των Η.Π.Α. και ένα πιθανό χτύπημα με πυρηνικά εναντίον της, ενώ οι Η.Π.Α. θα απέτρεπαν ένα πιθανό χτύπημα με συμβατικά ή πυρηνικά όπλα προερχόμενο από την Ε.Σ.Σ.Δ. με στόχο

την ίδια ή την Δυτική Ευρώπη. Η λήξη της διπολικής έντασης²⁵⁵ επήλθε με την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης.

Η θεωρία της αποτροπής πήρε από την αμερικανική τουλάχιστον πλευρά τις εξής μορφές²⁵⁶: στη δεκαετία του 1950 στηριζόταν στη σκέψη ότι καμία από τις δύο πλευρές δεν θα ξεκινούσε πυρηνικό πόλεμο γνωρίζοντας ότι η άλλη πλευρά θα μπορούσε να προκαλέσει ολοκληρωτική καταστροφή απαντώντας με το δικό της χτύπημα με πυρηνικά όπλα. Οι στόχοι ήταν οι μεγάλες πόλεις των δύο χωρών. Στη δεκαετία του '60 οι στόχοι άλλαξαν και τα πυρηνικά όπλα θα στρέφονταν εναντίον των αποθηκών φύλαξης των πυρηνικών πυραύλων και εναντίον των αεροπορικών εγκαταστάσεων. Στη δεκαετία του '80 μια νέα στρατηγική έκανε την εμφάνισή της. Στόχους θα αποτελούσαν οι συσκευές που εξασφάλιζαν τον στρατιωτικό και πολιτικό έλεγχο, δηλαδή στόχοι στρατιωτικής σημασίας. Και οι τρεις παραπάνω στρατηγικές εξασφαλίζουν τη δυνατότητα αντιποίνων και καταστροφής ρωσικών στόχων στην περίπτωση που η Ε.Σ.Σ.Δ. αποφασίσει επίθεση με πυρηνικά όπλα²⁵⁷. Παρατηρούμε ότι με την πάροδο των χρόνων τα πυρηνικά όπλα στρέφονται κατά των νόμιμων στρατιωτικών στόχων.

Οι δυσμενείς ωστόσο συνέπειες από μια πιθανή χρήση των πυρηνικών όπλων οδήγησε στην προσπάθεια αφοπλισμού και ελέγχου των εξοπλισμών προκειμένου να αποφευχθεί το δυσάρεστο αποτέλεσμα της ολοκληρωτικής καταστροφής που ήταν πάντα

²⁵⁵ Gusterson, Hugh, 1998. *Nuclear Rites: A Weapons Laboratory at the End of the Cold War*. California: University of California Press, σ.σ.68-191.

²⁵⁶ Regan, ο.π., σ.σ.101-103.

²⁵⁷ Fowler, Corbin, 1987. *The Logic of U.S. Nuclear Weapons Policy: A Philosophical Analysis (Problems in Contemporary Philosophy, Vol 4)*. New York: Edwin Mellen Press.

παρόν με την κατοχή και αποθήκευση των πυρηνικών όπλων²⁵⁸. Ο αφοπλισμός διακρίνεται σε δύο κατηγορίες: α) στη μείωση των εξοπλισμών που υποδηλώνει μια συμφωνία σε παγκόσμιο ή περιφερειακό επίπεδο και β) στον περιορισμό των εξοπλισμών που στηρίζεται στη θέσπιση συστημάτων αμοιβαίου ελέγχου και επικοινωνίας με σκοπό να αποφευχθούν λάθη, ατυχήματα ή επικοινωνιακά προβλήματα που ίσως καταλήξουν σε πολεμική σύγκρουση²⁵⁹.

Η προσπάθεια για τον περιορισμό των πυρηνικών όπλων²⁶⁰ αντανακλάται στις διεθνείς συμφωνίες που σκοπό έχουν να περιορίσουν τις συνέπειες ενός πολέμου ή να προλάβουν τυχαίες εκρήξεις του. Συνεπώς έχουμε:

1. Συμβάσεις αποστρατιωτικοποίησης που ορίζουν περιοχές στις οποίες απαγορεύεται η δοκιμή και αποθήκευση των πυρηνικών οπλικών συστημάτων²⁶¹,

²⁵⁸ Βλέπε σχετικά το βιβλίο των Coher Avner/Lee Steven, 1986. *Nuclear Weapons and the Future of Humanity*. New York: Rowman & Littlefield Inc.

²⁵⁹ Χατζηκωνσταντίνου, ο.π., σ.σ.80-82.

²⁶⁰ Durward, Rosemary, 1995. *Arms Control, Disarmament and the New World Order*. London: Strategic and Combat Studies Institute, The Occasional, Number 13, σ.σ.5-14.

²⁶¹ Ενδεικτικά αναφέρουμε τις εξής Συνθήκες και Πρωτόκολλα: *Συνθήκη για την Ανταρκτική*, Ουάσινγκτον, 1 Δεκεμβρίου 1959· *Συνθήκη περί απαγορεύσεως των δοκιμών πυρηνικών όπλων εις την ατμόσφαιρα, το εκτός ατμόσφαιρας διάστημα και υπό το ύδωρ*, Μόσχα, 5 Αυγούστου 1963· *Συνθήκη περί απαγορεύσεως των πυρηνικών όπλων στη Λατινική Αμερική*, Πόλις του Μεξικού, 14 Φεβρουαρίου 1967· *Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Συνθήκη περί απαγορεύσεως των πυρηνικών όπλων στη Λατινική Αμερική*, Πόλις του Μεξικού, 14 Φεβρουαρίου 1967· *Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Συνθήκη περί απαγορεύσεως των πυρηνικών όπλων στη Λατινική Αμερική*, Πόλις του Μεξικού, 14 Φεβρουαρίου 1967· *Συνθήκη για την απαγόρευση τοποθέτησης πυρηνικών όπλων και άλλων μέσων μαζικής καταστροφής στο βυθό των θαλασσών και ωκεανών και στο υπέδαφος αυτών*, Ουάσινγκτον, Λονδίνο, Μόσχα, 11 Φεβρουαρίου 1971· *Συνθήκη για*

2. Συμβάσεις ελέγχου των πυρηνικών εξοπλισμών²⁶² και

3. τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου που σχετίζονται με την αρχή της διάκρισης και της αναλογικότητας, έχουν ενταχθεί στο διεθνές δίκαιο και που καθορίζουν ποια όπλα απαγορεύεται να χρησιμοποιηθούν σε περίπτωση πολέμου. Μέσα στα πλαίσια αυτά εντάσσονται οι δύο κύκλοι συνομιλιών SALT I και SALT II²⁶³, καθώς και πολλές συμβάσεις που σκόπευαν στον αφοπλισμό των δύο υπερδυνάμεων και στον περιορισμό άλλων χωρών να παράγουν, να δοκιμάζουν και να αποθηκεύουν πυρηνικά όπλα.

Οι τρόποι που περιγράφησαν αμέσως πιο πάνω είναι η νομική απάντηση στους κινδύνους των πυρηνικών όπλων. Παρόλες τις προσπάθειες πολλοί είναι εκείνοι που

την απυρηνική ζώνη Νοτίου Ειρηνικού, Rarotonga, 6 Αυγούστου 1985· Πρώτο Πρωτόκολλο στη Συνθήκη για την απυρηνική ζώνη Νοτίου Ειρηνικού, Rarotonga, 6 Αυγούστου 1985· Δεύτερο Πρωτόκολλο στη Συνθήκη για την απυρηνική ζώνη Νοτίου Ειρηνικού, Rarotonga, 6 Αυγούστου 1985· Τρίτο Πρωτόκολλο στη Συνθήκη για την απυρηνική ζώνη Νοτίου Ειρηνικού, Rarotonga, 6 Αυγούστου 1985.

²⁶² *Συνθήκη περί μη διασποράς πυρηνικών όπλων, Λονδίνο, Μόσχα, Ουάσινγκτον, 1 Ιουλίου 1968· Συμφωνία μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ για την πρόληψη πυρηνικού πολέμου, Ουάσινγκτον, 22 Ιουνίου 1973· Συμφωνία μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ περί των μέτρων μείωσης του κινδύνου έκρηξης πυρηνικού πολέμου, Ουάσινγκτον, 30 Σεπτεμβρίου 1981· Συνθήκη μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ για τον περιορισμό των υπόγειων δοκιμών πυρηνικών όπλων, Μόσχα, 3 Ιουλίου 1974· Πρωτόκολλο στη Συνθήκη μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ για τον περιορισμό των αντιβαλλιστικών πυραυλικών συστημάτων, Μόσχα, 3 Ιουλίου 1974· Συνθήκη μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ περί των υπογείων πυρηνικών δοκιμών για ειρηνικούς σκοπούς, Ουάσινγκτον, Μόσχα, 28 Μαΐου 1976· Συμφωνία μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ για την εξάλειψη των πυραύλων ενδιάμεσου και μικρότερου βεληνεκούς (INF), Ουάσινγκτον, 8 Δεκεμβρίου 1987.*

²⁶³ *Συνθήκη μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ περί του περιορισμού των στρατηγικών επιθετικών όπλων (SALT II), Βιέννη, 18 Ιουνίου 1979.*

υποστηρίζουν ότι η περιορισμένη χρήση πυρηνικών όπλων δεν αντιβαίνει στους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου ούτε είναι ανήθικη²⁶⁴. Οι οπαδοί της άποψης αυτής ισχυρίζονται ότι από τη στιγμή που η χρήση των πυρηνικών όπλων δεν στρέφεται κατά αμάχων και πόλεων, δεν παίρνει μεγάλες διαστάσεις και ο πλανήτης δεν κινδυνεύει με ολοκληρωτική καταστροφή μπορούν να χρησιμοποιούνται στο πεδίο της μάχης. Άλλωστε, η απειλή της χρήσης πυρηνικών όπλων ως αντίποινα με τα τραγικά αποτελέσματα που θα φέρει έχει λειτουργήσει ως ισχυρή αποτροπή (και μάλιστα με μεγάλη επιτυχία όλα αυτά τα χρόνια) για την έναρξη πολέμου. Από στρατιωτικής άποψεως εξάλλου τα πυρηνικά όπλα συμπληρώνουν το οπλοστάσιο μιας χώρας και αυξάνουν τις δυνατότητές της στο πεδίο της μάχης. Ο αντίπαλος όσο λιγότερα μέσα κατέχει, τόσο πιο εύκολα αντιμετωπίζεται. Αντίθετα, όταν δεν υπάρχει ασυμμετρία στα οπλικά συστήματα των αντιπάλων οι πιθανότητες νίκης εξισώνονται²⁶⁵. Η αποσταθεροποίηση στη διεθνή ασφάλεια ως αποτέλεσμα του αφοπλισμού ήταν ένα βασικό επιχείρημα κατά του αφοπλισμού, ιδίως του μονόπλευρου αφοπλισμού που θα στερούσε τη δυνατότητα κτήσης και χρήσης των πυρηνικών όπλων από τη μια μονάχα δύναμη. Αμφιβολίες διατυπώνονται ακόμα και για την προσπάθεια αφοπλισμού και ελέγχου των εξοπλισμών σε διάφορες χώρες που κατέχουν πυρηνικά όπλα (Η.Π.Α., Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία και Κίνα).

²⁶⁴ Christopher, *ο.π.*, σ.σ.227-228.

²⁶⁵ Mappes, Thomas A., *Social Ethics*, 1987³. *Morality and Social Policy*, New York: McGraw-Hill Inc., σ.σ.418-419, 437-440, 442-444 και 450-454. Επίσης, *Συγκρούσεις του 21ου αιώνα*, Γενικό Επιτελείο Στρατού, Διεύθυνση Δόγματος, Επιμέλεια ΓΕΣ/7οΕΓ/2, 2001, σ.σ.9-10.

Το ζήτημα όμως δεν είναι τόσο απλό όσο φαίνεται εκ πρώτης όψεως. Οι προβληματισμοί που εκφράζονται στο επίπεδο της ηθικής²⁶⁶ (πέρα από τη νομική συνιστώσα του ζητήματος) και η εξέταση υπό το πρίσμα της θεωρίας του Δικαίου Πολέμου αποδεικνύουν πως η χρήση των πυρηνικών όπλων παρουσιάζει πολλές δυσχέρειες στην ηθική δικαιολόγησή της²⁶⁷.

Κατ'αρχήν, είναι δύσκολο να διασφαλιστεί ότι η χρήση των πυρηνικών όπλων θα παραμείνει περιορισμένη και θα είναι χαμηλής εντάσεως²⁶⁸; Ή ότι δεν θα δημιουργηθεί κλιμάκωση των εχθροπραξιών που θα οδηγήσει σε χρήση ολοένα και πιο ισχυρών όπλων με πιθανό αποκορύφωμα και την ολοκληρωτική καταστροφή του πλανήτη; Οι προθέσεις που δηλώνονται στην αρχή ενός πολέμου και τα οπικά συστήματα που χρησιμοποιούνται δεν παραμένουν πάντα σταθερά. Προκειμένου να επιτευχθεί η νίκη σταδιακά χρησιμοποιούνται στο πεδίο της μάχης -και όχι μόνο- όλο και πιο δυνατά όπλα χωρίς πάντα να υπολογίζονται οι συνέπειες.

Η χρήση των πυρηνικών όπλων δημιουργεί κι άλλα προβλήματα όταν εξετάζεται κάτω από το πρίσμα της θεωρίας του Δικαίου Πολέμου. Κι αυτό γιατί βρίσκεται σε αντίθεση με τις αρχές της αναλογικότητας και της διάκρισης μάχιμων-αμάχων που πρέπει να ισχύουν κατά τη διεξαγωγή του πολέμου για να θεωρείται δίκαιος. Όσον

²⁶⁶ Lackey, Douglas Σ., 1986. *Moral Principles and Nuclear Weapons*. New York: Rowman and Littlefield Inc.

²⁶⁷ Lee, Steven Σ., 1993. *Morality, Prudence, and Nuclear Weapons*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.34-77. Επίσης, βλέπε γενικά Hashmi, Sohail/Lee, Steven, 2004. *Ethics and Weapons of Mass Destruction : Religious and Secular Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.

²⁶⁸ Mappes, ο.π., σ.σ.417-418, 433-434.

αφορά την αρχή της αναλογικότητας²⁶⁹ μπορούμε να πούμε τα εξής: οι συμφορές που θα επέλθουν προκειμένου να επιτευχθούν οι στρατιωτικοί στόχοι και η νίκη πρέπει να είναι ανάλογες με τα αναμενόμενα οφέλη μετά τη λήξη του πολέμου. Όμως στην περίπτωση των πυρηνικών όπλων ούτε μπορούμε να υπολογίσουμε με ακρίβεια όλες τις συνέπειες, αλλά ούτε μπορούμε και να εγγυηθούμε για το μέλλον του πλανήτη αν υπάρξει κλιμάκωση²⁷⁰ και χρησιμοποιηθούν μυστικές τεχνολογίες που δεν αποκαλύπτει η κάθε χώρα ότι διαθέτει. Ακόμα κι αν αποκλείσουμε το ενδεχόμενο καταστροφής του πλανήτη, αφού δεν γνωρίζουμε επακριβώς την κατάσταση που θα επικρατήσει μετά από έναν πυρηνικό πόλεμο, είναι αδύνατο να αντισταθμίσουμε τα υπέρ και τα κατά της χρήσης των πυρηνικών όπλων και να καταλήξουμε σε κάποιο συμπέρασμα για το αν θα μας ωφελήσει ή όχι;

Όσον αφορά την αρχή της διάκρισης²⁷¹ πρέπει να σημειωθεί ότι η χρήση των πυρηνικών όπλων δεν διασφαλίζει την τήρησή της. Ακόμα και εάν οι άμαχοι δεν αποτελούν τον στόχο μιας επίθεσης με πυρηνικά όπλα οπωσδήποτε θα επηρεαστούν: πολλοί θα χαλάσουν τη ζωή τους ακόμα και εάν βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση από το πεδίο της μάχης, άλλοι θα ακρωτηριαστούν και άλλοι θα πεθάνουν αργότερα με φρικτό τρόπο από τις μακροπρόθεσμες συνέπειες. Γνωρίζουμε ότι η ακτινοβολία προκαλεί διάφορες μορφές καρκίνου και επηρεάζει και το νευρικό σύστημα. Επιπροσθέτως επηρεάζεται ολόκληρη η περιοχή που δέχτηκε επίθεση για πολλά χρόνια με αποτέλεσμα να υπάρχουν και πολλές έμμεσες συνέπειες που εμφανίζονται με το πέρασμα του χρόνου.

²⁶⁹ Χατζηκωνσταντίνου, *ο.π.*, σ.85. Ακόμη, Regan, *ο.π.*, σ.102.

²⁷⁰ Lee, *ο.π.*, σ.σ.182-231.

²⁷¹ Christopher, *ο.π.*, σ.σ.226-227. Επίσης, Mappes, *ο.π.*, σ.σ.422-432.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις αποτελούν σοβαρές παραβιάσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου που απαγορεύει τη χρήση όπλων που προκαλούν ανώφελο πόνο και που στρέφονται άμεσα ή έμμεσα κατά αμάχων²⁷².

Η λογική εξάλλου ότι η απειλή των δυσμενών αποτελεσμάτων των πυρηνικών όπλων αποτρέπουν το ενδεχόμενο πολέμου μπορεί να αποδειχτεί πολύ επικίνδυνη²⁷³. Το ότι έχει λειτουργήσει ως σήμερα έτσι δεν εγγυάται το ίδιο και στο μέλλον. Άλλωστε πόσο ηθικό είναι να απειλούμε να κάνουμε κάτι που δεν έχουμε -έστω αρχικά- την πρόθεση να πραγματοποιήσουμε; Και κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι οι απειλές μας δεν θα οδηγήσουν τον εκάστοτε αντίπαλο που έχει στα χέρια του πυρηνικά όπλα να τα χρησιμοποιήσει; Σε αυτήν την περίπτωση πρέπει να αποδεχτούμε το ενδεχόμενο της κλιμάκωσης με όλους τους κινδύνους που αυτό ενέχει²⁷⁴.

Ένας ακόμη κίνδυνος είναι η χρήση των πυρηνικών όπλων από τρομοκρατικές ομάδες²⁷⁵ ή και παράφρονες ηγέτες. Μερικοί υποστηρίζουν ότι ένας πυρηνικός πόλεμος μπορεί να αρχίσει από εσφαλμένες πληροφορίες, κακή συνεννόηση, σκόπιμη παραπλάνηση ή και κατά λάθος από σφάλμα στη λειτουργία των συστημάτων (όλα τα συστήματα είναι ασφαλή μέχρι να παρουσιάσουν την πρώτη βλάβη)²⁷⁶!

Τέλος, η αποθήκευση και η δοκιμή των πυρηνικών όπλων, ακόμα κι αν δεν χρησιμοποιηθούν ποτέ στη μάχη, έχει δυσμενείς επιπτώσεις στο περιβάλλον και κατ'

²⁷² Χατζηκωνσταντίνου, *ο.π.*, σ.σ.84-87.

²⁷³ Lee, *ο.π.*, σ.σ.82-110.

²⁷⁴ Walzer, *ο.π.*, σ.σ.269-283. Ακόμη, Holmes, Robert, 1989. *On War and Morality*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, σ.σ.233-238.

²⁷⁵ Regan, *ο.π.*, σ.σ.117-119.

²⁷⁶ Christopher, *ο.π.*, σ.228.

επέκταση και στον ανθρώπινο πληθυσμό. Το κόστος δεν μπορεί να υπολογιστεί πάντα, αφού οι συνέπειες δεν είναι δεδομένες και ποικίλουν ανάλογα με το είδος του πυρηνικού όπλου και την ισχύ του. Ακόμα κι αν δεν υπάρχει πόλεμος δηλαδή η επιβάρυνση του περιβάλλοντος και η απειλή για την υγεία του ανθρώπου είναι αναμφίβολα παρούσες. Τα ατυχήματα που έχουν κατά καιρούς συμβεί αποδεικνύουν ότι οι παραπάνω φόβοι είναι υπαρκτοί και διόλου απίθανο να επιβεβαιωθούν.

Κεφάλαιο 4

Τρεις σημαντικές συμβολές στη διαμόρφωση της σύγχρονης θεωρίας του δικαίου πολέμου – Μια συνοπτική παρουσίαση των θέσεων των Michael Walzer, James Turner Johnson και John Rawls

4.1. Παρουσίαση της σύγχρονης έννοιας του δικαίου πολέμου

Προτού προχωρήσουμε σε πλήρη ανάπτυξη, ηθική και νομική της σύγχρονης θεωρίας του δικαίου πολέμου και των αρχών της σε συνάρτηση αποκλειστικά με τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις και τους προβληματισμούς που αυτές θέτουν (κάτι που θα πραγματοποιηθεί στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο), θεωρήθηκε σκόπιμο στο παρόν κεφάλαιο να αναφερθεί και να παρουσιαστεί εν συντομία η αντιμετώπιση του πολέμου μέσα από τη θεωρία του δικαίου πολέμου, όπως την προσέγγισαν τρεις ιδιαίτερος σημαντικοί σύγχρονοι στοχαστές, ο Michael Walzer, ο James Turner Johnson και ο John Rawls.

Ο στόχος του συγκεκριμένου κεφαλαίου είναι να αναλυθούν επαρκώς οι τοποθετήσεις των Walzer, Johnson και Rawls²⁷⁷, ουτως ώστε να δειχθεί η προτεραιότητα

²⁷⁷ Ως βασικές πηγές για να δειχθούν οι θέσεις των παραπάνω συγγραφέων χρησιμοποιήθηκαν τρία πολύ σημαντικά βιβλία τους, τα οποία άσκησαν μεγάλη επίδραση στη σύγχρονη διαμόρφωση της θεωρίας του δικαίου πολέμου, γεγονός που απετέλεσε και την αιτία να επιλεγούν και να αναλυθούν οι απόψεις τους στο παρόν κεφάλαιο: το βιβλίο του Michael Walzer *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, το βιβλίο του James Turner Johnson *Morality and Contemporary Warfare* και το βιβλίο του

που εκείνοι δίνουν στην ηθική βάση της θεωρίας του δίκαιου πολέμου. Ακολούθως, στο επόμενο κεφάλαιο, μέσα από την ανάλυση των προϋποθέσεων του δίκαιου πολέμου και την τροποποίησή τους προκειμένου να μπορούν να εφαρμοσθούν στις περιπτώσεις των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, θα ασκηθεί κριτική στη θεώρηση και ερμηνεία των αρχών του δίκαιου πολέμου βάσει των νεότερων φιλοσοφικών και νομικών προσεγγίσεων, ενώ θα προταθούν και ορισμένες βελτιώσεις.

4.1.1. Οι θέσεις του Michael Walzer σχετικά με τον δίκαιο πόλεμο.

Ο Walzer ξεκινά την παρουσίαση των θέσεών του αντιμετωπίζοντας τις απόψεις του ρεαλισμού²⁷⁸: ότι ο πόλεμος είναι μια φυσική τάση του ανθρώπου που οφείλεται στην ανάγκη της επιβίωσης και της επικράτησης· η έναρξη του πολέμου σηματοδοτεί το πέρας της επικράτησης των νόμων και αυτές οι πράξεις που περιγράφουμε ως απάνθρωπες, είναι τέτοιες επειδή τελούνται υπό την πίεση της ανάγκης²⁷⁹. Το παράδειγμα που επικαλείται είναι ο διάλογος των Μηλίων²⁸⁰, άριστο δείγμα της επεκτατικής διάθεσης των Αθηναίων τον 5^ο π.Χ. αιώνα, που κρύβεται έντεχνα πίσω από

John Rawls, *Το Δίκαιο των Λαών και «Η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη»*. Φυσικά, αναφέρθηκαν οι σχετικές αναθεωρήσεις και οι βελτιώσεις, στις οποίες οι ίδιοι οι συγγραφείς προχώρησαν ανταποκρινόμενοι στις νεότερες εξελίξεις και στην εφαρμογή νέων τεχνολογιών στα σύγχρονα πεδία μαχών και που δημοσιεύτηκαν σε άλλα βιβλία, συλλογικά έργα ή επιστημονικές δημοσιεύσεις τους.

²⁷⁸ Orend, Brian, 2000. *Michael Walzer on war and justice*. Cardiff: University of Wales Press, σ.σ.61-68.

²⁷⁹ Walzer, Michael, 1992². *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York: Basic Books. σ.σ.3-4.

²⁸⁰ Thucydides, *Historiae*. V.84-V.116. Κριτική έκδοση υπό του Jones, H.St., 1902. Oxford: Oxford Clarendon Press.

την επιταγή της ανάγκης να επιβάλλονται σε αυτούς που εξουσιάζουν, όπως οι ίδιοι την προβάλλουν και την αναπτύσσουν στην επιχειρηματολογία τους²⁸¹.

Κατά τον ίδιο τρόπο ο Walzer αντιτίθεται και στον ιστορικό σχετικισμό, σύμφωνα με τον οποίο η ηθική και η στρατηγική που εφαρμόζεται στον πόλεμο αλλάζει με το πέρασμα των χρόνων, ενώ διαφέρει ανάμεσα στις διάφορες πολιτικές κοινότητες²⁸². Ωστόσο, κατά τον Walzer, με τις παραχωρήσεις που κάνουμε όταν συλλογίζομαστε το άγχος και την πίεση της μάχης, κρίνουμε στην ουσία παρόμοιες πράξεις με διαφορετικά μέτρα και σταθμά και καταλήγουμε σε διαφορετικά συμπεράσματα, ενώ πρέπει να έχουμε κατά νου ότι οι διαφοροποιήσεις αυτές οφείλονται και στην υποκρισία που διακατέχει τις συζητήσεις κατά τη διάρκεια του πολέμου²⁸³.

Ο Walzer καθορίζει δύο βασικές παραμέτρους για την ηθική του πολέμου (που έχουν ήδη διατυπωθεί και αναλυθεί από τους μεσαιωνικούς στοχαστές που αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο²⁸⁴). Η μία εξετάζει τους λόγους για τους οποίους ένα κράτος δικαιολογείται να οδηγηθεί στον πόλεμο, ενώ η δεύτερη αφορά τα μέσα που χρησιμοποιεί για την επίτευξη της νίκης ή του εκάστοτε στρατιωτικού σκοπού²⁸⁵. Βασικά ερωτήματα όπως: γιατί δεν είναι σωστό να καταφεύγουμε σε πόλεμο ή μέχρι ποιού σημείου η άσκηση βίας είναι αιτιολογημένη, ή ακόμα και το πώς πρέπει να

²⁸¹ *Ibid*, σ.σ.5-13.

²⁸² *Ibid*, σ.16.

²⁸³ *Ibid*, σ.σ.18-20.

²⁸⁴ Βλέπε τις σχετικές ενότητες στο Κεφάλαιο 2 της παρούσης διατριβής.

²⁸⁵ Walzer, *Just and Unjust Wars*, ο.π., σ.21.

μεταχειριζόμαστε τους αμάχους, όλα αυτά θα συζητηθούν μέσα στα παραπάνω πλαίσια²⁸⁶.

Έτσι, ο πόλεμος, για τον Walzer, δεν έχει μόνο τη νομική του πλευρά που καθορίζεται από τις επιμέρους συνθήκες και συμβάσεις, αλλά αποκτά επίσης μία ηθική συνιστώσα που αφορά το τι επιτρέπεται να πραγματοποιηθεί και πώς πρέπει να πραγματοποιηθεί από το στρατό, αλλά και τους επιμέρους στρατιώτες²⁸⁷. Οι πλέον σημαντικές παράμετροι είναι οι εξής δύο: *πρώτον*, πότε και πώς μπορούν οι μαχόμενοι να διαπράξουν φόνο και *δεύτερον*, ποιά μπορεί να είναι το αντικείμενο των πολεμικών ενεργειών· ο Walzer επικεντρώνεται στο δεύτερο ερώτημα θεωρώντας ότι κάποιες πληθυσμιακές ομάδες που δεν έχουν ανάμειξη στον πόλεμο δεν πρέπει να αποτελούν στόχους²⁸⁸. Σε άμεση σχέση με τα παραπάνω, διαπιστώνει κανείς ότι παράγοντες όπως το διεθνές δίκαιο, οι επαγγελματικοί στρατιωτικοί κώδικες, οι θρησκευτικές και ηθικές αρχές συμβάλλουν ο καθένας με τον τρόπο του και με τις αναθεωρήσεις του στον προσδιορισμό των ορίων μέχρι τα οποία μπορεί να φτάσει η ωμότητα του πολέμου²⁸⁹.

4.1.2. Η έναρξη του πολέμου.

Όσον αφορά την αναζήτηση ευθυνών για την έναρξη και τη διεξαγωγή ενός πολέμου, κατά τον Walzer αυτές πρέπει να αναζητηθούν αντίστοιχα στην πολιτική και τη στρατιωτική ηγεσία. Ας σημειωθεί ότι η ηθική και η νομική ευθύνη διαφέρουν κατά

²⁸⁶ *Ibid*, σ.σ.22-23.

²⁸⁷ *Ibid*, σ.41.

²⁸⁸ *Ibid*, σ.σ.42-43.

²⁸⁹ *Ibid*, σ.σ.44-47.

πολύ μεταξύ τους²⁹⁰. Ξεκινώντας από τους πολιτικούς, η σημαντικότερη παράμετρος που πρέπει να εξεταστεί είναι εάν ο πόλεμος είναι επιθετικός²⁹¹: στο σημείο αυτό ο Walzer διαχωρίζει τη θέση του από τους υποστηρικτές της άποψης ότι το κράτος λόγω της εθνικής κυριαρχίας δεν γνωρίζει ανώτερη εξουσία και έτσι δεν υπάρχει τρόπος να αποδειχθεί και να τιμωρηθεί αποτελεσματικά η εγκληματικότητα των πράξεων που διαπράχθηκαν από τις αναγνωρισμένες πολιτικές αρχές κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους· για τον Walzer, οι αρχές του κράτους δεν έχουν μόνο την υποχρέωση της τήρησης των κανόνων του δικαίου, αλλά επιπροσθέτως, φέρουν και ηθική ευθύνη για τις πράξεις τους²⁹².

Ως προς τις ευθύνες για την έναρξη του πολέμου, κατά τον Walzer η ευθύνη των πολιτικών αρχηγών είναι μεγάλη, καθώς η θέση τους τους παρέχει την εξουσία ούτως ώστε τα αποτελέσματα των αποφάσεών τους να εκτείνονται σε ευρεία κλίμακα· οι υπεύθυνοι πρέπει όχι μόνο να τιμωρούνται, αλλά και να στιγματίζονται εάν αποδειχθεί ότι επικαλούνται την ηθική ή παρερμηνεύουν το διεθνές νομικό πλαίσιο για να δικαιολογήσουν στρατιωτικές ενέργειες και να εξυπηρετηθούν άλλα συμφέροντα από αυτά που επιτάσσουν οι ανάγκες και τα δικαιώματα της εκάστοτε εθνικής και συνάμα πολιτικής κοινότητας²⁹³.

²⁹⁰ Walzer, *Just and Unjust Wars*, *ibid*, σ.σ.287-288.

²⁹¹ *Ibid*, σ.292. Η επιθετικότητα κρίνεται λαμβάνοντας υπόψη το σχεδιασμό, την προετοιμασία, την έναρξη και την διεξαγωγή ενός επιθετικού πολέμου.

²⁹² *Ibid*, σ.σ.289-290.

²⁹³ *Ibid*, σ.σ.290-291.

Αναφορικά με τους πολίτες του κράτους που εμπλέκεται σε έναν επιθετικό πόλεμο μπορούν να λεχθούν τα ακόλουθα: καταρχήν, η αναζήτηση συλλογικής ευθύνης είναι μία δύσκολη υπόθεση, σαφώς δυσκολότερη από την επιβολή συλλογικής τιμωρίας που μερικές φορές ακολουθεί τη λήξη ενός πολέμου²⁹⁴. Η δημοκρατική διακυβέρνηση, στο σημείο αυτό, σαφώς βοηθά στον καταμερισμό των ευθυνών ανάλογα με τη θέση του καθενός στο πολιτικό σύστημα και τις προσωπικές του πολιτικές ενέργειες²⁹⁵. Έτσι, στην περίπτωση που αποφασίζεται ένας επιθετικός πόλεμος από ένα κράτος με *ιδανικά δημοκρατική διακυβέρνηση*, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι οι πολίτες που συμφωνούν με την απόφαση αυτή και που με την ψήφο τους την στήριξαν, έχουν μερίδιο ευθύνης, ενώ οι πολίτες που διαφώνησαν ή απείχαν από την ψηφοφορία δε μπορούν να θεωρηθούν ως ένοχοι²⁹⁶.

Ωστόσο, στην πραγματικότητα τα πράγματα διαφέρουν κατά πολύ, καθώς το αντιπροσωπευτικό σύστημα και η απόσταση που παρεμβάλλεται μεταξύ της εξουσίας και του λαού μπορεί να λειτουργήσει παραπλανητικά ή και εφησυχαστικά, εφόσον οι πολίτες συχνά βασίζονται αποκλειστικά στις διακηρύξεις των πολιτικών και ως επί το πλείστον δέχονται αδιαμαρτύρητα όσα τους υπαγορεύει η πολιτική εξουσία: οι πολίτες αυτοί ίσως είναι αξιόμεμπτοι, αλλά δεν είναι ένοχοι. Αυτοί που θα μπορούσαν να θεωρηθούν τουλάχιστον περισσότερο ένοχοι σε σχέση με τους πολίτες που ενεργούν όπως μόλις περιγράψαμε, είναι η μερίδα εκείνη των ανθρώπων που είναι πολιτικά

²⁹⁴ *Ibid*, σ.296.

²⁹⁵ *Ibid*, σ.299.

²⁹⁶ *Ibid*, σ.300.

συνειδητοποιημένη (όσον αφορά τις ευθύνες της), που γνωρίζει, αλλά δεν αντιστέκεται σθεναρά²⁹⁷.

Μία σοβαρή αιτία που δικαιολογεί απόλυτα την βίαιη άμυνα αποτελεί η επιθετικότητα, που εκφράζεται με τη μορφή των παραβιάσεων της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής κυριαρχίας, καθώς διακυβεύονται όχι μόνο τα δικαιώματα των πολιτών, αλλά και οι βάσεις πάνω στις οποίες στηρίζεται η πολιτική οντότητα του κράτους²⁹⁸. Ο Walzer αναπτύσσει μία θεωρία που ερμηνεύει την επιθετικότητα ανάμεσα στα κράτη και που στηρίζεται στις ακόλουθες έξι προτάσεις²⁹⁹:

α) Υπάρχει μια διεθνής κοινωνία που αποτελείται από τα επιμέρους κράτη, τα οποία υποστηρίζουν τα δικαιώματα των πολιτών τους στη ζωή και την ελευθερία· τα δικαιώματα αυτά δεν πρέπει να αμφισβητούνται από τα υπόλοιπα κράτη.

β) Η διεθνής κοινότητα διασφαλίζει με κανόνες τα δικαιώματα των κρατών: την εδαφική ακεραιότητα και την πολιτική κυριαρχία.

γ) Κάθε χρήση βίας ή απειλή προερχόμενη από ένα κράτος που αμφισβητεί την εδαφική ακεραιότητα και την πολιτική κυριαρχία ενός άλλου κράτους στοιχειοθετεί εγκληματική ενέργεια³⁰⁰.

²⁹⁷ *Ibid*, σ.302. Επίσης, Walzer, Michael, 1970. *Obligations. Essays on Disobedience, War and Citizenship*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, σ.σ.24-45.

²⁹⁸ Walzer, *Just and Unjust Wars*, *ibid*, σ.σ.51-58.

²⁹⁹ *Ibid*, σ.σ.59-63,85.

³⁰⁰ Όσον αφορά το δικαίωμα επέμβασης στην περίπτωση καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ο Walzer θεωρεί ότι η αναθεώρηση στο σημείο αυτό ίσως αποδειχθεί επικίνδυνη στην πορεία, δεδομένης της ετοιμότητας των κρατών να επεμβαίνουν το ένα στις εσωτερικές υποθέσεις του άλλου. Επίσης, αναθεώρηση χρειάζεται προκειμένου να δικαιολογηθεί η προσφορά βοήθειας στην περίπτωση

δ) Η επιθετικότητα δικαιολογεί δύο ειδών βίαιες αντιδράσεις: έναν αμυντικό πόλεμο από το κράτος-αποδέκτη της απειλής και έναν πόλεμο επιβολής της νόμιμης καταστάσεως από τα άλλα κράτη-μέλη της διεθνούς κοινότητας.

ε) Τίποτα, εκτός από την επιθετικότητα, δεν δικαιολογεί την προσφυγή στον πόλεμο.

στ) Από τη στιγμή που το επιθετικό έθνος αποκρουσθεί, μπορεί επίσης και να τιμωρηθεί.

Κατά τον Walzer η θεωρία αυτή καθορίζει τις κρίσεις μας που σχετίζονται με την κήρυξη του πολέμου και ουσιαστικά στοχεύει στην απάντηση ερωτημάτων που σχετίζονται με το εάν ο πόλεμος πρέπει να έχει την υποστήριξη των πολιτών και ακολούθως εάν αυτοί πρέπει να λάβουν μέρος σε αυτόν³⁰¹. Ο Walzer παρουσιάζει και τα επιχειρήματα εκείνων που υπολογίζοντας την σαφώς μεγαλύτερη υπεροχή του αντιπάλου προτιμούν το συμβιβασμό προκειμένου να μην χαθούν αδίκως ανθρώπινες ζωές σε μία εξ αρχής άνιση μάχη· ωστόσο, ακόμα και στην περίπτωση που ο αντίπαλος είναι κατά πολύ υπέρτερος, το κράτος που επιλέγει να αντισταθεί είναι άξιο επαίνου και η αντίστασή του χαρακτηρίζεται ηρωική, καθώς η τακτική του συμβιβασμού είναι μία κακή λύση αφού δεν βοηθάει στην καταπολέμηση του κακού και της αδικίας που επικρατεί στον κόσμο³⁰².

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια εξετάζεται και η περίπτωση του προληπτικού πολέμου. Πολλές προσπάθειες έχουν γίνει προκειμένου να καθοριστούν κάποια κριτήρια (π.χ.

απελευθερωτικού πολέμου, η εξισορρόπηση δυνάμεων σε σχέση με προηγούμενες επεμβάσεις και η προσπάθεια διάσωσης ατόμων που κινδυνεύουν από μαζικές σφαγές. Τέλος, αναθεωρήσεις απαιτούνται αναφορικά με τα θέματα αποστρατικοποίησης και αφοπλισμού. *Ibid*, σ.σ.90-91,108,121. Βλέπε ακόμη, Orend, *ibid*, σ.σ.102-108.

³⁰¹ Walzer, *Just and Unjust Wars*, *ibid*, σ.σ.63-64.

³⁰² *Ibid*, σ.σ.67-69.

άμεση αναγκαιότητα αυτοάμυνας που δεν αφήνει περιθώρια για περαιτέρω σκέψεις), τα οποία να δικαιολογούν την έναρξη ενός προληπτικού πολέμου, ωστόσο οι περισσότερες νομικές αναλύσεις είναι σαφώς απαγορευτικές³⁰³. Το κλασικό επιχείρημα υπέρ ενός προληπτικού πολέμου είναι ότι δεν στοχεύει απλώς στη διασφάλιση του εθνικού συμφέροντος, αλλά και στη διατήρηση της διεθνούς ισορροπίας· δεν είναι δύσκολο να κατανοήσει κανείς τους λόγους που κάνουν τόσο επικίνδυνο το παραπάνω σκεπτικό, καθώς είναι πιθανό να οδηγήσει σε πολλούς πολέμους κάθε φορά που θα υπάρχουν αλλαγές στο διεθνές σκηνικό (που μπορούν να εκληφθούν ως ανατρεπτικές της διεθνούς ισορροπίας), ενώ κατά βάση το όραμα ύπαρξης μίας διεθνούς κοινωνίας παγιωμένης σε σταθερή ισορροπία αντιμετωπίζεται με επιφυλακτικότητα και εύλογα θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αποτελεί ουτοπία³⁰⁴. Άλλωστε, για να μπορέσει κανείς να διακρίνει με σχετική ασφάλεια τις προθέσεις ενός υποτιθέμενου επικίνδυνου γείτονα, πρέπει να υπάρχουν κάποιες πράξεις του που να αποδεικνύουν ότι η απειλή είναι υπαρκτή και άμεση· δεν αρκεί μονάχα ο φόβος, πρέπει να υπάρχουν και οι αποδείξεις ότι αυτό που φοβόμαστε είναι πραγματικό· η αύξηση της δύναμης ενός κράτους από μόνη της δεν μπορεί να αποτελέσει δικαιολογία για την κήρυξη πολέμου, γιατί ως αιτία κρίνεται ανεπαρκής³⁰⁵.

Οι απειλές που δικαιολογούν έναν πόλεμο, σύμφωνα με τα παραπάνω, πρέπει ασφαλώς να έχουν πραγματική υπόσταση, να μην αποτελούν αποκυήματα της φαντασίας ή να οφείλονται στην εξαπάτηση: οι δηλώσεις των πολιτικών αρχηγών δεν επαρκούν,

³⁰³ *Ibid*, σ.σ.74-75.

³⁰⁴ *Ibid*, σ.σ.76-77.

³⁰⁵ *Ibid*, σ.σ.78-80.

όπως επίσης δεν επαρκούν οι στρατιωτικές προετοιμασίες, εκτός και εάν μέσα στο γενικότερο πλαίσιο αποτελούν αποδεικτικά στοιχεία για μία υπό ετοιμασία επίθεση· για το λόγο αυτό, οι στρατιωτικές μετακινήσεις, οι στρατιωτικές συμμαχίες ή προετοιμασίες άλλοτε εκλαμβάνονται και άλλοτε όχι ως εχθρικές κινήσεις, ενώ το εάν το κράτος που εκτέλεσε την πρώτη πολεμική ενέργεια είναι νόμιμο ή όχι καθορίζεται, όχι από το άμεσο της απειλής, αλλά από την ύπαρξη σοβαρής απειλής³⁰⁶.

4.1.3. Οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις.

Ο Walzer αναπτύσσοντας τη θεωρία του σχετικά με τον δίκαιο πόλεμο, ουσιαστικά αποκλείει ένα μεγάλο μέρος των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, καθώς, όπως φαίνεται από τις έξι προτάσεις που απαρτίζουν τη θεωρία του, μονάχα η επιθετική ενέργεια αποτελεί αποδεκτή αιτία καταφυγής στη στρατιωτική βία³⁰⁷.

Μέσα στα πλαίσια αυτά, απαγορεύεται η ανάμειξη ενός κράτους στις εσωτερικές υποθέσεις ενός άλλου κράτους, καθώς «*παρότι τα κράτη έχουν δημιουργηθεί για την προστασία της ζωής και της ελευθερίας, ωστόσο δεν μπορούν να αμφισβητηθούν εν ονόματι της ζωής και της ελευθερίας*»³⁰⁸. Έτσι, οι πολίτες ενός κράτους προστατεύονται και τα δικαιώματά τους αντιπροσωπεύονται μόνο από τη δική τους κυβέρνηση³⁰⁹. Η

³⁰⁶ *Ibid*, σ.σ.80-81.

³⁰⁷ Johnson, *ο.π.*, σ.σ.81-91 και Walzer, Michael, 1992². *Just and Unjust War. A Moral Argument with Historical Illustration*. New York: Basic Books, σ.σ.61-62 και 86-108.

³⁰⁸ Walzer, *ibid*, *ο.π.*, σ.61. Ακόμη, Walzer, Michael, 2003. *Η ηθική εντός και εκτός των συνόρων*. Μτφρ.Βλαβιανός Χάρης. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, σ.σ.163-167.

³⁰⁹ Walzer, *ibid*, *ο.π.*, σ.61.

θεωρία του Walzer ουσιαστικά στηρίζει μία αυστηρή ανάγνωση και ταυτόχρονα μία ερμηνευτική σύνδεση των **Άρθρων 2(4)** και **51** του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, όπου η δυνατότητα αιτιολόγησης της ανθρωπιστικής επέμβασης ουσιαστικά αποκλείεται, καθώς μόνον η άμυνα συνιστά ικανή αιτία για την καταφυγή στη στρατιωτική πράξη.

Επιπλέον, η παρέμβαση στις υποθέσεις ενός άλλου κράτους δεν ενδείκνυται για τον λόγο ότι καμία εξωτερική δύναμη δεν μπορεί να καταστήσει τους πολίτες ενός κράτους ελεύθερους, εάν οι ίδιοι με τη δική τους προσπάθεια και τον προσωπικό τους αγώνα δεν δημιουργήσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς και δεν διαμορφώσουν τη διακυβέρνηση που επιθυμούν· ακόμα και εάν η ανθρωπιστική επέμβαση επιτύχει, αυτή η επιτυχία θα είναι ασφαλώς παροδική και το ερώτημα θα είναι σε πόσο καιρό οι πολίτες θα υποδουλωθούν εκ νέου: τα όποια δικαιώματα για να έχουν διάρκεια και σταθερή βάση πρέπει να διεκδικηθούν μέσω μίας εσωτερικής πολιτικής διαδικασίας³¹⁰. Το δικαίωμα των ατόμων να αποκτήσουν το δικό τους κράτος είναι πρωταρχικό και μέσα από τη δημιουργία κράτους μπορούν να διεκδικήσουν την πολιτική ελευθερία και τα συνακόλουθα δικαιώματα του πολίτη, καθώς χωρίς κράτος κανένα δικαίωμα δεν μπορεί

³¹⁰ Στο σημείο αυτό ο Walzer ακολουθεί τον John Stuart Mill, ο οποίος υποστήριζε ότι ο μόνος τρόπος για να ελευθερωθούν οι πολίτες από μία τυραννική εξουσία είναι με την προσωπική τους προσπάθεια, καθώς ακόμα και εάν μία επέμβαση αποδειχθεί επιτυχής, ποτέ δεν μπορεί να διασφαλισθεί το γεγονός ότι αυτή γίνεται προς όφελος των πολιτών και όχι του επεμβαίνοντος κράτους. Επιπλέον, εάν οι πολίτες δεν διεκδικήσουν οι ίδιοι την ελευθερία τους, δεν θα μπορέσουν ποτέ να εκτιμήσουν την αξία της. Βλέπε, Mill, John Stuart, *A Few Words on Non-Intervention* εις Mill, John Stuart, (1963-1991). *Collected Works*, vol. 21. Toronto: University of Toronto Press, σ.σ.109-124.

να διεκδικηθεί και να αποκτηθεί³¹¹. Συνεπώς αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η εδαφική ακεραιότητα και η πολιτική ανεξαρτησία κατέχουν τέτοια σημαντική θέση που υπερκερνά τα όποια άλλα ατομικά δικαιώματα³¹².

Άλλο ένα σημαντικό στοιχείο στη θεωρία του Walzer, το οποίο αντίκειται στην πρακτική των ανθρωπιστικών επεμβάσεων είναι η διαπίστωση ότι κάθε εθνική και πολιτική κοινότητα έχει τις δικές της αρχές, τις δικές της παραδόσεις και συνεπώς διαγράφει τη δική της πορεία σε σχέση με την πολιτική και πολιτιστική εξέλιξή της· οπότε ακόμα και στην περίπτωση μίας τυραννικής διακυβέρνησης, οι ξένες δυνάμεις πρέπει να σέβονται την εδαφική και πολιτική κυριαρχία του κράτους, ακόμα και εάν οι πολίτες του κράτους αυτού έχουν δικαίωμα στην εξέγερση και την ανατροπή των κυβερνώντων³¹³. Οι ξένες δυνάμεις δεν πρέπει να επιβάλουν με τη βία σε άλλους

³¹¹ Walzer, Michael, 1978. “The Moral Standing of States: A Response to Four Critics”. *9 Philosophy and Public Affairs*: 209, 228.

³¹² Οι δύο διεθνείς συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ηνωμένων Εθνών (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* και *International Covenant on Civil and Political Rights*) αποτυπώνουν αυτό το προβάδισμα της εδαφικής ακεραιότητας και της πολιτικής ανεξαρτησίας έναντι των άλλων ατομικών δικαιωμάτων.

³¹³ Walzer, “The Moral Standing of States”, *ο.π.*, σ.σ.215-216. Ως σχετική μπορεί να εκληφθεί και η θεωρία, η οποία σχετίζεται με την υπεροχή του Δυτικού τρόπου σκέψης σε σχέση με τα υποανάπτυκτα κράτη του Τρίτου Κόσμου, τα οποία υποτίθεται ότι δεν μπορούν να διακυβερνηθούν με δημοκρατικό τρόπο, επειδή η δημοκρατία αρμόζει στα κράτη, τα οποία έχουν αναπτύξει ανώτερες μορφές πολιτισμού· παρόμοια είναι και η θέση ότι η υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι μία πολιτική που εφαρμόζει η Δύση προκειμένου να καταστρέψει την ανάπτυξη της οικονομίας στον Τρίτο Κόσμο, αφού οι ανάγκες στα υποανάπτυκτα κράτη είναι τόσο μεγάλες που οι κάτοικοί τους δεν θα μπορούν να σκέφτονται θεωρίες περί δικαιωμάτων (Βλέπε σχετικά, Tesón, *ο.π.*, σ.σ.45-48). Ο Walzer ωστόσο, αναγνωρίζει στις

ανθρώπους τις δικές τους απόψεις σχετικά με το τι είναι σωστό και τι λάθος, αλλά αντίθετα πρέπει να επιτρέπουν στις πολιτικές διεργασίες να προχωρήσουν με το δικό τους ρυθμό³¹⁴. Ο Walzer, έτσι αναπτύσσει τα επιχειρήματα σχετικά με την ορθότητα της μη-επέμβασης, επειδή η διεκδίκηση της ελευθερίας ή της αυτοδιάθεσης αποτελούν αιτήματα για τα οποία ο λαός που αντιμετωπίζει το πρόβλημα πρέπει να αγωνιστεί και να τα διεκδικήσει, και όχι να του προσφερθούν έξωθεν· αναφέρει επίσης ότι και το διεθνές δίκαιο αναγνωρίζει το δικαίωμα των κρατών στην αυτοκυριαρχία και την ανεξαρτησία από εξωτερικό έλεγχο και πιέσεις³¹⁵.

Η παραπάνω θεωρία παρουσιάζει σοβαρές ατέλειες, καθώς δεν προσφέρει λύσεις, για την περίπτωση, παραδείγματος χάριν, κατά την οποία η κυβέρνηση δεν αντιπροσωπεύει το λαό της (έχει αναλάβει την εξουσία με τη βία) ή για την περίπτωση κατά την οποία η κυβέρνηση αντί να προστατεύει τα δικαιώματα των πολιτών ως όφειλε, τα περιφρονεί, τα καταπατά και τα παραβιάζει, ενώ οι πολίτες από φόβο, αδυναμία ή για άλλες αιτίες αδυνατούν να προβάλουν αντίσταση σε μία τέτοια τυραννική εξουσία. Έτσι, το δικαίωμα των πολιτών να αποκτήσουν το δικό τους κράτος δεν πρέπει να συγχέεται με το δικαίωμα της επέμβασης στην περίπτωση παροχής βοήθειας προκειμένου να

ξένες δυνάμεις το δικαίωμα να παρέμβουν στην περίπτωση κατά την οποία οι καταπατήσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων φτάσουν στο επίπεδο των μαζικών διώξεων, σφαγών ή της γενοκτονίας. Βλέπε Walzer, *Just and Unjust War*, ο.π., σ.σ.101-108.

³¹⁴ Walzer, “The Moral Standing of States”, ο.π., σ.215. Στην περίπτωση ωστόσο που ήδη έχουν ξεκινήσει κινήσεις από τους ίδιους τους πολίτες για ανατροπή του τυραννικού καθεστώτος, τότε είναι επιτρεπτό να λάβουν ξένη βοήθεια προς επίτευξη των στόχων τους. Βλέπε, Walzer, “The Moral Standing of States”, ο.π., σ.226.

³¹⁵ *Ibid*, σ.σ.87-89.

αποκατασταθούν οι δημοκρατικοί θεσμοί, εφόσον μάλιστα δεν υπάρχει η πρόθεση καταπάτησης της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους που δέχεται την επέμβαση· επιπλέον, δεν απαντάει σε ερωτήματα, τα οποία σχετίζονται με την υποχρέωση ανάληψης δράσης από μία ξένη δύναμη, στην περίπτωση κατά την οποία καταπατούνται στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματα, ακόμα και εάν δεν έχουν φτάσει σε επίπεδο γενοκτονίας³¹⁶.

Σε σχέση με την παραπάνω κριτική, ο Walzer αναγνωρίζει ότι η απαγόρευση της παραβίασης των συνόρων δεν είναι απόλυτη, και δεν ισχύει όταν συντρέχουν οι ακόλουθοι λόγοι: όταν εντός των συνόρων ενός κράτους περικλείονται δύο πολιτικές κοινότητες εκ των οποίων η μία μάχεται για την ανεξαρτησία της· όταν σε έναν εμφύλιο πόλεμο τα σύνορα έχουν παραβιασθεί από ένα τρίτο κράτος που σκοπό έχει να βοηθήσει τη μία μερίδα, οπότε και η αντίπαλη μερίδα αποκτά δικαίωμα να καλέσει κάποιο άλλο κράτος σε βοήθεια· τέλος, όταν σημειώνονται σοβαρότατες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως μαζική υποδούλωση ή μαζικές σφαγές³¹⁷.

Ο Walzer βεβαίως θεωρεί απαραίτητο το σεβασμό των συνόρων³¹⁸, καθώς αυτά είναι τα μόνα όρια που μπορούν να υπάρχουν για τις διακριτές ανθρώπινες κοινότητες, και για το λόγο αυτόν οι επεμβάσεις γίνονται πάντα ως εξαίρεση του κανόνα³¹⁹, ενώ

³¹⁶ Tesón, *ο.π.*, σ.σ.30-31, 40.

³¹⁷ *Ibid*, σ.90. Ακόμη, Walzer, Michael, 2003. “Arguing for Humanitarian Intervention”, εις το Mills, Nicolaus and Brunner, Kara, 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.21.

³¹⁸ Walzer, Michael, 2001. *Περί ανεκτικότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, σ.71.

³¹⁹ Walzer, *Just and Unjust Wars*, σ.σ.90-91. Επίσης, Walzer, “Arguing for Humanitarian Intervention”, εις το Mills and Brunner, *ibid*, σ.σ.19-20.

σωστό είναι να λαμβάνεται υπόψη και η επίδραση της επέμβασης στα επεμβαίνοντα κράτη, καθώς δεν είναι σωστό να υποβληθούν αυτά σε τρομερούς κινδύνους³²⁰. Αναγνωρίζονται εν προκειμένω τα αντικρουόμενα καθήκοντα προς τη διεθνή κοινότητα αφενός και προς τους πολίτες του εκάστοτε κράτους αφετέρου, εφόσον υπάρχει βεβαίως η πρόβλεψη για επέμβαση με σκοπό την παροχή βοήθειας. Υφίσταται ομοίως και το δικαίωμα της διατήρησης ουδέτερης στάσης προκειμένου να διαφυλαχθούν τα δικαιώματα των πολιτών του κράτους που οφείλει να υπολογίζει εάν είναι ορθό τελικά ή όχι να προχωρήσει στην επέμβαση³²¹.

Μία ανθρωπιστική επέμβαση, κατά τον Walzer, λαμβάνει συνήθως την κάτωθι μορφή: το επεμβαίνον κράτος αναλαμβάνει δράση μέσα στα σύνορα ενός άλλου κράτους προκειμένου να βοηθήσει τους πολίτες ενάντια σε μία τυραννική εξουσία ή για να βοηθήσει μια μειονότητα του πληθυσμού που πλήττεται από την κρατική πολιτική³²². οπωσδήποτε μπορεί να θεωρηθεί και είναι άσκηση ισχύος και μάλιστα τις περισσότερες φορές χωρίς τη σύμφωνη γνώμη της κυβέρνησης του κράτους, του οποίου τα σύνορα παραβιάζονται· επειδή η παραβίαση αυτή των συνόρων δεν δικαιολογείται από προηγούμενη επιθετική ενέργεια, δημιουργείται η εντύπωση ότι ο πόλεμος προκαλείται

³²⁰ Walzer, *Just and Unjust Wars*, *ibid*, σ.95.

³²¹ Walzer, “Arguing for Humanitarian Intervention”, εις το Mills and Brunner, *ibid*, σ.25.

³²² Ως υποπερίπτωση αναφέρεται το ενδεχόμενο της επέμβασης σε έναν εμφύλιο πόλεμο, οπότε η βοήθεια πρέπει να προσφέρεται στην επίσημη κυβέρνηση, τουλάχιστον μέχρις ότου οι επαναστάτες να αποκτήσουν εξουσία σε σημαντικό εδαφικό τμήμα του κράτους και επιρροή σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού: τότε, η στάση του επεμβαίνοντος κράτους πρέπει να είναι απολύτως ουδέτερη, εφόσον οι επαναστάτες θα έχουν αποκτήσει τα δικαιώματα του νόμιμου μαχητή και θα έχουν το ίδιο κύρος με τη νόμιμη εξουσία. Walzer, *Just and Unjust Wars*, *ibid*, σ.96.

από τις ειρηνευτικές δυνάμεις που επεμβαίνουν· αυτό όμως δεν ισχύει, διότι η τυραννική εξουσία και τα όργανά της αποτελούν στην ουσία τους αντιπάλους, ενώ είναι φανερά και τα θύματα προς όφελος των οποίων πραγματοποιείται η επέμβαση, δηλαδή οι καταδυναστευόμενοι πολίτες³²³.

Αν και οι κυβερνήσεις δεν διαθέτουν τον στρατό τους μόνο για να υπερασπίσουν τα δικαιώματα τρίτων, ασφαλώς η ουσία μιάς επέμβασης έγκειται στο να προσπαθήσει το επεμβαίνον κράτος (ή ο συνασπισμός κρατών) να επιφέρει ισορροπία και να βελτιώσει τις υπάρχουσες δυσμενείς συνθήκες επεμβαίνοντας στον μικρότερο δυνατό βαθμό³²⁴. Επίσης, η επέμβαση είτε προέρχεται από ένα κράτος, όταν δεν υπάρχει άλλη άμεση εναλλακτική λύση, είτε προέρχεται από ομάδα κρατών δεν πρέπει να εξυπηρετεί συμφέροντα διαφορετικά από αυτά που συνεπάγεται ο ίδιος ο χαρακτηρισμός της ως ανθρωπιστική: πρέπει να στοχεύει στη βελτίωση των όρων ζωής αυτών, τους οποίους έρχεται να συνδράμει και όχι να εξυπηρετήσει τυχόν εθνικά συμφέροντα των επεμβαίνόντων³²⁵.

Η διεξαγωγή της ανθρωπιστικής επέμβασης πρέπει να περιλαμβάνει τους λιγότερους δυνατούς κινδύνους τόσο για τους στρατιώτες του επεμβαίνοντος κράτους, όσο και για τους πολίτες τους οποίους η επέμβαση στοχεύει να βοηθήσει· ασφαλώς όμως θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι όταν γίνεται προσπάθεια να προστατευθεί πρωτίστως η πλευρά του στρατεύματος, τότε αυτό σημαίνει περισσότερες απώλειες στον άμαχο πληθυσμό. Αυτό ως τακτική είναι και νομικώς, αλλά και ηθικώς απαράδεκτη,

³²³ Walzer, “Arguing for Humanitarian Intervention”, εις το Mills and Brunner, *ibid*, σ.22.

³²⁴ *Ibid*, σ.σ.101-104. Walzer, “Arguing for Humanitarian Intervention”, εις το Mills and Brunner, *ibid*, σ.27.

³²⁵ Walzer, *Just and Unjust Wars*, *ibid*, σ.σ.106-108.

καθώς πρέπει να χρησιμοποιούνται τα τελειότερα οπλικά συστήματα προς ωφέλεια τόσο του στρατεύματος, όσο και των πολιτών, ακόμα και εάν αυτοί ανήκουν σε άλλο κράτος³²⁶. Τέλος, η λήξη της ανθρωπιστικής επέμβασης θα πρέπει να σηματοδοτείται από την επιτυχία στην προσπάθεια παύσης των εχθροπραξιών μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών· οι ειρηνευτικές δυνάμεις πρέπει να αποχωρούν, αφού τεθούν τα θεμέλια ούτως ώστε οι τοπικές αρχές, έχοντας την υποστήριξη της πλειοψηφίας του λαού, ανεξάρτητες πλέον, να μπορούν να αναλάβουν δράση και να κυβερνήσουν τη χώρα³²⁷.

4.1.4. Η διεξαγωγή του πολέμου.

Ο τρόπος διεξαγωγής των εχθροπραξιών αποτελεί σημαντικό τμήμα της θεωρίας του δίκαιου πολέμου· έτσι, ο Walzer προσπαθεί να αντιμετωπίσει πληθώρα επιμέρους θεμάτων, που ανακύπτουν από τις στρατιωτικές εφαρμογές στα σύγχρονα πεδία των μαχών. Μία ιδιαίτερα σημαντική παράμετρος, καθοριστική για τη διεξαγωγή του πολέμου και των εχθροπραξιών, είναι ο καθορισμός των υποχρεώσεων των εμπόλεμων κρατών και κατ' επέκταση των εμπλεκόμενων στρατιωτικών δυνάμεων. Οι υποχρεώσεις αυτές ισχύουν εξίσου για τα αντιμαχόμενα μέρη, είτε πρόκειται για επιθετικό είτε πρόκειται για αμυντικό πόλεμο³²⁸. Σύμφωνα με τον Walzer, οι δύο βασικότερες αρχές είναι η *ωφέλεια* που θα επιφέρει η στρατιωτική τακτική (κατά πόσο θα συμβάλει στη συντομότερη δυνατή λήξη του πολέμου) και η *αναλογικότητα* σε σχέση με το κόστος που

³²⁶ Walzer, “Arguing for Humanitarian Intervention”, εις το Mills and Brunner, *ibid*, σ.28-29.

³²⁷ *Ibid*, σ.σ.29-32.

³²⁸ *Ibid*, σ.127.

θα προκληθεί από αυτή. Τόσο η ωφέλεια, όσο και το κόστος εξετάζονται όχι μόνο ως προς τις άμεσες βλάβες που πιθανώς προκαλούνται, αλλά και ως προς τις γενικότερες επιπτώσεις τους στην ανθρωπότητα³²⁹.

Ωστόσο, το κριτήριο της αναλογικότητας είναι δύσκολο να εφαρμοστεί, καθώς δεν υπάρχουν σαφώς καθορισμένες αξίες βάσει των οποίων να προσδιορίζεται το μέγεθος της καταστροφής του πολέμου³³⁰. Βάσει δε αυτής της συλλογιστικής, οι σχεδιαζόμενες πολεμικές ενέργειες θα στηρίζονται αποκλειστικά σε στρατηγικούς υπολογισμούς, ενώ ο,τιδήποτε συμβάλλει στη νίκη αυτομάτως θα επιτρέπεται. Ο καλός στρατιωτικός θα κρίνεται από την ικανότητα του να ελέγχει τους στρατιώτες του και να σχεδιάζει τις στρατιωτικές ενέργειες με τέτοιο τρόπο, ώστε να συμβάλλουν στην επίτευξη της νίκης και να διασφαλίζουν τις λιγότερες δυνατές απώλειες.

Στο σημείο αυτό αποδεικνύεται εποικοδομητική η κριτική του Walzer, ο οποίος πιστεύει ότι οι κρίσεις μας για τις πολεμικές επιχειρήσεις δεν πρέπει να εξαντλούνται στην ωφέλεια και την αναλογικότητα, καθώς οι αρχές αυτές δεν είναι πάντοτε αποδεκτές ούτε από νομικής ούτε από ηθικής πλευράς³³¹. Οι αντίπαλοι στρατοί δεν νομιμοποιούνται, ούτε και δικαιολογούνται να κάνουν ο,τιδήποτε προκειμένου να οδηγηθούν στη νίκη. Υπάρχουν περιορισμοί που απορρέουν τόσο από τις διεθνείς συνθήκες που το εκάστοτε κράτος έχει υπογράψει, αλλά προκύπτουν και από τις ηθικές αρχές που αφορούν τον πόλεμο και που διαμορφώθηκαν ανά τους αιώνες³³². Η νίκη πρέπει να διεκδικείται με τέτοιο τρόπο, ούτως ώστε όταν τελικά επιτευχθεί, να είναι

³²⁹ *Ibid*, σ.129.

³³⁰ *Ibid*, σ.129.

³³¹ *Ibid*, σ.σ.130-131.

³³² *Ibid*, σ.131.

αποδεκτή από τον ηττημένο και να συμβάλλει στην εδραίωση της ειρήνης³³³. αυτό δεν μπορεί να συμβεί όταν κατά τη διάρκεια του πολέμου έχουν διαπραχθεί επί παραδείγματι βιαιότητες με μοναδικό στόχο την –χωρίς περιορισμούς- νίκη³³⁴.

Έτσι λοιπόν, μία νόμιμη στρατιωτική πράξη σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να παραβιάζει τα δικαιώματα των ανθρώπων, εναντίον των οποίων στρέφεται. Το δικαίωμα π.χ. στη ζωή και την ελευθερία των αμάχων δεν πρέπει να βάλλεται, διότι κατ' αυτόν τον τρόπο ο στρατιώτης στην ουσία στρέφεται εναντίον των αρχών και των δικαιωμάτων που καλείται στην πράξη να υποστηρίξει και μάλιστα με μία πιθανή προσωπική θυσία³³⁵. Οι στρατιώτες λόγω της ένταξης τους στο στράτευμα μπορεί προσωρινά, όσο δηλαδή διαρκεί ο πόλεμος, να χάνουν το δικαίωμα στη ζωή και την ελευθερία, καθώς αποτελούν νόμιμο στόχο επίθεσης, ωστόσο ο άμαχος πληθυσμός εξακολουθεί να το διατηρεί, είτε ο πόλεμος είναι επιθετικός είτε είναι αμυντικός, καθώς οι κανόνες που αφορούν τον πόλεμο ισχύουν το ίδιο και γι' αυτούς που επιτίθενται και γι' αυτούς που αμύνονται³³⁶. Προς επίρρωση της ίσης υποχρέωσης απέναντι στο Δίκαιο, οι αρχηγοί των κρατών, πολιτικοί και στρατιωτικοί, ακόμα και οι απλοί στρατιώτες, μετά τη λήξη των εχθροπραξιών δικάζονται για τυχόν παραβιάσεις των κανόνων του πολέμου, βάσει των

³³³ *Ibid*, σ.132.

³³⁴ Το δικαϊκό πλαίσιο, προς αποφυγή τέτοιων καταστάσεων, θα πρέπει να αντανακλά το γενικότερο αίσθημα δικαίου που έχει η πλειονότητα των πολιτών: μόνο έτσι θα υπάρξει ουσιαστικός φραγμός στις στρατιωτικές αποφάσεις που δεν εδράζονται σε ηθικές αρχές, ενώ θα είναι δυνατή η διεξοδικότερη ανάλυση της ωφελιμότητας που προκύπτει από την εκάστοτε στρατιωτική ενέργεια. *Ibid*, σ.133. Κατατοπιστικό είναι και το ιστορικό παράδειγμα που αναπτύσσει στις σ.σ. 133-135.

³³⁵ *Ibid*, σ.σ.135-136.

³³⁶ *Ibid*, σ.σ.136-137.

διεθνών συνθηκών που έχουν υπογράψει και από τις οποίες απορρέουν οι υποχρεώσεις τους.

4.1.4.1. Οι αρχές της διάκρισης και της αναλογικότητας.

Σε άμεση συνάρτηση με τα παραπάνω, καθορίζεται ως μια από τις πλέον βασικές υποχρεώσεις των εμπολέμων να είναι ο σεβασμός προς τον άμαχο πληθυσμό και η απαγόρευση να αποτελεί αυτός νόμιμο αντικείμενο επίθεσης³³⁷. Αντίθετα, με την έναρξη του πολέμου, οι στρατιώτες αυτομάτως αποτελούν νόμιμο στόχο επίθεσης που μπορεί να πληγεί οποιαδήποτε στιγμή³³⁸, εκτός από την περίπτωση κατά την οποία είναι τραυματίες ή αιχμάλωτοι³³⁹. Ο στρατιώτης μπορεί να πληγεί ακόμα και στην περίπτωση που δεν αποτελεί άμεση απειλή³⁴⁰, καθώς μέσα στον πόλεμο οι ενέδρες, οι επιθέσεις χωρίς προειδοποίηση, η παραπλάνηση είναι μέρος μιας γενικότερης στρατηγικής προσπάθειας υπερίσχυσης, ενώ μάχες που να ξεσπούν κατόπιν προειδοποιήσεως δεν είναι εύκολο να τις φανταστεί κανείς³⁴¹.

Όλα τα προαναφερθέντα στρατηγικά τεχνάσματα, που αιτιολογούνται με βάση την αρχή της αναγκαιότητας, αποσκοπούν στην ήττα του αντιπάλου με το λιγότερο δυνατό κόστος, και δικαιολογούν κάθε στρατιωτική ενέργεια που κρίνεται απαραίτητη για τη νίκη και που ελαχιστοποιεί την πιθανότητα να επισυμβούν απώλειες σε χρόνο,

³³⁷ Orend, *ibid*, σ.σ.111-124.

³³⁸ Walzer, *Obligations*, *ibid*, σ.σ.77-98.

³³⁹ Walzer, *Just and Unjust Wars*, *ibid*, σ.138.

³⁴⁰ *Ibid*, σ.142.

³⁴¹ *Ibid*, σ.143.

ανθρώπινες ζωές και χρήματα. Έχουμε λοιπόν έναν υπολογισμό πιθανοτήτων-κόστους, στον οποίο οι στρατιώτες ως νόμιμοι μαχητές και νόμιμα αντικείμενα επίθεσης αποτελούν σημαντική παράμετρο³⁴². Τι συμβαίνει όμως με τους πολίτες εκείνους που λαμβάνουν μέρος στην πολεμική μηχανή και ανήκουν σε μια αλυσίδα παραγωγής αγαθών που χρησιμοποιούνται στον πόλεμο; Προφανώς, και εκείνοι στηρίζουν άμεσα τον πόλεμο παρότι δεν ανήκουν στις τάξεις των πολεμιστών.

Στο σημείο αυτό υπεισέρχεται η αρχή της αναγκαιότητας που συντελεί στο να αποφασιστεί πότε και υπό ποιές συνθήκες κάποιες μερίδες πολιτών μπορούν να αποτελέσουν στόχο επίθεσης. Μία διάκριση θα μπορούσε να γίνει ανάλογα με την προσφορά των πολιτών στον πόλεμο. Υπάρχουν αυτοί που συμβάλλουν στην παραγωγή στρατιωτικών-πολεμικών υλικών (π.χ. εργάζονται σε εργοστάσια παραγωγής όπλων) και εκείνοι που προμηθεύουν τον στρατό με τα προς το ζην. Η πρώτη κατηγορία θα μπορούσε να αποτελέσει στόχο επίθεσης στον τόπο εργασίας (που αποτελεί στρατιωτικό στόχο), όχι όμως οπουδήποτε αλλού· η δεύτερη κατηγορία, καθώς δεν μετέχει καθ' οιονδήποτε τρόπο στην πολεμική μηχανή δεν επιτρέπεται και να πληγεί· διευκρινίζεται δε, ότι στην περίπτωση που είναι δυνατή η κατάσχεση ή η καταστροφή των υλικών, χωρίς να προκληθεί βλάβη στους πολίτες, τότε η άσκηση βίας εναντίον τους απαγορεύεται³⁴³.

Ένας δεύτερος παράγοντας, που καθορίζει σημαντικά τη διεξαγωγή του πολέμου είναι ο νόμος του διπλού αποτελέσματος. Βάσει αυτού, πολλές φορές αποφασίζεται εάν πρέπει ή όχι να αρθεί η απαγόρευση προσβολής πολιτών, η οποία μάλιστα δεν είναι

³⁴² *Ibid*, σ.σ.144-145.

³⁴³ *Ibid*, σ.146.

πάντα ηθελημένη, αλλά προκαλείται συχνά από την εγγύτητά τους σε έναν νόμιμο στόχο³⁴⁴. Σύμφωνα με τον νόμο του διπλού αποτελέσματος, όταν εκτελείται μια πράξη, ο δράστης ευθύνεται εκτός από τις επιδιωκόμενες συνέπειες και για τις προβλέψιμες συνέπειες της πράξης του. Για το λόγο αυτό ο νόμος του διπλού αποτελέσματος έχει εφαρμογή όταν πληρούνται δεδομένες προϋποθέσεις: *πρώτον*, η ίδια η πράξη πρέπει να είναι τουλάχιστον ηθικά ουδέτερη και να αποτελεί νόμιμη στρατιωτική ενέργεια· *δεύτερον*, το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα πρέπει να είναι ηθικώς αποδεκτό (π.χ. η καταστροφή στρατιωτικού υλικού, η επίθεση εναντίον αντίπαλων στρατιωτών)· *τρίτον*, αυτός που αποφασίζει και εκτελεί την πράξη πρέπει να επιθυμεί ηθικώς αποδεκτά αποτελέσματα (να μην επιδιώκει τις ηθικώς μεμπτές ή τις παράνομες συνέπειες και να μην χρησιμοποιεί ηθικώς απαράδεκτα μέσα προκειμένου να επιτευχθεί το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, ακόμα και εάν αυτό είναι αποδεκτό: οι κακές συνέπειες μιας ενέργειας δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται ως μέσο για την επίτευξη του αποδεκτού αποτελέσματος) και *τέταρτον*, το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα πρέπει να είναι ισότιμο ή και να υπερβαίνει τις επιζήμιες συνέπειες μιας ενέργειας (αυτό το τέταρτο σημείο είναι η αρχή της αναλογικότητας). Δεν είναι δηλαδή ηθικώς αποδεκτό για την επιτυχία ενός σκοπού να μην υπολογισθούν τα επακόλουθα των πράξεών³⁴⁵.

Σύμφωνα με τον Walzer, τα όσα ήδη αναφέρθηκαν, δεν επαρκούν για να δικαιολογηθεί η επίκληση του νόμου του διπλού αποτελέσματος· πρέπει επιπλέον, να επιτευχθεί το επιδιωκόμενο καλό, αλλά και να ελαχιστοποιηθούν όσο είναι δυνατό οι αναμενόμενες αρνητικές συνέπειες. Δεν αρκεί δηλαδή η απουσία της πρόθεσης να

³⁴⁴ *Ibid*, σ.σ.151-152.

³⁴⁵ *Ibid*, σ.153.

πληγούν οι άμαχοι: αυτό που χρειάζεται είναι να γίνουν θετικές ενέργειες, να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν οι βλάβες στον άμαχο πληθυσμό³⁴⁶. Η σπουδαιότητα του εκάστοτε στρατιωτικού στόχου, το επείγον της καταστάσεως και η υπάρχουσα τεχνολογία είναι μερικές παράμετροι που καθορίζουν το πόσο επιτρέπεται να εκτεθούν οι πολίτες στον κίνδυνο³⁴⁷. Το δέον πάντως είναι να σταθμίσουν οι υπεύθυνοι την σπουδαιότητα του στόχου και εν συνεχεία να θέσουν σε κίνδυνο πρώτα τη ζωή των στρατιωτών, και στην περίπτωση που δεν γίνεται διαφορετικά, και τη ζωή κάποιων –όσο το δυνατόν λιγότερων- πολιτών³⁴⁸.

Μία περίπτωση κατά την οποία δεν μπορεί να αποφευχθούν οι βλάβες, ακόμα και οι απώλειες ζωών αμάχων είναι η περίπτωση του αποκλεισμού ή της πολιορκίας μιας πόλης, τεχνικές που εφαρμόζονταν από αρχαιοτάτων χρόνων και που εξέθεταν πολίτες και στρατιώτες στους ίδιους κινδύνους³⁴⁹. Καθώς οι κίνδυνοι αυτοί είναι γνωστοί εκ των προτέρων, αναμενόμενοι και επιδιωκόμενοι, ο νόμος του διπλού αποτελέσματος δεν έχει εφαρμογή στην περίπτωση αυτή. Όσον αφορά δε εκείνους που είναι εντεταλμένοι για την υπεράσπιση της πόλης, οι ευθύνες τους βαρύνουν μόνο στην περίπτωση που οι κάτοικοι διαφωνούν και επιθυμούν να παραδοθούν³⁵⁰. Εκείνοι που επιτίθενται, εφόσον έχουν προτείνει την παράδοση της πόλης υπό όρους και η πρότασή τους έχει απορριφθεί, μπορούν να βομβαρδίσουν τα τείχη και να προκαλέσουν καταστροφές που αναμφίβολα θα οδηγήσουν στον θάνατο πολιτών· στην προσπάθειά τους να πετύχουν δηλαδή ένα

³⁴⁶ *Ibid*, σ.σ.155-156.

³⁴⁷ *Ibid*, σ.156.

³⁴⁸ *Ibid*, σ.σ.157-159.

³⁴⁹ *Ibid*, σ.160.

³⁵⁰ *Ibid*, σ.163.

νόμιμο στρατιωτικό στόχο, προκαλούν παράπλευρες απώλειες σε ζώες αμάχων. Ας σημειωθεί εδώ ότι η άρνηση των πολιτών να παραδοθούν δεν τους μετατρέπει αυτομάτως στα άμεσα αντικείμενα της επίθεσης ούτε νομιμοποιεί κάτι τέτοιο, ακόμα και εάν συναινούν πλήρως στην άρνηση παράδοσης της πόλης και εμπράκτως υποβοηθούν την αντίσταση³⁵¹.

Ο Walzer υποστηρίζει ότι όταν στις πολεμικές ενέργειες εμπλέκεται και ο άμαχος πληθυσμός, τότε πρέπει να διερευνηθεί η πιθανότητα του εξαναγκασμού και της συναίνεσης· για να κρίνουμε δηλαδή την κατάσταση πρέπει να γνωρίζουμε κατά ποίο τρόπο οι πολίτες περιήλθαν στη δεινή και επικίνδυνη θέση, εάν ασκήθηκε βία και τι επιλογές έκαναν ελεύθερα, χωρίς εξαναγκασμό. Οι μάχιμοι πάντως φέρουν την ηθική υποχρέωση να βοηθήσουν τους πολίτες να εγκαταλείψουν το πεδίο της μάχης³⁵². Το πρόβλημα γίνεται ακόμα πιο έντονο όταν μία ολόκληρη χώρα βρίσκεται υπό πολιορκία, οπότε η δυνατότητα της διαφυγής των πολιτών δεν είναι εφικτή, καθώς θα έπρεπε να πάρει τη μορφή μαζικής μετανάστευσης. Ακόμα και στην περίπτωση αυτή η προσπάθεια του αντίπαλου στρατού πρέπει να κατευθύνεται εναντίον των νομίμων στρατιωτικών στόχων και οι όποιες συνέπειες στον άμαχο πληθυσμό να είναι έμμεσες· οπωσδήποτε, η σκόπιμη καταστροφή των καλλιεργειών και των αποθεμάτων τροφών απαγορεύεται³⁵³.

³⁵¹ *Ibid*, σ.σ.163-168.

³⁵² *Ibid*, σ.169.

³⁵³ *Ibid*, σ.σ.170-175.

4.1.4.2. Ο πόλεμος εναντίον επαναστατικών ομάδων.

Άλλη μία προβληματική περίπτωση, όσον αφορά τη διάκριση στρατιωτών και αμάχων είναι ο πόλεμος που διεξάγεται εναντίον επαναστατών και επαναστατικών ομάδων: ο λόγος είναι ότι εκείνοι συχνά φέρουν πολιτική αμφίεση³⁵⁴, οπότε η διάκρισή τους είναι αδύνατη, άλλοτε επιτίθενται οι ίδιοι στους πολίτες, ενώ άλλες φορές σκοπίμως κινούνται, δρουν και μάχονται ανάμεσα στους αμάχους προκειμένου να μεταθέσουν τους προβληματισμούς για το δίκαιο μιας επίθεσης στους αντιπάλους τους³⁵⁵. ο πόλεμος με τους επαναστάτες είναι ένας πόλεμος, κατά τη διεξαγωγή του οποίου δύσκολα μπορεί να επιτευχθεί η διάκριση εμπολέμων και πολιτών διότι αυτό αποτελεί μέρος της τακτικής των επαναστατών.

Οι αντίπαλοί τους λοιπόν, ίσως είναι αναγκασμένοι να προξενήσουν και απώλειες ζωών αθώων· έτσι, τελικά, το βάρος της ευθύνης μετατοπίζεται στους νόμιμους μαχητές, παρόλο που οι επαναστάτες είναι εκείνοι που δεν σέβονται το δικαίωμα της προστασίας των πολιτών, ενώ παράλληλα, κατά παράδοξο τρόπο, προσπαθούν να έχουν τη στήριξη τους³⁵⁶. Στην περίπτωση που οι πολίτες χωρίς εξαναγκασμό συναινούν μαζί τους και τους βοηθούν, μπορεί να υποστηρικτεί ότι οι επαναστάτες πρέπει να έχουν τα νόμιμα δικαιώματα των στρατιωτών, ενώ εάν οι πολίτες στο σύνολό τους αντιδρούν, οι επαναστάτες δεν διαφέρουν από μία ομάδα ληστών ή εγκληματιών και δεν τους

³⁵⁴ *Ibid*, σ.182. Για να αποκτήσουν ωστόσο τα νόμιμα δικαιώματα του μαχητή είναι υποχρεωμένοι να φέρουν διακριτικά σύμβολα και να φέρουν τα όπλα τους φανερά.

³⁵⁵ *Ibid*, σ.184.

³⁵⁶ *Ibid*, σ.σ.176-181 και 184-185. Βεβαίως, πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι πολλές φορές η υποστήριξη από την πλευρά των πολιτών δεν είναι αυθόρμητη, ούτε συνολική, αλλά ίσως οφείλεται στον φόβο άσκησης βίας ή πρόκλησης βλάβης εναντίον τους. Κάποιοι πάντως προσφέρουν την αμέριστη υποστήριξή τους.

αναγνωρίζονται δικαιώματα³⁵⁷. Το παραπάνω επιχείρημα διασαφηνίζει τα δικαιώματα των επαναστατών, ποιά είναι όμως η προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών στην περίπτωση που οι τελευταίοι δεν μπορούν να διαχωριστούν από τους επαναστάτες³⁵⁸; Πώς είναι δυνατό να μειωθούν οι παράπλευρες απώλειες;

Εάν επρόκειτο για συμβατικό πόλεμο, η προσπάθεια να απομακρυνθούν οι πολίτες από το πεδίο της μάχης θα κρινόταν απαραίτητη από το διεθνές δίκαιο, στην περίπτωση που ήταν εφικτή. Οι πολίτες που θα αρνούταν να αποχωρίσουν θα γίνονταν στόχοι εξομοιούμενοι με τους αντίπαλους στρατιώτες³⁵⁹. η περίπτωση του ανταρτοπόλεμου όμως είναι διαφορετική, καθώς οι εχθροπραξίες σημειώνονται σε μια κατά πολύ ευρύτερη περιοχή από τα κατά τόπους χωριά και πόλεις, οπότε η όποια προσπάθεια μεταγωγής των πολιτών σε άλλες περιοχές καθίσταται μάταιη, εφόσον τελικώς η μετανάστευση αποτελεί ανεπαρκές μέτρο, καθώς ακόμα και οι νέες περιοχές αποτελούν δυνάμει πεδία μελλοντικών μαχών.

Λόγω των παραπάνω δυσχερειών πολλές φορές εμφανίζονται στο προσκήνιο η αρχή της αναλογικότητας ή της στρατιωτικής αναγκαιότητας και ο νόμος του διπλού αποτελέσματος προκειμένου να δικαιολογηθούν οι απώλειες σε ζωές αμάχων. Πάντως, η προσβολή στόχων αδιακρίτως δεν είναι ηθικώς επιτρεπτή, ακόμα και στην περίπτωση που οι πολίτες προσφέρουν πολιτική στήριξη στους επαναστάτες, χωρίς όμως να παίρνουν μέρος στις εχθροπραξίες³⁶⁰. Η άποψη του Walzer είναι ότι η παραπάνω

³⁵⁷ *Ibid*, σ.185.

³⁵⁸ *Ibid*, σ.σ.186-187.

³⁵⁹ *Ibid*, σ.191.

³⁶⁰ *Ibid*, σ.σ. 192-193. Για τον λόγο αυτό οι βομβαρδισμοί ή η χρήση άλλων μέσων που «καθαρίζουν» αδιακρίτως μία περιοχή δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ηθικώς, διότι θα αναγνώριζε ότι μία μερίδα πολιτών,

στρατηγική είναι απαράδεκτη: ο πόλεμος κατά των επαναστατών πρέπει να είναι ένας πόλεμος εκ του σύνεγγυς, ώστε να αποφευχθούν αποτελεσματικά πολεμικές ενέργειες κατά πολιτών. Σε κάθε περίπτωση η διάκριση στρατιωτών και αμάχων ισχύει και πρέπει να τηρείται, ενώ παράλληλα πρέπει να δεχθούμε ότι ο πόλεμος εναντίον των επαναστατών εισάγει πολλούς και σοβαρούς προβληματισμούς σχετικά με τη δικαιολόγησή του, καθώς κατά τη διεξαγωγή του πλήττονται αναπόφευκτα πολλοί άμαχοι³⁶¹.

4.1.4.3. Η αντιπαράθεση με τρομοκρατικές ομάδες.

Εξίσου προβληματική είναι η αντιπαράθεση με τρομοκρατικές ομάδες, οι οποίες εξ ορισμού στρέφονται κατά πολιτικών στόχων που προστατεύονται από το διεθνές δίκαιο³⁶². Μέσα στα πλαίσια της στρατηγικής που εφαρμόζουν οι τρομοκράτες πολλές φορές χτυπούν αδιακρίτως απλούς πολίτες προκειμένου να προξενήσουν τον φόβο και ένα γενικό αίσθημα πανικού³⁶³. Είναι εμφανές ότι η πολιτική αυτή καταλύει τη βασική διάκριση ανάμεσα στους μάχιμους, που αποτελούν νόμιμο στόχο, και τους αμάχους, οι οποίοι δεν πρέπει σκοπίμως να πλήττονται. Η δικαιολογία στην οποία καταφεύγουν συχνά οι τρομοκράτες μετά από τις πολιτικές εκτελέσεις είναι ότι οι πολιτικοί φορείς, αν και ανήκουν στην κατηγορία των αμάχων, με την καθοριστική στάση τους στηρίζουν

δηλαδή αμάχων, μπορεί να αποτελέσει στόχο επίθεσης επειδή υποθάλλει τους επαναστάτες, παρότι το Διεθνές Δικαίο απαγορεύει ρητώς την σκόπιμη προσβολή αμάχων.

³⁶¹ *Ibid*, σ.σ.195-196.

³⁶² *Ibid*, σ.199.

³⁶³ *Ibid*, σ.200.

έναν πόλεμο ή μία επαχθή –κατά τους τρομοκράτες- κρατική δραστηριότητα που καταπιέζει τους πολίτες και αυτό αποτελεί επαρκή λόγο τιμωρίας τους³⁶⁴.

Η άποψη αυτή των τρομοκρατών και οι επακόλουθες ενέργειες είναι οπωσδήποτε κατακριτέες γιατί αποτελούν μια μορφή ολοκληρωτικού πολέμου και άτεγκτης πολιτικής· ακόμα και στην περίπτωση που οι τρομοκράτες ενεργούν προς όφελος των πολιτών ή για την απελευθέρωση ενός καταπιεζόμενου λαού, πάλι δεν δικαιολογούνται, επειδή οι βίαιες μέθοδοί τους καταλύουν κάθε έννοια ηθικού και νομικού περιορισμού και αυτοκυριαρχίας, αντιτίθενται δε σε κάθε έννοια ελευθερίας³⁶⁵.

4.1.4.4. Τα αντίποινα.

Πολλές φορές σε σχέση με την προστασία των αμάχων αναφέρονται και τα αντίποινα, τα οποία στην ουσία είναι ενέργειες που κανονικά αποτελούν παραβίαση του Διεθνούς Δικαίου, αλλά νομιμοποιούνται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις προκειμένου να τερματιστεί μία σειρά παρανόμων ενεργειών του αντιπάλου, όταν έχουν ήδη προηγηθεί συστάσεις ή έχουν γίνει ανεπιτυχείς προσπάθειες με άλλα μέσα³⁶⁶. Τα αντίποινα κατ' αυτόν τον τρόπο συμβάλλουν στην επιβολή του διεθνούς δικαίου, *πρώτον* διότι τιμωρούν την παράνομη πράξη και *δεύτερον*, διότι λειτουργούν αποτρεπτικά εμποδίζοντας την εκ νέου διάπραξη της³⁶⁷. Ο νόμος στην περίπτωση αυτή παραβιάζεται πρώτα από τον

³⁶⁴ *Ibid*, σ.202.

³⁶⁵ *Ibid*, σ.σ.204-205.

³⁶⁶ Orend, *ibid*, σ.σ.125-127.

³⁶⁷ Walzer, *Just and Unjust Wars*, *ibid*, σ.σ.207-209.

αντίπαλο και έπειτα από εκείνους που προσπαθούν να τον επαναφέρουν στην έννομη τάξη³⁶⁸. Πώς ωστόσο μπορεί μια πράξη που θεωρείται ηθικώς απαράδεκτη, π.χ. η θανάτωση αθώων, να δικαιολογείται υπό ορισμένες προϋποθέσεις;

Αυτό που προβάλλεται συνήθως ως αιτιολόγηση της καταφυγής στα αντίποινα είναι η ακρότητα της περίπτωσης, καθώς και το γεγονός ότι τα αντίποινα εκτελούνται πάντα ως τελευταία λύση³⁶⁹, αφού προηγουμένως όλα τα υπόλοιπα μέτρα-μέσα έχουν δοκιμαστεί και αποτύχει τα αντίποινα δεν έχουν ως απώτερο σκοπό το να επιτευχθεί η νίκη ή να αποφευχθεί μία ήττα, αλλά την επιβολή του Δικαίου³⁷⁰. Ο Walzer καταδικάζει την τακτική του να κατευθύνονται τα αντίποινα εναντίον αμάχων ή ατόμων που έχουν τεθεί εκτός μάχης, κάτι που απαγορεύεται ρητά από το διεθνές δίκαιο³⁷¹. Τα αντίποινα που σε πολλές περιπτώσεις είναι πολύ αποτελεσματικά, όπως π.χ. στον περιορισμό ορισμένων αγριοτήτων του πολέμου³⁷², εάν αποφασιστούν, δεν πρέπει να θίγουν τα δικαιώματα του άμαχου πληθυσμού³⁷³.

Ας σημειωθεί εδώ ότι υπάρχουν και αντίποινα που γίνονται σε καιρό ειρήνης. Αυτά αφορούν τη στάση που πρέπει π.χ. να κρατήσει κάποιο κράτος όταν μία τρομοκρατική

³⁶⁸ *Ibid*, σ.σ.210-211.

³⁶⁹ Βέβαια, στην πραγματικότητα τα αντίποινα εφαρμόζονται προτού εξαντληθούν τα υπόλοιπα μέτρα διευθέτησης του εκάστοτε προβλήματος. *Ibid*, σ.213.

³⁷⁰ *Ibid*, σ.212.

³⁷¹ *Ibid*, σ.σ.213-215.

³⁷² Επί παραδείγματι, στην περίπτωση κατά την οποία ο ένας αντίπαλος χρησιμοποιεί απαγορευμένα όπλα και ο άλλος απειλεί να τα χρησιμοποιήσει κι εκείνος, κατά πάσα πιθανότητα τελικά θα παραμεριστούν και από τις δύο πλευρές. *Ibid*, σ.σ.215-216.

³⁷³ *Ibid*, σ.215.

οργάνωση πλήττει πολίτες: σε καμία περίπτωση τα αντίποινα δεν πρέπει να στρέφονται κατά πολιτών, ενώ πρέπει να υπάρχει μέριμνα και να ληφθεί κάθε απαραίτητο μέτρο ούτως ώστε οι πολίτες να μην πληγούν ούτε σκόπιμα ούτε από αθέλητη, αναμενόμενη ωστόσο συνέπεια των στρατιωτικών ενεργειών³⁷⁴. Επίσης, τα αντίποινα δεν πρέπει να αποτελούν προφάσεις για εισβολή ή επέμβαση στο έδαφος μιας άλλης χώρας³⁷⁴.

4.1.4.5. Τα πυρηνικά όπλα.

Μέσα στα πλαίσια της διάκρισης μάχιμων-αμάχων ο Walzer συζητά και το θέμα της πυρηνικής αποτροπής, αφού τα πυρηνικά όπλα καθιστούν την παραπάνω διάκριση αδύνατη. Η πυρηνική αποτροπή υιοθετήθηκε ως μια τρομακτική απειλή ότι ένα κράτος θα χρησιμοποιήσει ως αντίποινα πυρηνικά όπλα στην περίπτωση που ο αντίπαλος θα καταφύγει πρώτος στη χρήση τέτοιων όπλων³⁷⁵. Ο φόβος πραγματοποίησης αυτής της απειλής έχει αποδειχθεί δραστικό αποτρεπτικό μέσο, ενώ στην πράξη δεν θεωρείται ανήθικη πρακτική, αφού η απειλή δεν είναι το ίδιο πράγμα με την χρήση πυρηνικών στα πεδία των μαχών³⁷⁶.

Ο Walzer διαφωνεί με την παραπάνω στάση, διότι θεωρεί ότι με την απειλή να επικρέμαται, ζούμε σαν όμηροι, ενώ κατά τα άλλα διάγουμε μία φυσιολογική ζωή. Εάν λοιπόν η απειλή ως μέθοδος αποτροπής ενείχε κινδύνους και κόστος, θα είχε πιθανώς

³⁷⁴ *Ibid*, σ.σ.216-222.

³⁷⁵ *Ibid*, σ.269.

³⁷⁶ *Ibid*, σ.270.

βρεθεί άλλος τρόπος προκειμένου να αποφευχθεί ένας πυρηνικός πόλεμος³⁷⁷. Η ίδια η απειλή άλλωστε δεν αποτελεί στοιχείο ηθικής: πίσω από αυτήν βρίσκεται μία σαφώς διατυπωμένη πολιτική του κράτους, την οποία υποστηρίζει η κατάλληλη εκπαίδευση των ατόμων που δυνητικά θα καταστήσουν την απειλή πράξη³⁷⁸.

Η απάντηση του Walzer στα παραπάνω είναι ο αμοιβαίος αφοπλισμός, που μπορεί να λειτουργήσει στην περίπτωση που τα κράτη έχουν στενή συνεργασία, και που θα διασφαλίζει την αμοιβαία υποχρέωση να υπάρχει αποχή από τη χρήση πυρηνικών όπλων. Υπάρχει βεβαίως και η προσπάθεια να γίνει δεκτή η χρήση πυρηνικών όπλων στα πεδία των μαχών χωρίς να παραβιασθούν οι διεθνείς συμβάσεις *πρώτον*, ως τακτικά όπλα που σκοπεύουν στην αποτροπή και στην αντίσταση σε συμβατικό πόλεμο (δηλαδή η χρήση πυρηνικών όπλων μικρής κλίμακας) και *δεύτερον*, ως απάντηση στην περίπτωση που ένα άλλο κράτος τα χρησιμοποιήσει πρώτο, οπότε και θα κατευθυνθούν εναντίον των στρατιωτικών του εγκαταστάσεων και των σημαντικών οικονομικών στόχων (ποτέ όμως εναντίον ολόκληρων πόλεων)³⁷⁹. Το σημαντικό στην τοποθέτηση αυτή είναι ότι δεν γίνεται διάκριση ανάμεσα σε απαγορευμένα και μη όπλα, αλλά ανάμεσα σε απαγορευμένους και επιτρεπόμενους στόχους³⁸⁰.

Η προσπάθεια για την ένταξη των πυρηνικών όπλων στο *jus in bello* δεν σημαίνει ότι είναι ευρύτερα αποδεκτό ότι η παραπάνω τοποθέτηση έχει ακλόνητα ηθικά

³⁷⁷ *Ibid*, σ.271.

³⁷⁸ *Ibid*, σ.272-4.

³⁷⁹ *Ibid*, σ.275.

³⁸⁰ *Ibid*, σ.276.

ερείσματα³⁸¹. επειδή ακριβώς δεν υπάρχει ιστορικό προηγούμενο για τη χρήση τους σε πραγματικά πεδία μαχών, θα πρέπει να καταφύγουμε στην μελέτη πιθανών σεναρίων. Οι παράπλευρες απώλειες που ενδεχομένως θα επέλθουν ίσως αποτελέσουν παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας, ενώ πάντα θα υπάρχει η πιθανότητα μιας κλιμάκωσης που θα είναι οπωσδήποτε μεγάλη, όποια όρια και εάν τεθούν, εξαιτίας της καταστροφικής ισχύος των πυρηνικών όπλων³⁸². Έτσι, υπάρχουν δύο πιθανότητες, οι εξής: είτε θα χρησιμοποιούνται πυρηνικά όπλα μικρής εμβέλειας που δεν θα διαφοροποιούνται ως προς τα αποτελέσματά τους κατά πολύ από τα συμβατικά όπλα, είτε η ίδια η χρήση τους θα καταργήσει τη διάκριση ανάμεσα σε επιτρεπτούς και μη στόχους³⁸³.

4.1.4.6. Το δικαίωμα της επιλογής ενός κράτους να διατηρήσει ουδέτερη στάση

απέναντι σε κράτη που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση.

Το δικαίωμα να διατηρήσει ένα κράτος στάση ουδετερότητας σε έναν πόλεμο είναι ένα δικαίωμα που σχετίζεται με την εθνική κυριαρχία. Οι πολίτες, αλλά και οι στρατιώτες του προστατεύονται από εχθρικές ενέργειες, για όσο διάστημα η κυβέρνησή τους αποφασίζει αποχή από τις εχθροπραξίες³⁸⁴. Το διεθνές δίκαιο προσδιορίζει ότι όταν ένα κράτος επιθυμεί να παραμείνει ουδέτερο σε μια διαμάχη μεταξύ κάποιων άλλων κρατών, τότε απαγορεύεται να επιδείξει οποιαδήποτε μορφή διάκρισης απέναντι σε κάποιο από εμπόλεμα κράτη στην περίπτωση που ένα κράτος παραβιάσει τον

³⁸¹ *Ibid*, σ.283.

³⁸² *Ibid*, σ.σ.276-277.

³⁸³ *Ibid*, σ.277.

³⁸⁴ *Ibid*, σ.σ.233-234.

προαναφερθέντα κανόνα, τότε είναι δυνατό να δεχθεί αντίποινα από το κράτος που θεωρεί ότι αδικήθηκε³⁸⁵.

Το δικαίωμα της ουδετερότητας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον εάν εξεταστεί υπό το πρίσμα συγκεκριμένων παραμέτρων ή λογικών υπολογισμών: τι συμβαίνει στην περίπτωση που η άρνηση του κράτους να πολεμήσει προκαλεί πολλά αθώα θύματα³⁸⁶; Βέβαια, το κράτος δεν είναι αναγκασμένο να προχωρήσει σε ηθικούς υπολογισμούς, ιδιαίτερα όταν αυτοί δεν αφορούν τους πολίτες του. Σε ορισμένες περιπτώσεις ωστόσο, το δικαίωμα της άρνησης ενός κράτους να συμμετάσχει στις εχθροπραξίες δεν πρέπει να ασκείται, όπως όταν για παράδειγμα ένα κράτος ξεκινά πόλεμο όχι εναντίον κάποιου συγκεκριμένου αντίπαλου κράτους, αλλά προκειμένου να επιτύχει έναν ευρύτερο ιδεολογικό στόχο· τότε, το τρίτο κράτος πρέπει να συμμετάσχει στις πολεμικές επιχειρήσεις, διότι όταν υπάρχει σοβαρός κίνδυνος για τη διεθνή κοινότητα, αυτός αποτελεί απειλή και για κάθε κράτος ξεχωριστά³⁸⁷.

Πέρα από αυτά ωστόσο, ορισμένες φορές το δικαίωμα στην ουδετερότητα δεν εξαρτάται απόλυτα από το ίδιο το κράτος· υπάρχει και η περίπτωση παραβίασης από τους εμπόλεμους του δικαιώματος αυτού, κάτι που θεωρείται ιδιαίτερος απεχθής μορφή επιθετικότητας: αυτό μπορεί να συμβεί εάν οι εμπόλεμοι παραβιάσουν τα σύνορα του ουδέτερου κράτους, οπότε το μέχρι τότε ουδέτερο κράτος θα αναγκαστεί να πάρει θέση, αντιδρώντας ή υποστηρίζοντας κάποιο από τα εμπόλεμα κράτη³⁸⁸.

³⁸⁵ *Ibid*, σ.σ.234-235.

³⁸⁶ *Ibid*, σ.236.

³⁸⁷ *Ibid*, σ.238.

³⁸⁸ *Ibid*, σ.239.

Ο Walzer υποστηρίζει ότι το δικαίωμα στην ουδετερότητα έχει πέρα από τη νομική τεκμηρίωση και ηθική βάση, καθώς παρέχει τη δυνατότητα σε ένα κράτος να μην εμπλακεί σε μία διαμάχη για το άδικο ή όχι της αιτίας πολέμου μεταξύ δύο άλλων κρατών, ενώ παράλληλα δεν το υποχρεώνει να πολεμήσει εάν δεν υπάρχει απειλή για το ίδιο· ακόμα και στην περίπτωση που το δικαίωμα αυτό καταστρατηγείται, η συμμετοχή στον πόλεμο πρέπει να γίνεται μόνο σε εξαιρετικά επείγουσες ανάγκες και με τον σκοπό να διασφαλιστούν τα δικαιώματα των ανθρώπων που κινδυνεύουν άμεσα³⁸⁹.

Ας δούμε όμως λίγο αναλυτικότερα τι εννοούμε όταν κάνουμε λόγο για επείγουσα ανάγκη³⁹⁰. Κατ' αρχήν πρέπει να διευκρινίσουμε ότι δεν μπορούμε να επικαλούμαστε την επείγουσα ανάγκη σε κάθε αποφασιστικό σημείο, σε κάθε κρίσιμη καμπή της συγκρούσεως που θα καθορίσει τη νίκη ή την ήττα· η αναγκαιότητα σχετίζεται με δύο παράγοντες που πρέπει να ισχύουν ταυτόχρονα, την *αμεσότητα* και τη *φύση του κινδύνου*. Όταν αποφασίζεται η λήψη ακραίων μέτρων, ο κίνδυνος πρέπει να είναι ασυνήθης και η ήττα να φέρνει καταστροφικά αποτελέσματα. Συνεπώς, μπορούμε εύλογα να επικαλεστούμε την επείγουσα ανάγκη όταν υπερασπιζόμαστε τις υπέρτατες ανθρώπινες αξίες, αλλά παράλληλα πρέπει επίσης ο κίνδυνος πρέπει να είναι παρών και άμεσος³⁹¹.

³⁸⁹ *Ibid*, σ.σ.247-250.

³⁹⁰ Orend, *ibid*, σ.σ.127-133.

³⁹¹ Walzer, *Just and Unjust Wars*, *ibid*, σ.σ.251-253. Ως παράδειγμα ο Walzer αναφέρει την απόφαση για το βομβαρδισμό των γερμανικών πόλεων κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο: στην περίπτωση αυτή ο κίνδυνος ήταν άμεσος και τα αποτελέσματα από μία πιθανή νίκη των Γερμανών όχι μόνο τρομακτικά, αλλά και καταστροφικά. Για τον λόγο αυτό, εφόσον υπήρχε επείγουσα ανάγκη, παραμερίστηκαν τα δικαιώματα των Γερμανών πολιτών και πραγματοποιήθηκαν οι βομβαρδισμοί παρόλες τις απώλειες αμάχων που τελικά επέφεραν· στην περίπτωση βεβαίως υπαρξής μίας άλλης λύσης, η οποία δεν θα έθιγε

4.1.4.7. Τελικές επισημάνσεις για τη διάκριση μάχιμων-άμαχων: η αναζήτηση ευθυνών.

Όσον αφορά τη διεξαγωγή του πολέμου συχνά υποστηρίζεται η άποψη ότι οι σχετικοί κανόνες είναι επιτρεπτό και λογικό να παραμερίζονται στην περίπτωση που υπάρχει ανάγκη. Σε έναν δίκαιο ή νομιζόμενο δίκαιο πόλεμο σημειώνονται παραβιάσεις των κανόνων, όχι μόνο για λόγους που επιβάλλει η στρατιωτική αναγκαιότητα, αλλά για να υποστηριχθεί ο σκοπός του πολέμου. Σύμφωνα με αυτή την οπτική, σε έναν δίκαιο πόλεμο οι κανόνες δεν είναι αναγκαίο να τηρούνται ή μπορούν να τηρούνται μέχρι του σημείου που δεν μειώνονται δραστικά οι πιθανότητες να εξασφαλισθεί η νίκη³⁹².

Η στάση αυτή για τον Walzer δεν ευσταθεί. Ο άμαχος πληθυσμός έχει σε κάθε πόλεμο, δίκαιο ή άδικο, τα ίδια δικαιώματα. Η διάκριση ανάμεσα σε στρατιώτες που μάχονται σε έναν δίκαιο πόλεμο και σε στρατιώτες που συμμετέχουν σε έναν άδικο πόλεμο μπορεί να αποτελέσει ένα επιχείρημα εναντίον της ισότητας των στρατιωτών³⁹³. Όσο δίκαιος και να είναι ο λόγος για τον οποίο διεξάγεται ο πόλεμος, δεν είναι δυνατό να μην τηρούνται οι κανόνες προκειμένου να επιτευχθεί ευκολότερα ή συντομότερα η νίκη.

τους αμάχους, θα έπρεπε εκείνη πρώτα να πραγματοποιηθεί και οι βομβαρδισμοί να γίνουν μόνο ως τελευταία λύση, όταν όλες οι άλλες έχουν αποτύχει. Ο Walzer προχωρεί όμως ακόμα παραπέρα, καθώς θεωρεί ότι ο βομβαρδισμός πόλεων, ακόμα και εάν αποτελεί την τελευταία λύση, ισοδυναμεί με άσκηση τρομοκρατίας. Αντί να σημαδεύονται οι στρατιωτικοί στόχοι, στο στόχαστρο τοποθετήθηκαν οι άμαχοι, οι οποίοι εξομοιώνονται κατ' αυτόν τον τρόπο με την κυβέρνησή τους' σε καμία περίπτωση όμως δεν πρέπει να καταστρατηγούνται τα δικαιώματα των πολιτών μιας χώρας προκειμένου να σωθούν οι πολίτες κάποιας άλλης χώρας. *Ibid*, σ.σ.255-262.

³⁹² *Ibid*, σ.σ.226-227.

³⁹³ *Ibid*, σ.σ.228-229.

Ειδικότερα, κάποιιοι κανόνες πρέπει να είναι πάντα απαραβίαστοι: εάν σε κάθε περίπτωση γίνεται επανεξέταση των κανόνων διεξαγωγής του πολέμου, τότε υπάρχει ο κίνδυνος οι αποφάσεις να λαμβάνονται με άλλα μέτρα και σταθμά ανάλογα με τις τρέχουσες ανάγκες για την επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου³⁹⁴. Κατ' αυτόν, ο μόνος λόγος που δικαιολογεί την υπέρβαση των κανόνων είναι μία άμεσα επικείμενη καταστροφή και βάσει αυτής της σκέψεως ο Walzer προχωρεί στην εξέταση των επιμέρους προβλημάτων, όπως προκύπτουν από την διεξαγωγή των εχθροπραξιών.

Στην περίπτωση των στρατιωτών, ας σημειωθεί ότι δεν αναζητούνται ευθύνες για το εάν ο πόλεμος ήταν γενικότερα δίκαιος ή όχι, παρά μόνο για τα όσα διαπράχθηκαν κατά τη διεξαγωγή του πολέμου. Οι στρατιώτες καλούνται, μέσα από την ένταση της μάχης και μέσα από το στρατιωτικό σύστημα που κατεξοχήν επιζητά πειθαρχία στις εντολές, να εφαρμόζουν κριτήρια χρησιμότητας-ωφέλειας και αναλογικότητας. Είναι υποχρεωμένοι προκειμένου να εκτελέσουν την αποστολή τους να αναλαμβάνουν τους προσωπικούς κινδύνους που αυτή συνεπάγεται, δεν επιτρέπεται να σκοτώνουν αθώους για να διευκολύνουν τη θέση τους, ενώ η προσωπική τους θυσία γίνεται πάντοτε με σκοπό την ωφέλεια άλλων³⁹⁵.

Το σύστημα πειθαρχίας είναι αναγκαίο για την εύρυθμη λειτουργία του στρατεύματος, καθώς κανένα στρατιωτικό σύστημα δεν μπορεί να είναι διαφορετικά αποτελεσματικό. Ωστόσο, κατά τον Walzer, υπάρχουν σαφή όρια που δεν μπορούν να καταργηθούν και που τα επιβάλλουν οι αρχές του ανθρωπισμού. Για τον λόγο αυτό οι

³⁹⁴ *Ibid*, σ.σ.230-231.

³⁹⁵ *Ibid*, σ.σ.304-305.

στρατιώτες δεν πρέπει να μεταμορφωθούν σε άβουλους εκτελεστές στρατιωτικών εντολών, αλλά καλούνται να κρίνουν τις διαταγές που τους δίνονται³⁹⁶. Συνήθως, για να δικαιολογηθεί η εκτέλεση παράνομων διαταγών γίνεται επίκληση δύο παραγόντων: *πρώτον*, της άγνοιας που διακρίνει όλους όσους ανήκουν στους κατώτερους βαθμούς της ιεραρχίας και *δεύτερον*, της απειλής/εξαναγκασμού³⁹⁷.

Η άγνοια αποτελεί μία εύκολη δικαιολογία, δεδομένου ότι ο απλός στρατιώτης δεν μπορεί να κρίνει εάν ο πόλεμος στον οποίο συμμετέχει είναι δίκαιος ή άδικος. Από τη δική του θέση είναι δύσκολο να κρίνει ακόμα και το εάν μία στρατιωτική πράξη αποτελεί παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς συχνά δεν δίνονται λεπτομέρειες για τη φύση του στόχου· η ευθύνη λοιπόν αποδίδεται στους αξιωματικούς που έχουν μία ευρύτερη αντίληψη για τον πόλεμο και σαφώς μεγαλύτερη πρόσβαση σε πληροφορίες³⁹⁸. Ωστόσο, ευθύνες μπορούν να ζητηθούν και από τον στρατιώτη όταν η διαταγή που του δίνεται αποδεικνύεται με χρήση της κοινής λογικής εμφανώς παράνομη και εκείνος εντούτοις την εκτελεί³⁹⁹.

Όσον αφορά το μέγεθος της απειλής και τον επαπειλούμενο κίνδυνο, πρέπει να διακρίνουμε πότε ως δικαιολογία ευσταθεί και πότε όχι. Οι στρατιώτες είναι βέβαια υποχρεωμένοι να πολεμούν, όχι όμως και να φονεύουν αμάχους και στο σημείο αυτό έγκειται η σπουδαιότητα των κινδύνων και των αποφάσεων που πρέπει να ληφθούν σε κρίσιμες περιστάσεις και που απορρέουν από τη θέση και τις υποχρεώσεις τους

³⁹⁶ *Ibid*, σ.311.

³⁹⁷ *Ibid*, σ.σ.312.

³⁹⁸ *Ibid*, σ.σ.312-313.

³⁹⁹ *Ibid*, σ.σ.313-314.

προκειμένου να μην πληγούν οι άμαχοι⁴⁰⁰. Οι αξιωματικοί από την πλευρά τους σαφώς έχουν μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης στην στάθμιση των κινδύνων, αυτό όμως δεν απαλλάσσει πλήρως τους στρατιώτες από το να προσπαθούν να χρησιμοποιούν τη λογική και την κριτική τους ικανότητα όταν εμφανίζεται αμφιβολία, ακόμα και με τον κίνδυνο να απομονωθεί εκείνος που δεν υπακούει στις διαταγές από την ομάδα⁴⁰¹.

Οι αξιωματικοί, όπως μόλις αναφέρθηκε, λόγω της θέσης και του βαθμού τους έχουν περισσότερες υποχρεώσεις, καθώς μάλιστα έχουν στην διάθεσή τους οπλικά συστήματα που επιφέρουν την καταστροφή και τον θάνατο· όσο ανώτερος ο βαθμός, τόσο μεγαλύτερη και η ευθύνη⁴⁰². Συναισθανόμενος την ευθύνη του, ο αξιωματικός δεν πρέπει να διατάσσει σφαγές, ούτε στρατιωτικές ενέργειες που στόχο έχουν την τρομοκράτηση του άμαχου πληθυσμού, ούτε αντίποινα εναντίον αιχμαλώτων πολέμου ούτε και δολοφονίες ομήρων· επιπλέον, πρέπει να σχεδιάζει τις πολεμικές επιχειρήσεις με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην πλήττονται οι άμαχοι, έστω και ακούσια και επίσης να λαμβάνει μέτρα ώστε οι στρατιώτες που βρίσκονται υπό τις διαταγές του να τηρούν το Διεθνές Δίκαιο⁴⁰³. Οι αξιωματικοί φέρουν ευθύνη ακόμα και για τις πράξεις των υπολόγων τους, διότι είναι δική τους ευθύνη να επιβάλλουν με επιτυχία το σεβασμό των νόμων⁴⁰⁴: η κατάργηση των κανόνων γίνεται μόνο σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, αλλά ακόμα και εάν στην περίπτωση αυτή δεν αναζητείται νομική ευθύνη, υπάρχει η

⁴⁰⁰ *Ibid*, σ.314.

⁴⁰¹ *Ibid*, σ.σ.315-316.

⁴⁰² *Ibid*, σ.316.

⁴⁰³ *Ibid*, σ.317.

⁴⁰⁴ *Ibid*, σ.σ.319-322.

δυνατότητα να αναζητηθούν άλλοι τρόποι τιμωρίας, όπως για παράδειγμα τα αντίποινα⁴⁰⁵. Όποιος και αν είναι ο σκοπός που υπηρετείται, ακόμα και εάν πράγματι είναι καλός, η απαγόρευση διάπραξης εγκλημάτων δεν παύει να ισχύει και τα εγκλήματα, όπως και εάν προήλθαν πρέπει να κατονομάζονται⁴⁰⁶.

4.1.5. Η λήξη του πολέμου.

Εκτός από την έναρξη του πολέμου εξίσου σημαντικό, για τον Walzer, σημείο είναι και η λήξη του, καθώς ο τελικός σκοπός του πολέμου και η νομιμότητά του καθορίζει τα όρια ενός δίκαιου πολέμου⁴⁰⁷. Η ρεαλιστική οπτική του πολέμου δεν αναγνωρίζει όρια. Από τη στιγμή που ο πόλεμος ξεκινά, η αρχή που υπερασπίζεται, είτε είναι η ειρήνη είτε η σωτηρία της δημοκρατίας, πρέπει να υποστηρίζεται με κάθε δυνατό τρόπο και σε απόλυτο βαθμό⁴⁰⁸. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια συζητείται και η άνευ όρων παράδοση του ηττημένου κράτους που κατά βάση είναι μία πρακτική τιμωρίας, προσωρινή όμως, η οποία δεν θίγει περαιτέρω τα δικαιώματα των πολιτών του κράτους που τιμωρείται εφόσον η ποινή επιβάλλεται στην κυβέρνηση και όχι σε αυτούς, κάτι που συνέβη και στην Γερμανία μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο⁴⁰⁹.

Σε γενικές γραμμές, κατά ανάλογο τρόπο με την επιβολή του νόμου στο εσωτερικό των κρατών, έτσι και σε διεθνές, διακρατικό επίπεδο πρέπει να επικρατεί δικαιοσύνη

⁴⁰⁵ *Ibid*, σ.323.

⁴⁰⁶ *Ibid*, σ.σ.323-326.

⁴⁰⁷ *Ibid*, σ.110.

⁴⁰⁸ *Ibid*, σ.111.

⁴⁰⁹ *Ibid*, σ.σ.112-115, 117.

στους διακανονισμούς που ακολουθούν τον τερματισμό ενός πολέμου, αφού μάλιστα η λήξη του πολέμου πρέπει να σηματοδοτεί μία καλύτερη κατάσταση ειρήνης⁴¹⁰. Τελειώνοντας, πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή η θεωρία σχετικά με το τέλος του πολέμου αποτελεί απαραίτητη συμπλήρωση της θεωρίας του δίκαιου πολέμου, την ολοκληρώνει και συνδέει αρμονικά τις υπόλοιπες αρχές του *jus ad bellum* και του *jus in bello* στα πλαίσια της προσπάθειας για επίτευξη μίας πραγματικής ειρήνης⁴¹¹.

4.2. Οι θέσεις του James Turner Johnson.

Ο James Turner Johnson αποτελεί έναν από τους πλέον σημαντικούς στοχαστές που προσπαθούν να επαναπροσδιορίσουν το νόημα και τις παραμέτρους της θεωρίας του δίκαιου πολέμου, έτσι ώστε η θεωρία αυτή να προσφέρει λύσεις και να απαντά στα καίρια ερωτήματα που προκύπτουν από τις σύγχρονες στρατιωτικές εφαρμογές, αλλά και από τη συνεχή εξέλιξη των οπλικών συστημάτων που αναπόφευκτα επιφέρουν αλλαγές στη διεξαγωγή του πολέμου⁴¹².

Κατ' αυτόν, οι παράγοντες που καθορίζουν τη μορφή του πολέμου είναι πολλοί, με σημαντικότερους τα όπλα που χρησιμοποιούνται, το ευρύτερο πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιούνται οι εχθροπραξίες και το χαρακτήρα των πολιτικών κοινοτήτων που εμπλέκονται στον πόλεμο ανάλογα με τον εθνικό τους πλούτο, το πολιτικό τους

⁴¹⁰ *Ibid*, σ.119, 121.

⁴¹¹ *Ibid*, σ.123. Orend, *ibid*, σ.σ.135-142.

⁴¹² Johnson, James Turner, 2002. "Thinking Broadly About Military Ethics". *Journal of Military Ethics* 2002 1(1):2-3. Επίσης, Johnson, James Turner, 1987. *Can Modern War be Just?* New Haven, CN and London: Yale University Press.

σύστημα και τις σχέσεις με τον αντίπαλο⁴¹³. Σημαντικό ρόλο έχει διαδραματίσει το γεγονός ότι την τελευταία εκατονταετία η διεθνής συναίνεση που επισφραγίστηκε μέσα από αντίστοιχα διεθνή κείμενα έχει περιορίσει την προσφυγή στον πόλεμο, ενώ στην περίπτωση που ο πόλεμος είναι αναπόφευκτος, υπάρχουν απαγορεύσεις χρήσης ορισμένων τύπων όπλων προκειμένου να προστατευθεί ο άμαχος πληθυσμός, Εξάλλου, μετά τη λήξη του πολέμου τα διεθνή δικαστήρια διερευνούν τυχόν παραβιάσεις των διεθνών κανόνων με σκοπό την τιμωρία των παράνομων πράξεων και τακτικών⁴¹⁴.

Μέσα στα πλαίσια αυτά η σύγχρονη εκδοχή της της θεωρίας του Δικαίου Πολέμου έρχεται να απαντήσει στα εξής ουσιώδη θέματα που εγείρονται από τη σύγχρονη στρατιωτική πρακτική: τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις ως απάντηση σε μεγάλη ανάγκη παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας σε ένα κράτος που προέρχεται από εσωτερικές προστριβές την αδυναμία διάκρισης μεταξύ μάχιμων και αμάχων ως αποτέλεσμα της καταστροφικής δυνάμεως των σύγχρονων όπλων ή εξαιτίας της διεξαγωγής των εχθροπραξιών κοντά ή ακόμα και μέσα στις πόλεις και την προσπάθεια να τιμωρηθούν οι ένοχοι για παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου μετά τη λήξη του πολέμου⁴¹⁵.

⁴¹³ Johnson, James Turner, 1999. *Morality and Contemporary Warfare*. New Haven, CN and London: Yale University Press, σ.1.

⁴¹⁴ *Ibid*, σ.5.

⁴¹⁵ *Ibid*, σ.σ.6-7.

4.2.1. Η νέα διεθνής τάξη πραγμάτων αναφορικά με τον πόλεμο και η θεωρία του Δικαίου Πολέμου.

Για τον Johnson, αυτό που προσδίδει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του σύγχρονου πολέμου είναι το γεγονός ότι δεν ξεκινά από τα διαφορετικά συμφέροντα ή τις αντιπαλότητες κάποιων υπερδυνάμεων, αλλά επισυμβαίνει σε τοπικό-περιφερειακό επίπεδο ή αφορά εγκληματικές ενέργειες που ξεπερνούν τα σύνορα μίας χώρας και είναι προϊόν οργανωμένης χρήσης βίας⁴¹⁶. Απάντηση στα γεγονότα αυτά έχει δώσει η εφαρμογή μίας νέας πολιτικής, ιδιαίτερα έκδηλης στην αμερικανική εξωτερική πολιτική και στρατιωτική πρακτική, της πολιτικής των επεμβάσεων και των ειρηνευτικών επιχειρήσεων⁴¹⁷. Η πολιτική αυτή εάν εξετασθεί με θετική διάθεση, μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι αντανάκλα μία επιθυμία των κρατών και των ηγετών τους να συνεργαστούν προκειμένου να δημιουργηθεί μία διεθνής τάξη, να τερματισθούν οι βίαιες συγκρούσεις και να προστατευθούν αποτελεσματικά τα ανθρώπινα δικαιώματα⁴¹⁸. Μία πιο ρεαλιστική οπτική ωστόσο, υποστηρίζει ότι στην πολιτική και στις διεθνείς σχέσεις δεν υφίστανται τέτοια ιδανικά, ενώ το εκάστοτε κράτος λειτουργεί προκειμένου να εξυπηρετήσει τα εθνικά του συμφέροντα· ο υπολογισμός των ωφελειών που θα προκύψουν από την επέμβασή του είναι ο παράγοντας που θα καθορίσει τη στάση του: εάν οι ζημιές είναι μεγαλύτερες από τα προσδοκώμενα οφέλη, τότε το κράτος δεν επεμβαίνει⁴¹⁹.

⁴¹⁶ *Ibid*, σ.8.

⁴¹⁷ *Ibid*, σ.13.

⁴¹⁸ *Ibid*, σ.σ.14-15. Επίσης, βλέπε, Johnson, James Turner/ Weigel, George, 1991. *Just War and the Gulf War*. Washington: Ethics and Public Policy Center-University Press of America.

⁴¹⁹ Johnson, *Morality and Contemporary Warfare*, *ibid*, σ.σ.15, 19-21.

Η θεωρία του Δικαίου Πολέμου βρίσκεται στο μέσο των δύο παραπάνω οπτικών και εκφράζει ηθικές ιδέες που βρίσκονται στη βάση του δυτικού πολιτισμού⁴²⁰, ενώ η εξέλιξή της ιστορικά σημαδεύτηκε τόσο από την άσκηση της πολιτικής αλλά και της στρατιωτικής πρακτικής, όσο και από την ηθική και πολιτική φιλοσοφία, ακόμα και από θεολογικές πηγές⁴²¹. Όλα τα παραπάνω προσέδωσαν στη θεωρία αυτή ποικίλες μορφές και εκφράσεις σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια· το γεγονός πάντως είναι ότι η θεωρία του Δικαίου Πολέμου δεν αποτέλεσε ποτέ ως τώρα μία θεωρία που βασίστηκε σε αφηρημένες και γενικές αρχές, αλλά ως σύνολο σκέψεων βρισκόταν πάντα σε διάλογο και αλληλεπίδραση με τα πολιτικά και στρατιωτικά δρώμενα⁴²².

Μία σημαντική συνεισφορά της θεωρίας αυτής είναι ότι έδωσε κατευθύνσεις για τρεις ομάδες ατόμων που η καθεμία συμβάλλει στον πόλεμο με τον δικό της τρόπο. Στην *πολιτική ηγεσία* (σχετικά με τη χρήση βίας από τις πολιτικές κοινότητες, αλλά και με τη σύνδεση των μέσων με τους σκοπούς που επιδιώκει η πολιτική κοινότητα), στην *στρατιωτική ηγεσία* (για τις ηθικές αξίες που πρέπει να διακρίνουν τους ανήκοντες στον στρατό και για τους περιορισμούς που επιβάλλει η ηθική στα μέσα και τις τεχνικές

⁴²⁰ Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλέπε Johnson, James Turner, 1981. *Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry*. New Jersey: Princeton University Press.

⁴²¹ Johnson, James Turner, 1998. “Just Cause Revisited”, εις Abrams, Elliott, 1998. *Close Calls. Intervention, Terrorism, Missile Defense, and ‘Just War’ Today*. Washington D.C.: Ethics and Public Policy Center, σ.σ.5-15. Ακόμη, Johnson, James Turner, 1991. “Historical Roots and Sources of the Just War Tradition in Western Culture”, εις Kelsay, John/ Johnson, James Turner (eds), 1991. *Just War and Jihad: Historical and Theoretical Perspectives on War and Peace in Western and Islamic Traditions*. Oxford: Greenwood Publishing Group Inc..

⁴²² Johnson, *Morality and Contemporary Warfare*, *ibid*, σ.σ.23-25.

πολέμου) και στον *απλό πολίτη* (προκειμένου να κατανοήσει τις υποχρεώσεις του που απορρέουν από την ένταξή του στην πολιτική κοινότητα, αλλά και για να καθοριστούν τα δικαιώματα και οι ευθύνες του στη χρήση βίας)⁴²³.

Βάσει των παραπάνω, η θεωρία του Δικαίου Πολέμου μπορεί να διαχωριστεί σε δύο βασικές κατηγορίες: το *jus ad bellum* (πότε είναι δίκαιη η καταφυγή στον πόλεμο) και το *jus in bello* (τι είναι δίκαιο να διαπραχθεί κατά τη διεξαγωγή του πολέμου)⁴²⁴. Ιστορικά το *jus ad bellum* απαρτίζεται από επτά αρχές σχετικά με τη δικαιολόγηση του πολέμου: συγκεκριμένα, πρέπει να υπάρχει *δίκαιη αιτία* (άμυνα εναντίον άδικης επίθεσης, διεκδίκηση εδάφους ή αντικειμένου που αφαιρέθηκε άδικα, τιμωρία του κακού), ο πόλεμος πρέπει να κηρυχθεί από την *αρμόδια εξουσία*, πρέπει να υπάρχει η *σωστή πρόθεση*, πρέπει να υπάρχει *σοβαρή πιθανότητα επιτυχίας*, το *επιδιωκόμενο καλό* να είναι *ανάλογο των προερχόμενων από τον πόλεμο δεινών*, ο πόλεμος να είναι η *ύστατη λύση* και να *διεξάγεται προς εδραίωση της ειρήνης*⁴²⁵. Το *jus in bello* καθορίζεται από δύο αρχές: την *αρχή της διάκρισης* (οι άμαχοι δεν πρέπει να αποτελούν τον άμεσο στόχο μιας επίθεσης) και την *αρχή της αναλογικότητας* (αποφυγή μεθόδων που θα επιφέρουν δυσανάλογη ζημία σε σχέση με το επιδιωκόμενο καλό)⁴²⁶.

⁴²³ *Ibid*, σ.σ.25-26.

⁴²⁴ *Ibid*, σ.27. Επιγραμματική παρουσίαση εδώ, επισταμένη ανάλυση στο επόμενο κεφάλαιο.

⁴²⁵ *Ibid*, σ.σ.25-35, 41-70.

⁴²⁶ *Ibid*, σ.σ.36-38. Ακόμη, Johnson, “Just Cause Revisited”, *ibid*, σ.3 και 44-45.

4.2.2. Η θεωρία του Δικαίου Πολέμου και οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις.

Ο Johnson χρησιμοποιεί τις αρχές της θεωρίας του δίκαιου πολέμου για διερευνήσει ένα πολύ σημαντικό και συνάμα επίκαιρο ερώτημα. Πότε είναι δικαιολογημένη μία ανθρωπιστική επέμβαση; Κατ' αρχήν διατυπώνει το βασικό χαρακτηριστικό των σύγχρονων ανθρωπιστικών επεμβάσεων: το επεμβαίνον κράτος (ή και συνασπισμός κρατών) δεν προσκαλείται απαραίτητα από το κράτος που έχει ανάγκη (όπως γινόταν την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου) ούτε προστρέχει μετά τη λήξη των εχθροπραξιών: η συμμετοχή του είναι πολύ πιο ενεργή σε σχέση με προηγούμενες εποχές⁴²⁷. Προτού διατυπώσει την προσωπική του άποψη, εξετάζει τρεις απόψεις για το

⁴²⁷ Johnson, *Morality and Contemporary Warfare*, *ibid*, σ.73.

δικαίωμα στην ανθρωπιστική επέμβαση: του Paul Ramsey⁴²⁸, του Michael Walzer⁴²⁹ και των καθολικών επισκόπων της Αμερικής⁴³⁰.

⁴²⁸ Ο Ramsey υποστηρίζει ότι η ηθική άσκηση της πολιτικής συνεπάγεται την υποχρέωση των κρατών να συνδράμουν εκείνα τα κράτη που βρίσκονται σε κατάσταση κινδύνου ή ανάγκης· επειδή ωστόσο δεν υπάρχει ανώτερη αρχή μεταξύ των κρατών, η υποχρέωση βοήθειας ανατίθεται στα ισχυρά κράτη, με κυρίαρχο τις Η.Π.Α.· οπωσδήποτε, το δίκαιο της επέμβασης δεν προκύπτει από την ισχύ ενός κράτους, αλλά από την ευθύνη να υπηρετηθεί η δικαιοσύνη στη διεθνή κοινότητα. Ο Ramsey θεωρεί εξίσου σημαντική και τη νομική δικαιολόγηση της επέμβασης, όχι όμως ικανή από μόνη της να στηρίζει την απόφαση για μία επέμβαση. Από όλα τα παραπάνω, είναι εμφανές ότι ο Ramsey στηρίζει τη θεωρία του για την ανθρωπιστική επέμβαση στο κριτήριο της σωστής πρόθεσης που είχε διατυπωθεί και υποστηριχθεί εκτενώς και εις βάθος από τον Αυγουστίνο: κατά τη γνώμη του το ορθώς εννοούμενο εθνικό συμφέρον δεν είναι διακριτό από τα αιτήματα παγκόσμιας δικαιοσύνης ή από το διεθνές κοινό καλό. Johnson, *ibid*, σ.σ.74-81.

⁴²⁹ Όσον αφορά τις σχετικές απόψεις του Walzer, ήδη έχει γίνει εκτενής αναφορά πιο πάνω, ενώ βλέπε και Johnson, *ibid*, σ.σ.74-75 και 87-90.

⁴³⁰ Οι καθολικοί επίσκοποι της Αμερικής στην ποιμαντορική επιστολή *The Challenge of Peace* [National Conference of Catholic Bishops (1984). *Challenge of Peace: God's Promise and Our Response a Pastoral Letter on War and Peace*. U.S.A.: United States Catholic Conference.] δεν κάνουν λόγο για στρατιωτικές επεμβάσεις, αφού επικεντρώνονται στο θέμα των πυρηνικών εξοπλισμών· δικαιολογούν τον πόλεμο μόνο ως απάντηση σε μία επίθεση, ενώ αναφέρονται εκτενώς σε μη-στρατιωτικά μέσα ανταπόκρισης σε μία επιθετική ενέργεια. Μία δεκαετία αργότερα, το 1993, στα πλαίσια του διεθνούς συνεδρίου με θέμα *The Harvest of Justice is Sown in Peace* [National Conference of Catholic Bishops (1993). *The Harvest of Justice is Sown in Peace*. U.S.A.: United States Catholic Conference.], αναγνωρίζουν τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις ως ασπίδες προστασίας της ανθρώπινης ζωής και των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων: μέσα στα πλαίσια αυτά η εθνική κυριαρχία και η αρχή της μη-επέμβασης δεν είναι απόλυτες έννοιες, ενώ οι μη-στρατιωτικές επεμβάσεις αποκτούν το προβάδισμα. Αναγνωρίζεται πάντως ότι σε καμία περίπτωση οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις δεν πρέπει να αποτελέσουν το προκάλυμμα σε νέα είδη επεκτατισμού ή να

Για τον Johnson αναφορικά με τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις σημειώνεται μία σύγκρουση υποχρεώσεων: υποχρεώσεις προς τη διεθνή τάξη, υποχρεώσεις προς τις πολιτικές κοινότητες που επιθυμούν να βοηθήσουν στη λήξη των εχθροπραξιών και υποχρεώσεις προς τα θύματα των πολέμων⁴³¹. Αναφορικά με τις υποχρεώσεις προς τη διεθνή τάξη, η πλέον σημαντική είναι ο σεβασμός της εδαφικής ακεραιότητας και η αναγνώριση του απαραβίαστου των συνόρων· έτσι, οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις πρέπει να γίνονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην παραβιάζουν αυτή την αρχή: ως συνέπεια της παραπάνω διαπίστωσης αναγνωρίζονται διάφορα είδη ανθρωπιστικής επέμβασης που κυμαίνονται από την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στα θύματα της σύγκρουσης μέχρι τις ειρηνευτικές επεμβάσεις⁴³². Σε κάθε περίπτωση, μία διεθνής συμφωνία μεταξύ των κρατών κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να καθοριστούν οι αμοιβαίες σχέσεις μεταξύ των κρατών και να ρυθμιστούν οι διεθνείς σχέσεις: αυτό ισχύει και για τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις, ειδικά για εκείνες για τις οποίες η συμφωνία των μεγάλων δυνάμεων κρίνεται αναγκαία⁴³³.

Όσον αφορά τις υποχρεώσεις προς τα κράτη που πρόκειται να επέμβουν, πρέπει να επισημανθεί ότι επειδή ακόμα και στις ανθρωπιστικές επεμβάσεις υπάρχει κόστος σε πόρους, αλλά και σε ανθρώπινες ζωές, το επεμβαίνον κράτος οφείλει να υπολογίσει τις υποχρεώσεις του προς τη διεθνή κοινότητα και τις υποχρεώσεις του απέναντι στους

οδηγήσουν σε έναν αέναο πόλεμο υποκινούμενο από αλτρουιστικά κίνητρα. Johnson, *Morality and Contemporary Warfare*, *ibid*, σ.σ.91-95.

⁴³¹ *Ibid*, σ.σ.102-103.

⁴³² *Ibid*, σ.σ.105-106.

⁴³³ *Ibid*, σ.σ.107-109.

πολίτες του· πρόκειται κατ' ουσίαν για μία διπλή υποχρέωση⁴³⁴. Τέλος, σχετικά με την υποχρέωση συνδρομής προς τους πολίτες του κράτους, στο οποίο στοχεύει η επέμβαση, αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η βία που θα ασκηθεί από το επεμβαίνον κράτος δεν πρέπει να γίνει αιτία να προκληθούν περαιτέρω ζημίες και να θιγούν οι ανθρωπιστικές αξίες που αποτέλεσαν την αιτία της επέμβασης: συνεπώς, οι πολίτες δεν μπορεί να αποτελέσουν στόχο επίθεσης άμεσα και σκόπιμα, ούτε και η άσκηση βίας να είναι υπέρμετρη σε σχέση με το επιδιωκόμενο ωφέλιμο αποτέλεσμα⁴³⁵.

4.2.3. Η αρχή της διάκρισης: η προστασία του άμαχου πληθυσμού.

Σχετικά με το θέμα της διάκρισης, η έμφαση από τον Johnson δίδεται στα οπλικά συστήματα που χρησιμοποιούνται και στις τακτικές που ακολουθούνται, καθώς αυτοί οι παράγοντες καθορίζουν εάν η ζημία στους άμαχους προκλήθηκε από τυχαία και όχι ηθελημένη πράξη, εάν ο άμαχος πληθυσμός επλήγη ή όχι εκ προθέσεως. Οι δύο αυτές περιπτώσεις διαφέρουν και αντιμετωπίζονται διαφορετικά και από πλευράς ηθικής θεωρίας, αλλά και από την πλευρά του Διεθνούς Δικαίου· το γεγονός είναι ότι πρέπει να καταβάλλεται κάθε προσπάθεια προκειμένου οι παράπλευρες βλάβες και απώλειες να ελαχιστοποιούνται στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό⁴³⁶.

Για τον Ramsey, όπως και για τον Walzer η αρχή της προστασίας των άμαχων και η απεμπλοκή τους από τις στρατιωτικές ενέργειες βρίσκεται στο κέντρο της θεωρίας του

⁴³⁴ *Ibid*, σ.σ.109-112.

⁴³⁵ *Ibid*, σ.σ.112-116.

⁴³⁶ Johnson, *Morality and Contemporary Warfare*, *ibid*, σ.σ.126-127.

δικαίου πολέμου⁴³⁷. Η αρχή αυτή είναι που καθορίζει τους νόμιμους στρατιωτικούς στόχους, ενώ καθιστά παράνομη την άμεση και ηθελημένη άσκηση βίας στους πολίτες· επιπλέον, στην περίπτωση που η αρχή της διάκρισης είναι αδύνατο να εφαρμοστεί, τότε βάσει της αρχής της αναλογικότητας πρέπει να αξιολογηθούν τα προσδοκώμενα οφέλη σε σχέση με τις πιθανές ζημιές και η στρατιωτική ενέργεια δικαιολογείται μόνο στην περίπτωση που είναι απολύτως απαραίτητη και που τα οφέλη είναι σαφώς μεγαλύτερα από τις βλάβες: ο νόμος του διπλού αποτελέσματος, όπως περιγράφηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο⁴³⁸, καθορίζει τον βαθμό που είναι επιτρεπτό να επηρεάσει τον άμαχο πληθυσμό μία μη-ηθελημένη συνέπεια της στρατιωτικής πράξης⁴³⁹.

Ο Johnson αναγνωρίζει δύο παράγοντες που δυσχεραίνουν τη διάκριση μάχιμων και άμαχων στη σύγχρονη εποχή: *πρώτον*, την περίπλοκη φύση της σύγχρονης κοινωνίας και *δεύτερον*, την καταστροφικότητα των σύγχρονων όπλων. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με το ρόλο που διαδραματίζουν οι πολίτες σε έναν πόλεμο (π.χ. η εργασία τους σε βιομηχανίες παραγωγής στρατιωτικών υλικών τους εμπλέκει άμεσα), αλλά και με το γεγονός ότι πολλές φορές το στρατιωτικό προσωπικό για να εκτελέσει μία αποστολή δεν φέρει στολή και αυτό επιφέρει σύγχυση στους αντίπαλους στρατιώτες· η δεύτερη περίπτωση αφορά τις συνέπειες, άμεσες και έμμεσες, που προκαλούνται από τη

⁴³⁷ Johnson, James Turner, 2002. “Paul Ramsey and the Recovery of the Just War Idea”. *Journal of Military Ethics* (2002) 1(2):136-144.

⁴³⁸ Βλέπε σχετικά, Κεφάλαιο 3, Ενότητα 3.2.2.

⁴³⁹ Johnson, *Morality and Contemporary Warfare*, *ibid*, σ.σ.129-133. Προς επίρρωση αναφέρεται ότι σχετικοί περιορισμοί αναγνωρίζονται και από το Διεθνές Δίκαιο. *Ibid*, σ.σ.134-135.

χρήση των σύγχρονων οπλικών συστημάτων και που εκτός από τους στρατιώτες επηρεάζουν και τον άμαχο πληθυσμό⁴⁴⁰.

Παρά όμως τις δυσκολίες αυτές και ανεξάρτητα από το τι πιστεύουν οι πολίτες για το εάν ο πόλεμος είναι δίκαιος ή όχι, πρέπει να γίνεται κάθε δυνατή προσπάθεια να προστατευθούν και να εξαιρεθούν κατά το δυνατόν από τις συνέπειες των εχθροπραξιών: ακριβώς για αυτόν τον λόγο η χρήση όπλων μαζικής καταστροφής ή πυρηνικών όπλων χαρακτηρίζεται ως παράνομη από τις διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις⁴⁴¹.

4.2.4. Η λήξη του πολέμου.

Για τον Johnson, το δυσκολότερο ίσως πρόβλημα που θέτει ο σύγχρονος πόλεμος είναι η επίτευξη μιας πραγματικής συμφωνίας μετά τη λήξη των εχθροπραξιών, η οποία θα διασφαλίσει την έναρξη μιας ειρηνικής περιόδου· οι πολιτισμικές ή και οι θρησκευτικές διαφορές πολλές φορές δημιουργούν εμπόδια στην ειρηνική μεταπολεμική συνύπαρξη και πυροδοτούν νέες συγκρούσεις⁴⁴². Για τον λόγο αυτό, η δίκαιη διεξαγωγή του πολέμου, που εξ ορισμού συνεπάγεται την αποφυγή πρόκλησης βλάβης στους πολίτες, είναι πολύ σημαντική, καθώς θέτει τα θεμέλια για μία γνήσια ειρήνη·

⁴⁴⁰ Johnson, *ibid*, σ.σ.152-155.

⁴⁴¹ Johnson, *ibid*, σ.σ.156-157.

⁴⁴² Johnson, *ibid*, σ.191. Για περισσότερες πληροφορίες επί του θέματος, βλέπε Johnson, James Turner, 1987. *The Quest for Peace: Three Moral Traditions in Western Cultural History*. New Jersey: Princeton University Press.

έτσι, ο πόλεμος πρέπει να τερματίζεται με τέτοιο τρόπο που να επιτρέπει τη συμφιλίωση ή το συμβιβασμό⁴⁴³.

Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η διερεύνηση, από τα διεθνή δικαστήρια, της τυχόν διάπραξης εγκλημάτων πολέμου⁴⁴⁴. Έτσι, οι διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις που καθορίζουν τη δίκαιη διεξαγωγή του πολέμου, μαζί με τα διεθνή δικαστήρια που διερευνούν και τιμωρούν τους υπαίτιους για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας συμβάλλουν κατά πολύ στη δημιουργία ενός πραγματικά μετα-πολεμικού ειρηνικού κλίματος, χωρίς υπόνοιες ότι η μία εκ των δυο πλευρών αδικήθηκε⁴⁴⁵. Επίσης, η προσπάθεια διερεύνησης παράνομων-παράτυπων ενεργειών αποδεικνύει ότι στον πόλεμο δεν επιτρέπονται τα πάντα: το Διεθνές Δίκαιο ορίζει τα περιθώρια νόμιμης άσκησης βίας και οι παραβιάσεις τους δεν παραμένουν ατιμώρητες⁴⁴⁶.

Ακόμη, σπουδαίο παράγοντα για έναν ουσιαστικό τερματισμό του πολέμου αποτελεί η προσπάθεια να αποφεύγεται η πρόκληση βλάβης στους αμάχους και να αναγνωρίζονται περιορισμοί στην καταστροφική ισχύ των μέσων που χρησιμοποιούν οι αντιμαχόμενοι προκειμένου να επιτύχουν τη νίκη: ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται ένας πόλεμος και ο σκοπός προς τον οποίο κατευθύνεται σχετίζονται άμεσα με την ποιότητα της ειρήνης που θα ακολουθήσει τη λήξη των εχθροπραξιών, γεγονός που αναγνωρίζεται τόσο σε ηθικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο Διεθνούς Δικαίου, όπου αναφέρονται

⁴⁴³ Johnson, *Morality and Contemporary Warfare*, *ibid*, σ.158 και 191-192.

⁴⁴⁴ *Ibid*, σ.σ.195-196.

⁴⁴⁵ *Ibid*, σ.σ.197-198.

⁴⁴⁶ *Ibid*, σ.206.

ανάμεσα σε άλλα ποιοι είναι οι νόμιμοι στόχοι, μέχρι ποίου σημείου μπορεί να ασκηθεί βία και ποια όπλα κρίνονται έκνομα⁴⁴⁷.

Ουσιαστικά, αυτό που προτείνει ο Johnson είναι ότι ο πόλεμος και η ειρήνη δεν είναι πολιτικές αλληλοσυγκρουόμενες, αλλά πολιτικές που σχετίζονται πολύ στενά μεταξύ τους και που η μία καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την άλλη· για τον λόγο αυτό, δεν πρέπει απλώς να επιμένουμε στην τιμωρία των παρανόμων πράξεων που σημειώθηκαν κατά τη διεξαγωγή ενός πολέμου: πρέπει επίσης να γίνονται ουσιαστικές προσπάθειες προσέγγισης και συμφωνίας μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών ούτως ώστε να δημιουργείται πρόσφορο έδαφος για μια πραγματική ειρήνη⁴⁴⁸.

4.3. Η συμβολή του John Rawls.

Η προσέγγιση που επιχειρεί ο John Rawls⁴⁴⁹ διαφέρει από τις προσπάθειες των Walzer και Johnson, οι οποίες μόλις περιεγράφησαν, καθώς αναπτύσσεται στα πλαίσια του πολιτικού φιλελευθερισμού⁴⁵⁰ (και όχι της θεωρίας του δικαίου πολέμου⁴⁵¹) και

⁴⁴⁷ *Ibid*, σ.σ.207-210.

⁴⁴⁸ *Ibid*, σ.σ.217-218.

⁴⁴⁹ Στην υποενότητα αυτή επιχειρείται αποκλειστικά η παρουσίαση των θέσεων του John Rawls που αφορούν τον πόλεμο. Παρότι ο Rawls δεν αναπτύσσει τα επιχειρήματά του βάσει της θεωρίας του δικαίου πολέμου, η περιγραφή των θέσεων του κρίνεται απαραίτητη για την παρούσα διδακτορική διατριβή, καθώς οι απόψεις τους έχουν αναμφίβολα επηρεάσει τη σύγχρονη σχετική συζήτηση.

⁴⁵⁰ Βλέπε σχετικώς, Nagel, Thomas, 2002. “Rawls and Liberalism”, εις Freeman, Samuel (ed), 2002. *The Cambridge Companion to Rawls* (Cambridge Companions to Philosophy). Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.62-85. Ακόμη, Dreben, Burton, 2002. “On Rawls and Political Liberalism”, εις Freeman, ο.π., σ.σ.316-346, καθώς και Neal, Patrick, 2000. “Three Readings on Political Liberalism:

αποτελεί προέκταση της φιλελεύθερης αντίληψης της δικαιοσύνης⁴⁵². Ο Rawls ασχολείται με το πρόβλημα του πολέμου μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, στην προσπάθειά του να καταρτίσει τις αρχές του Δικαίου των Λαών και να καταδείξει ότι οι συνταγματικές δημοκρατικές κοινωνίες δεν εμπλέκονται σε πόλεμο μεταξύ τους⁴⁵³.

Έτσι, αρχικά διακρίνει στους εξής τύπους ενδοκρατικών κοινωνιών:

α) στους *φιλελεύθερους λαούς* (που διακρίνονται από τρία βασικά χαρακτηριστικά: έχουν μία δίκαιη συνταγματική δημοκρατική κυβέρνηση που υπηρετεί τα θεμελιώδη

Rawls, Maritain and Crick”. *Journal of Political Ideologies* 5 (2): 225-246. Τέλος, για μία κριτική βλέπε Habermas, Jurgen, 1995. “Reconciliation through Public Reason: Remarks on John Rawls’ Political Liberalism”. *Journal of Philosophy* 92 (March 1995): 109-131, και για την σχετική απάντηση Rawls, John, 1995. “Reply to Habermas”. *Journal of Philosophy* 92 (March 1995): 132-180.

⁴⁵¹ Βεβαίως, κάποια στοιχεία μεταξύ των δύο αυτών προσεγγίσεων ομοιάζουν, όπως για παράδειγμα το δικαίωμα προσφυγής στον πόλεμο για λόγους άμυνας, αλλά και η διάκριση μάχιμων-αμάχων. Rawls, John, 2003. *Το Δίκαιο των Λαών και «Η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη»*. Μετάφραση Άννα Παπασταύρου. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, σ.187.

⁴⁵² *Ibid*, σ.σ.26-27. Επίσης, Von Dohlen, Richard F., 1997. *Culture War and Ethical Theory*. Lanham, MD: University Press of America, σ.σ.151-195. Ακόμη, Fabre, Cécile/Miller, David, 2003. “Justice and Culture: Rawls, Sen, Nussbaum and O’ Neil”. *Political Studies Review* 1(1): 4-17. Τέλος, Talisse, Robert, 2001. *On Rawls*. London: Wadsworth Publishing, σ.σ.55-76. Για μία σχετική κριτική βλέπε Gaus, Gerald F., 1999. “Reasonable Pluralism and the Domain of the Political: How the Weaknesses of John Rawls’s Political Liberalism Can be Overcome by a Justificatory Liberalism”. *Inquiry* 42 (2): 259-284.

⁴⁵³ Levine, Andrew, 2001. *Engaging Political Philosophy: From Hobbes to Rawls*. Oxford: Blackwell Publishing Inc., σ.σ.178-218.

συμφέροντά τους, οι πολίτες τους είναι ενωμένοι από «κοινές συμπάθειες» και διακρίνονται για την ηθική φύση τους)⁴⁵⁴

β) στους *ευπρεπώς ιεραρχημένους λαούς* που διαθέτουν «ευπρεπή συμβουλευτική ιεραρχία»⁴⁵⁵,

γ) στα *κράτη εκτός νόμου*⁴⁵⁶

δ) στις *επιβαρυνμένες με δυσμενείς συνθήκες κοινωνίες*⁴⁵⁷ και

ε) στις *κοινωνίες που αποτελούν καλοπροαίρετες απολυταρχίες* (σέβονται τα περισσότερα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά δεν επιτρέπουν στα μέλη τους να συμμετέχουν στη διαμόρφωση των πολιτικών αποφάσεων)⁴⁵⁸.

Καταρχήν, ανάμεσα στους φιλελεύθερους και δημοκρατικούς λαούς (ο πρώτος τύπος ενδοκρατικών κοινωνιών) ισχύουν οι παρακάτω παραδοσιακές αρχές δικαιοσύνης⁴⁵⁹, οι οποίες καθορίζουν και τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους στον πόλεμο:

⁴⁵⁴ Ο όρος «κοινές συμπάθειες» αναφέρεται στο αίσθημα της εθνότητας, και χρησιμοποιείται επίσης από τον J.S. Mill, όπως ο ίδιος ο Rawls αναφέρει σχετικά. Rawls, *Το Δίκαιο των Λαών*, ο.π., σ.σ.49-50.

⁴⁵⁵ Rawls, ο.π., σ.σ.116, 129-142, 163 και 168-169.

⁴⁵⁶ Rawls, ο.π., σ.116.

⁴⁵⁷ Rawls, ο.π., σ.σ.189-201.

⁴⁵⁸ Rawls, ο.π., σ.116.

⁴⁵⁹ Rawls, ο.π., σ.σ.72-73. Γενικότερα, βλέπε, Pogge, Thomas W., 2001. “Rawls on International Justice”. *The Philosophical Quarterly* 51(203): 246-253. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι κάποιες από τις αρχές αυτές (η αρχή της μη επέμβασης, ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα, το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας) εντοπίζονται τόσο στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων, όσο και στη θεωρία του δίκαιου πολέμου.

- I) *Οι λαοί είναι ελεύθεροι και ανεξάρτητοι και η ελευθερία και η ανεξαρτησία τους πρέπει να είναι σεβαστές από τους άλλους λαούς.*
- II) *Οι λαοί πρέπει να τηρούν τις συμφωνίες και τις δεσμεύσεις τους.*
- III) *Οι λαοί είναι ίσοι και αποτελούν τα συμβαλλόμενα μέρη των συμφωνιών που τους δεσμεύουν.*
- IV) *Οι λαοί οφείλουν να σέβονται την υποχρέωση της μη-επέμβασης.*
- V) *Οι λαοί έχουν το δικαίωμα της αυτοάμυνας, αλλά όχι το δικαίωμα να προκαλούν πολέμους για λόγους εκτός της αυτοάμυνας.*
- VI) *Οι λαοί οφείλουν να σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα.*
- VII) *Οι λαοί οφείλουν να συμμορφώνονται με συγκεκριμένους περιορισμούς στη διεξαγωγή του πολέμου.*
- VIII) *Οι λαοί έχουν καθήκον να βοηθούν άλλους λαούς που ζουν κάτω από δυσμενείς συνθήκες, οι οποίες τους εμποδίζουν να έχουν ένα δίκαιο ή ευπρεπές πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς.*

Το σύνολο των παραπάνω αρχών δείχνει ότι οι ελεύθεροι και ευτεταγμένοι λαοί αναγνωρίζουν κάποιες βασικές αρχές πολιτικής δικαιοσύνης ως ρυθμιστικές της συμπεριφοράς τους⁴⁶⁰, ενώ η ηθική φύση, που τους διακρίνει, κάνει εφικτή την επικράτηση μιας δημοκρατικής ειρήνης, η οποία είναι σταθερή επειδή οι φιλελεύθερες συνταγματικές δημοκρατίες σέβονται τη νόμιμη διακυβέρνηση, δεν παρασύρονται από το πάθος για εξουσία και αναγνωρίζουν την ισότητα μεταξύ των λαών· οι κοινωνίες αυτές καταφεύγουν στον πόλεμο μόνο όταν απειλείται η ασφάλεια, η ελευθερία και η

⁴⁶⁰ Rawls, *ο.π.*, σ.73.

ανεξαρτησία τους από μη ικανοποιημένες κοινωνίες ή εκτός νόμου κράτη⁴⁶¹. Η σταθερότητα της δημοκρατικής ειρήνης επιρρωνύεται ακόμη περισσότερο όταν υπάρχει ακριβοδίκαιη ισότητα ευκαιριών, ευπρεπής κατανομή εισοδημάτων, παροχή ευκαιριών για απασχόληση, εξασφαλισμένη στοιχειώδης περίθαλψη για όλους και δημόσια επιχορήγηση των εκλογών και τρόποι διασφάλισης της δημόσιας πληροφόρησης σε ζητήματα πολιτικής⁴⁶².

Οι ευπρεπώς ιεραρχημένες κοινωνίες (ο δεύτερος τύπος ενδοκρατικών κοινωνιών) κατατάσσονται επίσης στους ευτεταγμένους λαούς καθώς *πρώτον*, δεν εκδηλώνουν επιθετικούς σκοπούς και προσπαθούν να επιτύχουν τους νόμιμους στόχους τους μέσω της διπλωματίας, του εμπορίου και άλλων ειρηνικών μεθόδων και *δεύτερον*, έχουν ένα σύστημα δικαίου σύμφωνο με την ιδέα της δικαιοσύνης για το κοινό αγαθό που διασφαλίζει τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για όλους τους πολίτες, ενώ παράλληλα αυτό το σύστημα δικαίου επιβάλλει *bona fide* ηθικά καθήκοντα και υποχρεώσεις σε όλα τα άτομα και υπάρχει η ειλικρινής πεποίθηση εκ μέρους των δικαστών και των αξιωματούχων ότι το νομικό σύστημα καθοδηγείται πράγματι από μία αίσθηση δικαιοσύνης για το κοινό καλό⁴⁶³. Σύμφωνα με τα παραπάνω λοιπόν, ένας

⁴⁶¹ Rawls, *ο.π.*, σ.σ.73 και 84-92.

⁴⁶² Rawls, *ο.π.*, σ.σ.94-95. Ακόμη, Rawls, John, 1996. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press, σ.σ.289-371.

⁴⁶³ Rawls, *Το Δίκαιο των Λαών*, *ο.π.*, σ.σ.117-122. Ο Rawls αναφέρει ως υποθετικό παράδειγμα ενός ευπρεπώς ιεραρχημένου λαού, σύμφωνα με τα όσα μόλις αναφέρθηκαν, το Καζανιστάν. Rawls, *ο.π.*, σ.σ.136-142.

ευπρεπής λαός σέβεται τους νόμους της ειρήνης, όπως επίσης και τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ το σύστημα δικαιοσύνης του εξυπηρετεί το κοινό αγαθό⁴⁶⁴.

Μελετώντας λοιπόν κανείς τα όσα μόλις αναφέρθησαν διαπιστώνει ότι ανάμεσα στους φιλελεύθερους δημοκρατικούς λαούς επικρατεί πνεύμα συνεργασίας, ισότητας και αλληλοσεβασμού, οπότε το ενδεχόμενο ενός πολέμου υπό αυτές τις συνθήκες απομακρύνεται. Οι ευπρεπείς λαοί ομοίως προσπαθούν να επιλύουν με ειρηνικά μέσα τις διαφορές τους. Τι συμβαίνει όμως όταν οι φιλελεύθεροι λαοί βρίσκονται αντιμέτωποι με κράτη εκτός νόμου ή με επιβαρυνμένες κοινωνίες;

Σε σχέση με το δικαίωμα στον πόλεμο οι ευτεταγμένοι λαοί (οι φιλελεύθεροι δηλαδή και οι ευπρεπείς λαοί) έρχονται αντιμέτωποι με δύο κατηγορίες αντίπαλων κρατών: *εκείνα που δεν επιθυμούν να συμμορφωθούν προς ένα εύλογο Δίκαιο των Λαών και εκείνα που λόγω ιστορικών, κοινωνικών και οικονομικών συγκυριών δεν έχουν καταφέρει να επιτύχουν την δημιουργία ενός φιλελεύθερου ή ευπρεπούς καθεστώτος*⁴⁶⁵. Τα ευτεταγμένα κράτη έχουν το δικαίωμα να προχωρήσουν σε πόλεμο για λόγους άμυνας, όταν κινδυνεύει η ασφάλειά τους και για προστατεύσουν τις βασικές ελευθερίες των πολιτών τους, καθώς και τους συνταγματικά δημοκρατικούς πολιτικούς θεσμούς τους· δεν κηρύσσουν τον πόλεμο για να αποκτήσουν οικονομικά οφέλη ή πρόσβαση σε φυσικούς πόρους, ούτε για να αυξήσουν την ισχύ και την εξουσία τους (κάτι που θα κατέτασσε τα κράτη αυτά στα κράτη εκτός νόμου)⁴⁶⁶.

⁴⁶⁴ Rawls, *ο.π.*, σ.123.

⁴⁶⁵ Rawls, *ο.π.*, σ.σ.162-163.

⁴⁶⁶ Rawls, *ο.π.*, σ.σ.164-167.

Στην πρώτη περίπτωση, η αντιμετώπιση των εκτός νόμου καθεστώτων από τα ευτεταγμένα κράτη πρέπει να έχει ως απώτατο σκοπό τον σεβασμό στο Δίκαιο των Λαών από όλες τις κοινωνίες, και για τον λόγο αυτό οι ευτεταγμένες κοινωνίες θα πρέπει να δημιουργήσουν νέες τακτικές και θεσμούς προκειμένου να ακολουθούν κοινή πολιτική απέναντι στα μη ευτεταγμένα καθεστώτα⁴⁶⁷. Η δημόσια αποπομπή των καταπιεστικών και επεκτατικών καθεστώτων, η άρνηση παροχής βοήθειας ή συνεργασίας με τα εκτός νόμου καθεστώτα, ακόμα και η βίαιη επέμβαση⁴⁶⁸ (όταν τα εκτός νόμου κράτη δεν ανταποκρίνονται στην επιβολή κυρώσεων και αρνούνται να σεβαστούν τα ανθρώπινα δικαιώματα) αποτελούν μέτρα άσκησης πίεσως για τη συμμόρφωση των εκτός νόμου κρατών με ένα εύλογο και σωστά θεμελιωμένο Δίκαιο των Λαών⁴⁶⁹.

Σε σχέση με τη δίκαιη διεξαγωγή του πολέμου ο Rawls καθορίζει τις ακόλουθες αρχές⁴⁷⁰:

- *Ο στόχος ενός δίκαιου πολέμου που διεξάγεται από έναν δίκαιο ευτεταγμένο λαό είναι η δίκαιη και διαρκής ειρήνη μεταξύ των λαών και ειδικά με τον εχθρό που αντιμετωπίζει ένας λαός.*

⁴⁶⁷ Rawls, *ο.π.*, σ.167.

⁴⁶⁸ Rawls, *ο.π.*, σ.σ.145-147.

⁴⁶⁹ Οι φιλελεύθεροι και ευπρεπείς λαοί δεν ανέχονται τα εκτός νόμου κράτη διότι είναι επιθετικά και επικίνδυνα: για τον λόγο αυτό χρησιμοποιούν τα προαναφερθέντα μέσα, ώστε τα εκτός νόμου κράτη να αλλάξουν ή να εξαναγκασθούν να αλλάξουν συμπεριφορά. Rawls, *ο.π.*, σ.σ.147 και 168-169.

⁴⁷⁰ Rawls, *ο.π.*, σ.σ.170-174. Ακόμη, Cornell, Drucilla, 2004. *Defending Ideals: War, Democracy and Political Struggles*. London: Taylor & Francis, Inc., σ.σ.41-63.

- *Οι ευτεταγμένοι λαοί δεν κηρύσσουν πόλεμο μεταξύ τους, αλλά μόνο ενάντια σε μη ευτεταγμένα κράτη, τα οποία εκδηλώνουν επεκτατικές βλέψεις που απειλούν την ασφάλεια και τους θεσμούς ελευθερίας των ευτεταγμένων κρατών.*
- *Κατά τη διεξαγωγή του πολέμου οι ευτεταγμένοι λαοί πρέπει να διακρίνουν με προσοχή τρεις ομάδες: τους ηγέτες και αξιωματούχους των εκτός νόμου κρατών, τους στρατιώτες και τον άμαχο πληθυσμό. Οι αξιωματούχοι είναι οι υπεύθυνοι για τον πόλεμο και όχι ο άμαχος πληθυσμός ή οι απλοί στρατιώτες που υποχρεώνονται σε επιστράτευση.*
- *Οι ευτεταγμένοι λαοί οφείλουν να σέβονται κατά το μέτρο του δυνατού τα ανθρώπινα δικαιώματα των μελών της αντίπαλης πλευράς, τόσο των πολιτών όσο και των στρατιωτών γιατί οι παραπάνω ομάδες έχουν δικαιώματα βάσει του Δικαίου των Λαών, αλλά και επειδή μέσα από το παράδειγμα της καλής μεταχείρισης του εχθρού διδάσκουν το περιεχόμενο αυτών των δικαιωμάτων.*
- *Οι ευτεταγμένοι λαοί πρέπει να προαναγγέλλουν κατά τη διάρκεια του πολέμου το είδος της ειρήνης στην οποία αποσκοπούν και το είδος των σχέσεων που επιδιώκουν.*
- *Τέλος, οι κώδικες διεξαγωγής του πολέμου οριοθετούν κάποια όρια που δεν πρέπει να παραβιάζονται, με μόνη εξαίρεση τις περιπτώσεις υψίστης ανάγκης⁴⁷¹.*

⁴⁷¹ Η επίκληση στην ύψιστη ανάγκη μπορεί να γίνει σε περιπτώσεις που ο κίνδυνος προμηνύει ανυπολόγιστα ηθικά και πολιτικά δεινά. Βλέπε σχετικώς την περίπτωση του βομβαρδισμού της Γερμανίας από την Βρετανία που επικαλείται ο Rawls. Αντίθετα, η υψίστη ανάγκη δεν ίσχυσε για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής που κατέφυγαν στη χρήση της ατομικής βόμβας εναντίον των ιαπωνικών πόλεων το 1945. Rawls, *ο.π.*, σ.σ.178-183. Επίσης, Rawls, John, 2001. “Fifty Years after Hiroshima”, εις Rawls, John/Freeman, Samuel (ed), 2001. *Collected Papers*. Cambridge, Ma: Harvard University Press, σ.σ.565-

Τα ζητήματα που σχετίζονται με την διεξαγωγή του πολέμου πρέπει να μελετώνται επισταμένως πριν την σύρραξη, ώστε να αποτελούν συνείδηση των πολιτών και να αποφεύγεται η καταφυγή στη χρήση οποιασδήποτε τακτικής ή στρατηγικής προκειμένου να επιτευχθεί ο στρατιωτικός στόχος: τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν θα πρέπει να βοηθούν στη δημιουργία μίας διαρκούς και σταθερής ειρήνης⁴⁷².

Στην δεύτερη περίπτωση, κατά την οποία τα ευτεταγμένα κράτη βρίσκονται αντιμέτωπα με κοινωνίες επιβαρυνμένες από δυσμενείς συνθήκες, τότε η κατάσταση είναι διαφορετική σε σχέση με τα εκτός νόμου κράτη, διότι οι κοινωνίες αυτές δεν εκδηλώνουν επεκτατικές ή επιθετικές διαθέσεις⁴⁷³. Και στην περίπτωση αυτή ο μακροπρόθεσμος στόχος των ευτεταγμένων κοινωνιών είναι να εντάξουν τις επιβαρυνμένες κοινωνίες στην κοινωνία των ευτεταγμένων λαών και προς επίτευξη τούτου πρέπει να προσφέρουν την απαιτούμενη βοήθεια⁴⁷⁴.

Έτσι, *πρώτον*, η έμφαση πρέπει να δοθεί στην δημιουργία και προστασία δίκαιων (ή ευπρεπών) θεσμών και όχι στην προσαύξηση του πλούτου⁴⁷⁵. *δεύτερον*, πρέπει να δοθεί προσοχή στην τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς αυτός ο παράγοντας

572. Τέλος, Rawls, John, 1997. “Can the August 6, 1945 bombing of Hiroshima by the United States be justified?” *Esprit* 2 (Feb. 1997): 119-128.

Η εξαίρεση της υψίστης ανάγκης διαφέρει από το νόμο του διπλού αποτελέσματος, καθώς επιτρέπει τη σκόπιμη προσβολή αμάχων, σε αντίθεση με το νόμο του διπλού αποτελέσματος που αποδέχεται τις απώλειες ζώων αμάχων μόνο ως ακούσια παράπλευρη συνέπεια μίας νόμιμης επίθεσης εναντίον ενός στρατιωτικού στόχου. Βλέπε Rawls, *Το Δίκαιο των Λαών*, ο.π., σ.188.

⁴⁷² Rawls, ο.π., σ.σ.183-185.

⁴⁷³ Rawls, ο.π., σ.190.

⁴⁷⁴ Rawls, ο.π., σ.191.

⁴⁷⁵ Rawls, ο.π., σ.σ.191-193.

μπορεί να συμβάλλει στην αλλαγή της πολιτικής και κοινωνικής κουλτούρας μίας επιβαρυσμένης κοινωνίας⁴⁷⁶. τρίτον, ο βασικός στόχος της αρωγής προς τις επιβαρυσμένες κοινωνίες πρέπει να είναι η εύλογη και ορθολογική διαχείριση των υποθέσεών τους σε τρόπο ώστε ενδεχομένως να γίνουν μέλη της κοινωνίας των ευτεταγμένων λαών, χωρίς ωστόσο η αρωγή να παίρνει πατερναλιστικό χαρακτήρα, αλλά υποστηρίζοντας την ελευθερία και την ισότητα για τις τέως επιβαρυσμένες κοινωνίες⁴⁷⁷.

4.4. Συμπεράσματα-παρατηρήσεις.

Και οι τρεις στοχαστές που αναφερθήσαν στο παρόν κεφάλαιο προσεγγίζουν τη θεωρία του δίκαιου πολέμου με τον δικό τους τρόπο. Ο Walzer και ο Johnson ως υποστηρικτές της εν λόγω θεωρίας, ενώ ο Rawls ως εισηγητής μίας άλλης προσέγγισης, στα πλαίσια της οποίας ασκείται κριτική στη θεωρία του δίκαιου πολέμου. Το ζητούμενο του κεφαλαίου αυτού ήταν ναδειχθεί ότι η θεωρία του δίκαιου πολέμου αποτελεί μία ζωντανή θεωρία που επιχειρεί να προσφέρει λύσεις στα ερωτήματα που τίθενται στις μέρες μας σχετικά με την καταφυγή στον πόλεμο και τη διεξαγωγή αυτού.

Οι προσεγγίσεις αυτές αναφέρονται σε διάφορες πτυχές του πολέμου ή σε στρατιωτικές εφαρμογές συγκεκριμένου τύπου όπλων (π.χ. τα πυρηνικά όπλα) χωρίς να προσφέρουν μία πλήρη θεωρία για την περίπτωση των ανθρωπιστικών επεμβάσεων. Το κενό αυτό γίνεται προσπάθεια να καλυφθεί από τα επόμενα δύο κεφάλαια της παρούσης διατριβής: το πρώτο από αυτά τα κεφάλαια είναι αφιερωμένο στο δικαίωμα ενός

⁴⁷⁶ Rawls, *ο.π.*, σ.σ.194-199. Για τη συσχέτιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με τον πόλεμο, βλέπε ακόμη Martin, Rex, 1986. *Rawls and Rights (Modern War Studies)*. Lawrence, KS: University Press of Kansas.

⁴⁷⁷ Rawls, *ο.π.*, σ.σ.199-201.

κράτους να επέμβει στρατιωτικά στο έδαφος ενός άλλου κράτους, ενώ το δεύτερο ασχολείται με τους περιορισμούς κατά τη διεξαγωγή του στρατιωτικού σκέλους της ανθρωπιστικής επέμβασης.

Κεφάλαιο 5

Οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις υπό το πρίσμα της θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου. Τα κριτήρια, τα οποία αφορούν τη λήψη της απόφασης για την πραγματοποίηση της ανθρωπιστικής επέμβασης

5.1. Εισαγωγή.

Η συζήτηση γύρω από τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις γνωρίζει στις μέρες μας μεγάλη άνθιση. Τα κύρια ερωτήματα αφορούν το πότε μία επέμβαση είναι νομικώς και ηθικώς δικαιολογημένη, καθώς και ποια στρατιωτικά μέσα (και σε τι βαθμό) μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης.

Πλήθος επιστημόνων από διαφορετικές θεματικές περιοχές ασχολούνται με τις διαφορετικές πτυχές της ανθρωπιστικής επέμβασης και τα συναφή ζητήματα που εγείρονται. Νομικοί προσπαθούν να οριοθετήσουν το πότε και υπό ποιες προϋποθέσεις είναι νόμιμη μία ανθρωπιστική επέμβαση, καθώς και το ποιες στρατιωτικές πράξεις δικαιολογούνται στα πλαίσια μίας ανθρωπιστικής επέμβασης· πολιτικοί επιστήμονες και αναλυτές των διεθνών σχέσεων προσπαθούν να δείξουν τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκαν ιστορικά οι κανόνες που διέπουν τις επεμβάσεις σε κάποιο κράτος από ξένες δυνάμεις, ενώ παράλληλα προσπαθούν να καθορίσουν κάτω από ποιες συνθήκες αποφασίζονταν και ποιο ρόλο διαδραμάτιζαν στο διεθνές πολιτικό σκηνικό μιας δεδομένης ιστορικής περιόδου και ποιος είναι ο σημερινός τους ρόλος.

Οι φιλόσοφοι κατέχουν ομοίως σημαντική θέση στην ανάλυση των παραμέτρων των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, καθώς προσεγγίζουν τις στρατιωτικές εφαρμογές και τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, οι οποίοι τις διέπουν, συνδέοντάς τους με τα σχετικά ερωτήματα, τα οποία προκύπτουν στο χώρο της εφαρμοσμένης ηθικής: αποδίδουν έμφαση στην ηθική δικαιολόγηση των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, αλλά και στα στρατιωτικά μέσα, τα οποία χρησιμοποιούνται, έτσι ώστε να ελαχιστοποιούνται τα πλήγηματα στον άμαχο πληθυσμό. Τέλος, δεν μπορεί να λησμονήσει κανείς όλους εκείνους τους επιστήμονες, οι οποίοι με τις έρευνές τους προσφέρουν νέα δεδομένα στο χώρο της τεχνολογίας βελτιώνοντας τα οπλικά συστήματα και με τον τρόπο αυτό παρέχουν τη δυνατότητα οι επεμβάσεις -αλλά και οι υπόλοιπες στρατιωτικές πράξεις- να γίνονται κατά το δυνατόν πιο «αναίμακτες».

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται διαπραγμάτευση της έννοιας της ανθρωπιστικής επέμβασης βάσει των κριτηρίων, τα οποία θέτει η θεωρία του Δικαίου Πολέμου· η ανάλυση αφορά το δικαίωμα να προχωρήσει ένα κράτος ή μία ομάδα κρατών σε επέμβαση στο έδαφος ενός άλλου κράτους για ανθρωπιστικούς λόγους (*jus ad interventionem*⁴⁷⁸). Θα γίνει προσπάθεια να δειχθεί εάν οι αρχές της θεωρίας του Δικαίου Πολέμου βρίσκουν εφαρμογή στις ανθρωπιστικές επεμβάσεις και κατά πόσο πρέπει αυτές να τροποποιηθούν για να καλύψουν τις ιδιαίτερες συνθήκες των ανθρωπιστικών επεμβάσεων.

⁴⁷⁸ Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται κατ' αναλογία προς το *jus ad bellum*. Βλ. Hoffmann, Stanley, 1997. *The Ethics and Politics of Humanitarian Intervention*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, σ.23.

5.2. Ορισμός της έννοιας της ανθρωπιστικής επέμβασης.

Σε σχέση με τον ορισμό της ανθρωπιστικής επέμβασης, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι ο ορισμός αυτός, όπως και οι ίδιες οι αρχές, οι οποίες διέπουν την ανθρωπιστική επέμβαση, έχουν τροποποιηθεί σημαντικά ακολουθώντας τις αλλαγές που επισυμβαίνουν στις διεθνείς σχέσεις μεταξύ των κρατών· η στρατιωτική επέμβαση είναι μία πολιτική έννοια, η οποία μεταλλάσσεται ανάλογα με τη δημόσια συζήτηση επί των σχετικών ζητημάτων⁴⁷⁹. Οι ορισμοί που έχουν δοθεί, όπως θα διαπιστωθεί με την παράθεσή τους, άλλοτε συνοπτικοί και άλλοτε πιο αναλυτικοί δεικνύουν την έμφαση που δίνεται στην προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Προτού ωστόσο προχωρήσουμε στον ορισμό της ανθρωπιστικής επέμβασης, αξίζει να δούμε πώς ορίζεται η έννοια της επέμβασης· ως επέμβαση λοιπόν ορίζεται «η παρεμβολή εξωτερικών στρατιωτικών δυνάμεων, συχνά μέσα σε εμπόλεμες ζώνες ή σε περιοχές πιθανούς έκρηξης εχθροπραξιών, με σκοπό την πρόληψη ή την εξάπλωση των εχθροπραξιών· ή με σκοπό την επίλυση της διαφοράς υπέρ μίας ευνοούμενης πλευράς· ή γενικότερα, με σκοπό να γίνει εκμετάλλευση της περίπτωσης προκειμένου να αποκτηθεί από τον επεμβαίνοντα ή τους επεμβαίνοντες, έδαφος ή η δυνατότητα επιρροής στην εν λόγω περιοχή»⁴⁸⁰. Η στρατιωτική επέμβαση συνήθως σηματοδοτείται από την αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων σε μία διχασμένη χώρα, και μάλιστα αντίθετα με την θέληση της εκεί κυβέρνησης: «η στρατιωτική επέμβαση είναι η χρήση στρατευμάτων προκειμένου να επιτευχθεί αλλαγή στο πολιτικό σύστημα ενός

⁴⁷⁹ Connaughton, R. M., 1992. *Peacekeeping and Military Intervention*, United Kingdom: Strategic & Combat Studies Institute, Number 3, σ.3.

⁴⁸⁰ Luttwak, Edward/Koehl Stuart L., 1998. *The Dictionary of Modern War. A Guide to the Ideas, Institutions and Weapons of the Modern Military Power Vocabulary*. New York: Gramercy Books, σ.309.

κυρίαρχου κράτους χωρίς να έχει δοθεί η έγκρισή του και χωρίς να έχει κηρυχθεί πόλεμος εναντίον του»⁴⁸¹.

Η ανθρωπιστική επέμβαση ειδικότερα, δίνει έμφαση στα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών, τα οποία καταπατούνται, καθώς αποτελεί: «αναλογική υπερ-συνοριακή παροχή βοήθειας, συμπεριλαμβανομένης της άσκησης βίας, η οποία παρέχεται από τις κυβερνήσεις στους υπηκόους ενός άλλου κράτους, οι οποίοι στερούνται τα θεμελιώδη δικαιώματά τους και οι οποίοι λογικά θα ήταν πρόθυμοι να εξεγερθούν εναντίον της καταπιεστικής τους κυβέρνησης»⁴⁸². Αξίζει να σημειωθεί ότι οι απεχθείς πράξεις της κυβέρνησης, η οποία καταπατά τα δικαιώματα των πολιτών της αποτελούν τη βάση που προσφέρει το δικαίωμα στις ξένες δυνάμεις να επέμβουν, ώστε η κατάσταση να τεθεί σε διεθνή έλεγχο⁴⁸³. Η ανθρωπιστική επέμβαση απαντά συχνά ως η απειλή ή ως η χρήση βίας ενός κράτους ενάντια σε ένα άλλο με το σκοπό να τερματιστούν οι καταχρήσεις και οι καταπατήσεις δικαιωμάτων που στρέφονται εναντίον των υπηκόων του⁴⁸⁴. συγκεκριμένα, αναφέρεται ως «η απειλή ή η χρήση βίας εντός των συνόρων ενός κράτους από ένα άλλο κράτος (ή μία ομάδα κρατών), η οποία στόχο έχει την πρόληψη ή τον

⁴⁸¹ Lang Jr., Anthony F., 2002. *Agency and Ethics. The Politics of Military Intervention*. New York, Albany: State University of New York Press, σ.3.

⁴⁸² Tesón, Fernando R., 1997. *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*. New York: Transnational Publishers Inc., σ.5.

⁴⁸³ Λιακόπουλος, Δημήτρης Ι., 2001. *Το Δίκαιο στην Ανθρωπιστική Επέμβαση*. Αθήνα, Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ.16.

⁴⁸⁴ Farer, Tom J., 1991. “An Inquiry into the legitimacy of Humanitarian Intervention” εις Damrosch, Lori Fishler/Schefer, David J. (eds), 1991. *Law and Force in the new international order*. Boulder: Westview, σ.185.

τερματισμό εκτεταμένων και σοβαρών παραβιάσεων των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι οποίες τελούνται εις βάρος ατόμων άλλων από τους υπηκόους του επεμβαίνοντος, χωρίς την άδεια του κράτους μέσα την εδαφική περιοχή του οποίου εφαρμόζεται η άσκηση στρατιωτικής βίας»⁴⁸⁵. Επίσης, ορίζεται ως «η βίαια ανάμειξη στις εσωτερικές υποθέσεις ενός κράτους, η οποία εμπεριέχει και τη χρήση στρατιωτικής βίας, με το σκοπό να αντιδράσει (ο επεμβαίνων) στις μαζικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή να αποτρέψει έναν εκτεταμένο ανθρώπινο πόνο»⁴⁸⁶.

Πράγματι, οι παραπάνω ορισμοί παρέχουν τις ορθές διαστάσεις και ένα σχετικά ολοκληρωμένο πλαίσιο συζήτησης σχετικά με τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις. Ωστόσο, αυτό που χρειάζεται να διερευνηθεί είναι το ερώτημα εάν οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις στο σύνολό τους, μπορεί να υποστηριχθεί ότι αποτελούν ένα είδος προληπτικού πολέμου προς όφελος της ανθρωπότητας, εφόσον οι στόχοι τους δεν περιορίζονται μόνον στην ανακούφιση του πληθυσμού μίας χώρας από τα δεινά που ανάγονται σε διάφορες και πολλές αιτίες (όπως ήδη φάνηκε από τους ορισμούς, οι οποίοι μόλις αναφέρθηκαν)· επεκτείνονται και στην πρόληψη επέκτασης της διαμάχης και των παρεπόμενων προβλημάτων πέρα από τα σύνορα του συγκεκριμένου κράτους, που μπορούν να αποτελέσουν αιτίες μίας γενικευμένης ένοπλης σύρραξης. Την ιδέα αυτή στηρίζει και η πρακτική των κρατών: δεν είναι τυχαίο άλλωστε το γεγονός ότι στη συντριπτική πλειοψηφία των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, η αιτιολόγηση και η νομική βάση πάνω

⁴⁸⁵ Holzgrefe, J.L., 2003. “The humanitarian intervention debate”, εις Holzgrefe, J.L./Keohane, Robert O. (eds), 2003. *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.18.

⁴⁸⁶ Welsh, Jennifer M. (ed), 2004. *Humanitarian Intervention and International Relations*. Oxford: Oxford University Press, σ.3.

στην οποία επιχειρείται η ανθρωπιστική επέμβαση, αφορά το φόβο για την αποσταθεροποίηση της ειρήνης και της διεθνούς ασφάλειας⁴⁸⁷.

Το ζήτημα του προληπτικού πολέμου εντάσσεται στη γενικότερη συζήτηση για το δικαίωμα καταφυγής των κρατών στη νόμιμη άμυνα, συζήτηση η οποία παρουσιάζει πολλές ασάφειες, καθώς πολλοί υποστηρίζουν ότι η νόμιμη άμυνα πρέπει να λαμβάνει τη μορφή της στρατιωτικής βίας μόνο στην περίπτωση κατά την οποία η απειλή είναι άμεση και η δυνατότητα αντίδρασης με άλλα μέσα -τα οποία δεν περικλείουν τη χρήση βίας- αδύνατη⁴⁸⁸. Υπάρχει όμως και η αντίθετη άποψη εκείνων, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι ένα κράτος μπορεί να χρησιμοποιήσει στρατιωτική βία προληπτικά, προκειμένου να αποκρούσει μία επίθεση πριν ακόμη αυτή εκδηλωθεί⁴⁸⁹. Όπως φαίνεται από όσα μόλις προηγήθηκαν, το δικαίωμα ενός κράτους Α να εμπλακεί σε πόλεμο με ένα κράτος Β, με

⁴⁸⁷ Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας, στις αποφάσεις, τις οποίες έλαβε από το 1990 και εξής, μονάχα μία φορά κάνει λόγο για παραβίαση της διεθνούς ειρήνης, στην Απόφαση 660 (1990) αναφορικά με την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ.

⁴⁸⁸ Tepliz, R.F., 1995. “Taking Assassination Attempts Seriously: Did the United States Violate International Law in Forcefully Responding to the Iraqi Plot to Kill George Bush?”. *Cornell International Law Journal* 28: 569-617. Ακόμη, Jackson, J.M., 1999. “The Legality of Assassination of Independent Terrorist Leaders: An Examination of National and International Implications”. *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulations* 24: 669-697.

⁴⁸⁹ Πρόκειται για την τακτική του προληπτικού πολέμου (*defensive war*). Επί του θέματος, βλέπε Dinstein, Y., 1983. *The Laws of War*. Tel Avid: Schocken and Tel Avid University Press, σ.σ.68-70. Βάσει του Άρθρου 51 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, το οποίο αναφέρεται στο δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, η προληπτική ενέργεια μπορεί να αιτιολογηθεί μόνο στην περίπτωση κατά την οποία η επιθετική ενέργεια αναμένεται άμεσα. Βλέπε, Gross, Emanuel, 2000. “Self-defense against Terrorism-What Does It Mean? The Israeli Perspective”. *Journal of Military Ethics* (2002) 1(2):96-97.

το δικαιολογητικό ότι υπάρχουν πληροφορίες ότι το κράτος Β πρόκειται στο άμεσο μέλλον να εξαπολύσει μία επίθεση εναντίον του, είναι ένα ζήτημα αμφιλεγόμενο.

Το δόγμα του προληπτικού πολέμου δεν προτείνεται χωρίς τους ανάλογους προβληματισμούς. Η προσπάθεια θέασης, θεώρησης και αντιμετώπισης των ανθρωπιστικών επεμβάσεων ως μία μορφή προληπτικού πολέμου δεν έχει επιχειρηθεί έως τώρα, οπότε υπάρχει πρόσφορο έδαφος για το παρόν ερευνητικό εγχείρημα. Ωστόσο, ενδιαφέρον, αξίζει να σημειωθεί ότι, παρουσιάζουν οι προσπάθειες προσέγγισης του δόγματος αυτού, ώστε να αντιμετωπισθούν άλλα σύγχρονα προβλήματα. Συγκεκριμένα, μια περίπτωση προσέγγισης του δόγματος που αποτελεί επί του παρόντος αντικείμενο διεθνούς επιστημονικής συζήτησης για την εφαρμογή του στην περίπτωση της διεθνούς τρομοκρατίας, με όλες τις απαραίτητες προσαρμογές και διευκρινίσεις⁴⁹⁰.

Αναλυτικότερα, εγείρονται ζητήματα καταπάτησης της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους⁴⁹¹· άλλα σημαντικά ζητήματα σχετίζονται με το κατά πόσο οι πληροφορίες των μυστικών υπηρεσιών της εκάστοτε χώρας, οι οποίες παρέχουν συνήθως τον κύριο όγκο

⁴⁹⁰ Οι αναφορές, οι οποίες γίνονται εδώ στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας στοχεύουν στο να δειχθεί ότι η προσέγγιση του δόγματος του προληπτικού πολέμου και οι απαραίτητοι περιορισμοί από τη σκοπιά σύγχρονων ζητημάτων είναι εφικτή. Συγκεκριμένα, η εξέταση του εάν ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας μπορεί να εφαρμοστεί με προληπτικό τρόπο έχοντας ωστόσο νομικό έρεισμα, θέτει ερωτήματα και σχετίζεται και με προσπάθεια εφαρμογής του σε άλλες περιπτώσεις, μία από τις οποίες είναι και η περίπτωση των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, φυσικά με όλες τις απαραίτητες προσαρμογές.

⁴⁹¹ Το θέμα αυτό έχει συζητηθεί σε μεγάλο βαθμό και σε συνάρτηση με τη δυνατότητα ενός προληπτικού πολέμου εναντίον της τρομοκρατίας. Το εάν η επίθεση από ένα κράτος Α εναντίον μίας τρομοκρατικής οργάνωσης Β που δρα σε μία ξένη χώρα Γ, χωρίς τη συγκατάθεσή της, αποτελεί καταπάτηση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας Γ είναι ένα θέμα που έχει καταβληθεί προσπάθεια να αναλυθεί από πολλούς μελετητές. Ενδεικτικά, βλέπε Jackson, *ο.π.*, σ.686.

των αποδεικτικών στοιχείων, τα οποία πιστοποιούν την επικείμενη επίθεση, είναι τόσο αξιόπιστες, ώστε να δικαιολογούν στην προσφυγή στον πόλεμο⁴⁹². Επίσης, άλλα σοβαρά ζητήματα πρέπει να εξεταστούν, τα οποία αφορούν το κατά πόσο η συγκεκριμένη περίπτωση δεν μπορούσε να επιλυθεί με τη χρήση άλλων μέσων, όχι στρατιωτικών -τα οποία σημειωτέον μπορούν να απειλήσουν σε μεγάλο βαθμό τον άμαχο πληθυσμό, ιδιαίτερα εάν οι εχθροπραξίες λαμβάνουν χώρα εντός κατοικημένων περιοχών⁴⁹³. Τέλος, κατά πόσο εφαρμόζονται οι αρχές της αναλογικότητας και της αναγκαιότητας⁴⁹⁴.

Το ζήτημα, το οποίο παραθέσαμε σχηματικά, αξίζει να μας απασχολήσει και στα πλαίσια των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, ανακατασκευασμένο καταλλήλως και με την εξής μορφή:

- *Πρώτον*, είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι επιτρέπεται μία ανθρωπιστική επέμβαση, η οποία πραγματοποιείται από ένα κράτος Α ή από έναν συνασπισμό κρατών ΑΒ, προκειμένου να αντιμετωπιστεί μία διαβλεπόμενη και άμεσα

⁴⁹² Στην περίπτωση του προληπτικού πολέμου κατά της τρομοκρατίας π.χ. ουσιαστικό ζητούμενο πρωτεύουσας σημασίας αποτελεί η έγκυρη πληροφόρηση, διαφορετικά ο πόλεμος μπορεί να θεωρηθεί ως επιθετική ενέργεια που καταδικάζεται από το Άρθρο 51 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Για περαιτέρω, βλέπε Schmitt, Michael, 1992. “State-sponsored Assassination in International and Domestic Law”. *Yale Journal of International Law* 17: 609-685. Ακόμη, Scheideman, S.N., 2000. “Note: Standards of Proof in the Forcible Responses to Terrorism”. *Syracuse Law Review* 50: 249-284.

⁴⁹³ Για την περίπτωση του προληπτικού πολέμου κατά της τρομοκρατίας βλέπε Rowles, J.S., 1987. “Military Responses to Terrorism: Substantive and Procedural Constraints in International Law”. *American Society of International Law Proceedings* 81: 307-317. Επίσης, Baker, M.B., 1987. “Terrorism and the Inherent Right of Self-Defense (A Call to Amend Article 51 of the United Nations Charter)”. *Houston Journal of International Law*, σ.σ.25-49.

⁴⁹⁴ Kasher, A., 1996. *Military Ethics*. Tel Avid: Ministry of Defence Press.

αναμενόμενη κρίση σοβαρότατων παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα στο έδαφος ενός κράτους Γ; Ποιες συνθήκες δικαιολογούν μία τέτοιου είδους προληπτική επέμβαση με τη χρήση στρατιωτικών μέσων για να αντιμετωπιστούν τέτοιες περιστάσεις; Τι συμβαίνει με την αρχή της μη-επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις των άλλων κρατών; Ποια είναι η αρμόδια εξουσία για να λάβει τη σχετική απόφαση; Τα ερωτήματα αυτά εντάσσονται στις αρχές της ύπαρξης δίκαιης αιτίας και δίκαιου σκοπού, αρχές οι οποίες προσφέρουν το ηθικό έρεισμα της πραγματοποίησης της επέμβασης, καθώς και της λήψης της απόφασης από την αρμόδια εξουσία⁴⁹⁵ αξίζει να σημειωθεί ότι οι παραπάνω αρχές σχετίζονται στενά και με αντίστοιχους κανόνες του διεθνούς δικαίου, όπως θα φανεί από την ανάλυση των σχετικών ενοτήτων.

● *Δεύτερον*, μπορεί η ανθρωπιστική επέμβαση, η οποία επιχειρείται προκειμένου να αναχαιτιστούν ή να προληφθούν σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και όλες οι πιθανές «παρενέργειες» τους⁴⁹⁵ να θεωρηθεί ως ένα είδος προληπτικού πολέμου, ο οποίος σκοπό έχει να εμποδίσει την εξάπλωση των μαζικών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στην περίπτωση κατά την

⁴⁹⁵ Όπως π.χ. η μαζική μετακίνηση πληθυσμού σε όμορες χώρες που συνεπάγεται προβλήματα στη διαχείριση των αγαθών στη χώρα αυτή και που μπορεί να οδηγήσει σε ευρύτερα οικονομικά προβλήματα, ακόμη και σε σύγκρουση με την ηγεσία της χώρας ή των χωρών, όπου σημειώνεται η κακομεταχείριση του πληθυσμού και από τις οποίες προέρχονται οι πρόσφυγες.

οποία οι παραβιάσεις δυνάμει αποτελούν μία απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια⁴⁹⁶;

● *Τρίτον*, ποια μέτρα και τακτικές πρέπει να ληφθούν υπόψη και να εφαρμοσθούν κατά τη διεξαγωγή των ένοπλων επιχειρήσεων προκειμένου η ανθρωπιστική επέμβαση να μην παραβιάζει τους ιδιαίτερους κανόνες του *jus in bello*;

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθεί και να ληφθεί σοβαρά υπόψη το γεγονός ότι οι πράγματι εμφορούμενες από αλτρουιστικά κίνητρα ανθρωπιστικές επεμβάσεις πρέπει να τιμούν την ηθική τους διάσταση, οπότε θεωρούμε ότι δεν γίνονται με σκοπό την προώθηση των συμφερόντων του επεμβαίνοντος κράτους ή του συνασπισμού κρατών, αλλά γίνονται προς όφελος των υπηκόων ενός άλλου κράτους που αντιμετωπίζουν δεινά στον υπέρτατο βαθμό από την ίδια τους την κυβέρνηση, οπότε η προστασία των αμάχων –προς όφελος των οποίων επιχειρείται η επέμβαση– θα πρέπει να υποστηριχθεί με ακόμα αυστηρότερα μέτρα από εκείνα, τα οποία ισχύουν για την περίπτωση του πολέμου⁴⁹⁷.

Σε σχέση με τα παραπάνω, καθορίζεται ο σκοπός της παρούσας διατριβής, ο οποίος είναι να απαντηθούν τα προαναφερθέντα ερωτήματα προκειμένου να δειχθεί ότι η *ανθρωπιστική επέμβαση αποτελεί ένα είδος προληπτικού πολέμου (πραγματοποιούμενου προς όφελος της ανθρωπότητας στο σύνολό της), η οποία έχει ως στόχο να αναχαιτίσει με στρατιωτικά μέσα τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η οποία τελείται*

⁴⁹⁶ Οι παραπάνω προβληματισμοί θα αναλυθούν στις υποενότητες του παρόντος κεφαλαίου, κυρίως δε σε εκείνες οι οποίες σχετίζονται με τις προϋποθέσεις λήψης της απόφασης για την επέμβαση από την αρμόδια εξουσία και την ύπαρξη δίκαιης αιτίας, η οποία να καθιστά την επέμβαση αναγκαία.

⁴⁹⁷ Τα σχετικά ζητήματα θα μας απασχολήσουν στο επόμενο κεφάλαιο, στο οποίο θα γίνει μια προσπάθεια ανακατασκευής των κανόνων του *jus in bello* προκειμένου να μπορούν να εφαρμοστούν με καλύτερα αποτελέσματα στην περίπτωση των ανθρωπιστικών επεμβάσεων.

στην εδαφική επικράτεια ενός άλλου κράτους, απέναντι στο οποίο δεν εγείρονται εδαφικές ή όποιες άλλες διεκδικήσεις, με απώτερο σκοπό την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη θεμελίωση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.

5.3. Καθορισμός του πλαισίου συζήτησης.

Βάσει των όσων αναπτύχθηκαν στην προηγούμενη υποενότητα είναι φανερό ότι στην ενότητα αυτή δεν θα ασχοληθούμε με τις ακόλουθες περιπτώσεις:

A) Επεμβάσεις που γίνονται από ένα κράτος A στην εδαφική περιοχή ενός άλλου κράτους B με το σκοπό να προστατευτούν οι υπήκοοι του κράτους A. Η περίπτωση αυτή διαφέρει σημαντικά από τις προϋποθέσεις της ανθρωπιστικής επέμβασης, καθώς ο στόχος δεν είναι να προστατευτούν τα ανθρώπινα δικαιώματα των υπηκόων του κράτους B που καταπατούνται, ούτε το κράτος A έρχεται σε βοήθειά τους, αλλά αντίθετα το κράτος A προστατεύει τους δικούς του υπηκόους, εξυπηρετεί δηλαδή σαφώς τα δικά του εθνικά συμφέροντα, συνθήκη, η οποία οπωσδήποτε δεν εντάσσεται στους όρους και το χαρακτήρα της ανθρωπιστικής επέμβασης⁴⁹⁸.

Συγκεκριμένα, οι βασικές παράμετροι που καθορίζουν την ανάγκη επέμβασης ή όχι, διαφέρουν από αυτές της ανθρωπιστικής επέμβασης, και αφορούν τα εξής ερωτήματα: εάν υπάρχει μία άμεση απειλή εναντίον των υπηκόων του κράτους, το οποίο επιθυμεί να προχωρήσει σε επέμβαση, εάν υπάρχει αποτυχία ή αδυναμία της επίσημης κυβέρνησης του κράτους, στο οποίο θα πραγματοποιηθεί η επέμβαση, να τους προστατεύσει και εάν τα μέσα, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν στην επέμβαση

⁴⁹⁸ Λιακόπουλος, ο.π., σ.14.

περιορίζονται αυστηρά στην προστασία των υπηκόων του επεμβαίνοντος κράτους χωρίς να πλήττουν τους υπηκόους του κράτους στο οποίο τελείται η επέμβαση⁴⁹⁹.

Σε πολλές από τις περιπτώσεις αυτές, η προστασία των υπηκόων υπήρξε η πρόφαση πίσω από την οποία υπέβασκαν άλλοι λόγοι, με κυριότερο εκείνον της αλλαγής της κυβέρνησης· χαρακτηριστική είναι η επέμβαση που πραγματοποίησαν από κοινού η Γαλλία [με τη λογιστική υποστήριξη (logistics) των Ηνωμένων Πολιτειών] και το Βέλγιο στο Ζαΐρ το 1978, όταν οι επαναστάτες προσπαθούσαν να ανατρέψουν την επίσημη κυβέρνηση και τον Πρόεδρο της Mobutu· το Βέλγιο προέβαλε ως κεντρικό λόγο της αποστολής του την εκκένωση της χώρας και την ασφαλή μεταφορά των υπηκόων του εκτός χώρας, ενώ η Γαλλία είχε αναλάβει της επανεγκαθίδρυση της τάξης και της ασφάλειας⁵⁰⁰. Πιο πρόσφατα παραδείγματα αποτελούν η επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών στη Λιβερία το 1990⁵⁰¹, καθώς και η επέμβαση της Μεγάλης Βρετανίας στη Sierra Leone το 2000, για την οποία προβλήθηκε ως αιτία η ασφαλής μεταφορά των υπηκόων της εκτός της χώρας, ενώ διακρινόταν σαφώς η διάθεση υποστήριξης της κυβέρνησης εναντίον των επαναστατών σε μία κρίσιμη τροπή των γεγονότων⁵⁰².

⁴⁹⁹ Marston, “Armed Intervention in the 1956 Suez Canal Crisis: the Legal Advice tendered to the British Government”, *37 International and Comparative Law Quarterly* (1988):773,795,800.

⁵⁰⁰ Gray, Christine, 2000. *International Law and the Use of Force*. Oxford: Oxford University Press, σ.σ.64-65.

⁵⁰¹ Lillich, Richard, 1992. “Forcible Protection of National Aboard: the Liberian Incident of 1990”, 35 *German Yearbook of International Law*: 205. Weller, Marc, 1994. *Regional Peacekeeping and International Enforcement: The Liberian Crisis (Cambridge International Document Series)*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ. 63-65, καθώς και σ. 85.

⁵⁰² Statement by the Secretary of State for Defence in the House of Commons, 15 Μαΐου 2000. UN Press Release SC/6857.

Επίσης, υπάρχουν οι περιπτώσεις εκείνες, κατά τις οποίες μία επέμβαση πραγματοποιείται με σκοπό την προστασία των υπηκόων, με παράλληλη επίσημη πρόσκληση της κυβέρνησης του κράτους στο οποίο πραγματοποιείται η επέμβαση: τέτοιες ήταν οι επεμβάσεις των Ηνωμένων Πολιτειών στη Δομινικανή Δημοκρατία το 1965, στη Γρενάδα το 1983 και στον Παναμά το 1989. Σχετικά με τη νομιμότητα των παραπάνω επεμβάσεων, αξίζει να σημειωθεί ότι στην πρώτη περίπτωση ασκήθηκε έντονη κριτική, τόσο από το Συμβούλιο Ασφαλείας, όσο και από τη Γενική Συνέλευση· στη δεύτερη περίπτωση, όπως και στην περίπτωση του Παναμά, η επέμβαση καταδικάστηκε από τη Γενική Συνέλευση⁵⁰³. Η πρόσκληση από την επίσημη κυβέρνηση, δεν στάθηκε ικανή να δικαιολογήσει τις επεμβάσεις αυτές με αποτέλεσμα η νομιμότητά τους να συζητηθεί έντονα και να μην γίνει αποδεκτή⁵⁰⁴.

Το γεγονός είναι ότι οι ενέργειες που επιχειρήθηκαν κατά τη διάρκεια των επεμβάσεων διάσωσης των υπηκόων του επεμβαίνοντος κράτους (ή των επεμβαίνοντων κρατών) δεν αποσκοπούσαν μόνο στην ασφαλή απομάκρυνση των υπηκόων του κράτους ή των κρατών που τις πραγματοποίησαν, αλλά συχνά η διάσωση αποτελούσε πρόφαση για μία επέμβαση που ίσως τελικά προκαλούσε περισσότερα προβλήματα από εκείνα που στόχευε να επιλύσει⁵⁰⁵.

⁵⁰³ GA Resolution 44/240.

⁵⁰⁴ D'Amato, Anthony, 1990. "The Invasion of Panama was a Lawful Response to Tyranny". *84 American Journal of International Law* (1990): 514. Επίσης, Henkin, Louis, 1991. "The Invasion of Panama Under International Law: A Gross Violation". *29 Columbia Journal of Transnational Law* (1991): 293.

⁵⁰⁵ Akehurst, Michael, 1984. "Humanitarian Intervention", in Bul, Hedley (ed), 1984. *Intervention in World Politics*. Oxford: Clarendon Press, σ.95. Γενικότερα, βλέπε Ronzitti, Natalino, 1985. *Rescuing Nationals*

Β) *Επεμβάσεις, οι οποίες γίνονται κατόπιν προσκλήσεως από ένα οργανωμένο απελευθερωτικό κίνημα προκειμένου να διευκολυνθεί ο αγώνας αυτοδιάθεσης μίας μειονότητας εναντίον της επίσημης κυβέρνησης*⁵⁰⁶. Πιθανώς μία έγκαιρη ανθρωπιστική επέμβαση, θα παρείχε διεθνή υποστήριξη στις μειονότητες που υφίστανται δεινά και διωγμούς, ωστόσο μία τέτοια προοπτική ίσως να αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα στην επιδίωξη της μειονότητας για απόσχιση από το επίσημο κράτος⁵⁰⁷.

Οι προβληματισμοί, οι οποίοι ανακύπτουν από αυτού του είδους τις επεμβάσεις κινούνται σε ένα εντελώς διαφορετικό χώρο από εκείνους που εγείρονται από την πρακτική των ανθρωπιστικών επεμβάσεων. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της επέμβασης προκειμένου να βοηθηθεί μία μειονότητα να αποσχιστεί από το επίσημο κράτος τα κύρια ερωτήματα είναι *πρώτον*, εάν πρέπει το επεμβαίνον κράτος να σεβαστεί τα υπάρχοντα σύνορα, όπως υποστηρίζονται από την επίσημη κυβέρνηση του κράτους και *δεύτερον*, πώς θα αποδειχθεί ότι η μειονότητα, η οποία επιθυμεί την απόσχιση ασκεί ουσιαστικό έλεγχο στην περιοχή που διεκδικεί, ώστε να της αναγνωριστεί το δικαίωμα να αποτελέσει ένα ανεξάρτητο κράτος⁵⁰⁸.

Αυτά τα ερωτήματα τέθηκαν κατ'εξοχήν, τόσο σε επίπεδο διεθνούς δικαίου, όσο και πολιτικής πράξης, αλλά και ηθικής δικαιολόγησης, κατά τη διάρκεια της περιόδου

Aboard Through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity. Dordrecht: Martinus Nijhoff.

⁵⁰⁶ Λιακόπουλος, *ο.π.*, σ.15.

⁵⁰⁷ Buchanan, Allen, 2003. "Secession, state breakdown, and humanitarian intervention", εις Chatterjee, Deen K./Scheid, Don E. (eds), 2003. *Ethics and Foreign Intervention*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.190-191.

⁵⁰⁸ Buchanan, *ο.π.*, σ.191.

της αποικιοκρατίας και της ακόλουθης προσπάθειας των αποικιών να αποκτήσουν την αυτοδιάθεση και την εδαφική ανεξαρτησία τους⁵⁰⁹. Βεβαίως, και αργότερα, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υπήρξαν επεμβάσεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν προς όφελος των επαναστατών⁵¹⁰, χωρίς ωστόσο να γίνει άμεση διάθεση των στρατευμάτων των

⁵⁰⁹ Για μία πλήρη εξέταση του ζητήματος βλέπε Duursma, Jorri C./Crawford, James/Bell, John (eds), 1996. *Fragmentation and the International Relations of Micro-states : Self-determination and Statehood (Cambridge Studies in International and Comparative Law)*. Cambridge: Cambridge University Press. Επιπλέον, Keal, Paul/Smith, Steve/Biersteker, Thomas/Brown, Chris/Cerny, Phil/Grieco, Joseph/Groom, A.J.L. (eds), 2003. *European Conquest and the Rights of Indigenous Peoples: The Moral Backwardness of International Society (Cambridge Studies in International Relations)*. Cambridge: Cambridge University Press. Επίσης, Williams, Patrick/Chrisman, Laura, 1993. *Colonial Discourse/Post-Colonial Theory*. New York: Columbia University Press. Ακόμη, Cassese, Antonio, 1998. *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal (Hersch Lauterpacht Memorial Lectures)*. Cambridge: Cambridge University Press. Επιπροσθέτως, Knop, Karen/Crawford, James/Bell, John (eds), 2002. *Diversity and Self-Determination in International Law (Cambridge Studies in International and Comparative Law)*. Cambridge: Cambridge University Press. Τέλος, Valadez, Jorge M., 2000. *Deliberative Democracy, Political Legitimacy, and Self-Determination in Multicultural Societies*. Boulder, Co: Westview Press.

⁵¹⁰ Lowe, Vaughan, 1994. “The Principle of Non-intervention: Use of Force” in Lowe, Vaughan/Warbrick, Colin (eds), 1994. *The United Nations and the Principles of International Law: Essays in Memory of Michael Akehurst*. London, New York: Routledge, σ.66. Επίσης, Weisburd, Marc A., 1997. *Use of Force: The Practice of States, 1945-1991*. Baltimore: Pennsylvania State University Press, σ.σ.1-27, καθώς και Mullerson, 1989. “Sources of International Law: New Tendencies in Soviet Thinking”, *83 American Journal of International Law (1989)*: 494.

παρεμβαίνοντων κρατών και χωρίς φανερή δράση⁵¹¹. Ως ένα παράδειγμα επεμβάσεων σε εμφύλιο πόλεμο ήταν στην περίπτωση του εμφυλίου πολέμου στην Αγκόλα το 1975⁵¹².

Επιπλέον, δεν θα μας απασχολήσουν οι επεμβάσεις, οι οποίες γίνονται κατόπιν προσκλήσεως από την επίσημη κυβέρνηση ενός κράτους, το οποίο βρίσκεται σε εμφύλια διαμάχη⁵¹³. Τα ερωτήματα, τα οποία τίθενται στις περιπτώσεις αυτές είναι κατά πόσο οι αντιστασιακές ομάδες έχουν τον εδαφικό και ουσιαστικό έλεγχο της περιοχής που διεκδικούν, εάν η αντιδικία πράγματι αποτελεί εμφύλια διαμάχη και εάν η κυβέρνηση χρησιμοποιεί βία εναντίον μίας ομάδας, η οποία διεκδικεί νομίμως το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης⁵¹⁴.

Παραδείγματα επεμβάσεων, οι οποίες επιχειρήθηκαν κατόπιν προσκλήσεως της επίσημης κυβέρνησης είναι η επέμβαση της Γαλλίας στην Gabon το 1964 για να στηρίξει την κυβέρνηση εναντίον ένοπλης στάσης και να αποφευχθεί το ενδεχόμενο να

⁵¹¹ Gray, *ο.π.*, σ.σ.74-75.

⁵¹² Brogan, Partick, 1998. *World Conflicts. Why and Where They Are Happening*. London: Bloomsbury Publishing PLC, σ. 13. Επίσης, UN Publications, 1996 (3rd edition), *The Blue Helmets: A Review of UN Peace-Keeping*, σ.231. Μια πλήρης ανάλυση της επέμβασης στον εμφύλιο της Αγκόλα παρέχεται εις Guimaraes, Fernando Andresen, 2001. *The Origins of the Angolan Civil War: Foreign Intervention and Domestic Political Conflict*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan Ltd.

⁵¹³ Connaughton, Richard, 1993. *Military Intervention in the 1990's: A New Logic of War (Operational Level of War)*. London, New York: Routledge, σ.σ.34-36, 60, 67.

⁵¹⁴ Dahlitz, Julie, 2003. *Secession and International Law: Conflict Avoidance - Regional Appraisals*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.70, 80, 85-86,99-123,141,161,246. Ακόμη, Radan, Peter, 2001. *Break-Up of Yugoslavia and International Law (Routledge Studies in International Law)*. London, New York: Routledge, σ.σ.173.

επικρατήσουν αναταραχές⁵¹⁵ και στο Chad το 1968 προκειμένου να επαναφέρει την τάξη και την ασφάλεια⁵¹⁶, καθώς και η επέμβαση, την οποία πραγματοποίησε η Σενεγάλη στη Guinea-Bissau το 1998 προκειμένου να προστατεύσει την κυβέρνηση από μία ένοπλη επανάσταση⁵¹⁷.

Ήδη, όπως φάνηκε από τα όσα ειπώθηκαν αμέσως πιο πάνω και από τα παραδείγματα, τα οποία παρατέθηκαν, καθώς και από τους ορισμούς της ανθρωπιστικής επέμβασης, οι οποίοι δόθηκαν στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου, η συζήτηση στις περιπτώσεις αυτές κινείται σε άλλα, εντελώς διαφορετικά πλαίσια προβληματισμού και συζήτησης.

Γ) "*Ειρηνικές Παρεμβάσεις - Επεμβάσεις*", οι οποίες γίνονται χωρίς τη χρήση στρατιωτικών καταναγκαστικών μέσων. Στην κατηγορία αυτή εντάσσω όλα εκείνα τα μέτρα, τα οποία σχεδόν πάντα προηγούνται και κατά το δυνατό εξαντλούνται πριν αποφασιστεί η λύση της επέμβασης και τα οποία κατηγοριοποιούμε υπό την έννοια των ειρηνικών τρόπων επίλυσης των διεθνών διαφορών και τα οποία αναφέρονται στο Έκτο

⁵¹⁵ Franck, Thomas M., 2002. *Recourse to Force : State Action against Threats and Armed Attacks (Hersch Lauterpacht Memorial Lectures)*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.77, 148-149, 162,169.

⁵¹⁶ Αναλυτικά, βλέπε Nolutshungu, Sam C., 1996. *Limits of Anarchy: Intervention and State Formation in Chad (CARTER G WOODSON INSTITUTE SERIES IN BLACK STUDIES)*. Charlottesville: University Press of Virginia.

⁵¹⁷ Harbeson, John W./Rothchild, Donald S., 1999. *Africa in World Politics: The African State System in Flux*. Boulder, Co: Westview Press, σ.σ.278, 317. Επιπλέον, Holsti, Kalevi J./Smith, Steve/Biersteker, Thomas/Brown, Chris/Cerny, Phil/Grieco, Joseph/Groom, A.J.L. (eds), 1996. *The State, War, and the State of War (Cambridge Studies in International Relations)*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.78.

Κεφάλαιο του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών⁵¹⁸. Παρότι τα μέσα αυτά δεν χαρακτηρίζονται συνήθως ως "επεμβάσεις", θα μπορούσαν να εκληφθούν ως το πρώτο στάδιο μιας επέμβασης, εφόσον στην πράξη τα αποτελέσματα των μέτρων αυτών στοχεύουν στο να επηρεάσουν, έστω και χωρίς βίαιο τρόπο και χωρίς τη χρήση στρατευμάτων, την πολιτική ενός κράτους και να της δώσουν νέα κατεύθυνση· δηλαδή, έχουν χαρακτήρα επεμβατικό, αλλά όχι βίαιο. Αυτού του είδους οι "επεμβάσεις" ή οι "παρεμβάσεις" δεν θα μας απασχολήσουν στην παρούσα διατριβή, τουλάχιστον ως ένα από τα κεντρικά ζητήματα, ωστόσο θα γίνουν οι σχετικές αναφορές, όπου αυτό απαιτείται.

Δ) Επεμβάσεις παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας. Η εννοιολογική διαφορά ανάμεσα στην παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας και στις ανθρωπιστικές επεμβάσεις και την ακόλουθη πρακτική είναι πραγματικά μεγάλη και για τον λόγο αυτό κρίνεται απαραίτητο να αναπτυχθούν τα κύρια σημεία που θεμελιώνουν αυτή τη διάκριση. Η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας έχει ως στόχο να ανακουφίσει τον ανθρώπινο πόνο, ασχέτως των αιτίων, τα οποία τον προκάλεσαν, τηρώντας τις αρχές της αμεροληψίας και της ουδετερότητας· εξ ορισμού λοιπόν, η ανθρωπιστική βοήθεια δεν περιλαμβάνει τη χρήση στρατιωτικής βίας και σε γενικές γραμμές πραγματοποιείται με τη σύμφωνη γνώμη ή τουλάχιστον με τη συγκατάθεση της κυβέρνησης, η οποία αντιμετωπίζει την ανάγκη⁵¹⁹,

⁵¹⁸ Αναφέρομαι στους πολιτικούς και νομικούς τρόπους επίλυσης των διεθνώς διαφορών, οι οποίοι έχουν ήδη αναπτυχθεί στο κεφάλαιο 3 της παρούσας διατριβής.

⁵¹⁹ Sarooshi, Danesh, 1993. *Humanitarian Intervention and International Humanitarian Assistance: Law and Practice* (Wilton Park Paper 85). London: HMSO Publications Centre, σ.1.

αν και σε μερικές περιπτώσεις ίσως απαιτηθεί οι ομάδες παροχής της ανθρωπιστικής βοήθειας να διασχίσουν τα σύνορα ενός κράτους χωρίς τη συγκατάθεσή του⁵²⁰.

Αντιθέτως, όπως διαπιστώνουμε από τους ορισμούς της ανθρωπιστικής επέμβασης, οι οποίοι δόθηκαν στο παρόν κεφάλαιο, η ανθρωπιστική επέμβαση περιλαμβάνει τόσο στρατιωτικά όσο και μη στρατιωτικά καταναγκαστικά μέσα προκειμένου να αποτραπούν οι εκτεταμένες παραβιάσεις στην εδαφική επικράτεια ενός κράτους, η κυβέρνηση του οποίου ωστόσο δεν συναινεί στις ενέργειες αυτές. Η ανθρωπιστική βοήθεια παρέχεται από ένα πλήθος οργανισμών, ακόμη και μη-κυβερνητικών, όπως οι Γιατροί χωρίς Σύνορα, οι Γιατροί του Κόσμου ή ο Ερυθρός Σταυρός, στην περίπτωση όμως της ανθρωπιστικής επέμβασης μόνο κάποιο κράτος ή ομάδα κρατών μπορεί να επέμβει⁵²¹.

Εκτός των παραπάνω, το νομικό πλαίσιο παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας είναι διαφορετικό από εκείνο, το οποίο παρέχει το δικαίωμα για μία ανθρωπιστική επέμβαση. Όσον αφορά τη δεύτερη περίπτωση, θα γίνει εκτενής λόγος στις αμέσως επόμενες ενότητες αυτού του κεφαλαίου, αξίζει όμως να σημειωθούν εδώ συνοπτικά⁵²² τα βασικά

⁵²⁰ Mills, Kurt, 1998. *Human Rights in the Emerging Global Order. A New Sovereignty?* London: Macmillan Press Ltd, σ.129.

⁵²¹ Mills, *o.p.*, σ.129. Το γεγονός αυτό έχει σαφείς συνέπειες στη συζήτηση για την αρχή της εθνικής κυριαρχίας, την οποία θα διαπραγματευτούμε στο παρόν κεφάλαιο: στην περίπτωση της ανθρωπιστικής βοήθειας η αρχή της εθνικής κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους, το οποίο δέχεται τη βοήθεια δεν θεωρείται ότι απειλείται, αν και τίθενται ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσο προσβάλλεται η αρχή της εθνικής κυριαρχίας, όταν μια ανθρωπιστική οργάνωση διασχίζει τα σύνορα και παρέχει βοήθεια τη στιγμή που αυτό δεν της έχει ζητηθεί ή όταν δεν έχει δοθεί άδεια από την επίσημη κυβέρνηση. Στην περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης η κατάσταση διαφέρει καθώς διατυπώνονται πολλές επιφυλάξεις, οι οποίες θα παρουσιαστούν αναλυτικά στη σχετική υποενότητα του παρόντος κεφαλαίου.

⁵²² Εφόσον βέβαια η ανθρωπιστική βοήθεια δεν αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα της παρούσης διατριβής.

στοιχεία, τα οποία καθορίζουν τα πλαίσια της ανθρωπιστικής βοήθειας. Το νομικό πλαίσιο καθορίζεται από τις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και τα δύο Πρόσθετα σε αυτές Πρωτόκολλα του 1977. Το κοινό **Άρθρο 3** των τεσσάρων Συμβάσεων, όπως και το **Άρθρο 9**, κοινό στην Πρώτη, Δεύτερη και Τρίτη Σύμβαση της Γενεύης επιτρέπει την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, ακόμα και στα εμπόλεμα μέρη, ορίζοντας ωστόσο ότι θα τηρείται στάση αμεροληψίας και ότι θα υπάρχει η σχετική συγκατάθεση των εμπλεκόμενων στη σύρραξη Μερών.

Το δικαίωμα για παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στους πολίτες αναφέρεται στο **Άρθρο 10** της Σύμβασης της Γενεύης *Περί προστασίας των πολιτών εν καιρώ πολέμου*, όπου αναφέρεται ότι: «Οι διατάξεις της παρούσης Συμβάσεως δεν εναντιούνται στην ανθρωπιστική δράση την οποία η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού ή οποιαδήποτε άλλη αμερόληπτος ανθρωπιστική οργάνωση θα αναλάβουν, με τη συναίνεση των μετεχόντων μερών στην σύρραξη, για την προστασία και βοήθεια των πολιτών», ενώ στο **Άρθρο 59** της ίδιας Σύμβασης ορίζεται ότι: «Όταν ο πληθυσμός κατεχόμενου εδάφους ή μέρος τούτου τροφοδοτείται ανεπαρκώς, η κατέχουσα Δύναμη θα δέχεται τις υπέρ του πληθυσμού τούτου βοηθητικές ενεργείες και θα τις διευκολύνει στο μέτρο των δυνάμεών της. Οι ενέργειες αυτές...θα δύνανται να αναλαμβάνονται είτε από τα Κράτη είτε από κάποιον αμερόληπτο ανθρωπιστικό οργανισμό...».

Τέλος, αντίστοιχες προβλέψεις εντοπίζονται στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο I, όπου στα **Άρθρα 69 και 70** καθορίζονται οι βασικές ανάγκες στα κατεχόμενα εδάφη και επιτρέπονται οι «δραστηριότητες παροχής βοήθειας, ανθρωπιστικής και αμερολήπτου φύσεως», οι οποίες «θα ενεργούνται χωρίς καμία διάκριση υποκείμενες στη συμφωνία των Μερών σχετικά με αυτές τις δραστηριότητες παροχής βοήθειας». Με παρόμοιο τρόπο

ορίζεται από το **Άρθρο 18** του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου II ότι: «Σε περίπτωση που ο άμαχος πληθυσμός υποφέρει μεγάλες κακουχίες λόγω της έλλειψης εφοδίων απαραίτητων για την επιβίωσή του, όπως τροφίμων και υγειονομικού υλικού, θα αναλαμβάνονται, με τη συγκατάθεση του ενδιαφερομένου Υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους, πράξεις ανακούφισης του αστικού πληθυσμού, οι οποίες είναι αποκλειστικά ανθρωπιστικής και αποκάλυπτης φύσεως και οι οποίες ενεργούνται χωρίς διακρίσεις»⁵²³.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι οι ανθρωπιστικές οργανώσεις μπορούν να αναλάβουν δράση με την προϋπόθεση ότι θα διατηρήσουν ουδέτερη και αμερόληπτη στάση, οπότε δεν θα προσβάλουν την αρχή της εθνικής κυριαρχίας· για τον λόγο αυτό, προκειμένου να μην εκληφθεί η ενέργειά τους ως μη ουδέτερη στάση απέναντι σε όλες τις αντιμαχόμενες πλευρές, υπάρχει μεγάλη απροθυμία και δισταγμός από την πλευρά των ανθρωπιστικών οργανώσεων να αναμειχθούν σε επιχειρήσεις, για την επιτυχία των οποίων κρίνεται σκόπιμο να χρησιμοποιηθεί συνοδεία στρατιωτικών δυνάμεων⁵²⁴.

Ε) Επιχειρήσεις διατήρησης και επιβολής της ειρήνης (peacekeeping και peace enforcement operations).

⁵²³ Αντίστοιχες προβλέψεις αναφέρονται σε αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, όπως για παράδειγμα η Απόφαση 43-131 που αναφέρεται στην παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας σε θύματα φυσικών καταστροφών και παρόμοιων επειγουσών καταστάσεων, καθώς και η Απόφαση 45-100 που διαπραγματεύεται τρόπους για την επιτυχή παροχή βοήθειας. Στην Απόφαση 46-182 αναγνωρίζεται ότι προκειμένου για την παροχή βοήθειας πρέπει να υπάρχει η συναίνεση του κράτους, το οποίο αντιμετωπίζει το πρόβλημα.

⁵²⁴ Mills, *ο.π.*, σ.150.

Οι στρατιωτικές δυνάμεις ενός κράτους Α που χρησιμοποιούνται για τη διατήρηση και τη σταθεροποίηση της ειρήνης (peacekeeping) σε ένα κράτος Β αναλαμβάνουν άλλες αρμοδιότητες και επιτελούν έναν εντελώς διαφορετικό ρόλο από εκείνον που διαδραματίζουν οι στρατιωτικές ομάδες, οι οποίες στέλνονται προκειμένου να πραγματοποιηθεί μία ανθρωπιστική επέμβαση. Συγκεκριμένα, σκοπός των επιχειρήσεων αυτών είναι η πρόληψη, η αναχαίτιση, ο μετριασμός και ο τερματισμός των εχθροπραξιών μεταξύ κρατών ή μεταξύ διακριτών ομάδων μέσα στο ίδιο κράτος, με τη μεσολάβηση μίας ειρηνικής επέμβασης, η οποία διοργανώνεται και διευθύνεται σε διεθνές επίπεδο, χρησιμοποιώντας ομάδες στρατιωτών, αστυνομικών και πολιτικού προσωπικού προερχόμενες από διάφορες χώρες⁵²⁵.

Η βάση πάνω στην οποία οργανώνονται και διεξάγονται οι επιχειρήσεις peacekeeping και peace enforcement εντοπίζεται στο Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, και συγκεκριμένα στα **Άρθρα 42** και **43**. Έτσι, εάν το Συμβούλιο Ασφαλείας κρίνει ότι τα ειρηνικά μέτρα διευθέτησης των απειλών κατά της ειρήνης και της ασφάλειας, τα οποία ορίζονται από το **Άρθρο 41** (ολοκληρωτική ή μερική διακοπή των διπλωματικών σχέσεων και οικονομικών συνδιαλλαγών), απέτυχαν, τότε, σύμφωνα με το **Άρθρο 42**, μπορεί να προσδιορίσει την κατάλληλη στρατιωτική δράση που πρέπει να αναληφθεί, κρίνοντας ανάλογα με την περίπτωση και επιβοηθούμενο από τη συμβουλευτική Στρατιωτική Επιτροπή που ορίζει το **Άρθρο 47**. Έτσι, σύμφωνα με το **Άρθρο 43** «1. Όλα τα μέλη των Ηνωμένων Εθνών, προκειμένου να συμβάλουν στη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, αναλαμβάνουν να διαθέσουν στο Συμβούλιο Ασφαλείας, όταν το ζητήσει και σε αρμονία με κάποια ειδική συμφωνία ή

⁵²⁵ *Peacekeeper's Handbook*, 1984. New York: Pergamon Press, σ.22.

συμφωνίες, στρατιωτικές δυνάμεις, βοήθεια, καθώς και διευκολύνσεις, όπως δικαίωμα περάσματος, απαραίτητες προκειμένου να διασφαλισθεί η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια...».

Οι δυνάμεις αυτές για να δράσουν χρειάζονται τη συγκατάθεση του κράτους στο οποίο θα αναλάβουν δράση⁵²⁶, ενώ ο ρόλος τους εντοπίζεται κυρίως στον τομέα της παρατήρησης με βασικές αρμοδιότητες την επιτήρηση της κατάπαυσης του πυρός και τη μεσολάβηση ανάμεσα στις έριδες που πιθανόν να δημιουργηθούν ανάμεσα σε ομάδες του κράτους, το οποίο εποπτεύουν⁵²⁷. Δεν επιτρέπεται οι στρατιωτικές μονάδες, οι οποίες χρησιμοποιούνται για σκοπούς διατήρησης της ειρήνης (peacekeeping) να καταφεύγουν στη χρήση στρατιωτικής βίας και όπλων, παρά μόνο στην περίπτωση της νόμιμης άμυνας⁵²⁸. Σημαντική επιχείρηση peacekeeping αποτελεί η UNPROFOR (*United Nations Protection Force*), η οποία έδρασε στην πρώην Γιουγκοσλαβία το 1991 «με τον σκοπό να δημιουργήσει ειρηνικές συνθήκες και την ασφάλεια, η οποία χρειάζεται προκειμένου να διεξαχθούν οι διαπραγματεύσεις για τη συνολική επίλυση του Γιουγκοσλαβικού ζητήματος»⁵²⁹, ενώ παράλληλα μπορούσε να χρησιμοποιήσει βία προκειμένου να εξασφαλισθεί η παράδοση της ανθρωπιστικής βοήθειας⁵³⁰, αλλά και να υπάρχει

⁵²⁶ Σε εξαιρετικές περιπτώσεις ωστόσο, η συγκατάθεση του κράτους δεν απαιτείται. Βλ. Λιακόπουλος, *ο.π.*, σ.σ.259-260.

⁵²⁷ Βλέπε γενικά, Skyelsback, Kjell/Rikhye, Indar Jit, 1990. *The United Nations and Peacekeeping: Results, limitations and prospects. The Lessons at 40 years of experience*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan Ltd.

⁵²⁸ Για περισσότερα βλέπε Patil, Anjali V., 1992. *The United Nations veto in World Affairs, 1946-1990: A Complete Record and Case Histories of the Security Council's Veto*. London, New York: Continuum International Publishing Group.

⁵²⁹ SC Resolution 743 (1992).

⁵³⁰ SC Resolution 776 (1992).

επιτήρηση των περιοχών ασφαλείας (*safe havens*), ακόμα και εάν απαιτείται να χρησιμοποιηθεί βία προκειμένου για την ασφάλεια του προσωπικού που μετείχε στις επιχειρήσεις αυτές⁵³¹. Αργότερα, στα 1995 η UNPROFOR αντικαταστάθηκε από την UNCRO (*United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia*), στην οποία δόθηκαν ανάλογες αρμοδιότητες⁵³².

Ανάλογη περίπτωση αποτελεί και η UNOSOM I (*United Nations Operation in Somalia*), η οποία συγκροτήθηκε προκειμένου να αντιμετωπιστούν δυσχέρειες στη Σομαλία το 1995⁵³³. Με την αντικατάστασή της από την UNOSOM II⁵³⁴, ο ρόλος της επεκτάθηκε και από επιχείρηση διατήρησης της ειρήνης (*peace keeping*) μετεξελίχθηκε σε επιχείρηση επιβολής της ειρήνης (*peace enforcement*), η οποία είχε ως σκοπό να παρακολουθήσει την παύση των εχθροπραξιών και να ελέγξει εάν τηρούνταν οι σχετικές συμφωνίες, να προλάβει και να εμποδίσει τη συνέχιση της βίας χρησιμοποιώντας τα απαιτούμενα κατά περίπτωση μέτρα, να διασφαλίσει τον αφοπλισμό, να προστατεύσει τα λιμάνια και τα αεροδρόμια, καθώς και τις χρησιμοποιούμενες οδούς για την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, να προστατεύσει το πολιτικό προσωπικό των αποστολών των Ηνωμένων Εθνών, να εντοπίσει και να απενεργοποιήσει τις νάρκες, καθώς και να βοηθήσει στην ασφαλή επιστροφή των μεταναστών στις εστίες τους⁵³⁵. Αδιαμφισβήτητα,

⁵³¹ SC Resolution 836 (1993).

⁵³² SC Resolution 981 (1995).

⁵³³ SC Resolution 751 (1992). Περισσότερες πληροφορίες δίνονται στο βιβλίο Warner, Daniel (eds), 1995. *New Dimensions of peacekeeping*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers/Brill Academic Publishers.

⁵³⁴ SC Resolution 814 (1993).

⁵³⁵ SC Resolution 814 (1993).

υπήρξε ένας συνδυασμός επιχείρησης *peace keeping*, η οποία παράλληλα είχε αναλάβει δράση επιχείρησης *peace enforcement*⁵³⁶.

Οι επιχειρήσεις *peace enforcement* αυξήθηκαν πολύ τα τελευταία χρόνια, καθώς το Συμβούλιο Ασφαλείας εξουσιοδότησε ένα ή και περισσότερα κράτη, καθώς επίσης και περιφερειακούς οργανισμούς να αναλάβουν σχετική δράση λαμβάνοντας όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της εκάστοτε επιχείρησης. Περιπτώσεις τέτοιων επιχειρήσεων, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν την τελευταία δεκαπενταετία και είχαν τη σχετική εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας θεωρούνται οι επιχειρήσεις *Desert Storm* και *Desert Fox* στο Κουβέιτ και το Ιράκ (*Desert Shield, Desert Storm και Provide Comfort*)⁵³⁷ κατά τα έτη 1990-1991, η επέμβαση *Restore Hope* (UNITAF) στη Σομαλία⁵³⁸ κατά τα έτη 1992-1993, η επέμβαση *Turquoise* στη Ρουάντα⁵³⁹ το 1994, η επέμβαση *Uphold Democracy* στην Αϊτή⁵⁴⁰ κατά τα

⁵³⁶ Gray, *ο.π.*, σ.σ.171-174.

⁵³⁷ Diprizio, Robert C., 2002. *Armed Humanitarians: U.S. Interventions from Northern Iraq to Kosovo*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, σ.σ.23-43. Ακόμη, για μία ευρύτερη τοποθέτηση επί του θέματος βλέπε Ku, Charlotte/Jacobson, Harold K., 2002. *Democratic Accountability and the Use of Force in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press (ιδιαίτερα τις σελίδες 49, 92, 142).

⁵³⁸ Regan, Richard J., 1996. *Just War, Principles and Cases*. Washington D.C.: The Catholic University of America Press, σ.σ.179-191. Επίσης, Lang, *ο.π.*, σ.σ.155-185. Επίσης, Clarke, Walter/Herbst, Jeffrey, 1997. *Learning from Somalia: The Lessons of Armed Humanitarian Intervention*. Boulder, Co: Westview Press, σ.σ.3-65 και 99-150.

⁵³⁹ Berkeley, Bill, 2003. "Road to Genocide". Εις, Εις, Mills, Nicolaus/Brunner, Kira (eds), 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.σ.103-116. Ακόμη, Li, Darryl, 2003. "Echoes of Violence". Εις, Mills /Brunner, *ο.π.*, σ.σ.117-128. Τέλος, Packer, George, 2003. "Justice on a Hill". Εις, Mills /Brunner, *ο.π.*, σ.σ.129-153.

έτη 1994-1995, οι επιχειρήσεις που πραγματοποιήθηκαν από την *NATO-led Implementation Force in Bosnia and Herzegovina* (IFOR) και την *NATO-led Stabilization Force in Bosnia and Herzegovina* (SFOR) στη Γιουγκοσλαβία⁵⁴¹ από το έτος 1995 και εξής, οι επιχειρήσεις που έγιναν κατά την επέμβαση στο Κόσοβο από την *KFOR (NATO Kosovo Force)*⁵⁴² από το έτος 1999 και εξής, καθώς και εκείνες που

⁵⁴⁰ Ballard, John R., 1998. *Upholding Democracy: The United States Military Campaign in Haiti: 1994-1997*. Oxford, Westport: Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group, σ.σ.105-222. Ακόμη, Hippel, Karin von, 1999. *Democracy by Force: US Military Intervention in the Post-Cold War World (LSE Monographs in International Studies)*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.92-126. Επιπλέον, Robinson, William I./Smith, Steve/Biersteker, Thomas/Brown, Chris/Cerny, Phil/Grieco, Joseph/Groom, A.J.L. (eds), 1996. *Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention, and Hegemony (Cambridge Studies in International Relations)*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.256-316. Επίσης, McFadyen, Deidre/Laramee, Pierre/Fried, Mark/Rosen, Fred, 1995. *Haiti: Dangerous Crossroads*. Cambridge, MA: South End Press, σ.σ.65-230. Για γενικότερες πληροφορίες σχετικά με την επέμβαση βλέπε: Bruno, Lester H., 1999. *The United States and Post-Cold War Interventions: Bush and Clinton in Somalia, Haiti and Bosnia, 1992-1998 (Guides to Contemporary Issues, #11)*. Claremont CA: Regina Books, καθώς και Kretchik, Walter E., 1999. *Invasion, intervention, "intervasion" a concise history of the U.S. Army in Operation Uphold Democracy (SuDoc D 110.13:H 62/CD)*. Fort Leavenworth, Kansas: U.S. Army Command and General Staff College Press.

⁵⁴¹ Rieff, David, 2003. "Murder in the Neighbourhood". Εις, Mills /Brunner, *ο.π.*, σ.σ.55-69. Επιπροσθέτως, Maass, Peter, 2003. "Paying for the Powell Doctrine". Εις, Mills /Brunner, *ο.π.*, σ.σ. 71-87. Ακόμη, Brunner, Kira, 2003. "A Drive to Globare". Εις, Mills /Brunner, *ο.π.*, σ.σ.89-97. Επίσης, Nagengast, Emil, 2000. Τέλος, Hoffmann, *ο.π.*, σ.σ.38-60. "German and U.S. Intervention against Yugoslav Sovereignty". Εις, Valls, Andrew (ed), 2000. *Ethics in International Affairs*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., σ.σ.151-165.

⁵⁴² Buchanan, Allen, 2003. "Reforming the Law of Humanitarian Intervention". Εις, Holzgrefe, J.L./Keohane, Robert O., 2003. *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*.

πραγματοποιήθηκαν στο Ανατολικό Τίμορ από την INTRFET (*International Force in East Timor*)⁵⁴³ κατά το έτος 1999 και στην Αλβανία⁵⁴⁴ από την *Operation Alba* το έτος 1997.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, οι επιχειρήσεις διατήρησης και επιβολής της ειρήνης (peace keeping και peace enforcement operations) έχουν διαφορετικό ρόλο από τις επεμβάσεις ανθρωπιστικού χαρακτήρα, καθώς αναλαμβάνουν την εσωτερική αστυνόμευση μίας περιοχής, γεγονός που συνεπάγεται την καταφυγή στη στρατιωτική βία και η χρήση των όπλων που έχουν δοθεί στους στρατιώτες που απαρτίζουν αυτές τις ομάδες προκειμένου να προστατευθούν οι ίδιοι, αλλά και να προωθηθούν με ασφάλεια και αποτελεσματικότητα οι στόχοι των αποστολών αυτών: ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να χρησιμοποιείται βία σε υπερβολικό βαθμό, προκειμένου να μην

Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.130-173. Επίσης, Stromseth, Jane, 2003. “Rethinking humanitarian intervention: the case for incremental change”. Εις, Holzgrefe/Keohane, *ο.π.*, σ.σ.232-272. Ακόμη, Walzer, Michael, 2004. *Arguing about War*. New Haven and London: Yale University Press, σ.σ.99-103. Τέλος, Chomsky, Noam, 2000. *A New Generation Draws the Line. Kosovo, East Timor and the Standards of the West*. London, New York: Verso, σ.σ.94-147, καθώς και Chomsky, Noam, 1999. *The New Military Humanism. Lessons from Kosovo*. London: Pluto Press, σ.σ.1-23.

⁵⁴³ Robinson, Geoffrey, 2003. “If you leave us here, we will die”. Εις, Mills /Brunner, *ο.π.*, σ.σ.159-183. Επίσης, Parry, Richard Lloyd, 2003. “The Shark Cage”. Εις, Mills /Brunner, *ο.π.*, σ.σ.185-206. Ακόμη, Chomsky, *A New Generation Draws the Line, ο.π.*, σ.σ.48-93. Τέλος, Trowbridge, Erin, 2003. “Back Road Reckoning”. Εις, Mills /Brunner, *ο.π.*, σ.σ.207-225.

⁵⁴⁴ White, Brian, 2001. *Understanding European Foreign Policy*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, σ.158. Επίσης, White, Brian/Little, Richard/Smith, Michael, 2001. *Issues in World Politics*. New York: Palgrave Macmillan, σ.124. Τέλος, Galvin, John, R., 2000. *European Security Institutions: Ready for the Twenty-First Century?* Dulles, VA: Brassey’s Inc.

προκαλούνται αντιδράσεις, οι οποίες βεβαίως εμποδίζουν και τελικώς καθιστούν αδύνατη την επίτευξη της ειρήνης.

5.3 Δίκαιος πόλεμος και ανθρωπιστικές επεμβάσεις.

Στο σημείο αυτό, θα επιχειρηθεί μία προσέγγιση των αρχών του δικαίου πολέμου, η οποία να αναφέρεται αποκλειστικά στην περίπτωση των ανθρωπιστικών επεμβάσεων. Στόχος της προσέγγισης αυτής θα είναι να δειχθεί η διαφορετική φύση και η ιδιαίτερη πρακτική των επεμβάσεων αυτών σε σχέση με τις πολεμικές επιχειρήσεις⁵⁴⁵· αυτό συνεπάγεται σημαντικές τροποποιήσεις σε κάποιες αρχές της θεωρίας του δικαίου πολέμου⁵⁴⁵. Παράλληλα, αλλάζει και η οπτική γωνία κάτω από την οποία εξετάζονται οι αρχές αυτές, καθώς το κράτος (ή η ομάδα κρατών) δεν εμπλέκεται πλέον σε μία αναπόφευκτη πολεμική αναμέτρηση ως συνέπεια μίας επίθεσης από άλλο, εχθρικό κράτος, αλλά προχωρεί σε κινητοποίηση των στρατιωτικών του δυνάμεων για να βοηθήσει ένα τρίτο κράτος, το οποίο για διάφορες αιτίες έχει περιέλθει σε δεινή θέση⁵⁴⁶.

Όλα όσα αναφέρθηκαν αμέσως πιο πάνω δημιουργούν την ανάγκη να γίνει μία νέα προσέγγιση στις αρχές του δικαίου πολέμου – ειδικά από τη σκοπιά των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, ώστε αυτές οι αρχές να αναμορφωθούν καταλλήλως και να

⁵⁴⁵ Βλέπε σχετικά με τις αρχές, οι οποίες σχετίζονται με το πολιτικό τμήμα της λήψης της απόφασης, το παρόν Κεφάλαιο, υποενότητες 5.3.1.-5.3.6. Για τις αρχές, οι οποίες διέπουν τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων, βλέπε το Κεφάλαιο 6 της παρούσας διατριβής.

⁵⁴⁶ Αυτό σχετίζεται άμεσα με το θέμα ύπαρξης δίκαιου λόγου, ο οποίος θα αιτιολογήσει την απόφαση να πραγματοποιηθεί τελικά η επέμβαση. Επομένως, για περισσότερα βλέπε το παρόν Κεφάλαιο, την υποενότητα 5.3.2., η οποία αφορά την ύπαρξη δίκαιης αιτίας, η οποία να καθιστά την επέμβαση αναγκαία.

ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες συνθήκες, οι οποίες επικρατούν στις ανθρωπιστικές επεμβάσεις· η προσέγγιση της νέας πραγματικότητας και των ζητημάτων, τα οποία ακολούθως εγείρονται είναι απαραίτητη προκειμένου να υπάρχει η δυνατότητα, η θεωρία του δικαίου πολέμου να μην παραμένει στάσιμη στο πέρασμα των χρόνων, αλλά αντίθετως να ανανεώνεται και να μπορεί να συνδράμει αποτελεσματικά στην επίλυση διλημμάτων, τα οποία προέρχονται από τη χρήση της στρατιωτικής βίας, όχι μονάχα στον πόλεμο, αλλά και στον τομέα των ανθρωπιστικών επεμβάσεων.

5.3.1. Αρμόδια εξουσία.

Το θέμα ποιά εξουσία είναι αρμόδια για να αποφασίσει το δίκαιο ή μη μίας επέμβασης, πέρασε πολλά στάδια στους Νέους Χρόνους. Στην Ευρώπη του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα, ο αρχηγός του εκάστοτε κράτους ήταν εκείνος, ο οποίος αποφάσιζε για το θεμιτό ή μη μίας επέμβασης και ακολούθως για το εάν αυτή θα πραγματοποιηθεί ή όχι⁵⁴⁷. Ήδη ελέχθη σε προηγούμενο Κεφάλαιο της παρούσας διατριβής ότι εκείνη την εποχή δίκαιοι θεωρούνταν οι πόλεμοι, οι οποίοι, κατά τις τότε αντιλήψεις, θεωρούνταν ότι είχαν διαταχθεί από το Θεό⁵⁴⁸. Κατά τον 19^ο αιώνα οι επεμβάσεις δεν ήταν ασυνήθης πρακτική, ωστόσο τα ανθρωπιστικά κίνητρα, τα οποία προβάλλονταν μπορούν να εκληφθούν και ως προκάλυμμα, το οποίο απέκρυπτε άλλους λόγους επέμβασης και οι

⁵⁴⁷ Nussbaum, Arthur, 1962. *A Concise History of the Law of Nations*. New York: MacMillan, σ.69.

⁵⁴⁸ Βλέπε σχετικά το Κεφάλαιο 2 της παρούσας διατριβής. Επιπλέον, Chesterman, Simon, 2001. *Just War or Just Peace? Humanitarian intervention and international law*. Oxford: Oxford University Press, σ.10.

οποίοι σχετίζονταν περισσότερο με τα συμφέροντα του επεμβαίνοντος κράτους παρά με την ωφέλεια του κράτους για το οποίο επιχειρούνταν η ενέργεια αυτή⁵⁴⁹.

Σημαντικό παράδειγμα τέτοιων επεμβάσεων, οι οποίες αποφασίστηκαν από τους πολιτικούς ηγέτες των κρατών και οι οποίες έγιναν με επίκληση ανθρωπιστικών κινήτρων αποτελεί η επέμβαση της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας στην Ελλάδα το 1827. Ως κίνητρο προβλήθηκε τότε η χρησιμοποίηση απάνθρωπων μεθόδων πολέμου μεταξύ των Ελλήνων και των Τούρκων στα πλαίσια του ελληνικού απελευθερωτικού αγώνα. Ωστόσο, κανείς δεν αμφισβητεί ότι υπήρξαν και άλλοι λόγοι, οι οποίοι υπαγόρευαν την επέμβαση, όπως το ότι η κοινή γνώμη στη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία, η οποία ήταν φιλελληνική, καθώς και το γεγονός ότι οι δύο αυτές Δυνάμεις δεν επιθυμούσαν τη μονομερή επέμβαση από την πλευρά της Ρωσίας⁵⁵⁰.

Ως επεμβάσεις με ανάλογο χαρακτήρα αναφέρονται η επέμβαση της Γαλλίας στη Συρία το 1860-61 (με σκοπό τη παύση των σφαγών Χριστιανών από τους Μουσουλμάνους)⁵⁵¹, η επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών στην Κούβα το 1898 (με στόχο να σταματήσουν οι τρομακτικές βιαιότητες, τις οποίες διέπρατταν οι Ισπανικές στρατιωτικές αρχές προκειμένου να καταπνίξουν την επανάσταση, η οποία είχε ξεκινήσει το 1895)⁵⁵². Για να δειχθεί η εκμετάλλευση της επίκλησης ανθρωπιστικών κινήτρων αρκεί να θυμηθεί κανείς τη Διακήρυξη για τη γερμανική κατοχή της Βοημίας και της

⁵⁴⁹ Chesterman, *ο.π.*, σ.26.

⁵⁵⁰ Chesterman, *ο.π.*, σ.σ.29-32.

⁵⁵¹ Shalom, Stephen Rosskamm, 1992. *Imperial Alibis: Rationalizing U.S. Intervention After the Cold War*. Cambridge, MA: South End Press, σ.σ.110-111.

⁵⁵² Offner, John L., 1992. *An Unwanted War: The Diplomacy of the United States and Spain over Cuba, 1895-1898*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, σ.σ.3,11,18-32,92,98,188,211,231-232.

Μοραβίας που ανακοίνωσε ο Χίτλερ το 1939, όπου αναφερόταν ότι ο λόγος της επέμβασης ήταν η προστασία της ζωής και της ελευθερίας των Γερμανών της Τσεχοσλοβακίας, που κινδύνευαν από το καθεστώς τρομοκρατίας που επικρατούσε στην χώρα αυτή⁵⁵³.

Στη σύγχρονη εποχή, μονομερείς επεμβάσεις σημειώθηκαν κυρίως μέχρι και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, διότι με την άσκηση του δικαιώματος του veto (αρνησικυρίας), στο Συμβούλιο Ασφαλείας ουσιαστικά οι σχετικές αποφάσεις λαμβάνονταν με κριτήρια τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων, οπότε εάν μία από τις δυνάμεις αυτές δεν είχε σχετικό συμφέρον, μπορούσε με την αρνητική ψήφο της να ματαιώσει την έγκριση επικείμενης επέμβασης⁵⁵⁴. Σε σχέση με την τελευταία τριακονταετία μπορούμε να αναφέρουμε τέσσερις μονομερείς επεμβάσεις, οι οποίες σημειώθηκαν τη δεκαετία του 1970 και του 1980: την επέμβαση της Ινδίας στο Ανατολικό Πακιστάν το 1971, την επέμβαση της Τανζανίας στην Ουγκάντα το 1979, την επέμβαση στη Γρενάδα το 1983 και την επέμβαση στον Παναμά το 1989. Οι δύο τελευταίες επεμβάσεις πραγματοποιήθηκαν, όπως θα φανεί αμέσως πιο κάτω, με σκοπό να αποκατασταθεί η δημοκρατία και ακολούθως να παύσουν οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

⁵⁵³ Chesterman, *ο.π.*, σ.27. Λιακόπουλος, *ο.π.*, σ.139.

⁵⁵⁴ Leopard, Brian D., 2002. *Rethinking Humanitarian Intervention. A Fresh Legal Approach Based on Fundamental Ethical Principles in International Law and World Religions*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, σ.σ.257, 310 και 335. Ακόμη, Chesterman, *ο.π.*, σ.σ.120-121. Τέλος, Nanda, Ved Σ., 1972. “A Critique on the United Nations Inaction in the Bangladesh Crisis”. *Denver Law Journal* 49 (1971):60-63.

Ωστόσο, η μονομερής επέμβαση της Ινδίας, παρά την αποτελεσματικότητά της, καταδικάστηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ ως μη νόμιμη, με την αιτιολογία ότι παραβίασε την εδαφική κυριαρχία του πακιστανικού κράτους⁵⁵⁵. Και στις δύο τελευταίες περιπτώσεις (Γρενάδα και Παναμά), η δικαιολόγηση της μονομερούς προσφυγής στην επέμβαση κατακρίθηκε, ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες άσκησαν βέτο στις σχετικές Αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας⁵⁵⁶. Ωστόσο, η Γενική Συνέλευση με τις σχετικές αποφάσεις της θεώρησε τις μονομερείς αυτές επεμβάσεις ως παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου⁵⁵⁷.

Ο αρχηγός του κράτους παρέμεινε η αρμόδια αρχή για τη λήψη των σχετικών αποφάσεων, οι οποίες θα έθεταν την πολεμική μηχανή ενός κράτους σε κίνηση (είτε για πόλεμο είτε για στρατιωτική επέμβαση) μέχρι τη στιγμή κατά την οποία ετέθη σε εφαρμογή ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών⁵⁵⁸, οπότε και η λήψη των σχετικών με τη στρατιωτική πράξη αποφάσεων άρχισε πλέον να γίνεται με συλλογικό τρόπο, ενώ οι αποφάσεις που λαμβάνονται μονομερώς, από τους αρχηγούς των εκάστοτε κρατών, παρουσιάζουν προβλήματα νομιμότητας, αλλά και ηθικής δικαιολόγησης.

Στα πλαίσια του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, η ανθρωπιστική επέμβαση, η οποία πραγματοποιείται με τη χρησιμοποίηση στρατιωτικής βίας⁵⁵⁹ εγείρει συγκεκριμένα ζητήματα, καθώς η χρήση βίας για να θεωρηθεί νόμιμη πρέπει να εμπίπτει

⁵⁵⁵ Ronzitti, 1985. *Rescuing Nationals aboard*, ο.π., σ.110.

⁵⁵⁶ Chesterman, ο.π., σ.101 και 103.

⁵⁵⁷ GA Resolution 38/7 (1983) και GA Resolution 40/240.

⁵⁵⁸ Sarooshi, ο.π., σ.2.

⁵⁵⁹ Υπάρχει βέβαια και η περίπτωση της ειρηνικής παρέμβασης για την επίλυση ενός προβλήματος, όπως περιγράφεται στα Άρθρα 40 και 41 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

σε μία από τις ακόλουθες περιπτώσεις, στις οποίες η αρχή, η οποία αποφασίζει και εξουσιοδοτεί την επέμβαση έχει ουσιαστικό ρόλο:

α) Υπάρχει εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας, η οποία επιτρέπει την εφαρμογή στρατιωτικής βίας στα πλαίσια του Κεφαλαίου VII του Χάρτη⁵⁶⁰,

β) Υπάρχει εξουσιοδότηση για καταφυγή στη στρατιωτική πράξη προς έναν περιφερειακό οργανισμό⁵⁶¹ και

γ) Η στρατιωτική ενέργεια να δικαιολογείται ως άσκηση του νόμιμου δικαιώματος των κρατών στην αυτοάμυνα, ατομική ή συλλογική⁵⁶².

Αναφορικά με την πρώτη περίπτωση, στο **Άρθρο 39** αναφέρεται ότι εάν το Συμβούλιο Ασφαλείας διαπιστώσει *«την ύπαρξη απειλής για την ειρήνη, διατάραξης της ειρήνης ή επιθετικής ενέργειας, μπορεί να προχωρήσει σε συστάσεις ή να αποφασίσει ποια μέτρα πρέπει να ληφθούν σε συμφωνία με τα Άρθρα 41 και 42 προκειμένου να διασφαλιστεί ή να αποκατασταθεί η διεθνής ειρήνη και τάξη»*. Το **Άρθρο 41** καθορίζει τα ειρηνικά μέσα πίεσης προκειμένου να υπάρξει αποτελεσματικότητα στις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας (ολική ή μερική διακοπή των οικονομικών σχέσεων και των οδών επικοινωνίας, ακόμη και διακοπή των διπλωματικών σχέσεων), ενώ το **Άρθρο 42** ορίζει ότι στην περίπτωση που τα μέτρα του **Άρθρου 41** αποδειχθούν μη επαρκή και αναποτελεσματικά, τότε το Συμβούλιο Ασφαλείας μπορεί να αποφασίσει την πραγματοποίηση στρατιωτικών επιχειρήσεων με τη συμμετοχή χερσαίων, ναυτικών ή

⁵⁶⁰ Βλέπε σχετικά τα Άρθρα 39 και 42 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

⁵⁶¹ Βλέπε σχετικά τα Άρθρα 52, 53 και 54 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

⁵⁶² Βλέπε σχετικά το Άρθρο 51 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

εναέριων δυνάμεων. Σε κάθε περίπτωση, τα Μέλη των Ηνωμένων Εθνών θα κληθούν να εφαρμόσουν τα μέτρα που θα κριθούν ως τα πλέον κατάλληλα⁵⁶³.

Σχετικά με την δεύτερη περίπτωση, δεν εντοπίζεται στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών κάποια διάταξη, η οποία να δίνει το δικαίωμα στους περιφερειακούς οργανισμούς να αποφασίζουν στρατιωτικές ενέργειες με δική τους πρωτοβουλία, ενώ οι περιφερειακοί οργανισμοί πρέπει να διέπονται από τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών και να προωθούν τους σκοπούς τους⁵⁶⁴. Στο **Άρθρο 53(1)** αναφέρεται ότι *«Το Συμβούλιο Ασφαλείας μπορεί, όταν κρίνει πως είναι κατάλληλο, να χρησιμοποιήσει περιφερειακές συμφωνίες ή ενέργειες για την εφαρμογή πράξεων υπό τις εντολές του. Ωστόσο, καμία εξαναγκαστική πράξη δεν θα τελείται βάσει περιφερειακών συμφωνιών ή από περιφερειακούς οργανισμούς χωρίς την εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας, με εξαίρεση τα μέτρα που λαμβάνονται εναντίον εχθρικού κράτους...ή σε περιφερειακές συμφωνίες που στρέφονται εναντίον της επιθετικής πολιτικής εκ μέρους οποιουδήποτε κράτους, μέχρι τη στιγμή που ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, με την πρόσκληση των*

⁵⁶³ Ο καταστατικός Χάρτης ορίζει στο Άρθρο 25 ότι *«Τα Μέλη των Ηνωμένων Εθνών συμφωνούν να αποδέχονται και να εκτελούν τις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας σε αρμονία με τον παρόντα Καταστατικό Χάρτη»*. Επιπλέον, το Άρθρο 43 ορίζει ότι τα Κράτη-Μέλη βάσει ειδικής συμφωνίας ή συμφωνιών θα παραχωρησουν στο Συμβούλιο Ασφαλείας στρατιωτικές δυνάμεις, βοήθεια και άλλες διευκολύνσεις (όπως π.χ. το δικαίωμα της διέλευσης) προκειμένου να συνεισφέρουν στη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Το Άρθρο 48(1) καθορίζει ότι *«οι ενέργειες που θα πραγματοποιηθούν, προκειμένου να τεθούν σε εφαρμογή οι αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας, θα διενεργηθούν από όλα τα μέλη των Ηνωμένων Εθνών ή από μερικά από αυτά, συμφώνως προς τον τρόπο που θα καθορίσει το Συμβούλιο Ασφαλείας»*.

⁵⁶⁴ Άρθρο 52(1) του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

ενδιαφερομένων κρατών, αναλάβει την ευθύνη να αποτρέψει/προλάβει περαιτέρω επιθετική πολιτική αυτού του κράτους»⁵⁶⁵.

Τέλος, η τρίτη περίπτωση, αφορά το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, όπως αυτό περιγράφεται στο **Άρθρο 51** του Καταστατικού Χάρτη. Όταν λοιπόν ένα Κράτος-Μέλος δεχτεί επίθεση, τότε έχει το δικαίωμα ατομικής ή και συλλογικής αυτοάμυνας. Βέβαια, υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στην ανθρωπιστική επέμβαση και τη συλλογική αυτοάμυνα, ωστόσο πολλές φορές υπάρχει επικάλυψη, όταν ένα κράτος αντιμετωπίζει σοβαρά και εκτεταμένα προβλήματα παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως απόρροια της επίθεσης που δέχεται από ένα άλλο κράτος· στην περίπτωση αυτή, η παροχή βοήθειας από ένα τρίτο κράτος και η επέμβαση που πιθανώς πραγματοποιηθεί πρέπει να κρίνεται με αναφορά στο πλαίσιο της συλλογικής αυτοάμυνας και όχι στο ευρύτερο δικαίωμα ανθρωπιστικής επέμβασης⁵⁶⁶.

Το Συμβούλιο Ασφαλείας τα τελευταία χρόνια έχει αποφασίσει και έχει παράσχει εξουσιοδότηση για επεμβάσεις στις ακόλουθες περιπτώσεις: στην εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ το 1991⁵⁶⁷, στον εμφύλιο της Γιουγκοσλαβία το 1991⁵⁶⁸, στην Αϊτή⁵⁶⁹ κατά τα

⁵⁶⁵ Παρόλα αυτά, οι περιφερειακοί οργανισμοί μπορούν να προβούν σε περιφερειακές ενέργειες peacekeeping χωρίς εξουσιοδότηση από το Συμβούλιο Ασφαλείας. Τέτοια ήταν η αποστολή δι-αφρικανικής δυνάμεως peacekeeping στο Chad το 1982, οπότε το θέμα απλώς αναφέρθηκε στο Συμβούλιο Ασφαλείας, ενώ παρόμοια διαδικασία ακολουθήθηκε από την ECOWAS (Economic Community of West African States) στην αποστολή δυνάμεως peacekeeping στη Λιβερία. Βλέπε, Weller, *Regional Peace Keeping and International Enforcement*, *ο.π.*, σ.74. Επίσης, Sarooshi, *ο.π.*, σ.4.

⁵⁶⁶ Sarooshi, *ο.π.*, σ.4.

⁵⁶⁷ Βλέπε σχετικά τη Resolution 688 (1991) ως απόρροια της Resolution 687 (1991), η οποία προέβλεπε μεν τους όρους υπό τους οποίους θα επιτυγχάνετο τερματισμός των εχθροπραξιών, δεν αναφερόταν όμως στη δεινή θέση των Ιρακινών πολιτών.

έτη 1991-1994, στον εμφύλιο της Λιβερίας⁵⁷⁰ κατά τα έτη 1990-1992, στην Αγκόλα⁵⁷¹ από το 1992 και εξής, στη Σομαλία⁵⁷² κατά τα έτη 1992-1993, στη Ρουάντα⁵⁷³ το 1994, στο Ανατολικό Ζαΐρ⁵⁷⁴ το 1996, στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία⁵⁷⁵ κατά τα έτη 1996-1998, στην Αλβανία⁵⁷⁶ το 1997, στη Σιέρα Λεόνε⁵⁷⁷ κατά τα έτη 1997-1998 και στο Ανατολικό Τίμορ⁵⁷⁸ το 1999.

Οι προσπάθειες εύρεσης ενός πλαισίου, το οποίο να παρέχει στήριξη για την ηθική αιτιολόγηση των μονομερών ανθρωπιστικών επεμβάσεων δεν είναι κάτι το νέο: ήδη από τον 19^ο αιώνα αναζητούνταν διατυπώσεις, οι οποίες να περιγράφουν τα κριτήρια, βάσει των οποίων να επιτρέπεται η πρακτική των ανθρωπιστικών επεμβάσεων⁵⁷⁹, ενώ υπάρχει μεγάλη συζήτηση από κάποιους μελετητές για το εάν πράγματι οι επεμβάσεις που

⁵⁶⁸ SC Resolution 713 (1991) και 724 (1991).

⁵⁶⁹ SC Resolution 841 (1993), 873 (1993), 875 (1993), 917 (1994), 933 (1994) και 940 (1994).

⁵⁷⁰ SC Resolution 788 (1992).

⁵⁷¹ SC Resolution 864 (1994).

⁵⁷² SC Resolution 733 (1992), 746 (1992), 751 (1992) και 794 (1992). Επίσης, SC Resolution 814 (1993) και 837 (1993).

⁵⁷³ SC Resolution 912 (1994), 918 (1994) και 929 (1994).

⁵⁷⁴ SC Resolution 1078 (1996) και 1080 (1996).

⁵⁷⁵ SC Resolution 1125 (1997).

⁵⁷⁶ SC Resolution 1101 (1997) και 1114 (1997).

⁵⁷⁷ SC Resolution 1132 (1997), 1156 (1998), 1162 (1998) και 1181 (1998).

⁵⁷⁸ SC Resolution 1246 (1999), 1264 (1999) και 1272 (1999).

⁵⁷⁹ Scheffer, David J., 1992. "Towards a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention". *University of Toledo Law Review* 23 (1992): 254-155.

σημειώθηκαν τότε κινούνταν πράγματι από ανθρωπιστικά κίνητρα⁵⁸⁰. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, ορισμένοι μελετητές υποστήριξαν ότι μία μονομερής ανθρωπιστική επέμβαση δικαιολογείται, καθώς δεν απειλεί την πολιτική ανεξαρτησία ούτε την εδαφική ακεραιότητα ενός άλλου κράτους, ενώ παράλληλα οι σκοποί της επέμβασης δεν είναι ασυμβίβαστοι με το πνεύμα των Ηνωμένων Εθνών⁵⁸¹. Μάλιστα, πολλοί πρότειναν κριτήρια, τα οποία αιτιολογούσαν μία μη εξουσιοδοτημένη από το Συμβούλιο Ασφαλείας επέμβαση, κριτήρια που σχετίζονταν με την αμεσότητα των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με το βαθμό των παραβιάσεων, με το εάν υπήρχε πρόσκληση από τη νόμιμη (*de jure*) κυβέρνηση, με τη σκληρότητα των

⁵⁸⁰ Brownlie, Ian, 1963. *International Law and the Use of Force by States*. Oxford: Clarendon Press, σ.σ.338-342.

⁵⁸¹ Lillich, Richard B., 1974. “Humanitarian Intervention: A Reply to Ian Brownlie and a Plea for Constructive Alternatives”, εις Moore, John Norton, 1974. *Law and Civil War in the Modern World*/ Baltimore: Johns Hopkins University Press. Επίσης, Reisman, Michael W./McDougal, Myres S., 1973. “Humanitarian Intervention to Protect the Ibos”, εις Lillich, Richard B., 1973. *Humanitarian Intervention and the United Nations*. Charlottesville: University Press of Virginia, σ.σ.177-178. Τέλος, McDougal, Myres S./Lasswell, Harold D./Chen, Lung-chu, 1980. *Human Rights and World Public Order: The Basic Policies of an International Law of Human Dignity*. New Haven: Yale University Press, σ.σ.240-242. Φυσικά, υπήρχε και ο σχετικός αντίλογος. Ενδεικτικά, βλέπε Brownlie, Ian, 1974. “Humanitarian Intervention”, εις Moore, *ο.π.*, σ.σ.217-228, καθώς και Franck, Thomas M./Rodley, Nigel S., 1973. “After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force”. *American Journal of International Law* 67 (1973): 275-305. Τέλος, Schachter, Oscar, 1984. “The Right of States to Use Armed Force”. *Michigan Law Review* 82 (1984):1620-1646.

ληφθέντων μέτρων και με το εάν το επεμβαίνον κράτος είχε ή όχι συμφέροντα να επέμβει⁵⁸².

Από τη στιγμή ωστόσο κατά την οποία τέθηκε σε εφαρμογή ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, δύο σημαντικά **Άρθρα**, το **Άρθρο 2(4)** και το **Άρθρο 51**, μπορούν να θεωρηθούν ως αποτρεπτικά στην άσκηση στρατιωτικής βίας από τα κράτη, όταν οι μεταξύ τους σχέσεις για διάφορους λόγους είναι τεταμένες. Το **Άρθρο 2(4)** ορίζει ότι τα κράτη στις μεταξύ τους διεθνείς σχέσεις δεν θα απειλούν και δεν θα καταφεύγουν στη χρήση βίας απειλώντας έτσι την πολιτική ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα άλλου κράτους. Η στρατιωτική βία απαγορεύεται εξ άλλου και στην περίπτωση που εξυπηρετεί σκοπούς ασυμβίβαστους με τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών. Παράλληλα, το **Άρθρο 51** ορίζει ότι η χρήση στρατιωτικής βίας επιτρέπεται μόνο στην περίπτωση ατομικής ή συλλογικής άμυνας, οπότε η περίπτωση πρέπει να αναφερθεί άμεσα στο Συμβούλιο Ασφαλείας.

Μέσα στα πλαίσια αυτά, με μία αυστηρή ερμηνεία των **Άρθρων 2(4) και 51**, η δυνατότητα νομικής δικαιολόγησης της μονομερούς ανθρωπιστικής επέμβασης περιορίζεται σημαντικά. Ακόμα και οι περιφερειακοί οργανισμοί για να πληρούν προϋποθέσεις νομιμότητας πρέπει να έχουν αποσπάσει για τις ενέργειές τους την έγκριση και την εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας⁵⁸³. *Quid juris* όμως στην περίπτωση, κατά την οποία ένα κράτος Α⁵⁸⁴ επεμβαίνει στρατιωτικά στο έδαφος ενός άλλου κράτους

⁵⁸² Lillich, Richard B., 1967. "Forcible Self-Help by States to Protect Human Rights". *Iowa Law Review* 53 (1967):325-351.

⁵⁸³ Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, Άρθρο 53.

⁵⁸⁴ Το ίδιο ερώτημα ισχύει ασφαλώς και για τους περιφερειακούς οργανισμούς, οι οποίοι απαγορεύεται να ενεργούν χωρίς προηγούμενη έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας, όπως ήδη ειπώθηκε πιο πάνω.

B, με σκοπό να περιορίσει ή να σταματήσει τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων [με σκοπό δηλαδή, ο οποίος είναι συμβατός με τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών σύμφωνα με το **Άρθρο 1(3)**] και χωρίς να επιβουλεύεται την πολιτική ανεξαρτησία ή την εδαφική ακεραιότητα του κράτους B; Εντοπίζεται στο σημείο αυτό σύγκρουση ανάμεσα στους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών για την υποστήριξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την απαγόρευση προσφυγής στη στρατιωτική βία⁵⁸⁵.

Το παραπάνω ερώτημα ουσιαστικά μας βοηθάει να διαπιστώσουμε ότι υπάρχει ασάφεια σχετικά με θέματα που αφορούν το πλαίσιο διεξαγωγής των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, ιδίως όταν αυτές αποφασίζονται μονομερώς. Σε σχέση με την απαγόρευση του **Άρθρου 2(4)**, θεωρούμε ότι αυτή επεκτείνεται και στην περίπτωση των

⁵⁸⁵ Goodrich, Leland M./Hambro, Edvard/Simons, Anne Patricia, 1969. *Charter of the United Nations: Commentary and Documents*. New York: Columbia University Press, σ.45. Αξίζει να σημειωθεί δε ότι ούτε στη Declaration on Friendly Relations, ούτε στη Resolution on the Definition of Aggression της Γενικής Συνέλευσης (1974), ούτε στη Declaration on the Threat or Use of Force δεν προτείνεται κάποια πρακτική για την περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης χωρίς την έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Παράλληλα, υπάρχει και η άποψη εκείνων που υποστηρίζουν ότι η Σύμβαση περί γενοκτονίας (Genocide Convention) επιβάλλει την υποχρέωση στα κράτη να επεμβαίνουν μονομερώς όταν κρίνουν ότι υπάρχει η ανάγκη και έχουν τη δυνατότητα να προλάβουν και να τιμωρήσουν το έγκλημα της γενοκτονίας (Genocide Convention, Article I), καθώς και να αναχαιτίσουν σοβαρές και εκτεταμένες παραβιάσεις στοιχειωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οπότε ο Καταστατικός Χάρτης πρέπει να ερμηνεύεται σε συνάρτηση και με άλλα κείμενα του Διεθνούς Δικαίου. Βλέπε, Reisman/McDougal, *ο.π.*, σ.σ.173-178. Ωστόσο, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών ορίζει στο Άρθρο 103 ότι όταν υπάρχει σύγκρουση ανάμεσα στις υποχρεώσεις των Κρατών-Μελών που απορρέουν από τον Καταστατικό Χάρτη και σε άλλες υποχρεώσεις που σχετίζονται με άλλες διεθνείς συμφωνίες που έχουν υπογράψει, οι υποχρεώσεις που συνεπάγεται ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών θα υπερισχύουν.

ανθρωπιστικών επεμβάσεων, όταν για αυτές δεν υπάρχει εξουσιοδότηση από το Συμβούλιο Ασφαλείας. Η ασφαλιστική αυτή δικλίδα επιδιώκει να μειωθεί η πιθανότητα μονομερών επεμβάσεων από κράτη ή περιφερειακούς οργανισμούς, οι οποίες θα εξυπηρετούν συμφέροντα καλυπτόμενα πίσω από τα δήθεν ανθρωπιστικά κίνητρα⁵⁸⁶. Σε αυτό μπορεί να βοηθήσει σημαντικά και η στάση του Συμβουλίου Ασφαλείας, το οποίο θα πρέπει να δείξει πραγματικά ανθρωπιστικό ενδιαφέρον κατά την εξέταση των περιπτώσεων, στις οποίες προτείνεται επέμβαση, καθώς και συνέπεια στις αποφάσεις που σχετίζονται με την πρακτική των ανθρωπιστικών επεμβάσεων⁵⁸⁷.

Από ηθικής απόψεως, επειδή πολλές φορές μία κατάσταση μπορεί να είναι επείγουσα και οι διαδικασίες του Συμβουλίου Ασφαλείας να μην ακολουθούν τον ταχύ ρυθμό των γεγονότων, σε κάποιες εξαιρετικές περιπτώσεις, κατά τις οποίες χρειάζεται άμεση ενέργεια, μία μονομερής ανθρωπιστική επέμβαση (ή μία επέμβαση πραγματοποιούμενη από έναν περιφερειακό οργανισμό) χωρίς έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας μπορεί να είναι ηθικώς αιτιολογημένη, αλλά να μην έχει την αντίστοιχη νομική κάλυψη. Και επειδή πολλές φορές πράγματι υπάρχει ανθρωπιστικό κίνητρο σε μονομερείς επεμβάσεις, είναι δυνατόν η νομιμότητά τους να θεμελιωθεί και εκ των υστέρων με σχετική απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας⁵⁸⁸. Ωστόσο, η εκτίμηση του

⁵⁸⁶ Stein, Mark S., 2004. “Unauthorized Humanitarian Intervention”. *Social Philosophy & Policy Foundation* 21:1, Winter 2004.

⁵⁸⁷ Leopard, *ο.π.*, σ.355.

⁵⁸⁸ Γεγονός το οποίο συνέβη στις επεμβάσεις της ECOWAS (Economic Community of West African States) στη Λιβερία και στη Σιέρα Λεόνε. Βλέπε σχετικά, Leopard, *ο.π.*, σ.357. Και ακόμα και εάν το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν την επικυρώσει, μπορεί να το κάνει η Γενική Συνέλευση επικαλούμενη την Uniting for Peace Resolution που ορίζει πως εάν το Συμβούλιο Ασφαλείας για οποιοδήποτε λόγο αποτύχει

Συμβουλίου Ασφαλείας έχει σημαντική αξία, όχι μονάχα νομική, αλλά και ηθική, καθώς αποτελεί μία επιπλέον διασφάλιση ότι πράγματι όλα τα άλλα μέτρα έχουν δοκιμαστεί ή έχουν κριθεί ως ακατάλληλα και έτσι η στρατιωτική παρέμβαση κρίνεται πλέον απαραίτητη.

Συνοψίζοντας, προκειμένου να διασφαλιστούν τα συμφέροντα των πιο αδύναμων κρατών είναι γενικά αποδεκτό ότι οι επεμβάσεις –ιδιαιτέρα οι μονομερείς, καθώς και εκείνες που πραγματοποιούνται χωρίς την εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας- απαγορεύονται από το διεθνές δίκαιο και επιτρέπονται μόνο κατ' εξαίρεση, όταν συντρέχουν ορισμένοι λόγοι⁵⁸⁹. Πρέπει να τονιστεί ότι τη δεδομένη χρονική στιγμή η μόνη ανθρωπιστική επέμβαση, η οποία μπορεί να είναι πλήρως δικαιολογημένη, τόσο από νομική, όσο και από ηθική άποψη, είναι εκείνη, η οποία πραγματοποιείται κατόπιν σχετικής εγκρίσεως του Συμβουλίου Ασφαλείας.

Παρότι υπάρχει η άποψη ότι τα Ηνωμένα Έθνη πολλές φορές κωφεύουν ή καθυστερούν να ανταποκριθούν αποτελεσματικά σε κράτη που αντιμετωπίζουν σοβαρές παραβιάσεις ή ακόμα ότι υποστηρίζουν στην ουσία τα συμφέροντα των πέντε μόνιμων Κρατών-Μελών, δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε το γεγονός ότι ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών αποτελεί ένα πλαίσιο, το οποίο αποτελεί την υπάρχουσα βάση και για τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις. Και όλοι οι συναφείς προβληματισμοί, οι

να εξετάσει ένα θέμα που σχετίζεται με την απειλή της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, τότε το θέμα αυτό περιέρχεται στην κρίση της Γενικής Συνέλευσης, η οποία στη συνέχεια θα κάνει τις σχετικές προτάσεις στα Κράτη-Μέλη για την κατάλληλη αντιμετώπιση του προβλήματος [Uniting for Peace Resolution, G.A. Resolution 377A (V), 1950].

⁵⁸⁹ Greenwood, Christopher, 1993. *Command and the Laws of Armed Conflict*. United Kingdom: Strategic & Combat Studies Institute, Number 4, σ.σ.8-12.

οποίοι αναφέρονται για τις αποφάσεις και τη δράση (ή την αδράνεια) του Συμβουλίου Ασφαλείας θα πρέπει να λυθούν ίσως με μία αναθεώρηση του Καταστατικού Χάρτη ή με μία προσθήκη που να αφορά αποκλειστικά την πρακτική των ανθρωπιστικών επεμβάσεων.

Η μονομερής ανθρωπιστική επέμβαση θα πρέπει να αποτελεί μία πραγματικά εξαιρετική, σπάνια περίπτωση και θα πρέπει κατά το δυνατόν να αποφεύγεται και οπωσδήποτε να μην γίνεται εκμετάλλευση της πρακτικής αυτής από τα κράτη προς εξυπηρέτηση των εθνικών τους συμφερόντων. Άλλωστε, το υπάρχον Διεθνές Δίκαιο, όπως εκφράζεται μέσα από τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, την απαγορεύει. Αυτή η απαγόρευση ωστόσο δεν αποβαίνει αναγκαστικά σε όλες τις περιπτώσεις εις βάρος των αδύναμων κρατών, τα οποία έχουν την ανάγκη ουσιαστικής στήριξης. Και αυτό διότι με την απαγόρευση αυτή αφενός μεν παρέχεται η δυνατότητα στα κράτη, σε κάθε περίπτωση παραβίασης των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία στοιχειοθετεί λόγο επέμβασης, να ενημερώσουν σχετικά το Συμβούλιο Ασφαλείας και να το πείσουν (κυρίως δε τα μόνιμα Κράτη-Μέλη) να παρέμβει⁵⁹⁰, αφετέρου δε, με την κήρυξη της μονομερούς ανθρωπιστικής επέμβασης χωρίς την έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας ως παράνομης, δημιουργείται μία ισχυρή ασφαλιστική δικλίδα, η οποία προστατεύει το δικαίωμα στην ανεξαρτησία των αδύναμων κρατών, όταν δεν υπάρχει ισχυρός λόγος επέμβασης. Η επέμβαση, η οποία επιχειρείται χωρίς την έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας δεν παύει να αποτελεί μία στρατιωτική

⁵⁹⁰ Μέσα στα πλαίσια της συζήτησης για τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις και το ρόλο των Ηνωμένων Εθνών σε αυτές, το δικαίωμα του veto θα πρέπει να επαναπροσδιοριστεί. Βλέπε, The Independent International Commission on Kosovo, 2000. *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*. Oxford: Oxford University Press, σ.194.

πράξη, η οποία αποφασίστηκε και τέθηκε σε εφαρμογή χωρίς να υπάρχει ουσιαστικός διεθνής διάλογος, και η οποία σε τελική ανάλυση μπορεί να υποκρύπτει λόγους εθνικού συμφέροντος, διόλου ανθρωπιστικούς.

Σε κάθε περίπτωση, επειδή μερικά κράτη πραγματοποίησαν επεμβάσεις μονομερώς και όχι πάντα απολύτως ιδιοτελώς⁵⁹¹, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι η σύγκρουση που παρατηρείται μερικές φορές ανάμεσα στους κανόνες Δικαίου και στις επιταγές της ηθικής⁵⁹² για άμεση δράση, όταν υπάρχουν σοβαρότατοι λόγοι και ελάχιστα περιθώρια αναμονής, δεν θα πρέπει να καταλήγει εξ ορισμού υπέρ του πρώτου (και οι νόμοι υπόκεινται σε αλλαγές, όταν παρατηρούνται ελλείψεις ή όταν εντοπίζονται νέες περιπτώσεις, οι οποίες πρέπει να καλυφθούν από καινούργιες διατάξεις). Πρέπει να σημειωθεί ότι η πραγματοποίηση μίας μονομερούς ανθρωπιστικής επέμβασης χωρίς σχετική έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας, για να μπορεί να επικαλεστεί όχι μόνο νομιμότητα, αλλά πρωτίστως συμφωνία με τις επιταγές της Ηθικής, πρέπει οπωσδήποτε να ακολουθεί τουλάχιστον τις αρχές, οι οποίες διέπουν τη διεξαγωγή του πολέμου και οι οποίες καθορίζονται από τις Διεθνείς Συνθήκες και Συμβάσεις, καθώς και από όλα τα κείμενα διεθνούς πρακτικής, και μάλιστα στην πιο αυστηρή τους μορφή, δεδομένου ότι ο σκοπός για τον οποίο επιτελείται είναι η ανακούφιση του άμαχου πληθυσμού μίας χώρας και μάλιστα χωρίς να διεκδικεί ανταλλάγματα για την προσφορά της βοήθειας, την οποία παρείχε.

⁵⁹¹ Βλέπε τις ενότητες 5.3.2. και 5.3.3. του παρόντος κεφαλαίου.

⁵⁹² Fonteyne, Jean-Pierre L., 1974. “The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity Under the U.N. Charter”. *California Western International Law Journal* 4 (1974): σ.σ.203-270.

5.3.2. Ύπαρξη δίκαιης αιτίας, η οποία να καθιστά την επέμβαση αναγκαία.

Η χρήση στρατιωτικών δυνάμεων σε ειρηνευτικές και ανθρωπιστικές αποστολές⁵⁹³ αποτελούν μια πρόκληση για τη θεωρία του Δίκαιου Πολέμου⁵⁹⁴. Σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, για να ικανοποιείται το κριτήριο του δίκαιου λόγου προκειμένου να γίνει χρήση του στρατού για την επίλυση μίας διεθνούς διαφοράς, πρέπει το κράτος που καταφεύγει στη βία να έχει δεχτεί επίθεση ή κάποια σοβαρή προσβολή (όπως, επί παραδείγματι, εδαφική παραβίαση των συνόρων του)⁵⁹⁵. Στην περίπτωση όμως των ανθρωπιστικών επεμβάσεων κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, αλλά κάποιο τρίτο κράτος, το οποίο δεν έχει δεχτεί επίθεση ή προσβολή, αναμιγνύεται σε μία διαμάχη προκειμένου να βοηθήσει ένα κράτος, το οποίο βρίσκεται σε δυσχέρεια (λόγω εσωτερικών αναταραχών ή επειδή υπάρχουν αντιμαχίες με διπλανά κράτη, οι οποίες καταλήγουν σε ένοπλες συγκρούσεις)⁵⁹⁶.

⁵⁹³ Για τη διάκριση μεταξύ ειρηνευτικών και ανθρωπιστικών επεμβάσεων βλέπε Connaughton, R. M., 1996. *Military Support and Protection for Humanitarian Assistance, Rwanda, April-December 1994*, United Kingdom: Strategic & Combat Studies Institute, Number 18, σ.σ.3-5 και Christopher, Paul, 1999². *The Ethics of War and Peace: an introduction to legal and moral issues*, New Jersey: Prentice-Hall Inc., σ.σ.193-196. Επίσης, Sherman, Nancy, 1998. “Empathy, Respect and Humanitarian Intervention”, ανακοίνωση που έγινε στο **Joint Services on Professional Ethics (JSCOPE)** που πραγματοποιήθηκε στην Washington το 1998.

⁵⁹⁴ Connaughton, *Military Support ...*, ο.π., σ.σ.4-6 και Baines, Thomas, 1997. “The Applicability of the Laws of War to Peacekeeping”, ανακοίνωση που έγινε στο JSCOPE που πραγματοποιήθηκε στην Washington το 1997.

⁵⁹⁵ Βλέπε σε συνδυασμό τα Άρθρα 2(4) και 51.

⁵⁹⁶ Βλέπε επί του θέματος Weiss, Thomas G./Collins, Cindy, 2000. *Humanitarian Challenges and Intervention: World Politics and the Dilemmas of Helo*. Boulder, Co: Westview Press. Τέλος, Humanitarian

Στο παρελθόν, ιδίως κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, όπως άλλωστε και στη σημερινή εποχή, δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο της επέμβασης από ένα κράτος ή μια ομάδα κρατών στις εσωτερικές ή εξωτερικές υποθέσεις ενός άλλου κράτους. Η δικαιολογία, η οποία ως επί το πλείστον χρησιμοποιείται, είναι ότι η έκρυθμη κατάσταση, η οποία επικρατεί σε ένα κράτος αποτελεί κίνδυνο για την παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια.

Οι επεμβάσεις ωστόσο, ποτέ δεν πραγματοποιούνταν χωρίς προβληματισμό, τουλάχιστον σε επίπεδο πολιτικής και νομικής πράξης. Τέσσερα πράγματα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τη λήψη της απόφασης για την πραγματοποίηση ή μη μίας ανθρωπιστικής επέμβασης:

- η επιρροή, την οποία ασκεί το κράτος στη διεθνή νομοθεσία με την απόφασή του να επέμβει ή όχι,
- οι στόχοι για τους οποίους παρεμβαίνει,
- ο βαθμός κατά τον οποίο η επέμβασή του συμβάλλει στο εθνικό και παγκόσμιο συμφέρον και τέλος,
- εάν τηρούνται τα νομικά πλαίσια, τα οποία καθορίζει το διεθνές δίκαιο και οι διεθνείς οργανισμοί προκειμένου να είναι η επέμβαση νόμιμη.

Η νομική αιτιολόγηση μιας επέμβασης δεν αρκεί, αφού μπορεί να υπάρξουν αλυσιδωτές επεμβάσεις κρατών τυπικά αιτιολογημένες (επειδή κλήθηκαν σε βοήθεια από το κράτος, το οποίο κινδυνεύει), αλλά ουσιαστικά στηριγμένες στα εθνικά συμφέροντα. Η ηθική αιτιολόγηση της επέμβασης πρέπει να συμπληρώνει τη νομική αιτιολόγηση για να

Studies Unit, 2001. *Reflections On Humanitarian Action: Principles, Ethics and Contradictions* (Transnational Institute). London: Pluto Press.

διασφαλίζεται το κριτήριο της σωστής πρόθεσης και να μην εξυπηρετούνται με την επέμβαση αλλότριοι σκοποί.

Η αρχή της μη επέμβασης⁵⁹⁷, η οποία εμφανίστηκε στις αρχές του δεκάτου ενάτου αιώνα διατυπώθηκε για πρώτη φορά στο Γαλλικό Σύνταγμα του 1793, όπου οριζόταν ότι η Γαλλία δεν θα επενέβαινε στις εσωτερικές υποθέσεις άλλων κρατών, αλλά ούτε και θα επέτρεπε την επέμβαση άλλων κρατών στις δικές της υποθέσεις. Η αρχή αυτή διατυπώθηκε για πρώτη φορά σε διεθνές συμβατικό κείμενο στο Σύμφωνο της Κοινωνίας των Εθνών. Εκτενείς αναφορές, οι οποίες αφορούν την αρχή της μη επέμβασης, εντοπίζονται στον καταστατικό χάρτη των Ηνωμένων Εθνών⁵⁹⁸, όπου στο **Άρθρο 2(7)** ρητά απαγορεύεται η επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις άλλων χωρών, ενώ στο **Άρθρο 42** του κεφαλαίου VII αναφέρεται ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας μπορεί να αποφασίσει τη στρατιωτική επέμβαση στην περίπτωση που κινδυνεύει η διεθνής ασφάλεια και ειρήνη. Παρόλα αυτά όμως οι επεμβάσεις στις υποθέσεις άλλων κρατών δεν σταμάτησαν και πρόσφατα έχουν πολλαπλασιαστεί οι περιπτώσεις, στις οποίες η

⁵⁹⁷ Για μία γενικότερη επισκόπηση, βλέπε Lyons, Gene M./Mastanduno, Michael, 1995. *Beyond Westphalia? State Sovereignty and International Intervention*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press.

⁵⁹⁸ Φατούρος, Αργύρης Α., 1994. *Το χάος μετά τον τρόμο; Το Διεθνές Δίκαιο στο κατώφλι του 21ου αιώνα*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ.σ.30-31 και Παπακώστας, Άλκης-Β. Ν., 1988. *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Ειρηνικά και Βίαια Μέσα επίλυσης Διεθνών Διαφορών*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ.σ.58-79.

χρήση ένοπλης βίας (υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών) κρίθηκε απαραίτητη για την αντιμετώπιση των διεθνών κρίσεων⁵⁹⁹.

Από την πλευρά της θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου, όπως ήδη αναφέρθηκε⁶⁰⁰, η επέμβαση στις υποθέσεις μιας άλλης χώρας δικαιολογείται κάτω από συγκεκριμένους όρους⁶⁰¹. Ιστορικά, μπορούμε να αναφέρουμε δύο σημαντικές σχετικές πληροφορίες: ο μιν Αμβρόσιος αναφέρει ότι όποιος δεν βοηθάει τον φίλο του στην αντιμετώπιση μιας δύσκολης κατάστασης ευθύνεται ακριβώς όσο και το άτομο που την προκάλεσε⁶⁰², ενώ ο Hugo Grotius θεωρεί ότι η ανθρωπιστική επέμβαση είναι ένας δίκαιος λόγος για να καταφύγει ένα κράτος σε πόλεμο, αφού ο βασιλιάς μιας χώρας ή οι αντίστοιχοι άρχοντες πρέπει να επιδιώκουν και να επιβάλλουν τιμωρία σε όσους καταπατούν το δίκαιο των κρατών, ακόμα κι αν οι ίδιοι δεν επηρεάζονται από τις αδικίες. Στην περίπτωση κακομεταχείρισης των πολιτών από τους άρχοντες του κράτους η παρέμβαση δεν είναι

⁵⁹⁹ Οι αποστολές *peacekeeping*, επί παραδείγματι, οι οποίες αποφασίστηκαν από το Συμβούλιο Ασφαλείας μετά το έτος 1999 και οι οποίες έλαβαν τη σχετική εξουσιοδότηση υπό το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, έχουν επεκταθεί, τόσο όσον αφορά τον αριθμό τους, όσο και τους σκοπούς, τους οποίους υποστηρίζουν και προωθούν. Βλέπε για περισσότερες πληροφορίες τις πηγές, οι οποίες παρέχονται στην επίσημη ιστοσελίδα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.un.org/Depts/dpko>.

⁶⁰⁰ Βλέπε το Κεφάλαιο 2 της παρούσας διατριβής.

⁶⁰¹ Wakin, Malham M., 2000. *Integrity First, Reflections of a Military Philosopher*. Maryland: Lexington Books, σ.σ.157-159. Ακόμη, Pfaff, Charles A., 2000. “Peacekeeping and the Just War Tradition”, ανακοίνωση που έγινε στο JSCOPE που πραγματοποιήθηκε στην Washington το 2000.

⁶⁰² Johnson, James Turner, 1999. *Morality and Contemporary Warfare*. New York: Yale University Press, σ.σ.75-76.

μεμπτή. Ανάμεσα στους λόγους που δίνουν το δικαίωμα παρέμβασης αναφέρονται και οι εξής: ο κανιβαλισμός, η πειρατεία και η κακομεταχείριση των ηλικιωμένων⁶⁰³.

Το θέμα της ηθικής και νομικής βάσης της ανθρωπιστικής επέμβασης, καθώς και η σχέση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την εδαφική ακεραιότητα και την πολιτική ανεξαρτησία αποτέλεσαν το πλαίσιο πολλών συζητήσεων τόσο σε ηθικό, όσο και σε νομικό επίπεδο⁶⁰⁴. Η σύνδεση του ηθικού και του νομικού σκέλους των ανθρωπιστικών επεμβάσεων αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα της παρούσας διδακτορικής διατριβής. Σε αυτήν παρουσιάζεται μία προσπάθεια σύνδεσης των κανόνων του διεθνούς δικαίου με τις αρχές μίας ηθικής θεώρησης του πολέμου, της θεωρίας του δικαίου πολέμου. Συγκεκριμένα, εξετάζεται η δυνατότητα εφαρμογής των αρχών της θεωρίας του δικαίου πολέμου στην περίπτωση των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, και παράλληλα διερευνώνται οι όποιες τροποποιήσεις απαιτούνται από την ιδιαίτερη φύση τους.

Οι αρνητές της ανθρωπιστικής επέμβασης, σε γενικές γραμμές, μπορούν να διακριθούν σε τρεις κατηγορίες: σε εκείνους, οι οποίοι δεν δικαιολογούν την

⁶⁰³ Mays, Antje, 1997. “Of Law, Lawlessness and Sovereignty”, ανακοίνωση που έγινε στο JSCOPE που πραγματοποιήθηκε στην Washington το 1997.

⁶⁰⁴ Για μία γενική επισκόπηση βλέπε Reisman, Michael W., 1990. “Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law”. *American Journal of International Law* 84: 866-876. Επίσης, World Conference on Human Rights, 1993. *The Vienna Declaration and Programme Action*. United Nations Department of Public Information. Ακόμη, Buchanan, Allen, 1992. “Self-Determination and the Right to Secede”. *Journal of International Affairs* 45: 347-365. Επιπλέον, Rosenau, James N., 1992. “Sovereignty in a Turbulent World”. Εργασία, η οποία παρουσιάστηκε στο Conference on National Sovereignty and Collective Intervention, το οποίο πραγματοποιήθηκε στο Dartmouth College, στις 18-20 Μαΐου 1992. Τέλος, Hannum, Hurst, 1990. *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

ανθρωπιστική επέμβαση σε καμία περίπτωση, ενώ παράλληλα υποστηρίζουν ότι η χρήση στρατιωτικής βίας αιτιολογείται μόνο ως απάντηση σε μία επιθετική ενέργεια⁶⁰⁵ σε εκείνους που δικαιολογούν την ανθρωπιστική επέμβαση μόνο ως απάντηση σε σοβαρότατες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (γενοκτονία, ομαδικές δολοφονίες, υποδούλωση)⁶⁰⁶ τέλος, σε εκείνους που υπερασπίζονται το δικαίωμα στην ανθρωπιστική επέμβαση υπέρ της υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ακόμα και όταν οι παραβιάσεις δεν έχουν φτάσει σε επίπεδα γενοκτονίας⁶⁰⁷. Και στις τρεις περιπτώσεις, τα δικαιώματα των κρατών στην εδαφική ακεραιότητα και την πολιτική ανεξαρτησία φαίνεται να υπερισχύουν του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁶⁰⁸.

Καταρχήν, από πλευράς πολιτικής φιλοσοφίας και θεωρίας, θεωρούμε ότι η εκάστοτε πολιτική εξουσία αποτελεί τον φορέα μέσω του οποίου αντιπροσωπεύονται τα

⁶⁰⁵ Tesón, *ο.π.*, σ.23.

⁶⁰⁶ Για μία ευρύτερη επισκόπηση βλέπε Moseley, Alexander/Norman, Richard, 2002. *Human Rights and Military Intervention*. Hampshire, Abingdon, Oxon: Ashgate Publishing. Επίσης, Matlary, Janne Haaland, 2002. *Intervention for Human Rights in Europe*. New York: Palgrave Macmillan Ltd. Τέλος, Orford, Anne/Crawford, James/Bell, John (eds), 2003. *Reading Humanitarian Intervention : Human Rights and the Use of Force in International Law (Cambridge Studies in International and Comparative Law)*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁶⁰⁷ Ειδικά για την περίπτωση της Ρουάντα, βλέπε Kuperman, Alan J., 2001. *The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.

⁶⁰⁸ Ο Rawls ωστόσο αναφέρει ότι η αρχή της μη-επέμβασης θα πρέπει να επαναπροσδιοριστεί μέσα στα πλαίσια των εκτός νόμου κρατών και όταν εντός των συνόρων ενός κράτους επισυμβαίνουν σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Rawls, John, 2003. *Το Δίκαιο των Λαών και «Η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη»*. Μετάφραση Άννα Παπασταύρου. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, σ.σ.72-73.

δικαιώματα των πολιτών, οι οποίοι κατοικούν σε ένα κράτος και αποτελούν στην ουσία το ίδιο το κράτος. Η ιδέα ότι το κράτος αποτελεί συνασπισμό ατόμων με το σκοπό την καλύτερη προστασία τους είναι μία σκέψη που ήδη διατυπώνεται από την αρχαιότητα⁶⁰⁹. Η ηθική υπόσταση, η αξία και τα δικαιώματα του κάθε ατόμου είναι αυτοί οι παράγοντες, οι οποίοι στην πραγματικότητα προσδίδουν στα κράτη τα δικαιώματά τους: τα δικαιώματα των κρατών, τα οποία σχετίζονται με την πολιτική ανεξαρτησία και την εδαφική τους ακεραιότητα πηγάζουν από τα δικαιώματα των πολιτών, και για τον λόγο αυτό το κράτος φέρει την ευθύνη να τα διαφυλάττει⁶¹⁰.

Κατά ποίο όμως τρόπο τα παραπάνω σχετίζονται με τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις; Οι πολίτες, όταν συναινούν στη δημιουργία μίας κοινωνίας και οδηγούνται έτσι μέσω κάποιων πολιτικών διεργασιών στη δημιουργία ενός κράτους, στην ουσία συγκατατίθενται και παραχωρούν την προστασία των δικαιωμάτων τους στην πολιτική εξουσία⁶¹¹. Όταν τα κράτη και οι κυβερνήσεις διατηρούν και επιδιώκουν τον πρωταρχικό τους σκοπό (ο οποίος, όπως είπαμε, δεν είναι άλλος από την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών), τότε το να επιχειρήσει κανείς πόλεμο εναντίον της χώρας αυτής ή και

⁶⁰⁹ Βλέπε τον Αριστοτέλη και άλλους αρχαίους, αλλά και σύγχρονους πολιτικούς φιλοσόφους.

⁶¹⁰ Βλέπε την σύγχρονη αναλυτική συζήτηση εις Randelzhofer, Albrecht/Tomuschat, Christian, 1999. *State Responsibility and the Individual: Reparation in Instances of Grave Violations of Human Rights*. Dordrecht: Martinus Nijhoff. Επίσης, Ashraf, Hasan, 1998. *Human Rights Dilemmas in Contemporary Times: Issues and Answers*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishing Incorporation.

⁶¹¹ Για μία πλήρη παρουσίαση βλέπε Lehning, Percy B. /Weale, Albert, 1997. *Citizenship, Democracy, and Justice in the New Europe (European Political Science Series)*. London, New York: Routledge, καθώς και Bovard, James, 2000. *Freedom in Chains: The Rise of the State and the Demise of the Citizen*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan Ltd.

επέμβαση ακόμα, θεωρείται έγκλημα και κηρύσσεται παράνομο από τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών⁶¹². Τι γίνεται όμως με τις κυβερνήσεις, οι οποίες όχι μόνο δεν προστατεύουν τα δικαιώματα των πολιτών τους, αλλά μάλιστα οι ίδιες είναι εκείνες, οι οποίες τα καταστρατηγούν;

Διότι υπάρχουν βεβαίως κυβερνήσεις, οι οποίες όχι μόνο δεν προστατεύουν τα δικαιώματα των πολιτών τους, αλλά αυτές οι ίδιες τα καταστρατηγούν. Στην περίπτωση αυτή, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η ανθρωπιστική επέμβαση πραγματοποιείται για να προαγάγει τα δικαιώματα των πολιτών ενός κράτους, του οποίου η κυβέρνηση τα παραβιάζει σκοπίμως και σε μεγάλη έκταση. Τότε χάνει και το δικαίωμα της πολιτικής ανεξαρτησίας και αυτονομίας, καθώς δεν κρίνεται ικανή να επιτελέσει το βασικό της σκοπό, ο οποίος είναι η προστασία των πολιτών της⁶¹³. Η χρήση της στρατιωτικής βίας από τις δυνάμεις επέμβασης μέσα σε αυτά τα πλαίσια τελείται προς προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αυτός είναι ένας λόγος επιπλέον για να τηρούνται με

⁶¹² Άρθρο 2(4) του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

⁶¹³ Σύμφωνα με την άποψη του Tesón, η ανθρωπιστική επέμβαση παρουσιάζει σοβαρές ομοιότητες στη δικαιολόγησή της με τον πόλεμο, όταν αυτός αιτιολογείται και τελείται ως αυτοάμυνα. Οι πολίτες του κράτους που καταφεύγουν στον πόλεμο για λόγους άμυνας, στην ουσία υπερασπίζονται τα δικαιώματά τους, δηλαδή διακατέχονται από την ίδια επιθυμία που αποτελεί τον κινητήριο μοχλό της ανθρωπιστικής επέμβασης. Βλέπε Tesón, *ο.π.*, σ.119-121. Ωστόσο, η θεώρηση αυτή παραβλέπει έναν σημαντικότατο παράγοντα: τον φορέα υποστήριξης των δικαιωμάτων των πολιτών. Είναι εντελώς διαφορετική η περίπτωση κατά την οποία οι ίδιοι οι πολίτες ενός κράτους αποφασίζουν να προασπίσουν τα δικαιώματά τους από την περίπτωση της επέμβασης μίας ξένης δύναμης· ο φορέας λήψης της απόφασης διαφοροποιεί τις δύο καταστάσεις, οι οποίες πρέπει να αναλύονται σε ιδιαίτερα η κάθεμία πλαίσια συζήτησης.

αυστηρότερο τρόπο οι αρχές της διάκρισης και της αναλογικότητας, οι οποίες σχετίζονται με τη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων⁶¹⁴.

Από νομικής πλευράς, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί κοινό μέλημα των κρατών και δεν εμπίπτει πλέον στην εσωτερική δικαιοδοσία των επιμέρους κρατών⁶¹⁵: οι σοβαρές παραβιάσεις αποτελούν πλέον τη νομική βάση, η οποία μπορεί να αιτιολογήσει την πραγματοποίηση ανθρωπιστικών επεμβάσεων, ενώ οι πρόσφατες αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας επιτρέπουν την επέμβαση ακόμα και όταν υπάρχει απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Δηλαδή οι στρατιωτικές αυτές επεμβάσεις, εκτός από τον ανθρωπιστικό τους πυρήνα, λαμβάνουν και έναν χαρακτήρα προληπτικής χρήσης και αξιοποίησης της στρατιωτικής βίας προκειμένου ένα πρόβλημα τοπικού ή ενδοκρατικού χαρακτήρα να μην επηρεάσει ευρύτερα τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια⁶¹⁶.

Η ανησυχία για περιπτώσεις σοβαρών παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει εκδηλωθεί έντονα, όπως αποδεικνύουν πολλές αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης· συγκεκριμένα, λόγος για τα ανθρώπινα δικαιώματα γίνεται διεξοδικά στην περίπτωση της Βοσνίας⁶¹⁷, του Ελ Σαλβαδόρ⁶¹⁸, του Ιράκ⁶¹⁹, του Αφγανιστάν⁶²⁰, της Αϊτής⁶²¹ και

⁶¹⁴ Το θέμα αυτό θα αναλυθεί εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής.

⁶¹⁵ Weston, B., 1992. “Human Rights” εις Claude Richard Pierre/Weston, Burns H., 1992. *Human Rights in the World Community*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, σ.14.

⁶¹⁶ Βλέπε σχετικώς τα Παραρτήματα 1 και 2.

⁶¹⁷ GA Resolution 46/242.

⁶¹⁸ GA Resolution 46/133.

⁶¹⁹ GA Resolution 46/134.

⁶²⁰ GA Resolution 46/136.

του Ιράν⁶²². Παράλληλα, ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών ορίζει στο **Άρθρο 1(3)** ως βασικό μέλημά του Οργανισμού την υπεράσπιση και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ανεξαρτήτως φυλής, φύλου, γλώσσας και θρησκείας.

Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνδέεται άρρηκτα με το πολιτικό καθεστώς, το οποίο επικρατεί στα διάφορα κράτη. Βέβαια είναι αποδεκτό ότι, όταν οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε ένα κράτος δεν έχουν φτάσει σε ανησυχητικά επίπεδα και δεν είναι εκτεταμένες, τότε η διεθνής κοινότητα δεν πρέπει να παρεμβαίνει και να κρίνει τη νομιμότητα της εξουσίας στο κράτος, όπου σημειώνονται οι παραβιάσεις⁶²³. Ωστόσο, πολλοί δεν συμφωνούν με την παραπάνω άποψη, καθώς συνδέουν άμεσα το δημοκρατικό καθεστώς με το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁶²⁴ και την αποτελεσματική διακυβέρνηση του κράτους⁶²⁵. Οι παραπάνω λόγοι είναι εκείνοι που δικαιολογούν την ανθρωπιστική επέμβαση σε ένα ξένο κράτος, όχι μόνο προκειμένου να ανακουφιστεί ο πληθυσμός, αλλά και για να αλλάξει το σύστημα διακυβέρνησης σε δημοκρατικό, ώστε οι παραβιάσεις να τερματιστούν και να επέλθει τάξη και ασφάλεια⁶²⁶.

⁶²¹ GA Resolution 46/7.

⁶²² GA Resolution 45/173.

⁶²³ Fox, G.H., 1992. “The Right to Political Participation in International Law”. *17 Yale Journal of International Law*: 549-569.

⁶²⁴ Βλέπε σχετικά τα ακόλουθα διεθνή κείμενα: *International Covenant on Civil and Political Rights, American Convention on Human Rights, First Protocol to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, African Charter on Human and Peoples' Rights*.

⁶²⁵ *Restatement of Foreign Relations* (Third), §201(d).

⁶²⁶ Η παρατήρηση ότι τα δημοκρατικώς κυβερνούμενα κράτη διακρίνονται για πιο φιλειρηνικές συμπεριφορές, οπότε η δημοκρατική διακυβέρνηση είναι άμεσα συνδεδεμένη με την προσδοκία για

Σε σχέση με τα παραπάνω, για μερικούς στοχαστές, η ηθική χρήση της στρατιωτικής δύναμης είναι ευθύνη του κάθε κράτους εκτός κι εάν τα κράτη αντικατασταθούν στο μέλλον από κάποια υπέρτατη εξουσία: αυτό σημαίνει ότι η αποφυγή παρέμβασης εκεί, όπου χρειάζεται, ισοδυναμεί με αποφυγή ανάληψης των ευθυνών, διότι ακόμα και τα κράτη που έχουν περιορισμένες δυνατότητες πρέπει να δραστηριοποιούνται και όταν ακόμη αποφέρουν με τη δράση τους λιγότερα οφέλη· το δικαίωμα της επέμβασης δεν είναι θέμα δύναμης, αλλά θέμα ευθύνης απέναντι στη διεθνή κοινότητα⁶²⁷.

Ήδη ελέχθη ότι η επέμβαση για ανθρωπιστικούς λόγους αποτελεί από παλιά αντικείμενο διαμάχης στο διεθνές δίκαιο⁶²⁸. Σε πολλές περιπτώσεις ο ανθρωπιστικός χαρακτήρας της επέμβασης ήταν πρόσχημα για να δικαιολογηθεί η επέμβαση ηγεμονικών κρατών σε αδύναμα κράτη της άμεσης σφαίρας επιρροής τους⁶²⁹. Η αρχή της μη-επέμβασης στην περίπτωση αυτή διασφαλίζει την ανεξαρτησία των κρατών και των υπηκόων τους, δεδομένου του ότι εκτός από την εδαφική ακεραιότητα μιας χώρας σημαντική επίσης είναι και η ανεξαρτησία της σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο

επίτευξη μίας διεθνούς διαρκούς ειρήνης, ανήκει στον Kant. Για περισσότερα βλέπε, Tesón, F.R., 1992. "The Kantian Theory of International Law". 92 Columbia Law Review: 53.

⁶²⁷ Johnson, *ο.π.*, σ.σ.76-81. Η θέση αυτή σχετίζεται άμεσα με την αρχή της αρμόδιας εξουσίας, την οποία είδαμε στην παραπάνω υποενότητα.

⁶²⁸ Χατζηκωνσταντίνου, Κώστας, 1999. *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, σ.σ.403-404.

⁶²⁹ Όπως για παράδειγμα η επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών στη Γρενάδα. Αναλυτικότερα, Rose, Euclid A., 2002. *Dependency and Socialism in the Modern Caribbean: Superpower Intervention in Guyana, Jamaica, and Grenada, 1970-1985*. Lanham: Lexington Books/Rowman & Littlefield Publishing Group.

(ανεξαρτησία, η οποία με την επέμβαση περιορίζεται ή διαμορφώνεται κατά τις επιθυμίες των μεγάλων δυνάμεων)⁶³⁰.

Στην παρούσα υποενότητα, σε αντίθεση με την παραπάνω θεώρηση, στόχος ήταν να υποστηριχθούν ως δίκαιες οι εξής δύο βασικές αιτίες⁶³¹, οι οποίες να δικαιολογούν την πραγματοποίηση ανθρωπιστικών επεμβάσεων:

- ❖ Όταν σε ένα κράτος σημειώνονται συμπεριφορές, οι οποίες καταλήγουν σε σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και παράλληλα από τις συνέπειες των συμπεριφορών αυτών υπάρχει κίνδυνος για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια (δηλαδή, επηρεάζεται η ειρήνη και η ασφάλεια και άλλων κρατών)
- ❖ Όταν σε ένα κράτος σημειώνονται συμπεριφορές, οι οποίες καταλήγουν σε σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ακόμα και όταν οι παραβιάσεις αυτές περιορίζονται αποκλειστικά εντός των συνόρων του κράτους αυτού, χωρίς να υπάρχει απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια.

Οι παραπάνω αρχές σαφώς κατατάσσουν το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας πάνω από την

⁶³⁰ Φατούρος, *ο.π.*, σ.σ.11-17 και Regan, *ο.π.*, σ.σ.68-83.

⁶³¹ Οι δύο αυτές αιτίες δεν εξαντλούν τα όρια της ανθρωπιστικής επέμβασης. Εύκολα μπορούν στη λίστα να προστεθούν και άλλες, όπως η καταφυγή στην επέμβαση για να προληφθεί μία οικολογική καταστροφή ή η επέμβαση που πραγματοποιείται για να βοηθηθεί ένα κράτος να ξεπεράσει μία φυσική καταστροφή. Σπάνια ωστόσο στις επεμβάσεις αυτές χρησιμοποιείται ο στρατός σε επιχειρήσεις στρατιωτικού χαρακτήρα και για τον λόγο αυτό δεν θα επεκταθούμε σε τέτοιου είδους πειπτώσεις.

προσκόλληση σε μία στεγνή ερμηνεία της εδαφικής ακεραιότητας⁶³². Οι αρχές αυτές θα πρέπει να είναι συμβατές με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου και να λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρέχουν καθοδήγηση κάθε φορά που συζητείται η ηθική και νομική αιτιολόγηση μίας ανθρωπιστικής επέμβασης.

Μονομερείς επεμβάσεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν με την επίκληση κάποιων από τους παραπάνω λόγους, είναι οι ακόλουθες. Πρώτον, η περίπτωση κατά την οποία η Ινδία πραγματοποίησε επέμβαση στο ανατολικό Πακιστάν (όπου η ομάδα *Sheikh Mujibur Rahmanos East Pakistani Awami League Party* είχε οργανωθεί σε απελευθερωτικό κίνημα με σκοπό τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους) το Νοέμβριο του 1971. Η Ινδία επικαλέστηκε τότε ως βασική αιτία την προστασία του πληθυσμού της περιοχής, ο οποίος κινδύνευε από τις φρικτές ενέργειες που διέπραττε εναντίον του ο πακιστανικός στρατός και ισχυρίστηκε ότι δεν υπήρχαν άλλα κίνητρα πίσω από την επέμβαση αυτή⁶³³. Αυτός ήταν και ένας βασικός λόγος για τον οποίο η επέμβαση αυτή θεωρήθηκε ανθρωπιστική παρά τις αντιρρήσεις κάποιων μελετητών⁶³⁴. Και πραγματικά, οι επιθέσεις του πακιστανικού στρατού είχαν ως στόχο την καταστροφή των οικιών και της περιουσίας των κατοίκων του ανατολικού Πακιστάν, ενώ κατά τις επιχειρήσεις δεν γινόταν διάκριση του άμαχου πληθυσμού, με τη συνέπεια να σημειωθούν μαζικές δολοφονίες που ανάγκασαν τους κατοίκους της περιοχής να αποχωρούν κατά εκατομμύρια⁶³⁵.

⁶³² Ενωώ στο σημείο αυτό, ότι όταν υπάρχει κατάφορη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

⁶³³ Λιακόπουλος, *ο.π.*, σ.46.

⁶³⁴ Tesón, *ο.π.*, σ.200.

⁶³⁵ Musgrave, Thomas D., 2004. *Self-Determination and National Minorities (Oxford Monographs in International Law)*. Oxford: Oxford University Press, σ.192.

Δεύτερον, αναφερόμενοι στην επέμβαση της Τανζανίας στην Ουγκάντα, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι προβλήματα ανάμεσα σε αυτές τις δύο χώρες προϋπήρχαν, αλλά το καταλυτικό γεγονός που οδήγησε στη σύγκρουση των δύο χωρών έλαβε χώρα τον Οκτώβριο του 1978, όταν στρατεύματα κινούμενα υπό τις διαταγές του Amin εισέβαλαν σε περιοχή της Τανζανίας και κατέλαβαν τμήμα της χώρας, ενώ στη συνέχεια ο Amin χάραξε αυθαίρετα νέα σύνορα, υποστηρίζοντας ότι τα συγκεκριμένα εδάφη ανήκαν στην Ουγκάντα, και ότι η Τανζανία ήταν εκείνη που τα κατέλαβε παράνομα με προηγούμενη εισβολή της⁶³⁶. Παράλληλα, οι αυθαιρεσίες και τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που τελούνταν υπό τις διαταγές του Amin είχαν ήδη οδηγήσει στη δημιουργία μετώπου αντίστασης με σκοπό την αποκατάσταση της τάξης και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Έτσι, στο Μέτωπο της Εθνικής Απελευθέρωσης της Ουγκάντας συνενώθηκαν οι δύο κύριες αντιστασιακές ομάδες, οι Forces of National Revolt και η Save Uganda Movement⁶³⁷. Η επέμβαση στην Τανζανία θεωρήθηκε ως ανθρωπιστική⁶³⁸, καθώς η επεμβαίνουσα χώρα δεν επωφελήθηκε εδαφικώς, ενώ

⁶³⁶ Chatterjee, S. K., 1981. “Some Legal Problems of Support Role in International Law: Tanzania and Uganda”. 30 *International Comparative Law Quarterly*: 755.

⁶³⁷ Garrett, Stephen, 1999. *Doing Good and Doing Well: An Examination of Humanitarian Intervention*. Oxford, Westport: Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group, σ.σ.14,19,35,54,59,73,110-111,123-125,143-145. Επίσης, Callaghy, Thomas/Kassimir, Ronald/Latham, Robert, 2001. *Intervention and Transnationalism in Africa : Global-Local Networks of Power*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.44.

⁶³⁸ Ωστόσο, από κάποιους υποστηρίζεται ότι στην περίπτωση αυτή υπήρχαν δύο παράλληλοι πόλεμοι (ο ένας μεταξύ της Τανζανίας και της Ουγκάντας λόγω της κατάληψης εδάφους της Τανζανίας από την Ουγκάντα το 1978, όπως ήδη αναφέρθηκε, και ο δεύτερος ανάμεσα στην δικτατορική κυβέρνηση της

παράλληλα οι αυθαιρεσίες και οι βιαιότητες του Amin καταδικάστηκαν από τη διεθνή κοινότητα⁶³⁹.

Στην τρίτη περίπτωση, αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις, καθώς και στρατιωτικές δυνάμεις προερχόμενες από τα κράτη της Καραϊβικής, αποβιβάστηκαν στη Γρενάδα στις 25 Οκτωβρίου 1983 προκειμένου να αντιμετωπιστεί το βίαιο πραξικόπημα που είχε εκδηλωθεί εκεί και που προερχόταν από την μαρξιστική αριστερά· οι δυνάμεις παρέμειναν στη Γρενάδα μέχρι τις 15 Δεκεμβρίου, αφήνοντας μετά την αποχώρησή τους μικρές δυνάμεις υποστήριξης στο νησί⁶⁴⁰. Πέρα από τους ανθρωπιστικούς λόγους για τους οποίους έγινε η επέμβαση, η κυβέρνηση Reagan προέβαλε ότι υπήρχε πρόσκληση από την επίσημη κυβέρνηση, ότι επίσης υπήρχε αίτημα για επέμβαση από την Οργάνωση Ανατολικών Καραϊβικών Χωρών (Organization of East Caribbean States), ενώ παράλληλα οι Ηνωμένες Πολιτείες επιθυμούσαν να προστατεύσουν τους αμερικανούς πολίτες που βρίσκονταν στο νησί⁶⁴¹. Οι λόγοι της επέμβασης, όπως αποτυπώθηκαν στις επίσημες διακηρύξεις των Ηνωμένων Πολιτειών, διαφοροποιήθηκαν σε σχέση με τα ανθρωπιστικά κίνητρα που είχαν αναφερθεί στην αρχή, καθώς η αμερικανική κυβέρνηση

Ουγκάντας και στους επαναστάτες). Κατ' αυτούς η Τανζανία δεν πραγματοποίησε επέμβαση, αλλά πόλεμο και μάλιστα για λόγους αυτοάμυνας. Για περισσότερα βλέπε Ronzitti, *ο.π.*, σ. 102.

⁶³⁹ Murphy, John F., 1966. *Humanitarian Intervention: The United Nations in an evolving world order*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, σ.106. Επίσης, Amnesty International, 1978. *Human Rights in Uganda Report*. June 1978: Doc. AFR 59/05/78.

⁶⁴⁰ Για μία πλήρη επισκόπηση βλέπε Dunn, Peter M./Watson, Bruce W., 1985. *American intervention in Grenada: The implications of operation "Urgent Fury" (Westview special studies in military affairs)*. Boulder, Co: Westview Press.

⁶⁴¹ Tesón, *ο.π.*, σ.σ.210-211.

υποστήριξε αρχικά ότι η επέμβαση κρίθηκε απαραίτητη προκειμένου να σταματήσουν οι αποτρόπαιες πράξεις, οι οποίες βρίσκονταν σε εξέλιξη στη Γρενάδα⁶⁴², ενώ παράλληλα η επέμβαση θα βοηθούσε στην επικράτηση του δικαίου και της τάξης⁶⁴³. Ωστόσο, παρότι τα ανθρωπιστικά κίνητρα δεν καταγράφηκαν επισήμως ως μία βασική αιτία της επέμβασης, ο τρόπος διεξαγωγής των επιχειρήσεων από τα αμερικανικά στρατεύματα (αλλά και εκείνα που είχαν αποστείλει τα κράτη της Καραϊβικής) δείχνει ότι υπήρχαν οι σχετικοί προβληματισμοί⁶⁴⁴.

Τέλος, στην περίπτωση του Παναμά, η μονομερής επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών σκοπό είχε την ανατροπή της κυβέρνησης του Παναμά και τη σύλληψη του αρχηγού του κράτους, Manuel Noriega. Οι λόγοι για τους οποίους πραγματοποιήθηκε η επέμβαση ήταν η προστασία των αμερικανών πολιτών που βρίσκονταν στον Παναμά, η προστασία της δημοκρατίας, η καταπολέμηση της διακίνησης και εμπορίας ναρκωτικών, καθώς και η διαφύλαξη και τήρηση της Συμφωνίας για τη Διώρυγα του Παναμά (*Panama Canal Treaty*)⁶⁴⁵.

⁶⁴² Chesterman, *ο.π.*, σ.σ.100-101.

⁶⁴³ Βλέπε, Gilmore, William C., 1985. *Grenada Intervention: Analysis and Documentation*. New York: Facts on File.

⁶⁴⁴ D' Amato, Anthony, 1995². *International Law: process and prospect*. New York: Transnational Publishers, σ.σ.229-230.

⁶⁴⁵ Chesterman, *ο.π.*, σ.σ.102-106.

5.3.3. Σκοπός η εδραίωση της ειρήνης και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Οι επιμέρους στόχοι, όπως άλλωστε και ο απώτερος σκοπός μιας ανθρωπιστικής επέμβασης πρέπει πάντα να βρίσκονται σε στενή σχέση και συνάρτηση με τις αιτίες που αποτέλεσαν το εφαλτήριο για την πραγματοποίησή της. Μία από τις πλέον σημαντικές δοκιμασίες, οι οποίες κρίνουν την τελική επιτυχία ή μη της επέμβασης είναι η επίτευξη του απώτατου σκοπού, δηλαδή το κατά πόσο εδραιώθηκαν τα ανθρώπινα δικαιώματα και ακολούθως, εάν αυτό συνέβαλε στη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και της ασφάλειας. Σε καμία περίπτωση το επεμβαίνον κράτος ή ο επεμβαίνων συνασπισμός κρατών δεν θα πρέπει να προσπαθεί να επιτύχει οφέλη, τα οποία συνδέονται με τα εθνικά του συμφέροντα, ούτε και να αυξήσει την επιρροή, την οποία ευελπιστεί να αποκτήσει (το κράτος ή τα κράτη) στην περιοχή, στην οποία πραγματοποιείται η επέμβαση.

Ασφαλώς, όπως αναφέρθηκε και στη σχετική με τη δίκαιη αιτία υποενότητα⁶⁴⁶, είναι πράγματι πολύ δύσκολο ένα κράτος να ενεργήσει έχοντας μόνο ανιδιοτελή κίνητρα· ωστόσο, είναι από κάθε άποψη απαράδεκτο να διαπιστώνεται κατά τη διάρκεια ή και μετά τη λήξη μιας ανθρωπιστικής επέμβασης ότι τα ανθρωπιστικά κίνητρα αποτέλεσαν το προκάλυμμα για την προάσπιση εθνικών συμφερόντων. Όταν διαπιστώνονται τέτοιες πρακτικές, τότε η θεωρία και η πρακτική των ανθρωπιστικών επεμβάσεων δέχεται καίρια πλήγματα, τα οποία αφορούν την ίδια της την ουσία: ο ανθρωπιστικός χαρακτήρας τους αποδεικνύεται κίβδηλος και προσχηματικός, οπότε και η ακόλουθη πρακτική των κρατών αμφισβητείται εντόνως. Η αμφισβήτηση αυτή είναι αναμενόμενο να οδηγήσει σε μείωση των πραγματοποιούμενων ανθρωπιστικών επεμβάσεων και έτσι να μην βοηθηθούν άνθρωποι, οι οποίοι πραγματικά έχουν ανάγκη βοήθειας.

⁶⁴⁶ Βλέπε την υποενότητα 5.3.2. του παρόντος κεφαλαίου.

Έτσι, υπάρχουν και οι περιπτώσεις επεμβάσεων, οι οποίες παρουσιάζονται από τα επεμβαίνοντα κράτη μεν ως ανθρωπιστικές, αλλά στις οποίες, όπως διαπιστώνεται κατά τη διάρκειά τους ή μετά τη λήξη τους, ενυπάρχουν εκτός από τους αλτρουιστικούς και άλλοι σκοποί. Η επέμβαση του Βελγίου στο Κονγκό το 1960, πέρα από την πρόθεση που επίσημα δηλώθηκε να προσφερθεί βοήθεια στους ευρωπαϊούς πολίτες, αλλά και στον λοιπό πληθυσμό⁶⁴⁷, έδειξε στην εξέλιξή της ότι η παροχή βοήθειας ουσιαστικά διοχετευόταν προς τους αντάρτες, ενώ ως πραγματική αιτία της επέμβασης συχνά αναφέρεται και η ανησυχία των Βέλγων για τη μελλοντική τους πρόσβαση στα μεταλλεία χαλκού⁶⁴⁸. Κίνητρα πέρα από τα καθαρώς ανθρωπιστικά που δηλώθηκαν⁶⁴⁹, υπήρχαν και στην επέμβαση, την οποία πραγματοποίησαν το Βέλγιο και οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής στο Κονγκό το 1964: η επέμβαση αυτή συνδέθηκε με την αποικιοκρατία, ενώ ως απώτεροι στόχοι αναφέρονταν θέματα πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων⁶⁵⁰.

Τα ίδια παρατηρούνται στην επέμβαση της Ινδίας στο Ανατολικό Πακιστάν/Μπαγκλαντές το 1971, όπου υπήρχαν μεν ανθρωπιστικά κίνητρα, συνυπήρχαν

⁶⁴⁷ S/PV.873 (1960).

⁶⁴⁸ Arend, Antony C./Beck, Robert J., 1993. *International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*. London, New York: Routledge, σ.116.

⁶⁴⁹ Lillich, “Forcible Self-Help”, ο.π., σ.340. Επίσης, Glann, Gerand von, 1992. *Law Among Nations*. London: Macmillan, σ.166. Τέλος, Abiew, Francis Kofi, 1999. *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*. The Hague: Kluwer Law International, σ. 106.

⁶⁵⁰ Franch/Rodley, “After Bangladesh”, ο.π., σ.288. Ακόμη, Verwey, Wil D., 1986. “Humanitarian Intervention” εις Cassese, Antonio, 1986. *The Current Legal Regulation on the Use of Force*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, σ.62.

όμως άλλοι σκοποί⁶⁵¹, οι οποίοι σχετίζονταν κυρίως με θέματα αυτοάμυνας της Ινδίας⁶⁵². Η επέμβαση του Βελγίου στο Ζαΐρ το 1978, όπως και η προαναφερθείσα στο Κονγκό, σχετιζόταν εκτός από την πρόθεση προστασίας των πολιτών και με την διατήρηση του ελέγχου των μεταλλείων της περιοχής⁶⁵³. Επίσης, στην επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής στη Γρενάδα το 1983, υπάρχουν αναφορές ότι η επέμβαση έγινε με σκοπό τη σταθεροποίηση της χώρας και την αποκατάσταση του νόμου και της τάξης, αλλά επίσης και για να αναχαιτιστούν οι Ρώσοι και οι Κουβανοί και να προληφθεί μία Μαρξιστική επανάσταση, η οποία ασφαλώς θα επεκτεινόταν⁶⁵⁴. Τέλος, η επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής στον Παναμά το 1989 μπορεί να θεωρηθεί περισσότερο ως μία παρέμβαση για την εγκαθίδρυση ενός δημοκρατικού καθεστώτος και λιγότερο ως μία επέμβαση εμπορούμενη από ανθρωπιστικά κίνητρα⁶⁵⁵.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι ως απώτερος σκοπός μίας επέμβασης, άρρηκτα συνδεδεμένος με τις αιτίες, οι οποίες την προκάλεσαν, πρέπει να είναι η διασφάλιση και η διατήρηση της ειρήνης, ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα και η υποστήριξη των ανάλογων θεσμών, ώστε να είναι εφικτή η διασφάλισή τους. Επίσης, η αναδιοργάνωση των δημοκρατικών θεσμών στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες η νόμιμη εξουσία εκδιώχθηκε με πραξικοπηματικό τρόπο, ή ακόμα και η προσφορά βοήθειας για να ανορθωθεί ένα κράτος, όταν αυτό για οποιοδήποτε λόγο (από μία φυσική

⁶⁵¹ Walzer, *Just and Unjust Wars*, ο.π., σ.105.

⁶⁵² Palit, D.K., 1998. *The Lightning Campaign: The Indo-Pakistan War, 1971*. New Delhi: Lancer, σ.77.

⁶⁵³ Chesterman, ο.π., σ.77.

⁶⁵⁴ Verwey, ο.π., σ.σ.57 και 65.

⁶⁵⁵ Sofaer, Abraham D., 1991. "The Legality of United States Action in Panama". 29 *Columbia Journal of Transnational Law*: 281, 289.

καταστροφή, από εμφύλιες διαμάχες ή εξαιτίας κάποιας άλλης αιτίας) αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα στην παραγωγή, τη διαχείριση και την κατανομή των αγαθών⁶⁵⁶. Συνεπώς, ακόμα και όταν υπάρχουν και άλλες σκοπιμότητες, πέρα από τους ανθρωπιστικούς λόγους (οι οποίοι πρέπει εξ ορισμού πάντα να διέπουν το πνεύμα των ανθρωπιστικών επεμβάσεων), οι σκοπιμότητες αυτές τουλάχιστον δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να προωθούνται εις βάρος της προσφοράς βοήθειας και της ουσιαστικής συνδρομής στο κράτος, στο οποίο πραγματοποιείται η επέμβαση· κάτι τέτοιο είναι αντίθετο ακόμα και στην ύπαρξη μιας πραγματικά δίκαιης αιτίας, η οποία αποτέλεσε το έναυσμα για την επέμβαση.

Σε κάθε περίπτωση, όταν ο σκοπός της ανθρωπιστικής επέμβασης επιτελεστεί και επέλθει η ομαλή λειτουργία του κράτους, τα όποια στρατεύματα, αλλά και το πολιτικό προσωπικό, το οποίο συμμετείχε στην επέμβαση, πρέπει να αποχωρούν το συντομότερο δυνατό και χωρίς να επιδιώκεται η δημιουργία τέτοιας εξάρτησης, ώστε χωρίς τη βοήθεια -αλλά συγχρόνως και την επιρροή του επεμβαίνοντος- να μην μπορεί να συνεχιστεί η ομαλή λειτουργία των θεσμών και του κρατικού μηχανισμού.

Η αποχώρηση των ξένων δυνάμεων από το κράτος, στο οποίο έγινε η επέμβαση αμέσως μετά την ολοκλήρωση του σκοπού, αν και δεν αποτελεί ισχυρό αποδεικτικό στοιχείο, ότι το επεμβαίνον κράτος ή ο επεμβαίνων οργανισμός, δεν επιδιώκει την προώθηση εθνικών συμφερόντων, αποτελεί ωστόσο σημαντική ένδειξη για το ότι τουλάχιστον ένας από τους βασικούς στόχους της επέμβασης είχε ανιδιοτελή βάση: την παροχή βοήθειας προς ένα κράτος, το οποίο αντιμετώπιζε δυσκολίες, ώστε να μπορέσει

⁶⁵⁶ Για ανάπτυξη των αιτιών αυτών βλέπε το παρόν κεφάλαιο, την ενότητα, η οποία αφορά την ύπαρξη δίκαιης αιτίας, η οποία να καθιστά την επέμβαση αναγκαία.

εκ νέου να τις αντιμετωπίσει αποτελεσματικά στηριζόμενο στις δικές του δυνάμεις, στους θεσμούς και στην οργάνωση, τα οποία η ξένη δύναμη βοήθησε, ώστε να αναδιοργανωθούν και να μπορούν να τεθούν και πάλι σε εφαρμογή. Όταν οι παραπάνω στόχοι επιτευχθούν, μη υπάρχοντος κάποιου άλλου λόγου, οι ξένες δυνάμεις οφείλουν να αποχωρούν χωρίς να διεκδικήσουν επιπρόσθετη παρέμβαση που δεν είναι αναγκαία⁶⁵⁷.

5.3.4. Σοβαρή πιθανότητα επιτυχίας του σκοπού για τον οποίο επιχειρείται η ανθρωπιστική επέμβαση.

Η αρχή αυτή, όπως αναφέραμε και στην περίπτωση του πολέμου⁶⁵⁸, σκοπό έχει να προστατεύσει τόσο τους πολίτες, όσο και όλους όσους υπηρετούν στο στρατό από την άσκοπη καταφυγή στη χρήση της στρατιωτικής βίας⁶⁵⁸· δηλαδή, όταν η κινητοποίηση των στρατιωτικών δυνάμεων κρίνεται ανεπαρκής ή ακατάλληλη για την επίτευξη του σκοπού, χάριν του οποίου γίνεται, τότε το σχέδιο για στρατιωτική επέμβαση (ή για πόλεμο κατά περίπτωση) δεν πρέπει να προχωρήσει σε εφαρμογή. Στην περίπτωση ειδικά της ανθρωπιστικής επέμβασης, η αρχή αυτή πρέπει να εξετάζεται εξονυχιστικά για δύο λόγους:

- *Πρώτον*, οι πολίτες, προς όφελος των οποίων συντελείται μία επέμβαση, πρέπει να προστατεύονται κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο από τους κινδύνους που επιφέρει η χρήση των όπλων. Ο σκοπός της ανθρωπιστικής επέμβασης είναι η προστασία τους και με το να βρίσκονται σε ένα εμπόλεμο περιβάλλον, χωρίς

⁶⁵⁷ Βλέπε επί του θέματος Seybolt, Taylor B., 2004. *Humanitarian Military Intervention: Causes of Success and Failure (Sipri Research Reports)*. Oxford: Oxford University Press.

⁶⁵⁸ Βλέπε σχετικά το Κεφάλαιο 3 της παρούσας διατριβής.

αυτό να βελτιώνει την τύχη τους, μάλλον αποτελεί έναν επιπρόσθετο κίνδυνο, στον οποίο εκτίθενται εις μάτην. Η προστασία των πολιτών άλλωστε πρέπει να αποτελεί अपαραβάτο όρο, εάν αναλογιστεί κανείς μάλιστα ότι σχετίζεται με τον κεντρικό πυρήνα της ανθρωπιστικής επέμβασης. Στην περίπτωση δε, κατά την οποία υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι η χρήση στρατευμάτων για ανθρωπιστικούς λόγους δεν θα επιτύχει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, τότε η επέμβαση δεν θα πρέπει να πραγματοποιείται ή εάν βρίσκεται σε εξέλιξη, πρέπει να διακόπτεται και να αναζητούνται άλλες λύσεις⁶⁵⁹. Σε αντίθετη περίπτωση, η ανθρωπιστική επέμβαση θα χάνει το νόημά της και θα αναιρεί τον ίδιο τον χαρακτήρα της, εφόσον, αφού δεν υπάρχει ελπίδα επιτυχίας, οι κίνδυνοι στους οποίους εκθέτει τους πολίτες είναι παντελώς άστοχοι και άσκοποι.

- *Δεύτερον*, μία επέμβαση, η οποία πραγματοποιείται με ανθρωπιστικά κίνητρα και για να προστατεύσει έναν πληθυσμό σε ξένο κράτος, θα πρέπει να διακρίνεται εξίσου για την πρόνοια, την οποία οι υπεύθυνοι για το σχεδιασμό των επιχειρήσεων πρέπει να επιδεικνύουν σε θέματα προστασίας των στρατευμάτων, τα οποία λαμβάνουν μέρος σε αυτήν. Ένα κράτος ή ένας συνασπισμός κρατών δεν μπορεί να εμφανίζεται ως υπερασπιστής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων -σε σχέση μάλιστα με γεγονότα, τα οποία αφορούν μία ξένη χώρα- ενώ παράλληλα να μη δείχνει ευαισθησία σε θέματα που αφορούν τα δικά του στρατεύματα. Αυτό

⁶⁵⁹ Ωστόσο, εάν υπάρχει πιθανότητα το πρόβλημα που αντιμετωπίζει το κράτος, στο οποίο ανεπιτυχώς πραγματοποιήθηκε η επέμβαση ή δεν πραγματοποιήθηκε, διότι κρίθηκε ότι δεν θα βοηθούσε ουσιαστικά, να λυθεί με ειρηνικό τρόπο (με τις αναφερόμενες, φέρ' ειπείν, ποινές στο **Άρθρο 41** του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, τότε αυτή η λύση πρέπει να προτιμηθεί προκειμένου να περιοριστούν οι βλάβες στον άμαχο πληθυσμό. Για περισσότερα, βλέπε το παρόν κεφάλαιο, υποενότητα 5.3.6.

ασφαλώς δεν σημαίνει ότι πρέπει να λαμβάνεται περισσότερη πρόνοια για την προστασία του στρατιώτη σε σχέση με τους πολίτες, έστω και εάν αυτοί ανήκουν σε ένα άλλο κράτος· ο στρατιώτης εκ της θέσεώς του είναι υποχρεωμένος να υποστεί κινδύνους προκειμένου να επιτελέσει την αποστολή του και να επιτύχει στον καθορισμένο στρατιωτικό στόχο. Σαφώς, λοιπόν, το ζητούμενο είναι να επιτευχθεί ο στόχος, για τον οποίο αποφασίστηκε η επέμβαση, ωστόσο, όταν όμως είναι εμφανές ότι κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό, τότε δεν υπάρχει κανένας απολύτως λόγος, ο οποίος να δικαιολογεί τις άσκοπες απώλειες, ακόμα και όταν αυτές αφορούν το στρατιωτικό προσωπικό⁶⁶⁰.

5.3.5. Το επιδιωκόμενο καλό είναι μεγαλύτερο από τα δεινά που προκαλεί η χρήση της στρατιωτικής βίας κατά την ανθρωπιστική επέμβαση.

Η σχέση ανάμεσα στο επιδιωκόμενο καλό και τις απώλειες που θα πλήξουν τον άμαχο πληθυσμό ως απόρροια της ανθρωπιστικής επέμβασης είναι, ή τουλάχιστον θα έπρεπε να είναι, ένας πολύ σημαντικός και ασφαλώς καθοριστικός παράγοντας στην απόφαση για την πραγματοποίηση ή μη μιας ανθρωπιστικής επέμβασης. Επειδή η ανθρωπιστική επέμβαση πραγματοποιείται προς όφελος του πληθυσμού μιας χώρας, η εξέταση αυτής της σχέσης θα πρέπει να γίνεται διεξοδικά και να μελετούνται όλες οι

⁶⁶⁰ Το ίδιο θα μπορούσε να υποστηριχθεί και για τα πολεμικά υλικά, ειδικά από την άποψη ότι η χρήση τους οπωσδήποτε αποτελεί μία επιβάρυνση για το περιβάλλον, ακόμα και προσωρινή, και η οποία τελικά έχει αρνητικές συνέπειες πάνω στους πολίτες, τους οποίους η ανθρωπιστική επέμβαση προσπαθεί να διασώσει. Δεν πρόκειται δηλαδή μόνο για θέμα οικονομίας δυνάμεων, αλλά σε τελική ανάλυση προκύπτουν και λόγοι προστασίας του άμαχου πληθυσμού.

πιθανές εμπλοκές του άμαχου πληθυσμού στην επέμβαση, πριν ακόμη αποφασιστεί η πραγματοποίησή της. Στην περίπτωση κατά την οποία αυτή εν τέλει θα αποφασιστεί, τότε θα πρέπει οπωσδήποτε να συσχετισθεί με τα μέσα, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν κατά την εκτέλεση του στρατιωτικού σκέλους της επέμβασης, ούτως ώστε να υπάρξει η κατά το δυνατόν μικρότερη βλάβη στον άμαχο πληθυσμό⁶⁶¹.

Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι στην περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης εκείνο, το οποίο πρέπει να απασχολεί το κράτος ή τον συνασπισμό κρατών που θα την πραγματοποιήσουν είναι πρωτίστως –και ει δυνατόν αποκλειστικά- η βελτίωση της τύχης των υπηκόων ενός άλλου κράτους, οι οποίοι έχουν ταλαιπωρηθεί πιθανώς από μία τυραννική εξουσία ή από εσωτερικές έριδες και οι οποίοι ελπίζουν ότι οι ξένες δυνάμεις θα λειτουργήσουν με τέτοιο τρόπο, ώστε να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι δυσχέρειες, τις οποίες αντιμετώπιζαν μέχρι τη στιγμή της ξένης παρέμβασης, ενώ παράλληλα αναμένουν ότι οι αρνητικές συνέπειες από τη χρήση των όπλων δεν θα τους θίξουν- εύλογη προσδοκία εάν σκεφτεί κανείς ότι οι άμαχοι στις περιπτώσεις αυτές έχουν υποστεί τρομερές ταλαιπωρίες, ενώ παράλληλα οι ίδιοι δεν αποτελούν απειλή για τα ειρηνευτικά στρατεύματα⁶⁶².

⁶⁶¹ Βλέπε το επόμενο κεφάλαιο, στο οποίο γίνεται λόγος αποκλειστικά για τα μέσα, τα οποία θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν στη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων για να μπορεί να χαρακτηρίζεται μία ανθρωπιστική επέμβαση δίκαιη ως προς το τμήμα της χρήσης των ενόπλων δυνάμεων και της εφαρμογής στρατιωτικής βίας.

⁶⁶² Ακόμα και στην περίπτωση, κατά την οποία ομάδες αμάχων προβάλλουν αντίσταση στο έργο των στρατιωτικών δυνάμεων, οι οποίες πραγματοποιούν την ανθρωπιστική επέμβαση, εκείνες οι δυνάμεις θα πρέπει να καταβάλουν κάθε προσπάθεια να τους αντιμετωπίσουν με τέτοιο τρόπο ώστε οι συνέπειες να είναι οι μικρότερες δυνατές και ει δυνατόν να μην υπάρξουν θύματα, τουλάχιστον όχι περισσότερα από

Η αδυναμία διατήρησης μίας αναλογίας ανάμεσα στα δεινά, τα οποία θα προκαλέσει η χρήση στρατιωτικής βίας και στο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της ανθρωπιστικής επέμβασης στην ουσία καταργεί τον ίδιο τον ανθρωπιστικό της χαρακτήρα, καθώς τα αποτελέσματα της χρησιμοποίησης των στρατευμάτων και των οπλικών συστημάτων που αυτά διαθέτουν, δεν είναι δυνατόν να στρέφονται εναντίον του πληθυσμού, τον οποίο οι επεμβαίνουσες δυνάμεις επιδιώκουν να διασώσουν. Στην περίπτωση δε που οι απώλειες σε ζωές αμάχων δεν μπορούν να αποφευχθούν, ακόμα και εάν χρησιμοποιηθούν οι τελειότεροι οπτικοί μηχανισμοί ακριβείας, οι οποίοι έχουν αναπτυχθεί και διατίθενται προς χρήση τη δεδομένη χρονική στιγμή της επέμβασης, πρέπει να γίνεται κάθε προσπάθεια οι παράπλευρες απώλειες να περιοριστούν κατά το δυνατό και οπωσδήποτε να μην παραβιάζουν το νόμο του διπλού αποτελέσματος⁶⁶³.

5.3.6. Η ανθρωπιστική επέμβαση αποτελεί την ύστατη λύση.

Η αρχή της θεωρίας του δικαίου πολέμου, η οποία αναδιατυπωμένη καταλλήλως πρεσβεύει ότι η ανθρωπιστική επέμβαση πρέπει να αποτελεί την ύστατη λύση είναι περισσότερο δύσκολο να εφαρμοστεί από ότι ίσως φαίνεται. Ασφαλώς, η αρχή αυτή, πέρα από την ενσωμάτωσή της στην ηθική θεωρία του Δικαίου Πολέμου, έχει και τη νομική της βάση στο Διεθνές Δίκαιο, καθώς θεσπίζεται και από τον Καταστατικό Χάρτη

όσα είναι απαραίτητο. Βλέπε τον σχετικό προβληματισμό στον Frantzen, Henning A., 2003. “ ‘Incident at a Roadblock’- Get Used to It!”. *Journal of Military Ethics* (2003) 2(1): 78-81, καθώς και του Ceulemans, Carl, 2003. “‘Incident at a Roadblock’-Mortal Choices at a Roadblock”. *Journal of Military Ethics* (2003) 2(1):82-84.

⁶⁶³ Βλέπε σχετικά το Κεφάλαιο 3 της παρούσας διατριβής.

των Ηνωμένων Εθνών. Στο **Άρθρο 39**, όπως ήδη αναφέρθηκε και πιο πάνω, καθορίζεται ότι από τη στιγμή που το Συμβούλιο Ασφαλείας διαπιστώσει την ύπαρξη απειλής κατά της ειρήνης ή τη διατάραξη της ειρήνης ή επιθετική ενέργεια, τότε μπορεί να προβεί σε υποδείξεις ή να αποφασίσει ποια είναι τα κατάλληλα μέτρα για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της κρίσης.

Στο **Άρθρο 41** ορίζονται οι τρόποι αντιμετώπισης που σχετίζονται με την εφαρμογή μέτρων που δεν έχουν στρατιωτικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα ως ειρηνικά μέσα διευθέτησης των διαφορών αναφέρονται η ολική ή μερική αναστολή των οικονομικών σχέσεων, η διακοπή της από θαλάσσης, αέρος και ξηράς επικοινωνίας, η διακοπή της επικοινωνίας μέσω ταχυδρομείου, τηλεγράφου ή άλλων μέσων επικοινωνίας και τέλος, η διακοπή των διπλωματικών σχέσεων. Εάν οι παραπάνω λύσεις κριθούν ανεπαρκείς ή αναποτελεσματικές, τότε σύμφωνα με το **Άρθρο 42** το Συμβούλιο Ασφαλείας μπορεί να θέσει σε εφαρμογή στρατιωτικές επιχειρήσεις από θαλάσσης, αέρος ή ξηράς χρησιμοποιώντας στρατεύματα που θα θέσουν στη διάθεσή του τα Κράτη-Μέλη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών⁶⁶⁴.

Στην πραγματικότητα ωστόσο, η εφαρμογή της αρχής αυτής παρουσιάζει σημαντικές δυσκολίες, όπως άλλωστε διαπιστώσαμε και στο τμήμα της παρούσας εργασίας, όπου αναπτύχθηκε η εφαρμογή της στην περίπτωση του πολέμου⁶⁶⁵. Στην περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης, επειδή ο κεντρικός πυρήνας δικαιολόγησης

⁶⁶⁴ Άρθρο 43 και Άρθρο 44. Ακόμα και στην περίπτωση κατά την οποία μία στρατιωτική ενέργεια κριθεί αναγκαία και επείγουσα, τα Κράτη-Μέλη είναι υποχρεωμένα να διαθέσουν άμεσα μέρος των εναέριων στρατιωτικών τους δυνάμεων προκειμένου να πραγματοποιηθεί μία έκτακτη και επείγουσα, συνδυασμένη, διεθνής στρατιωτική ενέργεια, σύμφωνα με το Άρθρο 45.

⁶⁶⁵ Βλέπε σχετικά την υποενότητα 3.1.6. του Κεφαλαίου 3 της παρούσας διατριβής.

είναι η προσφορά βοήθειας στον πληθυσμό ενός άλλου κράτους, το κεντρικό ερώτημα, το οποίο πρέπει να μας απασχολεί σε σχέση με την αρχή αυτή είναι πόσο πρέπει να περιμένει κανείς πριν προχωρήσει στην επέμβαση, βλέποντας ότι στοιχειώδη δικαιώματα των ανθρώπων καταπατούνται.

Ήδη αναφέρθηκε σε σχέση με την αρχή της ύπαρξης δίκαιης αιτίας, που να αιτιολογεί την ανθρωπιστική επέμβαση, ότι οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πρέπει να είναι πολύ σοβαρές και εκτεταμένες για να υπάρξει μία ηθική και νομική βάση πάνω στην οποία να αποφασιστεί και να επιχειρηθεί μία ανθρωπιστική επέμβαση· αυτή η θέση αποτελεί την ασφαλιστική δικλίδα ότι τα κράτη δεν θα παρεμβαίνουν στις εσωτερικές υποθέσεις άλλων χωρών για θέματα, τα οποία δεν είναι τόσο σημαντικά, ώστε να απασχολήσουν τη διεθνή κοινότητα και να εγείρουν ζητήματα ασκήσεως στρατιωτικής βίας.

Ωστόσο, σε κάποιες εξαιρετικές ίσως περιπτώσεις, όταν η επίσημη κυβέρνηση ή η όποια εξουσία του κράτους, στο οποίο κρίνεται απαραίτητο να πραγματοποιηθεί μία διεθνής παρέμβαση ή ακόμα και μία επέμβαση με στρατιωτικό χαρακτήρα, εάν το πρόβλημα παραμένει άλυτο, αρνείται να διαπραγματευτεί με τους αντιπροσώπους της διεθνούς κοινότητας ή των επιμέρους κρατών που επιθυμούν να διαμεσολαβήσουν για να προσφέρουν βοήθεια, τότε εύλογα μπορεί να αναρωτηθεί κανείς πόσες λύσεις μπορούν να βρεθούν πριν την επέμβαση⁶⁶⁶.

⁶⁶⁶ Ο Tesón ειδικά για την περίπτωση των δικτατορικών κυβερνήσεων αναγνωρίζει ως νόμιμο το δικαίωμα της επέμβασης, ακόμα και όταν οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν έχουν φτάσει σε σημείο μαζικών δολοφονιών ή γενοκτονίας. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας επέμβασης θεωρεί την επέμβαση στη Γρενάδα. (Βλέπε Tesón, *ο.π.*, σ.219-220). Αντίστοιχοι είναι και οι προβληματισμοί, οι οποίοι σχετίζονται με το κατά πόσο μπορεί μία κυβέρνηση ή ένας συνασπισμός κρατών να

Η διακοπή των οικονομικών συναλλαγών, της επικοινωνίας, ακόμα και των διπλωματικών σχέσεων ασφαλώς αποτελούν πλήγμα για κάθε κράτος που υφίσταται τις ποινές αυτές· ωστόσο, εκείνοι, οι οποίοι υφίστανται πρώτοι τα δεινά αυτών των ποινών είναι εκείνοι που βρίσκονται στην κατώτερη κλίμακα της οικονομικής ιεραρχίας, δηλαδή, εν ολίγοις, είναι ο απλός λαός, τον οποίο υποτίθεται ότι τα μέτρα αυτά υποτίθεται ότι σκοπεύουν να βοηθήσουν⁶⁶⁷. Η παραπάνω διαπίστωση ασφαλώς δεν στοχεύει στην υποστήριξη μίας θέσης, η οποία να δίνει προβάδισμα στη στρατιωτική επέμβαση έναντι των άλλων τρόπων επίλυσης των προβλημάτων στις διεθνείς σχέσεις. Απλώς, μερικές φορές η υιοθέτηση μη-στρατιωτικών μέτρων δεν αρκεί, και για τον πρόσθετο λόγο ότι όταν σε ένα κράτος, το οποίο ήδη αντιμετωπίζει προβλήματα, τα οποία δεν επιθυμεί να λύσει με τη βοήθεια άλλων κρατών, ήδη προστεθούν και άλλες δυσκολίες, τότε το βέβαιο είναι ότι τις δυσκολίες αυτές θα τις υποστεί ο λαός, ο οποίος είτε είναι άμοιρος ευθυνών είτε δεν μπορεί να αντιδράσει από φόβο ή από άλλες αιτίες.

Οι περισσότερες επεμβάσεις πραγματοποιούνται, αφού έχουν δοκιμαστεί πρώτα άλλοι τρόποι και έχουν αποτύχει. Αυτό συνέβη στην επέμβαση της Γαλλίας στην Κεντρική Αφρική του 1979, όπου η Γαλλία εφάρμοσε άλλες κυρώσεις πριν αποφασίσει τη στρατιωτική επέμβαση (σύσταση επιτροπής διερεύνησης, διακοπή χρηματικής βοήθειας, διακοπή διπλωματικών σχέσεων)⁶⁶⁸. Το ίδιο συνέβη στην επέμβαση στη Σομαλία κατά τα έτη 1992-3, οπότε το Συμβούλιο Ασφαλείας ψήφισε μία σειρά αποφάσεων, που αναφέρονταν στο Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη των Διαπραγματευτούν με μία τρομοκρατική οργάνωση προκειμένου να βρεθεί μία λύση και να μην υπάρξει καταφυγή στη λύση του πολέμου.

⁶⁶⁷ Christopher, *ο.π.*, σ.σ.200-201.

⁶⁶⁸ Tesón, *ο.π.*, σ.198.

Ηνωμένων Εθνών και αναγνώριζαν συγκεκριμένα το **Άρθρο 39** ως τη βάση για μία μελλοντική συλλογική στρατιωτική πράξη επεμβατικού χαρακτήρα: μέσα στα πλαίσια αυτά επεβλήθη ένα εμπάργκο όπλων στη Σομαλία⁶⁶⁹ και καταρτίστηκε μία δύναμη πενήντα επιτηρητών των Ηνωμένων Εθνών προκειμένου να παρακολουθήσουν από κοντά την κατάσταση⁶⁷⁰. Το καλοκαίρι του 1992 διαπιστώθηκε ότι η κατάσταση στη Σομαλία αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια⁶⁷¹ και ακολούθως αποφασίστηκε η αερομεταφορά ανθρωπιστικής βοήθειας και η ενίσχυση της UNOSOM με επιπλέον προσωπικό, προκειμένου να βοηθηθεί το έργο της διανομής της ανθρωπιστικής βοήθειας⁶⁷². Τελικά, αφού όλα τα παραπάνω μέτρα δεν αποδείχθηκαν αποτελεσματικά, το Συμβούλιο Ασφαλείας εξουσιοδότησε μία στρατιωτική δύναμη υπό την καθοδήγηση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής να χρησιμοποιήσει όλα τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να δημιουργηθεί το συντομότερο δυνατό ένα ασφαλές περιβάλλον για τη διανομή της ανθρωπιστικής βοήθειας στη Σομαλία⁶⁷³. Ανάλογη ήταν και η επέμβαση στη Βοσνία το 1994, όπου αρχικά αποφασίστηκε η αποστολή ανθρωπιστικής βοήθειας⁶⁷⁴, κατόπιν ορίστηκε μία ζώνη απαγόρευσης πτήσεως (“no-fly” zone) για να εμποδίσει τις σερβικές επιθέσεις εναντίον εκείνων που μετέφεραν την

⁶⁶⁹ SC Resolution 733 (1992).

⁶⁷⁰ Πρόκειται για την United Nations Operation in Somalia (UNOSOM), την οποία όρισε η SC Resolution 751 (1992).

⁶⁷¹ SC Resolution 767 (1992).

⁶⁷² SC Resolution 775 (1992).

⁶⁷³ SC Resolution 794 (1992).

⁶⁷⁴ SC Resolution 770 (1992).

ανθρωπιστική βοήθεια⁶⁷⁵, ενώ τελικά αναγνωρίστηκε η ανάγκη να τερματιστεί η δυσχερής κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή ακόμα και με τη χρήση βίας.

Ένα ακόμα πιο πρόσφατο παράδειγμα επέμβασης, της οποίας προηγήθηκαν μέτρα, τα οποία δεν είχαν στρατιωτικό χαρακτήρα, είναι εκείνο της επέμβασης που πραγματοποιήθηκε στο Κόσοβο κατά τα έτη 1998-1999⁶⁷⁶. Τον Μάρτιο του 1998, το Συμβούλιο Ασφαλείας καταδίκασε τη χρήση υπερβολικής και άσκοπης βίας από τη σερβική αστυνομία, καθώς και την τρομοκρατική δράση του Απελευθερωτικού Στρατού του Κοσόβου (*Kosovo Liberation Army*) και επέβαλε εμπάργκο όπλων⁶⁷⁷. Τον Σεπτέμβριο του 1998, το Συμβούλιο Ασφαλείας εξέφρασε την άποψη ότι η επιδείνωση της κατάστασης στο Κόσοβο αποτελεί απειλή για την ειρήνη και την ασφάλεια στην περιοχή και αξίωσε τη διακοπή των εχθροπραξιών και τη βελτίωση της κατάστασης· επιπλέον, ζήτησε από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας (*Federal Republic of Yugoslavia*) να προβεί σε ενέργειες προκειμένου να διευκολυνθεί η αποτελεσματική παρακολούθηση της περιοχής, να διευκολυνθεί η επιστροφή των προσφύγων και να συντελεστεί σημαντική πρόοδος προς την εύρεση πολιτικής λύσης· στην περίπτωση κατά την οποία οι παραπάνω προτάσεις δεν πραγματοποιούνταν, τότε το Συμβούλιο Ασφαλείας θα εξέτασε την εξεύρεση λύσης με την εφαρμογή άλλων μέσων

⁶⁷⁵ SC Resolution 816 (1993).

⁶⁷⁶ Γενικά για την επέμβαση στο Κόσοβο βλέπε Littman, Mark, 1999. *Kosovo: Law & Diplomacy*. London: Centre for Policy Studies. Ακόμη, Judan, Tim, 2000. *Kosovo: War and Revenge*. New Haven: Yale University Press. Τέλος, Weller, Marc, 1999. *The Crisis in Kosovo, 1989-1999: From the Dissolution of Yugoslavia to Rambouillet and the Outbreak of Hostilities* (International Documents and Analysis, vol.1). Linton: Book Systems Plus.

⁶⁷⁷ SC Resolution 1160 (1998).

για τη διασφάλιση της ειρήνης και της ασφάλειας στην περιοχή⁶⁷⁸. Τελικά, το Μάρτιο του 1999, και αφού είχαν προηγηθεί και άλλες συμφωνίες⁶⁷⁹, το ΝΑΤΟ ξεκίνησε τις αεροπορικές επιχειρήσεις εναντίον της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, αφού πλέον όλες οι διπλωματικές οδοί είχαν αποτύχει⁶⁸⁰.

Συγκεφαλαιώνοντας, πριν καταλήξουμε στην πραγματοποίηση μίας επέμβασης θα πρέπει να εξαντλήσουμε όλες τις ειρηνικές μεθόδους επίλυσης του προβλήματος, όσο αυτό είναι δυνατόν και με τρόπο που να μην επιβαρύνει δυνάμιστα τους πολίτες του κράτους, στο οποίο επιβάλλονται οι σχετικές κυρώσεις. Επειδή οι απλοί πολίτες αποτελούν το κέντρο της προσοχής σε μία ανθρωπιστική επέμβαση, κάθε λύση θα πρέπει να υπολογίζεται σε σχέση με τις δυσκολίες ή τα πλεονεκτήματα, τα οποία θα επιφέρει η κάθε προτεινόμενη λύση σε εκείνους. Με λίγα λόγια, η αρχή της αναλογικότητας θα πρέπει να λειτουργεί και στα πλαίσια της αρχής, την οποία μόλις συζητήσαμε.

Σε κάθε περίπτωση, όπου είναι δυνατόν, η χρήση στρατιωτικής βίας πρέπει να αποφεύγεται, διότι ακόμα και όταν είναι περιορισμένη και όταν τελείται στα πλαίσια μίας ανθρωπιστικής επέμβασης, δεν παύει να πλήττει τον άμαχο πληθυσμό, τον οποίο η ανθρωπιστική επέμβαση εξ ορισμού στοχεύει να διασώσει. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι, όταν υπάρχουν αποδείξεις ή σοβαρές ενδείξεις ότι οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξακολουθούν να υφίστανται και οι ποινές έναντι στην εξουσία δεν έχουν αποτελέσματα, η διεθνής κοινότητα πρέπει να παραμένει προσκολλημένη σε μία ανώφελη προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος με παρεμβάσεις οικονομικής ή

⁶⁷⁸ SC Resolution 1199 (1998).

⁶⁷⁹ Αναφέρονται στη SC Resolution 1203 (998).

⁶⁸⁰ NATO Press Release (1999) 040 (23 Μαρτίου 1999).

πολιτικής φύσεως. Όταν η κατάσταση το απαιτεί και η χρήση στρατιωτικής βίας στα πλαίσια της ανθρωπιστικής επέμβασης δεν αντιβαίνει προς την αρχή της αναλογικότητας ούτε χρησιμοποιούνται σε αυτήν μέσα που να προσβάλλουν την αρχή της διάκρισης⁶⁸¹, τότε ίσως να είναι προτιμητέα έναντι άλλων λύσεων, οι οποίες έχουν δοκιμαστεί και έχουν αποδειχτεί αναποτελεσματικές, επιμηκύνοντας την προβληματική κατάσταση και προσθέτοντας και άλλα δεινά στον πληθυσμό, τον οποίο υποτίθεται ότι βοηθούν.

5.4. Ιστορικά παραδείγματα.

5.4.1. Η επέμβαση στη Σομαλία.

Η περίπτωση αυτή παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον δεδομένου του ότι δεν υπάρχει εδώ θέμα παραβίασης συνόρων και κίνδυνος για την εδαφική ακεραιότητα μιάς χώρας⁶⁸². Η κρίση επήλθε ως αποτέλεσμα της εξόδου από τη αποικιοκρατία, της μακραιώνης οικονομικής και κοινωνικής απομόνωσης και της πρόσφατης τότε πτώσης της δικτατορίας. Η κατάσταση στην χώρα ήταν ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς σημειώνονταν διαρκώς ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των διαφόρων ομάδων με αποτέλεσμα η χώρα να απορρυθμισθεί πλήρως και ο πληθυσμός να αντιμετωπίσει προβλήματα λιμού και γενικής εξαθλίωσης. Η ανθρωπιστική βοήθεια, την οποία έστειλαν διεθνείς οργανισμοί και

⁶⁸¹ Για τις αρχές αυτές, στα πλαίσια διεξαγωγής των εχθροπραξιών, βλέπε το επόμενο Κεφάλαιο της παρούσης διατριβής.

⁶⁸² Φατούρος, ο.π., σ.σ.33-48 και Σπηλιώτης, Νικόλαος,1995. *Η Ειρηνευτική Αποστολή στη Σομαλία (Φεβρουάριος 1993-Μάιος 1994)*. Αθήνα: Έκδοση Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού/Γενικό Επιτελείο Στρατού, σ.σ. 10-21.

διάφορα κράτη γίνονταν λεία στα χέρια των πιο ισχυρών ομάδων και δεν έφτανε στον προορισμό της⁶⁸³.

Τα Ηνωμένα Έθνη προσπάθησαν αρχικά με διπλωματικούς τρόπους να επιτύχουν συμφιλίωση των αντιμαχόμενων πλευρών, όμως οι προσπάθειες αυτές δεν απέφεραν καρπούς. Έτσι, το Συμβούλιο Ασφαλείας αποφάσισε το Δεκέμβριο του 1992 να εξουσιοδοτήσει τα κράτη μέλη να επέμβουν, αφού το μέγεθος της ανθρώπινης τραγωδίας ήταν μεγάλο και ο κίνδυνος για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια υπαρκτός. Η στρατιωτική δύναμη, η οποία απεστάλη από διάφορα κράτη μέλη σκοπό είχε την ειρήνευση της χώρας με τον έλεγχο και αφοπλισμό των αντιμαχόμενων ομάδων και τη διασφάλιση διανομής της ανθρωπιστικής βοήθειας. Τα μέλη των ανθρωπιστικών δυνάμεων έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο, αλλά τελικά η παρουσία τους προκάλεσε την έντονη αντίδραση διάφορων εγχώριων άτακτων ομάδων με αποτέλεσμα να σημειωθούν ένοπλες συγκρούσεις με πολυάριθμα θύματα μεταξύ των κυανοκράνων, των επαναστατών, αλλά και του άμαχου πληθυσμού. Οι προσπάθειες μετά τα γεγονότα αυτά οδήγησαν και πάλι στη μελέτη εύρεσης πολιτικών τρόπων για την επίλυση των προβλημάτων.

Η περίπτωση αυτή μας διδάσκει πολλά όσον αφορά την ηθική δικαιολόγηση και αποτελεσματικότητα των επεμβάσεων. Ας εξετάσουμε λοιπόν την επέμβαση με βάση τις αρχές του δίκαιου πολέμου. Κατ' αρχήν, η επέμβαση ήταν δικαιολογημένη σύμφωνα με τα εξής κριτήρια: υπήρχε δίκαιος σκοπός, η επέμβαση κηρύχθηκε από την αρμόδια αρχή και αποτελούσε την τελευταία λύση, αφού οι προσπάθειες, οι οποίες είχαν ήδη σημειωθεί, είχαν καταλήξει σε αποτυχία. Ωστόσο, η πραγματικότητα επεφύλαξε πολλές εκπλήξεις και τα απρόοπτα έφεραν πολλές δυσκολίες στην ειρηνευτική διαδικασία.

⁶⁸³ Σπηλιώτης, ο.π., σ.σ. 22-23.

Συγκεκριμένα, αυτό που δεν είχε υπολογιστεί ήταν η αντίδραση των τοπικών ομάδων που συμπαρέσυρε στο θάνατο, εκτός από τα μέλη των ειρηνευτικών αποστολών, και πολλούς άμαχους. Το κόστος ήταν αναμφίβολα μεγάλο και φάνηκε ότι η καλή πρόθεση των Ηνωμένων Εθνών δεν αρκούσε για να φέρει και το αντίστοιχο καλό αποτέλεσμα. Οι προσπάθειες διασφάλισης διανομής της ανθρωπιστικής βοήθειας απέτυχαν και ο πληθυσμός αντί να ανακουφιστεί από τα δεινά ενεπλάκη σε ένοπλες συγκρούσεις με μοιραία αποτελέσματα⁶⁸⁴.

⁶⁸⁴ Πέρα από τις παραπάνω παρατηρήσεις, υπάρχουν και συγκεκριμένα προβλήματα τα οποία αφορούν τη διεξαγωγή των εχθροπραξιών και τα οποία θα αναλυθούν στο παρακάτω κεφάλαιο. Η τήρηση των αρχών της διάκρισης και της αναλογικότητας, οι οποίες πρέπει να ισχύουν στη διεξαγωγή των ένοπλων συγκρούσεων, στη Σομαλία δεν διασφαλίστηκε (μπορεί οι ειρηνευτικές ομάδες να μην έπλητταν σκόπιμα αμάχους, όμως το έκαναν οι εγχώριες δυνάμεις που αγωνίζονταν η καθεμία για την υπερίσχυσή της χωρίς να υπολογίζει το κόστος στον άμαχο πληθυσμό). Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, οι αρχές αυτές παραβιάζονταν διαρκώς και κατ' εξακολούθηση με αποτέλεσμα ο πληθυσμός να κακοποιείται και να υποφέρει ολοένα και περισσότερο. Επιπλέον, οι καθυστερημένοι και λανθασμένοι χειρισμοί αποτέλεσαν ισχυρό πλήγμα για την πορεία της ανθρωπιστικής επέμβασης: η ένταση μεταξύ των ειρηνευτικών στρατιωτικών δυνάμεων και των επαναστατικών εγχώριων ομάδων αυξήθηκε με αποτέλεσμα οι καλές προθέσεις στην πράξη να ακυρώνονται από τις δυσμενείς συνέπειές τους. Αντί να υπάρξει βελτίωση, η κατάσταση επιδεινώθηκε με όλες τα παρεπόμενα που αυτό συνεπάγεται για τον άμαχο πληθυσμό.

Σε σχέση με τα παραπάνω, εκείνο που πρέπει να κατανοήσουμε είναι ότι σε κάθε στρατιωτική επέμβαση ελλοχεύει ο κίνδυνος κλιμάκωσης, οπότε αυτοί που παρεμβαίνουν πρέπει να είναι έτοιμοι να αναλάβουν την ευθύνη των αιματηρών συνεπειών που προέρχονται από τις ενέργειες, τα λάθη και τις παραλήψεις τους.

5.4.2. Η επέμβαση στη Γιουγκοσλαβία.

Και η πρόσφατη επέμβαση στη Γιουγκοσλαβία δεν στερείται προβληματισμού αναφορικά με τη νομική και ηθική δικαιολόγησή της⁶⁸⁵. Όσον αφορά τη νομική πλευρά του θέματος τίθενται τα ίδια ερωτήματα που ισχύουν για κάθε επεμβατική ενέργεια σε υποθέσεις άλλου κράτους. Και από την πλευρά των κανόνων του Δικαίου πολέμου τα ερωτήματα είναι πολλά και δύσκολα να απαντηθούν.

Τυπικά, η επέμβαση είναι μερικώς τουλάχιστον αιτιολογημένη⁶⁸⁶, αφού στόχευε στην παύση της γενοκτονίας των Αλβανών του Κοσόβου από τους Σέρβους και της μαζικής καταστροφής περιουσιών, είχε την έγκριση της αρμόδιας αρχής (Συμβούλιο Ασφαλείας) και ο επεμβαίνων οργανισμός (NATO) είχε τη δυνατότητα, οικονομική και στρατιωτική, να επέμβει χωρίς αρνητικές συνέπειες και στερήσεις για τον πληθυσμό των κρατών μελών. Το ερώτημα προκύπτει είναι εάν όλα τα υπόλοιπα πολιτικά και διπλωματικά μέσα είχαν εξαντληθεί προτού αποφασιστεί η επέμβαση.

Επίσης, δεν μπορεί να αποσαφηνιστεί αν το κίνητρο της επέμβασης ήταν κυρίως η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας ή πίσω από την επέμβαση κρύβονταν κι άλλοι λόγοι

⁶⁸⁵ Kellogg, Davida, 2000. “Just War Tradition vs public opinion on American Military Involvement in the Former Yugoslavia”, ανακοίνωση που έγινε στο JSCOPE που πραγματοποιήθηκε στην Washington το 2000. Επίσης, McCarthy, James Σ., 2002. “Kosovo: its ethical implications”, εις Mileham, Patrick/Willett, Lee (eds), 2001. *Military Ethics for the Expeditionary Era*. United Kingdom: The Royal Institute of International Affairs, σ.σ.33-41. Τέλος, Παιονίδης, Φιλίμων. «Η επέμβαση στη Γιουγκοσλαβία και η θεωρία του Δικαίου Πολέμου», άρθρο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Αυγή* και είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα της ομώνυμης εφημερίδας: http://193.218.80.70/cgi-bin/hwebpressrem.exe?-A=13259&-w=ΠΑΙΟΝΙΔΗΣ_-&-V=hpress_int&-P (προσβάσιμη στις 25/10/2004) .

⁶⁸⁶ McCarthy, ό.π., εις Mileham/Willett, ο.π., σ.σ.34-35.

σχετικοί με τη γεωπολιτική αξία της περιοχής. Οι απειλές του ΝΑΤΟ για καταφυγή στη στρατιωτική βία προκειμένου να δεχτεί ο Μιλόσεβιτς κάποιον "ειρηνικό" διακανονισμό αποδείχθηκαν αναποτελεσματικές και τελικά επιζήμιες, αφού οι νατοϊκές δυνάμεις ενεπλάκησαν σε ένα φαύλο κύκλο απειλών και άκαρπων διαπραγματεύσεων και αναγκάστηκαν να χρησιμοποιήσουν τη βία χωρίς να έχουν εξαντληθεί οι διπλωματικές προσπάθειες διακανονισμού του προβλήματος⁶⁸⁷.

Προβλήματα παρουσιάζονται και με την αρχή της αναλογικότητας. Οι θάνατοι άμαχων, η απώλεια των εστιών χιλιάδων ανθρώπων, η καταστροφή του περιβάλλοντος και η καταστροφή της υποδομής της χώρας δεν βρίσκονται σε αναλογία με τα οφέλη που αναμένονταν από τη χρήση των όπλων. Η προσπάθεια να καταστραφούν στόχοι υψίστης σημασίας για τους Σέρβους και να πτοηθεί και το ηθικό του σερβικού λαού οδήγησαν σε τρομερά σφάλματα: οι βομβαρδισμοί από μεγάλο ύψος (για να μην κινδυνεύσουν οι αμερικανοί πιλότοι) ήταν εντελώς αναποτελεσματικοί (από τις 23.000 βόμβες που ρίχτηκαν μόνο οι 22 υπολογίζεται ότι προξένησαν την αναμενόμενη ζημιά)⁶⁸⁸ και σε ορισμένες περιπτώσεις καταστροφικοί για τον άμαχο πληθυσμό που βρισκόταν στην περιοχή. Η τακτική των Σέρβων να τοποθετούν πολίτες κοντά σε στρατιωτικούς στόχους είχε ως συνέπεια την απραξία από αέρος, ενώ οι δυνάμεις του στρατού ξηράς δεν ήταν διαθέσιμες στις επικίνδυνες αποστολές. Το ΝΑΤΟ στην προσπάθειά του να προστατεύσει τις συμμετέχουσες στην ειρηνευτική αποστολή εκστρατευτικές μονάδες παρουσιάστηκε αναβλητικό σε κρίσιμες στιγμές και δεν χρησιμοποίησε όλες τις

⁶⁸⁷ McCarthy, *ό.π.*, εις Mileham/Willett, *ο.π.*, σ.σ.37-38.

⁶⁸⁸ Δουζινάς, Κώστας, 2001. "Ανθρώπινα δικαιώματα, ανθρώπινη υπόσταση και στρατιωτικός ανθρωπισμός", Περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα*, Τεύχος 76-77, Ιανουάριος-Ιούλιος 2001, σ.σ.54-55.

στρατιωτικές δυνατότητες των μονάδων του. Έτσι, η αποτελεσματικότητα του ειρηνευτικού σώματος ήταν μειωμένη και δεν προσέφερε ουσιαστικά οφέλη στον πληθυσμό που έσπευσε να βοηθήσει.

Τέλος, εσφαλμένοι υπολογισμοί έγιναν και σχετικά με τις προοπτικές επιτυχίας της επέμβασης. Αρχικά η επέμβαση προβλήθηκε ως η ιδανική λύση για τον τερματισμό της έκρυθμης κατάστασης που επικρατούσε στη Γιουγκοσλαβία. Με την εξέλιξη των επιχειρήσεων φάνηκε όμως ότι το NATO δεν είχε υπολογίσει καλά τις αντιδράσεις των Σέρβων και τους περίμενε πιο εύκολους "αντιπάλους". Με τις αντιδράσεις τους παρασύρθηκε σε μια σειρά λάθος επιλογών που έβλαψαν μάλλον παρά ωφέλησαν την κατάσταση, εφόσον η ένταση κλιμακώθηκε αντί να μειωθεί. Σύμφωνα με τη Θεωρία του Δικαίου Πολέμου η τροπή αυτή έπρεπε να σημάνει την άμεση παύση της επέμβασης, κάτι που δεν έγινε στην υπό συζήτηση περίπτωση.

5.5. Επίλογος-Συμπεράσματα.

Η εύρεση ενός πλαισίου, μέσα στο οποίο να καταδεικνύεται η νομική και η ηθική ή μη βάση μίας ανθρωπιστικής επέμβασης κρίνεται λοιπόν απαραίτητο και οι προσπάθειες, οι οποίες έχουν σημειωθεί προς την πλευρά αυτή είναι πολλές. Μερικοί καθορίζουν κριτήρια και ακολούθως εξετάζουν εάν αυτά τηρούνται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις ανθρωπιστικών επεμβάσεων. Έτσι, πολλοί αναγνωρίζουν τέσσερα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία καθορίζεται το δικαίωμα επέμβασης. Αντιστοίχως, διαμορφώνονται και οι ακόλουθες ερωτήσεις⁶⁸⁹:

⁶⁸⁹ Ashdown, Paddy, 2001. "What political circumstances justify military intervention?", εις Mileham/Willett, *ο.π.*, σ.σ.7-15.

- Το κράτος παραβιάζει τους κανόνες του διεθνούς δικαίου ή την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων;
- Έχουν εξαντληθεί όλοι οι διπλωματικοί και πολιτικοί τρόποι επανόρθωσης των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων;
- Οι παραβιάσεις θέτουν σε κίνδυνο την ευρύτερη περιοχή (επί παραδείγματι, δημιουργώντας ρεύματα προσφύγων ή καταστροφή του περιβάλλοντος);
- Η επέμβαση είναι από πολιτικής και στρατιωτικής πλευράς εφικτή;

Εάν οι απαντήσεις και στις τέσσερις παραπάνω ερωτήσεις είναι θετικές, τότε η επέμβαση είναι σύμφωνη προς το διεθνές δίκαιο. Αν υπάρχει έστω και μια αρνητική απάντηση, η επέμβαση δεν δικαιολογείται, γιατί βλάπτει είτε την χώρα που βρίσκεται σε κίνδυνο είτε τη χώρα που επιχειρεί την επέμβαση (εάν δεν έχει τα μέσα, στρατιωτικά και οικονομικά, τότε βάζει σε κίνδυνο και τους δικούς της πολίτες αναίτια).

Τα κριτήρια, τα οποία μόλις αναφέρθηκαν, βοηθούν βέβαια στη λήψη της απόφασης σχετικά με το εάν η επέμβαση είναι θεμιτή και δίκαιη, ωστόσο εάν διατυπωθούν ως θεωρία είναι δύσχρηστα, καθώς θα δεσμεύουν το ΝΑΤΟ και τις ισχυρές χώρες με συγκεκριμένους όρους χωρίς να αφήνουν έτσι περιθώρια ευλυγισίας στη διαμόρφωση και πρακτική της εξωτερικής πολιτικής (και μπορεί να αποθαρρύνουν επεμβάσεις εκεί που είναι αναγκαίες). Έτσι, μία άλλη μέθοδος είναι να μελετούνται κάθε φορά τα εξής θέματα: το Διεθνές Δίκαιο σχετικά με τη χρήση στρατιωτικής βίας, η ανάμειξη εθνικών συμφερόντων, η πιθανότητα εύρεσης εναλλακτικών διπλωματικών λύσεων για την επίλυση της διαφοράς, ο βαθμός της εγχώριας ανάμειξης και

υποστήριξης, η πιθανότητα επιτυχίας που περιλαμβάνει τον υπολογισμό του κόστους της επιχείρησης και της πιθανότητας να έχει η επέμβαση αποτέλεσμα⁶⁹⁰.

Ένα άλλο πλαίσιο συζήτησης συνδέει την ηθική δικαιολόγηση της επέμβασης με τους κανόνες εκείνους, οι οποίοι καθορίζουν το εάν ένας πόλεμος είναι δίκαιος ή όχι. Αυτή τη σύνδεση προσπαθήσαμε να κάνουμε στο κεφάλαιο αυτό, ειδικά για τις αρχές που ρυθμίζουν το *jus ad bellum* (οι κανόνες που αφορούν το *jus in bello* θα διερευνηθούν στο επόμενο κεφάλαιο). Έτσι πρέπει να ισχύουν τα παρακάτω:

- i. *Πρέπει να υπάρχει δίκαιος λόγος*: η κακομεταχείριση των πολιτών, οι αγριότητες και οι διωγμοί των πολιτών που σημειώνονται με τρόπο που αρνούνται ακόμα και τα στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματά τους και συγκλονίζουν την κοινή γνώμη. Γενικά μπορούμε να πούμε ότι ένα κράτος χάνει το δικαίωμα να απαιτήσει την τήρηση της αρχής της μη επέμβασης στο έδαφός του, όταν σκόπιμα επιχειρεί πράξεις, οι οποίες καταλήγουν να έχουν εκτενείς καταστροφικές συνέπειες στον ανθρώπινο πληθυσμό της χώρας (ή και άλλων χωρών. Βλέπε, για παράδειγμα, τη γενοκτονία των Εβραίων κατ' εντολή του Χίτλερ. Παράλληλα λαμβάνεται υπόψη και η άρνηση του κράτους να αναλάβει δράση προκειμένου τέτοιες πρακτικές να παύσουν. Η πρόθεση του ένοχου κράτους σαφώς πρέπει να συνεξετάζεται, ενώ μη αποδεκτές αιτίες ανθρωπιστικής επέμβασης αποτελούν οι περιπτώσεις αποκλειστικής υποστήριξης του εθνικού συμφέροντος από τις επεμβαίνουσες δυνάμεις ή η επέμβαση σε περιπτώσεις, οι οποίες εμπίπτουν στην εσωτερική δικαιοδοσία του κράτους.
- ii. *Ο πολιτικός σκοπός πρέπει να κηρύσσεται δημοσίως από την αρμόδια εξουσία εκ των προτέρων*. Κατ' αυτόν τον τρόπο δηλώνονται αναλυτικά οι λόγοι για τους οποίους

⁶⁹⁰ Hartle, Anthony, 2001. “Syndicate A discussion”, εις Mileham/Willett, *ο.π.*, σ.σ.71-77.

αποφασίστηκε η επέμβαση, ενώ η χώρα που επεμβαίνει αναλαμβάνει τις ευθύνες της απέναντι στους πολίτες της. Η απόφαση για επέμβαση στα πλαίσια του ΟΗΕ λαμβάνεται από το Συμβούλιο Ασφαλείας, ενώ καλό θα ήταν η απόφαση για ανθρωπιστική επέμβαση να έχει τη σύμφωνη γνώμη και του λαού, ο οποίος θα δεχτεί την βοήθεια.

- iii. *Οι δίκαιες αιτίες*, οι οποίες οδήγησαν στην απόφαση να επιχειρηθεί η ανθρωπιστική επέμβαση πρέπει να στηρίζονται στον ευρύτερο σκοπό της επέμβασης, ο οποίος πρέπει να είναι απαραίτητως ανθρωπιστικός και όχι σχετιζόμενος με ιδιοτελή κίνητρα των επεμβαίνοντων κρατών.
- iv. *Το κόστος της επέμβασης πρέπει να είναι ανάλογο με τα αναμενόμενα οφέλη*. Όταν αναφερόμαστε εδώ στο «κόστος», εννοούμε κυρίως τις απώλειες σε ζωές αθώων και όχι στο κόστος, το οποίο θα επιφέρει η επέμβαση για τους ένοχους για τη διάπραξη των αδικιών. Η αρχή της αναλογικότητας σχετίζεται με τον κίνδυνο με τον οποίο έρχεται αντιμέτωπος ένας αριθμός αθώων προκειμένου να επιτευχθούν οι πολιτικοί στόχοι.
- v. *Η επέμβαση πρέπει να έχει σοβαρές πιθανότητες επιτυχίας*, αλλιώς επιφέρει δυσμενείς συνέπειες στον πληθυσμό, τον οποίο σκοπεύει να βοηθήσει, και μάλιστα μάταια, εφόσον οι αρνητικές συνέπειες στον άμαχο πληθυσμό και τα δεινά που εκείνος υφίσταται δεν επιφέρουν τη λύση του προβλήματος.
- vi. *Η επέμβαση πρέπει να συνιστά την τελευταία λύση*. Το κριτήριο αυτό είναι δύσκολο να εφαρμοστεί γιατί θεωρητικά κάθε φορά υπάρχουν και άλλα μέσα, όπως απειλές, ποινές και διπλωματικές διαπραγματεύσεις. Το εμπάργκο αποτελεί μια δραστική λύση που επιφέρει, έστω και μερικώς, αποτελέσματα. Ωστόσο, η αναβλητικότητα

στη χρήση στρατιωτικής βίας, όπως και η παράκαιρη χρήση της (πρώιμη ή όψιμη) μπορεί να έχει αρνητικά αποτελέσματα και τελικά να βλάψει παρά να ωφελήσει. Η αξία του κριτηρίου αυτού έγκειται στο ότι δείχνει τη σοβαρότητα και τις συνέπειες, οι οποίες μπορεί να ανακύψουν από τη χρήση βίας.

Όλες οι προτάσεις, οι οποίες παρουσιάστηκαν έχουν έναν κοινό προβληματισμό: προσπαθούν να διασφαλίσουν όχι μόνο τη νομιμότητα της επέμβασης, αλλά και την ηθική αιτιολόγησή της. Τονίζεται ιδιαίτερα το γεγονός ότι ο σκοπός της επέμβασης δεν πρέπει να είναι άλλος από το όφελος που επιδιώκει μια δύναμη να προσφέρει σ' ένα κράτος που βρίσκεται σε ανάγκη. Αντιθέτως, τα απώτερα κίνητρα και η υστεροβουλία καταργούν κάθε νόημα του όρου "ανθρωπιστική βοήθεια", αφού ο ανθρωπισμός εξ ορισμού δεν στηρίζεται σε αδιαφανείς προθέσεις, μύχιες σκέψεις και δόλιους υπολογισμούς.

Κεφάλαιο 6

Οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις υπό το πρίσμα της θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου: Αρχές δίκαιης διεξαγωγής του στρατιωτικού σκέλους των ανθρωπιστικών επεμβάσεων

6.1. Εισαγωγή. Ανθρωπιστικές επεμβάσεις και κανόνες διεξαγωγής των στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο, εξετάσαμε τις αρχές, οι οποίες διέπουν το *jus ad bellum*, και καθορίζουν πότε μία ανθρωπιστική επέμβαση να μπορεί να χαρακτηριστεί ως δίκαιη. Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις αρχές του *jus in bello*, οι οποίες αποτελούν σημαντικό κριτήριο, διότι μία ανθρωπιστική επέμβαση, εξεταζόμενη στα πλαίσια της θεωρίας του δικαίου πολέμου, όπως συμβαίνει άλλωστε και στην περίπτωση του πολέμου⁶⁹¹, για να είναι δίκαιη πρέπει και να πληρεί τις προϋποθέσεις τόσο του *jus ad bellum*, όσο και του *jus in bello*⁶⁹². Η ανθρωπιστική επέμβαση πρέπει λοιπόν να διακρίνεται για τη δίκαιη διεξαγωγή της, πρωτίστως δε για να μην απογυμνώνεται από τον ανθρωπιστικό της χαρακτήρα και για να μην εκτρέπεται από τις αρχικές επιδιώξεις της.

Συγκεκριμένα, με το παρόν κεφάλαιο θα γίνει μία πολύπλευρη προσέγγιση του προβλήματος: θα εξεταστούν ζητήματα με έμφαση στην επιχειρησιακή

⁶⁹¹ Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλέπε το Κεφάλαιο 3 της παρούσας διατριβής.

⁶⁹² Wakin, Malham M., 2000. *Integrity First. Reflections of a Military Philosopher*. New York: Lexington Books, σ.σ.157-159.

αποτελεσματικότητα, στην καταλληλότητα των χρησιμοποιούμενων όπλων και τακτικών, στο νομικό πλαίσιο, το οποίο καθορίζει τη χρήση συγκεκριμένων όπλων, καθώς και στα σχετικά ερωτήματα, τα οποία ανακύπτουν σε επίπεδο ηθικής (σε σχέση με τις αρχές της διάκρισης και της αναλογικότητας, όπως διατυπώνονται στα πλαίσια της θεωρίας του Δικαίου Πολέμου).

Έτσι, αρχικά θα αναπτυχθούν ορισμένες περιπτώσεις ανθρωπιστικών επεμβάσεων του παρελθόντος, ο τρόπος διεξαγωγής και τα αποτελέσματά τους, στις οποίες θα διαφανούν τα λάθη και οι παραλείψεις των χρησιμοποιούμενων στρατιωτικών μεθόδων. Η υποενότητα αυτή, κρίνεται σκόπιμο να προηγηθεί της σχετικής θεωρίας, για να φανεί πόσο σημαντική είναι η τήρηση της αρχής της διάκρισης και της αρχής της αναλογικότητας, καθώς και ποιοί νομικοί και ηθικοί προβληματισμοί δημιουργούνται, όταν η στρατιωτική πρακτική δεν σέβεται τις παραπάνω αρχές.

Ιδιαίτερη αναφορά θα γίνει στα χρησιμοποιούμενα όπλα και τις στρατιωτικές τακτικές, και επειδή το συγκεκριμένο θέμα δεν έχει απασχολήσει μέχρι στιγμής την έρευνα, αλλά και επειδή μέσω αυτής της διερεύνησης θα διαφανεί η ανάγκη να τεθούν κάποιοι περιορισμοί ή να απαγορευτεί η χρήση κάποιων οπλικών συστημάτων, προκειμένου η επέμβαση να μπορέσει να διατηρήσει τον ανθρωπιστικό της χαρακτήρα. Τέλος, θα συζητηθούν ζητήματα, τα οποία προκύπτουν από τις νέες δυνατότητες, τις οποίες μας προσφέρει η εξέλιξη της σύγχρονης τεχνολογίας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο συζήτησης θα αναζητηθεί ο ρόλος των διαρκώς εξελισσόμενων οπλικών συστημάτων, καθώς και της εφαρμογής συγκεκριμένων όπλων, όπως τα μη-φονικά, για την αποτελεσματική, επιτυχή και κατά το δυνατό αναίμακτη, χωρίς παράπλευρες απώλειες, διεξαγωγή μιας ανθρωπιστικής επέμβασης.

6.2. Ιστορικά Παραδείγματα.

6.2.1. Η επέμβαση της Ινδίας στο Ανατολικό Πακιστάν (1971).

Το 1971, μετά από περίοδο «θερμών επεισοδίων» στα σύνορα Ινδίας – Ανατολικού Πακιστάν, ξέσπασε πόλεμος μεταξύ των δύο κρατών. Οι αιτίες προϋπήρχαν και οι τριβές στις σχέσεις των δύο κρατών αυξήθηκαν από την καταπίεση των Πακιστανών επί του πληθυσμού του Ανατολικού Πακιστάν (Μπαγκλαντές), τις εκτεταμένες διώξεις και θανάτους αμάχων και το συνεπαγόμενο κύμα προσφύγων προς την Ινδία.

Το Πακιστάν, ξεκίνησε πρώτο τις εχθροπραξίες, όταν η Πακιστανική αεροπορία βομβάρδισε οκτώ Ινδικά αεροδρόμια την 3/12/1971 με αποτέλεσμα η Ινδία να απαντήσει με εισβολή στο Ανατολικό Πακιστάν⁶⁹³. Το Πακιστάν προσπάθησε να αιφνιδιάσει και να καταστρέψει την ισχυρή Ινδική αεροπορία στο έδαφος, όμως η Ινδία δεν αιφνιδιάστηκε και είχε ήδη προστατέψει τα αεροσκάφη της. Η επίθεση διεξήχθη με συμβατικά όπλα (πεζικό, άρματα μάχης, αεροπορία σε ρόλο εγγύς υποστήριξης και αδρανοποίησης της αντίπαλης αεροπορίας), με τον Ινδικό στρατό να κινείται εκτός πόλεων ή ισχυρά οχυρωμένων τοποθεσιών, εκμεταλλευόμενος και την υποστήριξη του ντόπιου πληθυσμού· έτσι γρήγορα καταλήφθηκε η πρωτεύουσα Dacca και ο Πακιστανικός στρατός συνθηκολόγησε την 16/12/1971⁶⁹⁴.

⁶⁹³ Wheeler, Nicholas J., 2002. *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, σ.σ.55-65.

⁶⁹⁴ Townshend, Charles, 1997. *The Oxford Illustrated History of Modern War*. Oxford: Oxford University Press, σ.148.

Πέρα από τις πολιτικές προεκτάσεις, τις οποίες είχε αυτός ο πόλεμος⁶⁹⁵, η Ινδία πέτυχε απολύτως τον σκοπό του ως προς την ανθρωπιστική του πλευρά, καθώς εκμεταλλεύτηκε άριστα την στρατιωτική της υπεροχή, τα διδάγματα των πρόσφατων Αραβο-ισραηλινών πολέμων, με αποτέλεσμα να επιτευχθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα οι στόχοι της και έτσι να μην υπάρξει σημαντική βλάβη του άμαχου πληθυσμού.

Η επιτυχία αυτής της επέμβασης, όσον αφορά τη δίκαιη διεξαγωγή της, οφείλεται λοιπόν τόσο στην στρατιωτική αδυναμία του Πακιστάν, όσο και στον τρόπο διεξαγωγής του στρατιωτικού σκέλους της επεμβάσεως, κατά τον οποίο αποφεύχθηκαν κατά βάση συγκρούσεις σε κατοικημένες περιοχές, διότι οι ινδικές στρατιωτικές δυνάμεις παρέκαμπταν τις οχυρωμένες τοποθεσίες των Πακιστανών με αποτέλεσμα αυτοί να υποχωρούν και να παραδίδονται. Αυτό οφειλόταν κατά κύριο λόγο στη στρατιωτική αδυναμία του Πακιστάν να υπερασπιστεί τις πόλεις ή τις ισχυρά οχυρωμένες τοποθεσίες που πλέον απομονώνονταν από τις υπόλοιπες δυνάμεις του. Στην υποθετική περίπτωση όμως που το Πακιστάν είχε τα μέσα και τη βούληση να υπερασπιστεί τις οχυρωμένες τοποθεσίες του, τότε στρατιωτικά η κατάσταση θα δυσκόλευε και θα ήταν αναμενόμενο να προκληθούν εκτεταμένες απώλειες αμάχων (λόγω του ότι θα διεξάγονταν στρατιωτικές επιχειρήσεις σε περιβάλλον πόλεων). Ευτυχώς σε αυτή την περίπτωση το Πακιστάν δεν διέθετε τέτοιες ικανότητες και ο πόλεμος έληξε γρήγορα: ο Ινδικός στρατός αποχώρησε, η βία και η καταπίεση σταμάτησαν και το Μπαγκλαντές αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητο κράτος. Η αποφυγή εχθροπραξιών λοιπόν στις

⁶⁹⁵ Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε Palit, D.K., 1998. *The Lighting Campaign: The Indo-Pakistan War, 1971*. New Delhi: Lancer.

κατοικημένες περιοχές δεν φαίνεται να ήταν μία ενσυνείδητα ανθρωπιστική ενέργεια από πλευράς των Ινδών, αλλά η εφαρμογή στρατιωτικής τακτικής που επέβαλε η αναγκαιότητα, και η οποία τυχαία να συμβάδιζε με τα ανθρωπιστικά δεδομένα της επέμβασης⁶⁹⁶.

6.2.2. Η επέμβαση της Τανζανίας στην Ουγκάντα (1979).

Το 1979, κατόπιν εισβολής της Ουγκάντα στην Τανζανία, ξέσπασε πόλεμος μεταξύ των δύο χωρών, που είχε ως αποτέλεσμα την ανατροπή του προέδρου Idi Amin της Ουγκάντα, το όνομα του οποίου έχει συνδεθεί με τη φρικτή καταπίεση του λαού του. Ο πόλεμος διήρκεσε περίπου πέντε μήνες και ενεπλάκη σε αυτόν η Λιβύη υπέρ του Idi Amin. Ο στρατός της Τανζανίας με τη στήριξη ντόπιων επαναστατών κατόρθωσε να ανατρέψει τον δικτάτορα και να αποκαταστήσει τη διακυβέρνηση της χώρας, πριν αποχωρήσει.

Η επέμβαση αυτή ήταν μια συμβατική στρατιωτική επιχείρηση, με αρκετά μεγάλη διάρκεια, αλλά μικρές απώλειες (1000 Ουγκανέζοι, 400 Λίβυοι και μικρότερος αριθμός Τανζανών)⁶⁹⁷. Οι στρατιωτικές δυνάμεις του Amin δεν μπόρεσαν να παίξουν σοβαρό ρόλο ενώ περισσότερο επικίνδυνη αποδείχτηκε η βοήθεια της Λιβύης. Είναι

⁶⁹⁶ Walzer, Michael, 1977. *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York: Basic Books, σ.105. Επίσης, Farer, Tom J., 2003. “Intervention in self-determination struggles” εις Chatterjee, Deen K./Scheid, Don.E. (eds), 2003. *Ethics and Foreign Intervention*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.145. Τέλος, G.A. Resolution 2793 (1971), στην οποία γίνεται αναφορά για το κύμα προσφύγων, το οποίο προκάλούσε μεγάλη ανησυχία.

⁶⁹⁷ Tesón, Fernando R., 1997. *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*. New York: Transnational Publishers, Inc. σ.σ.179-195.

χαρακτηριστική η τελική μάχη που έγινε μεταξύ των στρατευμάτων της Λιβύης και της Τανζανίας σε συνεργασία με τους ντόπιους επαναστάτες, για την τελική ανατροπή του δικτάτορα. Αν και οι συγκρούσεις έγιναν σε κατοικημένη περιοχή, εν τούτοις δεν σημειώθηκαν εκτεταμένες απώλειες αμάχων, καθώς μεγάλη μερίδα των κατοίκων των περιοχών αυτών είχαν ήδη εκκενώσει τις πόλεις, λόγω των διώξεων και των επιθέσεων που είχαν ήδη υποστεί από στρατιωτικές δυνάμεις του Amin.

Και σε αυτή τη περίπτωση, η φύση του πολέμου και η στρατιωτική αδυναμία του αντιπάλου, επέτρεψε τη δίκαιη διεξαγωγή της ανθρωπιστικής επέμβασης. Η αρκετά μεγάλη διάρκειά της όμως φανερώνει τα προβλήματα, τα οποία αντιμετώπισε ο στρατός της Τανζανίας, ιδιαίτερα από την στρατιωτική ενίσχυση της Λιβύης, ενώ σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η υποστήριξη του ντόπιου πληθυσμού⁶⁹⁸.

6.2.3. Η επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής στην Γρενάδα (1983).

Το 1983, οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής σε συνεργασία με κράτη της Καραϊβικής, επενέβησαν στρατιωτικά στη Γρενάδα, όπου πραξικόπημα είχε ανατρέψει την κυβέρνηση, μέλη και υποστηρικτές της οποίας είχαν δολοφονηθεί. Η δύναμη επέμβασης, αποτελούμενη από 8000 Αμερικανούς και 300 στρατιώτες από κράτη της Καραϊβικής, σε τρεις ημέρες ανέτρεψε την δικτατορική κυβέρνηση· η σημαντικότερη αντίσταση προήλθε από 800 Κουβανούς, και οι απώλειες ανήλθαν σε 18 Αμερικανούς,

⁶⁹⁸ Wheeler, *ο.π.*, σ.σ.111-136.

34 Κουβανούς και 45 ντόπιους, μεταξύ των οποίων και 21 άμαχοι από κατά λάθος βομβαρδισμό ενός νοσοκομείου⁶⁹⁹.

Από στρατιωτική άποψη η επιχείρηση ήταν μικρή και οι όροι έκλιναν υπέρ της δύναμης επεμβάσεως. Αν και δεν αποφεύχθηκαν λάθη με αποτέλεσμα να πληγούν άμαχοι, η επέμβαση σε γενικές γραμμές διατήρησε το δίκαιο χαρακτήρα στη διεξαγωγή της.

6.2.4. Η επέμβαση στην Σομαλία (1992-93).

Ο εμφύλιος πόλεμος που ξέσπασε στην Σομαλία, μετά την πτώση της κυβέρνησης του Siad Barre το 1991, μεταξύ των αντιπάλων φυλών, οδήγησε στον θάνατο χιλιάδες αμάχους και εξαθλίωσε τον πληθυσμό. Η ανθρωπιστική βοήθεια που άρχισε να αποστέλλεται δεν μπορούσε να φτάσει σε αυτούς που την είχαν ανάγκη και ο πληθυσμός συνέχισε να πεθαίνει από πείνα. Η δύναμη που αναπτύχθηκε από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών δεν στάθηκε ικανή να προστατέψει την διανομή της ανθρωπιστικής βοήθειας· τότε οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής αποφάσισαν στρατιωτική επέμβαση με 30.000 ενόπλους για την εξασφάλιση της διανομής⁷⁰⁰.

⁶⁹⁹ Tesón, *ο.π.*, σ.σ.210-213. Για μία πλήρη παρουσίαση των γεγονότων βλέπε Gilmore, W.C., 1984. *The Grenada Intervention: Analysis and Documentation*. New York: Facts on File. Επίσης, Gordon, Edward, 1984. “International Law and the United States Action in Grenada: A Report”. *18 International Lawyer*: 331, 334.

⁷⁰⁰ Wheeler, *ο.π.*, σ.σ.172-178. Επίσης, Clarke, Walter/Herbst, Jeffrey (eds), 1997. *Learning from Somalia: The Lessons of Armed Humanitarian Intervention*. Boulder: Westview, σ.σ.8-9.

Όμως οι στόχοι της επέμβασης επεκτάθηκαν και στην επιδίωξη του αφοπλισμού των αντίπαλων φυλών – φατριών και την αποκατάσταση της έννομης τάξης στην χώρα⁷⁰¹. Διαδοχικές συμφωνίες με τους αρχηγούς των φυλών για παύση των εχθροπραξιών δεν τηρήθηκαν, με αποτέλεσμα την διολίσθηση στην αρχική έκρυθμη κατάσταση. Ταυτόχρονα όλο και περισσότερο οι δυνάμεις της δύναμης επέμβασης εμπλέκονται σε αυτές τις συγκρούσεις σε αστυνομικό ρόλο. Όταν οι δυνάμεις του πολέμαρχου Aidid, αιφνιδιάζουν και σκοτώνουν 24 Πακιστανούς κυανόκρανους τραυματίζοντας ταυτόχρονα άλλους 57, οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής τον επικηρύσσουν και επιδίδονται σε αγώνα εναντίον της ένοπλης φατρίας του με σκοπό την σύλληψή του⁷⁰².

Κατά τις συγκρούσεις χρησιμοποιούνται ελικόπτερα τύπου Cobra και αεροσκάφη AC-130H Gunship⁷⁰³. Τα πρώτα είναι εξοπλισμένα με πολυβόλα, ρουκέτες και πυραύλους, τα δεύτερα με πολυβόλα και πυροβόλα. Καταστρέφουν αποθήκες όπλων, τον ραδιοφωνικό σταθμό του Aidid (εξέμπεπε μηνύματα κατά των Ηνωμένων Εθνών) και άλλες νευραλγικές εγκαταστάσεις μαζί με τους ενόπλους έχασαν τη ζωή τους και πολλοί άμαχοι: η επιχείρηση αρχίζει να χάνει την υποστήριξη του Σομαλικού λαού, αλλά και τον δίκαιο χαρακτήρα της. Σε επόμενες επιθέσεις οι στόχοι φωτίζονται και οι ένοικοί τους καλούνται με μεγάφωνα να τους εγκαταλείψουν πριν η επίθεση ξεκινήσει. Παρόλα αυτά, σε μία μάχη φονεύθηκαν περισσότεροι από 100 Σομαλοί και μάλιστα γυναίκες και παιδιά, από τα Αμερικάνικα στρατεύματα επίσης, σε μία επίθεση με ελικόπτερα σε ένα

⁷⁰¹ SC Resolution 814.

⁷⁰² Wheeler, *ο.π.*, σ.σ.191-196.

⁷⁰³ Wheeler, *ο.π.*, σ.195.

σπίτι, για το οποίο υπήρχε η υποψία ότι χρησιμοποιείτο από τους ενόπλους του Aidid, η επίθεση έγινε χωρίς προειδοποίηση με αποτέλεσμα να φονευθούν τουλάχιστον 20 άμαχοι⁷⁰⁴.

Οι συγκρούσεις κλιμακώθηκαν μετά από βομβιστική επίθεση, η οποία κόστισε την ζωή σε 4 Αμερικανούς στρατιώτες και τον τραυματισμό άλλων 6 από νάρκη. Κατόπιν τούτου, απεστάλη στη Σομαλία η Δύναμη Δέλτα και οι Rangers. Έπειτα αποπληροφορίες ότι ο Aidid βρισκόταν στο ξενοδοχείο Olympic στο Μογκαντίσου, οργανώθηκε επιχείρηση σύλληψής του με χρήση ελικοπτέρων και επίγειων δυνάμεων, με τραγικά αποτελέσματα: περισσότεροι από 500 Σομαλοί νεκροί, 18 Αμερικανοί νεκροί και 84 τραυματίες, ένας πιλότος αιχμάλωτος. Η εικόνα ενός νεκρού Αμερικανού πιλότου να σέρνεται από το πλήθος στους δρόμους της πόλης ήταν και η χαρακτηριστική βολή στην ανθρωπιστική επέμβαση⁷⁰⁵. Οι Αμερικανοί αποφάσισαν να αποχωρήσουν⁷⁰⁶. Οι συνολικές απώλειες των ΗΠΑ στην επέμβαση στη Σομαλία ανήλθαν σε 30 νεκρούς και 175 τραυματίες⁷⁰⁷.

⁷⁰⁴ Roberts, A, 1993. “Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights”. *International Affairs* 69/3: 429-449.

⁷⁰⁵ Melvern, Linda. 1995. *The Ultimate Crime: Who Betrayed UN and Why*. London: Allison & Busby, σ.σ.328-330.

⁷⁰⁶ Drysdale, John, 1997. “Foreign Military Intervention in Somalia: The Root Cause of the Shift from UN Peacekeeping to Peacemaking and Its Consequences”, εις Clarke/Herbst, *ο.π.*, σ.118, 132.

⁷⁰⁷ Wheeler, *ο.π.*, σ.σ.197-200. Ακόμη, Coll, Alberto R., 1998. “Somalia and the Problems of Doing Good”, εις Abrams, Elliot, 1998. *Close Calls. Intervention, Missile Defense, and ‘Just War’ Today*. Washington D.C.: Ethics and Public Policy Center, σ.σ.174-176. Τέλος, Regan, Richard J., 1996. *Just War. Principles and Cases*. Washington D.C.: The Catholic University Press, σ.σ.184-188.

Η επέμβαση στη Σομαλία είναι μία περίπτωση όπου οι αρχικοί ανθρωπιστικοί στόχοι, η διάσωση και προστασία των αμάχων τροποποιούνται και περιορίζονται στην καταδίωξη μίας ένοπλης φατρίας. Το αποτέλεσμα είναι από την μία η δυσανάλογη απώλεια αμάχων, οι οποίοι υποτίθεται έπρεπε να προστατεύονται από τις δυνάμεις της επέμβασης, αλλά και η εγκατάλειψη της Σομαλίας στην τύχη της, όταν ανέκυψαν οι πρώτες δυσκολίες – απώλειες⁷⁰⁸.

Σχολιάζοντας τα όπλα που χρησιμοποιήθηκαν σε πολλές από τις ανωτέρω επιχειρήσεις διαπιστώνουμε πως τα αεροσκάφη AC-130H, αλλά και τα επιθετικά ελικόπτερα είναι οπλικά συστήματα σχεδιασμένα να παρέχουν μεγάλη ισχύ πυρός (ειδικά τα αεροσκάφη) για εγγύς αεροπορική υποστήριξη των επίγειων δυνάμεων, με αποτέλεσμα η χρήση τους σε κατοικημένες περιοχές να επιφέρει θυσία και αμάχων χωρίς διάκριση⁷⁰⁹. Επίσης, ο Aidid κινούμενος έξυπνα και παρά την τεχνολογική υπεροχή των αντιπάλων του, έσυρε τους Αμερικανούς σε πόλεμο φθοράς επιδιώκοντας απώλειες στρατιωτών, ώστε η κοινή γνώμη της Δύσης να στραφεί κατά της επέμβασης. Μην έχοντας ισχυρά συμφέροντα οι Αμερικανοί και παρά τις μικρές συνολικές τους απώλειες αποχώρησαν, με αποτέλεσμα να υπάρξουν έντονες συζητήσεις σχετικά με την «επιτυχία» της επέμβασης αυτής⁷¹⁰.

⁷⁰⁸ Σημαντική είναι η συνεισφορά του Walzer στη σχετική συζήτηση, ο οποίος υποστηρίζει ότι, όταν οι στρατιώτες μάχονται για έναν δίκαιο σκοπό, τότε δεν πρέπει να επικρατεί ο πανικός μετά τις πρώτες απώλειες και η προσπάθεια πρέπει να συνεχίζεται. Walzer, Michael, 1995. *Dissent*, 42/1:38.

⁷⁰⁹ Bowden, Mark, 1999. *Black Hawk Down: A Story of Modern War*. New York: Atlantic Monthly Press.

⁷¹⁰ Clark, Jeffrey, 1996. “Debate in Somalia: Failure of the Collective Response”, εις Damrosch, Lori Fisler, 1993. *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflicts*. New York: Council on Foreign Relations Press.

Φαίνεται λοιπόν ότι στην εκτέλεσή της η ένοπλη ανθρωπιστική επέμβαση στην Σομαλία, οδηγήθηκε σε απόκλιση από τους βασικούς της στόχους και σε κακή εκτίμηση της στρατιωτικής κατάστασης και των ικανοτήτων του Aidid. Ταυτόχρονα δεν ικανοποιήθηκαν, κατά τις επιθέσεις της δύναμης επέμβασης, οι αρχές της διάκρισης και της αναλογικότητας, με αποτέλεσμα την απώλεια αμάχων⁷¹¹ και τη μεταστροφή των Σομαλών κατά της επέμβασης, οι δυνάμεις της οποίας θεωρήθηκαν ως στρατός κατοχής και όχι σωτηρίας⁷¹².

Τέλος, η αποχώρηση της δύναμης επέμβασης, αποδεικνύει την έλλειψη βούλησης εκ μέρους της διεθνούς κοινότητας για θυσίες εφόσον απαιτηθεί, προκειμένου για τη σωτηρία ανθρώπων σε μέρη της γης όπου δεν υπάρχουν άλλα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα. Σκεπτόμενοι με αυτό τον τρόπο καταδικάζουμε οποιαδήποτε επέμβαση, στην οποία θα χαθεί η πρώτη μάχη (αλλά όχι ο «πόλεμος»), σε αποτυχία.

⁷¹¹ Falk, R., 1993. “Hard Choices and Tragic Dilemmas”. *Nation*, 20 Δεκεμβρίου 1993. Επίσης, Weiss, T.G., 1999. *Military-Civilian Interactions: Intervening in Humanitarian Crises*. Oxford: Rowman & Littlefield, σ.93.

⁷¹² Γενικά, για την πολιτική, η οποία ακολουθήθηκε, για τις αντιδράσεις που προκλήθηκαν και για τον ρόλο που διαδραμάτισαν τα ΜΜΕ βλέπε Rotberg, Robert I./Weiss, Thomas G. (eds), 1996. *From Massacres to Genocide: The Media, Public Policy, and Humanitarian Crises*. Washington D.C.: Brookings Institution.

6.2.5. Η επέμβαση στην Βοσνία (1992-93) και στο Κόσοβο (1998-99).

6.2.5.α. Βοσνία.

Μετά τον κατακερματισμό της Γιουγκοσλαβίας σε ανεξάρτητα κράτη και την αναγνώριση αυτών, ξέσπασε σειρά συγκρούσεων, όπου φαίνεται να έλαβαν χώρα εκτεταμένες «εθνικές εκκαθαρίσεις»⁷¹³. Όταν η Βοσνία ανακηρύχθηκε αυτόνομο κράτος οι Σερβοβόσνιοι σε συνεργασία με τους Σέρβους, άρχισαν πόλεμο εναντίον των Μουσουλμάνων που περιελάμβανε διώξεις και σφαγές του άμαχου πληθυσμού. Ο πόλεμος γενικεύτηκε με συμμετοχή και των Βόσνιων-Κροατών⁷¹⁴. Ως αντίδραση ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, δημιούργησε ασφαλείς περιοχές, καθώς και περιοχές απαγόρευσης πτήσεων, επιτηρούμενες από το ΝΑΤΟ⁷¹⁵, ώστε να προστατευτούν οι διωκόμενοι Βόσνιοι-Μουσουλμάνοι και να καταστεί δυνατή η διανομή της ανθρωπιστικής βοήθειας⁷¹⁶.

Όμως αποδείχτηκε ότι οι επίγειες δυνάμεις των Ηνωμένων Εθνών δεν ήταν αρκετές, ώστε να εξασφαλίσουν υπεροχή έναντι των Σερβοβόσνιων, οι οποίοι κατ' επανάληψη συνέχισαν τις επιθετικές επιχειρήσεις τους, όπως τον βομβαρδισμό με βαρύ πυροβολικό του Σεράγεβου. Όταν λοιπόν το ΝΑΤΟ τους απειλούσε με από αέρος

⁷¹³ Kaldor, M., 1999. *New and Old Wars: Original Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press, σ.33.

⁷¹⁴ Diprizio, Robert C., 2002. *Armed Humanitarians: U.S. Interventions from Northern Iraq to Kosovo*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, σ.σ.103-129. Ακόμη, Wheeler, *ο.π.*, σ. σ.242-254.

⁷¹⁵ SC Resolution 781. Επίσης, McIlmail, 1994. “No-Zones: The Imposition and Enforcement of Air Exclusion Regimes Over Bosnia and Iraq”. *17 Loyola of Los Angeles International & Comparative Law Review Journal*:35. Επίσης, Tesón, *ο.π.*, σ.264.

⁷¹⁶ Tesón, *ο.π.*, σ.σ.262-266.

βομβαρδισμό τότε είτε απέσυραν (προσωρινά) τα βαρέα όπλα είτε, λόγω και της ρευστής κατάστασης, απήγαν προσωπικό των Ηνωμένων Εθνών, χρησιμοποιώντας τους ως ασπίδα για την επαπειλούμενη αεροπορική επίθεση, με αποτέλεσμα οι συμμετέχουσες δυνάμεις να αναλογίζονται τις συνέπειες των σχεδιαζόμενων βομβαρδισμών στα μέλη των αποστολών τους⁷¹⁷. Παράλληλα οι Κροάτες είχαν αρκετές επιτυχίες εναντίον των Σερβοκροατών και δημιουργήθηκε κύμα χιλιάδων προσφύγων προς την Σερβοβοσνιακή περιοχή⁷¹⁸.

Το NATO εξετέλεσε σειρά βομβαρδισμών από αέρος, τόσο εναντίον θέσεων των Σερβοβοσνίων, όσο και εναντίον της γενικότερης Σερβικής στρατιωτικής υποδομής (εργοστάσια, αποθήκες όπλων – πυρομαχικών και καυσίμων, κέντρα επικοινωνιών, δίκτυα επίγειων μεταφορών και κέντρα παραγωγής ενέργειας), ενώ επίσης, διενεργήθηκαν επιθέσεις από βαρύ πυροβολικό, με αρκετή επιτυχία ως προς την βλάβη της πολεμικής μηχανής των Σέρβων· ωστόσο, στο σύνολό τους, τα αποτελέσματα ως προς την διάσωση των διωκόμενων Βόσνιων, ήταν αρνητικά. Υποτιθέμενες «ασφαλείς περιοχές» καταλήφθηκαν και επανειλημένα δυνάμεις των Ηνωμένων Εθνών εγλωβίστηκαν ως όμηροι, διότι οι Σέρβοι εντατικοποίησαν τις επιθέσεις τους, μη πτοούμενοι από την από αέρος απειλή⁷¹⁹. Γενικά η κατάσταση εξελίχθηκε στρατιωτικά σε σειρά Νατοϊκών βομβαρδισμών, αποχώρηση των Σερβοβόσνιων, παύση των βομβαρδισμών, επανάκαμψη των Σερβοβόσνιων και επανάληψη των αεροπορικών

⁷¹⁷ “British Military Intervention in Bosnia Ruled Out”. *Independent*, 4 Δεκεμβρίου 1992. Ακόμη, Berdal, M., 1996. “The Security Council, Peacekeeping and Internal Conflict after the Cold War”. *Duke Journal of Comparative International Law*, 7/1 (1996): 79-80.

⁷¹⁸ Regan, *ο.π.*, σ.σ.194-197.

⁷¹⁹ Wheeler, *ο.π.*, σ.255.

επιχειρήσεων από το ΝΑΤΟ, μέχρις ότου να επιτευχθεί τελικά συμφωνία κατάπαυσης του πυρός⁷²⁰. Δεν πρέπει όμως να μας διαφεύγει ότι η «επιτυχία» των Νατοϊκών βομβαρδισμών δεν ήταν ανεξάρτητη από την ισχυροποίηση και τις επιτυχίες των Κροατών, τις οποίες ήδη αναφέραμε. Η κατάσταση για τους Σερβοβόσνιους είχε αρχίσει να αντιστρέφεται, έναντι στις ισχυροποιημένες Κροατικές δυνάμεις. Συνεπώς, η τελική επιτυχία της επέμβασης οφείλεται σε δύο παράγοντες: νίκη στο έδαφος και υπεροχή στον αέρα, γεγονός, το οποίο δεν εκτιμήθηκε σωστά όταν απαιτήθηκε επανάληψη της επέμβασης στο Κόσοβο⁷²¹.

Οι αεροπορικές δυνάμεις, οι οποίες κινήθηκαν εναντίον των Σερβοβόσνιων για να σταματήσουν τη δίωξη των Βόσνιων, εκτέλεσαν κυρίως βομβαρδισμούς «ακριβείας» μεμονωμένων στόχων, αποφεύγοντας βομβαρδισμούς με χρήση όπλων διασποράς σε ευρύτερες περιοχές⁷²², όπως είναι οι βομβαρδισμοί με χρήση όπλων διασποράς βομβιδίων⁷²³ ή βομβαρδισμούς με συμβατικές βόμβες σε μεγάλη ποσότητα, όπως αυτοί που εκτελούν βαριά βομβαρδιστικά αεροσκάφη τύπου B-52⁷²⁴. Επίσης, η περιορισμένη χρήση βαρέος πυροβολικού⁷²⁵, στόχευσε στην καταστροφή μεμονωμένων στόχων

⁷²⁰ Regan , *ο.π.*, σ.σ.198-208.

⁷²¹ Wheeler , *ο.π.*, σ.σ.256-257.

⁷²² Regan , *ο.π.*, σ.203.

⁷²³ Είναι οι λεγόμενες βόμβες διασποράς, για τις οποίες θα γίνει λόγος στην ενότητα 6.4. του παρόντος Κεφαλαίου.

⁷²⁴ Endress, Gunter/Gething, Mike, 2002. *Jane's Aircraft Recognition Guide* (Jane's Aircraft Recognition Guide.) New York: HarperResource, σ.304.

⁷²⁵ Gudmundsson, Bruce I., 1993. *On Artillery*. New York: Praeger/Greenwood Publishing Group, σ.σ.17-165.

καθαρά στρατιωτικής σημασίας. Στον βομβαρδισμό ακριβείας χρησιμοποιήθηκαν κυρίως όπλα κατευθυνόμενα ηλεκτρο-οπτικά ή με laser⁷²⁶. Και οι δύο μέθοδοι, όπως θα εξετάσουμε αργότερα⁷²⁷ παρουσιάζουν σοβαρά μειονεκτήματα κατά την χρήση τους σε ανθρωπιστικές επεμβάσεις. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι μεγάλος αριθμός από τους πληγέντες στόχους δεν είχαν καθαρά στρατιωτικό ρόλο, αλλά επηρέαζαν και την ζωή των αμάχων και τις γενικότερες συνθήκες διαβίωσης αυτών, όπως για παράδειγμα η καταστροφή οδικών αξόνων ή κόμβων, ενώ οπωσδήποτε δεν αποφεύχθηκαν οι «παράπλευρες» ανθρώπινες απώλειες⁷²⁸. Η διεθνής κοινότητα απέφυγε να εμπλακεί σε κανονικό πόλεμο επιγείων δυνάμεων, αφήνοντας άθελά της τον ρόλο αυτό στους Κροάτες και πιστεύοντας τελικά ότι ο αεροπορικός βομβαρδισμός (ασφαλής μέθοδος εμπλοκής για την δύναμη επέμβασης –επικίνδυνη όμως για τους αμάχους) ήταν ο αποκλειστικός παράγοντας επιτυχίας.

6.2.5.β.Κόσοβο.

Άλλη μία περιοχή της πρώην Γιουγκοσλαβίας, στην οποία δημιουργήθηκε γρήγορα ο σπινθήρας του πολέμου είναι το Κόσοβο⁷²⁹. Οι Αλβανοί του Κοσόβου σε

⁷²⁶ Luttwak, Edward/Koehl, Stuart L., 1991. *The Dictionary of Modern War*. New York: Gramercy Books-Random House, σ.σ. 344-347.

⁷²⁷ Βλέπε την υποενότητα 6.4. του παρόντος κεφαλαίου, στην οποία θα γίνει εκτενής αναφορά για την τεχνολογία του πολέμου και το πώς αυτή συνδέεται με το στρατιωτικό σκέλος των ανθρωπιστικών επεμβάσεων.

⁷²⁸ Byman, Daniel/Waxman, Matthew/Wolf, Charles, 2002. *The Dynamics of Coercion : American Foreign Policy and the Limits of Military Might (Rand Studies in Policy Analysis)*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.146, 196-197.

⁷²⁹ Ignatieff, Michael, 2001. *Virtual War: Kosovo and Beyond*. New York: Picador, σ.σ.3-161. Επίσης, Diprizio, ο.π., σ.σ.130-145. Γενικά για τις συνθήκες που επικρατούσαν στο Κόσοβο βλέπε Littmann, Mark,

απάντηση των Σερβικών περιορισμών και καταπιέσεων, προχώρησαν στη δημιουργία του UCK (*Ushtria Clirimatare e Kosoves: Kosovo Liberation Army*) και σε επιθέσεις εναντίον των Σέρβων. Οι Σέρβοι απάντησαν απωθώντας τον UCK και ταυτόχρονα υποχρεώνοντας σε απομάκρυνση τους Αλβανούς κατοίκους του Κοσόβου. Παρά τις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας και τις διεθνείς πιέσεις οι Σέρβοι επανέλαβαν τους διωγμούς εναντίον των Αλβανών αμάχων, αλλά παράλληλα ο UCK είχε περιορισμένο αριθμό επιτυχιών: το NATO δίσταζε να επαναλάβει τους βομβαρδισμούς των ετών 1994-95 για να μην θεωρηθεί ότι επεμβαίνει υπέρ των Κοσοβάρων και των αποσχιστικών τους τάσεων παρά την συμφωνία κατάπαυσης του πυρός που επιτεύχθηκε με τους Σέρβους, ο UCK επανέλαβε τις επιχειρήσεις του και οι Σέρβοι τις διώξεις των Αλβανών. Τελικά το NATO αποφάσισε την διενέργεια βομβαρδισμών με τις ΗΠΑ να διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο σε αυτούς⁷³⁰.

Αποδείχτηκε όμως ότι οι βομβαρδισμοί, ούτε σε σύντομο χρονικό διάστημα ανάγκασαν τους Σέρβους να σταματήσουν τις «εκκαθαριστικές» επιχειρήσεις εναντίον των Κοσοβάρων (υπό την ανάπτυξη και την εποπτεία μίας διεθνούς δύναμης), ούτε τη στρατιωτική τους ικανότητα μείωσαν, αλλά ούτε και εκμηδένισαν την επιθυμία τους να

1999. *Kosovo: Law and Diplomacy*. London: Centre for Policy Studies. Επιπροσθέτως, Judan, Tim, 2000. *Kosovo: War and Revenge*. New Haven: Yale University Press. Τέλος, Chomsky, Noam, 2003. *Hegemony or Survival. America's Quest for Global Dominance*. New York: Metropolitan Books/Henry Holt and Company, σ.σ.53-59. Για τα προβλήματα, τα οποία προέκυψαν κατά την επέμβαση στο Κόσοβο γενικότερα βλέπε, Jokic, Aleksandar/Wilkins, Burleigh, 2003. *Lessons of Kosovo: The Dangers of Humanitarian Intervention*. New York: Broadview Press.

⁷³⁰ Wheeler, ο.π., σ.σ.257-269.

συνεχίσουν τον πόλεμο εναντίον των Αλβανών του Κοσόβου⁷³¹. Όσο η καταστροφή στρατιωτικών στόχων στην περιοχή του Κοσόβου, δεν ήταν η αναμενόμενη, γιατί οι Σέρβοι απέκρυπταν επιτυχώς τα βαρέα όπλα τους, τόσο η πίεση για άμεσο αποτέλεσμα οδηγούσε σε βομβαρδισμό της υποδομής τους (γέφυρες, διύλιστήρια, εργοστάσια), δίνοντας στην επέμβαση χαρακτήρα εκδίκησης και στον στρατιωτικό βομβαρδισμό χαρακτήρα μοχλού πίεσης προς την Σερβική ηγεσία να συνθηκολογήσει προκειμένου να σωθεί η χώρα και ο άμαχος πληθυσμός. Ταυτόχρονα δεν έγινε καμία ενέργεια για χειρσαία επέμβαση, ώστε να επιτευχθεί κάτι ανάλογο με την περίπτωση του πολέμου στην Βοσνία⁷³².

Η αλλαγή του στόχου των βομβαρδισμών στην υποδομή των Σέρβων, αύξησε αναπόφευκτα τις απώλειες αμάχων και επηρέσε αρνητικά τις συνθήκες διαβίωσης του Σερβικού λαού. Είναι χαρακτηριστικά τα διαθέσιμα στοιχεία για τα αποτελέσματα των βομβαρδισμών σε κατοικημένες περιοχές:

⇒ Μεγάλο μέρος της Σερβίας έμεινε χωρίς ηλεκτρικό ρεύμα από επιθέσεις σε σταθμούς παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και στο δίκτυο διανομής της. Σε πολλές περιπτώσεις αυτό είχε ως συνέπεια και την διακοπή παροχής νερού μέσω του δικτύου ύδρευσης.

⇒ 47 άμαχοι έχασαν τη ζωή τους σε λεωφορείο κατά τον βομβαρδισμό γέφυρας.

⁷³¹ Wheeler, *ο.π.*, σ.270.

⁷³² Shue, Henry, 2003. “Bombing to rescue?: NATO’s 1999 bombing of Serbia”, εις Chatterjee, *ο.π.*, σ.σ.97-99. Επίσης, Wheeler, *ο.π.*, σ.σ.270-272.

⇒ Οι δύο κύριοι οδικοί άξονες και οι δύο αντίστοιχοι σιδηροδρομικοί μεταξύ Σερβίας – Κοσόβου καταστράφηκαν.

⇒ Βομβαρδιστικό B-2, κτύπησε την Κινεζική πρεσβεία στο Βελιγράδι φονεύοντας 4 άτομα.

⇒ Βόμβα διασποράς έπεσε σε κατοικημένη περιοχή με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 14 άμαχοι.

⇒ Πολλές πρεσβείες έπαθαν ζημιές από τους βομβαρδισμούς.

⇒ Οι Σέρβοι ισχυρίζονται ότι υπήρξαν πολλές απώλειες αμάχων από τη χρήση βομβών διασποράς.

⇒ Στόχους αποτέλεσαν και η πολυτελής κατοικία του Μιλόσεβιτς, το κτήριο της Ραδιοτηλεόρασης κ.τ.λ.

⇒ Στόχους αποτέλεσαν και το πολιτικό τηλεφωνικό δίκτυο καθώς και δίκτυα υπολογιστών που χρησιμοποιούνται από κοινού με τον στρατό⁷³³.

⇒ Σύμφωνα με το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων 500 άμαχοι απωλέσθησαν συνολικά, λόγω των βομβαρδισμών⁷³⁴.

Στρατιωτικά όμως τα αποτελέσματα δεν φαίνεται να είναι τα αναμενόμενα και υπάρχει δυσαναλογία στον βαθμό βλάβης της Σερβικής πολεμικής μηχανής σε σχέση με

⁷³³ Columbus, Frank (ed), 1999. *Kosovo-Serbia: A Jus War?* Commack, New York: Nova Science Publishers, Inc., σ.σ.204-258.

⁷³⁴ Human Rights Watch, 2000. *Civilian deaths in the NATO air campaign*. New York: Human Rights Watch.

το μέγεθος των βομβαρδισμών⁷³⁵. Για να αποφευχθούν απώλειες πιλότων και αεροσκαφών οι βομβαρδισμοί επιχειρήθηκαν από μεγάλο ύψος, γεγονός που μείωσε την ακρίβειά τους⁷³⁶. Οι Σέρβοι πάντως συνέχισαν την πολιτική τους έναντι του Αλβανικού στοιχείου⁷³⁷ και σε συνδυασμό με τους βομβαρδισμούς ο αριθμός των προσφύγων αυξήθηκε⁷³⁸.

Στρατιωτικά λοιπόν η ισχυρότερη πολεμική αεροπορική μηχανή του κόσμου σφυροκόπησε την Σερβία χωρίς να βλάψει σε ανάλογο βαθμό τη στρατιωτική της ισχύ, αλλά καταστρέφοντας την υποδομή της και έγινε μοχλός πίεσης για την Σερβική ηγεσία, ώστε αυτή να σταματήσει τη δίωξη των Κοσοβάρων. Μόνο όταν ο ισχυροποιημένος UCK ξεκίνησε επιτυχημένες επιχειρήσεις, οι Σέρβοι αποκάλυψαν τις θέσεις των όπλων τους και έγιναν εύκολος στόχος των βομβών διασποράς⁷³⁹.

Έχουμε λοιπόν το παράδοξο γεγονός, να αποφασίζεται και να διενεργείται μία επέμβαση από αέρος, χωρίς παράλληλη συμμετοχή χερσαίων δυνάμεων, σε μία περιοχή

⁷³⁵ Ministry of Defense, 2000. *Lessons from the crisis*. London: Her Majesty's Stationery Office. Επίσης, Chomsky, Noam, 1999. *The New Military Humanism. Lessons from Kosovo*. London: Pluto Press, σ.σ.133-155.

⁷³⁶ McCarthy, James Σ., 2001. "Kosovo: its ethical implications" εις Mileham, Patrick/Willett, Lee, 2001. *Military Ethics for the Expeditionary Era*. London: The Royal Institute of International Affairs, σ.39.

⁷³⁷ Βλέπε γενικά Vickers, Miranda, 1998. *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. New York: Columbia University Press.

⁷³⁸ Chomsky, *A New Generation Draws the Line*, ο.π., σ.σ.94-147. Ακόμη, Δουζινάς, Κώστας, 2001. "Ανθρώπινα δικαιώματα, ανθρώπινη υπόσταση και στρατιωτικός ανθρωπισμός". *Σύγχρονα Θέματα*, Τεύχος 76-77, Ιανουάριος-Ιούλιος 2001: 54-55.

⁷³⁹ Ακόμη, Chomsky, Noam, 1999. *The New Military Humanism. Lessons from Kosovo*. London: Pluto Press, σ.σ.26, 63,64-65..

όπου χωροταξικά θύμα και θύτης της γενοκτονίας ζουν πολύ κοντά, άρα λόγω της φύσης της επέμβασης δεν μπορεί να υπάρξει ενεργός προστασία του θύματος (ο αεροπορικός βομβαρδισμός δεν παρέχει τέτοια προστασία στους αμάχους) και τελικά ενώ οι βομβαρδισμοί στοχεύουν την υποδομή του θύτη, παράλληλα πλήττουν και το θύμα, δηλαδή τον άμαχο πληθυσμό⁷⁴⁰.

Όταν το NATO άρχισε να συγκεντρώνει επίγειες στρατιωτικές δυνάμεις, (αποκαλύπτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο ενεργά την πρόθεσή του να επέμβει χερσαία) και οι Σέρβοι άρχισαν να γνωρίζουν ήττες από τον UCK, σε συνδυασμό με την εκτεταμένη καταστροφή της Σερβικής υποδομής, η πολιτική ηγεσία των Σέρβων επέλεξε την συνθηκολόγησή⁷⁴¹. Ανάλογες δηλαδή στρατιωτικές συνθήκες με αυτές του πολέμου στη Βοσνία, προκάλεσαν τη λήξη της κρίσης στο Κόσοβο. Εάν η θέληση της Δύσης για την παύση των βιαιοτήτων, είχε εκφραστεί νωρίτερα με χερσαία επέμβαση, έστω και με τον περιορισμένο σκοπό της δημιουργίας ασφαλών περιοχών για τους Αλβανούς, ίσως οι συνέπειες του πολέμου να ήταν διαφορετικές και για τους Σέρβους και για τους Αλβανούς. Όμως η χερσαία δύναμη θα έπρεπε να είναι έτοιμη να υποστεί και απώλειες σε αυτή την προσπάθεια, γεγονός μη αποδεκτό από τις δυνάμεις επέμβασης, όπως είχε ήδη αποκαλυφθεί από την επέμβαση στην Σομαλία⁷⁴². Το επόμενο βήμα ήταν η αντιστροφή των όρων, όπου οι Σέρβοι οδηγήθηκαν στην προσφυγοποίηση, φοβούμενοι αντίποινα των Αλβανών⁷⁴³.

⁷⁴⁰ Peterson, Scott, 1999. "This Time, war-crimes trial is on a fast track". *Christian Science Monitor*, 27 Αυγούστου 1999.

⁷⁴¹ Roberts, "Humanitarian War", *ο.π.*, σ.118.

⁷⁴² Wheeler, *ο.π.*, σ.203.

⁷⁴³ Wheeler, *ο.π.*, σ.σ.272-280.

Σχετικά με τα όπλα που χρησιμοποιήθηκαν σε αυτή την επέμβαση, αυτά περιορίστηκαν σε διάφορους τύπους βομβών κατευθυνόμενων ή μη. Οι κατευθυνόμενες βόμβες⁷⁴⁴ είναι εκείνες που αναφέρονται ως όπλα ακριβείας για την αποφυγή απωλειών αμάχων, χωρίς αυτό να ισχύει πάντα. Επίσης, φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκαν και βόμβες διασποράς⁷⁴⁵, που είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε αδιάκριτη βλάβη του άμαχου πληθυσμού. Το κυριότερο όμως είναι όχι τόσο η επιλογή των όπλων, αλλά η επιλογή των στόχων, αντικείμενο που δημιούργησε τα μεγαλύτερα ερωτηματικά, καταλήγοντας στη διατύπωση ερωτημάτων σχετικά με τη μέθοδο διεξαγωγής της επέμβασης στο Κόσοβο⁷⁴⁶.

⁷⁴⁴ Η προσπάθεια χρησιμοποίησης κατευθυνόμενων βομβών έχει ιστορία. Βλέπε σχετικά Schmitt, Vernon R., 2002. *Controlled Bombs and Guided Missiles of the World War II and Cold War Eras*. Washington D.C.: Society of Automotive Engineers.

⁷⁴⁵ Οι βόμβες διασποράς χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά στον πόλεμο του Βιετνάμ ως όπλα κατά προσωπικού. Αυτές ρίπτονται από αεροσκάφος, αποτελούνται από μία αεροδυναμική θήκη λεπτού τοιχώματος σταθεροποιούμενη με πτερύγια, η οποία περιέχει πολλά μικρά υποπυρομαχικά ή βομβίδια. Οι πιο συνηθισμένοι τύποι τέτοιων βομβών είναι οι U.S. Mk.20 ROCKEYE (anti-tank) SADEYE (anti-personnel) και BL.755.

⁷⁴⁶ Cook, Martin L., 2000. “Two Road Diverged, and We Took The One Less Traveled: Just Recourse to War and the Kosovo Intervention”, εις Buckley, William J., 2000. *Kosovo: Contending Voices on Balkan Interventions*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, σ.σ. 266-272. Επιπροσθέτως, Habermas, Jürgen, 2000. “Bestiality and Humanity: A War on the Border between Law and Morality”, εις Buckley, ο.π., σ.σ.306-316. Επίσης, Walzer, Michael, 2000. “Kosovo”, εις Buckley, ο.π., σ.σ.333-335. Ακόμη, Little, David, 2000. “Force and Humanitarian Intervention: The Case of Kosovo”, εις Buckley, ο.π., σ.σ.356-362. Τέλος, Elshtain, Jean-Bethke, 2000. “Kosovo and the Just War Tradition”, εις Buckley, ο.π., σ.σ.363-367. Γενικότερα, βλέπε Wrage, Stephen D. (ed), 2003. *Immaculate Warfare: Participants Reflect on the Air Campaigns over Kosovo, Afghanistan, and Iraq*. New York: Praeger Publishers.

6.3. Από την πράξη στην θεωρία: το *jus in bello* στην ανθρωπιστική επέμβαση.

Εξετάσαμε στα προηγούμενα, έναν αριθμό αντιπροσωπευτικών ανθρωπιστικών επεμβάσεων και δώσαμε βάρος στην παρουσίαση του στρατιωτικού σκέλους, στον βαθμό επιτυχίας και βέβαια στις επιπτώσεις στους αμάχους, η προστασία των οποίων αποτελεί κεντρικό ζητούμενο στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων και τη θεωρία του δικαίου πολέμου⁷⁴⁷. Η ανθρωπιστική επέμβαση από τη φύση της εμπλέκεται με την προστασία αμάχων, οι οποίοι διώκονται από ενόπλους που συνήθως δεν αναγνωρίζουν τους περιορισμούς του Δικαίου του Πολέμου. Είναι αναμενόμενο ότι δεν καθίσταται πάντοτε δυνατό μια στρατιωτική επιχείρηση να λαμβάνει χώρα σε περιοχές, στις οποίες δεν υπάρχουν άμαχοι αναμεμιγμένοι με τους αντιμαχόμενους⁷⁴⁸.

Δημιουργείται λοιπόν η έντονη ανάγκη οριοθέτησης των μεθόδων, των όπλων, αλλά και της τακτικής που πρέπει να ακολουθηθεί, ώστε η ανθρωπιστική επέμβαση να χαρακτηριστεί δίκαιη στην διεξαγωγή της. Ακολουθώντας την θεωρία του δικαίου πολέμου, ως την κατά το δυνατόν ρεαλιστική αντιμετώπιση του προβλήματος, θα προσπαθήσουμε να θέσουμε τις αρχές του *jus in bello* στην ανθρωπιστική επέμβαση, αξιοποιώντας και τα διδάγματα από τα αποτελέσματα των επεμβάσεων που αναπτύξαμε.

Οι απαραίτητες αρχές που διέπουν την δίκαιη επέμβαση είναι η αρχή της διάκρισης και η αρχή της αναλογικότητας⁷⁴⁹. Η πρώτη εξασφαλίζει το γεγονός να μην αποτελούν οι άμαχοι πρωταρχικό και επιδιωκόμενο στόχο των στρατευμάτων, και ιδιαιτέρως εκείνων των στρατευμάτων, τα οποία επεμβαίνουν για ανθρωπιστικούς λόγους. Η δεύτερη αφορά

⁷⁴⁷ Johnson, James Turner, 1999. *Morality and Contemporary Warfare*. New Haven, London: Yale University Press, σ.σ.119-120.

⁷⁴⁸ Johnson, ο.π., σ.σ.114-115.

⁷⁴⁹ Βλέπε τη σχετική ανάλυση στο Κεφάλαιο 3, υποενότητες 3.2.1. και 3.2.2. της παρούσας διατριβής.

την περίπτωση κατά την οποία η τήρηση της αρχής της διάκρισης δεν μπορεί να διασφαλιστεί απόλυτα: στην περίπτωση αυτή, οι παράπλευρες απώλειες θα πρέπει απαραίτητως να βρίσκονται σε αναλογία με την σπουδαιότητα επίτευξης του στόχου της επέμβασης⁷⁵⁰.

Η αρχή της διάκρισης είναι, ειδικά για την ανθρωπιστική επέμβαση, ό,τι η ψυχή για το σώμα: η εκ προθέσεως βλάβη αμάχων από την στρατιωτικά δύναμη που διενεργεί την επέμβαση, νεκρώνει την ανθρωπιστική της υπόσταση. Ομοίως και η εκ προθέσεως βλάβη μη στρατιωτικών στόχων, που θα επηρεάσει την ζωή των αμάχων⁷⁵¹. Η ανθρωπιστική επέμβαση οφείλει κατά τη διεξαγωγή της, να είναι σταθερά προσηλωμένη σε αυτή την αρχή, ώστε να μην εκφυλιστεί σε ένα πόλεμο *αντιποίνων*⁷⁵², αλλά ούτε και να πάρει τη μορφή μιάς ξεκάθαρης και χωρίς όρια τοποθέτησης υπέρ κάποιας παράταξης⁷⁵³. Αμέσως δημιουργούνται τα ερωτήματα που σχετίζονται με θέματα, όπως

⁷⁵⁰ Johnson, *ο.π.*, σ.126.

⁷⁵¹ O' Brien, William V., 1981. *The Conduct of Just and Limited War*. New York: Praeger Publishers, σ.σ.42-47.

⁷⁵² Σχετικά με τα αντίποινα βλέπε Walzer, *Just and Unjust Wars*, *ο.π.*, σ.σ.207-222.

⁷⁵³ Λανθασμένα πιστεύω ο Tesón (Tesón, *ο.π.*, σ.σ.265-266) υποστηρίζει, με αφορμή την επέμβαση στη Βοσνία, ότι σε γενικές γραμμές, κατά την πραγματοποίηση μίας ανθρωπιστικής επέμβασης ο θύτης (ο παράγοντας, ο οποίος δημιούργησε το πρόβλημα) και το θύμα πρέπει να έχουν διαφορετική αντιμετώπιση, και ότι ο επεμβαίνων οργανισμός να μεροληπτεί υπέρ του θύματος· ο επεμβαίνων οργανισμός πρέπει να διέπεται από τις αρχές της αμεροληψίας και της δικαιοσύνης. Αυτό μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο στην περίπτωση κατά την οποία ο θύτης είναι κάποιος δικτάτορας και η ομάδα, η οποία τον βοηθάει (αλλά και ακόμα και τότε, την τύχη αυτών των ανθρώπων θα την αποφασίσει το αρμόδιο διεθνές δικαστήριο, δεν είναι μέσα στις αρμοδιότητες καμιάς κυβέρνησης και κανένος συνασπισμού κρατών να τους κρίνει)· σε

πώς θα διακρίνουμε τους αμάχους από τους ενόπλους, ποιοί είναι τελικά οι άμαχοι και ποιοί οι μη-στρατιωτικοί στόχοι.

Από τις επεμβάσεις που εξετάσαμε, διαπιστώσαμε ότι εκείνες που τελέστηκαν πριν τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου, είχαν στρατιωτικά καθορισμένους στόχους, και περιλάμβαναν συνήθως επίθεση εναντίον εθνικών στρατών ή διακριτών στρατιωτικών ομάδων. Επομένως, κατά βάση εξασφάλιζαν τη διάκριση και την προστασία των αμάχων⁷⁵⁴. Αντίθετα, μετά τον ψυχρό πόλεμο οι επεμβάσεις ξεκινούν με την προσπάθεια προστασίας μιας μερίδας αμάχων, τη δημιουργία συνθηκών κατάλληλων για τη διανομή ανθρωπιστικής βοήθειας και καταλήγουν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον εκείνων που αντιτίθενται σε αυτές τις ενέργειες, συνήθως με τη μορφή ανταρτοπολέμου ή πολέμου φθοράς⁷⁵⁵. Τότε, η διάκριση των αμάχων καθίσταται δυσχερής, εφόσον είναι πλέον εύκολη η ανάμιξή τους με τους διενεργούντες τον πόλεμο φθοράς

Άρα είναι εμφανής η διαφορά στην αξιολόγηση των δύο περιπτώσεων: η σύγχρονη επέμβαση είναι αυτή που εγείρει τα περισσότερα προβλήματα σχετικά με τη δίκαιη διεξαγωγή της⁷⁵⁶ και την προσπάθεια να μην προκληθεί βλάβη στους άμαχους. Δεν θα

περιπτώσεις εμφυλίων πολέμων, η βοήθεια πρέπει να παρέχεται εξίσου προς τους αμάχους και των δύο πλευρών, εφόσον υπάρχει τέτοια ανάγκη.

⁷⁵⁴ Για τις επεμβάσεις την εποχή του Ψυχρού Πολέμου, βλέπε Feste, Karen A., 1992. *Expanding the Frontiers: Superpower Intervention in the Cold War*. New York: Praeger Publishers.

⁷⁵⁵ Αναλυτικότερα, για τον πόλεμο φθοράς βλέπε Malkasian, Carter, 2002. *A History of Modern Wars of Attrition*. New York: Praeger Publishers.

⁷⁵⁶ Οι επεμβάσεις της εποχής του ψυχρού πολέμου, εγείρουν ερωτήματα που αφορούν κυρίως το *jus ad bellum*, καθώς ήταν ως επί το πλείστον μονομερείς και χωρίς την έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Για περισσότερα βλέπε το Κεφάλαιο 5, την υποενότητα που αφορά την αρχή της αρμόδιας εξουσίας.

πρέπει όμως να καταδικάζουμε μία επέμβαση για τα θλιβερά αποτελέσματα στα οποία κατέληξε (για παράδειγμα η επέμβαση στην Σομαλία, συγκρινόμενη με αυτή στο Πακιστάν), χωρίς πρώτα να μελετήσουμε τη μέθοδο και την φύση διεξαγωγής της κάθε σύγκρουσης. Η φύση του πολέμου και ο γεωγραφικός χώρος διεξαγωγής του, επιδρά στη βλάβη που υφίστανται οι μη στρατιωτικοί στόχοι.

Για να γίνουμε σαφέστεροι, όταν οι Ινδοί, όπως αναφέραμε κατά την επέμβαση στο Ανατολικό Πακιστάν, απέφυγαν κατοικημένες περιοχές, το έκαναν για λόγους τακτικής, αλλά ταυτόχρονα ακολουθούσαν, έστω και χωρίς αυτό να είναι η βασική τους πρόθεση, την αρχή της διάκρισης. Στη Σομαλία, εφόσον ο πόλεμος μετατράπηκε σε καταδίωξη ενός πολέμαρχου, ο οποίος κινούταν εκ προθέσεως σε αστικά κέντρα, η επέμβαση απομακρύνθηκε από την αρχή της διάκρισης και είχε τις συνακόλουθες αρνητικές συνέπειες στον άμαχο πληθυσμό.

Συνεπώς, προκειμένου να συνδυαστεί ο ρεαλισμός στην εκτέλεση μιας ανθρωπιστικής επέμβασης με την ανάγκη διάκρισης των αμάχων, θα πρέπει:

- ⇒ Σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η δύναμη επέμβασης έχει *αμυντικό ρόλο* (δηλαδή στην περίπτωση κατά την οποία δέχεται επίθεση), τότε ανταποκρίνεται με τη χρήση μεθόδων, οι οποίες θα βλάψουν κατά το δυνατόν λιγότερο τους αμάχους.
- ⇒ Σε περιπτώσεις, στις οποίες αποφασίζεται η *επιθετική δράση* της δύναμης επέμβασης, επίσης πρέπει να επιλέγονται στρατιωτικές τακτικές που θα ελαχιστοποιήσουν τις απώλειες αμάχων.

Οποσδήποτε, όπως φαίνεται από τις παραπάνω προτάσεις, *σε καμία περίπτωση* δεν θα πρέπει οι άμαχοι να αποτελέσουν τον κεντρικό στόχο των οποιωνδήποτε

στρατιωτικών πράξεων των δυνάμεων επέμβασης. Ανεξάρτητα λοιπόν από το εάν η δύναμη επέμβασης δέχεται ή σχεδιάζει μία επίθεση, οι στρατιώτες είναι εκείνοι που πρέπει να επωμίζονται τους κινδύνους της ένοπλης σύγκρουσης, εν αντιθέσει με τους αμάχους, οι οποίοι πρέπει οπωσδήποτε να προστατεύονται με τον καλύτερο δυνατο τρόπο.

Εάν όμως η αποφυγή πρόκλησης βλάβης στους αμάχους είναι ανέφικτη κατά τη διεξαγωγή ενός πολέμου, και με σαφώς αυστηρότερα κριτήρια στην περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης, τότε απαιτείται η ακριβέστερη οριοθέτηση του επιτρεπτού βαθμού προσβολής μη στρατιωτικών στόχων. Σε αυτό το σημείο και σε σύνδεση με τη δεύτερη αρχή που αναφέραμε, την αρχή της αναλογικότητας, η θεωρία του δίκαιου πολέμου μας δίνει ένα χρήσιμο εργαλείο, το νόμο του διπλού αποτελέσματος⁷⁵⁷. Πώς αυτός αξιοποιείται στην περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης;

Αν υποθέσουμε ότι μία δύναμη επέμβασης, έχει δεχτεί επίθεση από ενόπλους, αναμειγμένους ηθελημένα με αμάχους, τότε, όπως αναφέραμε, δικαιολογείται να απαντήσει δυναμικά, με τη χρήση όπλων, τόσης όμως ισχύος, ώστε να αποφευχθούν μαζικές και ανεξέλεγκτες απώλειες (για παράδειγμα μπορεί να γίνει χρήση φορητού

⁷⁵⁷Για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε το Κεφάλαιο 3, την υποενότητα 3.2.2. Ακόμη, Walzer, *Just and Unjust Wars*, ο.π., σ.σ.151-159. Επίσης, Predelli, Stefano, 2004. “Some Comments on Double Effect and Harmful Involvement”. *Journal of Military Ethics* (2004) 3(1): 16-26. Ακόμη, Brown, Gary D., 2003. “Proportionality and Just War”. *Journal of Military Ethics* (2003) (2(3)): 171-185. Τέλος, για μία συνοπτική παρουσίαση της εφαρμογής της σε περιβάλλοντα πόλεων, όπου στρατιωτικές δυνάμεις και άμαχοι συνυπάρχουν, βλέπε Lekea, Joanne K., 2003. “ ‘Missile Strike Carried Out With Yemeni Cooperation’ - The War Against Terrorism: A Different Kind Of War?”. *Journal of Military Ethics* (2003) (2(3)): 233-234.

οπλισμού, αλλά όχι ρίψη επιθετικών χειροβομβίδων κατά προσωπικού⁷⁵⁸, οι οποίες διασπείρουν θραύσματα σε μεγάλη έκταση). Τις απώλειες αμάχων, οι οποίες θα υπάρξουν σε μία τέτοια περίπτωση, τις αιτιολογεί ο νόμος του διπλού αποτελεσματος, εάν έχουν επιλεγεί τα πιο κατάλληλα για την περίπτωση όπλα, ώστε να μην υποστεί – κατά το δυνατόν- ζημία ο άμαχος πληθυσμός (έτσι θα έχει γίνει κάθε δυνατή προσπάθεια να προστατευθούν οι άμαχοι).

Τι γίνεται όμως στην περίπτωση, κατά την οποία η δύναμη επέμβασης, σχεδιάζει μία επιθετική ενέργεια, η οποία γνωρίζουμε ότι θα οδηγήσει και σε απώλειες αμάχων; Κατ' αρχήν πρέπει να διερευνώνται όλες οι στρατιωτικές δυνατότητες εκτέλεσης αυτής της ενέργειας. Ο από αέρος βομβαρδισμός της Σερβίας ήταν περισσότερο επιζήμιος για τους αμάχους σε σχέση με μία χερσαία επέμβαση. Η επιχείρηση εναντίον ενόπλων, οι οποίοι κρύβονται εντός κτιρίου, στο οποίο ζουν και άμαχοι, βλάπτει λιγότερο τους δεύτερους, εάν αντί της χρήσεως βαρέως πυροβολικού, η επιχείρηση διενεργηθεί με επέμβαση πεζικών δυνάμεων. Δηλαδή, *εάν δεχτούμε ως δεδομένη την πιθανότητα του τραυματισμού και της απώλειας αμάχων κατά τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις, θα πρέπει να αναζητήσουμε την μέθοδο εκείνη, η εφαρμογή της οποίας θα εξασφαλίζει το γεγονός ότι αυτοί (οι άμαχοι) θα ζημιωθούν λιγότερο, έστω αν το κόστος αυτό μεταφερθεί στην δύναμη*

⁷⁵⁸ Οι χειροβομβίδες αυτού του τύπου, λόγω της καταστροφικότητάς τους, χρησιμοποιούνται περισσότερο από στρατεύματα που κινούνται σε εμπόλεμες ζώνες χωρίς να έχουν κάλυψη. Αξίζει να σημειωθεί η προσπάθεια από τον Βρετανικό στρατό να χρησιμοποιήσει μία χειροβομβίδα ειδική για περιπτώσεις κράτησης ομήρων, την “Flash-Bang”, είδος μη-φονικού όπλου, η οποία δημιουργεί μία εντόνως ηχηρή έκρηξη και με μία εκτυφλωτική λάμψη, που στοχεύει στο να θέσει προσωρινά εκτός μάχης τους αντιπάλους, αλλά δεν προκαλεί μόνιμες συνέπειες.

*επέμβασης*⁷⁵⁹. Γενικά όμως και προκειμένου η επέμβαση να μην διολισθίσει σε ολοκληρωτικό πόλεμο, οφείλουμε σε περίπτωση, κατά την οποία διαπιστωθεί ανάγκη να πραγματοποιηθεί επίθεση αρχόμενη από την πλευρά των δυνάμεων επέμβασης, *οι επιθετικές ενέργειες να είναι πολύ καλά σχεδιασμένες, ενώ εάν δεν είναι δυνατή η εξασφάλιση ή υπάρχουν αμφιβολίες για την περιορισμένη έκταση των συνεπειών σε αμάχους, να μην διενεργούνται.*

Ανάλογα είναι και τα συμπεράσματα για το ποιού στόχοι δύνανται να χαρακτηρίζονται ως στρατιωτικοί στην ανθρωπιστική επέμβαση. Νομίζω ότι, *οφείλουμε να περιορίζουμε αυστηρά την δράση των δυνάμεων επέμβασης σε καθαρά στρατιωτικής φύσεως στόχους, ενώ παράλληλα να απαγορεύουμε την προσβολή στόχων που έχουν έστω και μικρή ωφέλεια για τους αμάχους.* Η καταστροφή ενός εργοστασίου παραγωγής φορητού οπλισμού, ο οποίος χρησιμοποιείται για την εκτέλεση γενοκτονίας, αιτιολογείται απόλυτα, έστω και εάν προκαλέσει απώλειες εργατών ή αμάχων στην περιοχή θέσης του. Όμως, η καταστροφή ενός εργοστασίου παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, το οποίο παρέχει ρεύμα και στο εργοστάσιο παραγωγής όπλων, αλλά και σε

⁷⁵⁹ Σχετικά με το εάν το βάρος της προστασίας σε έναν πόλεμο πρέπει να πέφτει στους στρατιώτες ή στον άμαχο πληθυσμό, υπάρχει μία μεγάλη συζήτηση. Οι υποστηρικτές του ρεαλισμού στις διακρατικές σχέσεις υποστηρίζουν ότι ακόμα και στις ανθρωπιστικές επεμβάσεις, όταν υπάρχει κίνδυνος για τις δυνάμεις επέμβασης, τότε αυτές πρέπει να αποχωρούν, καθώς δεν πρέπει να τίθενται σε κίνδυνο οι ζωές των στρατιωτών ενός κράτους για να προστατεύσουν άτομα, τα οποία δεν είναι τα ίδια πολίτες του κράτους τους. Βλέπε Wheeler, *ο.π.*, σ.σ.21-52. Ωστόσο, ειδικά για την περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης, της οποίας ο σκοπός εξ ορισμού είναι η προστασία των πολιτών –και δη ενός άλλου κράτους– πρέπει να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια να μην υφίστανται αυτοί, στο μέτρο του δυνατού, τα δεινά της επέμβασης και όταν αυτό δεν είναι δυνατό, τότε οι επιπτώσεις πάνω τους να είναι όσο γίνεται οι ελάχιστες δυνατές.

μία πόλη, δεν δικαιολογείται ούτε ως προς τις συνέπειες και τις επιπτώσεις του στους εργάτες ή τους αμάχους της περιοχής του, ούτε πολύ περισσότερο, ως προς τις συνεπειες στη διαβίωση των αμάχων της πόλης (εφόσον η καταστροφή του εργοστασίου παραγωγής ενέργειας θα επηρεάσει αναμφίβολα και τη λειτουργία άλλων μονάδων, οι οποίες λειτουργούν επ'ωφελεία του άμαχου πληθυσμού, όπως συμβαίνει π.χ. στην περίπτωση των νοσοκομείων, η λειτουργία των οποίων πολλές φορές παύει ή καθίσταται προβληματική)⁷⁶⁰.

Τέτοια περίπτωση επέμβασης, διαπιστώσαμε ότι είχαμε στο Κόσοβο, με αποτέλεσμα να αμφισβητηθεί ο δίκαιος χαρακτήρας της. Ακόμα η καταστροφή μίας γέφυρας που χρησιμοποιείται από κοινού από αμάχους και ενόπλους, πάλι δεν αιτιολογείται, καθόσον επηρεάζει την διαβίωση των αμάχων (επί παραδείγματι μεταφορά τροφίμων και φαρμάκων). Ένα εργοστάσιο παραγωγής οχημάτων, εφόσον διαπιστωθεί ότι η παραγωγή του περιορίζεται σε στρατιωτικά οχήματα, μπορεί να αποτελέσει στόχο. Όμως εάν παράγει και οχήματα για τους πολίτες – αμάχους τότε δεν αιτιολογείται, διότι αυτά τα οχήματα μπορεί να είναι ασθενοφόρα ή οχήματα μεταφοράς τροφίμων.

Έτσι λοιπόν, όταν σε μία ανθρωπιστική επέμβαση, η οποία επικεντρώνεται και στοχεύει στην καταστολή των στρατιωτικών εκείνων δυνάμεων, που αποτελούν την αιτία καταπίεσης και εξόντωσης κάποιας πληθυσμιακής ομάδας, με τη χρήση βίας, δεν μπορεί να γίνει χωρίς δεύτερες σκέψεις αποδεκτό το γεγονός της απώλειας αμάχων· όταν οι απώλειες αμάχων δεν μπορούν να ελεγχθούν από τις δυνάμεις επέμβασης και να περιοριστούν κατά το δυνατό, τότε η διεξαγωγή της επέμβασης με ταυτόχρονη διατήρηση του ανθρωπιστικού της υπόβαθρου δεν μπορεί να καταστεί δυνατή

⁷⁶⁰ Ο' Brien , *ο.π.*, σ.σ.48-55. Ακόμη, Walzer, *Just and Unjust Wars*, *ο.π.*, σ.σ.144-147.

(καταρρίπτεται η προσπάθεια προστασίας των αμάχων, δηλαδή η βασική αιτία για την πραγματοποίηση της επέμβασης). Στην περίπτωση λοιπόν της ανθρωπιστικής επέμβασης, η χρήση βίας θα πρέπει να υπόκειται στις ανωτέρω αρχές και μάλιστα στην περισσότερο ακραία και αυστηρή εφαρμογή τους. Το γεγονός αυτό εκφράζεται στρατιωτικά με ανάλογες αποφάσεις σε επίπεδο τακτικής, δηλαδή μεθόδων άμυνας και επίθεσης και ακολούθως σε ορθή επιλογή όπλων και δυνάμεων που θα χρησιμοποιηθούν.

Από τις επεμβάσεις που αναλύσαμε, φαίνεται ότι αυτές του Πακιστάν, της Ουγκάντας και λιγότερο της Γρενάδας, ικανοποιούν σε ικανό ποσοστό τις συνθήκες που αναπτύξαμε, καθώς οι δυνάμεις επέμβασης διατήρησαν τις απώλειες αμάχων σε αποδεκτά χαμηλά ποσοστά. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να λησμονούμε ότι μεγάλο ποσοστό της επιτυχίας τους ως προς την δίκαιη διεξαγωγή τους, οφείλεται στην στρατιωτική αδυναμία αυτών κατά των οποίων στρέφονταν. Επίσης, οι προαναφερθείσες επεμβάσεις ικανοποιούν άλλο ένα στοιχείο που ενισχύει τον δίκαιο χαρακτήρα της διεξαγωγής τους. Ήταν σύντομες (με εξαίρεση αυτή της Ουγκάντα) και οι δυνάμεις επέμβασης αποσύρθηκαν άμεσα μετά την επίλυση του προβλήματος για το οποίο πραγματοποιήθηκαν: έτσι, όπως είναι φυσικό οι δυσμενείς συνέπειες στους αμάχους δεν επιμηκύνθηκαν περισσότερο χρόνο από όσο ήταν αναγκαίο⁷⁶¹.

Αντίθετα, κατά τις επεμβάσεις στη Σομαλία και την πρώην Γιουγκοσλαβία, δεν προηγήθηκε μία ορθή εκτίμηση της τακτικής κατάστασης, με αποτέλεσμα να σημειωθούν παλινωδίες και να υποτιμηθεί η δύναμη των αντιπάλων. Τα αποτελέσματα

⁷⁶¹ Δεδομένου του ότι όσο περισσότερο χρόνο διαμένουν οι δυνάμεις επέμβασης στη χώρα, στην οποία επεμβαίνουν, δημιουργούνται διαρκώς επεισόδια, τα οποία πλήττουν ως επί το πλείστον τους αμάχους. Βλέπε τα σύγχρονα γεγονότα στο Ιράκ: Record, Jeffrey, 2004. *Dark Victory: America's Second War Against Iraq*. Annapolis: Naval Institute Press.

ήταν η διολίσθηση των επεμβάσεων σε παραβίαση κυρίως της αρχής της αναλογικότητας και στην περίπτωση του Κοσόβου και της αρχής της διάκρισης των αμάχων. Μέρος της ευθύνης αυτών των λαθών εκτίμησης και των συνεπαγόμενων βλαβών στον άμαχο πληθυσμό, πρέπει να αναζητηθεί και να αποδοθεί επίσης και στην εμμονή της Δύσης για τις κατά το δυνατόν λιγότερες έμψυχες απώλειες των στρατιωτικών δυνάμεων των επεμβάσεων.

Στη Σομαλία οι πρώτες απώλειες, οδήγησαν τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, και διαδοχικά τους υπόλοιπους συμμετέχοντες σε αποχώρηση⁷⁶². Στη Βοσνία και το Κόσοβο δεν επιχειρήθηκε χερσαία επέμβαση, αλλά επιλέχθηκε ο αεροπορικός βομβαρδισμός από μεγάλο ύψος. Όπως αποδείχτηκε, από μόνες τους οι αεροπορικές δυνάμεις ήταν αδύνατο να σταματήσουν τη Σερβική πολιτική, καθώς, όταν αυτές δεν υποστηρίζονται επαρκώς και αποτελεσματικά από επίγειες μονάδες, τότε δεν μπορούν να δώσουν τέλος στις εθνικές εκκαθαρίσεις⁷⁶³. Μόνο όταν η κατάσταση στο έδαφος άρχισε να γίνεται επικίνδυνη για τους Σέρβους, αυτοί υποχώρησαν. Σημαντικός παράγοντας

⁷⁶² Ωστόσο, στις περιπτώσεις, όπου αναγνωρίζεται εθνικό συμφέρον, οι κυβερνήσεις και οι στρατιωτικές δυνάμεις τους αποδέχονται σημαντικό βαθμό απωλειών και διακινδυνεύσεων και δεν παραιτούνται της προσπάθειας, ακόμα και όταν η στάση των πολιτών είναι σαφώς αρνητική απέναντι στις αποφάσεις της κυβέρνησης. Παράβαλε λοιπόν τη σύντομη παραμονή των Αμερικανών στη Σομαλία με την εκτεταμένη παραμονή παρά τις σημαντικές απώλειες των Αμερικανών στον διαδραματιζόμενο πόλεμο εναντίον του Ιράκ. Βλέπε Record, *ο.π.*

⁷⁶³ Danner, Mark, 2000. “Endgame in Kosovo: Ethnic Cleansing and American Amnesia”, εις Buckley, *Kosovo, ο.π.*, σ.σ.56-70. Ακόμη, βλέπε ενδεικτικά δημοσιεύματα από εφημερίδες: “Captured on Paper, a Child’s Vision of Death. *Guardian*, 20 Μαΐου 1999. Ακόμη, “British Team Verifies Atrocity Stories”. *The Times*, 11 Μαΐου 1999. Τέλος, “Pentagon Revenge as NATO Chief is Told to Go”. *Guardian*, 29 Ιουλίου 1999.

λοιπόν είναι και η βούληση των διενεργούντων την επέμβαση κρατών, να «θυσιαστούν» για τη σωτηρία ανθρώπων, οι οποίοι έχουν άλλη εθνικότητα και οι οποίοι μπορεί να βρίσκονται πολύ μακριά από τη χώρα τους. Όταν η βούληση δεν υπάρχει ή υπάρχει μόνο στο βαθμό, στον οποίο την καθορίζει το πολιτικό συμφέρον, τότε και στρατιωτικά η επέμβαση είτε θα αποτύχει και θα εγκαταλειφθεί, είτε θα διενεργηθεί χωρίς να ικανοποιεί τις αρχές του δίκαιου πολέμου.

Η στρατιωτική τεχνολογία παρέχει, σε σχέση με το παρελθόν τη δυνατότητα για διεξαγωγή περισσότερο δίκαιων επεμβάσεων. Αποτελεί ευθύνη των πολιτικών και στρατιωτικών παραγόντων το πώς θα αξιολογήσουν και θα χρησιμοποιήσουν τα διατιθέμενα όπλα προς αυτή την κατεύθυνση. Στις επόμενες υποενότητες λοιπόν θα αναλύσουμε τη χρήση και τους περιορισμούς αυτών των όπλων, καθώς και το πώς η σύμφωνη με τις ανωτέρω αρχές χρήση τους μπορεί να οδηγήσει στο βέλτιστο ηθικά και πρακτικά αποτέλεσμα.

6.4. Ο ρόλος της τεχνολογίας στη διεξαγωγή ανθρωπιστικών επεμβάσεων.

Διαπιστώσαμε, ότι οι παραβιάσεις των αρχών της διάκρισης και της αναλογικότητας, όπως τις ορίζει η θεωρία του δίκαιου πολέμου και όπως τις αναλύσαμε ήδη, κατά τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις οφείλονται εν μέρει και στις ακολουθούμενες στρατιωτικές μεθόδους (για παράδειγμα από αέρος βομβαρδισμός αντί/και χερσαίας επέμβασης), αλλά και στον τρόπο και το είδος των όπλων που χρησιμοποιούνται. Είναι εύλογο ότι η ρίψη βομβών διασποράς σε ανοικτό πεδίο όπου μόνο στρατιωτικοί στόχοι υπάρχουν, θα ικανοποιεί την αρχή της διάκρισης των αμάχων, σε σχέση με την ρίψη τους εναντίον στρατιωτικών στόχων σε κατοικημένη περιοχή.

Καταρχήν, η σύγχρονη κατάσταση, όπως διαμορφώνεται από την πρακτική των κρατών, οδηγεί σε επεμβάσεις, κατά τις οποίες διαφαίνεται ότι η αναλογία των μέσων σε ισχύ και σε τεχνολογική υπεροχή, κλίνει συντριπτικά υπέρ των διενεργούντων την επέμβαση. Έτσι, είναι διαθέσιμη σε αυτούς μία μεγάλη ποικιλία όπλων διαφόρων δυνατοτήτων και αποτελεσματικότητας για χρήση στην επέμβαση. Είναι όμως όλα τα όπλα κατάλληλα για την επιτυχή και δίκαιη εξέλιξή της; Το δίκαιο του πολέμου, διαχωρίζει τα όπλα και τις ακολουθούμενες μεθόδους χρήσης τους σε *mala in se* και *mala prohibita*. Η διαφορά τους είναι ότι τα *mala in se*⁷⁶⁴ μέσα, απαγορεύονται εξ ορισμού λόγω των απάνθρωπων συνέπειών τους· έτσι, η διενέργεια γενοκτονίας, με όποιο τρόπο γίνεται, απαγορεύεται διότι από τη φύση της είναι απάνθρωπη μέθοδος πολέμου που στρέφεται κυρίως εναντίον των αμάχων. Τα *mala prohibita* μέσα⁷⁶⁵, μπορεί να ικανοποιούν τις αρχές της διάκρισης και της αναλογικότητας, αλλά την χρήση τους απαγορεύει το διεθνές δίκαιο⁷⁶⁶. Τέτοια είναι οποιαδήποτε όπλα προκαλούν υπερβολικό και περιττό πόνο και τραυματισμό στον αντίπαλο, ο χημικός και βιολογικός πόλεμος, όπλα εμπρηστικά, όπλα με περιβαντολλογικές συνέπειες· τέτοιες απαγορεύσεις έχουν ενσωματωθεί στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο⁷⁶⁷. Όμως, νομίζουμε ότι ειδικά για την

⁷⁶⁴ Murphy, Jeffrey G./ Coleman, Jules L., 1990. *Philosophy of Law: An Introduction to Jurisprudence (Dimensions of Philosophy Series)*. Colorado: Westview Press, σ.12.

⁷⁶⁵ Halbrook, Stephen Σ., 1994. *That Every Man Be Armed: The Evolution of a Constitutional Right*. Oakland: Independent Institute, σ.4.

⁷⁶⁶ O'Brien, ο.π., σ.σ.55-62.

⁷⁶⁷ Περράκης, Στέλιος/Μαρούδα, Μαρία-Ντανιέλλα, 2001. *Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ.σ.303-544.

ανθρωπιστική επέμβαση, οφείλουμε όλα αυτά τα όπλα και μεθόδους να τα εντάξουμε στα *mala in se* μέσα, δηλαδή η απαγόρευση της χρήσης τους να είναι απόλυτη και ανελαστική.

Μπορούμε, εξετάζοντας αρκετά από τα οπλικά συστήματα που διατίθενται, να αναλύσουμε την καταλληλότητά τους για τη δίκαιη διεξαγωγή μιας ανθρωπιστικής επέμβασης και να διευκρινήσουμε την ανωτέρω τοποθέτηση. Έτσι, όπλα όπως τα πυρηνικά, είναι απαράδεκτο να χρησιμοποιηθούν, λόγω της μεγάλης καταστροφικής τους δύναμης, της ανεξέλεγκτης και μακροπρόθεσμης βλάβης αμάχων και περιβάλλοντος⁷⁶⁸. Είναι όπλα που δεν θεμελιώνουν την ευημερία αυτών, για την σωτηρία των οποίων γίνεται η επέμβαση, αλλά αντιθέτως την υποσκάπτουν.

Παρόμοια πρέπει να είναι και η αντιμετώπιση για τα χημικά και βιολογικά όπλα⁷⁶⁹. Η χρήση τους σε μία επέμβαση θα την καθιστούσαν αυτόματα άδικη και θα την απογύμωναν από κάθε είδους ανθρωπιστικό χαρακτήρα. Τα πυρηνικά⁷⁷⁰ και τα

⁷⁶⁸ Για μία συνοπτική παρουσίαση του προβληματισμού σχετικά με τη χρήση των πυρηνικών όπλων βλέπε Λεκέα, Ιωάννα Κ., 2003. “Πυρηνικά όπλα: Ηθικοί προβληματισμοί σχετικά με την εισαγωγή πυρηνικών όπλων στα σύγχρονα πεδία μαχών”. *Ενημέρωση*, Καλοκαίρι-Φθινόπωρο 2003 (Σύλλογος Ελλήνων Φοιτητών Λονδίνου): 34-35.

⁷⁶⁹ Krickus, Richard J., 1979. “On the Morality of Chemical/Biological War”, εις Wakin, Malham M., 1979. *War, Morality and the Military Profession*, Colorado: Westview Press, σ.σ. 498-499. Ακόμη, Robinson, J.S., 1994. “Disabling Chemical Weapons”. Ανακοίνωση που έγινε στο PUGWASH Study Group on Implementation of the Chemical/Biological Weapons’ Conventions”. Den Hag: PUGWASH, 27-29 Μαΐου 1994.

⁷⁷⁰ Hutchinson, Robert, 2004. *Weapons of Mass Destruction: The No-Nonsense Guide to Nuclear, Chemical and Biological Weapons Today (Cassell Military Paperbacks)*. London: Orion Publishing Group. Επιπροσθέτως, U.S. Department of Defense, 2004. *21st Century Complete Guide to Ricin Terrorism and Defense Against Toxin Weapons (Essential NBC Reference Series: Bioterrorism, Nuclear, Biological,*

βιοχημικά⁷⁷¹ όπλα, παραβιάζουν την αρχή της διάκρισης των αμάχων με τρόπο μη ελεγχόμενο και οι συνέπειες της χρήσης τους μπορεί να είναι τόσο καταστροφικά μεγάλες, ώστε είναι σχεδόν αδύνατο να μην παραβιάσουν και την αρχή της αναλογικότητας⁷⁷².

Αναφορικά με τα συμβατικά όπλα, ξεκινώντας από το πυροβολικό⁷⁷³, μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην ανθρωπιστική επέμβαση και μάλιστα σημειώνοντας αυξημένο

Chemical, Radiation and Radiological Terrorism, Germ Warfare, Homeland Security, Survival and Medical Data, Weapons of Mass Destruction WMD, First Responder Ringbound). New York: Progressive Management. Τέλος, Hashmi, Sohail/ Lee, Steven (eds), 2004. *Ethics and Weapons of Mass Destruction: Religious and Secular Perspectives (The Ethikon Series in Comparative Ethics)*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁷⁷¹ C. Marrs, Timothy/ Maynard, Robert L./ Sidell, Frederick R., 1996. *Chemical Warfare Agents : Toxicology and Treatment*. New Jersey: John Wiley & Sons. Επίσης, Lederberg, Joshua (ed), 1999. *Biological Weapons: Limiting the Threat (BCSIA Studies in International Security)*. Cambridge, MA: MIT Press. Ακόμη, U.S. Department of Defense, 2001. *21st Century Bioterrorism and Germ Weapons - U.S. Army Field Manual for the Treatment of Biological Warfare Agent Casualties (Anthrax, Smallpox, Plague, Viral Fevers, Toxins, Delivery Methods, Detection, Symptoms, Treatment, Equipment)*. New York: Progressive Management.

⁷⁷² Krickus, ο.π., σ.501. Ακόμη, Richard Butler, 2001. *The Greatest Threat: Iraq, Weapons of Mass Destruction, and the Crisis of Global Security*. New York: Perseus Books Group/PublicAffairs, σ.σ.1-12. Τέλος, U.S. Department of Defense, 2001. *21st Century Complete Guide to Bioterrorism, Biological and Chemical Weapons, Germs and Germ Warfare, Nuclear and Radiation Terrorism - Military Manuals and Federal Documents with Practical Emergency Plans, Protective Measures, Medical Treatment and Survival Information*. New York: Progressive Management.

⁷⁷³ Γενικά για το ρόλο του πυροβολικού βλέπε, Bailey, J. B. A., 2003. *Field Artillery and Firepower*. Annapolis: Naval Institute Press. Ακόμη, Richard Strickland, 2004. *Jane's Armour & Artillery Upgrade*

βαθμό ευστοχίας με χρήση των σύγχρονων συστημάτων ελέγχου πυρός⁷⁷⁴ (χρήση Global Positioning System και εκμετάλλευση των δυνατοτήτων της ψηφιακής τεχνολογίας⁷⁷⁵), μπορεί να επιφέρει βλάβη σε διακριτούς στρατιωτικούς στόχους, μειώνοντας τυχόν απώλειες αμάχων. Σε σχέση με την επιλογή των όπλων, τα οποία κρίνονται κατάλληλα για εφαρμογή σε περιπτώσεις κατά τις οποίες ο άμαχος πληθυσμός κινείται εντός της περιοχής όπου βρίσκονται οι στόχοι, δύο στοιχεία οπωσδήποτε παίζουν ρόλο: ο τύπος του όπλου και ο τύπος των χρησιμοποιούμενων βλημάτων. Η χρήση ρουκετοβόλων⁷⁷⁶ (ανήκουν στο συμβατικό πυροβολικό), με τη μεγάλη ισχύ πυρός (μαζική εκτόξευση ρουκετών) σε αντιστάθμισμα της μειωμένης ακρίβειας, προκαλεί εκτεταμένη καταστροφή, ειδικά εάν οι στόχοι βρίσκονται εντός κατοικημένων περιοχών. Επίσης, υπάρχουν τύποι βλημάτων, αυξημένης καταστροφικής ισχύος, όπως είναι εκείνα που

2004-2005 (*JANE'S ARMOUR AND ARTILLERY UPGRADES*). Coulsdon, Surrey: Jane's Information Group. Τέλος, U.S. Department of Defense, 1991. *Operation & maintenance manual (crew) for gun, air defense artillery, self-propelled, 20-mm, M163A1 (NSN 2350-01-017-2113) (SuDoc D 101.11:9-2350-300-10/991)*. Washington D.C.: Headquarters, Department of the Army.

⁷⁷⁴ U.S. Department of Defense, 1991. *Operator's manual: data display, artillery, battery, AN/GSQ-122(BDU) (NSN 7010-01-017-3741) (SuDoc D 101.11:11-7440-251-10)*. Washington D.C.: Headquarters, Department of the Army.

⁷⁷⁵ Αναλυτικά, για τα συστήματα GPS βλέπε Tsui, James Bao-Yen, 2000. *Fundamentals of Global Positioning System Receivers: A Software Approach*. New Jersey: Wiley-Interscience.

⁷⁷⁶ Είσηχθησαν για πρώτη φορά από το σοβιετικό στρατό κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, τα Katyusha. Είναι όπλα μικρής ακρίβειας, γεγονός το οποίο αντισταθμίζεται από την υψηλή καταστροφικότητά τους σε ευρύ πεδίο δράσης. Το γνωστότερο σύστημα, το οποίο χρησιμοποιείται από τον αμερικανικό στρατό και το NATO είναι το MLRS (Multiple Launch Rocket System). Luttwak /Koehl, *ο.π.*, σ.52.

διασπείρουν βομβίδια⁷⁷⁷. Τέτοια βλήματα, ακόμα και στο ανοικτό πεδίο μάχης, μπορούν να προκαλέσουν απώλειες αμάχων, όταν εκείνοι διέλθουν από την περιοχή, στην οποία αυτά έχουν διασπαρθεί (όπως και στην περίπτωση χρήσης ναρκών). Ασφαλώς, δεν πρέπει να γίνει χρήση πυροβόλων, τα οποία βάλουν χημικά ή πυρηνικά όπλα μικρής ισχύος⁷⁷⁸, διότι αυτοί οι τύποι όπλων εμπίπτουν στις γενικότερα απαγορευμένες περιπτώσεις των όπλων μαζικής καταστροφής⁷⁷⁹ και πρέπει να απορριφθούν και να αποκλεισθούν εντελώς για χρήση σε ανθρωπιστικές επεμβάσεις.

Άλλο ένα χαρακτηριστικό όπλο, που συνήθως έχει μεγάλη ισχύ και εμβέλεια, είναι οι βαλλιστικοί πύραυλοι⁷⁸⁰. Η φύση της ανθρωπιστικής επέμβασης και το γεγονός ότι δεν θα πρέπει να καταλήξει σε μία κατάσταση ολοκληρωτικού πολέμου, μας υποδεικνύει ότι δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται τέτοιας δυναμικότητας όπλα κατά την διεξαγωγή της, παρά μόνο ίσως σε διακριτούς στρατιωτικούς στόχους εκτός κατοικημένων περιοχών. Όμως, ένας άλλος τύπος πυραύλου, φαίνεται ότι μπορεί να έχει αυξημένη χρήση σε τέτοιου είδους συγκρούσεις. Πρόκειται για τους πυραύλους τύπου *cruise*, οι οποίοι ως κύριο πλεονέκτημά τους έχουν την αυξημένη ακρίβεια σκόπευσης. Χρησιμοποιούν, όπως

⁷⁷⁷ Τέτοιου τύπου βόμβες αφέθηκαν από αεροπλάνα σε μεγάλο βαθμό στο Κόσοβο και στη Σερβία, και μάλιστα για στόχους οι οποίοι βρίσκονταν εντός κατοικημένων περιοχών, παρότι αυτές οι βόμβες εντάσσονται στα όπλα κατά προσωπικού και σκοπεύουν αποκλειστικά στη θανάτωση του αντιπάλου. Chomsky, *A New Generation Draws the Line*, ο.π., σ.134.

⁷⁷⁸ Luttwak /Koehl, ο.π., σ.σ. 51-60 & 302.

⁷⁷⁹ Βλέπε το Κεφάλαιο 3, υποενότητες 3.2.-3.2.3.2., όπου αναπτύσσεται το νομικό και ηθικό πλαίσιο της συζήτησης.

⁷⁸⁰ Stocker, Jeremy/Wiencek, David, 2003. *Missile Defense in a New Strategic Environment. Policy, Architecture and International Industrial Co-operation After the ABM Treaty (Whitehall Paper 60)*. London: Stephen Austin & Sons Ltd, σ.σ.1-8, 35-71.

οι βαλλιστικοί, αδρανειακή καθοδήγηση (εκμεταλλεύονται το γήινο βαρυτικό πεδίο), αλλά σε συνδυασμό με τη χρήση radar, την χαρτογράφηση του εδάφους και την σύγκρισή της με προ αποθηκευμένα στοιχεία στο σύστημα διεύθυνσης του πυραύλου, ώστε να διορθώνονται σφάλματα της αδρανειακής καθοδήγησης⁷⁸¹.

Έτσι, ο πύραυλος Tomahawk έχει (θεωρητικά) πιθανό κυκλικό λάθος 10 μέτρα, δηλαδή εάν ο στόχος βρίσκεται στο κέντρο κύκλου διαμέτρου 10 μέτρων, τότε τα μισά από τα εκτοξευόμενα βλήματα θα πέσουν εντός του κύκλου⁷⁸². Ωστόσο, είναι και αυτοί πύραυλοι με μεγάλη ισχύ και θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με φειδώ και μόνο εναντίον στρατιωτικών στόχων, όπως στρατιωτικά αεροδρόμια ή τακτική και στρατηγική χρήση τους⁷⁸³ πρέπει να αποφεύγεται εναντίον στόχων ευρισκόμενων εντός κατοικημένων περιοχών ή εναντίον στόχων, οι οποίοι είναι αμφίβολο εάν έχουν στρατιωτική χρήση. Εάν ριφθούν εντός στόχου σε κατοικημένη περιοχή, τότε υπάρχουν αυξημένες πιθανότητες να βλάψουν αμάχους.

⁷⁸¹ Για τους πυραύλους τύπου cruise βλέπε Hura, Myron/ McLeod, Gary, 1993. *Route Planning Issues for Low Observable Aircraft and Cruise Missiles: Implications for the Intelligence Community/Mr-187-Af*. Washington D.C.: Rand Corporation. Επιπλέον, Dennis M. Gormley, 2001. *Dealing With the Threat of Cruise Missiles (Adelphi Papers, 339)*. Oxford: Oxford University Press. Επιπροσθέτως, NASA, 1992. *Aeroelastic stability analyses of two counter rotating propfan designs for a cruise missile model (SuDoc NAS 1.15:105268)*. Washington D.C.: National Aeronautics and Space Administration. Τέλος, Wiggins, James F., 2000. *Defense Acquisitions: Comprehensive Strategy Needed to Improve Ship Cruise Missile Defense*. Collingdale: Diane (Defense Information Access Network) Publishing Company.

⁷⁸² Luttwak /Koehl, *ο.π.*, σ.σ.148-149 και 616-617.

⁷⁸³ Zarchan, Paul, 2002. *Tactical and Strategic Missile Guidance*. Reston: American Institute of Aeronautics & Astronautics.

Για παράδειγμα (Παράρτημα 3), έστω ότι τον στόχο αποτελεί ένα κτήριο κέντρου επικοινωνιών εντός κατοικημένης περιοχής· εάν ριφθούν 4 πύραυλοι, τότε, θεωρητικά οι δύο θα εκραγούν σε ακτίνα μεγαλύτερη από τα 10 μέτρα από το κέντρο του κτηρίου. Μπορεί δηλαδή να πλήξουν το ίδιο το κτήριο, μπορεί να κτυπήσουν και διπλανά. Οι άλλοι δύο, θεωρητικά, θα κτυπήσουν σίγουρα το κτήριο. Και στις δύο περιπτώσεις, εάν ο στόχος καταστραφεί, η ισχύς του όπλου οπωσδήποτε θα έχει συνέπειες (με μεγαλύτερες στην πρώτη περίπτωση) και για τα γύρω κτήρια και τους αμάχους, είτε με τη μορφή της διασποράς των θραυσμάτων και τμημάτων των κτηρίων είτε με την εκδήλωση πυρκαγιών.

Ήδη αναφέραμε πιο πάνω ότι βλήματα πυροβολικού, πύραυλοι, όπλα ριπτόμενα από αεροπλάνα, τα οποία διασπείρουν βομβίδια και νάρκες⁷⁸⁴, ειδικά όταν η ενεργοποίησή τους γίνεται με χρονοκαθυστέρηση, είναι μη αποδεκτά για χρήση, εφόσον είναι δυνατόν να προκαλέσουν ανεξέλεγκτη βλάβη αμάχων. Όμοια, θα πρέπει να είναι απαγορευμένη η χρήση και τοποθέτηση ναρκών, ναρκοπαγίδων ή οποιοδήποτε άλλων παγίδων με χρήση εκρηκτικών, ακόμα και εάν τα ναρκοπέδια είναι οριοθετημένα και έχουν την κατάλληλη σήμανση· επίσης, εμπρηστικά όπλα δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται σε ανθρωπιστικές επεμβάσεις, τόσο λόγω της ανεξέλεγκτης επιβάρυνσης κατοικημένων περιοχών όσο και της πιθανής οικολογικής καταστροφής⁷⁸⁵.

Ένας από τους περισσότερο εξεζητημένους τύπους όπλων και των οποίων η χρήση έχει προκαλέσει πολυποίκιλες αντιδράσεις είναι τα επονομαζόμενα «έξυπνα» όπλα

⁷⁸⁴ Luttwak /Koehl, *ο.π.*, σ.σ.123.

⁷⁸⁵ Περράκης/Μαρούδα, *ο.π.*, σ.σ.379-387.

(smart weapons)⁷⁸⁶. Τι ακριβώς όμως είναι αυτά τα όπλα; Συνήθως πρόκειται για συμβατικές βόμβες, ελεύθερης πτώσης, στις οποίες έχει ενσωματωθεί κατάλληλο σύστημα διεύθυνσης με την κίνηση προσαρμοσμένων πηδαλίων, τα οποία λαμβάνουν εντολές για την κίνησή τους από έναν ανιχνευτή δέσμης ακτινοβολίας laser· η ακτινοβολία laser προέρχεται από τον στόχο, ο οποίος «φωτίζεται» από μία άλλη πηγή laser, δηλαδή ένα άλλο αεροσκάφος, επανδρωμένο ή μη, ή επίγειες δυνάμεις, οι οποίες διαθέτουν ένα καταδείκτη laser, με τον οποίο στοχεύουν συνεχώς τον στόχο· η βόμβα, την οποία φέρει ένα άλλο αεροσκάφος, είναι εξοπλισμένη με σύστημα που ανιχνεύει την ανακλώμενη δέσμη laser από τον στόχο: έτσι μετά την ρίψη της, με χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή γίνεται κίνηση κατάλληλων πηδαλίων, ώστε η βόμβα να ευθυγραμμίζεται συνεχώς με την ανακλούμενη δέσμη laser, άρα τελικώς να πλήττει τον στόχο⁷⁸⁷.

Από την σύντομη περιγραφή της αρχής λειτουργίας αυτών των όπλων, γίνεται σαφές ότι, θεωρητικά τουλάχιστον, επιτυγχάνεται μεγάλη ακρίβεια βολής. Πραγματικά οι βόμβες αυτές έχουν πολύ μεγαλύτερη ακρίβεια σε σχέση με ό,τι έχει χρησιμοποιηθεί

⁷⁸⁶ Alexander, John B., 2003. *Winning the War: Advanced Weapons, Strategies, and Concepts for the Post-9/11 World*. New York: St.Martins Press/Thomas Dunne Books, σ.σ.81-84, 136, 201. Ακόμη, Matthews, Ron, 2001. *Managing the Revolution in Military Affairs*. New York: Palgrave Macmillan Ltd., σ.σ. 7-14, 46, 66, 89, 121-122, 229-230. Τέλος, Cimballa, Stephen, 2000. *Nuclear Strategy in the Twenty-First Century*. New York: Praeger Publishers, σ.94.

⁷⁸⁷ Myers, Lawrence, 1990. *Smart Bombs. Improvised Sensory Detonation Techniques and Advances Weapons Systems*. Boulder, Colorado: Paladin Press. Ακόμη, Luttwak/Koehl, ο.π., σ.σ. 344-347. Τέλος, Cannon, Jeff, 2002. *The Leadership Lessons of the U.S. Navy SEALs: Battle-Tested Strategies for Creating Successful Organizations and Inspiring Extraordinary Results*. New York: McGraw-Hill, σ.σ. 12-13, 169. Τέλος, Blakelock, John H., 1991. *Automatic Control of Aircraft and Missiles*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.-Wiley-Interscience.

στο παρελθόν. Συνεπώς, σε περιπτώσεις ανθρωπιστικής επέμβασης, όταν στρέφονται κατά στρατιωτικών στόχων, η χρήση τους συμβάλλει στη διευκόλυνση διάκρισης των αμάχων. Αξίζει να σημειωθεί δε, ότι η ακρίβεια των λεγόμενων «έξυπνων» όπλων διαρκώς δοκιμάζεται και καταβάλλονται προσπάθειες συνεχούς βελτίωσης⁷⁸⁸.

Ωστόσο, η χρησιμοποίηση αυτών των όπλων στα πεδία των μαχών, αποδεικνύει ότι απαιτείται ακόμα σημαντική βελτίωση προκειμένου να αποκτήσουν την ακρίβεια, η οποία θα δώσει τη δυνατότητα να πραγματοποιούνται «χειρουργικές» επιχειρήσεις: ενδεικτικά, σε δημοσίευμα του BBC, αναφέρεται ότι, μόνο τα 2/3 των κατευθυνόμενων με laser βόμβων, τις οποίες η Βρετανική Αεροπορία έρριψε στο Κόσοβο, πέτυχαν το στόχο τους⁷⁸⁹. Στην επίσημη ιστοσελίδα της Βρετανικής Αεροπορίας, γίνεται αποδεκτό ότι υπάρχει δυνατότητα βελτίωσης αυτών των όπλων, αλλά αναφέρεται επίσης ότι η εκστρατεία στο Κόσοβο, ήταν η μέχρι τότε περισσότερο επιτυχημένη σε ακρίβεια σκόπευσης επιχείρηση⁷⁹⁰. Είναι προφανές ότι, το ζήτημα της ακρίβειας αυτών των

⁷⁸⁸ Hayward, Mickle, 1993. Site characterization measurements of background and targets in support of smart weapons testing (SuDoc D 103.33/2:93-3). Washington D.C.: US Army Corps of Engineers, Cold Regions Research & Engineering Laboratory.

⁷⁸⁹ Marcus, Jonathan, 2000. “RAF’s embarrassing statistics”. BBC News, Δευτέρα, 14 Αυγούστου 2000. Το κείμενο είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του BBC, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/879964.stm> (προσβάσιμη στις 28 Ιουνίου 2004).

⁷⁹⁰ Royal Air Force, 2000. “Bombing accuracy in Kosovo”. Δημοσίευση, η οποία έγινε στην επίσημη ιστοσελίδα της RAF στις 23 Αυγούστου 2000, στην κατηγορία Royal Air Force History, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.raf.mod.uk/history/accuracy.html> (προσβάσιμη στις 28 Ιουνίου 2004).

όπλων, καλύπτεται από την έννοια του απορρήτου⁷⁹¹, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να εξαχθεί ένα συμπέρασμα κοινά αποδεκτό.

Τα «έξυπνα» όπλα, είναι δυνατόν να αποτύχουν για πολλούς λόγους⁷⁹²: κακές καιρικές συνθήκες, ατμοσφαιρικές διαταραχές, αποτυχία στο να γίνεται συνεχής κατάδειξη του στόχου και βέβαια το ανθρώπινο λάθος (combat stress)⁷⁹³, αλλά και η βλάβη των ευαίσθητων ηλεκτρονικών μηχανημάτων. Όμως αναμφίβολα, αποτελούν στον τομέα ακρίβειας μεγάλη εξέλιξη σε σχέση με το παρελθόν. Η χρήση τους στην ανθρωπιστική επέμβαση ενδείκνυται, όταν τη συγκρίνουμε, λόγου χάρη, με τις βόμβες ελεύθερης πτώσης⁷⁹⁴, αλλά λόγω των πιθανών σφαλμάτων στην σκόπευση, πρέπει η

⁷⁹¹ Για μία πιο εκτεταμένη αναφορά στο θέμα του απορρήτου βλέπε Elkmann, Greg.S., 1994. *Post-Cold War secrecy policy. Program on Information Resources Policy*. Cambridge M.A.: Harvard University, Center for Information Policy Research. Επίσης, Hunt, Linda, 1991. *Secret Agenda: The United States Government, Nazi Scientists, and Project Paperclip, 1945 to 1990*. New York: St. Martin's Press. Τέλος, Melanson, Philip H., 2002. *Secrecy Wars: National Security, Privacy, and the Public's Right to Know*. London: Brassey's UK Ltd.

⁷⁹² Luttwak/Koehl, ο.π., σ.346.

⁷⁹³ Γενικά, για το θέμα αυτό βλέπε U.S. Department of the Army, 2003. *U.S. Army Combat Stress Control Handbook*. Guilford: The Lyons Press. Επίσης, 2003. U.S. Department of Defense, 2003. *21st Century U.S. Army Combat Stress Field Manual (FM 6-22.5) - Sleep Deprivation, Suicide Prevention*. New York: Progressive Management. Ακόμη, Marlowe, David H., 2000. *Psychological and Psychosocial Consequences of Combat and Deployment With Special Emphasis on the Gulf War (Gulf War Illnesses Series)*. Washington D.C.: RAND Corporation. Τέλος, Binneveld, J. M. W./ Binneveld, Hans, 1998. *From Shell Shock to Combat Stress: A Comparative History of Military Psychiatry*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

⁷⁹⁴ Οι βόμβες ελεύθερης πτώσης δεν έχουν σύστημα κατεύθυνσης· η προσπάθεια επίτευξης του στόχου γίνεται κατά την σκόπευση.

χρήση τους να περιορίζεται σε στρατιωτικούς στόχους εκτός κατοικημένων περιοχών ή, εάν ο στόχος βρίσκεται εντός κατοικημένων περιοχών, τότε πρέπει να είναι βέβαιο ότι έχει αποκλειστικώς στρατιωτική χρησιμότητα. Στους ίδιους περιορισμούς θα πρέπει να υπόκεινται και όπλα κατευθυνόμενα⁷⁹⁵ με άλλες μεθόδους, όπως με την ανίχνευση της υπέρυθρης ακτινοβολίας (Imaging Infrared-IIR), την οποία εκπέμπει ο στόχος ή όπλα, τα οποία κατευθύνονται οπτικά, με χρήση κάμερας, επί του όπλου⁷⁹⁶.

Εφόσον η τεχνολογία έχει επιτύχει την εξέλιξη όπλων, όπως τα ανωτέρω, τα οποία διακρίνονται για την αυξημένη ακρίβεια σκόπευσης την οποία επιτυγχάνουν (σε σύγκριση, για παράδειγμα, με τις βόμβες ελεύθερης πτώσης), θα πρέπει να χρησιμοποιούνται αποκλειστικά τέτοια όπλα στις ανθρωπιστικές επεμβάσεις, ακόμα και εάν έχουν αυξημένο κόστος παραγωγής. Ακολούθως, η χρήση όπλων με μειωμένο βαθμό ευστοχίας, όπως στο παράδειγμα των βομβών ελεύθερης πτώσης, το οποίο αναφέραμε, θα πρέπει να αποφεύγεται ή να πραγματοποιείται εναντίον σαφώς στρατιωτικών στόχων εκτός κατοικημένων περιοχών.

⁷⁹⁵ Ben-Asher, Joseph Z./ Yaesh, Isaac, 1998. *Advances in Missile Guidance Theory (Progress in Astronautics and Aeronautics, Vol 180)*. Reston: AIAA (American Institute of Aeronautics & Astronautics). Επίσης, Mendenhall, Michael R., 1992. *Tactical Missile Aerodynamics: Prediction Methodology (Progress in Astronautics and Aeronautics, Vol 142)*. Reston: American Institute of Aeronautics & Astronautics.

⁷⁹⁶ Luttwak /Koehl, *ο.π.*, σ.σ.185 και 302. Τέτοιο σύστημα κατεύθυνσης έχουν οι πύραυλοι AGS-65D MAVERIC και AGM-130(V)2.

Σχετικά με τα υπόλοιπα όπλα, τα οποία χρησιμοποιούν οι χερσαίες δυνάμεις, καθώς και τα άρματα μάχης⁷⁹⁷ και τα επιθετικά ελικόπτερα⁷⁹⁸, θα πρέπει κατά την ανθρωπιστική επέμβαση, να γίνεται χρήση τους με μέτρο, ειδικά εντός κατοικημένων περιοχών και να ρυθμίζεται ανάλογα η ισχύς πυρός τους. Για παράδειγμα, είναι άλλη περίπτωση, όταν τα επιθετικά ελικόπτερα χρησιμοποιούνται για εκτόξευση ρουκετών και εντελώς διαφορετική περίπτωση, όταν χρησιμοποιούνται για κάλυψη επίγειων δυνάμεων με χρήση πολυβόλων. Οι ρουκέτες⁷⁹⁹ είναι ευκολότερο να προκαλέσουν μεγαλύτερη βλάβη αμάχων. Ομοίως, και η χρήση χειροβομβίδων, οι οποίες προκαλούν μεγάλη διασπορά θραυσμάτων⁸⁰⁰, μπορεί σε συγκεκριμένες περιπτώσεις να είναι μη αποδεκτή για χρήση, όταν στην υπό επίθεση περιοχή ζουν και κινούνται άμαχοι, οι οποίοι, εάν χρησιμοποιηθούν τέτοιες χειροβομβίδες, θα κινδυνεύσουν.

Στον πίνακα, ο οποίος παρατίθεται στο Παράρτημα 4, έχει γίνει μία συνοπτική παρουσίαση των περιπτώσεων των στρατιωτικών στόχων μίας ανθρωπιστικής επέμβασης, όπως διαμορφώθηκαν από τις αρχές της αναλογικότητας και της διάκρισης, σε συνδυασμό με τις διάφορες κατηγορίες όπλων, τις οποίες ήδη αναφέραμε.

Τα ανωτέρω οπλικά συστήματα, έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: την ικανότητα αφαίρεσης της ανθρώπινης ζωής. Όμως, φαίνεται να εξελίσσεται μία κατηγορία όπλων

⁷⁹⁷ Βλέπε γενικά Foss, Christopher F., 2003. *Jane's Tanks and Combat Vehicles Recognition Guide*. (Jane's Tank & Combat Vehicle Recognition Guide). New York: HarperResource.

⁷⁹⁸ Endress, Gunter/Gething, Mike 2002. *Jane's Aircraft Recognition Guide - 3rd Edition* (Jane's Aircraft Recognition Guide). New York: HarperResource, σ.σ.473-522.

⁷⁹⁹ Manson, M. Σ., 1997. *Guns, Mortars and Rockets (Brassey's Land Warfare, Vol. 3)*. London: Brassey's, σ.σ.105-122.

⁸⁰⁰ Luttwak /Koehl, ο.π., σ.σ.260-261.

που δεν έχουν αυτό το χαρακτηριστικό είναι τα λεγόμενα *μη-φονικά όπλα* (non-lethal weapons). Κατα πόσο μπορούν αυτά τα όπλα να αποτελέσουν μία εναλλακτική λύση για χρήση στην ανθρωπιστική επέμβαση και πόσο ρεαλιστική θα είναι αυτή η δυνατότητα; Το ερώτημα αυτό θα διερευνήσουμε στη συνέχεια.

6.5. Τα μη-φονικά όπλα και η δυνατότητα χρήσης τους στην ανθρωπιστική επέμβαση.

Η δημιουργία και χρήση των λεγόμενων μη-φονικών όπλων (non-lethal weapons) εγείρει ενδιαφέροντα ζητήματα στο χώρο της ηθικής του πολέμου και μια συσχέτιση των στρατηγικών χρήσης τους και των εφαρμογών τους με τους κανόνες δίκαιης διεξαγωγής της ανθρωπιστικής επέμβασης, κρίνεται απαραίτητη: η τελευταία μπορεί να αποδειχτεί μάλιστα πολύ χρήσιμη, ιδιαίτερα εάν αναλογιστεί κανείς πόσο σημαντική είναι η προστασία των αμάχων –ειδικά για την περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης, της οποίας κεντρικός στόχος είναι η σωτηρία αυτών ακριβώς των αμάχων.

Η δημιουργία των μη-φονικών όπλων έφερε στο προσκήνιο ένα πολύ σημαντικό ερώτημα: αν σε έναν πόλεμο ή επέμβαση υπάρχει δυνατότητα επίτευξης των ίδιων αποτελεσμάτων χωρίς να χρειαστεί να καταφύγουμε στη χρήση φονικών μέσων, τότε γιατί να μην την χρησιμοποιήσουμε; Εκείνοι, οι οποίοι σχεδιάζουν την εκάστοτε αποστολή δεν είναι ηθικώς υπεύθυνοι, εάν υπάρχει η δυνατότητα με λιγότερα καταστροφικά όπλα να επιτευχθούν οι ίδιοι στόχοι, όμως αυτοί δεν διερευνούν αυτή την δυνατότητα; Η επιθυμία για την εύρεση και τη χρήση ηπιότερων μέσων εξαναγκασμού, σχετίζεται με την κεντρική ιδέα, η οποία πρέπει να διέπει τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις, ότι δηλαδή δεν υπάρχει υπέρτερη αξία από την αξία της ανθρώπινης ζωής, επομένως τα

δικαιώματα του ανθρώπου πρέπει να είναι σεβαστά τόσο στην ειρήνη, όσο και στον πόλεμο, εάν αυτό είναι δυνατό και εφικτό⁸⁰¹.

Η εισαγωγή μη-φονικών όπλων στο πεδίο της μάχης θεωρείται από πολλούς η αρχή ενός πραγματικού εξανθρωπισμού του πολέμου. Το να αγνοήσει κανείς τη νέα αυτή πλευρά, την οποία εισήγαγε η τεχνολογία στον πόλεμο αποτελεί τουλάχιστον ανευθυνότητα. Ωστόσο, η χρήση τους απαιτεί να σημειωθούν εξελίξεις και σε άλλους τομείς που αφορούν την πολεμική πρακτική, καθώς θέτει ζητήματα επανεξέτασης των κανόνων διεξαγωγής του πολέμου που ίσχυαν έως σήμερα (πρέπει να γίνουν διευρύνσεις του νομικού πλαισίου⁸⁰²) και απαιτεί να έχουν προηγηθεί και κάποιες σκέψεις στον τομέα της στρατηγικής και τακτικής σχεδίασης προκειμένου να έχουν την αναμενόμενη αποτελεσματικότητα στο πεδίο της μάχης⁸⁰³.

Ειδικότερα, για την περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης, φαίνεται ότι αυτά τα όπλα μπορούν να κάνουν πραγματικότητα την προσδοκία ότι οι επεμβάσεις, θα είναι όσο το δυνατόν λιγότερο αιματηρές, τόσο για τον άμαχο πληθυσμό, όσο και για το στρατιωτικό προσωπικό, το οποίο συμμετέχει σε αυτές και διενεργεί τις πολεμικές επιχειρήσεις.

⁸⁰¹ Η αξία της ανθρώπινης ζωής ωστόσο, όπως αναλύσαμε και στο Κεφάλαιο 5, αποτελεί στοιχειώδες ανθρώπινο δικαίωμα, πάνω στη βάση του οποίου τελούνται οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις.

⁸⁰² Λεκέα, Ιωάννα Κ., 2003. “Τα μη-φονικά όπλα & το Διεθνές Δίκαιο. Τρεις προοπτικές για το μέλλον”. *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, Ιούλιος-Αύγουστος 2003:112-127.

⁸⁰³ Σχετικά με τη στρατηγική και τακτική χρήση των μη-φονικών όπλων, ενδεικτικά αναφέρω τα εξής βιβλία, τα οποία μπορεί κανείς να συμβουλευτεί για περισσότερες λεπτομέρειες: Dando, M., 1996. *A New Form of Warfare*. London: Brassey’s. Επίσης, Dando, M., 1999. *Non-Lethal Weapons: Technological and Operational Prospects*. Coulsdon, Surrey: Jane’s Information Group.

Η δυνατότητα χρήσης μη-φονικών όπλων στις περιπτώσεις των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, θα έλυνε πολλά από τα προβλήματα που αναπτύξαμε στα προηγούμενα, θα απλοποιούσε την στρατιωτική διαδικασία της επέμβασης και θα αποτελούσε λύση στο δίλημμα των κρατών ή να μην παρέμβουν καθόλου ή να χρησιμοποιήσουν τα συμβατικά και φονικά οπλικά συστήματα, τα οποία διαθέτουν. Οι παράπλευρες απώλειες με την εφαρμογή μη-φονικών όπλων θα ήταν ελάχιστες σε σύγκριση με αυτές που επιφέρει η χρήση των συμβατικών όπλων, ενώ μειωμένες θα ήταν και οι αρνητικές επιδράσεις στο περιβάλλον. Και φυσικά, η αποκατάσταση των όποιων ζημιών σε κτήρια και βιομηχανικές μονάδες θα ήταν ασφαλώς πιο οικονομικές από την εξαρχής επανακατασκευή τους: δηλαδή η δυνατότητα της μερικής ολικής ή και μηδαμινής καταστροφής της υποδομής του αντιπάλου, η οποία σε μία ανθρωπιστική επέμβαση αποτελεί αποφασιστικό κριτήριο, όσον αφορά τουλάχιστον τη δίκαιη διαξαγωγή της, επαφίεται στις δυνάμεις εκείνες που κατέχουν και έχουν πρόσβαση στη χρήση της μη φονικής τεχνολογίας. Το πλέον σημαντικό όμως είναι το γεγονός ότι με τη χρήση των μη-φονικών όπλων ο στρατιώτης μπορεί πιο εύκολα να εκπληρώσει την ηθική υποχρέωσή του να μην βλάψει αθώους άσκοπα ή όταν μπορεί να το αποφύγει, δηλαδή και την αποστολή του να επιτύχει και η αρχή της διάκρισης να μην παραβιαστεί⁸⁰⁴.

Ας δούμε όμως τί ακριβώς είναι τα μη-φονικά όπλα. Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί ότι η δυσκολία να κατηγοριοποιηθούν τα όπλα αυτά έγκειται στο γεγονός ότι πολλά από αυτά δεν είναι καινούργια, αλλά χρησιμοποιούνταν και στο παρελθόν

804 Για περισσότερες πληροφορίες για τις επιχειρησιακές εφαρμογές των μη-φονικών όπλων βλέπε Lewer, Nick, 2002. *The Future of Non-Lethal Weapons: Technologies, Operations, Ethics and Law*. London: Taylor & Francis.

υπαγόμενα σε άλλη κατηγορία όπλων⁸⁰⁵. Οι καινούργες τεχνολογίες που κατά καιρούς προτείνονται ακόμα δεν είναι δοκιμασμένες και δεν είναι βέβαιο ότι μπορούν να έχουν αποτελέσματα στην πολεμική πρακτική (είτε ως κύρια όπλα σε μια αποστολή είτε ως βοηθητικά που σκοπό έχουν να προσφέρουν περισσότερες λύσεις σε πιθανά προβλήματα), οπότε και η ένταξή τους είναι υπό εξέταση⁸⁰⁶.

Ο ορισμός των μη-φονικών όπλων έχει ως εξής: "μη-φονικά όπλα είναι τα όπλα εκείνα που μπορούν να προλάβουν, να ανιχνεύσουν, να εμποδίσουν και να καταργήσουν τη χρήση φονικών όπλων, οπότε και βοηθούν στη μείωση των απωλειών ανθρώπινων ζωών"⁸⁰⁷. Έχουν σχεδιαστεί με σκοπό να αχρηστεύουν τα υλικά του αντιπάλου και να αποδυναμώνουν την αποτελεσματικότητα των ανδρών του, χωρίς όμως να προξενούν

⁸⁰⁵ Μάλιστα, μερικά από τα όπλα αυτά ανάγονται και στο απώτερο παρελθόν. Μπορεί κανείς, επί παραδείγματι, να παραβάλει τους αρχαίους *τριβόλους*, οι οποίοι χρησιμοποιούνταν προκειμένου να παρεμποδίσουν την κίνηση του ιππικού με τα κάθε είδους αιχμηρά αντικείμενα (*spikes*), τα οποία χρησιμοποιούνται στη σύγχρονη εποχή για να παρεμποδιστεί η κίνηση οχημάτων. Ένα σχετικό παράδειγμα αναφέρεται στα *Παραγγέλματα Πολιορκητικά* (έργο, το οποίο αποδίδεται στον Ήρωνα τον Βυζαντινό), όπου οι τρίβολοι (ξύλινης ή και μεταλλικής κατασκευής) χρησιμοποιούνται για να εμποδίσουν να πλησιάσουν στα τείχη πολιορκητικά μηχανήματα και για να παρεμποδιστεί η κίνηση του αντιπάλου στρατού. Sullivan, Denis F., 2000. *Siegecraft. Two Tenth-Century Instructional Manuals by "Heron of Byzantium"* (*Dumbarton Oaks Studies XXXVI*). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, σ.σ.28-29 και 42-43· επίσης Παράρτημα, Εικόνα Νο1 και Νο2.

⁸⁰⁶ Ενδεικτικά, βλέπε Alexander J., 1999. *Future War: Non-lethal Weapons in Modern Warfare*. New York: St. Martin's Press. Ακόμη, US Department of Defense, 1996. *Directive No. 3000.3: Policy for Non-lethal Weapons* (9 Ιουνίου 1996). Τέλος, Marine Corps, 1998. *Joint Concept for Non-Lethal Weapons*. Quantico: VA: Marine Corps.

⁸⁰⁷ Lewer, Nick, 1995. "Non-Lethal Weapons". *Medicine and War, Vol. 11*: 79.

μόνιμη και ανεπιθύμητης έκτασης βλάβη. Οι συνέπειές τους είναι ως επί το πλείστον αναστρέψιμες. Πράγματι, τα περισσότερα μη-φονικά όπλα δεν καταστρέφουν τα συστήματα ή τα υλικά του αντιπάλου, απλώς τα καθιστούν ανίκανα να επιτελέσουν τη λειτουργία τους⁸⁰⁸.

Η πρόθεση να μην καταστραφούν ολοσχερώς τα υλικά του αντιπάλου και να μειωθούν οι απώλειες ζώων μέσω της χρήσης των μη-φονικών όπλων δεν αποκλείει και την πιθανότητα, όταν τα όπλα αυτά δεν φέρουν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, να υπάρξει καταφυγή στη χρήση των συμβατικών όπλων. Η χρήση τους δεν μηδενίζει την πιθανότητα απώλειας ζώων σε μια σύρραξη, αφού τα όπλα αυτά χρησιμοποιούνται συμπληρωματικά μόνο στα συμβατικά όπλα. Απαιτείται όμως μεγάλη προσοχή, ώστε να μην διολισθήσουμε στην ανήθικη εκείνη κατάσταση της χρήσης μη-φονικών όπλων για την αδρανοποίηση των αντιπάλων και την εύκολη θανάτωσή τους στην συνέχεια με συμβατικά όπλα⁸⁰⁹. Άλλωστε, ακόμα και τα μη-φονικά όπλα υπό ορισμένες προϋποθέσεις μπορούν να γίνουν εξίσου φονικά με τα συμβατικά όπλα (ακόμα και οι σφαίρες που είναι κατασκευασμένες από καουτσούκ μπορούν να επιφέρουν το θάνατο, όταν η απόσταση βολής είναι μικρή)⁸¹⁰.

⁸⁰⁸ Truesdell, Amy, 1996. *The Ethics of Non –Lethal Weapons*. London, United Kingdom: Strategic & Combat Studies Institute, Number 24, σ.σ.12-13.

⁸⁰⁹ Coupland, R. and Meddings, D., “Mortality associated with use of weapons in armed conflict, wartimes atrocities, and civilians mass shootings”, *British Medical Journal*, 319 (1999), σ.σ.407-410.

⁸¹⁰ Kenny, J., 1999. “Potential health effects on non-lethal weapons”. Ανακοίνωση που πραγματοποιήθηκε στο *First Annual Non-Lethal Technology and Academic Research Symposium*, στο Quantico/Virginia, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 3-5 Μαΐου 1999. Επίσης, Truesdell, *ο.π.*, σ.13.

Τα μη-φονικά όπλα χωρίζονται σε δύο κύριες κατηγορίες, όπως φαίνεται από το Παράρτημα 5: όπλα κατά προσωπικού (anti-personnel) και όπλα κατά υλικών (anti-materiel): η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει πλαστικές σφαίρες, χημικές ουσίες που ερεθίζουν και προκαλούν προσωρινή ανικανότητα εκτέλεσης οποιασδήποτε ενέργειας, πομπούς ήχων χαμηλών συχνοτήτων που προκαλούν σύγχυση, γλοιώδεις αφρούς που εμποδίζουν την κίνηση, προβολή εικόνων που προκαλούν σύγχυση, δακρυγόνα, αντλίες που εκτοξεύουν με δύναμη νερό και διασκορπίζουν το πλήθος, κατευναστικά αέρια και φάρμακα που προκαλούν ατονία, τεχνικές παραπλάνησης του αντιπάλου μέσω διάδοσης ψευδών πληροφοριών· η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει ουσίες που καταστρέφουν υλικά φτιαγμένα από καουτσούκ και σύνθετα υλικά (biodeterioration/depolymerisers), παρεμβολή παράσιτων που δημιουργούν προβλήματα στην αναμετάδοση, ιούς που προσβάλλουν και αχρηστεύουν τα προγράμματα των ηλεκτρονικών υπολογιστών, ουσίες που καταστρέφουν τα φύλλα των δέντρων και δεν δίνουν τη δυνατότητα κάλυψης στον αντίπαλο, ουσίες που κάνουν το έδαφος μαλακό και δυσκολεύουν την κίνηση, lasers που καταστρέφουν τους οπτικούς αισθητήρες και τις συσκευές πλοήγησης⁸¹¹.

⁸¹¹ Sporer, M., 2001. "Multipurpose Launcher for Non-Lethal Effectors" εις *Non-lethal Weapons, Proceedings of the 1st European Symposium on Non-lethal Weapons*, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 25-26 Σεπτεμβρίου 2001, στο Ettlingen (Germany). Επιπλέον, Zierler, R., 2001. "Passive Sensor System", εις *Non-lethal Weapons, Proceedings of the 1st European Symposium on Non-lethal Weapons*, ο.π. Για μία γενική επισκόπηση σχετικά με τις δυνατότητες που παρέχουν τα μη-φονικά όπλα βλέπε: National Research Council, 2003. *Assessment of Non-Lethal Weapons Science and Technology*. Washington D.C.: National Academy Press. Ακόμη, Alexander, John B., 2000. *Future War: Non-Lethal Weapons in Twenty-First-Century Warfare*. New York: St. Martin's Press. Τέλος, Lewer, Nick/Schofield, Steven, 1997. *Non-Lethal Weapons: A Fatal Attraction? : Military Strategies and Technologies for 21St-Century Conflict*. New York: St. Martin's Press.

Υπάρχει και μια κατηγορία όπλων, η οποία στρέφεται ταυτόχρονα κατά προσωπικού και κατά υλικών. Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει ουσίες που προσκολλώνται σε προσωπικό και οχήματα και παρεμποδίζουν την κίνηση, ουσίες που ανιχνεύουν την κίνηση και εκρήγνυνται, δίχτυα που παγιδεύουν προσωπικό και οχήματα, ηλεκτρομαγνητικά κύματα υψηλής ενέργειας, τα οποία αχρηστεύουν τις ηλεκτρονικές συσκευές⁸¹², μετάδοση ακουστικών σημάτων, τα οποία προκαλούν αποπροσανατολισμό στους ανθρώπους⁸¹³, ουσίες που προκαλούν συσκότιση και εμποδίζουν την κίνηση (π.χ. blackout bombs)⁸¹⁴, διάφορες τεχνικές μεταβολής του καιρού⁸¹⁵.

⁸¹² Kokoski, Richard, 1994. “Non-lethal Weapons: A Case Study of New Technology Development”. *SIPRI Yearbook*. Oxford: Oxford University Press, σ.381. Επίσης, Wilbers, A./Naus, H./Vogten, T./Zwamborn, A., 2001. “Susceptibility of COTS PC to Microwave Illumination”, εις *Non-lethal Weapons, Proceedings of the 1st European Symposium on Non-lethal Weapons*, ο.π..

⁸¹³ Scientific Applications and Research Associates, 1998. “High Energy Toroidal Vortex for Overlapping Civilian Law Enforcement and Military Police Operations”. *Proceedings of National Defense Industrial Association Non-Lethal Defense III Conference*, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 25-26 Φεβρουαρίου 1998. Η ανακοίνωση είναι προσβάσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.dtic.mil/ndia/nld3.html.
Ακόμη, Sze, H./ Gilman, C./Lyon, J./Naff, T./Pomeroy, S./Shaw, R., 1998. “An Acoustic Blaster Demonstration Program”, εις *Proceedings of National Defense Industrial Association Non-Lethal Defense III Conference*, ο.π. Η ανακοίνωση είναι προσβάσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.dtic.mil/ndia/nld3.html. Τέλος, Deimling, L./Backhaus, J./Liehman, W./ Thiel, K, 2001. “Infrapulse-Generator”, εις *Non-lethal Weapons, Proceedings of the 1st European Symposium on Non-lethal Weapons*, ο.π..

⁸¹⁴ Evans, Nicholas D., 2003. *Military Gadgets: How Advanced Technology Is Transforming Today's Battlefield...and Tomorrow's*. Indianapolis, Indiana: Financial Times/Prentice Hall, σ. 85.

⁸¹⁵ Βλέπε γενικά by Congressional Research Service, 2004. *Weather Modification: Programs, Problems, Policy, and Potential*. New Zealand: University Press of the Pacific.

Η χρήση μη-φονικών όπλων στις ένοπλες συγκρούσεις στηρίζεται σε δύο βασικές αρχές:

- ❖ *πρώτον*, τα μη-φονικά όπλα δεν αποτελούν υποκατάστατο των συμβατικών όπλων και
- ❖ *δεύτερον*, οι στρατιωτικές δυνάμεις είναι πάντοτε εφοδιασμένες και με συμβατικά όπλα είτε τελικά τα χρησιμοποιήσουν είτε όχι⁸¹⁶.

Η χρήση τους δεν πρέπει να θέτει σε κίνδυνο το δικαίωμα των στρατιωτών να υπερασπίσουν τη ζωή τους με φονικά όπλα, ακόμα και όταν πρόκειται για ανθρωπιστική επέμβαση. Επίσης, πρέπει να είναι σε συμφωνία με τις διεθνείς συνθήκες και το διεθνές δίκαιο και να προσφέρει τη δυνατότητα να τηρούνται οι αρχές της διάκρισης και της αναλογικότητας. Τα μη-φονικά όπλα μπορούν επί παραδείγματι να αποτελέσουν την πρώτη στρατιωτική ενέργεια σε ένα σχέδιο αντίδρασης στις εχθρικές ενέργειες, το οποίο θα κλιμακώνεται ανάλογα με τις ανάγκες της εκάστοτε στρατιωτικής επιχείρησης. Στην αρχή θα ενεργούν ομάδες στρατιωτών που θα καταφεύγουν στη χρήση όπλων χαμηλής

⁸¹⁶ Η αρχή της αναλογικότητας, πέρα από την εφαρμογή που έχει στην προστασία του άμαχου πληθυσμού, προστατεύει και τους στρατιώτες (δεν είναι αποδεκτό για έναν στόχο να χαθεί υπέρογκος αριθμός ζώων στρατιωτών). Η στρατιωτική ηγεσία έχει την υποχρέωση να προστατεύσει και να φροντίσει για την ασφάλεια των στρατιωτών. Ο εξοπλισμός που τους παρέχει σκοπό έχει -πέρα από την χρήση του προς ζημία του αντιπάλου- την ατομική τους προστασία. Δεν είναι ηθικό αποδεκτό λοιπόν οι στρατιώτες να εξοπλίζονται μόνο με μη-φονικά όπλα με αποτέλεσμα να κινδυνεύει η ζωή τους, ούτε είναι δυνατό να χρησιμοποιούν μη-φονικά όπλα σε περιπτώσεις που ενδείκνυται η χρήση των συμβατικών όπλων. Ακόμα και η εξαγγελία χρήσης μη φονικών όπλων προτού χρησιμοποιηθούν συμβατικά όπλα απορρίπτεται γιατί θεωρείται ότι θέτει σε άσκοπο κίνδυνο τη ζωή των στρατιωτών (ο αντίπαλος μπορεί να χρησιμοποιήσει όπλα που να μην αντιμετωπίζονται από τα μη-φονικά όπλα κι έτσι να έχει το πλεονέκτημα και τη δυνατότητα εύκολης καταστροφής του αντιπάλου του). Truesdell, *ο.π.*, σ.20.

καταστροφικής δυνάμεως (στα οποία εντάσσονται και τα όπλα μη-φονικής τεχνολογίας) και στη συνέχεια και όπου χρειαστεί, οι στρατιωτικές δυνάμεις θα αυξάνονται σε αριθμό κατά το δέον και θα χρησιμοποιούν ισχυρότερα οπλικά συστήματα προς επίτευξη των στόχων της επιχείρησης.

Για να αποφασιστεί η χρησιμοποίηση μη-φονικών όπλων πρέπει να υπάρχει μικρή πιθανότητα να προκληθούν απώλειες ζωής και μεγάλη πιθανότητα επίτευξης των στόχων είτε πρόκειται για στόχους κατά προσωπικού είτε για στόχους κατά υλικών. Επιπλέον, πρέπει να μην είναι εύκολο να προσβληθούν και να καταστραφούν από τα μέσα που θα χρησιμοποιήσει ο εχθρός για την προστασία του. Τέλος, πρέπει τα αποτελέσματα, τα οποία θα επιφέρουν να αντισταθμίζουν τις επιπρόσθετες δυσκολίες που προβλέπονται για τον σχεδιασμό, την ομαλή διεξαγωγή και την επιτυχία της αποστολής⁸¹⁷. Η παρουσία και τα πιθανά οφέλη των μη-φονικών όπλων δεν καθιστούν τη χρήση τους αναγκαστική, διότι τα κράτη, μέχρι στιγμής, δεν έχουν τη νομική υποχρέωση να χρησιμοποιήσουν μη-φονικά όπλα πριν καταφύγουν στα συμβατικά όπλα, ούτε είναι υποχρεωμένα να κάνουν τις συγκρούσεις πιο "ανώδυνες" από όσο τα υποχρεώνει η διεθνής νομοθεσία⁸¹⁸. Στην περίπτωση της ανθρωπιστικής επέμβασης όμως, επειδή η προστασία των αμάχων είναι ιδιαίτερος επιτακτική⁸¹⁹, καλό είναι να εξαντλούνται όλες οι δυνατότητες χρήσης μη-φονικών όπλων πριν ξεκινήσει η χρήση των συμβατικών.

⁸¹⁷ Truesdell, ο.π., σ.σ.19-20.

⁸¹⁸ Βλέπε τις διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις που αναφέραμε στο Κεφάλαιο 3, στις ενότητες 3.2.-3.2.3.2. της παρούσας διατριβής.

⁸¹⁹ Υπενθυμίζουμε για ακόμη μία φορά ότι ένας σημαντικός λόγος για τον οποίο πραγματοποιείται μία ανθρωπιστική επέμβαση είναι η προσφορά βοήθειας στους πολίτες ενός κράτους, οι οποίοι για διάφορους λόγους που ήδη αναφέρθηκαν, βρίσκονται σε δεινή θέση. Είναι αυτονόητο λοιπόν ότι εκείνοι πρέπει να

Η λύση του παραπάνω προβλήματος βρίσκεται στην παράλληλη υποστήριξη των μονάδων, οι οποίες χρησιμοποιούν μη-φονικά όπλα από μονάδες που χρησιμοποιούν συμβατικά όπλα και οι οποίες θα είναι έτοιμες ανά πάσα στιγμή να επέμβουν αν χρειαστεί. Αυτό δίνει περισσότερες δυνατότητες δράσης και ταυτόχρονα παρέχει τις εγγυήσεις ότι έχουν ληφθεί όλα τα απαραίτητα μέτρα προστασίας, όχι μόνο των αμάχων, αλλά και των στρατιωτών⁸²⁰. Η εφαρμογή μη-φονικών όπλων βεβαίως δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι δεν θα επέλθει κλιμάκωση και χρήση πιο δραστικών μέσων. Για το λόγο αυτό ακόμα και εάν υπάρχει η υποψία ότι τα μη-φονικά όπλα είναι έστω και ελάχιστα πιο αναποτελεσματικά σε μια αποστολή απ'ότι τα συμβατικά, τότε δεν πρέπει να προτιμούνται γιατί είναι ανήθικο να στέλνονται στρατιώτες στη μάχη χωρίς ελπίδα να πετύχουν το σκοπό τους και να επιβιώσουν.

προστατεύονται με τον αποτελεσματικότερο δυνατό τρόπο από τις «παρενέργειες» των πολεμικών συγκρούσεων. Η χρήση μη-φονικών όπλων, λοιπόν, προσφέρει νέες και σημαντικές δυνατότητες στον τομέα προστασίας των αμάχων, ιδίως όταν οι ένοπλες συγκρούσεις λαμβάνουν χώρα εντός κατοικημένων περιοχών.

⁸²⁰ Το εκάστοτε κράτος, το οποίο κινούμενο από ανθρωπιστικά κίνητρα αναλαμβάνει τη διεξαγωγή μίας επέμβασης, πρέπει να προστατεύει εξίσου και τα δικαιώματα του στρατιωτικού του προσωπικού, το οποίο λαμβάνει μέρος σε αυτήν. Δεν είναι δυνατό να επιδεικνύει ανθρωπισμό για τους πολίτες ενός άλλου κράτους και να παραμελεί μέλη του δικού του κράτους – στην προκειμένη περίπτωση τους στρατιώτες. Σαφώς, το προβάδισμα πρέπει να δοθεί στην ασφάλεια των πολιτών για τους οποίους και πραγματοποιείται η επέμβαση, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι οι στρατιώτες είναι ηθικό να παραμένουν απροστάτευτοι. Οι άμαχοι σαφώς πρέπει να προστατεύονται, όχι όμως και αποδεχόμενοι κάθε κόστος για τους στρατιώτες' για την άποψη αυτή βλέπε Kasher, A., 1996. *Military Ethics*. Tel Aviv: Ministry of Defence Press, σ.σ.57-58.

Με βάση όλα τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα μη-φονικά όπλα δεν είναι κατάλληλα για όλες τις περιπτώσεις, αλλά πρέπει να χρησιμοποιούνται όταν αναμένονται δυσανάλογα δυσμενείς συνέπειες στον άμαχο πληθυσμό και όταν υπάρχει αυξημένος κίνδυνος να χαθούν ζωές αθώων πολιτών (όπως επί παραδείγματι όταν οι εχθροπραξίες λαμβάνουν χώρα εντός κατοικημένων περιοχών⁸²¹). Η χρήση τους με λίγα λόγια δεν ενδείκνυται για όσους μάχονται στην πρώτη γράμμη. Προτιμούνται σε περιπτώσεις κράτησης ομήρων, στην προστασία αποστολών μεταφοράς ανθρωπιστικής βοήθειας σε πρόσφυγες, όταν ο πληθυσμός μιας χώρας βρίσκεται μέσα στην εμπόλεμη ζώνη (όπως συνέβη για παράδειγμα κατά τις εχθροπραξίες στη Βοσνία και Σομαλία)⁸²². Δηλαδή η χρήση τους μπορεί να ενσωματωθεί στη διεξαγωγή των ανθρωπιστικών επεμβάσεων και να προτιμηθεί, εφόσον οι επιχειρήσεις συνήθως πραγματοποιούνται σε πόλεις ή σε τοποθεσίες εγγύς του πληθυσμού. Σημαντικό ρόλο επίσης, μπορούν να διαδραματίσουν και σε περιπτώσεις αναταραχής και εξέγερσης πολιτών⁸²².

Αν και τα οφέλη από τη χρήση μη-φονικών όπλων είναι μεγάλα, ωστόσο δεν γίνονται ουσιαστικές προσπάθειες στο στρατηγικό σχεδιασμό των κρατών ώστε να χρησιμοποιηθούν στα πεδία μάχης και να επεκταθεί η χρήση τους⁸²³. Αυτό οφείλεται και στο γεγονός ότι τα μη-φονικά όπλα αντιμετωπίζονται με επιφύλαξη και σκεπτικισμό, διότι δεν είναι επαρκώς δοκιμασμένα σε πραγματικές συνθήκες μάχης, αλλά η χρήση

⁸²¹ Glenn, R., 2000. "Separating the wheat and the chaff: non-lethal capabilities in future urban operations". Ανακοίνωση που έγινε στο Jane's 4th Annual Non-Lethal Weapons 2000 Conference, 5 Δεκεμβρίου 2000.

⁸²² Γενικά βλέπε, Kappeler, V., 1999. *The Police and Society*. Prospect Heights, IL: Waveland Press. Επίσης, Truesdell, ο.π., σ.σ.21-22.

⁸²³ Rappert, B., 2001. "The Distribution and the Resolution of the Ambiguities of Technology, or Why Bobby Can't Spray". *Social Studies of Science*, 31, 4 (2001): 557-591.

τους αξιολογείται από μελέτες και εφαρμογή τους σε "παιχνίδια πολέμου". Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ελλειπή εκπαίδευση εκείνων που θα τα χρησιμοποιήσουν, γιατί μέχρι στιγμής δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία για τις αντιδράσεις του αντιπάλου, οι οποίες να στηρίζονται σε πραγματικές καταστάσεις.

Τα κριτήρια για την καταλληλότητα εφαρμογής των μη-φονικών όπλων θεσπίζονται από επιστήμονες (θέτουν τα όρια επίδοσης των όπλων), από στρατιωτικούς (μελετούν την χρησιμότητά τους στο πεδίο της μάχης) και από νομικούς (εξετάζουν το εθνικό και διεθνές δίκαιο προκειμένου να διαπιστώσουν εάν η χρήση των συγκεκριμένων όπλων συνιστά παραβίαση). Ορισμένα μη-φονικά όπλα (π.χ. ειδικά laser που τυφλώνουν) απαγορεύονται γιατί προκαλούν ανώφελο πόνο, κάτι που παραβιάζει κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, οι οποίοι έχουν ενταχθεί σε διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις⁸²⁴.

⁸²⁴ Οι Διεθνείς Συνθήκες και Διακηρύξεις, οι οποίες σχετίζονται με τη χρήση μη-φονικών όπλων είναι οι εξής: Ο Κώδικας *Lieber* (1863), η *Διακήρυξη της Αγίας Πετρούπολης* (1868), η *Δήλωση περί απαγορεύσεως της χρήσεως βλημάτων μόνον σκοπόν έχοντων την πλήρωσιν της ατμόσφαιρας δι'αερίων ασφυκτικών ή δηλητηριωδών* (Χάγη, 1899), η *Δήλωση περί απαγορεύσεως της χρήσεως σφαιρών εκρηκνόμενων ή πλατυνομένων ευχερώς εν τω ανθρωπίνω σώματι, οίαι αι μετά σκληρού περικαλλύματος, μη καλύπτοντος εξ' ολοκλήρου τον πυρήνα ή έχοντας εγκοπάς* (Χάγη, 1899), το *Πρωτόκολλο αφορών την απαγόρευση της χρήσης ασφυξιογόνων, δηλητηριωδών ή παρομοίων αερίων, ως και βακτηριολογικών μέσων* (Γενεύη, 1925), οι τέσσερις *Συμβάσεις της Γενεύης* (1949), η *Σύμβαση για την απαγόρευση της ανάπτυξης, παραγωγής και αποθηκεύσεως βακτηριολογικών (βιολογικών) και τοξινικών όπλων, καθώς και της καταστροφής αυτών* (Ουάσιγκτον, Λονδίνο, Μόσχα, 1972), η *Σύμβαση για την απαγόρευση της στρατιωτικής ή όποιας άλλης εχθρικής χρήσης των τεχνικών μεταβολής του περιβάλλοντος* (1977), τα *Πρόσθετα Πρωτόκολλα I και II στις Συμβάσεις της Γενεύης* (1977), η *Σύμβαση για την απαγόρευση ή περιορισμό χρήσης ορισμένων συμβατικών όπλων, που μπορούν να θεωρηθούν ως εξαιρετικά επιβλαβή ή ως προκαλούντα αδιακρίτως αποτελέσματα,*

Επίσης, έχουν απαγορευτεί και κάποιες χημικές και βιολογικές ουσίες με το ίδιο σκεπτικό⁸²⁵.

Ένα μεγάλο μέρος του προβλήματος της αποτελεσματικής εισαγωγής των μη-φονικών όπλων στα πεδία των μαχών, αλλά και στις εμπλοκές, οι οποίες σημειώνονται κατά τη διάρκεια των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, δημιουργείται από την αβεβαιότητα της σύνδεσης του τρόπου λειτουργίας των μη-φονικών όπλων με τους κανόνες διεξαγωγής του πολέμου⁸²⁶. Ακόμα και εάν δεχτεί κανείς ότι η χρήση των συμβατικών όπλων θα δικαιολογείται εάν ξεπεραστεί το όριο στη μάχη, θα πρέπει να είναι σαφώς καθορισμένο το όριο αυτό.

Τούτο όμως δεν είναι εύκολο να καθοριστεί και η ελλειπής ή η μηδανική εκπαίδευση των στρατιωτών στη μη-φονική τεχνολογία δυσχεραίνει την κατάσταση, καθώς πλέον με την εισαγωγή μη-φονικών όπλων οι στρατιώτες έχουν πλέον και μια τρίτη επιλογή πέρα από την απραξία και την καθολική καταστροφή από τη χρήση συμβατικών όπλων: μπορούν να εξουδετερώσουν τον αντίπαλο, χωρίς όμως να τον καταστρέψουν. Η εκπαίδευσή τους θα πρέπει συνεπώς να αλλάξει ριζικά⁸²⁷, αφού με τις

καθώς και τα σχετικά Πρωτόκολλα I, II, III (Γενεύη, 1980) και η Σύμβαση για την απαγόρευση αναπτύξεως, παραγωγής αποθηκείσεως και χρήσεως χημικών όπλων, καθώς και της καταστροφής τους (Παρίσι, 1993).

⁸²⁵ Truesdell, *ο.π.*, σ.σ.22-24.

⁸²⁶ Fidler, ΔΣ., 1999. “The International legal implications of ‘non-lethal’ weapons”. *Michigan Journal of International Law* 21: 51-100. Ακόμη, Doswald-Beck, L., 1999. “Implementation of International Humanitarian Law in future wars”. *Naval War College Review* 54: 24-52.

⁸²⁷ Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι η νυν εκπαίδευση των στρατιωτών, προκειμένου να είναι εκείνοι αποτελεσματικοί, περιλαμβάνει ακόμα και την πρόσληψη αμφεταμινών με το σκοπό να παραμένουν περισσότερες ώρες ξύπνιοι, παρότι έχει αποδειχθεί από μελέτες ότι η λήψη αμφεταμινών σχετίζεται με αυξημένη επιθετικότητα. Εκτεταμένες έρευνες γίνονται και για ένα νέο σκεύασμα, το

νέες εξελίξεις καλούνται πλέον να μπορούν να αναγνωρίζουν από ποιό σημείο και μετά η εκάστοτε στρατιωτική επιχείρηση επιτάσσει την καταφυγή στη χρήση των συμβατικών όπλων. Έτσι τους δίνεται η ευκαιρία να αξιοποιήσουν τη δυνατότητα του συνδυασμού συμβατικής και μη-φονικής τεχνολογίας. Εκτός αυτού, πρέπει να διερευνηθούν και οι πιθανές αντιδράσεις του αντιπάλου στη δυνατότητα χρήσης νέων τεχνολογιών: ο αντίπαλος γνωρίζοντας τη δυνατότητα χρήσης των μη-φονικών όπλων, ίσως αποδειχτεί πιο "φιλοπόλεμος" απ'ότι εάν δεν υπήρχε αυτή η δυνατότητα· ειδικά, εάν ο ίδιος δεν κατέχει τέτοια όπλα ή δεν γνωρίζει τις δυνατότητές τους, μπορεί να αντιδράσει πολύ βιαιότερα από το αναμενόμενο λόγω του φόβου και της αβεβαιότητάς του για την έκβαση των γεγονότων⁸²⁸.

Από την πλευρά του στρατιώτη το δίλημμα χρήσης συμβατικών ή μη-φονικών όπλων μπορεί να προκαλέσει καθυστέρηση ή και αδυναμία έγκαιρης αντίδρασης. Παραδείγματα και case studies στρατιωτών που βρίσκονται σε παρόμοια διλήμματα προκαλούν μεγαλύτερη σύγχυση αφού η χρήση των μη-φονικών όπλων δεν έχει

Provigil, το οποίο υποτίθεται ότι δεν έχει ως παρενέργεια την αύξηση της επιθετικότητας και χρησιμοποιείται από τον αμερικανικό, τον γαλλικό και τον βρετανικό στρατό. Βλέπε τα σχετικά δημοσιεύματα της εφημερίδας *The Guardian*. Sample, Ian/Evans, Rob, 2004. "MoD bought thousands of stay awake pills in advance of war in Iraq". *The Guardian*, 29 Ιουλίου 2004. Το σχετικό δημοσίευμα είναι διαθέσιμο στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα της *The Guardian*, <http://www.guardian.co.uk/print/0,3858,4982187-110247,00.html> (προσβάσιμη στις 30 Ιουλίου 2004). Επίσης, Sample, Ian, 2004. "Mod Researchers to report on military uses of Provigil". *The Guardian*, 30 Ιουλίου 2004. Το σχετικό δημοσίευμα είναι διαθέσιμο στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα της *The Guardian*, <http://www.guardian.co.uk/print/0,3858,4982162-110595,00.html> (προσβάσιμη στις 30 Ιουλίου 2004).

⁸²⁸ Truesdell, ο.π., σ.σ.24-27.

εδραιωθεί και η αντίδραση του αντιπάλου δεν μπορεί να προβλεφθεί⁸²⁹. Είναι ευθύνη του αρμόδιου στρατιωτικού διοικητή να δώσει σαφείς οδηγίες για το πότε θα χρησιμοποιηθούν μη-φονικά όπλα και πότε συμβατικά. Και ο διοικητής με τη σειρά του πρέπει να είναι απολύτως βέβαιος ότι η αποτελεσματικότητα και το κόστος των μη-φονικών όπλων εξυπηρετούν την κατάσταση πριν αποφασίσει να τα θέσει σε εφαρμογή⁸³⁰.

Πρόσθετα ζητήματα εγείρει και η αποτελεσματικότητα των μη-φονικών όπλων: οι δυνατότητές τους σχετίζονται με την ένταση στην οποία χρησιμοποιούνται⁸³¹. Για κάθε στόχο όμως χρειάζεται και διαφορετική ένταση. Τα πράγματα περιπλέκονται ιδιαίτερα στην περίπτωση σκόπευσης κατά υλικών: η χρήση, επί παραδείγματι, υψηλών συχνοτήτων ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων μπορεί φυσικά να αχρηστεύσει τα ηλεκτρονικά συστήματα του αντιπάλου, αλλά παράλληλα θα καταλήξει και στο θάνατο του προσωπικού. Πρέπει λοιπόν να είναι διερευνηθεί και να οριστεί το σημείο μέχρι του οποίου τα μη-φονικά όπλα είναι πράγματι *μη-φονικά*. Διαφορετικά η χρήση των όπλων αυτών χωρίς τις απαιτούμενες γνώσεις συνεπάγεται ηθική ευθύνη όσων την αποφάσισαν. Επιπλέον, ο νόμος του διπλού αποτελέσματος παίζει κι εδώ σημαντικό ρόλο: τα μη-φονικά όπλα δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται αν δεν είναι γνωστές όλες οι συνέπειες που ακολουθούν την εφαρμογή τους, άμεσες και έμμεσες.

Τέλος, πρέπει να καθοριστεί μέχρι ποίου σημείου μπορούμε να μιλάμε για πρόκληση ανικανότητας στον αντίπαλο, χωρίς να παραβιάζονται οι σχετικοί

⁸²⁹Rappert, Brian, 2003. *Non-lethal Weapons as legitimizing forces*. London: Frank Cass Publishers, σ.σ.175-201 και 228-250.

⁸³⁰ Truesdell, *ο.π.*, σ.σ. 27-28.

⁸³¹ Rappert, *Non-lethal Weapons*, *ο.π.*, σ.σ.91-121.

απαγορευτικοί όροι⁸³². Το ζήτημα αυτό είναι ιδιαίτερος σημαντικό, καθώς υπάρχει ανταγωνισμός μεταξύ των κρατών για τη δημιουργία μη-φονικών όπλων που να έχουν μεγάλη αποτελεσματικότητα και να αντιμετωπίζονται με δυσκολία από τον αντίπαλο. Έτσι, εισερχόμαστε σε έναν φαύλο κύκλο, όπου η ένταση των μη-φονικών όπλων διαρκώς αυξάνεται και υπάρχει ο φόβος στο μέλλον τα μη-φονικά όπλα να είναι εξίσου φονικά με τα συμβατικά, αλλά και πολύ πιο βασανιστικά και επώδυνα⁸³³.

Ειδικότερα, για την ανθρωπιστική επέμβαση, από τα ανωτέρω, προκύπτει ότι είναι δυνατόν τα μη-φονικά όπλα να αποτελέσουν κρίσιμο παράγοντα της δίκαιης διεξαγωγής της. Ξεκινώντας καταρχήν από την πρακτική εφαρμογή τέτοιων όπλων, πρέπει να αναφέρουμε ότι κατά την επέμβαση στην Σομαλία, οι στρατιωτικές δυνάμεις των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, εξοπλίστηκαν με τέτοια όπλα, όταν διαπιστώθηκαν τα τραγικά αποτελέσματα επιχειρήσεων εναντίον των Σομαλών ενόπλων που ήταν αναμεμιγμένοι με αμάχους. Για παράδειγμα εξοπλίστηκαν με κατάλληλες συσκευές που εκτοξεύουν ουσίες με ισχυρές συγκολλητικές ιδιότητες ώστε να ακινητοποιούν τον αντίπαλο⁸³⁴. Όμως οι Σομαλοί, έχοντας σχετικές πληροφορίες, θορυβήθηκαν και δεν τόλμησαν να προκαλέσουν, τους έτσι ή αλλιώς αποσυρόμενους, Αμερικανούς, οπότε τα μη-φονικά όπλα δεν τέθηκαν σε εφαρμογή⁸³⁵. Εφαρμογή μη-φονικών όπλων έχει γίνει,

⁸³² Βλέπε το Κεφάλαιο 3 της παρούσας διατριβής και συγκεκριμένα τις υποενότητες 3.2.-3.2.3.2.

⁸³³ Truesdell, *ο.π.*, σ.σ.24-29.

⁸³⁴ Truesdell, *ο.π.*, σ.σ.5, 9-10, και Wallace, V., “Non-lethal weapons”, in N. Lewer (ed.), *The future of non-lethal weapons*, Frank Cass, London 2002.

⁸³⁵ Truesdell, *ο.π.*, σ.10.

όχι σε ανθρωπιστική επέμβαση, αλλά κατά τις επιχειρήσεις των Βρετανών στην Ιρλανδία⁸³⁶.

Από τις επεμβάσεις που εξετάσαμε και ειδικά για εκείνες μετά το 1990, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι καταλληλότερα για χρήση, τα μη-φονικά όπλα θα ήταν στην επέμβαση στην Σομαλία, λιγότερο στη Βοσνία και ακόμα λιγότερο ή ενδεχομένως καθόλου στο Κόσοβο. Το γεγονός αυτό απορρέει από την φύση της κάθε επιχείρησης. Η επέμβαση στο Κόσοβο και στην Βοσνία πραγματοποιήθηκε κατα βάση με από αέρος βομβαρδισμούς. Από τον πίνακα του Παραρτήματος 3, όπου καταγράφονται οι τύποι και τα αποτελέσματα των μη-φονικών όπλων, γίνεται σαφές ότι δεν υπάρχουν όπλα που να έχει νόημα η ρίψη τους από αέρος και να επιφέρουν μόνιμη και μακροπρόθεσμη βλάβη στην πολεμική μηχανή του αντιπάλου.

Παραταύτα, έχει προταθεί ότι στην περίπτωση του Κοσόβου, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν μη-φονικά όπλα⁸³⁷, όμως φαίνεται πως δεν θα ήταν δυνατό να επιφέρουν αποτέλεσμα, χωρίς τον συνδυασμό με χερσαίες δυνάμεις, ενώ εγείρονται περαιτέρω ερωτηματικά για την δίκαιη χρήση τους. Συγκεκριμένα, ελέχθη ότι το NATO, είχε την δυνατότητα, χωρίς καταστροφή του δικτύου διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, να επιτύχει την διακοπή της παροχής της. Οποσδήποτε αυτή η περίπτωση μειώνει την καταστροφή της υποδομής του αντιπάλου και μηδενίζει την πιθανότητα απωλειών αμάχων με τη χρήση συμβατικών όπλων, αλλά τα βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα παραμένουν αναλλοίωτα: οι επιπτώσεις της διακοπής παροχής ηλεκτρισμού στον άμαχο πληθυσμό.

⁸³⁶ Truesdell, *ο.π.*, σ.σ.6, 10-11.

⁸³⁷ Rappert, *Non-lethal Weapons*, *ο.π.*, σ.σ. 232-234.

Αντίθετα, πολλοί τύποι μη-φονικών όπλων θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε περιπτώσεις όπως της Σομαλίας, όπου οι επιχειρήσεις παίρνουν τη μορφή καταστολής ανταρτοπολέμου, ενεργού προστασίας των αμάχων και διασφάλισης της διανομής ανθρωπιστικής βοήθειας. Ιδιαίτερα, όπλα τα οποία αποπροσανατολίζουν τους αντιπάλους, τους προκαλούν αδιαθεσία και τους καθιστούν ανίκανους να αντισταθούν, αποτελούν μία βέλτιστη λύση για τέτοιες περιπτώσεις. Ομοίως, ο ηλεκτρονικός πόλεμος⁸³⁸ και οι μέθοδοι πρόκλησης βλάβης σε οχήματα και μηχανήματα του αντιπάλου, προσφέρονται για άμεση απενεργοποίηση των στρατιωτικών του ικανοτήτων. Όλες αυτές οι περιπτώσεις, για να ολοκληρωθούν με επιτυχία, απαιτούν την άμεση σύλληψη των αντιπάλων και τη δέσμευση οχημάτων και μηχανημάτων, γεγονός που δεν μπορεί να συμβεί για παράδειγμα, όταν τα μη-φονικά όπλα ρίπτονται από αέρος, χωρίς συμμετοχή χερσαίων δυνάμεων⁸³⁹.

Συνεπώς, όπως τονίσαμε και στα προηγούμενα, δεν είναι μόνο ο τύπος του όπλου που καθορίζει την δίκαιη ή μη φύση της επέμβασης, αλλά και η απόφαση σε στρατηγικό και τακτικό επίπεδο, για το πως αυτή θα διεξαχθεί. Διαφαίνεται ότι τα μη-φονικά όπλα,

⁸³⁸ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον ηλεκτρονικό πόλεμο βλέπε, Cordesman, Anthony H./ Cordesman, Justin G. 2001. *Cyber-Threats, Information Warfare, and Critical Infrastructure Protection: Defending the U.S. Homeland*. New York: Praeger Publishers. Επίσης, Gongora, Thierry/Riekhoff, Harald von (eds), 2000. *Security at the Dawn of the Twenty-First Century (Contributions in Military Studies)*. New York: Greenwood Press. Τέλος, Perlmutter, David D., 2001. *Visions of War: Picturing Warfare from the Stone Age to the Cyber Age*. New York: St. Martin's Press.

⁸³⁹ Klaaren, J.W./Mitchell R.A., 1995. "Non-lethal technology and airpower: a winning combination for strategic paralysis". *Airpower Journal* (Special Issue): 42-51.

μπορούν να αποτελέσουν την βέλτιστη λύση για τη δίκαιη διεξαγωγή των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, συνοψίζοντας ωστόσο, δύο σημεία πρέπει να τύχουν προσοχής:

- Θα πρέπει να αρθούν οι επιφυλάξεις-προκαταλήψεις των στρατιωτών και των διοικητών τους, σχετικά με τη χρήση μη-φονικών όπλων και να γίνει κατανοητό, ότι τουλάχιστον στην αρχή, θα πρέπει να χρησιμοποιούνται σε συνδυασμό με τα συμβατικά, χωρίς όμως να αποτελέσουν τελικά προοίμιο της χρήσης των συμβατικών⁸⁴⁰. Αναμένουμε ότι η συνεχής τεχνολογική έρευνα επί αυτών των όπλων θα βελτιώσει την αποτελεσματικότητά τους και θα άρει τις όποιες επιφυλάξεις για τη χρήση τους⁸⁴¹.
- Όλα τα μη-φονικά όπλα, δεν είναι πάντοτε μη-φονικά, ενώ απαιτείται και για αυτά προσοχή και διάκριση κατά την χρήση τους. Πέρα από όπλα, όπως τα laser, τα οποία προκαλούν τύφλωση και έχουν απαγορευτεί⁸⁴², είναι δυνατόν και άλλα όπλα, όταν δεν χρησιμοποιηθούν κατάλληλα, να προκαλέσουν ακούσια τον θάνατο (ή βλάβη αμάχων, όπως στην περίπτωση απενεργοποίησης του ηλεκτρικού δικτύου που αναφέραμε). Έτσι, εάν υποθέσουμε ότι γίνεται χρήση όπλων υπερήχων ή ηλεκτρομαγνητικού παλμού⁸⁴³, εναντίον ενόπλων εντός οχήματος που κινείται σε κατοικημένη περιοχή, κανείς δεν εξασφαλίζει ότι δεν θα προκληθεί θάνατος των επιβατών του οχήματος-στόχου ή των επιβατών άλλων διερχόμενων οχημάτων (δηλαδή αμάχων) εξαιτίας του οχήματος που βρίσκεται εκτός ελέγχου. Αντίθετα,

⁸⁴⁰ Rappert, *Non-lethal Weapons*, ο.π., σ. 236.

⁸⁴¹ Rappert, *Non-lethal Weapons*, ο.π., σ.σ. 259-260.

⁸⁴² Περράκης, ο.π., σ.σ. 410-411.

⁸⁴³ Alexander, “*Future War*”, ο.π., σ.65.

εάν με κατάλληλες ισχυρές συγκολλητικές ουσίες πρώτα ακινητοποιηθεί το όχημα και μετά τεθούν εκτός μάχης οι επιβάτες του, κατά πάσα πιθανότητα οι ανθρώπινες απώλειες θα είναι μηδαμινές. *Η χρήση λοιπόν, των μη-φονικών όπλων, δεν νομιμοποιεί την επίθεση σε στόχους που ούτως ή αλλιώς δεν επιτρέπεται να πληγούν από συμβατικά όπλα:* η αποδοχή τέτοιων ενεργειών θα αποτελούσε επικίνδυνη διολίσθηση προς τη «νομιμοποίηση» της παραβίασης των αρχών του δίκαιου πολέμου⁸⁴⁴.

Γενικότερα, η διαμόρφωση ρυθμιστικών κριτηρίων για τη σκοπιμότητα ή μη χρήσης των μη-φονικών όπλων θα μπορούσε να συμπεριλάβει ερωτήματα του τύπου: εάν το όπλο παρέχει την απαιτούμενη ακρίβεια για να πληγεί ο στόχος, καθώς και ποιές είναι οι επιπτώσεις πάνω στον στόχο στα πλαίσια μίας δεδομένης στρατιωτικής επιχείρησης, εάν θα κάνει τον χρήστη του επιθετικότερο (διότι θα του παρέχει το άλλοθι της μη-φονικότητας και την εντύπωση ότι μπορεί να πλήξει τον αντίπαλο -χωρίς παράπλευρες απώλειες- οποτεδήποτε και οπουδήποτε), εάν θα έχει μακροπρόθεσμες συνέπειες στην υγεία του αντιπάλου, εάν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως σημαντικό συμπλήρωμα στη χρήση συμβατικών όπλων και κάτω από ποιές προϋποθέσεις⁸⁴⁵, ώστε να οριοθετηθεί η χρήση τους.

6.6. Συμπεράσματα.

Η διεξαγωγή του στρατιωτικού σκέλους μίας ανθρωπιστικής επέμβασης, είναι ασφαλώς δυσχερέστερη στη σχεδίαση και την εκτέλεσή της από έναν πόλεμο, διότι εάν

⁸⁴⁴ Rappert, *Non-lethal Weapons*, ο.π., σ. 240.

⁸⁴⁵ Rappert, *Non-lethal Weapons*, ο.π., σ.σ.237, 245-248.

επιθυμούμε η επέμβαση να χαρακτηριστεί δίκαιη, τότε αυξάνονται οι περιορισμοί και συρρικνώνονται τα όρια δράσης των στρατιωτικών δυνάμεων. Άλλωστε, η φύση και μόνο της ανθρωπιστικής επέμβασης, με το κέντρο βάρους να εστιάζεται στην προστασία και το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αρκεί για να τη διαχωρίσει σαφώς από οποιοδήποτε άλλο είδος στρατιωτικής επιχείρησης.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, φάνηκε ότι οι χρονικά παλαιότερες επεμβάσεις, ήταν συνήθως περισσότερο επιτυχημένες ως προς την δίκαιη διεξαγωγή τους, σε σχέση με τις νεότερες (μετά το 1990). Οι λόγοι για τους οποίους συμβαίνει αυτό, δεν εντοπίζονται στη βούληση των διενεργούντων την επέμβαση, ώστε αυτή να είναι σύμφωνη με τις αρχές του *jus in bello*, αλλά περισσότερο στη στρατιωτική κατάσταση, την οποία κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν, τη στρατιωτική αδυναμία του αντιπάλου και την ακολουθούμενη τακτική. Πολλές από τις νεότερες ανθρωπιστικές επεμβάσεις, ενώ υπήρχε η βούληση ή τουλάχιστον η επιθυμία⁸⁴⁶ να πραγματοποιηθούν εντός δεσμευτικών πλαισίων, τα οποία να καθιστούν δίκαιη τη διεξαγωγή τους, είτε διενεργήθησαν με εσφαλμένη τακτική είτε διολίσθησαν σε ολοκληρωτικό πόλεμο.

Το παράδοξο είναι ότι, παρά τα ερωτηματικά, τα οποία σχετίζονται με την ακρίβεια των σύγχρονων όπλων, οι στρατοί έχουν πλέον στη διάθεσή τους όπλα, τα οποία συμβάλλουν περισσότερο από ότι στο παρελθόν, στο να διεξαχθεί η επέμβαση με δίκαιο τρόπο. Τα σύγχρονα οπλικά συστήματα με την αυξημένη ακρίβεια σκόπευσης, την οποία παρέχουν και παρά τις όποιες κριτικές, οπωσδήποτε μειώνουν την πιθανότητα απώλειας αμάχων, σε σύγκριση με τα συμβατικά συστήματα του παρελθόντος. Ακόμα, τα μη-

⁸⁴⁶ Η επιδίωξη για δίκαιη διεξαγωγή μπορεί να πηγάζει από την αποφυγή της διεθνούς κατακραυγής μέσω των ΜΜΕ, σε αντίθετη περίπτωση (μη-δίκαιης διεξαγωγής).

φονικά όπλα, διανοίγουν ενδιαφέρουσες προοπτικές για χρήση σε συνδυασμό με τα συμβατικά όπλα, εάν αυτό κριθεί σκόπιμο, επομένως, οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι διευρύνονται οι δυνατές επιλογές, για την πραγματοποίηση μίας επέμβασης, στην οποία θα είναι δυνατό να τηρούνται οι κανονιστικές αρχές της διάκρισης και της αναλογικότητας.

Τα παραπάνω όπλα ωστόσο, για να χρησιμοποιηθούν με επιτυχία, πρέπει να συνδυάζονται με τις απαραίτητες τακτικές, ώστε, το κατάλληλο όπλο να έχει την κατάλληλη εφαρμογή σε μία δίκαιη ανθρωπιστική επέμβαση. Τόσο η εκμετάλλευση αυτών των όπλων με τρόπο ανεξέλεγκτο, όσο και η λανθασμένη επιλογή στόχων, θα επιφέρει τραγικά αποτελέσματα, ακόμη και εάν τα όπλα αποδειχθούν ακριβή. Όπως ήδη επισημάναμε, και αυτά τα μη-φονικά όπλα, είναι δυνατό, με εσφαλμένη χρήση και εφαρμογή, να καταστούν εξίσου φονικά με τα συμβατικά.

Στην τρέχουσα ρευστή διεθνή συγκυρία, η ανθρωπότητα, φαίνεται να έχει αποκτήσει μέρος της ευαισθησίας που απαιτείται, ώστε να επιχειρεί επεμβάσεις με ανθρωπιστική προοπτική. Οφείλουμε όμως ταυτόχρονα, να συνειδητοποιήσουμε ότι αυτό το εγχείρημα επιβάλλει ανάλογες θυσίες σε έμφυχο δυναμικό: ακριβώς τότε θα είμαστε σε θέση να συνδυάσουμε τα πλεονεκτήματα των σύγχρονων, φονικών και μη, όπλων με τη δίκαιη διεξαγωγή των επεμβάσεων και την κατά το δυνατόν ελαχιστοποίηση του κόστους της επέμβασης προσμετρώμενο, μεταξύ άλλων, σε όρους απωλειών των αμάχων.

Κεφάλαιο 7

Επίλογος-Συμπεράσματα

Στην παρούσα διατριβή επιχειρήθηκε μία προσπάθεια σύνδεσης των κανόνων του διεθνούς δικαίου με τις αρχές μίας ηθικής θεώρησης του πολέμου, συγκεκριμένα της θεωρίας του δικαίου πολέμου, αποκλειστικά σε σύνδεση με την περίπτωση των ανθρωπιστικών επεμβάσεων και με ό,τι τροποποιήσεις απαιτούνται και προέρχονται από την ιδιαίτερη φύση τους.

Έτσι, μετά από το πρώτο και εισαγωγικό κεφάλαιο, στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρήθηκε μία ιστορική αναδρομή στους κυριότερους εκπροσώπους της θεωρίας του δικαίου πολέμου, προκειμένου να δειχθεί η ιστορική συνέχεια και η εξέλιξη της θεωρίας αυτής. Αυτό κρίθηκε απαραίτητο, διότι η θεωρία του δικαίου πολέμου γνώρισε πολλές τροποποιήσεις, προεκτάθηκε και αναπτύχθηκε καταλλήλως προκειμένου να καλύπτει διαρκώς τη νέα πραγματικότητα, την οποία αποκάλυπτε το πέρασμα του χρόνου με όλες τις καινοτομίες στην πολεμική τεχνολογία, τις μετεξελίξεις στην τακτική και στην στρατηγική, την εξέλιξη του Δικαίου, αλλά και τις θεολογικές αντιλήψεις που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην όλη ανάπτυξη της εν λόγω θεωρίας.

Στο τρίτο κεφάλαιο έγινε μία παρουσίαση των αρχών της θεωρίας του δικαίου πολέμου (*jus ad bellum* και *jus in bello*), όπως αυτές διατυπώνονται στη σύγχρονη εποχή. Η σύγχρονη αυτή διατύπωση έχει λάβει υπόψη της το ισχύον Διεθνές Δίκαιο (τις Διεθνείς Συνθήκες και Συμβάσεις, οι οποίες καθορίζουν κανόνες που αφορούν τόσο την

έναρξη, όσο και τη διεξαγωγή του πολέμου), αλλά και τις δυνατότητες, τις οποίες παρέχει η σύγχρονη στρατιωτική τεχνολογία προκειμένου ο πόλεμος να καθίσταται κατά το δυνατόν «αναίμακτος». Στο κεφάλαιο αυτό συζητήθηκαν επίσης καίρια θέματα, τα οποία αφορούν τη χρήση βιολογικών, χημικών και πυρηνικών όπλων και το πώς η θεωρία του δικαίου πολέμου αντιμετωπίζει τις ιδιαίτερες αυτές περιπτώσεις.

Συγκεκριμένα, η διαφύλαξη των αρχών της διάκρισης και της αναλογικότητας δεν επιτρέπουν τη χρήση αυτών των οπλικών συστημάτων ούτε στον πόλεμο, καθοριστικό γεγονός για την απαγόρευσή τους και στις ανθρωπιστικές επεμβάσεις, όπου ο κύριος σκοπός είναι ακριβώς η προστασία του άμαχου πληθυσμού και η απεμπλοκή του από τις δυσμενείς συνέπειες των πολεμικών επιχειρήσεων. Το τρίτο κεφάλαιο, στο σύνολό του αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία κινήθηκε η αναδιατύπωση των αρχών της θεωρίας του δικαίου πολέμου προκειμένου αυτές να μπορέσουν να εκφράσουν τις ιδιαιτερότητες που αναδεικνύονται στην περίπτωση των ανθρωπιστικών επεμβάσεων και να έχουν ισχύ μέσα στα πλαίσια της σύγχρονης διεθνούς πρακτικής.

Στο επόμενο κεφάλαιο, το τέταρτο, επιχειρήθηκε η παρουσίαση των θέσεων τριών σύγχρονων στοχαστών, του Michael Walzer, του James Turner Johnson και του John Rawls, οι οποίοι έχουν διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην αναδιατύπωση της σύγχρονης θεωρίας του δικαίου πολέμου, την οποία ο καθένας έχει προσεγγίσει με τον δικό του τρόπο. Σκοπός του κεφαλαίου αυτού ήταν να δειχθεί, μέσω της παρουσίασης των απόψεων δύο σημαντικών στοχαστών, ότι η θεωρία του δικαίου πολέμου, μπορεί να εξελιχθεί και να καλύψει και τα σύγχρονα προβλήματα είτε εκείνα παρουσιάζουν θεωρητικό ενδιαφέρον, είτε αποτελούν καίρια ανάγκη, η οποία προέρχεται από τη στρατιωτική πρακτική και τις δυσμενείς επιπτώσεις της στον άμαχο πληθυσμό. Ο

Michael Walzer έχει καλύψει και τις δύο παραπάνω περιπτώσεις, ενώ ο James Turner Johnson έχει ασχοληθεί κυρίως με τους προβληματισμούς που προκύπτουν από τη χρήση νέων τεχνολογιών στα σύγχρονα πεδία των μαχών και την απάντηση που δίνει σε αυτές η θεωρία του δικαίου πολέμου.

Τα επόμενα δύο κεφάλαια, το πέμπτο και το έκτο, αποτελούν τη συμβολή της παρούσας διατριβής στη σύγχρονη έρευνα, καθώς επιχειρήθηκε σε αυτά μία επαναδιατύπωση των κριτηρίων της θεωρίας του δικαίου πολέμου, η οποία να αφορά αποκλειστικά τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις και τις ιδιαίτερες συνθήκες που τις χαρακτηρίζουν. Και στα δύο αυτά κεφάλαια έγινε προσπάθεια να συνδεθεί η θεωρία του δικαίου πολέμου με τις σχετικές αρχές που διέπουν τις Διεθνείς Συνθήκες και Συμβάσεις, οι οποίες αφορούν την καταφυγή στον πόλεμο και τη διεξαγωγή του. Επιπλέον, αναφέρθηκαν και αναπτύχθηκαν διάφορες πτυχές των ανθρωπιστικών επεμβάσεων που έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι στιγμής, προκειμένου να αναδειχθούν οι ιδιαίτεροι προβληματισμοί που προκύπτουν από τη διενέργειά τους.

Η σύνδεση τόσο με τους νομικούς κανόνες του Διεθνούς Δικαίου σε θέματα χρήσης ένοπλης βίας, όσο και με τη σύγχρονη πρακτική των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, κυρίως δε με τα χρησιμοποιούμενα οπικά μέσα, κρίθηκε καθοριστικός παράγοντας. Μέσω αυτής της σύνδεσης προσπαθήσαμε να δείξουμε ότι οι ιδιαίτερες συνθήκες που ελήφθησαν υπόψη για την αναδιατύπωση των κριτηρίων της θεωρίας του δικαίου πολέμου και τον επαναπροσδιορισμό του περιεχομένου τους, στοχεύουν στην αντιμετώπιση υπαρκτών προβλημάτων. Έτσι, στο πέμπτο κεφάλαιο, ασχοληθήκαμε με τις αρχές της θεωρίας του δικαίου πολέμου, οι οποίες σχετίζονται με το δικαίωμα ενός

κράτους να πραγματοποιήσει ανθρωπιστική επέμβαση σε ένα άλλο κράτος, δηλαδή το *jus ad interventionem*.

Συγκεκριμένα, κατ' αρχήν, ασχοληθήκαμε με την αρχή της *αρμόδιας εξουσίας*, η οποία φέρει την ευθύνη για τη λήψη της απόφασης να διενεργηθεί ή όχι μία ανθρωπιστική επέμβαση: κρίναμε ότι οι ιδανικές ανθρωπιστικές επεμβάσεις είναι εκείνες που έχουν την έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας, δηλαδή εκείνες για τις οποίες έχει προηγηθεί προβληματισμός, συζήτηση σε διεθνές επίπεδο, αλλά και η σχετική απόφαση έχει ληφθεί στα πλαίσια ενός διεθνούς οργανισμού. Η διεθνής συζήτηση θεωρητικά μεώνει τις πιθανότητες διενέργειας μίας επέμβασης με ιδιοτελή χαρακτήρα (από την πλευρά του κράτους που την αποφασίζει και την πραγματοποιεί), η οποία εκμεταλλεύεται το πρόσχημα της ύπαρξης ανθρωπιστικών κινήτρων. Οι μονομερείς ανθρωπιστικές επεμβάσεις, καθώς και εκείνες που εξουσιοδοτούνται από περιφερειακούς οργανισμούς πρέπει να εκτελούνται μόνον σε εξαιρετικά επείγουσες καταστάσεις, όταν υπάρχουν σοβαρότατοι λόγοι και ελάχιστα περιθώρια αναμονής για να ολοκληρωθούν οι σχετικές διαδικασίες του Συμβουλίου Ασφαλείας.

Σε σχέση με την αρχή της *δίκαιης αιτίας*, ανιχνεύσαμε το κατά πόσο οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιώματων και σε ποιο βαθμό δικαιολογούν ηθικώς, αλλά και νομικώς την πραγματοποίηση ανθρωπιστικής επέμβασης στο κράτος, όπου παρατηρούνται οι παραβιάσεις αυτές. Επιπλέον, σε σχέση με την αρχή αυτή διατυπώθηκε και μία από τις κεντρικές θέσεις του κεφαλαίου: το γεγονός ότι οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις μπορούν να εκληφθούν ως ένα είδος προληπτικής στρατιωτικής ενέργειας, προκειμένου να αντιμετωπιστεί μία δυσμενής κατάσταση που έχει μεν εκδηλωθεί σε μία ξένη χώρα, αλλά δεν έχει ακόμα επεκταθεί σε μεγάλο βαθμό

και δεν έχει προσλάβει επικίνδυνες διαστάσεις για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Περαιτέρω, προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε και την περίπτωση εάν οι ανθρωπιστικές επεμβάσεις αποτελούν εν γένει ένα είδος προληπτικού πολέμου που στοχεύει στην διατήρηση και τη διασφάλιση της διεθνούς ειρήνης, η οποία δυνάμει κινδυνεύει από τις ευρύτερες επιπτώσεις που έχουν οι μαζικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μία περιοχή του πλανήτη.

Ως *απώτερος σκοπός μίας ανθρωπιστικής επέμβασης* ορίστηκε η εδραίωση της ειρήνης και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς ο ευρύτερος σκοπός πρέπει να είναι άρρηκτα δεμένος με τους επιμέρους στόχους, βασικότερος των οποίων είναι η αναγνώριση και η διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σε κάθε περίπτωση, όταν επιτευχθεί ο βασικός σκοπός της επέμβασης, τα επεμβαίνοντα κράτη πρέπει να αποχωρούν το συντομότερο δυνατό και να μην επιδιώκουν να εκμεταλλευθούν την κατάσταση προς όφελος των εθνικών τους επιδιώξεων.

Η ύπαρξη *σοβαρής πιθανότητας να επιτευχθεί ο σκοπός για τον οποίο τελείται η ανθρωπιστική επέμβαση* διαδραματίζει και στην περίπτωση της απόφασης για πραγματοποίηση ανθρωπιστικής επέμβασης (όπως και στην περίπτωση έναρξης ενός πολέμου) σημαντικό ρόλο. Η αρχή αυτή έχει για την ανθρωπιστική επέμβαση διττό χαρακτήρα: *πρώτον*, προστατεύει τους πολίτες ενός κράτους από τους κινδύνους που επιφέρει η μάταιη χρήση των όπλων, όταν η στρατιωτική βία δεν μπορεί να βελτιώσει τη θέση τους, ενώ *δεύτερον*, επεκτείνει την προστασία και στις στρατιωτικές δυνάμεις των κρατών που επιχειρούν την επέμβαση, και που θα ήταν απάνθρωπο να αγωνίζονται και να φονεύονται χωρίς να μπορούν να συνεισφέρουν στον άμαχο πληθυσμό, τον οποίο κλήθηκαν να βοηθήσουν.

Η αρχή της αναλογικότητας κατά τη λήψη της απόφασης για την πραγματοποίηση ή μη μίας ανθρωπιστικής επέμβασης μπορεί να συσχετιστεί με την αρχή της ύπαρξης σοβαρής πιθανότητας επιτυχίας του σκοπού της επέμβασης που μόλις αναφέραμε. Και η αρχή αυτή σκοπό έχει να προστατεύσει τον άμαχο πληθυσμό από τα δεινά που θα επέλθουν ως απόρροια της άσκησης στρατιωτικής βίας. Για τον λόγο αυτό, κρίνεται απαραίτητο να ελέγχονται εξονυχιστικά τα επιδιωκόμενα οφέλη σε σχέση με το κόστος από το στρατιωτικό σκέλος της επέμβασης, προκειμένου ο άμαχος πληθυσμός να βλάπτεται κατά το δυνατόν λιγότερο.

Τέλος, η αρχή που πρεσβεύει ότι η ανθρωπιστική επέμβαση πρέπει να αποτελεί την *ύστατη λύση*, διαπιστώσαμε ότι στην εφαρμογή της παρουσιάζει πολλές δυσκολίες, καθώς αποτελεί πρόβλημα το πόσο πρέπει να περιμένει ένα κράτος ή ένας συνασπισμός κρατών πριν επέμβουν, διαπιστώνοντας τις σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σε γενικές γραμμές προτείνουμε ότι σε κάποιες εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως όταν για παράδειγμα η κυβέρνηση ενός κράτους αρνείται να διαπραγματευτεί με τη διεθνή κοινότητα προκειμένου να βρεθεί λύση του προβλήματος, τότε δεν χρειάζεται να εξαντληθούν όλες οι εναλλακτικές της επέμβασης λύσεις.

Ωστόσο, ο κανόνας πρέπει να είναι ότι πριν καταφύγουμε στη λύση της επέμβασης με τη χρήση στρατιωτικής βίας, θα πρέπει να δοκιμαστεί οποιοδήποτε άλλο μη στρατιωτικό μέτρο (επί παραδείγματι, διακοπή των οικονομικών ή των διπλωματικών σχέσεων με τις κυβερνήσεις που αρνούνται να επιδείξουν σεβασμό στην τήρηση και τη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των πολιτών τους) κρίνεται πιθανό να επιφέρει βελτίωση ή και επίλυση του προβλήματος και μάλιστα με τέτοιο τρόπο, ώστε να

μην επιβαρύνεται δυσανάλογα ο άμαχος πληθυσμός του κράτους, στο οποίο διαπιστώνονται οι σχετικές παραβιάσεις.

Στο έκτο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής, κύριο θέμα αποτέλεσε ο τρόπος διεξαγωγής της ανθρωπιστικής επέμβασης (*jus in bello*), ώστε να μπορεί να χαρακτηριστεί δίκαιη και σύμφωνη βάσει των αρχών της θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου. Βασικοί στόχοι του κεφαλαίου ήταν η επαναδιατύπωση αρχών, όπως αυτή της *αναλογικότητας* και της *διάκρισης*, καθώς και του νόμου του διπλού αποτελέσματος, ώστε να συμβαδίζουν με την ιδέα της ανθρωπιστικής επέμβασης· επίσης η διερεύνηση των στρατιωτικών τακτικών και των οπλικών συστημάτων, τα οποία επιτρέπεται να χρησιμοποιηθούν (καθώς και ο βαθμός, αλλά και ο τρόπος χρήσης τους) σε μία ανθρωπιστική επέμβαση, ώστε αυτή να ικανοποιεί τις επαναδιατυπωμένες αρχές του *jus in bello*.

Αφού αναπτύξαμε και σχολιάσαμε ως προς τον τρόπο διεξαγωγής τους χαρακτηριστικά ιστορικά παραδείγματα επεμβάσεων, όπως εκείνη της Ινδίας στο Ανατολικό Πακιστάν, την επέμβαση στην Σομαλία, την επέμβαση στο Κόσοβο, κατόπιν εντοπίσαμε τα υπέρ και τα κατά για κάθε περίπτωση, τα λάθη και τις παραλείψεις· έπειτα, προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε πού οφείλονται αυτά και τί θα έπρεπε να είχε γίνει. Έτσι, μπορέσαμε να στηρίξουμε ευκολότερα, κατόπιν της εξέτασης ρεαλιστικών παραδειγμάτων, πώς πρέπει να εκλαμβάνονται και να εφαρμόζονται οι αρχές του *jus in bello* στην ανθρωπιστική επέμβαση.

Καταρχήν, διαπιστώσαμε την ανάγκη της απαρέγκλιτης τήρησης της αρχής της διάκρισης, ώστε να μην εκφυλίζεται η επέμβαση σε πόλεμο αντιποίνων και ξεκάθαρης τοποθέτησης κι υποστήριξης εθνικών ή άλλων ομάδων. Ταυτόχρονα, διαπιστώσαμε ότι η

φύση της σύγχρονης επέμβασης (ειδικά συγκρινόμενη με εκείνη του παρελθόντος), κάνει την τήρηση της αρχής της διάκρισης ακόμη δυσκολότερη. Ωστόσο, προτείνονται λύσεις με τη συνδρομή του νόμου του διπλού αποτελέσματος συνδυασμένου καταλλήλως με την εφαρμογή στρατιωτικών μεθόδων και την χρήση συγκεκριμένων όπλων, των οποίων βασικό χαρακτηριστικό είναι πρωτίστως *η λιγότερο δυνατή βλάβη αμάχων και μετά η επιτυχία της στρατιωτικής ενέργειας, ακόμα και εάν το κόστος αυτής της πρακτικής μεταφερθεί στη δύναμη επέμβασης.*

Οποιαδήποτε ενέργεια αποφασιστεί εντός κλίματος αμφιβολίας για την περιορισμένη έκταση των συνεπειών στους αμάχους οποιασδήποτε παράταξης, πρέπει να εγκαταλείπεται. Ομοίως, στόχοι οι οποίοι αποφέρουν την παραμικρή ωφέλεια για τους αμάχους, παράλληλα με την όποια στρατιωτική τους χρήση, οφείλουμε να τους διαγράψουμε από τον κατάλογο των «στρατιωτικών στόχων». Συνεπώς, *η ανθρωπιστική επέμβαση, μπορεί να διατηρήσει τον ανθρωπιστικό της χαρακτήρα και την ιδέα της διαφύλαξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όταν εξίσου προστατεύει τους αμάχους, οι οποίοι καταπιέζονται και των οποίων τα ανθρώπινα δικαιώματα παραβιάζονται, ενώ παράλληλα εφαρμόζονται ενεργώς μέθοδοι για την επίτευξή της, οι οποίοι δεν οδηγούν σε διολίσθησή της σε ανεξέλεγκτο πόλεμο αντιποίνων.*

Έχοντας ορίσει το επιτρεπτό πλαίσιο ενεργειών, ώστε να η επέμβαση να μπορεί να χαρακτηριστεί δίκαιη, στο υπόλοιπο τμήμα του έκτου κεφαλαίου, ασχοληθήκαμε με τα μέσα και τον τρόπο χρήσης τους για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι. Ξεκινώντας την ανάλυσή μας, διαπιστώσαμε ότι ειδικά για την ανθρωπιστική επέμβαση δεν πρέπει να διακρίνουμε τα όπλα και τις στρατιωτικές μεθόδους σε *mala prohibita* και *mala in se*,

αλλά να εντάξουμε όλα τα όπλα, τα οποία έχουν εκτεταμένες δυσμενείς συνέπειες στον άμαχο πληθυσμό στην κατηγορία *mala in se*.

Επαναλάβουμε και για την ανθρωπιστική επέμβαση την ανάγκη απαγόρευσης της χρήσης πυρηνικών και βιοχημικών όπλων. Αναλύσαμε ποιά από τα συμβατικά όπλα είναι κατάλληλα για χρήση σε αυτές τις επεμβάσεις και τονίσαμε ιδιαίτερα ότι ακόμα και αυτά που τα εντάξαμε στην κατηγορία των επιτρεπόμενων για χρήση, διέπονται από περιορισμούς, όταν για παράδειγμα τροποποιείται το είδος του χρησιμοποιούμενου πυρομαχικού (για παράδειγμα, το πυροβολικό μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε ανθρωπιστική επέμβαση, όχι όμως για να εκτοξεύει βλήματα διασποράς βομβιδίων). Για κάποιους άλλους τύπους όπλων, διαπιστώθηκε ότι η χρήση τους πρέπει να περιορίζεται σε στρατιωτικούς στόχους εκτός κατοικημένων περιοχών.

Ακόμη, διαπραγματευτήκαμε το ζήτημα των επονομαζόμενων «έξυπνων» όπλων. Αναγνωρίσαμε την υψηλή ακρίβειά τους σε σχέση με τα συμβατικά, αλλά διαπιστώσαμε ότι σε καμία περίπτωση δεν εξασφαλίζεται η βλάβη αποκλειστικά και μόνο του στόχου σε ικανοποιητικά υψηλό ποσοστό. Ωστόσο, εάν σε μία ανθρωπιστική επέμβαση πρέπει να επιλέξουμε μεταξύ συμβατικών και «έξυπνων» όπλων, τότε προτεραιότητα χρήσης οφείλεται να δίδεται στα δεύτερα.

Πέρα από τα όπλα, τα οποία προκαλούν το θάνατο ή επιφέρουν σοβαρό τραυματισμό, έχει αναπτυχθεί και μία κατηγορία όπλων, η οποία δεν προκαλεί μόνιμες βλάβες, αλλά μόνο αδρανοποιεί τον αντίπαλο· αυτά είναι τα λεγόμενα μη φονικά όπλα. Αφιερώσαμε ιδιαίτερη ενότητα σε αυτά τα όπλα, διότι διαπιστώσαμε ότι μπορούν να αποτελέσουν μελλοντικά (και σε συνδυασμό, εάν φυσικά απαιτηθεί, με τα φονικά όπλα)

τη βέλτιστη λύση για τη διεξαγωγή ανθρωπιστικών επεμβάσεων υπό το πρίσμα της θεωρίας του Δίκαιου Πολέμου.

Η ελαχιστοποίηση των βλαβών, τόσο εις βάρος των αμάχων, όσο και των ενόπλων, καθώς και ο δραστικός περιορισμός της καταστροφής της υποδομής του αντιπάλου, είναι μερικά από τα πλεονεκτήματα της χρήσης των μη φονικών όπλων. Ταυτόχρονα όμως, τα μη φονικά όπλα είναι δυνατό να χρησιμοποιηθούν κατά τρόπους ανήθικους, ώστε να καθίστανται εξίσου επικίνδυνα με τα φονικά· για παράδειγμα, η αδρανοποίηση αντιπάλων και η ακόλουθη θανάτωσή τους με τη χρήση συμβατικών όπλων ή χρήση μη φονικών όπλων σε τέτοια ένταση, ώστε τελικά να αποδεικνύονται φονικά.

Επίσης, το γεγονός της δυνατότητας χρήσης μη φονικών όπλων δεν πρέπει να κάνει τον κάτοχό τους περισσότερο επιθετικό, σε σχέση με την περίπτωση κατά την οποία εκείνος διέθετε μόνο φονικά όπλα. Ακόμη ένα σημαντικό ζήτημα που πραγματευτήκαμε, είναι το γεγονός ότι δεν πρέπει σε καμία περίπτωση οι στρατιώτες να δρουν μόνο με τη χρήση μη φονικών όπλων, διότι εάν οι αντίπαλοί τους τα απενεργοποιήσουν ή αυτά αποδειχτούν ανεπαρκή, τότε οι στρατιώτες αυτοί θα βρεθούν ανυπεράσπιστοι εάν δεν έχουν ίση ευκαιρία να προστατεύσουν τη ζωή τους με τη χρήση πλέον φονικών όπλων.

Τέλος, επισημάνθηκε ότι απαιτείται εξοικείωση και άρση των προκαταλήψεων και των αμφιβολιών από την πλευρά των στρατιωτικών για την ένταξη των μη φονικών όπλων στα σύγχρονα πεδία των μαχών, καθώς αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να καλύψουν πολλές περιπτώσεις όπου η στρατιωτική πρακτική θέτει σε κίνδυνο τις ζωές αμάχων. Επίσης, η παράλληλη επιτάχυνση της έρευνας σε θέματα μη φονικής τεχνολογίας, καθώς και η συνακόλουθη ανάπτυξη νέων όπλων αυτού του τύπου, μας δίνει διαρκώς νέες δυνατότητες, οι οποίες καλύπτουν αποτελεσματικά πληθώρα

περιπτώσεων, οπότε υπάρχουν βάσιμα στοιχεία ότι η χρήση τους μπορεί να εξαπλωθεί και στις ανθρωπιστικές επεμβάσεις με θετικά αποτελέσματα για τον άμαχο πληθυσμό, και χωρίς δυσμενείς συνέπειες για τις στρατιωτικές δυνάμεις, οι οποίες θα τα χρησιμοποιήσουν.

Συνεπώς, στο έκτο κεφάλαιο, διαπιστώσαμε τη στροφή από τις μονομερείς επεμβάσεις του παρελθόντος, στις σύγχρονες επεμβάσεις από συνασπισμούς κρατών, τα οποία στο σύνολό τους διαθέτουν την πλέον σύγχρονη και ισχυρή στρατιωτική μηχανή. Διαπιστώσαμε ότι σε σχέση με το παρελθόν, η τεχνολογία έχει οδηγήσει σε πλειάδα οπλικών συστημάτων και σε βελτίωση της ακρίβειας σκόπευσης, ώστε οι αρμόδιες στρατιωτικές αρχές να διαθέτουν εύρος επιλογών και μεγαλύτερη ευελιξία στο να δράσουν σε συμφωνία με τις αρχές του Δίκαιου Πολέμου.

Ιδιαίτερα δε σε μια ανθρωπιστική επέμβαση τις αρχές αυτές οφείλουμε να τις τηρούμε με τη μέγιστη αυστηρότητα και ανελαστικότητα. Αναλύσαμε και εντελώς νέους τύπους όπλων – τα μη φονικά όπλα-, όπου διαπιστώσαμε ότι σε συνδυασμό με τα συμβατικά, μπορούν να χρησιμοποιηθούν με άριστα αποτελέσματα σε ανθρωπιστικές επεμβάσεις. Ίσως στο μέλλον η ανάπτυξη αυτών των όπλων να δώσει την δυνατότητα ανεξάρτητης χρήσης τους και να αρθεί η δέσμευση για παράλληλη δυνατότητα χρήσης φονικών όπλων.

Εν κατακλείδι, σε γενικές γραμμές, το στρατιωτικό σκέλος της ανθρωπιστικής επέμβασης, μπορεί να διεξαχθεί ρεαλιστικά σε συμφωνία με τις αρχές του Δίκαιου Πολέμου. Εφόσον υπάρχουν τα μέσα και οι δυνατότητες, εναπόκειται πλέον στους πολιτικούς αρχηγούς και στη στρατιωτική διοίκηση, που σχεδιάζουν και εγκρίνουν τις επιχειρήσεις, να χρησιμοποιούν την σύγχρονη στρατιωτική τεχνολογία με απώτερο

σκοπό την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την τήρηση των κανόνων του διεθνούς δικαίου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΗ ΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

ΕΠΕΜΒΑΤΙΚΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ, ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ Η΄ ΜΗ, ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ ΑΠΕΙΛΗΣ ΓΙΑ ΤΗ

ΔΙΕΘΝΗ ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Τόπος πραγματοποίησης της επέμβασης	Αριθμός Απόφασης του Συμβουλίου Ασφαλείας	Χρονολογία	Σχετικό απόσπασμα της Απόφασης
Ιράκ-Κουβέιτ	660	1990	«...Καθορίζεται ότι υπάρχει παραβίαση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας που αφορά την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ».
Ιράκ	688	1991	«Εκφράζεται η σοβαρή ανησυχία ότι εξαιτίας της καταπίεσης του Ιρακινού πληθυσμού σε πολλά σημεία του Ιράκ,

			<i>συμπεριλαμβανομένων των περιοχών που έχουν πολύ πρόσφατα κατοικηθεί από Κούρδους, η οποία (καταπίεση) οδήγησε σε ένα μαζικό ρεύμα προσφύγων προς και διαμέσου διεθνών συνόρων και σε διάσχιση των διεθνών συνόρων, γεγονός το οποίο αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Πρώην Γιουγκοσλαβία	713	1991	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εκφράζει την ανησυχία ότι η εξακολούθηση της κατάστασης αυτής αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Σομαλία	733	1992	<i>«Εκφράζεται η ανησυχία ότι η εξακολούθηση της κατάστασης αυτής αποτελεί...απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Λιβύη	748	1992	<i>«...Καθορίζεται...ότι η αποτυχία της Κυβέρνησης της Λιβύης να επιδείξει με συγκεκριμένες ενέργειές της την αποκήρυξη της τρομοκρατίας και συγκεκριμένα η συνεχής της αποτυχία να ανταποκριθεί πλήρως και αποτελεσματικώς στην Απόφαση 731 (1992) αποτελεί απειλή για την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>

Βοσνία και Ερζεγοβίνη	770	1992	«Αναγνωρίζεται ότι η κατάσταση στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη αποτελεί απειλή για την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».
Λιβερία	788	1992	«...Καθορίζεται ότι η επιδείνωση της κατάστασης στη Λιβερία αποτελεί απειλή για την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».
Σομαλία	794	1992	«...Καθορίζεται ότι το μέγεθος της ανθρώπινης τραγωδίας, η οποία οφείλεται στην διαμάχη που έχει ξεσπάσει στη Σομαλία... αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».
Αϊτή	841	1993	«...Καθορίζεται ότι, σε αυτές τις μοναδικές και εξαιρετικές περιστάσεις, η συνέχιση αυτής της κατάστασης απειλεί τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».
Αγκόλα	864	1993	«...Καθορίζεται ότι, ως αποτέλεσμα των στρατιωτικών ενεργειών της UNITA, η κατάσταση στην Αγκόλα αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».
Ρουάντα	918	1994	«...Καθορίζεται ότι η κατάσταση στη Ρουάντα αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».

Ρουάντα	929	1994	«...Καθορίζεται ότι το μέγεθος της ανθρωπιστικής κρίσης στη Ρουάντα αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».
Σουδάν	1054	1996	«...Καθορίζεται ότι η μη συμμόρφωση της Κυβέρνησης του Σουδάν με τα αιτήματα της Παραγράφου 4 της Απόφασης 1044 (1996) του Συμβουλίου Ασφαλείας αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».
Ανατολικό Ζαΐρ	1078	1996	«...Καθορίζεται ότι το μέγεθος της παρούσας ανθρωπιστικής κρίσης στο Ανατολικό Ζαΐρ αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».
Ανατολικό Ζαΐρ	1080	1996	«...Καθορίζεται ότι η παρούσα κατάσταση στο Ανατολικό Ζαΐρ αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».
Αλβανία	1101	1997	«...Καθορίζεται ότι η παρούσα κατάσταση κρίσης στην Αλβανία αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».
Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία	1125	1997	«...Καθορίζεται ότι η κατάσταση κρίσης στην Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και

			<i>ασφάλεια».</i>
Αγκόλα	1127	1997	<i>«...Καθορίζεται ότι η προκύπτουσα κατάσταση κρίσης στην Αγκόλα αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Σιέρρα Λεόνε	1132	1997	<i>«...Καθορίζεται ότι η κατάσταση στη Σιέρρα Λεόνε αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Ανατολικό Τιμόρ	1264	1999	<i>«...Καθορίζεται ότι η παρούσα κατάσταση στο Ανατολικό Τιμόρ αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Αφγανιστάν	1267	1999	<i>«...Καθορίζεται ότι η αποτυχία των αρχών των Ταλιμπάν να ανταποκριθούν στα αιτήματα της Παραγράφου 13 της Απόφασης 1214 (1998) του Συμβουλίου Ασφαλείας αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Σιέρρα Λεόνε	1289	2000	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στη Σιέρρα Λεόνε εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Κονγκό	1291	2000	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στη</i>

			<i>Δημοκρατία του Κονγκό αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Αγκόλα	1295	2000	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στην Αγκόλα αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Ερυθραία-Αιθιοπία	1297	2000	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) υπογραμμίζει το γεγονός ότι η κατάσταση ανάμεσα στην Ερυθραία και την Αιθιοπία αποτελεί απειλή για την ειρήνη και την ασφάλεια».</i>
Ερυθραία-Αιθιοπία	1298	2000	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση ανάμεσα στην Ερυθραία και την Αιθιοπία αποτελεί απειλή για την ειρήνη και την ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Κονγκό	1304	2000	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στη Δημοκρατία του Κονγκό αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	1305	2000	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στην περιοχή εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>

Αγκόλα	1336	2001	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στην Αγκόλα αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».
Κονγκό	1341	2001	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στη Δημοκρατία του Κονγκό εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».
Λιβερία	1343	2001	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η ενεργός υποστήριξη που παρέχει η κυβέρνηση της Λιβερίας σε επαναστατικές ένοπλες ομάδες σε όμορα κράτη...αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».
Σχολιασμός της επιστολής που απηύθυνε ο Εκπρόσωπος της πρώην Γιουγκοσλαβικής	1345	2001	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καταδικάζει εντόνως την εξτρεμιστική βία, συμπεριλαμβανομένων των τρομοκρατικών ενεργειών, σε ορισμένες περιοχές της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας και σε συγκεκριμένους δήμους της Νότιας Σερβίας, Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, και σημειώνει ότι αυτή η μορφή βίας λαμβάνει υποστήριξη από Αλβανούς εξτρεμιστές

Δημοκρατίας της Μακεδονίας στα Ηνωμένα Έθνη			<i>που βρίσκονται εκτός των περιοχών αυτών και αποτελεί απειλή για την ασφάλεια και τη σταθεροποίηση της ευρύτερης περιοχής».</i>
Αγκόλα	1348	2001	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στην Αγκόλα εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Κονγκό	1355	2001	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Κονγκό εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	1357	2001	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στην περιοχή εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Αφγανιστάν	1363	2001	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Αφγανιστάν αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Αγκόλα	1374	2001	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στην Αγκόλα</i>

			<i>εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Κονγκό	1376	2001	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Κονγκό εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Σιέρα Λεόνε	1385	2001	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στη Σιέρα Λεόνε εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Αφγανιστάν	1386	2001	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Αφγανιστάν εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Αφγανιστάν	1390	2002	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) βεβαιώνει περαιτέρω ότι οι τρομοκρατικές ενέργειες αποτελούν απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Κονγκό	1399	2002	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Κονγκό</i>

			<i>αποτελει απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Σιέρα Λεόνε	1400	2002	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στη Σιέρα Λεόνε εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Αγκόλα	1404	2002	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στην Αγκόλα εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Λιβερία	1408	2002	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η ενεργός υποστήριξη που παρέχει η κυβέρνηση της Λιβερίας σε επαναστατικές ένοπλες ομάδες σε όμορα κράτη...αποτελει απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Αφγανιστάν	1413	2002	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Αφγανιστάν ακόμη αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Κονγκό	1417	2002	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Κονγκό</i>

			<i>εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	1423	2002	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στην περιοχή εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τρομοκρατικές ενέργειες	1438	2002	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) βεβαιώνει εκ νέου την ανάγκη να καταπολεμήσει με όλα τα μέσα, σε συμφωνία με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, τις απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τις τρομοκρατικές ενέργειες».</i>
Απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τρομοκρατικές	1440	2002	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) διαβεβαιώνοντας εκ νέου την ανάγκη να καταπολεμήσει με όλα τα μέσα, σε συμφωνία με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, τις απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τις τρομοκρατικές ενέργειες...».</i>

ενέργειες			
Ιράκ-Κουβέιτ	1441	2002	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) αναγνωρίζοντας την απειλή που θέτει στη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια η μη-συμμόρφωση του Ιράκ με τις Αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας και η εξάπλωση των οπλων μαζικής καταστροφής και των πυραύλων μεγάλου βεληνεκούς...».
Αφγανιστάν	1444	2002	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Αφγανιστάν εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».
Κονγκό	1445	2002	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Κονγκό εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».
Σιέρρα Λεόνε	1446	2002	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στην περιοχή εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».
Απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και	1450	2002	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) βεβαιώνει εκ νέου την ανάγκη να καταπολεμήσει με όλα τα μέσα, σε συμφωνία με τον Χάρτη των

ασφάλεια που προέρχονται από τρομοκρατικές ενέργειες				<i>Ηνωμένων Εθνών, τις απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τις τρομοκρατικές ενέργειες».</i>
Απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τρομοκρατικές ενέργειες	1455	2003		<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) βεβαιώνει εκ νέου την ανάγκη να καταπολεμήσει με όλα τα μέσα, σε συμφωνία με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, τις απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τις τρομοκρατικές ενέργειες... Βεβαιώνει επίσης ότι οι πράξεις της διεθνούς τρομοκρατίας αποτελούν απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια ».</i>
Συνεδρίαση του Συμβουλίου Ασφαλείας για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας	1456	2003		<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) βεβαιώνει εκ νέου...ότι η τρομοκρατία σε όλες της τις εκφάνσεις αποτελεί μία εκ των πιο σοβαρών απειλών εναντίον της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας».</i>

Κονγκό	1457	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Κονγκό εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή...».
Ακτή του Ελεφαντοστού	1464	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας)...καθορίζει ότι η κατάσταση στην Ακτή του Ελεφαντοστού αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».
Απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τρομοκρατικές ενέργειες	1465	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) βεβαιώνει εκ νέου την ανάγκη να καταπολεμήσει με όλα τα μέσα, σε συμφωνία με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, τις απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τις τρομοκρατικές ενέργειες».
Κονγκό	1468	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Κονγκό εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».

Σομαλία	1474	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στη Σομαλία αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».
Λιβερία	1478	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η ενεργός υποστήριξη που παρέχει η κυβέρνηση της Λιβερίας σε επαναστατικές ένοπλες ομάδες της περιοχής...αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».
Ακτή του Ελεφαντοστού	1479	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας)...καθορίζει ότι η κατάσταση στην Ακτή του Ελεφαντοστού αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».
Ιράκ-Κουβέιτ	1483	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Ιράκ, παρότι έχει σημειώσει βελτίωση, εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».
Κονγκό	1484	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση... αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	1491	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στην περιοχή

			<i>εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Κονγκό	1493	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Κονγκό εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Λιβερία	1497	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στη Λιβερία αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή...».</i>
Κονγκό	1501	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Κονγκό εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Λιβερία	1509	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στη Λιβερία αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή...».</i>
Αφγανιστάν	1510	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Αφγανιστάν ακόμη αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Ιράκ-Κουβέιτ	1511	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Ιράκ,</i>

			<i>παρότι έχει σημειώσει βελτίωση, εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Ακτή του Ελεφαντοστού	1514	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας)...καθορίζει ότι η κατάσταση στην Ακτή του Ελεφαντοστού εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τρομοκρατικές ενέργειες	1516	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) βεβαιώνει εκ νέου την ανάγκη να καταπολεμήσει με όλα τα μέσα, σε συμφωνία με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, τις απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τις τρομοκρατικές ενέργειες».</i>
Ιράκ-Κουβέιτ	1518	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Ιράκ, παρότι έχει σημειώσει βελτίωση, εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Σομαλία	1519	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στη Σομαλία</i>

			<i>αποτελει απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Λιβερία	1521	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στη Λιβερία...εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τρομοκρατικές ενέργειες	1526	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) βεβαιώνει εκ νέου την ανάγκη να καταπολεμήσει με όλα τα μέσα, σε συμφωνία με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, τις απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τις τρομοκρατικές ενέργειες».</i>
Ακτή του Ελεφαντοστού	1527	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας)...καθορίζει ότι η κατάσταση στην Ακτή του Ελεφαντοστού εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Αϊτή	1529	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στην Αϊτή αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια...».</i>

Απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τρομοκρατικές ενέργειες	1530	2004	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) βεβαιώνει εκ νέου την ανάγκη να καταπολεμήσει με όλα τα μέσα, σε συμφωνία με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, τις απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται από τις τρομοκρατικές ενέργειες».
Λιβερία	1532	2004	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση αυτή αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στη δυτική Αφρική, και συγκεκριμένα στη διαδικασία ειρήνευσης στη Λιβερία».
Κονγκό	1533	2004	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Κονγκό εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».
Απειλές προς τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια που	1535	2004	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) βεβαιώνει περαιτέρω ότι η τρομοκρατία σε όλες της τις εκφάνσεις αποτελεί μία εκ των σοβαρότερων απειλών εναντίον της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.

προέρχονται από τρομοκρατικές ενέργειες			<i>Βεβαιώνει περαιτέρω την αποφασιστικότητά του να καταπολεμήσει όλες τις μορφές της τρομοκρατίας, σε συμφωνία με τις ευθύνες που απορρέουν από το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών».</i>
Μη-εξάπλωση των όπλων μαζικής καταστροφής	1540	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) επιβεβαιώνει ότι η εξάπλωση των πυρηνικών, χημικών και βιολογικών όπλων...αποτελει απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Αϊτή	1542	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι...η κατάσταση στην Αϊτή εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Μπουρούντι	1545	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας)...καθορίζει ότι η κατάσταση στη χώρα αυτή εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Ιράκ-Κουβέιτ	1546	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Ιράκ εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	1551	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στην περιοχή εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».</i>

Κονγκό	1552	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Κονγκό εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Κονγκό	1555	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Κονγκό εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>
Σουδάν	1556	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στο Σουδάν αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια και στην σταθεροποίηση της κατάστασης στην περιοχή».</i>
Σομαλία	1558	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καθορίζει ότι η κατάσταση στη Σομαλία αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή».</i>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΕΞΟΥΣΙΟΔΟΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ

ΠΕΡΙΣΤΑΣΗ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ	ΔΥΝΑΜΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ	ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΣΧΕΤΙΚΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΤΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ
Ιράκ-Κουβέιτ	<i>Operation Desert Shield, Operation Desert Storm</i>	678	1990	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη να συνεργαστούν με την Κυβέρνηση του Κουβέιτ...να χρησιμοποιήσουν όλα τα απαραίτητα μέσα προκειμένου να τηρηθεί και να τεθεί σε εφαρμογή η Απόφαση 660 (1990) και όλες τις σχετικές μεταγενέστερες αποφάσεις και προκειμένου να αποκατασταθεί η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια στην

				περιοχή».
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	<i>United Nations Protection Force (UNPROFOR)</i>	770	1992	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) καλεί τα Κράτη να λάβουν...όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να διευκολύνουν, σε συνεργασία με τα Ηνωμένα Έθνη, τη μετάβαση ανθρωπιστικών οργανώσεων...και οργανώσεων παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας στο Σεράγιεβο και οπουδήποτε αλλού απαιτείται στη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη».
Σομαλία	<i>Operation Restore Hope</i>	794	1992	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί το Γενικό Γραμματέα και τα Κράτη-Μέλη που συνεργάζονται...να χρησιμοποιήσουν όλα τα απαραίτητα μέσα προκειμένου να επιτευχθεί το συντομότερο δυνατό ασφαλές περιβάλλον για τις επιχειρήσεις προσφοράς ανθρωπιστικής βοήθειας στη Σομαλία».
Βοσνία-	<i>UN Protection</i>	836	1993	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-

Ερζεγοβίνη	<i>Force</i>			<p><i>Μέλη...να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα, μέσω της χρήσης της αεροπορίας...να υποστηρίξουν τη Δύναμη προστασίας των Ηνωμένων Εθνών (UNPROFOR) προκειμένου να εκτελέσει την αποστολή της...</i></p> <p><i>Εξουσιοδοτεί τη Δύναμη προστασίας των Ηνωμένων Εθνών...όταν αμύνεται, να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα συμπεριλαμβανομένης της χρήσης βίας, προς απάντηση των βομβαρδισμών εναντίον των ασφαλών περιοχών...».</i></p>
Σομαλία	<i>UN Operation in Somalia II (UNISOM II)</i>	837	1993	<p><i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) επαναβεβαιώνει ότι ο Γενικός Γραμματέας είναι εξουσιοδοτημένος από την Απόφαση 814 (1993) του Συμβουλίου Ασφαλείας να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα εναντίον εκείνων που ευθύνονται για τις ένοπλες επιθέσεις...».</i></p>
Ρουάντα	<i>Operation</i>	929	1994	<p><i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί (τη Γαλλία</i></p>

	<i>Turquoise</i>			και τη Σενεγάλη) σε συνεργασία με το Γενικό Γραμματέα να δημιουργήσουν μία προσωρινή επιχείρηση με το σκοπό να συμβάλει, με αμερόληπτο τρόπο, στην ασφάλεια και την προστασία των προσφύγων και των πολιτών που βρίσκονται σε κίνδυνο...χρησιμοποιώντας όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να επιτευχθούν οι ανθρωπιστικοί στόχοι που εξετέθησαν στην Απόφαση 925 (1994) του Συμβουλίου Ασφαλείας».
Αιτή	<i>Operation Uphold Democracy</i>	940	1994	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη να σχηματίσουν μία διεθνική δύναμη υπό ενοποιημένη διοίκηση και έλεγχο, και εντός αυτού του πλαισίου, να χρησιμοποιήσει όλα τα απαραίτητα μέτρα...έως ότου δημιουργηθεί ένα ασφαλές και σταθερό περιβάλλον...αυτό θα καθοριστεί από το

				Συμβούλιο Ασφαλείας, το οποίο θα λάβει υπόψη του τις υποδειξεις των Κρατών-Μελών της διεθνούς δυνάμεως».
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	<i>NATO-led Implementation Force in Bosnia and Herzegovina (IFOR)</i>	1031	1995	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη...να λάβουν κάθε απαραίτητο μέτρο προκειμένου να τεθεί σε ισχύ και να διασφαλιστεί η συμμόρφωση με το Προσάρτημα 1-Α της Συμφωνίας για την Ειρήνη...».
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	<i>NATO-led Stabilization Force in Bosnia and Herzegovina (SFOR)</i>	1088	1996	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη...να λάβουν κάθε απαραίτητο μέτρο, κατόπιν αιτήσεως της Δύναμης για την σταθεροποίηση της ειρήνης, προκειμένου είτε προς υπεράσπιση της Δύναμης σταθεροποίησης της ειρήνης είτε για να συνδράμουν στην πραγματοποίηση της αποστολής της

				και αναγνωρίζει (το Συμβούλιο Ασφαλείας) το δικαίωμα της Δύναμης σταθεροποίησης να χρησιμοποιήσει όλα τα απαραίτητα μέσα για να προστατευθεί από επίθεση ή από την απειλή επιθέσεως».
Αλβανία		1101	1997	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί (τα Κράτη-Μέλη και την Ιταλία) που συμμετέχουν στη διεθνή Δύναμη προστασίας να διεξάγουν την επιχείρηση με τρόπο ουδέτερο και αμερόληπτο...ενεργώντας υπό το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, περαιτέρω εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη να διασφαλίσουν την ασφάλεια και την ελευθερία της κίνησης του προσωπικού της αναφερθείσας διεθνούς Δυνάμεως προστασίας».
Federal Republic	NATO Kosovo	1244	1999	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-

of Yugoslavia- FRY	<i>Force</i>			<i>Μέλη και τους εμπλεκόμενους Διεθνείς Οργανισμούς να διασφαλίσουν την παρουσία διεθνούς δύναμης ασφαλείας στο Κόσοβο...χρησιμοποιώντας όλα τα απαραίτητα μέσα...».</i>
Ανατολικό Τίμορ	<i>International Force in East Timor</i>	1264	1999	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί την ίδρυση διεθνούς Δυνάμεως...με τους κάτωθι στόχους: να αποκατασταθεί η ειρήνη και η ασφάλεια στο Ανατολικό Τίμορ, να προστατευτεί η αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στο Ανατολικό Τίμορ (UNAMET) και, με τρόπο ανάλογο των στρατιωτικών δυνατοτήτων, να διευκολυνθούν οι επιχειρήσεις παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας, και εξουσιοδοτεί τα Κράτη που συμμετέχουν στην διεθνή Δύναμη να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να επιτευχθεί η εντολή αυτή».</i>
Σιέρα Λεόνε	<i>United Nations</i>	1289	2000	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας)...ενεργώντας σύμφωνα με</i>

	<i>Mission in Sierra Leone (UNASMIL)</i>			<p>το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών...εξουσιοδοτεί την αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στη Σιέρρα Λεόνε να προχωρήσει στις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να ειτευχθούν οι πρόσθετοι στόχοι που ορίστηκαν παραπάνω και βεβαιώνει ότι, προς εκπλήρωση της εντολής αυτής, η αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στη Σιέρρα Λεόνε μπορεί να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να διασφαλίσει την ασφάλεια και την ελεύθερη κίνηση του προσωπικού, και εντός των δυνατοτήτων της και των περιοχών δράσης της, να παρέχει προστασία στους πολίτες που διατρέχουν άμεσο κίνδυνο σωματικής βίας, λαμβάνοντας υπόψη τις ευθύνες της Κυβέρνησης της Σιέρρα Λεόνε».</p>
Κονγκό	<i>United Nations</i>	1291	2000	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας)...ενεργώντας σύμφωνα με

	<i>Organization</i> <i>Mission in the</i> <i>Democratic</i> <i>Republic of the</i> <i>Congo</i> <i>(MONUC)</i>			το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών...αποφασίζει ότι η αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στο Κονγκό δύναται να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες, εντός των περιοχών δράσης των ταγμάτων πεζικού της και όπως αρμόζει στις δυνατότητές της, να προστατεύσει το προσωπικό των Ηνωμένων Εθνών και της Κοινής Στρατιωτικής Επιτροπής, τις διευκολύνσεις, τις εγκαταστάσεις και τον εξοπλισμό, να εγγυηθεί την ασφάλεια και την ελευθερία της κίνησης του προσωπικού, και να προστατεύσει τους πολίτες που διατρέχουν άμεσο κίνδυνο σωματικής βίας».
Κόσοβο	<i>NATO Kosovo</i> <i>Force (KFOR)</i>	1345	2001	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) υποδέχεται τις προσπάθειες της διεθνούς Δύναμης στο Κόσοβο να εκπληρώσει την Απόφαση 1244 (1999) του Συμβουλίου

				<p><i>Ασφαλείας...και προσκαλεί τη διεθνή Δύναμη στο Κόσοβο να ενδυναμώσει τις προσπάθειές της προκειμένου να προλάβει μη εξουσιοδοτημένη κίνηση και αποστολή παράνομων όπλων...να κατάσχει τα όπλα στο Κόσοβο, την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, και να κρατά το Συμβούλιο ενήμερο σε συμφωνία προς την Απόφαση 1160 (1998).</i></p>
Κονγκό	<p><i>United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo (MONUC)</i></p>	1355	2001	<p><i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί την αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στο Κονγκό, συμφώνως με την αναφορά του Γενικού Γραμματέα, να συνδράμει, ύστερα από πρόσκληση και εντός των δυνατοτήτων της και κινούμενη σε εθελοντική βάση, στην αρχική επιβολή του αφοπλισμού, της ακινητοποίησης, του επαναπατρισμού και της επανενσωμάτωσης των ενόπλων ομάδων...».</i></p>

Βοσνία-Ερζεγοβίνη	<i>Nato-led Stabilization Force in Bosnia and Herzegovina (SFOR)</i>	1357	2001	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη να λάβουν όλα τα αναγκαία μέτρα, κατόπιν αιτήσεως της Δύναμης Σταθεροποίησης στη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη (SFOR), είτε προς υπεράσπισή της είτε προς βοήθεια επίτευξης της αποστολής της, και αναγνωρίζει το δικαίωμα στη SFOR να πάρει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να προστατευθεί από επίθεση ή από απειλή επιθέσεως».
Αφγανιστάν	<i>International Security Assistance Force</i>	1386	2001	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη που λαμβάνουν μέρος στη διεθνή Δύναμη Ασφαλείας να προβούν σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να εκπληρωθεί η εντολή του».
Ανατολικό Τίμορ	<i>United Nations Mission of Support in East</i>	1410	2002	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί την αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στο Ανατολικό Τίμορ, υπό το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη των

	<i>Timor</i> <i>(UNMISET)</i>			<i>Ηνωμένων Εθνών, να προβεί σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες...προκειμένου να εκπληρώσει την εντολή που της δόθηκε».</i>
Αφγανιστάν	<i>International Security Assistance Force</i>	1413	2002	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη που λαμβάνουν μέρος στη διεθνή Δύναμη Ασφαλείας να προβούν σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να εκπληρωθεί η εντολή που της δόθηκε».</i>
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	<i>Nato-led Stabilization Force in Bosnia and Herzegovina (SFOR)</i>	1423	2002	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη να λάβουν όλα τα αναγκαία μέτρα, κατόπιν αιτήσεως της Δύναμης Σταθεροποίησης στη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη, είτε προς υπεράσπισή της είτε προς βοήθεια επίτευξης της αποστολής της, και αναγνωρίζει το δικαίωμα στη Δύναμη να πάρει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να προστατευθεί από επίθεση ή από απειλή</i>

				επιθέσεως».
Αφγανιστάν	<i>International Security Assistance Force</i>	1444	2002	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη που λαμβάνουν μέρος στη διεθνή Δύναμη Ασφαλείας να προβούν σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να εκπληρωθεί η εντολή που της δόθηκε».
Ακτή του Ελεφαντοστού	<i>Economic Community of West African States Forces/French Forces</i>	1464	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) ενεργώντας σύμφωνα με το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών...εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη που συμμετέχουν στις δυνάμεις του ECOWAS, σε συμφωνία με το Κεφάλαιο VIII, μαζί με τις γαλλικές δυνάμεις που τις υποστηρίζουν να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να διασφαλιστεί η ασφάλεια και η ελευθερία της κίνησης του προσωπικού τους και να εξασφαλίσουν...την ασφάλεια των πολιτών που

				απειλούνται άμεσα από άσκηση σωματικής βίας εντός των ορίων των επιχειρήσεων, χρησιμοποιώντας τα μέσα που είναι διαθέσιμα σε αυτές...».
Κονγκό	<i>United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo (MONUC)</i>	1484	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί μέχρι την 1 ^η Σεπτεμβρίου 2003 την ανάπτυξη μίας Προσωρινής Διεθνούς Δύναμης Εκτάκτου Ανάγκης...για να συνεισφέρει στη σταθεροποίηση των συνθηκών ασφαλείας και στην βελτίωση της ανθρωπιστικής κατάστασης στη Βunia...».
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	<i>Nato-led Stabilization Force in Bosnia and Herzegovina</i>	1491	2003	«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη να λάβουν όλα τα αναγκαία μέτρα, κατόπιν αιτήσεως της Δύναμης Σταθεροποίησης στη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη (SFOR), είτε προς υπεράσπισή της είτε προς βοήθεια επίτευξης της αποστολής της, και

	<i>(SFOR)</i>			<i>αναγνωρίζει το δικαίωμα στη SFOR να πάρει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να προστατευθεί από επίθεση ή από απειλή επιθέσεως».</i>
Κονγκό	<i>United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo (MONUC)</i>	1493	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί την αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στο Κονγκό (MONUC) να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα στις περιοχές ανάπτυξης των στρατιωτικών της ομάδων και όπως προκύπτει από τις δυνατότητές της προκειμένου να προστατεύσει το προσωπικό, τις διευκολύνσεις, τις εγκαταστάσεις και τα εφόδια των Ηνωμένων Εθνών, να εγγυηθεί την ασφάλεια και την ελευθερία της κίνησης του προσωπικού...να προστατεύσει τους πολίτες...και να συνδράμει στην βελτίωση των συνθηκών ασφαλείας στα πλαίσια των οποίων παρέχεται η ανθρωπιστική βοήθεια.</i>

				<i>Εξουσιοδοτεί την MONUC να χρησιμοποιήσει όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εκπληρώσει την εντολή, η οποία της δόθηκε».</i>
Λιβερία	<i>Multinational Force in Liberia</i>	1497	2003	<p><i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη να ιδρύσουν μία διεθνή δύναμη στη Λιβερία προκειμένου αυτή να υποστηρίξει την εκπλήρωση της συμφωνίας κατάπαυσης πυρός (ανακωχής) της 17^{ης} Ιουνίου 2003...</i></p> <p><i>Εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη που συμμετέχουν στη διεθνή δύναμη να λάβουν όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εκτελέσουν την εντολή που τους δόθηκε».</i></p>
Κονγκό	<i>Interim Emergency Multinational</i>	1501	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη της Προσωρινής Διεθνούς Δύναμης Εκτάκτου Ανάγκης...να προσφέρουν βοήθεια στην αποστολή των</i>

	<i>Force/United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo (MONUC)</i>			<i>Ηνωμένων Εθνών στο Κονγκό (MONUC)...».</i>
Λιβερία	<i>United Nations Mission in Liberia (UNMIL)</i>	1509	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) ενεργώντας σύμφωνα με το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών...αποφασίζει να ιδρύσει την αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στη Λιβερία (UNMIL), τη δύναμη σταθεροποίησης που απαιτήθηκε στην Απόφαση 1497 (2003)...και επιπροσθέτως αποφασίζει ότι η UNMIL θα αποτελείται από μέχρι</i>

				<i>15.000 άτομα ως στρατιωτικό προσωπικό των Ηνωμένων Εθνών...».</i>
Αφγανιστάν	<i>International Security Assistance Force</i>	1510	2003	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη που λαμβάνουν μέρος στη διεθνή Δύναμη Ασφαλείας να προβούν σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να εκπληρωθεί η εντολή που της δόθηκε».</i>
Ακτή του Ελεφαντοστού	<i>United Nations Mission in Côte d' Ivoire (UNOCI)</i>	1528	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) ενεργώντας σύμφωνα με το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών...αποφασίζει να ιδρύσει την επιχείρηση των Ηνωμένων Εθνών στην Ακτή του Ελεφαντοστού (UNOCI)... Αποφασίζει ότι η UNOCI θα αποτελείται...από μία στρατιωτική δύναμη, η οποία δεν θα υπερβαίνει τον αριθμό των 6.240 ατόμων ως προσωπικό των</i>

				<p><i>Ηνωμένων Εθνών...</i></p> <p><i>Εξουσιοδοτεί την UNOCI να χρησιμοποιήσει όλα τα απαραίτητα μέτρα μέτρα προκειμένου να εκπληρώσει την εντολή που της δόθηκε, εντός των ορίων των δυνατοτήτων της και του πεδίου δράσης της».</i></p>
Αϊτή	<i>Multinational Interim Force in Haiti (MIF)</i>	1529	2004	<p><i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη που λαμβάνουν μέρος στη διεθνή Προσωρινή Δύναμη στην Αϊτή να προβούν σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να εκπληρωθεί η εντολή που της δόθηκε».</i></p>
Κονγκό	<i>United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the</i>	1533	2004	<p><i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) αιτεί από την αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στο Κονγκό (MONUC) να χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα, εντός των δυνατοτήτων της, προκειμένου να φέρει εις πέρας τους στόχους που ορίστηκαν στην παράγραφο 19 της Απόφασης 1493</i></p>

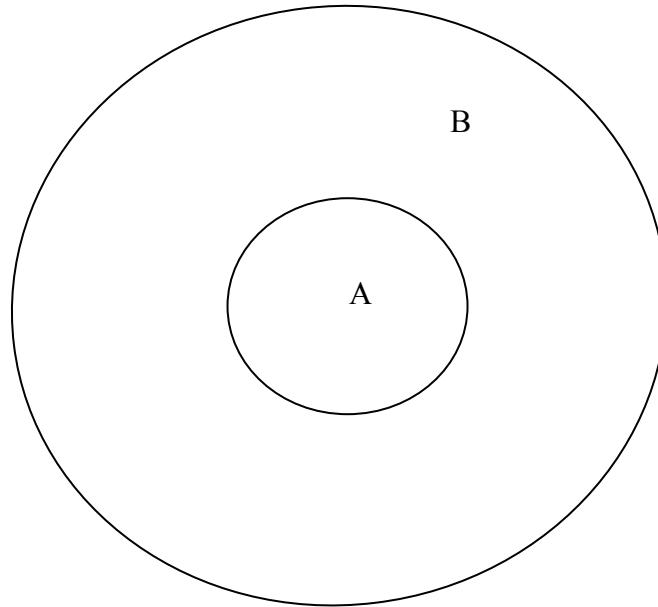
	<i>Congo (MONUC)</i>			<i>(2003) του Συμβουλίου Ασφαλείας...».</i>
Αιτή	<i>Multinational Interim Force in Haiti (MIF)/United Nations Stabilization in Haiti (MINUSTAH)</i>	1542	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) ενεργώντας σύμφωνα με το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών...αποφασίζει να ιδρύσει την δύναμη σταθεροποίησης των Ηνωμένων Εθνών στην Αιτή (MINUSTAH)...για μία αρχική περίοδο έξι μηνών, με την πρόθεση να ανανεωθεί για επιπλέον χρονικές περιόδους` και αιτεί να μεταφερθεί η εξουσία της MIF στην MINUSTAH την 1^η Ιουνίου 2004».</i>
Μπουρούντι	<i>United Nations Operation in Burundi (ONUB)</i>	1545	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί την επιχείρηση των Ηνωμένων Εθνών στο Μπουρουντί (ONUB) να προβεί σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να εκπληρωθεί η εντολή που της δίδεται, εντός των ορίων των δυνατοτήτων της και του πεδίου</i>

				<i>δράσης των στρατιωτικών μονάδων της...».</i>
Ιράκ-Κουβέιτ	<i>United Nations Assistance Mission for Iraq (UNAMI)</i>	1546	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) αποφασίζει ότι η διεθνής δύναμη θα έχει την εξουσιοδότηση να πάρει όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να συνδράμει στη διατήρηση της ασφάλειας και της σταθερότητας στο Ιράκ...».</i>
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	<i>Nato-led Stabilization Force in Bosnia and Herzegovina (SFOR)</i>	1551	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη να λάβουν όλα τα αναγκαία μέτρα, κατόπιν αιτήσεως της Δύναμης Σταθεροποίησης στη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη (SFOR), είτε προς υπεράσπισή της είτε προς βοήθεια επίτευξης της αποστολής της, και αναγνωρίζει το δικαίωμα στη SFOR να πάρει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να προστατευθεί από επίθεση ή από απειλή επιθέσεως».</i>
Σιέρα Λεόνε	<i>United Nations</i>	1562	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας)...εξουσιοδοτεί την</i>

	<i>Mission in Sierra Leone (UNASMIL)</i>			<i>αποστολή των Ηνωμένων Εθνών που παρέμεινε στη Σιέρρα Λεόνε να προβεί σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να εκπληρωθεί η εντολή που της δίδεται, εντός των ορίων των δυνατοτήτων της και του πεδίου δράσης της».</i>
Αφγανιστάν	<i>International Security Assistance Force</i>	1563	2004	<i>«(Το Συμβούλιο Ασφαλείας) εξουσιοδοτεί τα Κράτη-Μέλη που λαμβάνουν μέρος στη διεθνή Δύναμη Ασφαλείας να προβούν σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να εκπληρωθεί η εντολή που της δόθηκε».</i>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

*Δραστική ακτίνα διασποράς θραυσμάτων ενός έξυπνου βλήματος
(πυραύλου τύπου cruise) σε σχέση με την ακρίβειά του.*

Ο κύκλος πιθανού λάθους στην ακρίβεια βολής στο κέντρο του στόχου είναι 10 μέτρα (δηλαδή το 50% το εκτοξευόμενων βλημάτων θα πέσει εντός κύκλου με κέντρο τον στόχο και ακτίνα 10 μέτρα).

A: όπου A= κύκλος ακτίνας 10 μέτρων

B: όπου B= κύκλος διασποράς των θραυσμάτων μετά την έκρηξη του βλήματος, εφόσον προσκρούσει στο κέντρο του κύκλου A.

Εάν το βλήμα εκραγεί επί της περιφέρειας του κύκλου A (δηλαδή οριακά εντός των 10 μέτρων), τότε ο κύκλος B μετακινείται ανάλογα, οπότε κατά αντίστοιχο τρόπο μεγαλώνει και η διασπορά των θραυσμάτων στην περιοχή πλησίον του στόχου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΙΤΡΕΠΟΜΕΝΩΝ ΟΠΛΩΝ ΓΙΑ ΧΡΗΣΗ ΣΕ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ

ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΟΥ ΣΤΟΧΟΥ

Τύπος όπλου	Πυρηνικά	Βιοχημικά	Βαλλιστικοί πύραυλοι	Πύραυλοι cruise	Συμβατικά όπλα πεζικού, άρματα μάχης, ελικόπτερα	Κατευθυνόμενα όπλα	Πυροβολικό	Βόμβες ελεύθερης πτώσης	Όπλα διασποράς	Εμπρηστικά όπλα
Είδος στόχου										
Στρατιωτικοί στόχοι εκτός κατοικημένων περιοχών	-	-	*	**	**	**	**	*	-	-
Στρατιωτικοί στόχοι εντός κατοικημένων περιοχών (με	-	-	-	*	*	*	*	-	-	-

αμμινώς στρατιωτική χρήση)										
----------------------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Υπόμνημα

(-) μη επιτρεπτό

(*) επιτρέπεται με περιορισμούς

(**) επιτρέπεται

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΜΗ-ΦΟΝΙΚΩΝ ΟΠΛΩΝ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΤΟΥΣ ΤΥΠΟ

A/A	Τύπος όπλου	Τεχνολογία	Στόχος	Επιθυμητές συνέπειες της δράσης της συγκεκριμένης τεχνικής
1	Laser	Λείζερ χαμηλής ενέργειας	Προσωπικό	Εκπομπή ενεργειακών παλμών, πρόκληση τύφλωσης.
2		Υψηλής ενέργειας λέιζερς	Υλικά	Ενισχυμένο ελαφρύ όπλο το οποίο καταστρέφει οπτικούς αισθητήρες και συσκευές κατεύθυνσης πορείας.
3	Ακουστικά	Ακουστικοί εκπομποί	Προσωπικό	Ακουστικοί γεννήτορες οι οποίοι παράγουν δυνατούς ήχους για να αποπροσανατολίσουν ή να καταστήσουν ανίκανους τους αντιπάλους.
5		Υπέρηχοι και υπόηχοι	Προσωπικό/ Υλικά	Προκαλούν αποπροσανατολισμό, σπασμούς και εντερικούς σπασμούς στους ανθρώπους. Καταστρέφουν τα ηλεκτρονικά.
6	Βιολογικά	Βιοδιασπαστικές ουσίες	Υλικά	Μέσα τα οποία χρησιμοποιούνται για να διασπάσουν ελαστικά και συνθετικά προϊόντα .

7		Αποσταθεροποιητικά χρώματος	Υλικά	Μέσα τα οποία κάνουν ελαφρύ το χρώμα και εμποδίζουν τη μεταφορά και την κίνηση.
8	Ηλεκτρομαγνητικά	Παρεμβολή στις επικοινωνίες	Υλικά	Εμπλοκή στα σήματα τηλεόρασης και ραδιοφώνων και παραγωγή μορφωμάτων.
9	Ηλεκτρονικά	Ιοί υπολογιστών/ Επικοινωνιακός πόλεμος	Υλικά	Προγράμματα υπολογιστών τα οποία προκαλούν προβλήματα στη λειτουργία των Η/Υ, αλλοίωση πληροφοριών. Τεχνικές προκειμένου ανακριβείς πληροφορίες να γίνουν δεκτές σαν ακριβείς.
10	Κινητικά	Ελαστικές και πλαστικές σφαίρες	Προσωπικό	Βλήματα τα οποία ζαλίζουν όταν χτυπάνε αλλά δεν διαπερνούν το ανθρώπινο σώμα.
11		Αντλίες νερού	Προσωπικό	Διασκορπισμός πλήθους.
12	Μηχανικά	Αιχμηρά αντικείμενα	Υλικά	Μικρά αιχμηρά αντικείμενα τα οποία είναι διασπαρμένα σε δρόμους και αυτοκινητοδρόμους για να τρυπήσουν τα λάστιχα.
13		Παγίδες	Προσωπικό/ Υλικά	Απόχες και άλλες συσκευές που παγιδεύουν ανθρώπους και οχήματα.

14	Μικροκύματα	Γεννήτριες μικροκυμάτων	Προσωπικό/ Υλικά	Γεννήτριες που προκαλούν έκρηξη μικροκυματικής ακτινοβολίας. Αποπροσανατολίζουν τους ανθρώπους και αχρηστεύουν τις ηλεκτρονικές συσκευές.
15	Οπτικά	Χειροβομβίδες/Νάρκες κρότου-λάμψης	Προσωπικό	Μικρές συσκευές οι οποίες αποπροσανατολίζουν και προκαλούν τύφλωση.
16	Χημικά	Μέσα που παράγουν καπνό/αφρό	Προσωπικό	Γλοιώδης αφρός για να εμποδίσει την κίνηση: αφρός που δημιουργεί ένα 'τοίχος' το οποίο όταν διαταραχθεί απελευθερώνει δακρυγόνα.
17		Δυσάρεστες οσμές	Προσωπικό	Μέσα τα οποία εκπέμπουν τόσο δυνατές οσμές που τα στρατεύματα εμποδίζονται να αποδώσουν.
18		Κατευναστικά προϊόντα	Προσωπικό	Μέσα για να καθυστερήσουν στρατεύματα.
19		Δακρυγόνα	Προσωπικό	Προφανές.
20		Αποφυλλωτικά	Υλικά	Μέσα τα οποία χρησιμοποιούνται για να καταστρέψουν φύλλα δέντρων προκειμένου να λιγοστέψουν οι δυνατότητες κάλυψης του εχθρού.

21		Ουσίες που προκαλούν αλλοιώσεις	Υλικά	Ουσίες οι οποίες έχουν ως στόχο την αποσύνθεση μετάλλων.
22		Λιπαντικά	Υλικά	Αντιτριβικά μέσα που προκαλούν ολίσθηση οχημάτων και παρεμπόδιση κυκλοφορίας
23		Ουσίες που εμποδίζουν την κίνηση	Προσωπικό/ Υλικά	Ουσίες οι οποίες προσκολλώνται σε ανθρώπους και οχήματα για να παρεμποδίσουν την κίνηση.
24		Συσκοτιστικά	Προσωπικό/ Υλικά	Καπνός και άλλες παρόμοιες συσκευές οι οποίες περιορίζουν το οπτικό πεδίο.
25	Ψυχολογικός πόλεμος	Παραπληροφόρηση/Απάτη	Προσωπικό	Διάφορες τεχνικές για να ξεγελάσουν τους αντιπάλους προκειμένου να πιστέψουν λάθος πληροφορίες.
26		Ολογραφικοί προβολείς	Προσωπικό	Προβολή εικόνων που προκαλούν σύγχυση στον αντίπαλο.
27		Έλεγχος του μυαλού	Προσωπικό	Χρήση ηχητικών και οπτικών ερεθισμάτων για μηνύματα που αποσκοπούν σε δημιουργία παθολογικών ψυχικών καταστάσεων.
28		Ψυχοτροπικές Τεχνικές	Προσωπικό	Αποπροσανατολίζουν συναισθηματικά.

29		Υλικά που φράζουν τα φίλτρα μηχανών	Υλικά	Ουσίες μεταφερόμενες με τον αέρα που χρησιμοποιούνται για να φράξουν φίλτρα αέρα όταν απορροφώνται από μηχανές.
30		Αλλαγές καιρού	Προσωπικό/ Υλικά	Δημιουργία συννέφων και άλλων τεχνικών για αλλαγή καιρού.

ΠΗΓΕΣ:

1. Truesdell, Amy, 1996, The Ethics of non-lethal weapons, Strategic & Combat Studies Institute, Number 24, United Kingdom, σ.σ.16-18.
2. Rappert, Brian, 2003, Non-lethal Weapons as legitimizing forces, Frank Cass Publishers, Great Britain, σ.σ.52-53.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abiew, Francis Kofi, 1999. *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*. The Hague: Kluwer Law International.
- Akehurst, Michael, 1984. "Humanitarian Intervention", εις Bull, Hedley (ed), 1984. *Intervention in World Politics*. Oxford: Clarendon Press.
- Alexander J., 1999. *Future War: Non-lethal Weapons in Modern Warfare*. New York: St. Martin's Press.
- Alexander, John B., 2003. *Winning the War: Advanced Weapons, Strategies, and Concepts for the Post-9/11 World*. New York: St.Martins Press/Thomas Dunne Books.
- Amnesty International, 1978. *Human Rights in Uganda Report*. June 1978: Doc. AFR 59/05/78.
- Andreski, S. (ed), 1971. *Herbert Spencer. Structure, Function and Evolution*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Anscombe, Elizabeth, 1979. "War and Murder", εις Wakin, Malham M. (ed.), 1979. *War, Morality and the Military Profession*. Colorado: Westview Press, σ.σ.285-298.
- Anscombe, Elizabeth, 1981. "Mr. Truman's Dergee", εις *Collected Philosophical Papers: Ethics, Religion and Politics, Vol.3*. Minneapolis: University of Minnesota Press, σ.σ.51-71.
- Ansell-Pearson, Keith, 1994. *An Introduction To Nietzsche as Political Thinker: The Perfect Nihilist*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Arend, Antony C./Beck, Robert J., 1993. *International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*. London, New York: Routledge.

Arendt, Hannah, 2003. *Lectures on Kant's Political Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.

Aristotle, *Nichomachean Ethics*, εις το Barnes, J., 1995. *The Complete Works of Aristotle*, vol. 2. Princeton: Princeton University Press.

Ashdown, Paddy, 2001. "What political circumstances justify military intervention?", εις Mileham, Patrick/Willett, Lee, 2001. *Military Ethics for the Expeditionary Era*. London: The Royal Institute of International Affairs, σ.σ.7-15.

Ashraful, Hasan, 1998. *Human Rights Dilemmas in Contemporary Times: Issues and Answers*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishing Incorporation.

Atkins, E.M. and Dodaro, R.J., 2001. *Augustine, Political Writings*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Avineri, Shlomo, 1974. *Hegel's Theory of the Modern State*. Cambridge: Cambridge University Press.

Axinn, Sidney 1989. *A Moral Military*, Philadelphia: Temple University Press.

Bailey, J. B. A., 2003. *Field Artillery and Firepower*. Annapolis: Naval Institute Press.

Baines, Thomas, 1997. "The Applicability of the Laws of War to Peacekeeping", ανακοίνωση που έγινε στο *JSCOPE* που πραγματοποιήθηκε στην Washington το 1997.

Baker, M.B., 1987. "Terrorism and the Inherent Right of Self-Defense (A Call to Amend Article 51 of the United Nations Charter)". *Houston Journal of International Law*: 25-49.

Ballard, John R., 1998. *Upholding Democracy: The United States Military Campaign in Haiti: 1994-1997*. Oxford, Westport: Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group.

Ballis, Belcher William, 1973. *The legal position of war: changes in its practice and theory from Plato to Vattel (The Garland library of war and peace)*. New York: Garland Publishing.

Ballis, William Beltcher, 1973. *The Legal Position of War: Changes in its Practice and Theory from Plato to Vattel (The Garland Library of War and Peace)*. New York: Garland Publications. Beaulac, Stephane, 2004. *The Power of Language in the Making of International Law: The Word Sovereignty in Bodin and Vattel and the Myth of Westphalia*. London, Leiden: Brill Academic Publishers.

Baracchi, Claudia, 2001. *Of Myth, Life and War in Plato's Republic (Studies in Continental Thought)*. U.S.A.: Indiana University Press.

Beitz, Charles R. et al. (eds), 1985. *International Ethics*. Princeton: Princeton University Press.

Beitz, Charles R. et al. (eds), 1985. *International Ethics*. Princeton: Princeton University Press.

Belcher, Ballis, 1973. *The legal position of war: changes in its practice and theory from Plato to Vattel*. London, New York: Taylor and Francis Inc.

Ben-Asher, Joseph Z./ Yaesh, Isaac, 1998. *Advances in Missile Guidance Theory (Progress in Astronautics and Aeronautics, Vol 180)*. Reston: AIAA (American Institute of Aeronautics & Astronautics).

Berdal, M., 1996. "The Security Council, Peacekeeping and Internal Conflict after the Cold War". *Duke Journal of Comparative International Law*, 7/1 (1996): 79-89.

- Berkeley, Bill, 2003. "Road to Genocide", εἰς Mills, Nicolaus/Brunner, Kira (eds), 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.σ.103-116.
- Binneveld, J. M. W./ Binneveld, Hans, 1998. *From Shell Shock to Combat Stress: A Comparative History of Military Psychiatry*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Blakelock, John H., 1991. *Automatic Control of Aircraft and Missiles*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.-Wiley-Interscience.
- Bobbio Noberto/ Gobetti, Daniela, 1993. *Thomas Hobbes and the Natural Law Tradition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bohman, James/Lutz-Bachmann, Matthias, 1997. *Perpetual Peace: Essays on Kant's Cosmopolitan Ideal*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Bouthoul, Gaston, 1980. *Πραγματεία περί πολεμολογίας, Κοινωνιολογία των Πολέμων*. Μτφρ. Καφετζόπουλος, Π. Δ., Αθήνα: εκδόσεις ΓΕΣ.
- Bovard, James, 2000. *Freedom in Chains: The Rise of the State and the Demise of the Citizen*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan Ltd.
- Bowden, Mark, 1999. *Black Hawk Down: A Story of Modern War*. New York: Atlantic Monthly Press.
- Brogan, Partick, 1998. *World Conflicts. Why and Where They Are Happening*. London: Bloomsbury Publishing PLC.
- Brown, Gary D., 2003. "Proportionality and Just War". *Journal of Military Ethics* (2003) (2(3)): 171-185.
- Brownlie, Ian, 1963. *International Law and the Use of Force by States*. Oxford: Clarendon Press.

Brunner, Kira, 2003. “A Drive to Globare”, εις Mills, Nicolaus/Brunner, Kira, 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.σ.89-97.

Bruno, Lester H., 1999. *The United States and Post-Cold War Interventions: Bush and Clinton in Somalia, Haiti and Bosnia, 1992-1998 (Guides to Contemporary Issues, #11)*. Claremont CA: Regina Books.

Buchanan, Allen, 1992. “Self-Determination and the Right to Secede”. *Journal of International Affairs* 45: 347-365.

Buchanan, Allen, 2003. “Reforming the Law of Humanitarian Intervention”, εις Holzgrefe, J.L./Keohane, Robert O., 2003. *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.130-173.

Buchanan, Allen, 2003. “Secession, state breakdown, and humanitarian intervention”, εις Chatterjee, Deen K./Scheid, Don E. (eds), 2003. *Ethics and Foreign Intervention*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.189-211.

Buckley, William J., 2000. *Kosovo: Contending Voices on Balkan Interventions*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company.

Bull, Hedley (ed), 1984. *Intervention in World Politics*. Oxford: Clarendon Press.

Byman, Daniel/Waxman, Matthew/Wolf, Charles, 2002. *The Dynamics of Coercion : American Foreign Policy and the Limits of Military Might (Rand Studies in Policy Analysis)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Callaghy, Thomas/Kassimir, Ronald/Latham, Robert, 2001. *Intervention and Transnationalism in Africa : Global-Local Networks of Power*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cannon, Jeff, 2002. *The Leadership Lessons of the U.S. Navy SEALs : Battle-Tested Strategies for Creating Successful Organizations and Inspiring Extraordinary Results*. New York: McGraw-Hill.

Carter, Christine Jane, 1987. *Rousseau and the Problem of War (Political Theory and Political Philosophy)*. New York: Garland Publishing.

Cassese, Antonio, 1986. *The Current Legal Regulation on the Use of Force*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.

Cassese, Antonio, 1998. *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal (Hersch Lauterpacht Memorial Lectures)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Catfield, Charles, 1972. *The ethics of war: Bertrand Russell and Ralph Barton on World War I (The Garland Library on War and Peace)*. New York: Garland Publications.

Ceulemans, Carl, 2003. “‘Incident at a Roadblock’-Mortal Choices at a Roadblock”. *Journal of Military Ethics* (2003) 2(1):82-84.

Chatterjee, Deen K./Scheid, Don E. (eds), 2003. *Ethics and Foreign Intervention*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chatterjee, S. K., 1981. “Some Legal Problems of Support Role in International Law: Tanzania and Uganda”. *30 International Comparative Law Quarterly*: 755-768.

Chesterman, Simon, 2001. *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*. New York: Oxford University Press.

Chomsky, Noam, 1999. *The New Military Humanism. Lessons from Kosovo*. London: Pluto Press.

Chomsky, Noam, 2000. *A New Generation Draws the Line. Kosovo, East Timor and the Standards of the West*. London, New York: Verso.

Chomsky, Noam, 2003. *Hegemony or Survival. America's Quest for Global Dominance*. New York: Metropolitan Books/Henry Holt and Company.

Christopher, Paul, 1999². *The Ethics of War and Peace: an Introduction to Legal and Moral Issues*, Upper Saddle River, New Jersey: Prentice-Hall Inc.

Cicero, Marcus Tullius, *De Officiis*. Κριτική έκδοση από τον Winterbottom, M., 1994. Oxford Classical Texts. Oxford: Oxford University Press.

Cicero, Marcus Tullius, *De Re Publica*. Translated by Keyes, C.W., 1994¹¹. Loeb Classical Library, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Cimbala, Stephen, 2000. *Nuclear Strategy in the Twenty-First Century*. New York: Praeger Publishers.

Clark, Jeffrey, 1996. "Debate in Somalia: Failure of the Collective Response", εις Damrosch, Lori Fisler, 1993. *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflicts*. New York: Council on Foreign Relations Press, σ.σ.205-240.

Clarke, Walter/Herbst, Jeffrey (eds), 1997. *Learning from Somalia: The Lessons of Armed Humanitarian Intervention*. Boulder: Westview.

Claude, Richard Pierre/Weston, Burns H., 1992. *Human Rights in the World Community: Issues and Action*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Coates, Tony, 1996. *Legitimate Authority, Revolution and the Just War*. University of Reading, Department of Politics, Occasional Paper No 17.

Cohar Avner/Lee Steven, 1986. *Nuclear Weapons and the Future of Humanity*. New York: Rowman & Littlefield Inc.

Cohler, Anne M./Miller, Basia Carolyn/Stone, Harold Samuel/Geuss, Raymond/Skinner, Quentin (eds), 1989. *Montesquieu: The Spirit of the Laws (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cole, Darrell, 2002. *When God Says War is Right: The Christian's Perspective on When and How to Fight*. Colorado Springs: Waterbrooks Press.

Coll, Alberto R., 1998. "Somalia and the Problems of Doing Good", εἰς Abrams, Elliot, 1998. *Close Calls. Intervention, Missile Defense, and 'Just War' Today*. Washington D.C.: Ethics and Public Policy Center, σ.σ.161-181.

Columbus, Frank (ed), 1999. *Kosovo-Serbia: A Just War?* Commack, New York: Nova Science Publishers, Inc.

Congressional Research Service, 2004. *Weather Modification: Programs, Problems, Policy, and Potential*. New Zealand: University Press of the Pacific.

Connaughton, R. M., 1992. *Peacekeeping and Military Intervention*, United Kingdom: Strategic & Combat Studies Institute, Number 3.

Connaughton, R. M., 1996. *Military Support and Protection for Humanitarian Assistance, Rwanda, April-December 1994*, United Kingdom: Strategic & Combat Studies Institute, Number 18.

Connaughton, Richard, 1993. *Military Intervention in the 1990's: A New Logic of War (Operational Level of War)*. London, New York: Routledge.

Connolly, William E., Schoolman, Morton (ed.), 2002. *The Augustinian Imperative: A Reflection on the Politics of Morality*. United Kingdom: Rowman & Littlefield Inc.

Cook, Martin L., 2000. "Two Road Diverged, and We Took The One Less Traveled: Just Recourse to War and the Kosovo Intervention", εἰς Buckley, William J., 2000. *Kosovo:*

Contending Voices on Balkan Interventions. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, σ.σ.266-272..

Cordesman, Anthony H./ Cordesman, Justin G. 2001. *Cyber-Threats, Information Warfare, and Critical Infrastructure Protection: Defending the U.S. Homeland*. New York: Praeger Publishers.

Cornell, Drucilla, 2004. *Defending Ideals: War, Democracy and Political Struggles*. London, Abingdon, New York: Taylor & Francis, Inc.

Coupland, R. and Meddings, D., “Mortality associated with use of weapons in armed conflict, wartimes atrocities, and civilians mass shootings”, *British Medical Journal* 319 (1999), σ.σ.407-410.

Covell, Charles, 1998. *Kant and the Law of Peace: A Study in the Philosophy of International Law and International Relations*. Hampshire: Palgrave Macmillan Ltd.

D’ Amato, Anthony, 1995². *International Law: process and prospect*. New York: Transnational Publishers.

D’Amato, Anthony, 1990. “The Invasion of Panama was a Lawful Response to Tyranny”. *84 American Journal of International Law* (1990): 516-524.

Dahlitz, Julie, 2003. *Secession and International Law: Conflict Avoidance - Regional Appraisals*. Cambridge: Cambridge University Press.

Damrosch, Lori Fishler/Schefer, David J. (eds), 1991. *Law and Force in the new international order*. Boulder: Westview.

Damrosch, Lori Fisler, 1993. *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflicts*. New York: Council on Foreign Relations Press.

Dando, M., 1996. *A New Form of Warfare*. London: Brassey’s.

Dando, M., 1999. *Non-Lethal Weapons: Technological and Operational Prospects*. Coulsdon, Surrey: Jane's Information Group.

Danner, Mark, 2000. "Endgame in Kosovo: Ethnic Cleansing and American Amnesia", εις Buckley, William J., 2000. *Kosovo: Contending Voices on Balkan Interventions*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company.

Deimling, L./Backhaus, J./Liehman, W./ Thiel, K, 2001. "Infrapulse-Generator", εις *Non-lethal Weapons, Proceedings of the 1st European Symposium on Non-lethal Weapons*, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 25-26 Σεπτεμβρίου 2001, στο Ettlingen (Germany).

Delbruck, Hans, 1985. *History of the Art of War Within the Framework of Political History: The Modern Era (Contributions in Military Studies)*. Westport: Greenwood Press.

Dennis M. Gormley, 2001. *Dealing With the Threat of Cruise Missiles (Adelphi Papers, 339)*. Oxford: Oxford University Press.

Derbes, Vincent J., 1966. "De Mussis and the Great Plague of 1348". *Journal of Medical Association*, vol.196, no.1, σ.179.

Dinstein, Y., 1983. *The Laws of War*. Tel Avid: Shocken and Tel Avid University Press.

Diprizio, Robert C., 2002. *Armed Humanitarians: U.S. Interventions from Northern Iraq to Kosovo*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press.

Donald A. Wells, "How Much Can the "Just War" Justify?", άρθρο που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Wakin, M., 1979. *War Morality and the Military Profession*, Boulder, Colorado: Westview Press, σ.σ.259-271.

Doswald-Beck, L., 1999. "Implementation of International Humanitarian Law in future wars". *Naval War College Review* 54: 24-52.

Dreben, Burton, 2002. "On Rawls and Political Liberalism", εις Freeman, Samuel (ed), 2002. *The Cambridge Companion to Rawls* (Cambridge Companions to Philosophy). Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.316-346.

Drysdale, John, 1997. "Foreign Military Intervention in Somalia: The Root Cause of the Shift from UN Peacekeeping to Peacemaking and Its Consequences", εις Clarke, Walter/Herbst, Jeffrey (eds), 1997. *Learning from Somalia: The Lessons of Armed Humanitarian Intervention*. Boulder: Westview, σ.σ.118-134.

Dunn, Peter M./Watson, Bruce W., 1985. *American intervention in Grenada: The implications of operation "Urgent Fury" (Westview special studies in military affairs)*. Boulder, Co: Westview Press.

Durward, Rosemary, 1995. *Arms Control, Disarmament and the New World Order*. London: Strategic and Combat Studies Institute, The Occasional, Number 13.

Duursma, Jorri C./Crawford, James/Bell, John (eds), 1996. *Fragmentation and the International Relations of Micro-states : Self-determination and Statehood (Cambridge Studies in International and Comparative Law)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dyson, R.W. (ed.), 2001. *The Pilgrim City: Social and Political Ideas in the Writings of St. Augustine of Hippo*. U.S.A., Rochester: Boydell & Brewer Ltd.

Dyson, R.W./ Geuss, Raymond/ Skinner, Quentin (eds) 2002. *Aquinas, Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.

Easley, Eric, 2004. *The War over Perpetual Peace: An Exploration into the History of a Foundational International Relations Text*. Hampshire: Palgrave Macmillan Ltd.

Egan, Eileen, 1999. *Peace Be With You. Justified Warfare or the Way of Nonviolence*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books.

Elkman, Greg.S., 1994. *Post-Cold War secrecy policy. Program on Information Resources Policy*. Cambridge M.A.: Harvard University, Center for Information Policy Research.

Elshtain, Jean Bethke (ed.), 1992. *Just War Theory*. New York: New York University Press.

Elshtain, Jean Bethke, 1992. *But Was it Just? Reflections on the Morality of the Persian Gulf War*. New York: Random House Inc./Doubleday & Company.

Elshtain, Jean Bethke, 1992. *Just War Theory (Readings in Social and Political Theory)*. New York: New York University Press.

Elshtain, Jean Bethke, 1995. *Women and War*. Chicago: University of Chicago Press.

Elshtain, Jean Bethke, 1997. *Real Politics: At the Center of Everyday Life*. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press.

Elshtain, Jean Bethke, 1998. *Augustine and the Limits of Politics*. Chicago, IL: University of Notre Dame Press.

Elshtain, Jean Bethke, 1998. *New Wines and Old Bottles: International Politics and Ethical Discourse (Notre Dame Studies on International Peace)*. Chicago, IL: University of Notre Dame Press.

Elshtain, Jean Bethke, 2002. *Women, Militarism, and War: Essays on History, Politics and Social Theory*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers Inc.

Elshtain, Jean Bethke, 2003. *Just War against Terror. The Burden of American Power in a violent World*. New York: Basic Books.

Elshtain, Jean-Bethke, 2000. "Kosovo and the Just War Tradition", εις Buckley, William J., 2000. *Kosovo: Contending Voices on Balkan Interventions*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, σ.σ.363-367.

Endress, Gunter/Gething, Mike 2002. *Jane's Aircraft Recognition Guide*. New York: HarperResource.

Euripides, *Heraclidae*, εις *Euripides Fabulae*, Vol. I, κριτική έκδοση υπό του Diggle J., 1984. Oxford Classical Texts, Oxford: Oxford University Press.

Evans, Nicholas D., 2003. *Military Gadgets: How Advanced Technology Is Transforming Today's Battlefield...and Tomorrow's*. Indianapolis, Indiana: Financial Times/Prentice Hall.

Faber, Peter R., 1996. "The Ethical-Legal Dimensions of Strategic Bombing During WWII: An Admonition to Current Ethicists". Ανακοίνωση που έγινε στα πλαίσια του Joint Services Conference on Professional Ethics που πραγματοποιήθηκε στην Washington τον Ιανουάριο του 1996. Η πρόσβαση στη συγκεκριμένη ανακοίνωση είναι εφικτή στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE96/faber96.html>.

Fabre, Cécile/Miller, David, 2003. "Justice and Culture: Rawls, Sen, Nussbaum and O'Neil". *Political Studies Review* 1(1): 4-17.

Farer, Tom J., 1991. "An Inquiry into the legitimacy of Humanitarian Intervention", εις Damrosch, Lori Fishler/Schefer, David J. (eds), 1991. *Law and Force in the new international order*. Boulder: Westview, σ.σ.185-201.

Farer, Tom J., 2003. “Intervention in self-determination struggles”, εις Chatterjee,Deen K./Scheid, Don.E. (eds), 2003. *Ethics and Foreign Intervention*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.53-89.

Farnewort, Ellis, 2001. *Machiavelli: The Art of War*. Philadelphia: Da Capo Press (Perseus Books Group).

Feste, Karen A., 1992. *Expanding the Frontiers: Superpower Intervention in the Cold War*. New York: Praeger Publishers.

Fidler, DΣ., 1999. “The International legal implications of ‘non-lethal’ weapons”. *Michigan Journal of International Law* 21: 51-100.

Firestone, Reuven, 1999. *Jihad: The Origin of Holy War in Islam*. Oxford: Oxford University Press.

Fonteyne, Jean-Pierre L., 1974. “The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity Under the U.N. Charter”. *California Western International Law Journal* 4 (1974): σ.σ.203-270.

Ford, Roger, 2000. *Germany’s Secret Weapons in World War II*, Osceola: MBI Publishing Company.

Forsyth, Murray/ Keens-Soper, Maurice, 1993. *The Political Classics: A Guide to the Essential Texts from Plato to Rousseau*. Reading, Berkshire, Great Britain: Cox & Wyrnan Ltd., on behalf of Oxford University Press.

Foss, Christopher F., 2003. *Jane’s Tanks and Combat Vehicles Recognition Guide*. (*Jane’s Tank & Combat Vehicle Recognition Guide*). New York: HarperResource.

Fotion, Nicholas , 1996. “Who, What, When and How to Attack”, ανακοίνωση που έγινε στο JSCOPE τον Ιανουάριο του 1996 και είναι διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση

< <http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE96/fotion96.html>>.

Fowler, Corbin, 1987. *The Logic of U.S. Nuclear Weapons Policy: A Philosophical Analysis (Problems in Contemporary Philosophy, Vol 4)*. New York: Edwin Mellen Press.

Fox, G.H., 1992. “The Right to Political Participation in International Law”. *17 Yale Journal of International Law*: 549-569.

Franck, Thomas M., 2002. *Recourse to Force: State Action against Threats and Armed Attacks (Hersch Lauterpacht Memorial Lectures)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Franck, Thomas M./Rodley, Nigel S., 1973. “After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force”. *American Journal of International Law* 67 (1973): 275-305

Frantzen, Henning A., 2003. “ ‘Incident at a Roadblock’- Get Used to It!”. *Journal of Military Ethics* (2003) 2(1): 78-81.

Friedman, Leon (ed.), 1972. *The Law of War: A Documentary History*, vol. I. New York: Random House.

Galvin, John, R., 2000. *European Security Institutions: Ready for the Twenty-First Century?* Dulles, VA: Brassey’s Inc.

Garrett, Stephen, 1999. *Doing Good and Doing Well: An Examination of Humanitarian Intervention*. Oxford, Westport: Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group.

Gaskin, J.C.A., 1999. *Thomas Hobbes: Human Nature and DeCorpore Politico*. Oxford: Oxford University Press.

Gat, Azar, 2001. *A History of Military Thought: From the Enlightenment to the Cold War*. Oxford: Oxford University Press.

Gaus, Gerald F., 1999. "Reasonable Pluralism and the Domain of the Political: How the Weaknesses of John Rawls's Political Liberalism Can be Overcome by a Justificatory Liberalism". *Inquiry* 42 (2): 259-284.

Geissler, Erhard/Van Courtland Moon, John Ellis, 1999. *Biological and Toxin Weapons: Research, Development and Use from the Middle Ages to 1945 (Sipri Chemical & Biological Warfare Studies, No.18)*. Oxford: Oxford University Press.

Gentili, Alberico, 1995. *Three Books on The Law of War*. Buffalo, New York: William S. Hein & Co., Inc.

Gilmore, William C., 1985. *Grenada Intervention: Analysis and Documentation*. New York: Facts on File.

Glann, Gerand von, 1992. *Law Among Nations*. London: Macmillan.

Glenn, R., 2000. "Separating the wheat and the chaff: non-lethal capabilities in future urban operations". Ανακοίνωση που έγινε στο *Jane's 4th Annual Non-Lethal Weapons 2000 Conference*, 5 Δεκεμβρίου 2000.

Goliszek, Andrew, 2003. *In the Name of Science: A History of Secret Programs, Medical Research and Human Experimentation*. New York: St. Martin's Press.

Gongora, Thierry/Riekhoff, Harald von (eds), 2000. *Security at the Dawn of the Twenty-First Century (Contributions in Military Studies)*. New York: Greenwood Press.

Goodrich, Leland M./Hambro, Edvard/Simons, Anne Patricia, 1969. *Charter of the United Nations: Commentary and Documents*. New York: Columbia University Press.

Gordon, Edward, 1984. "International Law and the United States Action in Grenada: A Report". *18 International Lawyer*: 331-334.

Gourevitch, Victor/Geuss, Raymond/Skinner, Quentin (eds), 1997. *J.J. Rousseau: "The Social Contract" and Other Later Political Writings (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gray, Christine, 2000. *International Law and the Use of Force*. Oxford: Oxford University Press.

Greenwood, Christopher, 1993. *Command and the Laws of Armed Conflict*. United Kingdom: Strategic & Combat Studies Institute, Number 4.

Gross, Emanuel, 2000. "Self-defense against Terrorism-What Does It Mean? The Israeli Perspective". *Journal of Military Ethics* (2002) 1(2):96-97.

Grotius, Hugo/ Kelsey, Francis W. (translator), 1962. *The Law of War and Peace*. New York: Bobbs-Merrill Co.

Gudmundsson, Bruce I., 1993. *On Artillery*. New York: Praeger/Greenwood Publishing Group.

Guimaraes, Fernando Andresen, 2001. *The Origins of the Angolan Civil War: Foreign Intervention and Domestic Political Conflict*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan Ltd.

Gusterson, Hugh, 1998. *Nuclear Rites: A Weapons Laboratory at the End of the Cold War*. California: University of California Press.

Haakonssen, Knud, 1996. *Natural Law and Moral Philosophy: From Grotius to the Scottish Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Habermas, Jürgen, 1995. “Reconciliation through Public Reason: Remarks on John Rawls’ Political Liberalism”. *Journal of Philosophy* 92 (March 1995): 109-131.
- Habermas, Jürgen, 2000. “Bestiality and Humanity: A War on the Border between Law and Morality”, εις Buckley, William J., 2000. *Kosovo: Contending Voices on Balkan Interventions*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, σ.σ.306-316.
- Halbrook, Stephen Σ., 1994. *That Every Man Be Armed: The Evolution of a Constitutional Right*. Oakland: Independent Institute.
- Hampton, Jean, 1988. *Hobbes and the Social Contract Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hannum, Hurst, 1990. *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Harbeson, John W./Rothchild, Donald S., 1999. *Africa in World Politics: The African State System in Flux*. Boulder, Co: Westview Press.
- Harbour, Frances V., 1990. “Chemical Weapons and Soldiers’ Rights”, ανακοίνωση που έγινε στο *Joint Services Conference on Professional Ethics (JSCOPE)* που πραγματοποιήθηκε στην Washington τον Ιανουάριο του 1990.
- Hare, R., 1999. *Essays on Political Morality*. Oxford: Oxford University Press. Επίσης,
- Hare, R., 1997. *Sorting out Ethics*. Oxford: Oxford University Press.
- Hartle, Anthony E., 1989. *Moral Issues in Military Decision Making*, Kansas: University Press of Kansas.
- Hashmi, Sohail/ Lee, Steven (eds), 2004. *Ethics and Weapons of Mass Destruction: Religious and Secular Perspectives (The Ethikon Series in Comparative Ethics)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hauermas, Stanley M., 1984. *Should War Be Eliminated? Philosophical and Theological Investigations*. Milwaukee, WI: Marquette University Press.

Hauermas, Stanley M., 1994. *The Peaceable Kingdom: A Primer in Christian Ethics*. Chicago, IL: University of Notre Dame Press.

Hauermas, Stanley M., 2004. *Performing The Faith: Bobhoeffer and the Practice of Nonviolence*. Grand Rapids, MI: Brazos Books.

Hauermas, Stanley M./Lentricchia, Frank (eds), 2003. *Dissent from the Homeland: Essays after September 11*. Durham, North Carolina: Duke University Press.

Hauermas, Stanley M., 1994. *Against The Nations: War and Survival in a Liberal Society*. Chicago, IL: University of Notre Dame Press.

Hayward, Mickle, 1993. Site characterization measurements of background and targets in support of smart weapons testing (SuDoc D 103.33/2:93-3). Washington D.C.: US Army Corps of Engineers, Cold Regions Research & Engineering Laboratory.

Henkin, Louis, 1991. "The Invasion of Panama Under International Law: A Gross Violation". *29 Columbia Journal of Transnational Law* (1991): 293-300.

Heyking, John von, 2001. *Augustine and Politics as Longing in the World*. Columbia: University of Missouri Press.

Hippel, Karin von, 1999. *Democracy by Force: US Military Intervention in the Post-Cold War World (LSE Monographs in International Studies)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hoeffe, Otfried, 2004. *Kant's Theory of Justice and World Peace*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hoffmann, Stanley, 1997. *The Ethics and Politics of Humanitarian Intervention*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.

Holmes, Arthur, 1991. *War and Christian Ethics: Classic Readings on the Morality of War*. Grand Rapids, M.I.: Baker Publishing Group.

Holmes, Robert L., 1989. *On War and Morality*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Holsti, Kalevi J./Smith, Steve/Biersteker, Thomas/Brown, Chris/Cerny, Phil/Grieco, Joseph/Groom, A.J.L. (eds), 1996. *The State, War, and the State of War (Cambridge Studies in International Relations)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Holzgrefe, J.L., 2003. “The humanitarian intervention debate”, εις Holzgrefe, J.L./Keohane, Robert O. (eds), 2003. *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.15-52.

Holzgrefe, J.L./Keohane, Robert O., 2003. *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press.

Human Rights Watch, 2000. *Civilian deaths in the NATO air campaign*. New York: Human Rights Watch.

Humanitarian Studies Unit, 2001. *Reflections On Humanitarian Action: Principles, Ethics and Contradictions (Transnational Institute)*. London: Pluto Press.

Humphrey, John W./Oleson, John S./Sherwood, Andrew N., 1999². *Greek and Roman Technology: a Sourcebook*. New York: Routledge.

Hunt, Linda, 1991. *Secret Agenda: The United States Government, Nazi Scientists, and Project Paperclip, 1945 to 1990*. New York: St. Martin's Press.

Hura, Myron/ McLeod, Gary, 1993. *Route Planning Issues for Low Observable Aircraft and Cruise Missiles: Implications for the Intelligence Community/Mr-187-Af*. Washington D.C.: Rand Corporation.

Hutchinson, Robert, 2004. *Weapons of Mass Destruction: The No-Nonsense Guide to Nuclear, Chemical and Biological Weapons Today (Cassell Military Paperbacks)*. London: Orion Publishing Group.

Ignatieff, Michael, 2001. *Virtual War: Kosovo and Beyond*. New York: Picador.

Jackson, J.M., 1999. "The Legality of Assassination of Independent Terrorist Leaders: An Examination of National and International Implications". *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulations* 24: 669-697.

Johnson, James Turner, 1981. *Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry*. New Jersey: Princeton University Press.

Johnson, James Turner, 1987. *Can Modern War be Just?* New Haven, CN and London: Yale University Press.

Johnson, James Turner, 1987. *The Quest for Peace: Three Moral Traditions in Western Cultural History*. New Jersey: Princeton University Press.

Johnson, James Turner, 1990. *Cross, Crescent and Sword (Contributions to the Study of Religion Series # 27): The Justification and Limitation of War in Western and Islamic Tradition*. Oxford: Greenwood Publishing Group.

Johnson, James Turner, 1997. *Holy War Idea in Western and Islamic Traditions*. University Park, Pa: Pennsylvania State University Press.

Johnson, James Turner, 1998. “Just Cause Revisited”, εις Abrams, Elliott, 1998. *Close Calls. Intervention, Terrorism, Missile Defense, and ‘Just War’ Today*. Washington D.C.: Ethics and Public Policy Center, σ.σ.3-38.

Johnson, James Turner, 1999. *Morality and Contemporary Warfare*, New Haven, CN and London: Yale University Press.

Johnson, James Turner, 2002. “Paul Ramsey and the Recovery of the Just War Idea”. *Journal of Military Ethics* (2002) 1(2):136-144.

Johnson, James Turner, 2002. “Thinking Broadly About Military Ethics”. *Journal of Military Ethics* 2002 1(1):2-3

Johnson, James Turner/ Weigel, George, 1991. *Just War and the Gulf War*. Washington: Ethics and Public Policy Center-University Press of America.

Johnson, Laurie M., 1993. *Thucydides, Hobbes and the Interpretation of Realism*. Illinois: Northern Illinois University Press.

Jokic, Aleksandar/Wilkins, Burleigh, 2003. *Lessons of Kosovo: The Dangers of Humanitarian Intervention*. New York: Broadview Press.

Judan, Tim, 2000. *Kosovo: War and Revenge*. New Haven: Yale University Press.

Kaldor, M., 1999. *New and Old Wars: Original Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press.

Kappeler, V., 1999. *The Police and Society*. Prospect Heights, IL: Waveland Press.

Kasher, A., 1996. *Military Ethics*. Tel Avid: Ministry of Defence Press.

Keal, Paul/Smith, Steve/Biersteker, Thomas/Brown, Chris/Cerny, Phil/Grieco, Joseph/Groom, A.J.L. (eds), 2003. *European Conquest and the Rights of Indigenous*

Peoples: The Moral Backwardness of International Society (Cambridge Studies in International Relations). Cambridge: Cambridge University Press.

Kellogg, Davida, 1997. "Gerrilla Warfare, When taking care of your men leads to War Crimes". Joint Services Conference on Professional Ethics που πραγματοποιήθηκε στην Washington το 1997 και η πρόσβασή της είναι δυνατή στην ηλεκτρονική διεύθυνση <<http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE97/Kellogg97.htm>>.

Kellogg, Davida, 2000. "Just War Tradition vs public opinion on American Military Involvement in the Former Yugoslavia", ανακοίνωση που έγινε στο *JSCOPE* που πραγματοποιήθηκε στην Washington το 2000 και η πρόσβασή της είναι δυνατή στην ηλεκτρονική διεύθυνση <<http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE00/Kellogg00.html>>.

Kelly, John Maurice, 1992. *A Short History of Western Legal Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Kelsay, John/ Johnson, James Turner (eds), 1991. *Just War and Jihad: Historical and Theoretical Perspectives on War and Peace in Western and Islamic Traditions*. Oxford: Greenwood Publishing Group Inc.

Kemp, Kenneth W., 1995. "Punishment as Just Cause for War". Ανακοίνωση που έγινε στα πλαίσια του Joint Services Conference on Professional Ethics που πραγματοποιήθηκε στην Washington τον Ιανουάριο του 1995. Η πρόσβαση στη συγκεκριμένη ανακοίνωση είναι εφικτή στην ηλεκτρονική διεύθυνση <<http://www.usafa.af.mil/jscope/JSCOPE95/kemp95.html>>.

Kenny, J., 1999. "Potential health effects on non-lethal weapons". Ανακοίνωση που πραγματοποιήθηκε στο First Annual Non-Lethal Technology and Academic Research Symposium, στο Quantico/Virginia, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 3-5 Μαΐου 1999.

Klaaren, J.W./Mitchell R.A., 1995. "Non-lethal technology and airpower: a winning combination for strategic paralysis". *Airpower Journal* (Special Issue): 42-51.

Knop, Karen/Crowford, James/Bell, John (eds), 2002. *Diversity and Self-Determination in International Law* (Cambridge Studies in International and Comparative Law). Cambridge: Cambridge University Press.

Kokoski, Richard, 1994. "Non-lethal Weapons: A Case Study of New Technology Development". *SIPRI Yearbook*. Oxford: Oxford University Press. Επίσης, Wilbers, A./Naus, H./Vogten, T./Zwamborn, A., 2001. "Susceptibility of COTS PC to Microwave Illumination", εις *Non-lethal Weapons, Proceedings of the 1st European Symposium on Non-lethal Weapons*, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 25-26 Σεπτεμβρίου 2001, στο Ettlingen (Germany).

Kretchik, Walter E., 1999. *Invasion, intervention, "intervasion" a concise history of the U.S. Army in Operation Uphold Democracy* (SuDoc D 110.13:H 62/CD). Fort Leavenworth, Kansas: U.S. Army Command and General Staff College Press.

Krickus, Richard J., 1979. "On the Morality of Chemical/Biological War", εις Wakin, Malham M., 1979. *War, Morality and the Military Profession*, Colorado: Westview Press, σ.σ. 487-503.

Ku, Charlotte/Jacobson, Harold K., 2002. *Democratic Accountability and the Use of Force in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kuperman, Alan J., 2001. *The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.

Lackey, Douglas Σ., 1986. *Moral Principles and Nuclear Weapons*. New York: Rowman and Littlefield Inc.

Lang Jr., Anthony F., 2002. *Agency and Ethics. The Politics of Military Intervention*. New York, Albany: State University of New York Press.

Laotse, *The Book of Tao*. Reprinted in Faculty of Lynchburg College, 1982. *War and Peace*, Vol. 5 of Classical Selections on Great Issues, Washington D.C.: University Press of America.

Ledeen, Michael A., 1999. *Machiavelli on Modern Leadership: Why Machiavelli's Iron Rules Are As Timely and Important Today as Five Centuries Ago*. New York: St. Martin's Press.

Lee, Steven Σ., 1993. *Morality, Prudence, and Nuclear Weapons*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lehning, Percy B. /Weale, Albert, 1997. *Citizenship, Democracy, and Justice in the New Europe (European Political Science Series)*. London, New York: Routledge.

Lekea, Joanne K., 2003. “ ‘Missile Strike Carried Out With Yemeni Cooperation’- The War Against Terrorism: A Different Kind Of War?”. *Journal of Military Ethics* (2003) (2(3)): 230-239.

Lepard, Brian D., 2002. *Rethinking Humanitarian Intervention. A Fresh Legal Approach Based on Fundamental Ethical Principles in International Law and World Religions*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Levine, Andrew, 2001. *Engaging Political Philosophy: From Hobbes to Rawls*. Oxford, Edinburgh, Malden: Blackwell Publishing Inc.

Lewer, N. (ed.), 2002. *The future of non-lethal weapons*. London: Frank Cass.

Lewer, Nick, 1995. “Non-Lethal Weapons”. *Medicine and War, Vol. 11*: 78-95.

Lewer, Nick, 2002. *The Future of Non-Lethal Weapons: Technologies, Operations, Ethics and Law*. London: Taylor & Francis.

Lewer, Nick/Schofield, Steven, 1997. *Non-Lethal Weapons: A Fatal Attraction? : Military Strategies and Technologies for 21St-Century Conflict*. New York: St. Martin's Press.

Li, Darryl, 2003. "Echoes of Violence", εἰς Mills, Nicolaus and Brunner, Kara, 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.σ.117-128.

Lillich, Richard B., 1967. "Forcible Self-Help by States to Protect Human Rights". *Iowa Law Review* 53 (1967):325-351.

Lillich, Richard B., 1974. "Humanitarian Intervention: A Reply to Ian Brownlie and a Plea for Constructive Alternatives", εἰς Moore, John Norton, 1974. *Law and Civil War in the Modern World/ Baltimore: Johns Hopkins University Press*

Lillich, Richard, 1992. "Forcible Protection of National Aboard: the Liberian Incident of 1990", 35 *German Yearbook of International Law*: 205.

Little, David, 2000. "Force and Humanitarian Intervention: The Case of Kosovo", εἰς Buckley, William J., 2000. *Kosovo: Contending Voices on Balkan Interventions*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, σ.σ.356-362.

Littman, Mark, 1999. *Kosovo: Law & Diplomacy*. London: Centre for Policy Studies.

Lowe, Vaughan, 1994. "The Principle of Non-intervention: Use of Force" in Lowe, Vaughan/Warbrick, Colin (eds), 1994. *The United Nations and the Principles of International Law: Essays in Memory of Michael Akehurst*. London, New York: Routledge.

Luttwak, Edward and Koehl, Stuart L., 1998. *The Dictionary of Modern War, a guide to the ideas, institutions and weapons of the modern military power vocabulary*, New York: Gramery Books.

Lyons, Gene M./Mastanduno, Michael, 1995. *Beyond Westphalia? State Sovereignty and International Intervention*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press.

Maass, Peter, 2003. "Paying for the Powell Doctrine", εις Mills, Nicolaus and Brunner, Kara, 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.σ. 71-87.

Malkasian, Carter, 2002. *A History of Modern Wars of Attrition*. New York: Praeger Publishers.

Manson, M. S., 1997. *Guns, Mortars and Rockets (Brassey's Land Warfare, Vol. 3)*. London: Brassey's.

Mappes, Thomas A, 1987³. *Social Ethics, Morality and Social Policy*, New York: McGraw-Hill Inc.

Marine Corps, 1998. *Joint Concept for Non-Lethal Weapons*. Quantico: VA: Marine Corps.

Marlowe, David H., 2000. *Psychological and Psychosocial Consequences of Combat and Deployment With Special Emphasis on the Gulf War (Gulf War Illnesses Series)*. Washington D.C.: RAND Corporation.

Marrs, Timothy C. / Maynard, Robert L./ Sidell, Frederick R., 1996. *Chemical Warfare Agents : Toxicology and Treatment*. New Jersey: John Wiley & Sons. Επίσης, Lederberg, Joshua (ed), 1999. *Biological Weapons: Limiting the Threat (BCSIA Studies in International Security)*. Cambridge, MA: MIT Press.

Marrs, Timothy C., 1996. *Chemical Warfare Agents: Toxicology and Treatment*. West Sussex, England: John Wiley and Sons Ltd.

Marston, G, 1988. “Armed Intervention in the 1956 Suez Canal Crisis: the Legal Advice tendered to the British Government”, *37 International and Comparative Law Quarterly* (1988):773-800.

Martin, Rex, 1986. *Rawls and Rights (Modern War Studies)*. Lawrence, KS: University Press of Kansas.

Martinich, A.P., 1997. *Thomas Hobbes (British History in Perspective)*. Hampshire: Palgrave MacMillan Ltd.

Martinich, A.P., 2003. *The Two Gods of Leviathan: Thomas Hobbes on Religion and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Matlary, Janne Haaland, 2002. *Intervention for Human Rights in Europe*. New York: Palgrave Macmillan Ltd.

Matthews, Gareth B. (ed.), 1999. *The Augustinian Tradition (Philosophical Traditions No 8)*, Berkeley and Los Angeles: California University Press.

Matthews, Ron, 2001. *Managing the Revolution in Military Affairs*. New York: Palgrave Macmillan Ltd.

Mays, Antje, 1997. “Of Law, Lawlessness and Sovereignty”, ανακοίνωση που έγινε στο *JSCOPE* που πραγματοποιήθηκε στην Washington το 1997.

McCarthy, James S., 2001. “Kosovo: its ethical implications”, εις Mileham, Patrick/Willett, Lee, 2001. *Military Ethics for the Expeditionary Era*. London: The Royal Institute of International Affairs, σ.σ.33-41.

McClelland, John S., 2002⁶. *A History of Western Political Thought*. London: Routledge.

McDougal, Myres S./Lasswell, Harold D./Chen, Lung-chu, 1980. *Human Rights and World Public Order: The Basic Policies of an International Law of Human Dignity*. New Haven: Yale University Press.

McFadyen, Deidre/Laramee, Pierre/Fried, Mark/Rosen, Fred, 1995. *Haiti: Dangerous Crossroads*. Cambridge, MA: South End Press.

Melanson, Philip H., 2002. *Secrecy Wars: National Security, Privacy, and the Public's Right to Know*. London: Brassey's UK Ltd.

Melvern, Linda. 1995. *The Ultimate Crime: Who Betrayed UN and Why*. London: Allison & Busby.

Mendenhall, Michael R., 1992. *Tactical Missile Aerodynamics: Prediction Methodology (Progress in Astronautics and Aeronautics, Vol 142)*. Reston: American Institute of Aeronautics & Astronautics.

Merriam, Charles Edward, 1972. *History of the Theory of Sovereignty since Rousseau (The Garland Library of War and Peace)*. New York: Garland Publishing.

Meyer, Henry, 1975. *Voltaire on War and Peace*. Oxford, University of Oxford: Voltaire Foundation.

Mileham, Patrick/Willett, Lee (eds), 2001. *Military Ethics for the Expeditionary Era*. United Kingdom: The Royal Institute of International Affairs.

Mileham, Patrick/Willett, Lee, 2001. *Military Ethics for the Expeditionary Era*. London: The Royal Institute of International Affairs.

Mill, John Stuart, *A Few Words on Non-Intervention* εἰς Mill, John Stuart, (1963-1991). *Collected Works*, vol. 21. Toronto: University of Toronto Press.

Mills, Kurt, 1998. *Human Rights in the Emerging Global Order. A New Sovereignty?* London: Macmillan Press Ltd.

Ministry of Defense (United Kingdom), 2000. *Lessons from the crisis*. London: Her Majesty's Stationery Office.

Mortimer, Edward, 1995. *A Few Words on Intervention: John Stuart Mill's Principles of International Action Applied to the Post Cold War World*. Washington: The John Stuart Mill Institute.

Moseley, Alexander/Norman, Richard, 2002. *Human Rights and Military Intervention*. Hampshire, Abingdon, Oxon: Ashgate Publishing.

Murphy, Jeffrie G., 1979. "The Killing of the Innocent", άρθρο που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Wakin, Malham, 1986. *War Morality and the Military Profession*. Boulder, Colorado: Westview Press, σ.σ.343-369.

Murphy, John F., 1966. *Humanitarian Intervention: The United Nations in an evolving world order*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Murphy, Jeffrie G./ Coleman, Jules L., 1990. *Philosophy of Law: An Introduction to Jurisprudence (Dimensions of Philosophy Series)*. Colorado: Westview Press.

Musgrave, Thomas D., 2004. *Self-Determination and National Minorities (Oxford Monographs in International Law)*. Oxford: Oxford University Press.

Myers, Lawrence, 1990. *Smart Bombs. Improvised Sensory Detonation Techniques and Advances Weapons Systems*. Boulder, Colorado: Paladin Press.

Nabulsi, Karma, 1999. *Traditions of War. Occupation, Resistance and the Law*. New York: Oxford University Press.

Nagel, Thomas, 1991. “War and Massacre”, εις Nagel, Thomas, 1991. *Mortal Questions*. Cambridge, Cambridge University Press, σ.σ.53-74.

Nagel, Thomas, 2002. “Rawls and Liberalism”, εις Freeman, Samuel (ed), 2002. *The Cambridge Companion to Rawls* (Cambridge Companions to Philosophy). Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.62-85.

Nagengast, Emil, 2000. “German and U.S. Intervention against Yugoslav Sovereignty”, εις Valls, Andrew (ed), 2000. *Ethics in International Affairs*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., σ.σ.151-165.

Nanda, Ved S., 1972. “A Critique on the United Nations Inaction in the Bangladesh Crisis”. *Denver Law Journal* 49 (1971):53-67.

Nardin, Terry, 1992. *Traditions of International Ethics*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Nardin, Terry, 1998. *The Ethics of War and Peace*. N.J.: Princeton University Press.

Nardin, Terry/Mappel, David R./Smith, Steve (eds), 1993. *Traditions of International Ethics (Cambridge Studies in International Relations)*. Cambridge: Cambridge University Press.

NASA, 1992. *Aeroelastic stability analyses of two counter rotating propfan designs for a cruise missile model (SuDoc NAS 1.15:105268)*. Washington D.C.: National Aeronautics and Space Administration. Τέλος, Wiggins, James F., 2000. *Defense Acquisitions: Comprehensive Strategy Needed to Improve Ship Cruise Missile Defense*. Collingdale: Diane (Defense Information Access Network) Publishing Company.

National Conference of Catholic Bishops (1984). *Challenge of Peace: God's Promise and Our Response a Pastoral Letter on War and Peace*. U.S.A.: United States Catholic Conference.

National Conference of Catholic Bishops (1993). *The Harvest of Justice is Sown in Peace*. U.S.A.: United States Catholic Conference.

National Research Council, 2003. *Assessment of Non-Lethal Weapons Science and Technology*. Washington D.C.: National Academy Press.

Neal, Patrick, 2000. "Three Readings on Political Liberalism: Rawls, Maritain and Crick". *Journal of Political Ideologies* 5 (2): 225-246.

Nisbet, Robert A., 1995. *Κοινωνική αλλαγή και Ιστορία*. Μετάφραση Στ. Ροζάνης, Γερ. Σκιαδαρόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση.

Nolutshungu, Sam C., 1996. *Limits of Anarchy: Intervention and State Formation in Chad (CARTER G. WOODSON INSTITUTE SERIES IN BLACK STUDIES)*. Charlottesville: University Press of Virginia.

Nussbaum, Arthur, 1954. *A Concise History of the Law of Nations*. New York: Macmillan.

O' Brien, William V., 1981. *The Conduct of Just and Limited War*. New York: Praeger Publishers.

Offner, John L., 1992. *An Unwanted War: The Diplomacy of the United States and Spain over Cuba, 1895-1898*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Orend, Brian, 2000. *Michael Walzer on war and justice*. Cardiff: University of Wales Press.

- Orford, Anne/Crawford, James/Bell, John (eds), 2003. *Reading Humanitarian Intervention: Human Rights and the Use of Force in International Law (Cambridge Studies in International and Comparative Law)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oxford Editors, 1985². *The New English Bible: New Testament*. London: Oxford University Press.
- Packer, George, 2003. “Justice on a Hill”, εις Mills, Nicolaus and Brunner, Kara, 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.σ.129-153.
- Pagden, Anthony/ Lawrance, Jeremy, 1999⁴. *Francisco de Vitoria, Political Writings*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Palit, D.K., 1998. *The Lightning Campaign: The Indo-Pakistan War, 1971*. New Delhi: Lancer.
- Pangle, Thomas L., 2004. *Montesquieu's Philosophy of Liberalism: A Commentary on The Spirit of Laws*. Chicago: University of Chicago Press.
- Parry, Richard Lloyd, 2003. “The Shark Cage”, εις Mills, Nicolaus and Brunner, Kara, 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.σ.185-206.
- Patil, Anjali V., 1992. *The United Nations veto in World Affairs, 1946-1990: A Complete Record and Case Histories of the Security Council's Veto*. London, New York: Continuum International Publishing Group.
- Peacekeeper's Handbook*, 1984. New York: Pergamon Press.
- Perlmutter, David D., 2001. *Visions of War: Picturing Warfare from the Stone Age to the Cyber Age*. New York: St. Martin's Press.

Pfaff, Charles A., 2000. "Peacekeeping and the Just War Tradition", ανακοίνωση που έγινε στο *JSCOPE* που πραγματοποιήθηκε στην Washington το 2000.

Plato, *Laws*. Κριτική έκδοση από τον Burnet, I., 1997 (reprint, α' εκδ. 1901). Oxford Classical Texts, Vol. V. Oxford: Oxford University Press.

Plato, *The Republic*. Translated by Shorey, Paul, 1994¹⁰. Loeb Classical Library, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Pogge, Thomas W., 2001. "Rawls on International Justice". *The Philosophical Quarterly* 51(203): 246-253.

Predelli, Stefano, 2004. "Some Comments on Double Effect and Harmful Involvement". *Journal of Military Ethics* (2004) 3(1): 16-26.

Przetacznik, Frank, 1994. *The Philosophical and Legal Concept of War*. Lewiston, New York, Lampeter: The Edwin Mellen Press, Ltd.

Radan, Peter, 2001. *Break-Up of Yugoslavia and International Law (Routledge Studies in International Law)*. London, New York: Routledge.

Ramsey, Paul, 1961. *War and the Christian Conscience: How Shall Modern War Be Conducted Justly?* Durham, North Carolina: Duke University Press.

Ramsey, Paul, 1988. *Speak Up for Just War or Pacifism: A Critique of the United Methodist Bishops' Pastoral Letter in Defense of Creation*. University Park, Pa: Pennsylvania State University Press.

Ramsey, Paul, 2002. *Just War: Force and Political Responsibility*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers Inc.

Randelzhofer, Albrecht/Tomuschat, Christian, 1999. *State Responsibility and the Individual: Reparation in Instances of Grave Violations of Human Rights*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.

Rappert, B., 2001. “The Distribution and the Resolution of the Ambiguities of Technology, or Why Bobby Can’t Spray”. *Social Studies of Science*, 31, 4 (2001): 557-591.

Rappert, Brian, 2003. *Non-lethal Weapons as legitimizing forces*. London: Frank Cass Publishers.

Rawls, John, 1995. “Reply to Habermas”. *Journal of Philosophy* 92 (March 1995): 132-180.

Rawls, John, 1996. *Political Liberalism (The John Dewey Essays in Philosophy)*. New York, Irvington, N.Y.: Columbia University Press.

Rawls, John, 1997. “Can the August 6, 1945 bombing of Hiroshima by the United States be justified?” *Esprit* 2 (Feb. 1997): 119-128.

Rawls, John, 2001. “Fifty Years after Hiroshima”, εις Rawls, John/Freeman, Samuel (ed), 2001. *Collected Papers*. Cambridge, Ma: Harvard University Press, σ.σ.565-572.

Rawls, John, 2001. “The Law of Peoples”, εις Rawls, John/Freeman, Samuel (ed), 2001. *Collected Papers*. Cambridge, Ma: Harvard University Press, σ.σ.529-564.

Rawls, John, 2001. *The Law of Peoples*. Cambridge, Ma: Harvard University Press.

Rawls, John, 2003. *Το Δίκαιο των Λαών και «Η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη»*. Μετάφραση Άννα Παπασταύρου. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Record, Jeffrey, 2004. *Dark Victory: America's Second War Against Iraq*. Annapolis: Naval Institute Press.

- Regan, Geoffrey, 2003. *First Crusader: Byzantium's Holy Wars*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Regan, Richard J., 1996. *Just War, Principles and Cases*, Washington D.C.: The Catholic University of America Press.
- Reisman, Michael W., 1990. "Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law". *American Journal of International Law* 84: 866-876.
- Reisman, Michael W./McDougal, Myres S., 1973. "Humanitarian Intervention to Protect the Ibos", εἰς Lillich, Richard B., 1973. *Humanitarian Intervention and the United Nations*. Charlottesville: University Press of Virginia.
- Reiss, H.S./ Geuss, Raymond/Skinner, Quentin (eds)/Nisbet, H.B.(translator), 1991. *Kant: Political Writings (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richard Butler, 2001. *The Greatest Threat: Iraq, Weapons of Mass Destruction, and the Crisis of Global Security*. New York: Perseus Books Group/PublicAffairs.
- Richard Strickland, 2004. *Jane's Armour & Artillery Upgrade 2004-2005 (JANE'S ARMOUR AND ARTILLERY UPGRADES)*. Coulsdon, Surrey: Jane's Information Group.
- Richardson, John/Leiter, Brian, 2001. *Nietzsche (Oxford Readings in Philosophy)*. Oxford: Oxford University Press.
- Rieff, David, 2003. "Murder in the Neighbourhood", εἰς Mills, Nicolaus and Brunner, Kara, 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.σ.55-69.
- Roberts, A, 1993. "Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights". 69 *International Affairs* (1993):429-449.

Robinson, Geoffrey, 2003. "If you leave us here, we will die", εις Mills, Nicolaus and Brunner, Kara, 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.σ.159-183.

Robinson, J.Σ., 1994. "Disabling Chemical Weapons". Ανακοίνωση που έγινε στο PUGWASH Study Group on Implementation of the Chemical/Biological Weapons' Conventions". Den Hag: PUGWASH, 27-29 Μαΐου 1994.

Robinson, William I./Smith, Steve/Biersteker, Thomas/Brown, Chris/Cerny, Phil/Grieco, Joseph/Groom, A.J.L. (eds), 1996. *Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention, and Hegemony (Cambridge Studies in International Relations)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rogers, G.A.J./Sorell, Tom, 2000. *Hobbes and History (Routledge Studies in Seventeenth Centur Philosophy)*. New York: Routledge.

Rose, Euclid A., 2002. *Dependency and Socialism in the Modern Caribbean: Superpower Intervention in Guyana, Jamaica, and Grenada, 1970-1985*. Lanham: Lexington Books/Rowman & Littlefield Publishing Group.

Rosenau, James N., 1992. "Sovereignty in a Turbulent World". Εργασία, η οποία παρουσιάστηκε στο Conference on National Sovereignty and Collective Intervention, το οποίο πραγματοποιήθηκε στο Dartmouth College, στις 18-20 Μαΐου 1992.

Ross, Harrison, 2002. *Hobbes, Locke and Confussion's Masterpiece: An Examination of Seventeenth-Century Political Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rotberg, Robert I./Weiss, Thomas G. (eds), 1996. *From Massacres to Genocide: The Media, Public Policy, and Humanitarian Crises*. Washington D.C.: Brookings Institution.

Rowles, J.S., 1987. "Military Responses to Terrorism: Substantive and Procedural Constrains in International Law". *American Society of International Law Proceedings 81*: 307-317.

Russell, Frederick H., 1975. *The Just War in the Middle Ages*. London: Cambridge University Press.

Sarooshi, Danesh, 1993. *Humanitarian Intervention and International Humanitarian Assistance: Law and Practice* (Wilton Park Paper 85). London: HMSO Publications Centre.

Schachter, Oscar, 1984. "The Right of States to Use Armed Force". *Michigan Law Review 82* (1984):1620-1646.

Schaff, Philip, 1969. *Nicene and Post-Nicene Fathers*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans Publishing Co.

Scheffer, David J., 1992. "Towards a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention". *University of Toledo Law Review 23* (1992): 253-293.

Scheideman, S.N., 2000. "Note: Standards of Proof in the Forcible Responses to Terrorism". *Syracuse Law Review 50*: 249-284.

Schmitt, Michael, 1992. "State-sponsored Assassination in International and Domestic Law". *Yale Journal of International Law 17*: 609-685.

Schmitt, Vernon R., 2002. *Controlled Bombs and Guided Missiles of the World War II and Cold War Eras*. Washington D.C.: Society of Automotive Engineers.

Schwerin, Alan (ed), 2002. *Bertrand Russell on Nuclear War, Peace and Language: Critical and Historical Essays*. Westport: Praeger Publishers.

Scientific Applications and Research Associates, 1998. “High Energy Toroidal Vortex for Overlapping Civilian Law Enforcement and Military Police Operations”. *Proceedings of National Defense Industrial Association Non-Lethal Defense III Conference*, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 25-26 Φεβρουαρίου 1998. Η ανακοίνωση είναι προσβάσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.dtic.mil/ndia/nld3.html .

Scott, James Brown, 1944. *Classics of International Law*, vol. 2. Oxford: Clarendon Press.

Seybolt, Taylor B., 2004. *Humanitarian Military Intervention: Causes of Success and Failure (Sipri Research Reports)*. Oxford: Oxford University Press.

Shalom, Stephen Roskamm, 1992. *Imperial Alibis: Rationalizing U.S. Intervention After the Cold War*. Cambridge, MA: South End Press.

Shaw, Malcolm N., 2003. *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sherman, Nancy, 1998. “Empathy, Respect and Humanitarian Intervention”, ανακοίνωση που έγινε στο *Joint Services on Professional Ethics (JSCOPE)* που πραγματοποιήθηκε στην Washington το 1998.

Shue, Henry, 2003. “Bombing to rescue?: NATO’s 1999 bombing of Serbia”, εις

Chatterjee, Deen K./Scheid, Don E. (eds), 2003. *Ethics and Foreign Intervention*. Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.97-117.

Skinner, Quentin/Price, Russell/Geuss, Raymond (eds) , 1988. *Machiavelli: The Prince* (Cambridge Texts in the History of Political Thought). Cambridge: Cambridge University Press.

Skyelsback, Kjell/Rikhye, Indar Jit, 1990. *The United Nations and Peacekeeping: Results, limitations and prospects. The Lessons at 40 years of experience.* Hampshire, New York: Palgrave Macmillan Ltd.

Sofaer, Abraham D., 1991. "The Legality of United States Action in Panama". 29 *Columbia Journal of Transnational Law*: 281-289.

Sporer, M., 2001. "Multipurpose Launcher for Non-Lethal Effectors" εις *Non-lethal Weapons, Proceedings of the 1st European Symposium on Non-lethal Weapons*, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 25-26 Σεπτεμβρίου 2001, στο Ettlingen (Germany).

Stein, Mark S., 2004. "Unauthorized Humanitarian Intervention". *Social Philosophy & Policy* 21:1(Winter 2004): 14-38.

Steiner, Paul E., 1968. *Disease in the Civil War: Natural Biological Warfare in 1861-1865.* Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher Ltd.

Stocker, Jeremy/Wiencek, David, 2003. *Missile Defense in a New Strategic Environment. Policy, Architecture and International Industrial Co-operation After the ABM Treaty (Whitehall Paper 60).* London: Stephen Austin & Sons Ltd.

Strauss, Leo, 1995. *Thoughts on Machiavelli.* Chicago: University of Chicago Press.

Stromseth, Jane, 2003. "Rethinking humanitarian intervention: the case for incremental change", εις Holzgrefe, J.L./Keohane, Robert O., 2003. *Humanitarian Intervention. Ethical, Legal, and Political Dilemmas.* Cambridge: Cambridge University Press, σ.σ.232-272.

Sullivan, Denis F., 2000. *Siegecraft. Two Tenth-Century Instructional Manuals by "Heron of Byzantium" (Dumbarton Oaks Studies XXXVI).* Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Sun Tzu, *The art of War*, translated by Griffith, Samuel B., 1963. New York: Oxford University Press.

Syse, Henrik, 2002. "Plato: The Necessity of War, the Quest for Peace". *Journal Of Military Ethics* 1(1): 36-44.

Sze, H./ Gilman, C./Lyon, J./Naff, T./Pomeroy, S./Shaw, R., 1998. "An Acoustic Blaster Demonstration Program", εις *Proceedings of National Defense Industrial Association Non-Lethal Defense III Conference*, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 25-26 Φεβρουαρίου 1998. Η ανακοίνωση είναι προσβάσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.dtic.mil/ndia/nld3.html .

Talisse, Robert, 2001. *On Rawls*. Florence, London: Wadsworth Publishing.

Tepliz, R.F., 1995. "Taking Assassination Attempts Seriously: Did the United States Violate International Law in Forcefully Responding to the Iraqi Plot to Kill George Bush?". *Cornell International Law Journal* 28: 569-617.

Tesón, F.R., 1992. "The Kantian Theory of International Law". 92 *Columbia Law Review*(1992): 53-102.

Tesón, Fernando R., 1997. *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*. New York: Transnational Publishers, Inc.

Tesón, Fernando R., 1997. *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*. New York: Transnational Publishers Inc.

The British Medical Association, 1999. *Biotechnology, Weapons and Humanity*. Amsterdam: Harwood Academic Publishers.

The Independent International Commission on Kosovo, 2000. *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*. Oxford: Oxford University Press.

Townshend, Charles, 1997. *The Oxford Illustrated History of Modern War*. Oxford: Oxford University Press.

Townshend, Charles, 2000. *The Oxford History of Modern War*. Oxford: Oxford University Press.

Trowbridge, Erin, 2003. “Back Road Reckoning”, εις Mills, Nicolaus and Brunner, Kara, 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.σ.207-225.

Truesdell, Amy, 1996. *The Ethics of Non –Lethal Weapons*. London, United Kingdom: Strategic & Combat Studies Institute, Number 24.

Tsui, James Bao-Yen, 2000. *Fundamentals of Global Positioning System Receivers: A Software Approach*. New Jersey: Wiley-Interscience.

Tuck, Richard, 1999. *The Rights of War and Peace. Political Thought and the International Order from Grotius to Kant*. Oxford: Oxford University Press.

Tuck, Richard, 2001. *The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order from Grotius to Kant*. New York: Oxford University Press Inc.

Tully, James/Geuss, Raymond/Skinner, Quentin (eds)/Silverthorne, Michael (translator), 1991. *Pufendorf: On the Duty of Man and Citizen according to Natural Law (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tyerman, Christopher, 2004. *Fighting for Christendom: Holy Wars and the Crusades*. Oxford: Oxford University Press.

U.S. Department of Defense, 1991. *Operation & maintenance manual (crew) for gun, air defense artillery, self-propelled, 20-mm, M163A1 (NSN 2350-01-017-2113) (SuDoc D 101.11:9-2350-300-10/991)*. Washington D.C.: Headquarters, Department of the Army.

U.S. Department of Defense, 1991. *Operator's manual: data display, artillery, battery, AN/GSQ-122(BDU) (NSN 7010-01-017-3741) (SuDoc D 101.11:11-7440-251-10)*.

Washington D.C.: Headquarters, Department of the Army.

U.S. Department of Defense, 2001. *21st Century Bioterrorism and Germ Weapons - U.S. Army Field Manual for the Treatment of Biological Warfare Agent Casualties (Anthrax, Smallpox, Plague, Viral Fevers, Toxins, Delivery Methods, Detection, Symptoms, Treatment, Equipment)*. New York: Progressive Management.

U.S. Department of Defense, 2001. *21st Century Complete Guide to Bioterrorism, Biological and Chemical Weapons, Germs and Germ Warfare, Nuclear and Radiation Terrorism - Military Manuals and Federal Documents with Practical Emergency Plans, Protective Measures, Medical Treatment and Survival Information*. New York: Progressive Management.

U.S. Department of Defense, 2003. *21st Century U.S. Army Combat Stress Field Manual (FM 6-22.5) - Sleep Deprivation, Suicide Prevention*. New York: Progressive Management.

U.S. Department of Defense, 2004. *21st Century Complete Guide to Ricin Terrorism and Defense Against Toxin Weapons (Essential NBC Reference Series: Bioterrorism, Nuclear, Biological, Chemical, Radiation and Radiological Terrorism, Germ Warfare, Homeland Security, Survival and Medical Data, Weapons of Mass Destruction WMD, First Responder Ringbound)*. **New York:** Progressive Management.

U.S. Department of the Army, 2003. *U.S. Army Combat Stress Control Handbook*. Guilford: The Lyons Press.

UN Publications, 1996 (3rd edition), *The Blue Helmets: A Review of UN Peace-Keeping*

Valadez, Jorge M., 2000. *Deliberative Democracy, Political Legitimacy, and Self-Determination in Multicultural Societies*. Boulder, Co: Westview Press.

Valls, Andrew (ed), 2000. *Ethics in International Affairs*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Vattel, E. de, 1995. *Law of Nations or The Principles of Natural Law*. Buffalo, New York: William S. Hein & Company Inc.

Verwey, Wil D., 1986. "Humanitarian Intervention" εἰς Cassese, Antonio, 1986. *The Current Legal Regulation on the Use of Force*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, σ.σ.57-78.

Vickers, Miranda, 1998. *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. New York: Columbia University Press.

Vitoria, Francisco de, *On the American Indians*, εἰς Pagden, Anthony/ Lawrance, Jeremy, 1999⁴. *Francisco de Vitoria, Political Writings*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, σ.σ.231-292.

Von Dohlen, Richard F., 1997. *Culture War and Ethical Theory*. Lanham, MD: University Press of America.

Wakin, Malham M., 1986. *War Morality and the Military Profession*. Philadelphia, Boulder, New York, Cambridge, MA: Westview Press.

Wakin, Malham M., 2000. *Integrity First, Reflections of a Military Philosopher*. Maryland: Lexington Books

Wakin, Malham, 1987. *Military Ethics, Reflections on Principles*. Washington D.C.: National Defence University Press/United States Government Printing.

Walzer Michael, 1984⁴. *Just and Unjust Wars, A Moral Argument with Historical Illustration*, Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.

Walzer, Michael, 1970. *Obligations. Essays on Disobedience, War and Citizenship*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Walzer, Michael, 1978. “The Moral Standing of States: A Response to Four Critics”, εις Beitz, Charles R. et al. (eds), 1985. *International Ethics*. Princeton: Princeton University Press, σ.σ.217-237.

Walzer, Michael, 2000. “Kosovo”, εις Buckley, William J., 2000. *Kosovo: Contending Voices on Balkan Interventions*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, σ.σ.333-335.

Walzer, Michael, 2001. *Περί ανεκτικότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Walzer, Michael, 2003. “Arguing for Humanitarian Intervention”, εις Mills, Nicolaus and Brunner, Kara, 2003. *The New Killing Fields. Massacre and the Politics of Intervention*. New York: Basic Books, σ.σ.19-35.

Walzer, Michael, 2003. *Η ηθική εντός και εκτός των συνόρων*. Μτφρ.Βλαβιανός Χάρης. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.

Walzer, Michael, 2004. *Arguing about War*. New Haven and London: Yale University Press.

Warner, Daniel (eds), 1995. *New Dimensions of peacekeeping*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers/Brill Academic Publishers.

Watchel, Curt, 1941. *Chemical Warfare*. New York: Chemical Publishing Policy.

Weisburd, Marc A., 1997. *Use of Force: The Practice of States, 1945-1991*. Baltimore: Pennsylvania State University Press.

Weiss, T.G., 1999. *Military-Civilian Interactions: Intervening in Humanitarian Crises*. Oxford: Rowman & Littlefield.

Weiss, Thomas G./Collins, Cindy, 2000. *Humanitarian Challenges and Intervention: World Politics and the Dilemmas of Help*. Boulder, Co: Westview Press.

Weller, Marc, 1994. *Regional Peacekeeping and International Enforcement: The Liberian Crisis* (Cambridge International Document Series). Cambridge: Cambridge University Press.

Weller, Marc, 1999. *The Crisis in Kosovo, 1989-1999: From the Dissolution of Yugoslavia to Rambouillet and the Outbreak of Hostilities* (International Documents and Analysis, vol.1). Linton: Book Systems Plus.

Welsh, Jennifer M. (ed), 2004. *Humanitarian Intervention and International Relations*. Oxford: Oxford University Press.

Weston, B., 1992. “Human Rights” εις Claude, Richard Pierre/Weston, Burns H., 1992. *Human Rights in the World Community: Issues and Action*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, σ.σ.14-29.

Wheatley, Steven, 1996. *International Law*. London: Blackstone Press Limited.

Wheeler, Nicholas J., 2002. *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press.

White, Brian, 2001. *Understanding European Foreign Policy*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.

White, Brian/Little, Richard/Smith, Michael, 2001. *Issues in World Politics*. New York: Palgrave Macmillan.

Williams, David/Geuss, Raymond/Skinner, Quentin (eds), 1994. *F.M. Voltaire: Political Writings* (Cambridge Texts in the History of Political Thought). Cambridge: Cambridge University Press.

Williams, Patrick/Chrisman, Laura, 1993. *Colonian Discourse/Post-Colonial Theory*. New York: Columbia University Press.

Wood, Allen W./Geuss, Raymond/Skinner, Quentin (eds)/Nisbet, H.B.(translator), 1991. *G.W.F. Hegel: Elements of the Philosophy of Right (Cambridge Texts in the History of Political Thought)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wood, Neal, 1991. *Cicero's Social and Political Thought: An Introduction*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

World Conference on Human Rights, 1993. *The Vienna Declaration and Programme Action*. United Nations Department of Public Information.

Wrage, Stephen D. (ed), 2003. *Immaculate Warfare: Participants Reflect on the Air Campaigns over Kosovo, Afghanistan, and Iraq*. New York: Praeger Publishers.

Xenophon, *Anabasis*. Translated by Brownson, Carleton L., 1992⁷. Loeb Classical Library, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Xenophon, *Cyropaedia*, εις *Xenophon in Seven Volumes*, Vol. IV, translated by Walter Miller, 1989⁸. Loeb Classical Library, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Yasuaki, Onuma / Crawford, James (eds.), 1993. *A normative approach to War: Peace, War and Justice in Hugo Grotius*. New York: Oxford University Press.

Yoder, John Howard, 1996². *When War is Unjust, Being Honest in Just War Thinking*, Maryknoll, New York: Orbis Books.

Zierler, R., 2001. "Passive Sensor System", εις *Non-lethal Weapons, Proceedings of the 1st European Symposium on Non-lethal Weapons*, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 25-26 Σεπτεμβρίου 2001, στο Ettlingen (Germany).

Zilinskas, Raymond A., 1992. *The Microbiologist and Biological Defense Research: Ethics, Politics, and International Security* (Annals of the New York Academy of Sciences, Vol 66). New York: New York Academy of Sciences.

Γενικό Επιτελείο Στρατού, 2001. *Συγκρούσεις του 21ου αιώνα*. Γ.Ε.Σ., Διεύθυνση Δόγματος, Επιμέλεια ΓΕΣ/7οΕΓ/2.

Γκότσης, Γεώργιος, 2003. “Η κυριαρχία του εθνικού κράτους στην ισπανική θωμιστική σκέψη του XVI αιώνα και οι εγγενείς περιορισμοί της”. *Νεύσις*, 12 (Καλοκαίρι 2003): 81-107.

Κόλια-Δερμιτζάκη, Αθηνά, 1991. *Ο βυζαντινός «ιερός πόλεμος». Η έννοια και η προβολή του θρησκευτικού πολέμου στο Βυζάντιο*. Αθήνα: Ιστορικές Εκδόσεις Στ. Δ. Βασιλόπουλος.

Λεκέα, Ιωάννα Κ., 2003. “Πυρηνικά όπλα: Ηθικοί προβληματισμοί σχετικά με την εισαγωγή πυρηνικών όπλων στα σύγχρονα πεδία μαχών”. *Ενημέρωση* (Περιοδικό που εκδίδει ο Σύλλογος Ελλήνων Φοιτητών Λονδίνου), Καλοκαίρι-Φθινόπωρο 2003: 34-35.

Λεκέα, Ιωάννα Κ., 2003. “Τα μη-φονικά όπλα & το Διεθνές Δίκαιο. Τρεις προοπτικές για το μέλλον”. *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, Ιούλιος-Αύγουστος 2003:112-127.

Λιακόπουλος, Δημήτρης Ι., 2001. *Το Δίκαιο στην Ανθρωπιστική Επέμβαση*. Αθήνα, Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Παπακώστας, Άλκης- Β. Ν., 1988. *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Ειρηνικά και Βίαια Μέσα Επίλυσης Διεθνών Διαφορών*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Περράκης Στ./Χατζηκωνσταντίνου Κ., 1989. *Δίκαιο Αφοπλισμού και Ελέγχου των εξοπλισμών*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Περράκης, Στέλιος/Μαρούδα, Μαρία-Ντανιέλλα, 2001. *Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, .

Σάμιος, Θωμάς Π., 2000. *Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Σπηλιώτης, Νικόλαος, 1995. *Η Ειρηνευτική Αποστολή στη Σομαλία (Φεβρουάριος 1993-Μάϊος 1994)*. Αθήνα: Έκδοση Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού/Γενικό Επιτελείο Στρατού.

Σπινέλλης, Διονύσης Διομ. και Βουλγαράκης, Γιώργος Δαμ. (επιμέλεια), 1995. *Ο Νέος Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Φατούρος, Αργύρης Α., 1994. *Το χάος μετά τον τρόμο; Το Διεθνές Δίκαιο στο κατώφλι του 21ου αιώνα*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Χατζηκωνσταντίνου, Κώστας, 1999. *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη.

EYPETHPIO ONOMATΩN KAI OPΩN

Anscombe Elizabeth, 65	jus ad bellum, 1, 7, 10, 13, 19, 21, 25,
Bentham Jeremy, 62	27, 43, 52, 56, 69, 70, 76, 83, 174,
Chad, 213, 231, 446	178, 198, 278, 281, 304, 347
Descartes René, 60	jus in bello, 2, 5, 10, 13, 14, 16, 17, 19,
Desert Fox, 221	21, 27, 43, 52, 56, 69, 76, 80, 90, 94,
Desert Shield, 221, 383	165, 174, 178, 206, 278, 281, 301,
Desert Storm, 221, 383	302, 344, 347, 353
Elshtain Jean Bethke, 64, 76	Kant Immanuel, 61
Erasmus Desiderius, 60	Machiavelli Niccolo, 58
Gabon, 212	Montesquieu Charles de, 62
Gentili Alberico, 60	Nagel Thomas, 65
Grotius Hugo, 1, 10, 51, 52, 243, 461	NATO Kosovo Force, 222, 388, 391
Guinea-Bissau, 213	NATO-led Implementation Force in
Hare R., 65	Bosnia and Herzegovina, 222, 387
Hauermas Stanley M., 65	Nietzsche Friedrich, 59
Hegel George W. F., 59	Operation Alba, 223
Hobbes Thomas, 59, 418, 429, 442	peace keeping και peace enforcement
International Force in East Timor, 223,	operations, 223
389	peacekeeping και peace enforcement
Johnson James Turner, 2, 3, 11, 12, 66,	operations, 217
135, 174, 348	Provide Comfort, 221

- Pufendorf Samuel, 62
- Ramsey Paul, 66, 67, 180, 183, 436
- Rawls John, 2, 3, 11, 12, 65, 135, 136,
186, 187, 348, 430, 432
- Restore Hope, 221, 384
- Rousseau Jean J., 60
- Russell Bertrand, 63, 420, 453
- safe havens, 220
- Spencer Herbert, 63, 415
- Suárez Francisco, 1, 48
- Sun Tzu, 20, 455
- Turquoise, 221, 385
- United Nations Confidence Restoration
Operation in Croatia, 220
- United Nations Operation in Somalia,
220, 268
- United Nations Protection Force, 219,
384
- Uphold Democracy, 221, 222, 386, 438
- Vattel Emmerich de, 61
- Vitoria Francisco de, 1, 10, 43, 44, 447,
458
- Voltaire Francois M.A. de, 60
- Wakin Malham M., 66
- Walzer Michael, 2, 11, 64, 72, 105, 135,
136, 180, 348, 446
- Αγκόλα, 212, 232, 363, 365, 366, 367,
368, 370
- Αϊτή, 221, 231, 363, 378, 380, 386, 401,
402
- Ακινάτης Θωμάς, 38
- Αλβανία, 223, 232, 364, 388
- άμαχος πληθυσμός, 3, 47, 95, 104, 108,
163, 172, 182, 239, 252, 262, 263,
272, 284, 292, 301, 308, 331, 348
- Αμβρόσιος, 1, 9, 28, 29, 243
- Ανατολικό Ζαΐρ, 232, 364
- Ανατολικό Πακιστάν, 4, 227, 257, 283,
305, 353
- Ανατολικό Τίμορ, 223, 232, 389, 393
- ανθρώπινα δικαιώματα, 4, 15, 16, 29,
141, 146, 147, 148, 171, 180, 190,
194, 195, 199, 201, 205, 206, 207,
227, 231, 233, 235, 238, 244, 245,
247, 248, 249, 251, 252, 253, 256,
261, 266, 270, 277, 351, 352, 354, 357

- ανθρωπιστική επέμβαση, 3, 14, 16, 17, 270, 271, 275, 279, 302, 306, 315, 145, 150, 151, 181, 196, 197, 198, 331, 352
- 199, 207, 213, 215, 231, 234, 235, αρχή της διάκρισης, 2, 3, 13, 17, 94, 238, 239, 241, 244, 247, 251, 252, 103, 104, 105, 108, 109, 112, 128, 256, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 131, 178, 182, 183, 271, 302, 303, 265, 270, 271, 273, 276, 278, 282, 305, 312, 315, 327
- 286, 303, 305, 306, 308, 309, 314, Αυγουστίνος, 1, 9, 31, 34, 35, 36, 38
- 317, 320, 324, 325, 326, 333, 344, Αφγανιστάν, 248, 365, 368, 369, 370, 350, 351, 352, 353, 357 372, 376, 393, 394, 395, 400, 404
- απειλή για τη διεθνή ειρήνη και βιολογικά όπλα, 2, 17, 114, 116, 117, 121, 122, 125, 314
- ασφάλεια, 206, 251, 268, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, Βοσνία, 5, 268, 291, 297, 300, 303, 311, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 335, 340, 363, 366, 368, 371, 375, 377, 378, 379, 380, 381 380, 384, 387, 393, 394, 396, 403
- αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας, γενοκτονία, 245, 278
- 5 Γιουγκοσλαβία, 4, 90, 219, 222, 231, 274, 276, 310, 362
- Αριστοτέλης, 9, 22
- αρμόδια εξουσία, 1, 13, 45, 55, 78, 178, 205, 206, 278
- 205, 206, 278
- αρχή της αμεροληψίας, 214, 303
- αρχή της αναλογικότητας, 2, 14, 110, 112, 113, 122, 130, 156, 160, 178, 258, 266, 286
- διάκριση μάχιμων-άμαχων, 3, 169
- διατήρηση και τη διασφάλιση της διεθνούς ειρήνης, 351

- δίκαιη αιτία, 1, 4, 13, 70, 75, 205, 206,
224, 240, 259, 266, 350
- Δομινικανή Δημοκρατία, 209
- εδαφική ακεραιότητα, 72, 81, 86, 141,
146, 233, 234, 235, 244, 245, 250, 271
- Ελ Σαλβαδόρ, 248
- επιδιωκόμενο καλό, 2, 4, 13, 16, 82,
156, 178, 262
- επιθετική ενέργεια, 73, 74, 76, 144, 149,
180, 202, 204, 245, 265, 307
- Επιχειρήσεις διατήρησης και επιβολής
της ειρήνης, 217
- Ευριπίδης, 24
- θεωρία του δικαίου πολέμου, 11, 46, 58,
67, 69, 71, 76, 94, 135, 136, 151, 174,
179, 183, 186, 224, 244, 264, 281,
347, 348, 349
- Θουκυδίδης, 23, 115
- Θωμάς Ακινάτης, 1, 38
- Ιράκ, 112, 202, 221, 231, 248, 310, 311,
361, 372, 375, 376, 377, 380, 383, 403
- Ιράν, 249
- Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων
Εθνών, 218, 230, 238, 247, 265
- Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, 232
- Κικέρωνας, 24
- Κόσοβο, 5, 222, 269, 291, 294, 295,
300, 301, 309, 311, 321, 340, 353,
388, 391
- Κουβέιτ, 221, 231
- Λάο Τσε, 20
- Λιβερία, 232, 367, 370, 375
- μη-φονικά όπλα, 5, 18, 324, 325, 326,
327, 328, 329, 330, 331, 332, 333,
334, 335, 338, 339, 340, 341, 342,
343, 345, 346, 462
- Μονομερείς επεμβάσεις, 252
- Ξενοφώντας, 23
- Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, 87, 230,
292
- Ουγκάντα, 4, 227, 253, 285, 310
- ουδετερότητα, 167, 168
- Παναμά, 209, 227, 228, 255, 258
- Πλάτων, 9, 21

- πολιτική ανεξαρτησία, 81, 146, 233,
234, 235, 244, 245, 246
- προληπτικός πόλεμος, 11, 14, 15, 16,
124, 142, 143, 201, 202, 203, 204,
205, 206, 274, 275, 303, 320, 347, 351
- πυρηνικά όπλα, 2, 125, 314, 462
- Ρουάντα, 221, 232, 245, 363, 364, 385
- Σιέρα Λεόνε, 232, 236
- Σκοπός η εδραίωση της ειρήνης, 2, 4,
13, 80, 256
- Σοβαρή πιθανότητα επιτυχίας, 2, 4, 13,
81, 260
- Σομαλία, 4, 5, 220, 221, 232, 267, 271,
273, 287, 289, 290, 300, 304, 305,
310, 311, 335, 340, 353, 362, 363,
375, 377, 381, 384, 385, 463
- συμβατικά όπλα, 114, 122, 124, 166,
283, 315, 329, 331, 332, 333, 343,
345, 355
- Συμβούλιο Ασφαλείας, 75, 79, 86, 88,
90, 202, 209, 218, 221, 227, 229, 230,
231, 233, 234, 236, 238, 242, 243,
265, 267, 269, 272, 274, 279, 362,
365, 366, 367, 368, 369, 370, 371,
372, 373, 374, 375, 376, 377, 378,
379, 380, 381, 383, 384, 385, 386,
387, 388, 389, 390, 391, 392, 393,
394, 395, 396, 397, 398, 399, 400,
401, 402, 403, 404
- ύστατη λύση, 2, 4, 13, 16, 24, 83, 178,
264, 352
- χημικά όπλα, 2, 17, 114, 117, 122, 123,
124
- Ψυχρός Πόλεμος, 179, 227, 233, 304